

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Mindaugas NEFAS

**LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS
IDEOLOGIJOS RAIŠKA
LIETUVOS VISUOMENĖJE 1919–1940 M.**

Mokslo daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, Istorija (05 H)

Kaunas, 2017

UDK 355:061.2(474.5)(091)

Ne-39

Mokslo daktaro disertacija rengta 2012–2017 metais Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedroje.

Mokslinis vadovas

prof. dr. Jonas Vaičėnionis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija 05 H)

ISBN 978-609-467-289-7

TURINYS

ĮVADAS.....	5
I. ŠAULIŠKOSIOS IDEOLOGIJOS NUOSTATOS IR JŲ KAITA	27
1.1. Europinio paramilitarizmo įtaka organizacijos veiklos ir ideologinėms nuostatomis	27
1.2. LŠS ideologinių nuostatų formavimosi aplinkybės 1919–1924 m.....	35
1.2.1. Organizacijos idėja ir jos realizavimas	36
1.2.2. Partizanų junginių vienijimas ir integracija į organizacinę struktūrą	52
1.3. Reikalavimai šauliams ir organizacinis veikimas.....	57
1.3.1. Moksleiviai – šauliškumo idėjų perėmėjai	61
1.3.2. Vyrai: rikiuotės ir nerikiuotės šauliai	71
1.3.3. Moterys šaulės.....	83
1.3.4. Šauliai rėmėjai.....	96
1.3.5. Garbės šauliai – išskirtinis apdovanojimas.....	102
1.4. LŠS valdymo struktūros kaita ir santykis su šauliškąja ideologija.....	105
II. VLADO PUTVINSKIO IDEOLOGIJA: UNIVERSALIOJO ŠAULIŠKUMO KŪRIMAS	120
2.1. Vlado Putvinskio kuriamos organizacijos vizija	120
2.2. „Šauliškasis dekalogas“ – siekiai, kurie neatitiko realybės.....	131
2.3. Vlado Putvinskio kulto formavimas po jo mirties.....	138
III. IDEOLOGIJOS SKLAIDOS PRIEMONĖS IR BŪDAI	143
3.1. Šauliškiosios ideologijos rупoras – Kultūros ir švietimo skyrius.....	144
3.2. Per šauliškumą į tautinę valstybę: valstybinės ir tautinės šventės ir lietuvių kalba.....	155
3.3. „Šaulių namai – tautos namai“ – kultūrinės veiklos principas: šauliai – ne tik sau, bet ir visuomenei.....	163
3.4. Sportas kaip šaulių ir visuomenės telkimo bei ugdymo priemonė	173
IV. ŠAULIŲ BENDRAVIMAS IR BENDRADARBIAVIMAS SU KITOMIS VISUOMENĖS GRUPĖMIS.....	182
4.1. Šauliškiosios ideologijos santykis su tautinėmis mažumomis.....	182
4.2. Bendradarbiavimas su išeivija.....	194
4.2.1. Bendradarbiavimo formos ir jų raiška	195
4.2.2. LŠS atstovai JAV: A. Žmuidzinavičiaus misijos svarba.....	204
4.3. Santykiai su visuomeninėmis organizacijomis: bendradarbiavimas ir konkurencija	218
V. LŠS SANTYKIAI SU LIETUVOS POLITINE VALDŽIA	232
5.1. Demokratija ir šauliškumas	232
5.1.1. Požiūris į demokratinę santvarką ir šaulių pozicija 1926 m. perversmo metu	232
5.1.2. Šauliškasis veiksnys Lietuvos seimų darbe (1920–1940 m.)	241
5.1.3. LŠS įstatyminės bazės kūrimas Steigiamajame ir II LR seimuose.....	249
5.2. Šauliškumas kaip A. Smetonos valdymo įrankis.....	258
5.2.1. A. Smetonos pozicijos kaita šaulių atžvilgiu.....	259
5.2.2. Šaulių laikysena „antimetoniniuose“ įvykiuose ir judėjimuose.....	263
5.2.3. Šauliškoji ideologija Lietuvos okupacijos metu 1940 m.....	270

IŠVADOS.....	277
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	283

IVADAS

Lietuvos šaulių sąjunga (*toliau – LŠS arba Sąjunga*) pagal savo teisinę ir veikimo formas buvo ir yra visuomeninė nevyriausybinė organizacija. Jos sukūrimą 1919 m. inspiravo visuomenės atstovai, tačiau veikimą reglamentavo valstybės įstatymai. Būtina pažymėti, kad Šaulių sąjunga yra specifinė visuomeninė organizacija, priklausanti paramilitarinių visuomenės struktūrų grupei, todėl santykis su valdžia ir jos požiūris į organizaciją yra itin svarbus. Ginkluotų pajėgų kontrolė yra būtina sąlyga siekiant valdyti valstybėje vykstančius procesus. Nors paramilitarizmo linija yra itin ryški šaulių veikloje, tačiau jos veikimo laukas buvo gerokai platesnis: apėmė kultūros, sporto, socialinių problemų sprendimo sritis. Visuomeninių organizacijų vaidmuo XXI a. vis auga, nors tai nebūtinai susiję su paramilitarinėmis organizacijomis. Tyrimo chronologija apima pirmąją XX a. pusę, kurioje visuomeninių organizacijų veikimo sąlygos ir vykdoma veikla buvo kita. Šios dvi epochos yra supriešinamos, teigiant, jog „nevyriausybinių organizacijų vaidmuo XXI a. bus toks pats reikšmingas, kaip buvo reikšmingas nacionalinės valstybės vaidmuo XX a.“¹ Taigi, skyrėsi organizacijų veikimo sąlygos, bendras visuomeninis fonas. XX a. pirmoje pusėje LŠS veiklą vykdė tautinės Lietuvos kūrimo metu, todėl natūralu, kad, siekiant išnagrinėti šauliškosios ideologijos santykį su visuomene, nacionalinės valstybės raida yra labai svarbi.

LŠS veiklą pirmojoje Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) vykdė beveik 21 metus. Nuo Šaulių skyriaus prie Lietuvos sporto sąjungos 1919 m. birželio mėnesį organizacija išaugo iki didžiulės, beveik visuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose veikusios organizacijos 1940 m. birželį. Per savo veiklos laikotarpį organizacija sugebėjo užsitikrinti dalies visuomenės ir politinės Lietuvos valdžios pritarimą ir pripažinimą. Natūralu, jog, siekiant atlikti kokybišką šios organizacijos istorijos tyrimą, kuris leistų nustatyti, kodėl šauliams tai pavyko, vien tik organizacinės kaitos atskleisti neužtenka. Būtina nustatyti, koks buvo šaulių santykis su tarpukario Lietuvos visuomene, kurios nariai tapdavo šauliais, kaip socialinės, tautinės, politinės grupės žiūrėjo į šią organizaciją. LŠS buvo legitimi, valstybės remiama organizacija, o tai byloja apie stiprų ryšį su politine valdžia. Taigi Sąjungos istorija šioje disertacijoje yra nagrinėjama atsižvelgiant į du svarbius vienetus: visuomenę ir valstybę (politine prasme). Visuomenės ir politinės valdžios santykis su LŠS yra svarbus, nes 1919 m. kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės metu sukurta organizacija joms pasibaigus, „neišsivaikščiojo“ ir nebuvo panaikinta.

LŠS istorijos tyrimas yra neatsiejamas nuo bendros Pirmosios LR (1918–1940 m.) istorijos raidos. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas 1918 m. ir po jo sekęs Nepriklausomybės

¹ Michael Edwards, *Civil Society*, 3rd ed. (Cambridge: Polity Press, 2014), 3.

karas, 1926 m. gruodžio mėnesį įvykdytas valstybės perversmas ir 1940 m. šalies okupacija – svarbūs ne tik bendrai Lietuvos raidai, bet ir LŠS organizacinei bei ideologinei raidai. Šauliai neveikė abstrakčioje terpėje, veikla buvo vystoma tarpukario Lietuvos visuomenėje, siekiant jos narius įtraukti į savo gretas. Nors Šaulių organizacija buvo sukurta ne valstybės, bet ji, kaip ir kitos visuomeninės organizacijos, buvo viena iš atkurtos Lietuvos valstybės priemonių siekiant užtikrinti visuomenės modernizaciją. Autoritarinio valdymo metais ji tapo svarbiu įrankiu, kuriančiu tautinę valstybę, telkiančiu ją aplink prezidentą Antaną Smetoną. Tai buvo naudinga ir šauliams, kadangi jie pasinaudodami visuomenės palaikymu prezidentui² kaip jį remianti jėga sustiprino ir savo pozicijas.

1923 m. valstybėje vykusio gyventojų surašymo metu Lietuvoje gyveno kiek daugiau nei 2 mln. gyventojų, jų skaičius kito dėl demografinių pokyčių ir teritorinių prisijungimų/praradimų. Tikėtina, jog tarpukariu Lietuvoje gyveno apie 3 mln. gyventojų. Didžiąją dalį visuomenės sudarė lietuviai (apie 84 proc.), likusios tautos sudarė daug mažesnes dalis³. Taigi besikuriančios modernios Lietuvos valstybės visuomenė buvo nevienalytė, ji buvo suskaldyta tautiniu, religiniu, socialinės padėties ir finansinių pajamų požiūriais. Šaulių organizacijos pavadinime akcentuota, kad tai yra Lietuvos, o ne tik lietuvių organizacija. Taip tarsi orientuojant, jog ši platforma regėta kaip plačių visuomenės grupių, orientuotų į Lietuvos valstybę, junginys. Kūrimosi metu šauliai akcentavo, jog „ieškome sau bendradarbių, vienaminčių, drašuolių, pasiryžėlių, kam Tėvynė, Lietuva – ne tušti žodžiai“⁴. Tad potencialiai šauliai savo veiklą orientavo į didesnę dalį iš daugiau nei 2 mln. Lietuvos gyventojų. Vis dėlto organizacijos sudėties, veiklos ir ideologinių nuostatų analizė rodo, jog LŠS buvo orientuota į lietuvių tautą, kurios tobulinimu ji buvo suinteresuota. Taip ji sutapo su tarpukariu vyravusia nacionalizmo epocha, kai valstybės visuomenė visų pirma sieta su „tituline“ tauta. Tarpukario nepriklausomos Lietuvos visuomenė, kaip ir Šaulių sąjunga, gyvavo bene du dešimtmečius, todėl natūralu, kad vyko kaita. Juk „valstietiška mažaraštė kaimo bendruomenė pamažu darėsi panaši į europinio tipo tautą“⁵. Taip pat ir LŠS išaugo iš keliasdešimt Kauno inteligentų sujungtos organizacijos į pakankamai skaitlingą, daugelį visuomenės sluoksnių apėmusią Sąjungą. Todėl tyrime mėginama nustatyti, kaip vyko LŠS ir jos ideologinių nuostatų kaita,

² Česlovas Laurinavičius, „Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės“, in *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. (Vilnius, LII leidykla, 2013), 51.

³ Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys, žiūrėta 2017 m. liepos 5 d., <https://statistikouzrasai.files.wordpress.com/2013/05/lietuvas-gyventojai-pirmojo-1923-m-rugsc497jo-17-d-visuotinio-gyventojc5b3-surac5alyymo-duomenys.pdf>.

⁴ „Lietuvos Jaunime – Tėvynės Gynėjau“, *Trimitas* 2 (1920), 2.

⁵ Česlovas Laurinavičius, „Valstybė ir visuomeninė politika“, in *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)* X tomas, II dalis. (Vilnius: LII leidykla, 2015), 17.

atsižvelgiant į Lietuvos visuomenės transformaciją, kokiomis priemonėmis ir kokius visuomenės atstovus buvo siekiama pritraukti į šaulių gretas.

Tyrimo problema. Tyrimo problematika yra susijusi su organizacijos veiklos, jos skleidžiamos ideologijos vertinimu. Istoriografijoje ir šiandien savo veiklą vykdančios LŠS retorikoje pabrėžiama, jog savo veiklos pabaigoje ji buvo galinga organizacija, tai dažniausiai pagrindžiant kiekybiniais rodikliais. Tačiau be palyginamojo aspekto su kitomis visuomeninėmis organizacijomis Lietuvoje arba kitomis regiono paramilitarinėmis organizacijomis tokie teiginiai yra tiesiog deklaratyvūs. Organizacijos narių, sukurtos infrastruktūros objektų ir suorganizuotų produktų (renginių, leidinių ir pan.) skaičiai leidžia kalbėti apie organizacinę paveikumą. Tačiau svarbu atsižvelgti į kokybinius LŠS veiklos rezultatus. Visa tai nustant ir objektyviai įvertinant kyla keblumų, todėl darbe ir pasirinkta šauliškąją ideologiją nagrinėti Lietuvos visuomenės kontekste. Juk nustačius, kaip tarpukario visuomenė suvokė ir vertino šaulius, galima pagrįsti arba paneigti organizacijos reikšmingumą. Tai nustatyti padeda kitų organizacijų, visuomenės sluoksnių atstovų palikti šaltiniai: atsiminimai, dienoraščiai, susirašinėjimas, leidiniai ir pan.

Štai Lietuvos nepriklausomybės praradimo amžininkai, prisimindami okupaciją, pirmuosius masinius Lietuvos gyventojų trėmimus ir gyventojų kalinimą Sibire, 1941 m. antisovietinį sukilimą, lyg tarp kitko mini šaulius. Net ir patys to nesiekdami jie pabrėžia šaulio, kaip išskirtinio visuomenės nario, statusą. Skulptorius Petras Vaškys, prisimindamas pirmuosius masinius trėmimus, teigė: „Net mūsų mokyklos sargą išvežė. Jis buvo Šaulys.“ Bronė Urbonienė, prisimindama savo pasitraukimą iš Lietuvos į Vakarų, pabrėžia, jog šis veiksmas išgelbėjo ją ir jos šeimą nuo Sibiro, nes vyras „buvo Šaulys ir aš buvau Šaulė“⁶. Tokie ir panašūs prisiminimai, kuriuose tarsi savaime minimas šaulio statusas, kalba apie tai, kad dalis Lietuvos visuomenės išskyrė šios organizacijos narius. Šie prisiminimų fragmentai rodo, jog vien formali narystė šioje organizacijoje SSRS valdžios traktuota kaip dalykas, už kurį reikia bausti. Žvelgiant iš Lietuvos valstybingumo pozicijos, tarp LŠS ir valstybingumo buvo glaudus ryšys. Neatsitiktinai po 1940 m. įvykdytos SSRS okupacijos represinės struktūros registravo įvairių organizacijų narius, tarp jų ir šaulius (ypač būrių vadus), kurie buvo paskelbti už įstatymų ribų⁷. Todėl verta iširti, koku būdu tos savybės ir įvaizdis susiformavo ir pasklido Lietuvos visuomenėje. Faktas, kad bent jau dalis Lietuvos visuomenės žinojo, kas yra šauliai ir kokią veiklą jie vykdė.

⁶ Manėm, kad greit grįšim. 18 pokalbių apie pasitraukimą į Vakarų 1940–1944 m. (Vilnius: Aukso žuvys, 2014), 308; 326.

⁷ Arvydas Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais* (Vilnius: Mintis, 1996), 45.

Kokybinius LŠS veiklos rodiklius rodo ir santykis su politine valdžia. Per visą Nepriklausomybės laikotarpį LŠS tapo viena iš valstybę reprezentuojančių struktūrų. Taip nutiko ne tik dėl šaulių bendradarbiavimo su įvairiomis organizacijomis užsienyje, bet ir valstybės jai skiriamo dėmesio. Nepaisant ryškių politinių pokyčių (1926 m. gruodžio perversmo atnešto autoritarizmo), LŠS turėjo teisę veikti. Politinė valdžia pasitikėjimą šauliais išreiškė ne tik leisdama veikti, bet ir suteikdama teisę turėti ginklus. Šauliai palaipsniui tapo Lietuvos valstybę reprezentuojančiu subjektu. Jiems buvo patikėta teisė sutikti iš užsienio į Lietuvą atvykstančius išeivius. Simboliška, jog pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį pristatančioje knygoje vienas iš skyrių buvo „Lietuvos šauliams“⁸. Toks šaulių paminėjimas nėra atsitiktinis. Tai lėmė aktyvūs šaulių veiksmai teikiant paramą kariuomenei Nepriklausomybės kovų metu ir A. Smetonos rėmimas po 1926 m. Organizacija sugebėjo pagrįsti savo reikalingumą, suformuoti šaulio statuso išskirtinumą ir formuoti įvaizdį. Žinoma, reikia pripažinti, kad tai pasiekti sukarintai organizacijai padėjo prisitaikymas prie pasikeitusių politinių sąlygų ir tuo metu valstybėje egzistavusi karo padėtis. Taigi išorės veiksniai, leidę paramilitarinei organizacijai išplėsti savo veiklą. Ir tai įvyko nepaisant to, jog organizacijai jos veiklos pabaigoje formaliai priklausė tik apie 3 proc. to meto Lietuvos visuomenės⁹. Žinoma, ideologijos raiškos laukas buvo daug didesnis, nes apėmė ir šaulių artimiausią aplinką.

Antra, tyrimo problema susijusi su ideologijos kaip objekto tyrimu. Dažniausiai ideologija yra apibūdinama kaip idėjų visuma bei universali sistema, paaiškinanti žmonių arba jų grupių veiklos sąlygas, arba teorija, paaiškinti istorinius procesus, kurie siūlė geresnės ateities planus¹⁰. Tačiau filosofų darbuose apibrėžimai yra gerokai platesni. Anot filosofo Slavoj Žižek, ideologija gali žymėti bet ką: nuo mąslaus dėmesio, kuris nėra atpažįstamas socialinėje realybėje, iki į veiksmus orientuotų įsitikinimų arba netikrų idėjų, kurios įteisina dominuojančias politines jėgas¹¹. Šauliškos ideologijos nuostatos buvo artimos nacionalizmo ideologijai, todėl tarpukariu politinė Lietuvos valdžia, pasinaudodama Sąjunga, jos mintis ir darbus pajungė savo tikslams. Taigi pasak S. Žižek, šauliai galimai buvo politinį režimą padėjusia įteisinti jėga. Netruksta ir kritiškesnio požiūrio į ideologiją kaip mokslo objektą. Hannah Arendt teigia, jog klaidinga ideologiją laikyti mokslo objektu. Jos įsitikinimu, tai galėtų būti nebent pseudomokslas, todėl ji siūlo ideologiją laikyti idėjos logika, kurios objektas yra

⁸ Jonas Kalnėnas, „Lietuvos šauliai“, in *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis* (Kaunas: Šviesa, 1990), 174–177.

⁹ Pagal Vytautas Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII, (2014), 100.

¹⁰ Frank W. Bealey, „The Blackwell Dictionary of Political Science“, žiūrėta 2014 m. 10 13 d., <http://search.credoreference.com/content/entry/bkpolsci/ideology/0>.

¹¹ Slavoj Žižek, *Mapping Ideology* (London, New york: Verso, 2012), 3–4.

istorija, kuri taikoma „idėjai“¹². Nepaisant šiek tiek skirtingų ideologijos apibrėžčių, jos nenuneigia galimybės nagrinėti organizacijos ideologines nuostatas. „Rekomendacijas“ tokiam tyrimui pateikia John B. Thompson‘as, kurio manymu, „nagrinėti ideologiją reiškia tyrinėti kelius, kuriais reikšmės tarnauja vyraujančių idėjų įdiegimui ar sustiprinimui“¹³. Taigi analizuojant organizacijos, šiuo atveju LŠS, ideologines nuostatas, privalu nagrinėti priemones ir būdus, kuriais buvo siekiama įtraukti visuomenę į šaulių gretas arba šaulišką veiklą. Nustačius, kaip šaulių idėjos buvo skleidžiamos visuomenėje, koks buvo jų intensyvumas, geografinis paplitimas, išryškėja ir jų poveikumas/ nepoveikumas.

Trečioji problema, yra nulemta filosofų ir politikos tyrinėtojų suformuotos tradicijos, jog dažniausiai yra nagrinėjimos politinės ideologijos, tokios kaip komunizmas, nacionalsocializmas, fašizmas, kapitalizmas¹⁴. Taigi nagrinėjamos politinės-ekonominės ideologijos, kuriomis sekė (kai kuriomis tebeseka) didelės visuomenės grupės ir kurios yra palikusios itin ryškų pėdsaką didžiojoje Europos dalyje. Minimos ideologijos buvo skleidžiamos visose visuomeninio gyvenimo srityse: ekonomikoje, švietime, socialinėje sferoje ir pan. O organizacijų ideologijos arba nėra tiriamos, arba apsiribojama statišku veiklos aptarimu, nesigilinant į esminį dalyką – tikrąsias ideologines nuostatas. Be to, trūksta tyrimų, kurie nustatytų, kaip ideologija veikė organizacijos narius, ir kokią įtaką darė išorei, t. y. likusiai visuomenės daliai. O galbūt yra tikslinga šaulių propaguotą ideologiją regėti plačiau, t. y. išeinančią iš organizacinių ribų ir siūlančią savo idėjas didesnei visuomenės daliai?

Egzistuoja dvi ideologijų koncepcijos: neutralioji ir kritinė. Pirmoji yra suvokiama kaip vienas iš socialinio gyvenimo aspektų, kuris dažnai atsispindi politinėse programose, orientuotose į esminius pokyčius. Be to, tokia ideologija gali tapti ir ginklu siekiant užsibrėžtų tikslų¹⁵. Būtent neutraliosios ideologijos apibrėžimas tiksliausiai atitinka šaulių puoselėtų idėjų ir naudotų veiksmų reikšmes. Juk ši organizacija, nors ir nebuvo politinė partija, tačiau siūlė visuomenės kaitos programą, orientuotą į asmens dvasinį ir fizinį ugdymą, pasitelkiant sukarintas veiklos formas. Todėl LŠS istoriją nagrinėti per ideologijos raiškos prizmę yra galima.

Jau cituotas John B. Thompson‘as pažymi, kad jei ideologiją laikysime tam tikrų minčių arba tikėjimų sistema, tuomet ši sistema yra susijusi su socialiniais veiksmais arba politine praktika¹⁶. Nors šauliškumas ir nėra politinė ideologija, tačiau tai jokių būdu nerodo jos apolitiškumo. Politinė tarpukario Lietuvos raida lėmė, jog šauliškumo santykis su politiniais

¹² Hannah Arendt, *Totalitarizmo ištakos* (Vilnius: Tyto alba, 2001), 450.

¹³ John B. Thompson, *Ideology and Modern Culture* (Stanford: Stanford University Press, 1990), 56.

¹⁴ Rafal Soborski, „Ideologies of crisis: Ideological Continuity in a Destabilized Age“, *The Global Studies Journal*, Vol. 8, Issue 3 (2015), 34.

¹⁵ John B. Thompson, *Ideology and Modern Culture* (Stanford: Stanford University Press, 1990), 53.

¹⁶ *Ibid.*, 5.

tikslais ir politinėmis partijomis keitėsi. Iki 1926 m. pabaigos LŠS buvo įvairių politinių pažiūrų asmenų platforma (šauliais buvo įvairių politinių partijų atstovų, o LŠS teisinė bazė ir veikla buvo nagrinėjama tiek Parlamente, tiek ir Vyriausybėje, tad susiformavo neformali lobistų grupė, gynusi organizacijos interesus), o po šios datos retoriškai, deklaratyviai akcentuojant apolitiškumą tapo viena iš politinio A. Smetonos valdymo atramų.

Apibendrinant tyrimo problematiką, būtina pažymėti, jog galimybes tirti šaulių ideologiją diktuoja ir pagrindžia istorinė tradicija, kurioje ideologijos sąvoka buvo naudota dažnai ir įvairiai. Šaulių ideologija, „Trimito“ ideologija, Putvinskio ideologija – tai tik dalis apibūdinimų, vartotų LŠS retorikoje, siekiant pabrėžti vertybes, priemones ir organizacijos puoselėtus tikslus. Ideologijos supratimas visuomeninėje organizacijoje regėtas kaip būtina sąlyga tikslui įgyvendinti. Todėl 1921 m. LŠS CV išleido knygelę, skirtą šaulių būrių vadovams ir jų organizatoriams. Joje atskiras skyrelis buvo pavadintas „Sąjungos ideologija“¹⁷, taip pabrėžiant reikalingumą ją žinoti. Atgimimo metu savo veiklą atkūrusi LŠS taip pat siekė pasinaudoti istorine tradicija, todėl 1992 m. jau atkurtos Lietuvos šaulių sąjungos statute buvo pažymėta, jog organizacija „savo veikloje remiasi V. Pūtvio suformuluota patriotine ideologija“¹⁸. Taigi šauliškąją ideologiją analizuoti yra prasminga sekant ir šios sąvokos vartojimo tradicija.

Šioje disertacijoje ideologijos sąvoka vartojama ir suprantama klasikine jos reikšme – Šaulių sąjungai būdingų idėjų ir pažiūrų į pasaulį visuma, kuriomis siekta visuomenei pasiūlyti jos pokyčių planą. Siekiant pabrėžti analizuojamos ideologijos išskirtinumą ir išvengti painiojimosi, dažniausiai vartojamos *šauliškumo* arba *šauliškosios ideologijos* sąvokos.

Darbo objektas. Nagrinėjamos Lietuvos šaulių sąjungos susiformavimo aplinkybės, organizacinės struktūros kaita bei šauliškoji ideologija ir jos skleidimo to meto Lietuvos visuomenėje būdai. Taip pat mėginama nustatyti šauliškosios ideologijos poveikumą atskiroms Lietuvos visuomenės grupėms: kitoms visuomeninėms organizacijoms, neorganizuotai visuomenės daliai, politinių partijų nariams, tautinėms grupėms ir pan. Nustatant ir ištiriant ideologines nuostatas, išaiškėja ir šių nuostatų raidos bruožai ir etapai.

Darbo chronologinės ribos. Disertacijoje analizuojama LŠS ideologija ir jos raiška pradedama nuo 1919 m. birželio, kai pradėta formuoti organizacija ir jos ideologija. Tyrimas baigiamas 1940 m. rugsejo 15 d., kai LŠS likvidacinė komisija baigė savo darbą, užbaigdamą organizacijos veiklą. LŠS ir jos narių veikla po oficialaus organizacijos likvidavimo nėra nagrinėjama. Siekiant praplėsti argumentus ir jų patikimumą bei palyginti LŠS ideologines

¹⁷ *Šaulių vadovas* (Kaunas: LŠS, 1921), 9.

¹⁸ *Lietuvos šaulių sąjungos statusas* (Vilnius: LŠS štabas, 1992), nenumėruota.

nuostatas ir veiklą su kitomis paramilitarinėmis organizacijomis, tyrimo ribos epizodiškai yra platesnės.

Temos aktualumas. Tyrimo temos aktualumą apibrėžia net keli faktoriai. *Pirma* 2019 m. LŠS švęs 100-ąsias įkūrimo metines, tad natūralu, jog istorinių sukakčių proga intensyvėja susidomėjimas sukakties „objektu“, šiuo atveju LŠS. Juo labiau jog darbe nagrinėjami iki šiol nedaug arba visiškai jokio istoriografijos dėmesio nesusilaukę šaulių veiklos faktoriai. Iki šiol apie šios organizacijos veiklą per visą tarpukario laikotarpį nėra parengta sistemingos mokslinės monografijos. Tačiau reikia pabrėžti, kad ši disertacija nėra proginė ar orientuota į panegiriką LŠS. Verta pridurti, jog LŠS veikia ir šiandien, todėl istorinis tyrimas suteikia galimybę palyginti organizacijos veiklos formas ir poveikį visuomenei pirmojoje (1918–1940 m.) ir antrojoje (nuo 1990 m.) Lietuvos Respublikoje.

Antra, 2014 m. Rytų ir Vidurio Europoje susiformavo sudėtinga geopolitinė situacija, kuriai pagrindą davė Ukrainos eurointegracinių procesų sustabdymas. 2014 m. prasidėjęs Rusijos ir Ukrainos karinis konfliktas dėl Krymo ir dėl likusios rytų Ukrainos dalies sukėlė ir didesnę Lietuvos gyventojų susidomėjimą šalies gynyba. Nuo 2014 m. prie šaulių organizacijos prisijungė nemažai pakankamai ryškių Lietuvos politikos, verslo ir kultūros atstovų. Lietuvos Respublikos Seime 2014–2017 m. LŠS įstatymo pataisos buvo svarstomos net kelis kartus. Tai rodo, jog ne tik visuomenė, bet ir šalies parlamentas susidomėjo šios sukarintos visuomeninės organizacijos veikla. Faktiškai iki krizės Ukrainoje LŠS buvo laikoma pagyvenusių vyrų ir jaunimo (iki 18 metų) organizacija. Pastaruoju laikotarpiu toks požiūris ima keistis, šauliais tampa nemažai šaukiamojo amžiaus jaunuolių. Kilus susidomėjimui organizacija, sustiprėjo ir poreikis domėtis šaulių istorija.

Trečia, pastaraisiais metais Europoje ir Lietuvoje itin suaktyvėjo paramilitarizmo istorijos tyrimai. Todėl ši disertacija bus dalis europietiškojo paramilitarizmo pateikiant lietuvišką atvejį – Lietuvos šaulių sąjungą. Atliktas tyrimas yra svarbus ne tik nacionaliniu, bet ir europiniu lygmeniu, atveriantis galimybes tolimesniems paramilitarinių grupių tyrinėjimams. Svarbu, kad disertacijoje kritiškai žvelgiama į kai kurias egzistuojančias šaulių istorijos klišes, jos yra vertinamos atsižvelgiant į įvairius šaltinius, kurių dalis iki šiol nebuvo naudoti. Platus LŠS istorijos šaltinių panaudojimas, taip pat žymi disertacijos naujumą.

Disertacijos tikslas – išanalizuoti Lietuvos šaulių sąjungos ideologines nuostatas, jų sklaidos priemones, poveikį ir santykį su atskiromis Lietuvos visuomenės grupėmis 1919–1940 m.

Tikslui įgyvendinti yra keliami šie **uždaviniai**

- 1) Nustatyti LŠS ideologines nuostatas ir jų koreliaciją su paramilitarinių organizacijų, veikusių XIX a. vid.–XX a. pirmoje pusėje Vidurio ir Rytų Europoje, ideologinėmis nuostatomis.
- 2) Atlikti Sąjungos įkūrimo aplinkybių ir organizacinės struktūros pokyčių 1919–1940 m. analizę.
- 3) Išnagrinėti organizacijos ir politinės Lietuvos valdžios reikalavimus, keltus asmenims, siekusiems tapti šauliais/ buvusiems šauliais, ir nustatyti, kokias veiklos sritis ir funkcijas LŠS numatė atskiroms Lietuvos visuomenės grupėms.
- 4) Įvertinti Vlodo Putvinskio – kaip „šaulių ideologo“ – vaidmenį, kuriant ir tobulinant šaulišką ideologiją ir organizacinę struktūrą.
- 5) Nustatyti šauliškosios ideologijos skleidimo būdus Lietuvos visuomenėje ir įvertinti jų poveikumą atskiroms visuomenės grupėms.
- 6) Ištirti šauliškosios ideologijos santykius su kitomis Lietuvos visuomenės grupėmis: išeivija, tautinėmis grupėmis ir visuomeninėmis organizacijomis.
- 7) Ištirti LŠS santykius su Lietuvos Respublikos politine valdžia (seimais, vyriausybėmis, prezidentu) ir įvertinti šaulių pozicijas svarbiausių valstybingumui įvykių metu.
- 8) Įvertinti šauliškosios ideologijos nuostatų realizavimo problematiką Lietuvos okupacijos metu 1940 m. birželį.

Tyrimo metodai. Rašant disertaciją naudotasi įprasta, humanitariniams mokslams būdinga tyrimų metodologija. Siekiant atskleisti darbo objekto istorinę aplinką, naudoti istorinės analizės ir sintezės metodai. Šių metodų naudojimą nulėmė disertacijos rašymo metu išsiplėtusi temos istoriografija. Kadangi disertacijoje siekiama atlikti ne tradicinį organizacijos veiklos tyrimą, o išanalizuoti ideologijos poveikį visuomenei, todėl aktyviai naudoti lyginamasis (analizuojant užsienio paramilitarinių organizacijų pavyzdžius) ir statistiniai (siekiant parodyti kiekybinį ideologijos poveikumą) metodai.

Ideologijos tyrimas yra susijęs su sudėtingai apčiuopiamų rezultatų (nustatant ideologijos poveikumą), todėl atliekant tyrimą naudotos šauliškos iliustracijos, eiliuoti kūriniai, su kuriais apibūdinamas platesnis ideologinis fonas, leidžiantis geriau pasiekti išsiskelto tikslo ir uždavinius. Siekiant parodyti, kad 1919 m. pradėjusios formuotis šauliškosios ideologijos nuostatos iki 1940 m. keitėsi, tyrime naudotas genetinis metodas, kuris atskleidė kaitos priežastis.

Ginamieji disertacijos teiginiai

- Lietuvoje veiklą vykdžiusios paramilitarinės organizacijos įkūrimui impulsą turėjo čekų *Sokol*, suomių *Suojeluskunta* ir šveicarų paramilitarinės

organizacijos/ grupės. Įkūrus organizaciją, svarbiausiu pavyzdžiu veiklos vystymui tapo Suomijoje veikusi paramilitarinė organizacija, kurios veikla buvo labiau susijusi su karyba. Taip pat tai lėmė geografinės aplinkybės. LŠS veikla nebuvo išskirtinė, lyginant su kitomis Vidurio ir Rytų Europoje XIX a. vid. – XX a. pirmoje pusėje veikusiomis paramilitarinėmis organizacijomis. Tačiau ideologinės nuostatos, jų intensyvus skleidimas visuomenėje, siekiant suformuoti „šaulio tipą“, ir teisinė bazė (1921 m. ir 1924 m. LŠS įstatymų kontekstas), kuri iki 1935 m. Šaulių sąjungai buvo suteikusi plačią autonomiją, formavo LŠS, kaip išskirtinės regione paramilitarinės organizacijos, statusą.

- Paramilitarinės organizacijos atsiradimą Lietuvoje lėmė civilinės visuomenės siekis prisidėti prie vykusio Nepriklausomybės karo, turint tikslą apsaugoti savo gyvenamąsias vietas ir dalyvauti nepriklausomos Lietuvos kūrimo procese. Pasibaigus karinėms kovoms, LŠS veikla nenutrūko. Pasitelkiant kultūrinę, sportinę, socialinę veiklas ir aktyviai deklaruotą siekį ginklu atsiimti istorinę sostinę Vilnių, sugebėta ne tik išplėsti organizacijos veiklą, bet ir nuolatos gausinti organizacijos narių skaičių. Žinoma, šiems veiksniams daug įtakos turėjo ir palanki politinės valdžios pozicija bei karinė padėtis. Galima teigti, jog šauliškoji ideologija buvo paveiki daliai to meto Lietuvos visuomenės, kuri nors ir nebuvo itin skaitlinga (vos apie 3 proc.), tačiau reikšminga, nes apėmė visą Lietuvos teritoriją ir įvairius visuomenės sluoksnius.
- V. Putvinskis, pasitelkdamas užsienyje veikusių paramilitarinių organizacijų pavyzdį, Lietuvoje siekė sukurti ideologiškai unikalią organizaciją. Jis Lietuvos visuomenei siūlė pertvarkos modelį „dvasios aristokratų“ pavyzdžiu. Šauliai turėjo būti tarpinė grandimi, per kurią buvo siekiama vykdyti visuomenės transformaciją. Nors pačios idėjos nebuvo originalios, nes rėmėsi bendraisiais etikos ir dorovės principais, tačiau jų sujungimas į visumą ir sklaidos priemonių sutelktumas leidžia teigti, kad V. Putvinskis, pasinaudodamas tautiškumo, paramilitarizmo idėjomis, sugebėjo sukurti savitą putvinskiškąją – šauliškąją – ideologiją. Ji buvo paveiki, nes LŠS ir pavienių šaulių (tarpukariu, išėivijoje ir šiandien) retorikoje nuolatos pabrėžiama, kad šauliška tai, kas „putvinskiška“, o V. Putvinskis – organizacijos ideologas.
- Lietuvos šaulių sąjungos veiklą 1919–1940 m. laikotarpiu sudaro du ryškūs etapai: putvinskiškasis ir valstybinio šauliškumo. Pirmasis etapas (1919–1929 m.) pasižymėjo visuomeniškumo, demokratiškumo, tautiškumo ir pilietinio sąmoningumo principų ugdymu. Jis pasibaigė 1929 m. mirus V. Putvinskiui.

Antrasis etapas (1935–1940 m.) oficialiai pradėtas 1935 m. priėmus naują organizacijos įstatymą ir įvykdžius pertvarką, kurios metu visuomeniškumas buvo stipriai apribotas. Tarp šių dviejų etapų yra ilgas pereinamasis laikotarpis. Po V. Putvinskio mirties organizacijos valdžią perėmęs asmenys palaipsniui tapo A. Smetonos politikos vienais iš įtvirtintųjų ir aktyviausių rėmėjų. Sumenko visuomeniškumo ir demokratiškumo ideologiniai principai (atsispindėję organizacijos valdyme, vidinėje ir išorinėje komunikacijoje), kuriuos pakeitė aktyviai retorikoje vartoti drausmingumo, paklusnumo, ištikimybės politinei valdžiai principai. Taip LŠS tapo politinės konjunktūros dalimi. Tai garantavo galimybę oficialiai veikti ir plėsti veiklą po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo. LŠS buvo išskirtinė visuomeninė organizacija, kurios nepalietė didesni suvaržymai, priešingai, buvo skirtas dar didesnis dėmesys ir finansinė parama.

- Šauliškoji ideologija buvo orientuota ne į visą Lietuvos visuomenę, o tik į vieną jos dalį – lietuvių tautą. Galima manyti, jog šauliškoji ideologija buvo dalis lietuviškojo nacionalizmo idėjos, kuri buvo itin aktuali kuriant Lietuvos Respubliką. Nors šauliškoje retorikoje nebuvo deklaruotas priešiškus kitoms tautoms (be pavienių šaulių veiksmų), tačiau kitataučių dalyvavimas šauliškoje veikloje vertintas rezervuotai. Remiantis naudos principu, tautinių grupių atstovai turėjo būti ištikimi valstybei (vartoti lietuvių kalbą, pripažinti politinę valdžią) ir remti Sąjungą finansiškai. Tarpukario Lietuvos visuomenės tautinė sudėtis lėmė, kad, be skaitlingiausios lietuvių tautos, aktyviausiai šaulių veikloje dalyvavo žydai. O lenkų ir vokiečių narystę LŠS bei šaulių požiūrį į šių tautybių asmenis lėmė geopolitinės aplinkybės.
- Siekdami Lietuvos visuomenėje kuo plačiau paskleisti savo idėjas, šauliai siūlė platų veiklos spektrą ne tik vyrams, bet ir moterims. Buvo orientuojamasi į įvairaus amžiaus piliečius, nors per 21 veiklos metus pasitaikė amžiaus ir statuso ribojimų (moksleivių atvejis, apribotos galimybės vyresniems nariams būti rikiuotės šauliais po 1935–1936 m.). Šauliškoji ideologija buvo orientuota ne tik į organizacijos narius ar potencialius narius, bet ir į likusią dalį, kuriai stengtasi perteikti savo idėjas, pasinaudojant spauda, radiju, viešaisiais renginiais ir pan. Sukurta veikla apėmė sportinę ir kultūrinę sferas, kurios formavo šauliško organizacinio veikimo unikalumą. Narystė LŠS, lyginant su kitomis regione veikusiomis paramilitarinėmis organizacijomis, išliko savanoriška, nors būta mėginimų paversti ją privaloma valstybės tarnautojams. Žinoma, reorganizavus

Sąjungą ir šalyje įsitvirtinus autoritariniam valdymui, dalis narių tapdavo šauliais vedami politinės konjunktūros, o ne šauliškos ideologijos motyvų.

- Po 1926 m. valstybės perversmo šauliai tapo vienu iš A. Smetonos politikos ramsčių. Organizacijos vadovybė stengėsi, jog visi šauliai sutelktai būtų paklusnūs politinei valdžiai. Tam buvo skiriama šauliškoji komunikacija ir leidžiami vadovybės įsakymai. Tačiau krizinių politinių įvykių metu nedidelė dalis šaulių kildavo į opoziciją A. Smetonai. Tai rodo, kad politiškai visuotinio vienodumo nebuvo. Kuriantis Sąjungai ji buvo regima kaip įvairių politinių pažiūrų asmenų platforma, paremta valstybės gynimo idėja. Pasikeitus politinėms aplinkybėms ir augant A. Smetonos ir tautininkų politinei įtakai, politinė įvairovė šaulių gretose sumenko. Nors kaip organizacija ar jos didžioji dalis LŠS niekuomet prieš A. Smetoną taip ir nesukilo. Lietuvos valdžia, po 1935 m. suvalstybinusi organizaciją, nevengė jos narių panaudoti vidaus neramumams malšinti, taip šaulių veiklą pajungdama savo tikslams ir ją supriešindama su dalimi visuomenės.
- 1940 m. birželio mėnesį, SSRS okupuojant Lietuvą, šaulių puoselėtas organizacinis ir ideologinis tikslas – apginti valstybę – nebuvo įgyvendintas. Tai lėmė du faktoriai. Pirma, nesipriešinti nusprendė politinė ir karinė valdžia, kuriai LŠS buvo pavaldė. Antra, daugiau kaip dešimt metų Sąjungoje buvo puoselėjamas ne „tautos kariuomenės“, kaip buvo V. Putvinskio laikais, o „valdžios kariuomenės“, „kariuomenės pagalbininkės“ statusas. Todėl šauliai, negavę įsakymo priešintis, savarankiškų veiksmų nesiėmė. Jokių galimybių veikti SSRS okupacijos sąlygomis Šaulių sąjunga neturėjo, nes ideologinės nuostatos buvo kardinaliai priešingos komunistų propaguoti ideologijai. Be to, siekiant panaikinti galimą sukarintos ir ginkluotos organizacijos grėsmę, naujoji politinė Lietuvos valdžia 1940 m. organizaciją likvidavo ir represijomis susidorėjo su didele dalimi LŠS elito. Svarbu ir tai, jog šauliai buvo regimi kaip A. Smetonos organizacija, senosios sistemos atstovai. Taigi, nepaisant pavienių vilčių tolesnei veiklai, LŠS kaip oficiali organizacija savo veiklą užbaigė pirmosios sovietinės okupacijos pradžioje.

Šaltinių apžvalga. Labai plati ir įvairi yra LŠS veiklą aptarianti šaltinių bazė. Ji iki šiol istorikų, tyrinėjančių LŠS istoriją, nagrinėta fragmentiškai. Šaltinius galėtume suskirstyti į keturias dalis: nepublikuoti archyviniai dokumentai, publikuoti archyviniai dokumentai,

periodika ir publikuoti prisiminimai. Mūsų pasirinktam tyrimui reikšmingiausi yra nepublikuoti šaltiniai, saugoti Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA).

Nepublikuoti archyviniai dokumentai. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi organizacijos veiklos dokumentai, yra suformuotas atskiras Lietuvos šaulių sąjungos fondas¹⁹, kuris suskirstytas į 22 apyrašus, juose gausu bylų. Atliekant tyrimą naudingiausias buvo apyrašas nr. 2. Jame yra saugomi kelių tipų dokumentai: LŠS centrinių institucijų (štabo, Centro valdybų ir Tarybų, LŠS viršininko ir vado, Garbės teismo ir Kontrolės komisijų) dokumentai, įsakymai, nutarimai ir protokolai, susirašinėjimas su valdžios įstaigomis, šaulių padaliniais (rinktinėmis ir būriais), pavieniais šauliais ir kitais piliečiais, susirašinėjimas su užsienio organizacijomis. Šis fondas tyrime neabejotinai buvo pats reikšmingiausias, nes jame saugomi dokumentai tiesiogiai atskleidžia LŠS ideologines nuostatas ir jų raišką. Taip pat verta paminėti smulkesnius fondus, kuriuose saugomi LŠS veiklos dokumentai. Vilniaus XXIII šaulių rinktinės veiklą liudijantys dokumentai archyvuojami fonde 1135. LŠS pasiuntinio Klaipėdos krašte A. Marcinkevičiaus-Mantauto dokumentai, saugomi jo vardo fonde LCVA (f. 636). Jame suarchyvuota keletas A. Marcinkevičiaus-Mantauto dokumentų, įgaliojimų, naudotų Klaipėdos sukilimo metu, ir kt. dokumentai. Pastarieji fondai buvo naudoti tik epizodiškai arba tyrimui buvo nenaudingi.

Aiškinantis LŠS vaidmenį visuomenėje ir įtaką politiniams procesams, naudingi dokumentai, saugomi kitų organizacijų ir institucijų fonduose. Tarp tokių reikia paminėti LR Užsienio reikalų ministerijos²⁰ ir LR Ministrų kabineto fondus²¹. Įvardintuose fonduose yra saugomas susirašinėjimas tarp LŠS ir institucijų, prašymai, ataskaitos ir pan. LŠS istorijai atskleisti analizuojant santykius su Lietuvos kariuomene ir KAM vertingi Lietuvos kariuomenės štabo fonde²² saugomi dokumentai.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LNMMB RS) yra saugomi LŠS lyderių Antano Žmuidzinavičiaus²³ ir Mato Šalčiaus²⁴ fondai. Pirmojo asmens fonde yra saugomas susirašinėjimas su LŠS štabu ir atskirais šauliais (pvz., M. Mikelkevičiumi) jam būnant JAV, jo autobiografija, kurioje jis pats trumpai apžvelgia savo veiklą LŠS. M. Šalčiaus fonde saugomi įvairesni dokumentai: ne tik laišakai, bet ir jo ranka rašyti straipsniai ir komentarai apie LŠS veiklą. Daugelis šių dokumentų papildė kitus šaltinius aiškinantis LŠS formavimo aplinkybes.

¹⁹ LCVA, f. 561.

²⁰ LCVA, f. 383.

²¹ LCVA, f. 923.

²² LCVA, f. 929.

²³ LNMMB RS, f. 205.

²⁴ LNMMB RS, f. 189.

Publikuoti šaltiniai. Ši šaltinių bazė sudaryta iš dviejų dalių. Pirmą, tarpukariu išleisti leidiniai, susiję su šauliška veikla. Daugelis iš jų buvo skirta plačiajai visuomenei supažindinti su šauliška veikla. Antra, pastaraisiais metais istorikų ir visuomenininkų rūpesčių publikuojami LŠS veiklos dokumentai. Pirmoji nepublikuotų šaltinių grupė yra tikrai gausi. Iki 1940 m. LŠS aktyviai rūpinosi istorinių žinių surinkimu apie atskirus įvykius arba asmenybes. Pvz., apie kovas dėl Nepriklausomybės, Klaipėdos krašto prijungimo operaciją²⁵. Atskiro ypatingo dėmesio susilaukė V. Putvinskis²⁶. Buvo leidžiama daug įvairių leidinių, juose iškeliami šauliškosios ideologijos klausimai²⁷. Šiais leidiniais buvo skleidžiama šauliška mintis Lietuvoje, nes jie platinti ne tik LŠS nariams. Daugelis jų yra fragmentiškai naudojami ir šiame tyrime, siekiant nustatyti ideologines nuostatas ir jų sklaidą organizacijos nariams, likusiai visuomenei. Taip pat LŠS leido ir įvairias organizacines instrukcijas, ataskaitas²⁸.

Itin vertingi V. Putvinskio tekstai, kurie buvo publikuoti trijuose tomuose daugiausiai jo žento A. Marcinkevičiaus-Mantauto dėka. Netrukus po LŠS ideologo mirties 1933 m. pasirodė II tomas²⁹, kuriame sutalpinti šiam tyrimui naudingiausi šiam straipsniai apie šauliškąją ideologiją, šaulių vietą valstybėje ir jų siekius. 1934 m. publikuotas II V. Putvinskio raštų tomas, kurį sudaro grožiniai ir filosofiniai raštai³⁰. Tyrime šiame tome esantys tekstai naudoti nebuvo. Tik po Lietuvos okupacijos išėivijoje pasirodė I V. Putvinskio raštų tomas, kuriame publikuota išsami biografija, žymių šaulių ir visuomenės veikėjų atsiminimai³¹. Šio tomo medžiaga buvo labai vertinga siekiant rekonstruoti tikslią LŠS kūrimo eigą, lyginant su kitais istoriniais šaltiniais, įsigilinti į V. Putvinskio kurtos ideologijos esmę. Be to, šiame leidinyje buvo perspausdinti 1933 ir 1934 m. išleisti V. Putvinskio raštų tomai, todėl tyrimo metu remtasi šiuo leidimu.

Prie šios grupės šaltinių galima priskirti tarpukariu publikuotas Lietuvos seimų stenogramas³². Jos buvo naudingos siekiant nustatyti LR seimų požiūrį į LŠS ir šaulių klausimų parlamente nagrinėjimo eigą. Buvo remtasi statistikos metraščiais.

Antroji grupė yra ne tokia gausi. Verta paminėti 2003 m. išleistus V. Putvinskio laiškus³³. Sudarytame rinkinyje publikuoti laišškai, rašyti šeimos nariams, artimiems

²⁵ Jonas Matusas, *Klaipėdos atvadavimas* (Kaunas: LŠS, 1938); Jonas Vanagaitis, *Kovos keliu* (Klaipėda, 1938).

²⁶ Jonas Matusas, *Vladas Pūtvys, Šaulių sąjungos kūrėjas* (Kaunas: LŠS, 1939).

²⁷ *Kas tai yra „šauliai“* (Kaunas: LŠS, 1919); *Šaulių vadovas* (Kaunas: LŠS, 1921).

²⁸ *Amerikiečių aukos Lietuvos Šaulių sąjungai 1921–1924 metais: sąrašai ir apyskaitos* (Klaipėda: Lituania, 1926); *Šaulių kalendorius 1939 metams* (Kaunas: LŠS, 1938).

²⁹ *Vladas Putvinskis-Pūtvys. Jo gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II. Ideologiniai ir publicistiniai raštai. (Kaunas: Sakalas, 1933).

³⁰ *Vladas Putvinskis-Pūtvys. Jo gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. III. Grožiniai ir filosofiniai raštai. (Kaunas: Sakalas, 1934).

³¹ *Vladas Putvinskis-Pūtvys. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. Antroji laida. (Čikaga: LŠSI, 1973).

³² *Steigiamojo Seimo darbai* (1920–1922); *Seimo stenogramos* (1922–1927; 1936–1939).

³³ *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai* (Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 2003).

bendražygiams, juose kartas nuo karto aptariamas ir šaulių veiklos klausimas. Ypač įdomus ir vertingas V. Putvinskio požiūris į šaulius ir šauliškąją idėją atsiskleidžia analizuojant jo susirašinėjamą su žmona Emilija ir dukromis. LŠS istorijai yra skirti 2008 m. V. Vareikio publikuoti dokumentai³⁴, kuriuose pateikiami Klaipėdos krašto sukilime dalyvavusių šaulių anketiniai duomenys. Juose autorius pateikia asmenų, dalyvavusių Klaipėdos sukilime, sąrašus, į kuriuos yra įtrauktos ir po sukilimo į kraštą atvykusių asmenų pavardės. Naujausia šaltinių publikacija buvo parengta 2015 m. Panaudojus LCVA saugomus LŠS narių sąrašus bei sąvadus buvo parengtas informacinis elektroninis žinynas³⁵, kuriame publikuoti įvairių tipų LŠS narių ir tarnautojų sąrašai.

Periodika. Tarp leidinių, kurie būtini nagrinėjant LŠS istoriją, neabejotinai svarbiausią vietą užima LŠS periodinis leidinys „Trimitas“. Per visą jo leidybos laiką (1920–1940 m.) jame buvo spausdinami ne tik veiklos aprašymai, bet ir norminiai dokumentai, LŠS vadovybės nurodymai, o taip pat nemažai diskusinių, šauliškąją ideologiją nagrinėjančių straipsnių. Laikraštyje savo tekstus publikuodavo ne tik žymūs ar eiliniai šauliai, bet ir ryškios to meto Lietuvos visuomenės asmenybės. Organizacijos leidžiamą žurnalą skaitė ne tik šauliai, bet ir dalis visuomenės, todėl jame publikuoti plačios tematikos tekstai. Šiame tyrime „Trimitas“ yra nagrinėjamas kaip svarbus ideologijos sklaidos aspektas. Šaulių laikraštis „Trimitas“ nebuvo vienintelis šaulių leidžiamas periodinis leidinys. Pvz., XX Klaipėdos šaulių rinktinė kurį laiką leido laikraščius „Klaipėdos sargas“ ir „Klaipėdos garsas“. Moterys šaulės 1939–1940 m. leido savo leidinį „Šaulė“ (iš viso spėta išleisti 4 numerius). Visuose numeriuose netrūko ideologinio pobūdžio raštų ir įžvalgų ateities LŠS klausimais.

Atskirą dėmesį organizacijos veiklai skirdavo Lietuvos kariuomenės periodiniai leidiniai „Karys“ ir „Kardas“. Šiame tyrime jie yra naudojami tik epizodiškai, nes dažniausiai juose pateikiama tik oficialioji informacija, dažnai dubliuojanti „Trimitą“. Būtina pažymėti, jog po Lietuvos okupacijos išėivijoje leistame „Kario“ žurnale nuo 1956 m. publikuota rubrika „Tremties Trimitas“. Joje buvo spausdinama ne tik išėivijos šauliams aktuali informacija, bet ir tarpukario LŠS narių prisiminimai apie veiklą organizacijoje, informacija apie LŠS lyderius ir pan.

Tyrimas siekia nustatyti šaulių ideologijos raišką visuomenei, todėl naudotasi ir kitais periodiniais nacionalinio lygmens („Rytas“, „Saulėtekis“, „Lietuvių darbininkas“, „Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“, „Lietuva“) arba šiek tiek siauresnio profilio leidiniais: „Lietuvos keleivis“, „Lietuvių tautininkų žinynas“, „Apžvalga“, „Žemaičių prietelis“, „Jaunoji karta“,

³⁴ Vygandas Vareikis, „Sukilėliai, šauliai, savanoriai. Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį“, *Acta historica universitatis Klaipedensis t. XVII.* (2008), 191–234.

³⁵ Vytautas Jokubauskas, Hektoras Vitkus, *Lietuvos šaulių sąjungos nariai (1919–1940 m.): informacinis žinynas* (Klaipėda: Druka, 2015).

„Fiziškas auklėjimas“. LŠS veiklą reglamentavę teisės aktai buvo spausdinami „Vyriausybės žiniuose“.

Publikuoti atsiminimai. Atliekant LŠS ideologijos analizę, vertingais šaltiniais tapo prisiminimai. Žinoma, jie tyrime naudoti kaip pagalbiniai informacijos šaltiniai. Po Lietuvos okupacijos šaulišką veiklą išėivijoje atkūrę šauliai pradėjo rašyti ir rinkti prisiminimus. Tokiu būdu 1965 m. pasirodė leidinys, kuriame yra publikuota daug šaulių prisiminimų³⁶. Iš jų neabejotinai didžiausią vertę turi LŠS vadovybėje buvusių asmenų A. Marcinkevičiaus-Mantauto, P. Saladžiaus, A. Impulevičiaus, S. Pūtvytės-Mantautienės, K. Kodatienės – prisiminimai. Tačiau ir kitų šaulių, buvusių eiliniai, atsiminimai yra svarbūs.

Žymus tarpukario Lietuvos politinis ir visuomenės veikėjas šaulys R. Skipitis savo atsiminimuose³⁷ šaulių veiklai ir V. Putvinskiui skiria nemažai dėmesio. Šie prisiminimai itin reikšmingi aiškinantis organizacijos formavimosi aplinkybes, nes jų autorius buvo vienas iš pirmųjų šaulių. Be to, vienas iš V. Putvinskio bendražygių, kuris LŠS vadovybėje buvo iki pat 1940 m. Taip pat vertėtų paminėti kito aktyvaus šaulio mjr. Motiejaus Karašos prisiminimus³⁸, kuriuose netrūksta buitiskų ir dalykiškų žinių apie jo tarnybą ir veiklą LŠS rinktinėse ir štabe. Epizodiškai LŠS formavimąsi (jis rašo apie veiklą Šiauliuose ir jo apylinkėse) savo prisiminimuose aptaria šaulys socialdemokratas Kipras Bielinis³⁹. Daug dėmesio LŠS veiklai savo atsiminimuose skyrė Stasys Raštikis⁴⁰. Jie yra ypač vertinti analizuojant LŠS pertvarką ir politines LŠS pozicijas XX a. 4-ajame dešimtmetyje. Be to, S. Raštikis yra pateikęs išsamią LŠS likvidacijos 1940 m. analizę, kuri parašyta remiantis jo atsiminimais ir to meto viešais bei archyviniais dokumentais⁴¹. Itin plačiai, nors ir subjektyviai, savo vyro veiklą ir LŠS kūrimąsi yra nušvietusi Emilija Putvinskienė⁴². Jos atsiminimai labai vertingi, nes atspindi „putvinskiškojo“ organizacijos sparno vertinimą, naudingi siekiant rekonstruoti organizacijos kūrimo eigą. Gaila, tačiau daugelio kitų žymių tarpukario Lietuvos veikėjų⁴³, LŠS narių prisiminimuose informacijos apie šauliškąsias idėjas arba narystę LŠS nebuvo rasta.

Atskirą šaltinių grupę sudaro tarpukariu nufilmuota vaizdo medžiaga, kurioje užfiksuota šauliška veikla: V. Putvinskio laidotuvės, LŠS dvidešimtmečio jubiliejus ir kt.

³⁶ *Nepriklausomai Lietuvai.* (Čikaga: LŠSI, 1965).

³⁷ Rapolas Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai* (Čikaga: TERRA, 1961); Rapolas Skipitis, *Nepriklausoma Lietuva: atsiminimai* (Čikaga, TERRA, 1967).

³⁸ Motiejus Karaša, *Gyvenimo sukūriuose. Atsiminimai 1901–1951* (Chicago: Devenių kultūrinis fondas, 1982).

³⁹ Kipras Bielinis, *Gana to jungo* (New York: Kipro Bielinio ir Amerikos lietuvių Socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1971).

⁴⁰ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai. I dalis, fotografuotinis leidimas* (Vilnius: Lituanus, 1990).

⁴¹ Stasys Raštikis, „Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimas“ in *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, žiūrėta 2017 m. 04 02 d., <http://partizanai.org/failai/pdf/bolsevizmo-metai-IV.pdf>.

⁴² Emilija Putvinskienė, *Atsiminimai: medžiaga istorijai* (Šiauliai: Saulės delta, 1995).

⁴³ P.vz.: M. Krupavičiaus, K. Griniaus.

Istoriografijos apžvalga. Šio tyrimo rengimo pradžioje, 2012 m., LŠS istorija buvo sulaukusi istorikų dėmesio, tačiau stokota sisteminių organizacijos tyrimų. Situacija netruko pasikeisti. Šios organizacijos istorija išpopuliarėjo: susilaukė mokslininkų⁴⁴ ir studentų⁴⁵ dėmesio. Todėl natūralu, jog tai lėmė ir šio tyrimo pokyčius bei polemiką su naujausiu istoriografinių teiginių autoriais. Istoriografijos analizei pasirinktas tematinis-chronologinis principas.

Analizę verta pradėti nuo leidinių, tiesiogiai nagrinėjančių LŠS istoriją. Ja pirmą kartą rimtai susidomėta artėjant organizacijos 20 metų įkūrimo jubiliejui. Istorijos rašymo darbas buvo pavestas istorikui dr. Jonui Matusui. Jam teko nelengva užduotis – parašyti veikiančios organizacijos istoriją. Be to, jubiliejinė sukaktis ir aiškus užsakovas neleido kritiškiau analizuoti duomenų, tad autoriui nepavyko išvengti subjektyvumo. Leidinys pasirodė švenčiant dvidešimtąsias LŠS įkūrimo metines, 1939 m.⁴⁶, vėliau du kartus buvo perleistas. Pirmą kartą 1966 m. Sidnėje⁴⁷, antrą – 1992 metais atkurtoje Lietuvoje⁴⁸. Šis leidimas buvo papildytas Algimanto Liekio parašyta LŠS likvidacijos analize ir atkurtosios LŠS vadovų parašytais straipsniais apie organizacijos atkūrimą ir tuometinės Vilniaus šaulių rinktinės veiklą. Rengiant disertaciją daugiausiai naudotasi trečiuoju knygos leidimu. Pagrindinis sąlytis tarp šio ir J. Matuso atlikto tyrimo yra susijęs su rastų archyvinių dokumentų tikrinimu ir siekiu gauti papildomų faktų. Taip pat buvo vertinga palyginti išdėstytas organizacijos veiklos vertinimo nuostatas, patikslinti esančius netikslumus.

Sovietinėje Lietuvoje šaulių istorijos tyrimai nebuvo vykdomi dėl ideologinių sumetimų. Tačiau epizodiškai jų vaidmuo buvo paliečiamas. Be abejo, iš neigiamos perspektyvos. Išeivijoje buvo susikoncentruota į šaulių prisiminimų ir leidinių apie šaulių veiklą iševijoje leidybą, todėl specialių tyrimų nebuvo parengta. 1990 m. Kovo 11-oji sudarė sąlygas naujiems šaulių organizacijos istoriniams tyrimams. 2005 metais⁴⁹, minint organizacijos įkūrimo 85-ąjį jubiliejų, pasirodė autorių kolektyvo darbas. Knygoje fragmentiškai apžvelgiama LŠS veikla ir jos reikšmė, pateikiama daug naujos ikonografinės medžiagos: dokumentų, nuotraukų. Tačiau

⁴⁴ 2013–2015 m. KU BRIAI mokslininkai (dr. Vygantas Vareikis (projekto vadovas), dr. Jonas Vaičėnionis, dr. Hektoras Vitkus ir dr. Vytautas Jokubauskas) vykdė Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „*Paramilitarinių organizacijų reikšmė valstybės gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis*“.

⁴⁵ Kasmet LEU, VU, VDU ir KU studentai savo kursiniuose, bakalauro ir magistro darbuose nagrinėja atskirus (dažniausiai lokalius) LŠS veiklos fragmentus.

⁴⁶ Jonas Matusas, *Šaulių sąjungos istorija*. (Kaunas: LŠS, 1939).

⁴⁷ Jonas Matusas, *Šaulių sąjungos istorija*. (Sydney: Mintis, 1966). Leidinys buvo perleistas be papildymų ir pataisymų.

⁴⁸ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992).

⁴⁹ Lietuvos šaulių sąjunga, *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004* (Kaunas: Arx Baltica spaudos namai, 2005).

Knyga skirta LŠS 85-mečiui paminėti, jos mokslinis redaktorius istorikas Sigitas Jegelevičius. Ši knyga nuo J. Matuso skiriasi tuo, jog joje yra apžvelgiama LŠS istorija ir po organizacijos uždarymo 1940 m. Analizuojama organizacijos narių veikla 1941 m. birželio 23 d. sukilime ir ginkluotoje antisovietinėje rezistencijoje 1944–1953 m. Trumpai analizuojama LŠS veikla iševijoje ir pateikiama LŠS veiklos 1989–2004 m. veiklos apžvalga.

autoriai pateiktos medžiagos išsamiau neanalizuoja, jos nevertina. Didelė dalis knygos yra dar J. Matuso parašytos organizacijos istorijos pateikimas, cituojant ištisas pastraipas. Nėra atlikta išsamesnė organizacijos veiklos analizė. Leidinyje mėginama analizuoti platų LŠS veiklos laikotarpį: nuo susiformavimo 1919-aisiais iki 2004 m. Tikriausiai todėl ir nepavyko pateikti išsamesnio nė vieno laikotarpio istorinio vaizdinio. Rengiant disertaciją šiuo leidiniu naudotasi tik fragmentiškai.

Naujų ir kokybiškų tyrimų, skirtų LŠS istorijai, banga prasidėjo prieš keletą metų. LŠS istorija susilaukė dėmesio tarptautiniame paramilitarinių grupių tyrime⁵⁰. Jame apžvelgtos tokio tipo grupės Pirmojo pasaulinio karo metais ir po jo veikusios Rusijoje, Vidurio Europoje, Suomijoje, Italijoje, Ukrainoje, Balkanuose, Osmanų imperijoje, Lenkijoje, Airijoje ir Prancūzijoje. Tomas Balkelis pateikė Baltijos šalių organizacijų, tarp jų ir LŠS, veiklos analizę. Remdamasis menka šaltinių baze, jis pateikia įdomių istoriografinių vertinimų, susijusių ir su ideologinėmis nuostatomis. Juos šioje disertacijoje mėginama įvertinti ir patikslinti. Vertinga tai, jog istorikas LŠS veiklą vertina bendrame paramilitarinių regiono organizacijų veiklos kontekste. Pakankamai išsamų ir aiškų LŠS organizacinės raidos pjūvį yra pateikęs istorikas V. Jokubauskas⁵¹. Jis, analizuodamas tarpukario Lietuvos kariuomenę ir krašto apsaugos sistemą, atkreipė dėmesį į LŠS faktorių. Autoriaus pateiktos gausios statistinės žinios labai pravertė šiame tyrime. Be to, istoriko darbe pateikti vertinimai taip pat yra analizuojami šioje disertacijoje, todėl monografija sudaro galimybes mokslinei diskusijai LŠS veiklos klausimais. Šios monografijos įdirbis pratęstas 2015 m. pasirodžiusioje autorių kolektyvo parengtoje monografijoje⁵². Joje plačiai yra nagrinėjamas paramilitarizmas Lietuvoje tarpukariu. Autoriai savo tyrime aptaria LŠS susiformavimo ir raidos aspektus, nemažai dėmesio yra skiriama šauliškosios ideologijos nuostatų formavimuisi. Todėl disertacijoje nevengiama ne tik remtis šiuo darbu, bet ir diskutuoti. Įdomu, jog tyrime dėmesio susilaukė šauliai ir buvusios LŠS organizacinės struktūros elementai po 1940 m. okupacijos. Fragmentiškai atskleidžiamas šaulių dalyvavimas 1941 m. birželio 23 d. sukilime, holokauste, taip pat antisovietinėje rezistencijoje. Ateityje šios temos turėtų susilaukti atskirų, išsamių tyrimų. Profesionalių istorikų dėmesys yra nukrypęs ir į lokaliuosius LŠS istorijos tyrimus, kurie dar tik prasideda. Šioje srityje dėmesio iš profesionalų kol kas yra susilaukusi tik XX Klaipėdos šaulių rinktinė⁵³. Šiame leidinyje šalia Klaipėdos šaulių veiklos 1929–1939 m. apžvalgos yra analizuojamas ir bendras LŠS veiklos

⁵⁰ Tomas Balkelis, „Piliečiai kareiviai: paramilitariniai judėjimai Baltijos šalyse po Pirmojo pasaulinio karo“, in *Karas taikos metu. Paramilitarizmas po Pirmojo pasaulinio karo 1917–1923 m.* (Vilnius: Mintis, 2013), 154–175.

⁵¹ Vytautas Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis.* (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014).

⁵² Vytautas Jokubauskas et al., *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos* (Klaipėda: Druka, 2015).

⁵³ Vytautas Jokubauskas, Vygantas Vareikis, Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923–1939 metais (Klaipėda: Druka, 2016).

kontekstas organizacijos kūrimosi ir jos likvidacijos metu. Be to, publikuoti keli istoriniai šaltiniai apie karinę šaulių veiklą.

Atskirų LŠS padalinių istorija yra nagrinėjama ir keliuose ne istorikų profesionalų parengtuose leidiniuose. Varėnos krašto šaulių veiklos istoriją yra pateikęs Vytautas Česnulis⁵⁴. Autorius remiasi didžiule archyvinių dokumentų gausa, tačiau stokoja gilesnės veiklos analizės, plačiau neanalizuoja pateikiamų faktų. Vis tik knyga yra vertinga, nes atskleidžia lokalaus šaulių dalinio veiklą ir jų vertinimo visuomenėje aspektus. 2008 m. Algimantas Muturas publikavo XIII Mažeikių šaulių rinktinės istoriją⁵⁵. Autorius, nagrinėdamas Mažeikių rinktinės veiklą, daugiausiai rėmėsi periodine spauda, taip pat šaulių prisiminimais. Leidinyje aprašomi rinktinės veiklos fragmentai nuo 1919-ųjų iki 2008 m. Išliekamąją vertę turi dėl publikuotų archyvinių dokumentų. Jonė Žebrytė savo darbe analizuoja Kupiškio šaulių ir skautų veiklą tarpukariu⁵⁶. Šis leidinėlis pakankamai svarbus lokalinės istorijos požiūriu, tačiau platesnių išvalgų jame nėra. Daug mokslo populiarinimo straipsnių apie LŠS rinktines, būrius yra nuolat publikuojama LŠS ir dabar leidžiamame žurnale „Trimitas“. Minimi darbai disertacijos rengimo darbe nebuvo itin reikšmingi, jais nebuvo remiamasi.

Atskirą LŠS istorijai skirtos istoriografijos dalį sudaro mokslinių konferencijų metu skaityti pranešimai, kurių didžioji dalis vėliau buvo publikuota. LŠS kartu su partneriais Nepriklausomybės laikotarpiu (nuo 1990 m.) yra suorganizavusi 4 mokslines konferencijas, kuriose skaityti pranešimai išleisti mokslinių straipsnių rinkiniuose. Jos vyko 1993⁵⁷, 1999⁵⁸, 2002⁵⁹ ir 2009⁶⁰ metais. 2013 ir 2014 m. KU BRIAI mokslininkai organizavo mokslinius seminarus, kuriose buvo analizuojami LŠS ir kaimyninių giminingų organizacijų veiklos klausimai, tačiau atskiri seminarų pranešimų leidiniai nepasirodė. Paminėti pranešimai, skirti LŠS istorijai, aptarė atskirus organizacijos veiklos aspektus ir asmenybes. Jie, be abejonės, taip pat buvo svarbūs šiame tyrime ne tik dėl suteiktos informacijos, tačiau ir dėl galimybės tam tikrus teiginius patikslinti, pakoreguoti ir polemizuoti.

⁵⁴ Vytautas Česnulis, *Varėnos krašto šauliai 1919–1940 m.* (Vilnius: KAM, LŠS, 2008).

⁵⁵ Algimantas Muturas, *Mažeikių šaulių tryliktoji.* (Mažeikiai: Mažeikių spaustuvė, 2008).

⁵⁶ Jonė Žebrytė, *Kupiškėnų skautai ir šauliai* (Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012).

⁵⁷ *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos Nepriklausomybė* (Vilnius: žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993).

Mokslinė konferencija, skirta Vlodo Putvinskio gimimo 120-osios metinėms. Leidinyje publikuota 14 straipsnių, apžvelgiančių ne tik V. Putvinskio asmenybę, bet ir LŠS veiklos atskirus bruožus, pvz., santykius su LR Seimu, latvių Aizsargi organizacija.

⁵⁸ *Lietuvos šaulių sąjungai 80.* Mokslinės konferencijos medžiaga (Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 1999).

Organizavo LŠS ir Šiaulių „Aušros“ muziejus, skirta LŠS įkūrimo 80-mečiui paminėti.

⁵⁹ *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai.* Konferencijos medžiaga. (Kaunas: LŠS, 2002).

Konferenciją organizavo LŠS ir VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra. Publikuoti 8 pranešimai, kuriuose nagrinėjama žymių šaulių veikla (M. Šalčiaus, T. Daukanto). Svarbu tai, jog vienas iš pranešimų tiesiogiai siejasi su disertacijos tema, V. Vareikio pranešimas apie LŠS ideologiją.

⁶⁰ *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis.* Mokslinių straipsnių rinkinys (Kaunas: Arx baltica, 2009).

Konferencijos pranešėjai apžvelgė LŠS istorijos fragmentus, akcentuodami 1919–1940 m. laikotarpį. Publikuoti 8 pranešimai.

Atskirą istoriografinių pozicijų dalį sudaro moksliniai straipsniai, kurių per pastaruosius penkerius metus buvo kaip niekada daug. Verta pradėti nuo V. Vareikio⁶¹, kuris bene pirmasis po nepriklausomybės atkūrimo ėmėsi šios temos ir iki šiol yra vienas dažniausiai sistemingai LŠS veiklą nagrinėjančių istorikų. Savo straipsniuose autorius daugiausiai gilinasi į karinę veiklą ir ideologinių nuostatų susiformavimą. Todėl disertacijoje pakankamai dažna polemika su šiuo istoriku. Aktyviai šaulių istoriją nagrinėja jau minėtas V. Jokubauskas⁶², kurio straipsniai yra plataus tematinio spektro: nuo karinės iki kultūrinės šaulių veiklos. Autorius savo tyrimuose pateikia labai daug vertingos statistinės medžiagos, kuria aktyviai naudotasi, ir kai kurie tikslinti duomenys. Karinius LŠS raidos aspektus yra aptaręs J. Vaičenonis⁶³. Atskirų mokslinių straipsnių, kuriuose yra nagrinėjami LŠS istorijos, epizodai yra publikavę ir kiti istorikai. Tematika yra labai plati. H. Vitkus⁶⁴ nagrinėjo tautinių grupių įvaizdžius, šaulių ir kitų Baltijos šalių paramilitarinių organizacijų narių veiksmus holokausto metu. N. Černiauskas⁶⁵ yra apžvelgęs šaulių studentų judėjimo susiformavimo aplinkybes, o D. Noreika⁶⁶ ir Ž. Girdžiūtė⁶⁷ analizavo panaikintos LŠS narių veiklą 1941 m. sukilimo metu ir dalyvavimą partizaniniame

⁶¹ Vygantas Vareikis, „Lietuvos Šaulių sąjunga Lietuvos ir Lenkijos konflikto metu (1920–1923 m.)“ in *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė* (Vilnius, žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993), 51–69.; Vygantas Vareikis, „Pasienio incidentai (Lietuvos šaulių partizaninė veikla)“, *Darbai ir dienost.* 40 (2004), 109–128.; Vygantas Vareikis, „Dėl „lango į platųjį pasaulį“. Lietuvos šaulių sąjunga 1923 metų Klaipėdos sukilimo metu“ in *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis* Kaunas: Arx Baltica, 2009), p. 57–76.; Vygantas Vareikis, „Išėjimas iš K. Donelaičio gatvės: Lietuvos šaulių sąjungos karinė veikla 1919 m.“ *Kauno istorijos metraštis* 13 (2013), 147–161.; Vygantas Vareikis, „Bandymas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos šaulių sąjungos ištakos: in *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014), 19–40.

⁶² Vytautas Jokubauskas, „Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4-ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė“ in *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis* (Kaunas: Arx Baltica, 2009), 101–120.; Vytautas Jokubauskas, „„Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje“ *Istorija*, t. 86, 2 (2012), 11–24.; Vytautas Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas“ in *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014), 75–102.; Vytautas Jokubauskas, „Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukariu Lietuvoje“ *Istorija* t. 98, 2 (2015), 5–35.; Vytautas Jokubauskas, „Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba“ *Karo archyvas*, t. XXX (2015), 238–288.; Vytautas Jokubauskas, „Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje: šaulių namai – tautos namai“, *Lituanistica*, t. 61, 3 (2015), 166–184.

⁶³ Jonas Vaičenonis, „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje 1935–1940 metais“ in *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. Konferencijos pranešimų medžiaga (Kaunas: LŠS, 2002), 110–119; Jonas Vaičenonis, „Lietuvos šaulių sąjungos integracijos į valstybės gynybos sistemą XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais proceso bruožai“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII, (2014), 125–139; Jonas Vaičenonis, „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje XX a. 4-ajame dešimtmetyje: šaulių parengtis karinėms užduotims vykdyti“, *Lituanistica* t. 61, 3 (2015), 185–195.

⁶⁴ Hektoras Vitkus, „Sajungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos Aizsargų ir Estijos Kaitseleitų ideologijose“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII (2014), 223–259; Hektoras Vitkus, „Lietuvos šauliai, Latvijos aizsargai ir Estijos kaitseleitai Holokausto akistatoje: lyginamoji analizė“, *Lituanistica* t. 61, 3 (2015), 166–184.

⁶⁵ Norbertas Černiauskas, „Nepriklausomos Lietuvos studentija Lietuvos šaulių sąjungos veikloje 1919–1940“, in *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis* (Kaunas: Arx Baltica, 2009), 25–38.

⁶⁶ Dainius Noreika, „Nuo Lietuvos šaulių iki miško brolių: lokalsios ginkluotos struktūros raidos tyrimas“, *Genocidas ir rezistencija* 2 (2012), 47–73.

⁶⁷ Živilė Girdžiūtė, „Šauliai – 1941 m. birželio sukilėliai: Kretingos apskrities atvejais“, *Istorija* t. 94, 2 (2014), 11–24.

kare antrosios sovietinės okupacijos metais. LŠS ženklai ir kiti simboliai yra analizuojami E. Remeco⁶⁸ straipsnyje. Taip pat būtina pažymėti, jog šiuo metu leidžiamame šaulių žurnale „Trimitas“ beveik kiekviename numeryje yra publikuojami straipsniai apie šaulių istoriją. Jie taip pat epizodiškai yra nagrinėjami ir naudojami šio tyrimo metu.

LŠS istorija iki šiol yra sulaukusi tik vienos daktaro disertacijos. 1999 m. VDU buvo apginta Vyganto Vareikio daktaro disertacija „LŠS karinė ir politinė veikla (1919–1923)“⁶⁹. Darbe analizuojamas organizacijos įkūrimas, jos ideologijos formavimosi aplinkybės, vaidmuo kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės ir dalyvavimas Klaipėdos krašto prijungimo operacijoje. Pagrindinis dėmesys koncentruojamas į svarbiausius Lietuvos politinius įvykius, kuriuose savo vaidmenį atliko šauliai. Iš dalies minimos disertacijos tyrimo laukas (tematinis ir chronologinis) sutampa ir su šio tyrimo, todėl nevengiama ne tik remtis, bet ir polemizuoti su V. Vareikio išdėstytais teiginiais. Tačiau po disertacijos gynimo autorius dalį medžiagos patikslino ir papildė išleisdamas atskirus mokslinius straipsnius ir kolektyvinę monografiją, todėl naudojamosi ir remiamasi naujesne istoriografija.

Verta atkreipti dėmesį į istoriografiją, skirtą kitoms I Lietuvos Respublikoje veikusioms visuomeninėms organizacijoms. Pastaruoju metu didelio dėmesio sulaukė Lietuvos ateitininkų federacijos istorija. 2006 m. VDU apginta I. Bučinskytės daktaro disertacija „Ateitininkų federacija išėivijoje XX a. 5–7 dešimtmečiuose“⁷⁰, jos pagrindu išleista monografija⁷¹. O 2008 m. pasirodė tyrimą papildančių dokumentų rinkinys⁷². 2008 m. ŠU apginta S. Matulio daktaro disertacija⁷³. Autorius minimaliai mėgina nagrinėti Ateitininkijos ideologines nuostatas I LR laikotarpiu, tačiau platesnių išvadų nepateikia, nes didžiausią dėmesį skiria šiuolaikinės Ateitininkų federacijos veiklai. 2010 m. organizacijos 100-osioms įkūrimo metinėms pasirodė išsami studija, apimanti organizacijos veiklą iki 1940 m.⁷⁴ Moksleivių ateitininkų veiklą tyrinėjo Dangiras Mačiulis⁷⁵. Šis tyrimas yra svarbus siekiant palyginti moksleivių šaulių galimybes veikti tarpukario Lietuvoje, rodo bendrą to meto visuomeninių organizacijų kontekstą. Nors nėra aišku, kodėl autorius teigia, kad po 1930 m. šaulių veikla mokyklose netrukus buvo vėl

⁶⁸ Eduardas Remecas, „Lietuvos sukarintų organizacijų ženklai ir ir ženkleliai (1918–1940 m.): istorija ir datavimas“, *Karo archyvas* t. XXX (2015), 343–363.

⁶⁹ Vygandas Vareikis, „LŠS politinė ir karinė veikla (1919–1923)“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 1999).

⁷⁰ Ilona Bučinskytė, „Ateitininkų federacija išėivijoje XX a. 5–7 dešimtmečiuose“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2006).

⁷¹ Ilona Bučinskytė, *Idealų vedami: ateitininkai išėivijoje: XX a. 5–7 dešimtmečiais*. (Vilnius: Versus aureus, 2008)

⁷² *Ateitininkų pėdsakais: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.* (Vilnius: Versus aureus, 2008).

⁷³ Saulius Matulis, „Ateitininkų organizacijos ideologijos ugdomoji kryptis Lietuvoje XX amžiuje – XXI amžiaus pradžioje“ (daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2008).

⁷⁴ Kęstutis Skrupskelis, *Ateities draugai. Ateitininkų istorija iki 1940 m.* (Vilnius: Aidai, 2010).

⁷⁵ Dangiras Mačiulis, „Moksleiviai ateitininkai nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): veikimo laisvė ir politinis režimas“, *Bažnyčios istorijos studijos* 3, Religija ir visuomenė nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.) (2010), 37-133.

legalizuota. Reikia konstatuoti, jog minimuose tyrimuose svarbiausias objektas buvo ne organizacijos ideologija, bet organizacinė raida arba atskiri veiklos bruožai (išskyrus S. Matulio disertaciją). Visuose minimuose tyrimuose dėmesio šauliams arba jų ryšiams su ateitininkais nėra skiriama. Žinoma, I. Bučinskytės atlikti darbai skiriasi ir chronologiniu požiūriu. Tačiau kitų tyrimų požiūriu, tai, kad LŠS faktorius juose neegzistuoja, gali byloti apie menkas šaulių ir ateitininkų sąsajas.

Lietuvos skautų istorija šiuolaikinių istorikų darbuose nagrinėjama dažniausiai tik epizodiškai. Išsiskiria tik Giedriaus Globio tyrimai, nagrinėjantys skautus Lietuvos kariuomenės karininkų korpuse⁷⁶. Pavienių atskirų tyrimų yra ir apie kitas tarpukariu veikusias Lietuvos visuomenines organizacijas, tačiau jie tyrime nebuvo esminiai.

Disertacijos struktūra. Darbą sudaro įvadas, penkios dėstymo dalys su poskyriais, išvados. Priedai (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kitos iliustracijos) yra pateikiamos tekste, o ne darbo pabaigoje. Pirmoje disertacijos dalyje yra analizuojamos šauliškosios ideologijos nuostatos. Lyginama Lietuvoje veikusios LŠS ir kitose valstybėse veikusių paramilitarinių organizacijų formavimosi aplinkybės, ideologinės nuostatos, organizacinė struktūra. Tokiu būdu siekiant atskleisti ryšį ir ideologinį perimamumą iš europinio paramilitarizmo tradicijos. Aptiriamos Sąjungos kūrimo aplinkybės, priežastys, nulėmusios jos atsiradimą. Siekiant išryškinti ideologinių nuostatų raidą, analizuojama LŠS struktūros, teisinės bazės kaita 1919–1940 m. ir reikalavimai, kelti asmenims, siekusiems būti šauliais. Atkreipiamas dėmesys į organizacijos siekius užtikrinti kuo įvairesnes veiklos galimybes įvairių visuomenės grupių atstovams.

Antroje darbo dalyje išryškinamas pirmojo LŠS viršininko ir Centro valdybos (toliau – CV) pirmininko V. Putvinskio vaidmuo kuriant šauliškąją ideologiją. Siekiama apibūdinti istorines priežastis, dėl kurių susiformavo istoriografinė nuostata, jog V. Putvinskis yra šaulių ideologas ir įkūrėjas. Remiantis jo rašytiniu palikimu ir archyviniais šaltiniais yra nagrinėjamas jo minčių poveikis bendrai LŠS ideologijai.

Remiantis istoriografija ir šaltiniais, trečioji darbo dalis skirta aptarti šauliškosios ideologijos sklaidai. Nustatytos šauliškosios ideologijos sklaidos priemonės analizuojamos, pateikiami konkretūs pavyzdžiai. Mėginama nustatyti atskirų ideologijos sklaidos priemonių – spaudos, radijo, kultūrinės ir sportinės veiklos – poveikimą visuomenei ir LŠS nariams.

LŠS požiūris ir bendravimas su kitomis to meto Lietuvos visuomenės grupėmis yra nagrinėjamos ketvirtoje disertacijos dalyje. Atskleidžiamas LŠS vadovybės ir eilinių šaulių požiūris į lietuvių išėiviją, kitas tautines grupes, gyvenusias Lietuvoje, ir kitas visuomenines

⁷⁶ Giedrius Globys, „Lietuvos kariuomenės karininkų skautiška veikla 1918–1940 m.“, Karo archyvas 22 (2007), 131-152.

organizacijas. Lyginamos kiekvienos grupės veikimo formos ir galimybės, analizuojamos šaulių pastangos patraukti šių grupių atstovus (dėl skirtingų priežasčių).

Paskutinė, penktoji, dėstymo dalis yra skirta LŠS ir valdžios įstaigų santykių analizei. Vertinama LŠS pozicija kertinių Lietuvai istorinių įvykių metu. Atskleidžiamas Lietuvos politinės valdžios (parlamentų, prezidento A. Smetonos ir kai kurių vyriausybių vadovų) požiūris į LŠS veiklos galimybes ir siekis pajungti šaulių organizacinę struktūrą savo politiniams tikslams. Tyrimas chronologiškai užbaigiamas Lietuvai lemtingų 1940 m. analize, nagrinėjant šaulių veikas okupacijos metu ir jų santykius su okupantais siekiant tęsti veiklą okupuotoje Lietuvoje.

I. ŠAULIŠKOSIOS IDEOLOGIJOS NUOSTATOS IR JŲ KAITA

LŠS savo veiklą pradėjusi 1919 m. ją ne tik vykdė, bet ir sėkmingai plėtė iki pat pirmosios sovietinės okupacijos pradžios. Nepaisant tarpukario Lietuvos raidą stipriai paveikusių politinių įvykių (pvz., 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo) ji visą laiką išliko valdžios palaikoma ir remiama organizacija. Tyrimo sudėtingumą lemia politinės raidos kontekste suformuotos LŠS veiklos galimybės, dariusios įtaką ideologinėms nuostatomis. 1919–1940 m. egzistavusios ideologinės nuostatos šioje dalyje bus nagrinėjamos atsižvelgiant į užsienio paramilitarinių organizacijų veiklos pavyzdžius. Vis tik šaulių idėja XX a. pirmoje pusėje negimė tuščioje vietoje, todėl tarptautinio paramilitarizmo pagrindą verta analizuoti. Aptariant LŠS kaip organizacijos ir šauliškosios ideologijos aplinkybes yra svarbus organizacijos kūrėjų požiūris į aplinką, t. y. kokie reikalavimai buvo keliami asmenims, siekusiems tapti šauliais, ir kaip Sąjunga užtikrindavo, kad visi nariai veiktų pagal kuriamas/ priimtas ideologines nuostatas. Svarbu ištirti, kaip besikeičianti organizacijos struktūra keitė ideologines nuostatas ir jų raišką visuomenėje.

1.1. Europinio paramilitarizmo įtaka organizacijos veiklos ir ideologinėms nuostatomis

Tomas Balkelis teigia, jog laikotarpis po Pirmojo pasaulinio karo paramilitarinėms grupėms, taigi ir LŠS, buvo „aukso amžius“⁷⁷. Paradoksalu, tačiau nestabili situacija Vidurio ir Rytų Europos valstybėse, atkūrusiose arba sukūrusiose suverenumą, sudarė galimybes veikti struktūroms, besirėmusioms karine jėga ir savanoriškumo principais. Vyraujant tokiai situacijai Lietuvoje 1919 m. buvo pradėta kurti Lietuvos šaulių sąjunga. Naivu tikėtis, jog lietuviškoji organizacija buvo pirmoji, pagal kurią sekė kitos šios regiono šalys. Panašaus pobūdžio organizacijos, kurios šauliškoje spaudoje vadintos „artimomis“, formavosi XIX a. Tradiciškai paramilitarinių judėjimų Europoje pirmtake ir „lydere“ yra laikoma 1862 m. Prahoje įkurta *Sokol (Sakaly)* organizacija. Jos nariai kovojo už tautinio tapatumo išsaugojimą, prieš imperinių valstybių priespaudą. Panašaus pobūdžio organizacijos kiek vėliau ėmė kurtis ir Lenkijoje⁷⁸. Ilgainiui *Sokol* suformavo atskirą tautinių organizacijų tipą. Tarpukario LŠS nuolatos domėjosi šios organizacijos veikla, todėl aišku, kad ryšys tarp *Sokol* ir LŠS idėjos yra. Tai natūralu, nes ir *Sokol* veiklai pradėti impulsų turėjo vokiškų *Turnverein* organizacijų veikla⁷⁹. Naujausioje lietuviškoje istoriografijoje šauliškumo santykis su užsienio paramilitarinėmis organizacijomis jau ne kartą yra nagrinėtas V. Vareikio⁸⁰. Šiame tyrime yra reflektuojama ir polemizuojama su

⁷⁷ Balkelis, „Piliečiai kareiviai ...“, 155.

⁷⁸ Vareikis, „Šaulių sąjunga, lenkai, žydai ...“, 126.

⁷⁹ Vareikis, „Bandymas apčiuopti šaknis ...“, 28.

⁸⁰ Ibid., 19-40.

istorikais ir jų išdėstytomis mintimis. LŠS archyvinių dokumentų ir kūrėjų korespondencijos analizė leidžia praplėsti kai kuriuos istoriografinius teiginius. Ypač susijusius su užsienio organizacijų įtaka Lietuvos šauliams.

Šauliškosios ideologijos kūrėjas Vladas Putvinskis organizacijos ideologinio pagrindo ieškojo dar Antikoje. Anot jo, šauliškumas yra toks pats senas kaip žmogaus siekis apginti savo kraštą⁸¹. Tokiu būdu šauliškumui buvo siekiama suteikti universalios tiek laikui, tiek ir vietai idėjos įvaizdį. Jis buvo neatsitiktinis, nes šaulių idėjos Lietuvoje įsitvirtinimui reikėjo stipraus ideologinio pagrindo, kad Pirmąjį pasaulinį karą išgyvenusi visuomenė pasirinktų sukarintą organizaciją. Iš dalies pagrindimu tapo šaulių dalyvavimas kovose dėl Nepriklausomybės. Taigi LŠS idėja tapo vienu iš Lietuvos valstybingumo ramsčių. Tačiau, kovoms pasibaigus, reikėjo pasiūlyti veiklą ir ideologiją, kuri būtų priimtina ir taikos metu. Todėl buvo siekiama rasti tarptautinės patirties ir pavyzdžių, taip tarsi pagrindžiant tokio tipo organizacijos reikalingumą, net ir pasibaigus karinėms batalijoms. Aplinkybės buvo palankios, nes Lietuvoje egzistavo karo padėtis, todėl paramilitarinė grupė turėjo nemažai galimybių.

Šauliškumui ryški užsienio organizacijų įtaka, kurios išraiška – paramilitarizmo diktuojama – ginkluoto civilio idėja. Lietuvoje egzistavęs šauliškumas, arba LŠS veikla, nebuvo išskirtinė savo organizaciniais veiklos principais. Panašiomis idėjomis, vertybėmis ir organizaciniais dėsniais rėmėsi ir kitos sukarintos organizacijos, kurios Pirmojo pasaulinio karo metais ir po jo susikūrė Vidurio ir Rytų Europos regionuose. Tačiau V. Putvinskis siekė sukurti unikalią sukarintos organizacijos ideologiją ir ją išplėsti už organizacijos ribų. Šauliškumas jam nebuvo tik visuomeninės organizacijos veiklos gairės. Tai tapo jo kuriamo ir skleidžiamo visuomenės transformavimo plano dalimi.

Apie tai, kad V. Putvinskio užmojai buvo dideli, byloja ir Sąjungos kūrimo aplinkybės. Organizacijos kūrimo iniciatoriai buvo Vladas Putvinskis ir Matas Šalčius. Jų idėjos buvo panašios, tačiau skyrėsi savo užmojais. Pastarasis siekė sukurti junginį, kuris galėtų padėti apginti Kauno miestą nuo priešų, o V. Putvinskio idėja buvo gerokai platesnė tiek geografinė, tiek veiklos prasme. Jis siūlė, kad organizacija veiktų visoje Lietuvoje ir atliktų svarbų parengiamąjį darbą: veikdama ne tik karinėje srityje, tačiau taip pat kultūroje ir sporte, ugdytų pilietį, kuris būtų pajėgus pakeisti visuomenę. Dalyvavimas visuomeninėse organizacijose buvo naujo tipo laisvalaikio leidimo forma, tad natūralu, kad apie veiklą žinių trūko, todėl buvo siekiama pasitelkti pavyzdžių.

Idėjinio ryšio perėmimą iš užsienio užtikrino V. Putvinskio asmenybė, jam buvo labai svarbus visuomeninis pamatas, atėjęs iš čekų *Sokol* organizacijos ir šveicarų paramilitarinių grupių. Jis teigė: „Žavėjaisi šveicarų laisvės kovomis, jų pilietinio apsigynimo sistema ir čekų

⁸¹ Vladas Putvinskis-Pūtvis. *Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II ..., 101–102.

sakalais, kurie tautai gaivinti pasirinko kitokį metodą, sukurdami milžinišką fizinio auklėjimo ir kultūros organizaciją“.⁸² 1920 m. vasario 15–16 d. vykusiame pirmame LŠS suvažiavime jis išreiškė siekį, jog visi piliečiai turėtų būti apginkluoti, „taip kaip yra Šveicarijoje“⁸³. Taigi pirmasis LŠS viršininkas pabrėžė dviejų tautų – šveicarų ir čekų faktorių. Sunku pasakyti, kaip giliai į tų organizacijų veiklos principus buvo įsigilinta, tačiau nenuneigiamas faktas yra tas, kad europinis paramilitarizmas turėjo įtakos LŠS formavimuisi. Netgi eiliniai šauliai savo veiklą siedavo su šveicarų pavyzdžiu, ypač aptariant šaulių formavimąsi, „kuomet visa šalis sujudo lyg Šveicarija Viliaus Tell'o laikais“⁸⁴.

Žinių apie paramilitarines grupes V. Putvinskis galėjo gauti dar XIX a. pab. studijuodamas Halės universitete. Šiame mieste jis dalyvavo kelių organizacijų veikloje, pats mini dvi: lenkų studentų mokslo korporaciją *Filomathia* ir lenkų klubą *Erelis*⁸⁵. Šios organizacijos nors ir nebuvo paramilitarinės, tačiau jų dėka egzistavo socialinis tinklas, kuris ir galėjo suteikti žinių būsimam LŠS vadovui. Halės miestas yra sąlyginai netoli čekų *Sokol* veikimo zonos, todėl visai tikėtina, jog studijų metu buvo galima gauti informacijos apie jų veiklą. Reikia pridurti, kad vokiškose žemėse nuo XIX a. pradžios veikė gimnastikos klubai *Tunerschaf* ir įvairios šaulių grupės *Schutzvereine*⁸⁶. Taigi teoriškai V. Putvinskis galėjo būti bent jau minimaliai susipažinęs su paminėtų organizacijų veikla. Vis tik, atsižvelgiant į jo paties atsiminimus, neabejotinai, kad jam geriausiai buvo žinomos arba įspūdį padarė čekų, suomių ir šveicarų paramilitarinės grupės. Tokia išvadą galima daryti, remiantis tuo, kad šauliškosios ideologijos raštuose minimi tik šie pavyzdžiai, o apie vokiškąsias organizacijas ir jų įtaką neužsimena. Žinoma, tiek V. Putvinskis, tiek ir kai kurie kiti LŠS kūrėjai galėjo turėti žinių apie panašaus tipo organizacijų veiklą ir kitose šalyse. Įvairiuose raštuose buvo minimi latvių, rusinų (tikriausiai baltarusiai), estų, danų, ukrainiečių partizanai ir „šauliai“⁸⁷.

Nepaisant to, kad *Sokol* ir kitos panašios organizacijos tarpukariu šaulių vadintos „artimomis LŠS“, tačiau Sąjungos formavimą, ypač organizacine ir veiklos prasmėmis, labiau nulėmė ne šio tipo organizacijos. *Sokol* tipas iki Pirmojo pasaulinio karo organizacijos turėjo menką karinį aspektą. Fizinis lavinimas ir tautinės tapatybės puoselėjimas – aspektai, kuriais rėmėsi čekai, buvo artimi ir lietuviams, tačiau tik nurimus karinėms kovoms. *Sokol* organizacijos vienas pagrindinių kūrėjų Miroslovas Tyrš pateikė išskirtinę asmens ugdymo programą, kuri rėmėsi gimnastikos pratimais – tai buvo tarsi gilios tautinės filosofijos

⁸² *Vladas Putvinskis-Pūtvīs. Gyvenimas ir parinktieji raštai. T. I ...*, 169.

⁸³ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 34.

⁸⁴ V. St-na, „Rašykime būrių istorijas“, *Trimitas* 35 (1922), 28.

⁸⁵ 1893 11 21 Vlodo Putvinskio laiškas tėvui in *Vlodo Vlodo Putvinskio-Pūtvio laišškai ...*, 36.

⁸⁶ Jokubauskas et al., *Valia priešintis ...*, 31.

⁸⁷ *Šaulių vadovas* (Kaunas: LŠS, 1921), 8.

priedanga⁸⁸. Atsižvelgiant į Lietuvos ir Čekoslovakijos pakankamai glaudžius ryšius tarpukariu, neverta stebėtis, kad šauliai pozityviai, netgi idealizuodami žvelgė į *Sokol*. Lietuvių ir čekų pakankamai artimus ryšius, ypač karinėje sferoje, lėmė tai, jog tarp abiejų šalių nebuvo jokių karinių ar ekonominių ginčų⁸⁹. Tuo tarpu šauliai Lietuvoje formavosi vykstant kovoms dėl nepriklausomybės, todėl buvo reikalingas kitoks pagrindas. Paradoksalu, tačiau tą pagrindą iš dalies galėjo suteikti lenkai (turint omenyje lietuvių ir lenkų konfliktą). XIX a. antroje pusėje būtent Lenkijoje ėmėsi formuotis radikalesnės, politinių tikslų ir karinės veiklos neslepiančios grupuotės. Lenkijoje 1869 m. įkurta *Orzel Biały (Baltasis erelis)* organizacija, kuri į savo gretas priimdavo tik lenkus ir siekė atkurti senąją ATR valstybę su 1772 m. sienomis, nepaisant tautinių interesų⁹⁰. Ir pats V. Putvinskis tik prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui laiške žmonai Emilijai 1914 m. rašė: „Pupulečku, lenkai daro savo legioną su vokiečiais kariautų. Gal ir lietuviai padarys tą patį. Ak kaip malonu būtų tame dalyvauti“⁹¹. Šio laiško parašymą ir LŠS įkūrimą skiria penkeri metai, todėl galima manyti, jog lietuviškos paramilitarinės organizacijos idėją Putvinskis puoselėjo ilgesnį laiką, tikriausiai laukdamas palankių aplinkybių ir pasekėjų. Lenkijoje paramilitarinių grupių Pirmojo pasaulinio karo metais netrūko, todėl žinios apie jas lenkiškai mokačiam V. Putvinskiui buvo tikrai prieinamos.

Rytų Baltijos regione (Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Suomijoje) paramilitarinių organizacijų kūrimasis susijęs su kariniais veiksmais Pirmojo pasaulinio karo metais ir siek tiek vėliau, kuriant tautines valstybes. Faktiškai visų organizacijų ideologijos buvo formuojamos turint didesnę arba mažesnę karinę patirtį ir iki tol menkai dėmesio skiriant asmenybės kultūriniam ir tautiniam ugdymui, tokiu būdu prisidedant prie nacionalizmo sąjūdžio savo valstybėse. Šaulių sąjungos – Lietuvoje, *Aizsargi* – Latvijoje, *Kaitseliit* – Estijoje, *Suojeluskunta* – Suomijoje formavimosi laikotarpis lėmė, kad visose šalyse organizacijos ne tik kad neišnyko, bet ir sėkmingai veikė. Šios organizacijos aktyviai dalyvavo kovose dėl savo šalių nepriklausomybės, o vėliau rado sutarimą su politine šalies valdžia. Tai lėmė, jog šių organizacijų veikloje matomas daug intensyvesnis sukarinimo lygis nei čekų *Sokol* organizacijoje.

T. Balkelio ir V. Vareikio teigimu, didesnę inspiraciją lietuvių ir latvių organizacijoms turėjo čekų ir lenkų paramilitarinės struktūros, o estams Suomijos *Suojeluskunta*⁹². Tačiau verta kritiškai įvertinti šią poziciją. Ji nėra nei visiškai neteisinga, nei visiškai teisinga. Idėjos veikti prasme čekų ir lenkų pavyzdys buvo labai svarbus. Prie jų dar galima pridėti šveicarus, kuriuos

⁸⁸ Jan Waldauf, *Sokol male dejiny velke myšlenky* (Luhačovice: Atelier IM, 2007), 12–13.

⁸⁹ Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metai* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010), 216.

⁹⁰ Vareikis, „Šaulių sąjunga, lenkai, žydai ...“, 126.

⁹¹ 1914 10 14 Vlado Putvinskio laiškas žmonai Emilijai in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai ...*, 36.

⁹² Balkelis, „Piliečiai kareiviai ...“, 157.

ne kartą minėjo V. Putvinskis: „Ar būtų išlikusi Šveicarija, kuri atsidūrė pačiam didžiojo karo viduryje, jei ji nebūtų turėjusi pusės milijono geriausių Europoje šaulių?“⁹³ V. Vareikis yra teisus teigdamas, kad LŠS pirmuose įstatuose (jų projekte) ir įsakymuose šauliui atsispindi *Sokol* propaguotos idėjos: dvasinės kultūros ir fizinės jėgos puoselėjimas⁹⁴. Tačiau nuo čekų organizacijos veikimo pradžios buvo praėję jau nemažai laiko, o jų deklaruotos idėjos buvo būdingos daugeliui Vidurio ir Rytų Europos regiono paramilitarinių grupių.

Organizacine prasme Lietuvos šauliai, kuriantis organizacijai, itin dažnai žiūrėjo į suomių pavyzdį, nes „Suomijos šauliai, padėję laisvę atgauti, neišsiskirstė, o dar stipriau organizuojasi“⁹⁵. 1920 m. rengiant naujus įstatus, taip pat ir vėlesniais metais buvo aktyviai remtasi Suomijos patirtimi⁹⁶. Be to, R. Skipitis savo atsiminimuose mini, kad V. Putvinskis jį pakvietė tapti šauliu, nes „suomiai jau tokią organizaciją turį. Tūkstančiai civilių gyventojų esą tos organizacijos nariai. Jie yra išmokomi vartoti kariškus ginklus ir kariauti. Jie labai daug pagelbėjo savo kariuomenei išvyti rusus iš Suomijos ir susitvarkyti namie. Tą suomių organizaciją jis man pavadinimo vokiškai – Schützenkorps, nes apie ją žinojo iš vokiškos spaudos“⁹⁷. Taigi, bent jau šis prisiminimų fragmentas byloja, jog telkiant asmenis į naują organizaciją, kurios nariai išmokytų karinių pagrindų ir padėtų kariuomenei, buvo pateikiamas suomių *Suojeluskunta*, o ne čekų *Sokol* pavyzdys. Be to, šiame prisiminimų epizode užfiksuota, kad V. Putvinskis apie suomių veiklą sužinojęs iš vokiškos spaudos. Tai rodo, jog jis ieškojo informacijos apie tokio tipo organizacijas, todėl galėjo turėti žinių ir apie paramilitarines grupes Vokietijoje. Suomiai Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje pavyzdžiu buvo tapę net gruzinams. Aleksandro Marcinkevičiaus (V. Putvinskio žento) prisiminimu⁹⁸, jis gyvendamas Kaukaze susipažino su paramilitarinės struktūros nariais, kurie jį informavo apie suomių veiklą⁹⁹.

Siekiant gauti kuo daugiau žinių apie užsienio organizacijų veiklą, buvo stengiamasi išnaudoti visus įmanomus ryšius. Informacija buvo gaunama keliais būdais. Pirmia, siunčiami atstovai į užsienį ir palaikomas tiesioginis ryšys. 1921 m. į Čekoslovakiją kaip Eltos atstovė išvyko Honorata Ivanauskienė, kuri ten susipažino su *Sokol* veikla¹⁰⁰. Ji kartu su savo vyru Tadu Ivanausku buvo vieni iš LŠS įkūrėjų, tačiau Honoratos vaidmuo iki šiol nėra aktyviau nagrinėtas, nors ji buvo viena iš aktyviausių ryšių su užsieniu palaikytojų. 1928 m. kelionės Šveicarijoje metu šaulys Bronius Blavesčiūnas susipažino su vietos šaulių organizacija ir grįžęs

⁹³ Vladas Putvinskis, „Lietuvos šaulių uždaviniai“, *Trimitas* 1 (1920), 5.

⁹⁴ Vareikis, „Bandymas apčiuopti šaknis ...“, 32.

⁹⁵ Vladas Putvinskis-Pūtvis. *Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I ..., 170.

⁹⁶ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 237.

⁹⁷ Rapolas Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai* (Čikaga: TERRA, 1961), 151.

⁹⁸ V. Vareikis klaidingai nurodo, jog tai buvo V. Putvinskio prisiminimai.

In Vareikis, „Bandymas apčiuopti šaknis ...“, 34.

⁹⁹ Vladas Putvinskis-Pūtvis. *Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I ..., 318–320.

¹⁰⁰ Rasa Račiūnaitė, „Modernios kultūros plėtotei. Tado ir Honoratos Ivanauskų maksimos“, *Darbai ir dienos* 31 (2002), 19.

šaulių radijo pusvalandyje skaitė paskaitą¹⁰¹. Tokių viešnagių metu gyvai buvo susipažįstama su praktine veikla, parsivežama ne tik įspūdžių, bet ir įvairios mokomosios literatūros, teisės aktų. Visa tai buvo analizuojama ir bent jau iš dalies pritaikoma. Ne mažiau svarbu buvo ir tai, kad spaudoje ir radijuje buvo dalijamasi informacija, tad eiliniai šauliai galėjo suprasti, jog jie turi bendraminčių. Be to, galėjo tobulinti veiklą.

Antra, analizuojama medžiaga surinkta Lietuvos diplomatų ir Lietuvos kariuomenės II skyriaus. Nepaisant antilenkiškos retorikos ir aktyviai propaguojamo „lenko – prieš“ įvaizdžio, Lietuvos kariuomenė ir LŠS nuolatos rinko žinias apie lenkų šaulių veiklą. Negalima nepastebėti ir vienodų Lietuvos ir Lenkijos organizacijų pavadinimų. Lenkijos organizacija *Związek Strzelecki* (lenkiškai – Šaulių sąjunga), oficialiai vadovavosi šūkiu: „Kiekvienas kareivis pilietis, o kiekvienas pilietis – kareivis“¹⁰². Dalis principų buvo tiesiogiai arba iš dalies pritaikyti lietuvių šaulių veikloje. Pavyzdžiui, šauliai naudoti žvalgybai, žinių rinkimui¹⁰³, šauliams uždrausta dalyvauti politinėje veikloje uniformuotiems¹⁰⁴. Tačiau verta pastebėti, kad minima paramilitarinė organizacija Lenkijoje buvo įkurta šiek tiek vėliau nei LŠS, 1919 m. rugpjūtį, o patvirtinta tų pačių metų lapkričio 7 d. Tačiau vargu, ar lenkai kaip pavyzdį ėmė lietuvišką organizaciją. Pavadinimų vienodumas gali būti atsitiktinumas, nes *Związek Strzelecki* tęsė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą veikusių paramilitarinių organizacijų veiklą¹⁰⁵.

Suojeluskunta (Civilinė gvardija) galutinai susiformavo Suomijos kovose su bolševikais, nors jos, kaip savanorių organizacijos, skirtos pasirūpinti viešąja tvarka, ištakomis yra laikomi 1905 m. vykę revoliuciniai judėjimai Suomijoje¹⁰⁶. Prasidėjus suomių ir bolševikų karui, 1918 m. vyriausiuoju pajėgų vadu buvo patvirtintas K. G. Manerheimas, jam pakluso ir *Suojeluskuntos* daliniai, kurie buvo išsidėstę visoje valstybės teritorijoje, todėl organizacinis darbas buvo paprastesnis¹⁰⁷. Istoriografijoje, ypač Vakarų Europos istorikų darbuose, yra įsigalėjęs baltųjų suomių, arba baltųjų sargybinių (*White guard*), terminas. Su *Suojeluskunta* organizacija buvo bandoma užmegzti santykius nuo pat LŠS veiklos pradžios. Tam tikra medžiaga iš suomių buvo gauta tarpininkaujant Lietuvos diplomatams. 1921 m. buvo siekiama išsiųsti LŠS atstovus į Suomiją, kurie turėjo susipažinti su ten veikiančia organizacija. Deja, kelionės derinimas užtruko, o vėliau ir neįvyko. Tik 1926 m. bendradarbiavimas tarp suomių ir lietuvių suintensyvėjo. Tais metais Lietuvoje buvo priimta *Suojeluskunta* delegacija, kuriai

¹⁰¹ „Šveicarijos šauliai“, *Trimitas* 36 (1928), 1174–1178.

¹⁰² Waldemar Rezmer, „Lenkijos šaulių sąjungos struktūra 1919–1939 metais“, in *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII (2014), 161.

¹⁰³ Informacija iš lenkiškų laikraščių apie Vilniaus krašto šaulius, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 60, l. 131.

¹⁰⁴ Informacija iš lenkiškų laikraščių „Šauliams uždraustas politinis veikimas“, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 60, l. 129.

¹⁰⁵ Rezmer, „Lenkijos šaulių sąjungos struktūra ...“, 160.

¹⁰⁶ „The Suojeluskunta: A History Of The Finnish Civil Guard“, žiūrėta 2014 m. 03 15 d., <http://www.mosinnagant.net/finland/TheCivilGuardOFFinland.asp>.

¹⁰⁷ Carl Gustav Mannerheim, *Legendinio maršalo atsiminimai* (Vilnius: Obuolys, 2012), 101.

vadovavo jos vadas plk. L. Malberg¹⁰⁸, o vėliau į Suomiją išvyko pirmoji LŠS delegacija¹⁰⁹. Šios paramilitarinės organizacijos sudėtinė dalis buvo berniukų daliniai – *Poikayksikkö*, kuriems priklausė jaunesni nei 17 metų asmenys¹¹⁰.

Atskirą organizaciją Suomijoje sudarė moterys, su kuriomis labai aktyviai bendradarbiavo Lietuvos šaulės (aktyvumas buvo didesnis nei vyrų). *Lotta Svärd* organizacija buvo įkurta 1919 m. sausį. Pavadinimas kilęs pagal J. L. Runebergo knygos „Flagmano Stalo pasakos“ siužetą. Joje buvo pasakojama, kad karžygio Svärd žmona Lotta, vyrui žuvus, ėmėsi slaugyti sužeistus karius ir talkinti jiems kare. Ši istorija ne kartą buvo perspausdinta šaulių „Trimate“¹¹¹. Šios pasakos motyvas yra tiesiogiai susijęs su *Lotta* organizacijos veikla. Pagrindinis jų tikslas buvo padėti *Suojeluskunta* organizacijos nariams vykdyti savo funkcijas, užtikrinant logistiką, slaugą ir visuomenės švietimą. 1931 m. buvo įkurtas *Mažųjų Lottų* padalinys, kuriame mergaitės rengėsi tapti tikrosiomis *Lottomis*, tad atlikdavo panašius darbus¹¹².

Analogiškai kaip ir LŠS *Suojeluskunta* pavyzdys buvo svarbus latviams ir estams. *Aizsargi (Gynėjai)* organizacija Latvijoje buvo įkurta 1919 m. kovo 30 d. kaip pagalbinė struktūra policijai ir kariuomenei¹¹³. 1921 m. organizacija buvo pertvarkyta ir jai priklausė tik savanoriai, nors iki tol organizacija veikė kaip karinė struktūra, kurioje tarnavo šaukiamojo amžiaus vyrai. Organizacija oficialiai skelbė savo apolitiškumą, puoselėjo latvių tautos kultūrinės vertybes. Tačiau tai nesutapo su realybe, nes organizacijos vaidmuo stipriai išaugo po 1934 m. Karlio Ulmanio režimo įvedimo. *Aizsargi* priklausė Vidaus reikalų ministerijai ir iš dalies Karo ministerijai. Latvių organizacijoje taip pat buvo moterų (*Aizsardzes*) ir jaunuolių (*Jaunsargi*) daliniai¹¹⁴. Nors organizacijos veiklos principai buvo labai artimi suomiams ir lietuviams, tačiau teisine prasme visuomeninio prado organizacijoje beveik nebuvo.

Estijoje *Kaitseliit (Gynybos lyga)* organizacija buvo įkurta 1918 m. spalio 11 d. vykstant kovoms dėl Estijos nepriklausomybės. Ji vienijo 18–60 metų amžiaus vyrus, kurie nebuvo tinkamai tikrajai karinei tarnybai. Išpopuliarėjus organizacijos veiklai buvo įkurta moterų organizacija *Kodukaitse (Namų gynyba)* ir dvi jaunimo organizacijos: berniukų *Noored Kotkad*

¹⁰⁸ V. A., „Suomių šydskoro svečiai“, *Trimitas* 23 (1926), 734.

¹⁰⁹ 1926 09 28 LŠS viršininko raštas nr. 2600 LK Generalinio štabo valdybos viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 482, l. 56.

¹¹⁰ „The Suojeluskunta: A History Of The Finnish Civil Guard“, žiūrėta 2014 m. 03 15 d., <http://www.mosinnagant.net/finland/TheCivilGuardOfFinland.asp>.

¹¹¹ „Kai dar suomių didžiūnai kovojo“, *Trimitas* 49 (1934), 936.

¹¹² The Lotta Svärd, žiūrėta 2014 m. 02 25 d., <http://perinne.fi/lotta-svard-jarjesto/>.

¹¹³ „Latvijas aizsargu organizācija dokumentu gaismā 1919-1940. Izstādes katalogs“, žiūrėta 2014 m. 02 25 d., http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/dokumenti/Publikācijas/LATVIJAS_AIZSARGU_ORGANIZACIJA.pdf.

¹¹⁴ Valdis O. Lumans, *Latvia in world war II* (USA: Fordham university press, 2006), 26–27.

(*Jaunieji ereliai*) ir mergaičių *Kodutütred (Namų dukros)*¹¹⁵. Estų organizacija bene tiksliausiai rėmėsi Suomijos pavyzdžiu.

Galima teigti, kad tarp šių trijų organizacijų svarbiausias panašumas yra formavimosi aplinkybės. Visose šalyse paramilitarinės organizacijos susiformavo kaip pagalbinės struktūros kariuomenėms. Skirtumai tarp *Šaulių, Aizsargi, Kaiitsetit* ir *Suojeluskuntos* matomi analizuojant organizacinę sąrangą. Suomų, latvių ir estų organizacijos turėjo atskirus padalinius berniukams ir mergaitėms, o Šaulių sąjungoje šios sistemos realiai nebuvo. Šaulius sudarė vyrai ir moterys, kurios nuo 1935 m. sudarė atskirus dalinius, o kaimyninėse šalyse moterys turėjo dar platesnes autonominės veiklos galimybes. Taigi unifikotos pakopinės sistemos (narystė nuo vaiko iki suaugusiojo) ir plačios moterų autonomijos, kokia buvo kaimyninių šalių organizacijose, šauliai neturėjo. Dar svarbiau, kad LŠS unikalumas pasireiškė teisiniuose aspektuose. Iki 1935 m. reformos šauliai išlaikė visuomeninį pagrindą, nes turėjo teisę rinkti savo vadovybę (Centro valdybą, Garbės teismą, Kontrolės komisiją). O kitose Baltijos šalyse šios savanorių organizacijos tokio visuomeniškumo lygio neturėjo. Pasibaigus kovoms ir įtvirtinus nepriklausomybę, visose valstybėse sukarintos organizacijos perėjo prie naujo raidos etapo. Karinis veiklos pobūdis niekur nedingo, tačiau šalia iškilo galbūt netgi reikšmingesnis uždavinys – tautinės kultūros puoselėjimas. Tuo labiau, jog XX a. 4-ajame dešimtmetyje Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje įsigalėję režimai paramilitarines organizacijas siekė išnaudoti savo tikslams.

Atlikus šaltinių analizę, būtina patikslinti istoriografijoje pateiktas pozicijas. Vargu, ar įmanoma tiksliai nustatyti, kurios organizacija (-os) turėjo didesnę įtaką LŠS įkūrimui. Tačiau išlikę prisiminimų fragmentai ir tolesni LŠS santykiai su užsienio organizacijomis leidžia apčiuopti ideologines šaknis. Vieno iš LŠS kūrėjų V. Putvinskio prisiminimuose pabrėžtas čekų, šveicarų faktorius, o taip pat suomių pavyzdys. Nors Baltijos šalių ir Suomijos naujo tipo paramilitarinės organizacijose, buvo svarbus tautinės kultūros ir fizinės sveikatos puoselėjimo aspektas. Visų pirma buvo iškelta ginkluoto civilio idėja, kuri buvo įgyvendinama iš valstybės gavus „užsakymą“ dėl karinės veiklos ir visuomenės kontrolės. Šiame regione paramilitarinių organizacijų susikūrimo pagrindinė inspiracija tapo karinės kovos, siekiant apginti atkurtas arba sukurtas tautines valstybes. Taigi organizacijų ideologijos neabejotinai buvo susijusios su bendra valstybingumu ir „tautinio militarizmo“ idėjomis. T. Balkelio žodžiais tariant, būtent tautinis militarizmas pasireiškė „visuotinės mobilizacijos idėja“¹¹⁶, t. y. pasitelkus išorės ir galbūt vidaus priešus, akcentuoti savo veiklos tęstinumo reikalingumą. *Aizsargi, Kaiitsetit, Suojeluskunta* ir LŠS organizacijas vienijo ne tik susiformavimo laikotarpis ir aplinkybės. Verta

¹¹⁵ Toivo Miljan, *Historical dictionary of Estonia* (Maryland: Rowman and Littlefield, 2004), 167–168.

¹¹⁶ Balkelis, „Piliečiai kareiviai ...“, 155.

pastebėti geografinio faktoriaus aplinkybę. Komunikacijos prasme bendradarbiavimas ir žinios tarp Baltijos šalių organizacijų sklido gerokai paprasčiau nei su Čekoslovakijos ar Šveicarijos organizacijomis. Informacijos apie suomių buvo daugiau publikuojama ir „Trimitė“. Tai lėmė ne tik šalių susidomėjimas *Suojeluskunta*, bet ir pastarųjų domėjimasis Lietuvos organizacija. Bendradarbiaujant itin aktyvus buvo Lietuvos konsulas Helsinkyje H. Ölleris. Šios aplinkybės suformavo, jog ilgainiui suomių organizacija tapo pavyzdžiu Lietuvos šauliams.

Tačiau *Sokol* inspiracijos veiklai nėra atmetinos, nors jų veikloje karinis pradas nebuvo taip stipriai propaguotas. Šauliai savo veikloje rėmėsi *Sokol* išvystyta gimnastikos strategija, kuri buvo susijusi su tautinio sąmoningumo ugdymu. Siekiant populiarinti šį užsiėmimą tarp šalių, buvo teigiama, kad „gimnastikos suimtos į kariškos organizacijos lytis jaunimas pirmoje eilėje, o su juo visa vyriškoji tautos dalis turi išmokti drausmės, susiklausymo, pagarbos vadams bei vyriausiesiems, išmokti vienas kitus mylėti ir gerbti. Tėvynės meilė, drausmė ir brolybė – štai tie siūlai, kurie jungia sakalų organizacijos narius“¹¹⁷.

Neabejotina, jog Lietuvoje savo veiklą pradėję šauliai sekė užsienio organizacijų veiklą, ją analizavo ir kai kuriuos ideologinius, o veiklos principus mėgino pritaikyti sau. Apibendrinant galima teigti, kad idėjos kurti paramilitarinę organizaciją prasme didesnės įtakos galėjo turėti viena organizacija, o struktūros, veiklos ir organizacinių principų – kita. *Sokol* tipo organizacijos turėjo didesnę idėjinę paskatą veiklai ir epizodą praktinei veiklai, o organizacine prasme daugiau įtakos buvo jaučiama iš suomių *Suojeluskunta*.

1.2. LŠS ideologinių nuostatų formavimosi aplinkybės 1919–1924 m.

Istoriografijoje nagrinėjant šalių organizacijos sukūrimo aplinkybes nesiginčijama dėl įkūrimo datos fakto. Visuotinai pripažįstama, kad 1919 m. birželio 27 d. buvo įkurta sukarinta organizacija – Lietuvos šalių sąjunga (LŠS). Ši data šiandien oficialiai yra pripažinta organizacijos įkūrimo data¹¹⁸, įsitvirtinusi tarpukariu, nors būta bandymų organizacijos įkūrimo data laikyti 1919 m. rugsėjo 8 d., kai buvo įsteigtas Kauno šalių būrys¹¹⁹, tačiau tai neprigijo. Šauliai nuo pat veiklos pradžios turėjo aišką funkciją – ginkluotu būdu padėti Lietuvos kariuomenei kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės, mobilizuojant civilius gyventojus ir sutelkiant po Lietuvos teritoriją išsisklaidžiusius vietinius partizanų būrius. Šis procesas istoriografijoje yra pakankamai plačiai nušviestas. Todėl šioje dalyje bus nagrinėjama sudėtinga organizacijos steigimo ir formavimosi procedūra, kuri yra tiesiogiai susijusi su ideologija. Tarpukariu buvo iškelta problema, kas įkūrė LŠS, ir šių dienų istorikai į šį klausimą neatsako,

¹¹⁷ J. Vilkupis, „Sakalų ideologijos pagrindai“, *Trimitas* 21 (1929), 339.

¹¹⁸ „Lietuvos Respublikos Lietuvos šalių sąjungos įstatymas“, atnaujinta 2017 m. 06 30 d., https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR_E0EA485657C8/bXDhmkSjGR.

¹¹⁹ „Šalių s-gos jubilėjaus reikalas“, *Karys. Tremties Trimitas* 6 (1959), 185.

paprasciausiai į tai nesigilindami. Žinoma, būtina pažymėti, kad klausimas buvo nagrinėtas ir įsivyravo „dogma“, jog įkūrėju laikomas Vladas Putvinskis. Vis tik analizuojant šaulių idėjos susiformavimą ir jos išraišką – organizacijos sukūrimą – bus paliestas ir „įkūrėjo/ įkūrėjų“ klausimas.

1.2.1. Organizacijos idėja ir jos realizavimas

J. Matusas nurodo, kad kuriant LŠS iš viso įvyko 3 susirinkimai, kuriuose buvo svarstoma apie galimybę įkurti sukarintą organizaciją. Jie visi vyko 1919 m. birželio pabaigoje, nes visas procesas tiesiogiai susijęs su to meto Lietuvos istoriniu kontekstu. *Spaudos biure* dirbusius asmenis labai sukrėtė birželio 20–21 d. įvykiai Šiauliuose, kurių metu vokiečių kareiviai užpuolė Lietuvos karius¹²⁰. Šio įvykio metu iš viso žuvo 14, sužeista 18 Lietuvos kariuomenės karių, ir taip varginga Lietuvos kariuomenė patyrė nemažai materialinės žalos. Anot V. Leščiaus, šis įvykis padarė pradžią lietuvių ir bermontininkų konfliktui¹²¹. Taigi kovų dėl nepriklausomybės suintensyvėjimas neabejotinai lėmė planus suburti paramilitarinę organizaciją. Nauja organizacija buvo formuojama itin sudėtingu laikotarpiu, delsti nebuvo galima, nes tokio tipo organizacijų kūrime buvo svarbu išnaudoti aplinkybes, t. y. sukurti paramilitarinę organizaciją, siekiančią ginklu apginti teritoriją, galima tik vykstant realiems veiksams – jų dėka yra suteikiama prasmė ir teisė veikti. LŠS atveju kūrimo procesas vyko greitai: nuo pirminės organizacijos sukūrimo iki teisiškai pradėjusios veikti organizacijos praėjo beveik trys mėnesiai (nuo 1919 m. birželio antrosios pusės iki 1919 m. rugsėjo).

Pirmuosiuose dviejuose susirinkimuose pagrindą sudarė Spaudos biure dirbę asmenys, tarp kurių išsiskyrė M. Šalčius. Neabejotinai Sąjungos kūrimo iniciatyva ir realūs veiksmai priklausė šios grupės nariams. Pirminėje grupėje buvo 6–7 asmenys: Matas Šalčius, Antanas Dėdėlė, Adolfas Klimas, Stasys Čecūnas, Levinas, E. Šukevičius ir Antanas Žukauskas¹²². Jie visi buvo bendradarbiai. A. Žukausko liudijimu, jie dirbo viename kabinete, tad paaštrėjus Lietuvos situacijai jie ėmėsi organizuoti tarnautojus, o tai jiems sekėsi sunkiai, todėl jie, išgirdę apie V. Putvinskio idėjas, nusprendė su juo užmegzti ryšį¹²³. Tad V. Putvinskis prie šios grupės prisidėjo vėliau, dalyvavo tik 3 susirinkime, kuris vyko birželio 27 d. Šis susirinkimas neabejotinai vyko M. Šalčiaus ir kitų Spaudos biuro vyrų iniciatyva, nes į posėdį kviečianti žinutė buvo paskelbta jų leidime „Saulėtekio“ laikraštyje. Žinutės turinys atrodo paprastas,

¹²⁰ Lietuvos šaulių sąjungos istorija. (Vilnius: LŠS, 1992), 8–9.

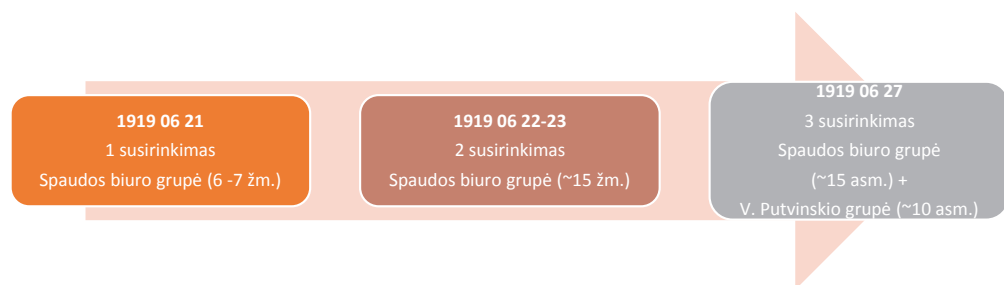
¹²¹ Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920* (Vilnius: KAM leidybos ir informavimo tarnyba, 2004), 198–199.

¹²² Antanas Vienuolis savo prisiminimuose pateikia skirtingus skaičius.

In Antanas Vienuolis, „Mano atsiminimai apie šviesaus atminimo Lietuvos šaulių Tėvą Vladą Putvinskį“, *Lietuvos aidas* 68 (1929), 2; Antanas Vienuolis, „Ką aš atsimenu apie Lietuvos šaulių sąjungos kūrimąsi?“, *Trimitas* 25 (1939), 593.

¹²³ Antanas Vienuolis, „Ką aš atsimenu apie Lietuvos šaulių sąjungos kūrimąsi?“, *Trimitas* 25 (1939), 593.

tačiau svarbus LŠS kūrimo kontekste: „Penktadieny 27 birželio d. Banko namuose bus įstaigų tarnautojų pasitarimas tuo reikalu.“¹²⁴ Taigi į susirinkimą buvo kviečiami tikrai ne visi, bet nurodyta esminė grupė – tarnautojai. Ši aplinkybė yra svarbi analizuojant LŠS idėjos įgyvendinimą. Naujos organizacijos kūrimo procesą galima pavaizduoti schema, iš kurios matyti, jog susirinkimai būdavo vis gausesni. Be to, svarbu, kad prie M. Šalčiaus ir kitų Spaudos biuro tarnautojų prisijungė ir daugiau asmenų. Tokiais neabejotinai buvo V. Putvinskio raginimu prisidėję A. Žmuidzinavičius ir T. Ivanauskas su savo žmonomis ir kiti. V. Putvinskio grupėje galėjo būti apie 10 asmenų. Faktiškai organizacijos kūrimo procesas vyko per tuo metu egzistavusius socialinius tinklus, t. y. vieni asmenys kviesdavo prisijungti kitus savo socialiniame rate esančius žmones.

*1 pav. Organizacijos kūrimo procesas*¹²⁵

Organizacijos kūrimo procesas vyko greitai, steigiamieji susirinkimai įvyko per savaitę. Kviečiant į 3 susirinkimą (birželio 27 d.) buvo pabrėžta, kad valdžios „įstaigų tarnautojų tarpe yra plačiai pasklidusi mintis, kad tarnautojams būtinai reikia mokytis karinio muštro. Tuo tikslu Kauno įstaigų tarnautojai mano sudaryti tam tikrą laisvanorių „Plieno batalijoną“, kuris būtų karinių instruktorių nuolatai mankštinamas. Batalijonas veiktų tiktai Kaune“¹²⁶. Šis variantas savo veiklos užmojais neabejotinai buvo siauresnis nei patvirtintas variantas. M. Šalčiaus idėja buvo ribota: organizaciją turėjo sudaryti valstybės įstaigų tarnautojai, kurie veiktų tik Kauno mieste. Nors jo bendražygis A. Klimas-Kelmutis po beveik dviejų dešimtmečių rašytuose prisiminimuose teigė, jog M. Šalčius skelbime nurodęs, jog bus veikama tik Kaune, norėdamas suklaidinti vokiečius¹²⁷. Tačiau tokį vertinimą tikriausiai paskatino XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje padažnėjusi diskusija dėl to, kam priskirti didžiausius LŠS įkūrimo nuopelnus. Vis tik realaus ir logiško pagrindo tokiai „kspiracijai“ nebūta. O V. Putvinskis siekė išplėsti organizacijos veiklą pirmiausia geografinė prasme, nes norėjo suvienyti partizanų junginius, jau veikusius didelėje dalyje Lietuvos teritorijos. Taigi šių dviejų LŠS kūrėjų idėjos skyrėsi tiek

¹²⁴ „Kaune“, *Saulėtekis* 5 (1919), 2.

¹²⁵ Sukurta autoriaus.

¹²⁶ „Kaune“, *Saulėtekis* 5 (1919), 2.

¹²⁷ Adolfas Klimas-Kelmutis, „Mano atsiminimai apie Šaulių S-gos kūrimo pradžių“, *Vakarai* 36 (1938), 2.

apimties, tiek ir struktūros prasmėmis, tačiau tikslas buvo panašus – surinkti civilius asmenis, juos išmokyti valdyti ginklą ir reikalui esant padėti Lietuvos kariuomenei.

Tikriausiai M. Šalčiaus idėja buvo pakankamai spontaniška, išprovokuota bermontininkų veiksmų (nors kai kurie jo bendražygiai teigia priešingai), o V. Putvinskis šią mintį puoselėjo jau kurį laiką. Jau rašyta apie jo korespondencijoje išreikštą įspūdį apie lenkų legionus. Be to, 1919 m. birželio pradžioje jis apgailėstavo, kad niekaip „nepavyksta sudaryti partizanų būrio“¹²⁸. Tai rodo, jog mėginimų sukurti tam tikrą sukarintą junginį būta ir iki Spaudos biuro organizuotų susitikimų. A. Žmuidzinavičius savo autobiografijoje teigia, kad apie galimybę įkurti panašaus tipo organizaciją V. Putvinskis ėmė kalbėti tik atsikėlęs dirbti į Kauną (gyveno drauge) ir netgi prašęs jo ir T. Ivanausko parengti tokios organizacijos įstatus dar 1919 m. pavasarį¹²⁹. A. Žmuidzinavičius buvo vedęs Mariją Putvinskaitę, todėl jo santykis su žmonos broliu buvo itin asmeninis, tad ir subjektyvus. Savo prisiminimuose jis mini, kad jo tuometinis kambario draugas tiesiog atakavo jį tokiais vaizdiniais: „Ar tu matai tokį paveikslą: Mūsų tauta pasiryžusi ir pasiruošusi gintis. Užaina stiprus priešas. Susiremia su mūsų kariuomene. Pakol mūsų kariuomenė grumiasi su užpuolikais, visa tauta visais būdais jai padeda.“¹³⁰ Taigi keltos visuomenės mobilizacijos ir pagalbos kariuomenei idėjos buvo pamėgintos įgyvendinti kuriant Šaulių sąjungą. Galima teigti, jog idėjos dėl sukarintos organizacijos kūrimo tiek V. Putvinskiui, tiek ir M. Šalčiui ir jų aplinkai kilo panašiu metu (kelių mėnesių skirtumas). Tai lėmė Lietuvos teritorijoje vykę Lietuvos kariuomenės ir pavienių partizanų junginių susidūrimai su bolševikais, lenkais ir ypač bermontininkais. V. Putvinskio atveju neatmestinas Pirmojo pasaulinio karo metais kilęs lenkų sukarintų formuočių judėjimas, apie kurį jis rašė savo laiškuose žmonai.

Svarbus klausimas, siekiant įgyvendinti tikslą, buvo dėl teisinių galimybių veikti sukarintai arba atvirai karinius tikslus puoselėjančiai organizacijai. Nepaisant to, kad Lietuvoje netrūko partizanų junginių, jų veiklos realiai neregamentavo įstatymai, nes kartu besikurianti valstybė nepajėgė aprėpti visų sričių. Todėl LŠS buvo įkurta ne kaip atskira organizacija, bet kaip šaulių skyrius, veikiantis Lietuvos sporto sąjungos rėmuose¹³¹. Tokia situacija buvo nulemta kelių veiksnių. Pirma ir svarbiausia, V. Vareikio teigimu, steigiant ne atskirą organizaciją, o tik Šaulių skyrių prie Sporto sąjungos buvo siekiama nuslėpti savo veiklos pobūdį nuo vis dar Lietuvoje ir Kaune esančių vokiečių karinių dalinių¹³². Šią priežastį patvirtina ir vienas iš LŠS kūrimo procese dalyvavusių Spaudos biuro darbuotojų Adolfas

¹²⁸ 1919 06 08 V. Putvinskio laiškas žmonai E. Putvinskienei. In *Vlado Putvinskio-Pūtvis laišakai...*, 130.

¹²⁹ 1937 m. A. Žmuidzinavičiaus gyvenimo aprašymas, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius (*toliau LNMMB RS*), f. 205, b. 1, l. 2.

¹³⁰ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 132.

¹³¹ „Šaulių skyrius“, *Lietuva* 139 (1919), 4.

¹³² Vareikis, „Išėjimas iš K. Donelaičio gatvės ...“, 151.

Klimas-Kelmutis¹³³. Ši priežastis jau yra įtvirtinta mūsų istoriografijoje, tačiau taip pat egzistavo dar kelios priežastys. Antra, didžioji dalis kuriamos organizacijos narių buvo valstybinių įstaigų tarnautojai, todėl siekė reglamentuoti savo veikimą ir gauti valstybės pritarimą bei karinius instruktorius, nes neįteisintos organizacijos nariai paprasčiausiai negalėjo gauti paramos. Trečia, buvo siekiama organizacijos veiklą išplėsti visoje šalies teritorijoje, imant vienyti partizanų junginius. Tai padaryti be oficialaus statuso būtų buvę sunku. Ketvirta, Lietuvoje egzistavo karo padėtis, todėl sukarintos organizacijos steigimas galėjo būti suprastas kaip antivalstybinė veikla. Todėl „tapimas“ Lietuvos sporto sąjungos dalimi buvo pereinamasis variantas. Tokiu būdu bent jau laikinai buvo mėginama išspręsti klausimą dėl veiklos teisėtumo, ypač mokantis naudoti ginklą. Gauta laiko informuoti Lietuvos politinę ir karinę valdžią apie tokios organizacijos kūrimą ir sužinoti jų poziciją. Taigi nevertėtų Lietuvos sporto sąjungos laikyti LŠS pirmtake ar steigėja, nes ji viso labo buvo šaulių veiklos pirminė priedanga.

V. Vareikis teigia, kad liepos 8 d. įvyko susirinkimas, kuriame buvo susitarta dėl esminių ideologinių nuostatų ir sudarytas organizacinis komitetas: M. Šalčius, K. Radušis¹³⁴, A. Kubilius¹³⁵. Pastarieji buvo jauni, todėl kuriamos organizacijos lyderiu tapo V. Putvinskis¹³⁶. Tačiau tokiu atveju nėra aišku, kam reikėjo išrinkti organizacinį komitetą, kurio nariai, išskyrus M. Šalčių, vėlesniame procese faktiškai nefigūruoja. Gali būti, kad siekiant nesužlugdyti Sąjungos kūrimo proceso, pasirinktas variantas, kuris įgalino M. Šalčių veikti. LŠS veiklos pradžioje šis susirinkimas buvo laikomas tikru naujos, atskiros organizacijos – LŠS – steigiamuoju susirinkimu¹³⁷, tačiau vėliau ši data nebuvo itin populiarinama. Neabejotinai šiame susirinkime išryškėjo dvi skirtingos nuomonės dėl kuriamos organizacijos. V. Putvinskis 1919 m. liepos 9 d., t. y. kitą dieną po susirinkimo, triumfuodamas žmonai Emilijai rašo: „Aha!, o visgi mano viršus, sudarėme pradžią Lietuvos šaulių sąjungos. Tai pusiau sportinė, pusiau politiniai-kariškai-partizanų organizacija.“¹³⁸ Toks džiaugimasis rodo, kad vyko nesutarimai, kurią organizacijos kryptį arba viziją pasirinko susirinkimuose dalyvavę asmenys. Be to, šiuose žodžiuose išryškėja šaulių veiklos sferos: sportas, karyba ir siekis sujungti Lietuvoje veikiančius partizanų dalinius. Panašias sferas LŠS vystė per visą savo veiklos periodą. Tolesnė įvykių raida leidžia teigti, jog liepos 8 d. susirinkimo metu organizacijos kūrimo vairas galutinai atiteko V. Putvinskiui ir jo aplinkos žmonėms. Tai jokių būdu nereiškia, kad Spaudos biuro darbuotojai su M. Šalčiumi liko nuošalyje. Jie ir toliau dalyvavo veikloje, tačiau lyderio pozicijos neturėjo.

¹³³ Adolfas Klimas-Kelmutis, „Mano atsiminimai apie Šaulių S-gos kūrimo pradžią“, *Vakarai* 36 (1938), 2.

¹³⁴ Kazys Radušis – ekonomistas, vienas iš Kauno šaulių organizatorių.

In *Lietuvių enciklopedija* T. XXIV (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961), 374.

¹³⁵ Tikriausiai minimas Antanas Kubilius – ekonomistas, aktyviai dalyvavo Ateitininkų veikloje.

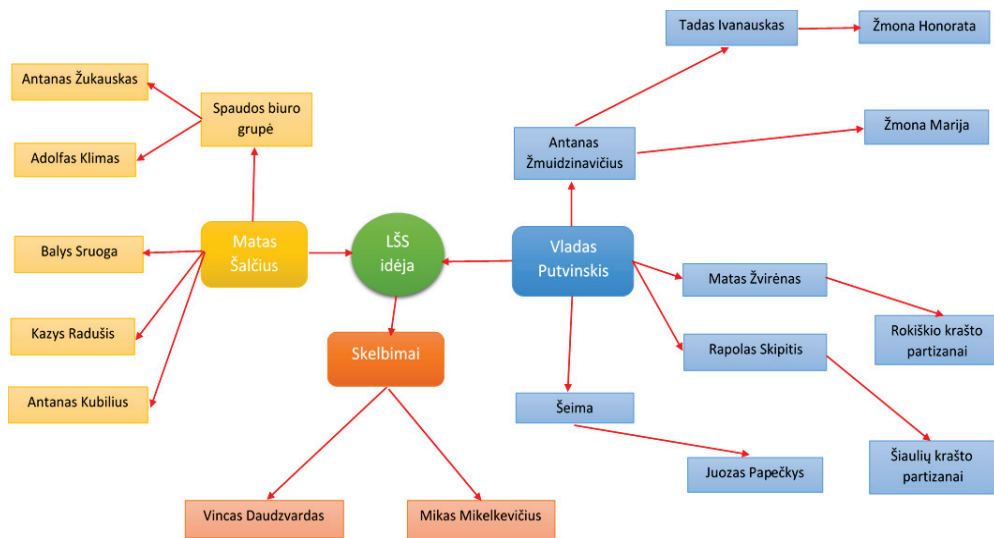
In *Lietuvių enciklopedija* T. XIII (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958), 260.

¹³⁶ Vareikis, „Išėjimas iš K. Donelaičio gatvės ...“, 152.

¹³⁷ Vienas pirmųjų, „Šaulių sąjungos gimimas Kaune“, *Trimitas* 2 (1920), 25.

¹³⁸ 1919 07 09 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. In *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 131.

Būtent po šio susirinkimo pastebimas ryškus „putvinskiškojo“ sparno dominavimas organizaciniuose reikaluose.

2 pav. LŠS idėjos sklaida ir organizacinis formavimasis¹³⁹

Susitarus dėl esminių organizacijos veiklos principų, buvo iškeltas kitas uždavinys – surinkti žmones, norinčius ir galinčius dalyvauti paramilitarinės organizacijos veikloje, nes ideologija yra paremta išskirtinėmis idėjomis, kurias pakankamai skaitlinga visuomenės grupė priima kaip faktą arba tiesą¹⁴⁰. Visą šaulių telkimo procesą galima matyti dviejuose lygmenyse: horizontaliame ir vertikaliame. Pirmuoju atveju procesas apėmė santykius tarp atskirų asmenų ir jų grupių konkrečioje lokaloje vietovėje. LŠS atveju Kauno miestas. O vertikalusis lygmuo reiškia, kad procesas vyko išnaudojant atskirų individų ar jų grupių ryšius su vietos ir valstybės valdžios institucijomis¹⁴¹. LŠS atveju tai buvo Lietuvos kariuomenė ir KAM. Vaizdžiai šaulių kūrimosi procesą aprašė J. Zubrickis (pasirašinėjęs J. Turčiniškio slapyvardžiu), kuris savo pirmajame eileraštyje, skirtame šauliams, rašė: Susispieskit krūvon, Lietuvos sakalėliai/ Išblaškykit miglas jūs galingais sparnais,/ Ir stovėkit tvirtai, kaip jauni ažuolėliai./ Kovą skelbkit audrom, ir sunkiausiais laikais Kraštui būkit sargais!¹⁴² Pateiktoje schemeje matyti LŠS kūrimosi procesas, kuris vyko panaudojant egzistuojančius tarpasmeninius, socialinius tinklus. Kertiniai asmenys šiame procese yra M. Šalčius ir V. Putvinskis, kurie panaudodami asmeninius ryšius telkė asmenis į organizaciją. Galima teigti, kad LŠS kūrimas vyko panaudojant

¹³⁹ Sudaryta autoriaus.

¹⁴⁰ Manfred B. Steger, *Globalism: The great Ideological Struggle of the Twenty-First Century* (Plymouth: Rowman and Littlefield, 2009), 6.

¹⁴¹ Jurga Bučaitė, „Tinklaveikos raiška vietos bendruomenėje“ (daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2017), 37.

¹⁴² J. Turčiniškis, „Šauliams“, *Trimitas* 1 (1920), 1.

artimiausios bendruomenės mobilizaciją arba socialinį sutelktumą. Pasitelkus socialinių mokslų modelį galima teigti, kad šie asmenys siekė paveikti kitų bendruomenės narių sprendimus ir rezultatus¹⁴³, t. y. buvo kviečiami tapti naujai kuriamos paramilitarinės organizacijos nariais. Be to, šiame procese yra ir antrinis veiksnys, – t. y. skelbimai visuomenei. Per juos į organizaciją taip pat ateidavo savanoriška valstybės gynimo idėja susidomėję asmenys.

Į pirmuosius užsiėmimus Vytauto kalne atvykdavo apie 30 asmenų, didžioji jų dalis buvo valdžios įstaigų tarnautojai ir kartais jų šeimos nariai¹⁴⁴. Tai patvirtina, kad organizacija buvo pradėta kurti kviečiant asmenis iš savo socialinio tinklo. Toks būdas buvo paprastesnis. Taip pat buvo galima neabejoti dėl kviečiamų asmenų patikimumo. Be to, pačios organizacijos veiklos principai iki galio dar nebuvo žinomi. Neatsitiktinai viename pirmųjų aplinkraščių, skirtame skyriams ir būriams, nurodyta, kad priimant naujus narius privalu ne tik gauti jau šauliu esančio asmens rekomendaciją, tačiau taip pat papildomai ištirti, ar asmuo yra ištikimas ir doras¹⁴⁵. Vis tik šias nuostatas įgyvendinti realybėje buvo labai sunku, ypač provincijų būriuose, kuriuose šauliais tapdavo beveik visi partizanai.

Antras būdas – skelbti informaciją viešai. Tai gerai iliustruoja vėliau vieno žymiausių ir aktyviausių šaulių Vinco Daudzvardo pavyzdys. Prisimindamas pirmuosius esamų ir būsimų šaulių užsiėmimus jis rašė: „1919 m. vasarą, kai ėjau į Vytauto kalną, kur buvo šaukiamas susirinkimas norinčių rašytis į šaulius, a. a. Vlodo Putvinskio nepažinojau. <...> atėjau į susirinkimą, kuris, kaip man rodos, buvo, imant platesniu mastu, pirmas. Tuoju prasidėjo realus darbas. Visiems buvo aiškus tikslas, todėl nereikėjo daug kalbėti, o tik dirbti. Neužilgo atėjo karininkas ir pradėjo mus mokyti rikiuotės.“¹⁴⁶ Šis šaulys į užsiėmimus atėjo perskaitęs skelbimą, pakabintą Susisiekimo ministerijoje, kuriame buvo parašyta: „Visi, kam brangi Lietuvos nepriklausomybė, liepos 12 d. 5 v. p. p. kviečiami atvykti į Vytauto kalną, kur bus galima užsirašyti į šaulius.“ Galima manyti, kad viešas kvietimas į tokius užsiėmimus yra susijęs su vokiečių kariuomenės išvykimu liepos 11 d. iš Kauno¹⁴⁷. Jiems išsikrausčius LŠS galėjo daug laisviau ir atviriau plėsti savo veiklą.

Pirmuosius užsiėmimus vedė vėliau itin žymiais asmenimis tapę karininkai Kazys Musteikis ir Jonas Sutkus¹⁴⁸, kurie tuo metu tarnavo Karo mokykloje. Rikiuotės užsiėmimus vedė Vokietijos kariuomenėje tarnavęs Špilmonaitis (Špilminaitis)¹⁴⁹. Anot M. Šalčiaus,

¹⁴³Jurga Bučaitė, „Tinklaveikos raiška vietos bendruomenėje“ (daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2017), 39.

¹⁴⁴ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 14-15.

¹⁴⁵ 1919 11 06 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 10, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 10.

¹⁴⁶ *Vladas Putvinskis- Pūtvīs. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 149.

¹⁴⁷ „Pirmosios Respublikos laikotarpis 1918-1940 m“, žiūrėta 2017 m. 06 23 d., http://datos.kvb.lt/index.php?option=com_jaikotarpiai&task=view&id=21&Itemid=67.

¹⁴⁸ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 14.

¹⁴⁹ Vincas Daudzvardas, „Šaulių Sąjungai 15-ka metų“, *Trimitas* 25 (1934), 7.

pirmiesiems užsiėmimams „atleisti seni 1870 m. modelio vokiečių šautuvai, stovėję be naudojimo Valstybės turtų skyriaus raštinėje“¹⁵⁰. Taigi nuo pat šauliškosios organizacijos pirmųjų dienų buvo gauta valstybės parama ir pritarimas (neformalus) veiklai. Pirmuosius užsiėmimus pakankamai kritiškai vertino ir patys jų dalyviai. Štai V. Putvinskis teigė: „Vakar surengėme pirmąjį miklinimą. Turbūt juokingai atrodė, kai ketvertas desėtkų departamentų direktorių ir panašių vargšų stovėjo eilėje, o karininkas šūkavo komandos žodžius.“¹⁵¹ Pirmųjų užsiėmimų įvaizdis LŠS naratyve buvo išsaugotas ilgą laiką, ypač tų, kurie vyko praėjus pavojui dėl Kauno puolimo. V. Putvinskis juos nuolat pateikdavo kaip pavyzdį, siekdamas pakelti kitų šaulių moralę: „Šiandien 7 val. ryto paskirta Kauno būrio sportininkų susirinkimas Sąjungos sodnelyj. 7 val. 20 min. užėjau pažiūrėti, ar yra bent viena. Ir pamačiau: sėdi p. Genytė su šaulės kepuraitė ant suolo po krūmu ir išsiuvinėja. Ji viena ir daugiau nieko. Pasakoju jai, kaip devyni metai atgal ir aš ateidavau į Vytauto kalną ir buvau ten vienas arba su Miku.“¹⁵² Šiame atsiminimų fragmente išryškėja, kad organizacijos kūrimas nevyko tik sklandžiai ir euforija, kuri buvo 1919 m. vasarą, vėliau šiek tiek išblėso, nes tiesioginis pavojus Kaunui praėjo.

Lygiagrečiai organizuojamiems kariniams užsiėmimams vyko ir tolesnis organizacijos steigimo procesas. Rugsėjo 8 d. V. Putvinskio bute vykusiame susirinkime oficialiai įkurtas Kauno šaulių būrys bei išrinkta būrio valdyba, kurios pirmininku tapo V. Putvinskis, vicepirmininku M. Mikelkevičius, o sekretoriumi M. Šalčius¹⁵³. E. Putvinskienės teigimu, šis susirinkimas buvo labai gausus (nors konkretaus dalyvavusių skaičiaus ji nenurodo)¹⁵⁴. Nors šiame susirinkime oficialiai įkurtas Kauno šaulių būrys, tačiau realybėje Kauno būrio ir centrinė kuriamos Sąjungos valdžia nesiskyrė. Veikla buvo dubliuojama, nes jokių kitų šaulių būrių tuo metu dar nebuvo. Anot M. Šalčiaus, „Kauno šaulių būrys, nors niekieno nerinktas, kaip sostinės būrys, paėmė vadovaujama rolę, turėdamas tikslą visus partizanų būrius ir šiaip patriotus sujungti į vieną galingą organizaciją“¹⁵⁵. Ši situacija iki pirmojo teisėto LŠS visuotinio suvažiavimo 1920 m. birželį sukeldavo abejonių dėl valdybos veiklos teisėtumo. Rugsėjo 20 d. susirinkime išrinkta pirmoji organizacijos valdyba, kuriai buvo pavesta parengti Sąjungos įstatus. Oficialiai šie įstatai buvo parengti ir jiems pritarta 1919 m. rugsėjo 5 d. Kauno skyriaus susirinkime¹⁵⁶. Susirinkime suformuotą „valdybą“ geriau vadinti organizacine grupe, nes joje telkėsi tuo metu aktyviausi Sąjungos organizatoriai. Be to, pati valdyba niekam nevadovavo, nes dar nebuvo suformuota organizacija. Tačiau asmenys, išrinkti į organizacinę grupę, vėliau ir

¹⁵⁰ Straipsnio „Lietuvos šaulių sąjunga“ rankraštis, LNMB RS, f. 189, b. 100, l. 2.

¹⁵¹ Emilija Putvinskienė, *Atsiminimai: medžiaga istorijai* (Šiauliai: Saulės delta, 1995), 77.

¹⁵² 1928 09 12 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 181.

¹⁵³ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 158.

¹⁵⁴ Emilija Putvinskienė, *Atsiminimai...*, 78–79.

¹⁵⁵ Straipsnio „Lietuvos šaulių sąjunga“ rankraštis, LNMB RS, f. 189, b. 100, l. 3.

¹⁵⁶ *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 8.

tapo pirmosios Centro valdybos nariais. Be V. Putvinskio nariais buvo M. Šalčius, M. Mikelkevičius, T. Ivanauskas ir V. Stašinskas¹⁵⁷. Kauno šaulių skyrius ir Sąjungos centrinė vadovybė valdymo požiūriu buvo atskirtos 1919 m. lapkričio 13 d., jo valdymą pavedant Baliui Kemėšui, Jonui Leonui ir Otonui Belenauskui¹⁵⁸.

Pirmasis LŠS Centro valdybos protokolas yra fiksuojamas 1919 m. rugsėjo 20 d. Posėdyje dalyvavo V. Putvinskis, V. Stašinskas, T. Ivanauskas, M. Mikelkevičius, į valdybą posėdyje buvo priimti R. Skipitis ir M. Žvirėnas¹⁵⁹. Iki 1920 m. vasaros į vadovybės grupę buvo priimta ir daugiau asmenų: Kazys Ralys, Balys Kėmešys, Antanas Žukauskas ir Viktorija Popikaitė¹⁶⁰. Nors į šią valdybą įėjo ir M. Šalčius, tačiau CV protokoluose jo pavardė figūruoti tarp posėdžių dalyvių pradeda tik po mėnesio, 1919 m. spalio 10 d. penktame CV posėdyje¹⁶¹. Kintančią CV sudėtį nulėmė kelios aplinkybės. Pirma, organizacijos kūrimas buvo problemiškas dėl nesutarimo, ar Kauno būrys jau yra atskira organizacija, ar būrys veikia sau, ar dar yra įkuriamas atskiras organas, kuris koordinuos Kauno ir vėliau atsirasiančių būrių veiklą. Todėl ir valdybų skaičius ir jų sudėtis buvo iš dalies skirtinga. Antra, tam tikrą CV protokolų reviziją atliko M. Šalčius 1925 m. tapęs CV pirmininku. Jis daugelyje protokolų pažymėjo savo mintis ir dėl protokolo nr. 1 atkreipė dėmesį, tai nebuvo patys pirmieji protokolai, nes juose nekalbama apie CV sudarymą¹⁶². M. Šalčiaus vertinimu, pirmieji protokolai buvo sunaikinti specialiai, kad būtų manoma, kad „Putvinskas su Mikelkevičium pasirūpino sudaryti visa, kad išeitų, jog jiedu įkūrė sąjungą“¹⁶³. Tokią poziciją lėmė pakankamai sudėtingas charakteris ir noras iškelti savo vaidmenį kuriant LŠS. Žinoma, tai lėmė ir chaotiškas organizacinis procesas, nes valdymo organai buvo renkami ir koreguojami neturint patvirtintų įstatų, todėl įvairiuose susirinkimuose galėjo būti tvirtinamos skirtingų CV sudėtys.

Oficialus teisinis pagrindas veikti jau nebe Lietuvos sporto sąjungos Šaulių skyriui, o atskirai organizacijai – Lietuvos šaulių sąjungai – buvo suteiktas 1919 m. rugsėjo 15 d., kai krašto apsaugos ministras P. Žadeikis, gavęs kariuomenės vado gen. S. Žukausko sutikimą, patvirtino naujos organizacijos įstatus. Juose, atsižvelgiant į organizacijos kūrimo priežastis, buvo numatyta, kad LŠS tikslas yra „Ginti Lietuvos Nepriklausomybę visomis jėgomis“, dar numatyta, jog Sąjunga „imsi ginklo prieš visus aktyvinius priešininkus, kurie ardo Lietuvos valstybės nepriklausomybę“¹⁶⁴. Šis LŠS tikslas, išlikęs per visą jos veiklos I LR laikotarpį,

¹⁵⁷ 1920 06 27 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 58.

¹⁵⁸ 1919 11 13 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 11, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 11.

¹⁵⁹ 1919 09 20 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 1.

¹⁶⁰ 1920 06 27 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 58.

¹⁶¹ 1919 10 20 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 5, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 5.

¹⁶² 1919 09 20 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 1.

¹⁶³ Audronė Veilientienė, „Mato Šalčiaus vaidmuo Lietuvos šaulių sąjungoje“, in *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. Konferencijos pranešimų medžiaga (Kaunas: LŠS, 2002), 11.

¹⁶⁴ *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 1.

panašiai yra formuluojamas ir šių dienų LŠS įstatyme. Viena iš priežasčių, kodėl be didesnių abejonių galėjo būti patvirtinta nauja ginkluota organizacija, galėjo būti šaulių dalyvavimas likviduojant POW perversme. Nors tarpukariu šaulių nuopelnai šiame įvykyje buvo šiek tiek išpūsti (įvykis priskirtas svarbiausiems istoriniams šaulių žygiams¹⁶⁵), tačiau, P. Janausko teigimu, tai, kad šauliai aktyviai dalyvavo POW byloje tiek išaiškinant jų kėslus, tiek ir teismo procese, patvirtina archyviniai šaltiniai¹⁶⁶. V. Putvinskio teigimu, šauliams šiame reikale reikėjo dalyvauti dėl „stokos ištikimo elemento“, tačiau POW veiksmus ir bylą vertino ne kaip karinį, bet kaip politinį pavojų: „Bet gana apie politiką, tuo labiau, kad mažą apie ją žinau. Nėra tam laiko ir partizanų programe politika neužsiimama. Tolimesniam pasistengiau atitraukti sąjungą nuo dalivavimo šios rūšies akcijoje.“¹⁶⁷ Tačiau po dviejų savaičių jo pozicija pasikeitė. Šį reikalą vertino nepalyginamai rimčiau, t. y. kaip realų karinį lenkų pavojų. Be to, mini, kad šauliai, nors tuo metu dar neįteisinti, buvo gavę užduočių, t. y. atlikti sargybą Kaune: „Mūsų apsaugos pareigos nuo mūsų nuimtos, iš ko visi šauliai labai patenkinti, nes truputį pavargom per tą savaitę“¹⁶⁸. Toks šaulių vaidmuo, jeigu nelėmė, tai tikrai prisidėjo prie pozityvios KAM ir Lietuvos kariuomenės laikysenos įteisinant LŠS. Prie to, jog karinė ir politinė valdžia vis dar tebevykstant karui patvirtino sukarintos organizacijos įstatus, t. y. davė leidimą veikti, neabejotinai prisidėjo Sąjungos kūrėjų autoritetas. Juk priešakyje stovėjo valstybinių institucijų tarnautojai, ir netgi ne eiliniai. V. Putvinskis buvo Tiekimo ministerijos Bendrųjų reikalų departamento direktorius.

Rugsėjo mėnesio pabaigoje, kai veiklą pradėjo daugiau ar mažiau stabili Centro valdybos sudėtis, prasidėjo naujas LŠS raidos etapas: t. y. plėtimosi po Lietuvą. Remiantis patvirtintais pirmaisiais LŠS įstatais, skyrių valsčiuje galėjo steigti ne mažiau kaip 10 savanorių, kurie turėjo gauti leidimą veikti iš CV, numatyta atsiradus daugiau narių skyrius skirstyti būriais (būriui reikalingų asmenų skaičius nebuvo nustatytas)¹⁶⁹. Vien spalio mėnesį CV patvirtino 13 skyrių ir 11 būrių¹⁷⁰. Naujos organizacijos kūrimas vyko greitai, vien 1919 m. rugsėjo–gruodžio mėnesiais įvyko 18 CV posėdžių.

Nagrinėjant LŠS formavimosi aplinkybes, verta prisiminti, kad pretekstas kurti organizaciją buvo Lietuvos karių puldinėjimai Šiauliuose. Baimintasi, jog tokie atvejai kartosis visoje Lietuvoje. Todėl Sąjungai buvo svarbu vystyti savo karinę pusę, t. y. mokyti savo narius

¹⁶⁵ Jonas Kalnėnas, „Lietuvos šauliai“ in *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Fotografitinis leidimas (Kaunas: Šviesa, 1990), 175.

¹⁶⁶ Pranas Janauskas, „Šaulių vaidmuo likviduojant Lenkų karinės organizacijos (POW) maištą Lietuvoje 1919 metais“, in *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. Konferencijos pranešimų medžiaga (Kaunas: LŠS, 2002), 60–61.

¹⁶⁷ 1919 08 31 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. In *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 136.

¹⁶⁸ 1919 09 15 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. In *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 137.

¹⁶⁹ *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 3–4.

¹⁷⁰ 1919 10 LŠS CV posėdžių protokolai nr. 1-8, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 1–8.

karinių dalykų (akcentuotas ginklo valdymas) ir koordinuoti savo dalinių veiksmus su Lietuvos kariuomene. Todėl 1919 m. lapkričio 4 d. buvo suformuotas Šaulių štabas, kurį sudarė V. Putvinskis, M. Mikelkevičius ir KAM atsiųstas mjr. B. Vasiliauskas¹⁷¹. Pastarasis buvo paskirtas ir Vyriausioju šaulių vadu¹⁷². Nors pareigybės pavadinimas skambėjo preteningai, tačiau jis koordinavo ne visą, o tik karinę LŠS veiklą. Visgi turėdamas balso teisę dalyvaudavo visuose CV posėdžiuose. Taigi buvo padėtas pagrindas dualistinei LŠS valdymo grandinei. Vis tik mjr. B. Vasiliausko tarnyba šaulių vadovybėje buvo epizodinė, truko maždaug iki 1919 m. pabaigos.

Tačiau 1919 m. pabaigoje situacija dėl veikimo tapo komplikauta. CV posėdžiuose buvo atvirai kalbama, kad valdžiai organizacijos veikla yra nepriimtina ir ketinama jos veiklą uždrausti. Tokius nuogaštavimus, anot M. Mikelkevičiaus, sukėlė iš KAM gaunami raštai, pokalbiai su atskirais politikais ir gandai, kad šauliai yra maištininkai, todėl reikia jų veiklą uždrausti. Tame pačiame CV posėdyje dalyvavęs generolas Jurgis Kubilius tokius gandus paneigė, sakydamas, jog kelti „klausimą apie likvidavimą dar per anksti“¹⁷³, nors iki galo nepatvirtino, kad šauliams bus leista veikti ir ateityje. Tokia pozicija iš dalies patvirtino, jog KAM vadovybės gretose buvo iškilusių abejonių dėl LŠS patikimumo ir paklusnumo. Taip pat buvo aišku, jog kardinalaus priešiško tuometu nebūta, nes vienaip ar kitaip visoje Lietuvoje besikuriantys LŠS būriai buvo panaudojami kovose. Taip pat KAM ir kariuomenės vadovybė galėjo baimintis galimo ginkluoto šaulių maišto priėmus sprendimą šią organizaciją panaikinti. Sąjungai buvo būtina gauti aukščiausios šalies valdžios pritarimą veikti, todėl nemažai vilčių dėta į Steigiamąjį Seimą. 1920 m. pradžioje vis aštrėjo nesutarimai tarp šaulių ir civilinės valdžios bei Lietuvos kariuomenės dalių. Būrių atstovai skundėsi, jog policijos (tuometu milicijos) nuodavų viršininkai, apskričių viršininkai kliudo šauliams veikti: nuginkluoja šaulius, netvirtina leidimų ginklams laikyti, areštuoja šaulius ir grasina karo lauko teismais ir pan¹⁷⁴. Tai rodo, kad supratimo apie šaulių idėjos reikalingumą visuomenėje buvo stokojama: valdžios įstaigos ir eiliniai asmenys nesuprato, kodėl šalia kariuomenės turi atsirasti dar vienos ginkluotosios pajėgos. Žinoma, nereikia idealizuoti ir daugelio šaulių. Vis tik sunku nustatyti, ar toks civilinės ir karinės valdžios požiūris kai kurių šaulių atžvilgiu neturėjo racionalaus pagrindo. Patikrinti šaulių arba į šį statusą pretenduojančių asmenų valstybinį lojalumą ir įstatymų laikymąsi buvo sudėtinga.

Kuriant organizacinę struktūrą ir formuojant šaulišką ideologiją, buvo svarbus demokratijos pagrindas. Todėl organizacijos iniciatoriai, susitelkę Centro valdyboje, nusprendė

¹⁷¹ Mjr. B. Vasiliauskas nuo 1919 07 15 tarnavo LK Generaliniame štabe, todėl natūralu, jog į LŠS, ryšius koordinavimui buvo atsiųstas būtent jis.

In *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918-1953 m.* T. VII (Vilnius, Spauda, 2001), 194.

¹⁷² 1919 11 04 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 9, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 9.

¹⁷³ 1919 11 30 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 13, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 14.

¹⁷⁴ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 23.

organizuoti LŠS suvažiavimą. Pirmasis skyrių atstovų suvažiavimas vyko 1920 m. vasario 15 d. ir buvo nesėkmingas, nes jame savo atstovus iš tuo metu egzistavusių 19 skyrių atsiuntė tik 5 skyriai, iš viso tik 10 asmenų. Taip pat į suvažiavimą atvyko keturi šauliai, atstovavę savo būriams (vienas iš jų atvyko tik kitą dieną), ir CV nariai. Tai lėmė, kad suvažiavimas buvo pripažintas tik patariamoju, nes, jo pirmininko žodžiais kalbant, „mūsų organizacija yra rimta ir turi skaitytis su formalumais.“¹⁷⁵ Nesusirinkęs kvorumas rodo, kad 1920 m. pradžioje ryšiai tarp organizacijos centro ir jos padalinių buvo labai menki, o didesnė dalis šaulių nematė reikalo dalyvauti suvažiavime arba informacija jų nepasiekė laiku. Iš kitos pusės svarbiu aspektu reikia laikyti organizacijos kūrėjų siekį tvirtai laikytis nustatytų teisinių normų ir suvažiavimo neskelbti teisėtu, suprantant situacijos sudėtingumą.

Nepaisant patariamojo statuso, darbas šiame suvažiavime vyko, buvo svarstomi svarbūs klausimai, kurie vėliau buvo vykdomi iki kito suvažiavimo 1920 m. birželio mėnesio pabaigoje. Aptarta situacija jau veikiančiuose šaulių būriuose, nagrinėtas šaulių šventės klausimas, organizacijos leidinio leidyba, organizacijos pavadinimas, instruktorių rengimo problemos, tačiau daugiausiai diskusijų sukėlė LŠS įstatų svarstymas. Suvažiavimas negalėjo priimti privalomai vykdomų sprendimų, todėl svarstymas buvo daugiau darbinis, redakcinis, tačiau svarstymų metu išryškėjo skirtingi požiūriai į šios Sąjungos veiklą. Galima išskirti kelis daugiausiai diskusijų susilaukusius klausimus: Sąjungos veiklos kryptys, ginklų klausimas, šaulių būrių veikimas karo metu. Kiti šaulių pastebėjimai buvo redakcinio pobūdžio arba nesusilaukė didesnio kitų atstovų dėmesio. Organizacijos ideologijos tyrimui svarbiausios diskusijos yra dėl šaulių veiklos kryptių, apie jas buvo diskutuojama bene aktyviausiai, nes šauliai skirtingai įsivaizdavo organizacijos veikimą pasibaigus karui. Be to, kai kuriems atstovams labai trūko tolesnės Sąjungos veiklos vizijos. Nesutarimai dėl organizacijos ateities išryškėjo dar prieš suvažiavimą. CV nariai ne kartą posėdžiuose keldavo ir strateginius klausimus: kur link turi judėti šauliai, kaip veikti ne tik karo, bet ir taikos metu. Viename iš posėdžių R. Skipitis siūlė LŠS padaryti daugiau sportine organizacija, kurioje būtų rengiami piliečiai ir karui. O K. Ralys manė, kad sportas turi būti tik viena iš priemonių. Daug svarbesniu uždaviniu jis regėjo pilietinę veiklą, per kurią turėjo būti suformuotas išskirtinis šaulio statusas. Šaulys turėjo tapti pavyzdžiu kitiems visuomenės nariams¹⁷⁶.

Suvažiavime kilusiose diskusijoje itin aktyvus buvo M. Šalčius. Kurio manymu, šauliai turi veikti trijose srityse: karinėje, sporto ir kultūros, nes „šauliai turi turėti visus tuos skyrius, kad galėtų gyvuoti ne tik karo, bet ir ramiu laiku“¹⁷⁷. Šis jo siūlymas tapo pagrindu visam įstatų

¹⁷⁵ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 30.

¹⁷⁶ 1920 02 08 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 26, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 33.

¹⁷⁷ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 34.

svarstymui. Kultūros kryptis nebuvo suprantama V. Kvieskai, kuris siūlė vietoje kultūros geriau užsiimti švietimu¹⁷⁸. Nors šios sritys yra tikrai giminingos ir savo veikla susijusios, tačiau kilusios diskusijos rodo, kad tuo metu šios sritys buvo traktuojamos skirtingai. Vis tik kiti suvažiavime dalyvavę šauliai, ypač K. Ralys, K. Bielinis ir M. Šalčius, gynė reikalingumą puoselėti kultūros kryptį. Sekant *Sokol* tradicija, H. Ivanauskienė siūlė didesnę dėmesį skirti sportui, būtent gimnastikai. Jos manymu, šauliai turėjo rengti šios sporto šakos instruktorius mokykloms. Tačiau toks pasiūlymas buvo traktuotas kaip Lietuvos sporto sąjungos veiklos perėmimas, todėl siekta išvengti galimo veiklos dubliavimo¹⁷⁹. Suvažiavime parengti įstatai buvo gerokai išsamesni ir tobulesni nei tie, kurie buvo patvirtinti 1919 m. rugėjį, tačiau jų svarstymas privalėjo būti nukeltas kitam suvažiavimui.

Formuojant šauliškąją ideologiją 1919–1920 m. buvo atkreiptas dėmesys į jos sklaidos ir simbolių reikalingumą. Suformuotos šauliškumo idėjos privalėjo būti skleidžiamos užtikrinant organizacijos gretų didėjimą, o simboliai turėjo telkti šaulius ir atspindėti puoselėjamas vertybes. Todėl verta paanalizuoti Sąjungos pavadinimo kilmę ir jo pasirinkimo motyvus, šaulių simbolių – ženklo, vėliavos ir pirmųjų uniformų – kūrimo procesą.

Pavadinimas. Jau minėtame 1919 m. birželo mėnesį pasirodžiusiame M. Šalčiaus parengtame kvietime jungtis į sukarintą organizaciją buvo paminėtas būsimos organizacijos pavadinimas „Plieno batalionas“¹⁸⁰. Tad neabejotinai, Spaudos biuro darbuotojų manymu, toks galėjo būti šios organizacijos pavadinimas. Tačiau birželio 27 d. susirinkime buvo patvirtintas *Šaulių* pavadinimas. Anot A. Klimo-Kelmučio, šį pavadinimą sugalvojo M. Šalčius¹⁸¹. Toks pavadinimas buvo pasirinktas nusprendus steigti ne atskirą organizaciją, o kurtis šalia tuo metu jau veikusios Lietuvos sporto sąjungos. Faktiškai manyta, kad tai yra tarpinis variantas ir, nusprendus dėl organizacijos ateities, pavadinimą bus galima pakeisti. Pirmame LŠS skyrių atstovų suvažiavime V. Putvinskis iškėlė klausimą dėl organizacijos pavadinimo, nes, anot jo, Sąjungos vardas nebuvo patogus, buvo maišomas su miesto pavadinimu ir „duoda siaurą apie Sąjungą supratimą“. Įsijungdamas į diskusiją A. Žmuidzinavičius šauliams siūlė pasivadinti „Arais“, tačiau A. Žukauskas-Vienuoelis replikavo, jog tai nėra lietuviškas žodis, todėl geriau pasivadinti „Areliais“ [Ereliais – M. N]¹⁸². Išties kalbiškai organizacijos pavadinimas yra netinkamas, nes tariant žodį netyčia ištartas minkštumo ženklas rodo ne organizacinę, o geografinę nuorodą. Tai buvo pastebėta jau minėtuose V. Daudzvardo atsiminimuose, kuriuose jis teigė, kad asmenys, skaitę šį skelbimą, spėliojo, kas čia per organizacija, ir netgi galvojo, jog

¹⁷⁸ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 34.

¹⁷⁹ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 35.

¹⁸⁰ „Kaune“, *Saulėtekis* 5 (1919), 2.

¹⁸¹ Adolfas Kelmutis-Klimas, „Mano atsiminimai apie Šaulių S-gos kūrimo pradžią“, *Vakarai* 36 (1938), 2.

¹⁸² 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 32–33.

renkasi Šiaulių miesto gyventojai¹⁸³. Nors suvažiavime buvo nuspręsta šį klausimą nukelti kitam svarstymui, tačiau aktyvesnio svarstymo daugiau nesusilaukė. Vis tik šis žodis visuomenėje greitai išplito, nes organizacijos padaliniai veikė didelėje dalyje Lietuvos teritorijos. Žodis „šaulys“ greitai tapo bendrinio žodžiu, kuriuo buvo apibūdinami ir kitų užsienio paramilitarinių organizacijų nariai, nors tik Lenkijoje veikė organizacija tokiu pat pavadinimu. Tai, kad šaulių pavadinimas buvo prigijęs visuomenėje, galima spręsti ir iš K. Sokowicz prisiminimų, kuriuose jis teigia, jog žmonės Paneriuose šaudė „šauliai, 17–25 metų jaunuoliai“¹⁸⁴. Tiesa, atsižvelgiant į minimą amžių, bent jau dalis jų negalėjo būti šauliais dėl amžiaus cenzos iki 1940 m. Tad galima manyti, kad ginkluotus civilius buvo įprasta vadinti „šauliais“. Juolab, kad Vilniaus krašte, kurį beveik visą tarpukarį valdė Lenkija, veikė lenkų šauliai.

Simboliai. Iki šių dienų LŠS yra išlaikiusi pirminį organizacijos ženklą – vyčio kryžių, pavaizduotą skyde (tiesa, ženklo dizainas yra keistas ne kartą). Sunku pasakyti, kada tiksliai ir kokia argumentacija remiantis buvo nuspręsta savo idėjas atspindėti šiuo simboliu. Neatsitiktinai organizacijos nariams instrukcijomis ir įsakymais buvo įsakyta ne šauliškoje veikloje arba veikloje, kuri galėjo diskredituoti šaulio vardą (politinė veikla, dalyvavimas profsąjungose ir pan.), nedėvėti šaulio uniformos, o taip pat nesegėti šaulio ženklo¹⁸⁵. Jau pirmame CV posėdyje 1919 m. rugsėjo 20 d. buvo patvirtintas organizacijos antspaudas – „du šautuvai kryžiumi, viršui vytis“¹⁸⁶. Tačiau tai netapo LŠS simboliu, nors tam tikri elementai ir buvo perimti (sukryžiuoti šautuvai). E. Remecas mano, kad pirmuoju šaulių ženklu buvo trispalvis trikampis, panašiai, tokį nešiojo ir Lietuvos kariuomenės savanoriai¹⁸⁷. Tačiau jis nebuvo išskirtinis, nerodė šaulių skirtumo nuo kariuomenės savanorių, todėl organizacija greitai ėmėsi kurti savo ženklą.

1920 metų pabaigoje CV įpareigojo M. Šalčių pasikalbėti su Lietuvos dailininkais dėl galimybės sukurti šaulių ženklą¹⁸⁸. Keista, tačiau iš pradžių nebuvo kreiptasi į vieną iš LŠS steigėjų – A. Žmuidzinavičių, kuris tuo metu buvo viena ryškiausių Lietuvos dailės asmenybių. Nepaisant to, būtent šis dailininkas sukūrė LŠS ženklą, kurio projektas (Vyties kryžius, pavaizduotas skyde) 1919 m. gruodžio 22 d. buvo patvirtintas LŠS ženklu. Be to, buvo patvirtintas LŠS vėliavos pirmasis etalonas¹⁸⁹. Tačiau vėliavos etalonas labai greitai buvo pakoreguotas. 1920 m. rugpjūčio mėnesį buvo patikslinta, kad ženklas – „senovės stiliškas

¹⁸³ Vincas Daudzvardas, „Šaulių Sąjungai 15-ka metų“, *Trimitas* 25 (1934), 7.

¹⁸⁴ Kazimierz Sakowicz, *Panerių dienoraštis 1941–1943 m.* (Vilnius: LGGRTC, 2012), 34.

¹⁸⁵ „Klausimai – atsakymai“, *Trimitas* 21 (1922), 31.

¹⁸⁶ 1919 09 20 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 1.

¹⁸⁷ Eduardas Remecas, „Lietuvos sukarintų organizacijų ženklai ir ir ženkleliai (1918–1940 m.): istorija ir datavimas“, *Karo archyvas* t. XXX (2015), 374.

¹⁸⁸ 1919 12 04 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 14, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 16.

¹⁸⁹ 1919 12 22 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 17, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 22.

skydas su kryžiumi, prisegamas „grafka“. Raidės L.Š.S. ir Nr. užpakalyje¹⁹⁰. Motyvai, kodėl šaulių ženklų buvo pasirinktas dvigubas kryžius, CV posėdžių protokoluose užfiksuoti nebuvo. To nemini ir šios srities tyrinėtojai¹⁹¹, todėl atsakymo verta ieškoti platesniame to meto simbolių kūrimo kontekste. Gali būti, kad įtakos turėjo dar 1919 m. gegužės mėnesį vykusios diskusijos ir konkursas kariniam ordinui sukurti. Jame buvo pateikta įvairių variantų, iš kurių vienas buvo paimtas kaip pagrindas tolesniems apdovanojimams (Vyčio kryžiui), sukurtas J. Taubės. Vienas iš komisijos narių buvo A. Žmuidzinavičius¹⁹². Todėl neatmestina, kad konkursui pateikti darbai galėjo įkvėpti pasirinkti būtent tokį simbolį.

3 pav. LŠS antspaudas, kuriame pavaizduotas pirminis organizacijos ženklas¹⁹³

4 pav. Pirmosios gamybos partijos LŠS nario ženklas nr. 4, išduotas Juozui Papečkui¹⁹⁴

Kitu svarbiu šaulių išskirtiniu bruožu tapo uniforma. Natūralu, kad paramilitarinės organizacijos nariai privalėjo ją turėti. Uniforma ir ant jos vaizduoti skiriamieji ženklai keitėsi ne kartą. Pirmuoju šaulių skiriamuoju ženklu galima laikyti šautuvą. A. Vienuolis-Žukauskas teigė, kad pirmuosius šaulius apginklavo V. Putvinskis, savo bute turėjęs nemenką „arsenalą“, todėl „nedidelė šaulių kuopelė išėjo iš Putvinskių buto ir nešina ant pečių šautuvais, nužygiavo į Vytauto kalną mankštintis“¹⁹⁵. Ginklas tapo skiriamuoju ženklu, tačiau siekiant išvengti nesusipratimų buvo būtina sukurti savo simboliką ir uniformas. Tai ypač aktualu buvo kuriamos LŠS nariams, kurie tuo metu jau kovojo. Tačiau šis reikalas buvo užstrigęs. Pagrindinė priežastis buvo finansų trūkumas. Juk net dalis Lietuvos kariuomenės karių nešiojo tik atpažinimo ženklą (trikampę Lietuvos vėliavą), o ne uniformą. Todėl šauliams pirmuoju išskirtiniu simboliu tapo šaulio ženklas, kurį numatyta nešioti kairėje krūtinės pusėje¹⁹⁶. Pirmieji nutarimai dėl uniformos buvo priimti vėliau. 1920 m. buvo nuspręsta uniformą pasiūdinti į JAV

¹⁹⁰ 1920 08 14 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 39, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 53.

¹⁹¹ A. Astikas ir E. Remecas.

¹⁹² Vilius Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*. T. 1 (Vilnius: Daigai, 2008), 16-17.

¹⁹³ 1919 02 15-16 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 37.

¹⁹⁴ 1923 08 18 KAM ministro padėjėjo J. Papeckio raštas LŠS Bendrosios dalies viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 197, l. nenum.

¹⁹⁵ Antanas Vienuolis, „Mano atsiminimai apie šviesaus atminimo Lietuvos šaulių Tėvą Vladą Putvinskį“, *Lietuvos aidas* 68 (1929), 2.

¹⁹⁶ 1919 12 22 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 17, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 22.

keliaujančiam šaulių atstovui A. Žmuidzinavičiui. Ją sudaryti turėjo kepurė, „frenčius“, kelnės, batai ir apsiaustas¹⁹⁷. Per visą LŠS veikimo tarpukariu laikotarpį uniformos keitėsi ne viena kartą, tačiau visą laiką atitiko esminį principą – buvo panašios į Lietuvos kariuomenės, nors skyrėsi spalva ir kai kurie elementai. Nors po 1935 m. LŠS reformos buvo siekiama, kad karių ir šaulių uniformų modeliai nesiskirtų. Tai, jog visuomenėje buvo suvokiama, kaip atrodė šaulių uniformos, byloja pavieniai pavyzdžiai¹⁹⁸.

1921–1922 m. apimus karinei situacijai organizacija pateko į sudėtingą situaciją. Didelė dalis Sąjungos būrių nurimus karinei padėčiai tapo pasyviais arba iš viso nustojo veikti¹⁹⁹. Lietuvos Vyriausybė siekė visiškai kontroliuoti visas krašte esančias ginkluotas pajėgas, taip užkirsdama kelią galimam piktnaudžiavimui ginkluota padėtimi. O šauliai siekė išsaugoti organizacijos valdymo ir veikimo savarankiškumą prisidengdami savo visuomenišku pagrindu. Tad organizacijai teko ieškoti naujų veiklos sričių, taip išvengiant kariuomenės funkcijų dubliavimo ir pagrindžiant savo tolesnės veiklos reikalingumą.

LŠS transformacija vyko dviem kryptimis – išorine ir vidine. 1921 m. liepos 7 d. Steigiamasis Seimas priėmė organizacijos įstatymą, kuriame įtvirtintas LŠS tikslas „*stiprinti ir didinti valstybės gynimo pajėgas*“. Be to, įstatymas įtvirtino ir Krašto apsaugos ministro viršenybę, tad organizacijos savarankiškumas karinėje srityje buvo apribotas²⁰⁰. 1921 m. rugpjūčio 23 d. Vyriausybė priėmė „*Lietuvos šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsnius*“²⁰¹. Šis teisės aktas reglamentavo LŠS ir Krašto apsaugos ministerijos (KAM) administracinius ryšius ir karinę organizacijos veiklą. Pagal jį numatyta, kad organizacijos valdymą KAM kontroliuos per paskirtą Vyriausiąjį Šaulių sąjungos karo instruktorių.

Organizacija keitėsi ir iš vidaus. 1922 m. Lietuvos šaulių sąjungos atstovų suvažiavime nutarta didesnę dėmesį skirti kultūrinei ir visuomeninei veikloms. Sąjungai iškeltas tikslas tapti „*didelė pilietinio auklėjimo mokykla*“²⁰². Vienas pagrindinių LŠS kūrėjų ir ideologų V. Putvinskis šaulius kvietė tapti „*dvasios aristokratais*“ ir „*tautos kariais*“. Anot V. Vareikio, V. Putvinskis buvo pagrindinis visuomeninio (sokoliškojo) pagrindo gynėjas, pasisakęs už savarankišką ir demokratinius principais tvarkomą organizaciją²⁰³. Šalia jo atsидūrė nemažai jam pritariančių, o dešiniąja ranka tapo M. Mikelkevičius. Minimam laikotarpiu išryškėjo ir tvirtesni bei aiškesni šauliškosios ideologijos principai. 1921 m. LŠS vadovybė išleido leidinį

¹⁹⁷ 1920 11 13 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 51, LCVA, f.561, ap. 2, b. 4296, l. 75.

¹⁹⁸ Dokumentiniame V. V. Landsbergio filme „Trispalvis“ kalbėjusi Vanda Ona Herolcienė mini, jog ji Lietuvos partizanams siuvusi tokias uniformas kaip šaulių. In „Trispalvis“, [19.27 min. – 20.05 min.], žiūrėta 2016 m. 12 05 d., https://www.youtube.com/watch?v=rX_8zsUC9SI.

¹⁹⁹ 1921 02 07 LŠS Revizijos komisijos raštas LŠS viršininkui, Nr. 319, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 151, l. 9.

²⁰⁰ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

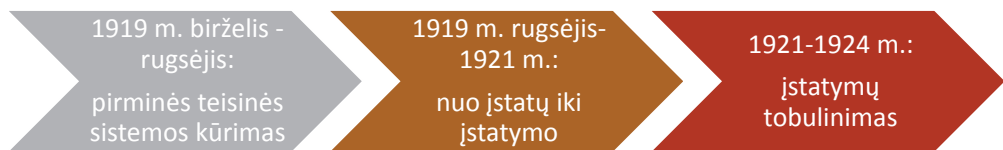
²⁰¹ Lietuvos šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsni, *Vyriausybės žinios* 71 (1921), 5–6.

²⁰² Ona Tijūnėlienė, „Vladas Putvinskis – tautos dvasinės kultūros puoselėtojas“, in *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos Nepriklausomybė* (Vilnius: žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993), 23.

²⁰³ Vareikis, „Bandytas apčiuopti šaknis ...“, 35.

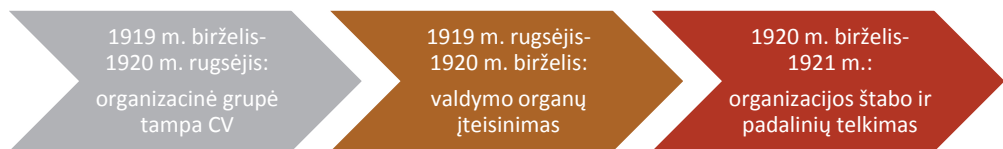
„Šaulių vadovas“, skirtą šaulių daliniams bei visuomenei, siekiančiai tapti organizacijos dalimi. Rengiant šį leidinį daugiausia darbo įdėjo organizacijos vadovas V. Putvinskis. Būtent jo įtaka jaučiama skyriuje „Sąjungos ideologija“. Ji apibūdinta keturiais principais: demokratingumas, patriotizmas, kultūra ir dora²⁰⁴. Žinoma, čia verta pastebėti, kad ideologijos apibrėžimas LŠS kūrėjų galvose neturėjo vieningo paaiškinimo, nors jis aktyviai naudotas. Šiuo atveju išdėstytos ideologinės nuostatos buvo vertybiniai idealai, kuriais remiantis buvo siekiama vykdyti veiklą. Nagrinėjami ideologiniai principai atsispindėjo ir Sąjungos veikloje. Demokratijos principas buvo įgyvendinamas įvedus visų lygių LŠS padalinių vadovų rinkimus ir organizuojant suvažiavimus. Patriotizmo principas buvo suvokiamas kaip ginkluotas ir neginkluotas Tėvynės gynimas, tai ryškiai išreiškiant „Trimite“, o veikla rėmėsi visuomeniškumo, t. y. neatlygintinos veiklos principais (išskyrus LŠS vadovus). Tokiu būdu buvo įgyvendinama ir ginkluoto civilio – Tėvynės gynėjo – idėja. Kultūros ir etikos principai buvo universalūs, pritaikomi didžiajai daliai tuo metu veiklą pradėjusių visuomeninių organizacijų, taip pat ir LŠS. Trys iš čia paminėtų ideologinių principų LŠS išliko iki jos likvidacijos. Demokratinį principą ištiko kitoks likimas. Šauliškosios ideologijos nuostatoje jo nebėra nuo pirmojo veiklos dešimtmečio pabaigos.

Apibendrinant LŠS formavimosi procesą galima teigti, kad jis vyko dviem lygiais, kurie iš dalies tarpusavyje sutapdavo. Pirmasis lygis – teisinis procesas, o antrasis – organizacinės struktūros kūrimas.

5 pav. Teisinis LŠS formavimasis 1919–1921 m.²⁰⁵

1919 m. birželio mėnesio iškelta šauliškumo idėja kelis mėnesius teisiškai nebuvo įtvirtinta, nes patys naujos organizacijos nariai iki galo nebuvo sutarę dėl būsimos organizacijos veiklos masto ir krypties. 1920 m. rugsėjo 15 d. patvirtinus pirmuosius LŠS įstatus buvo galima aktyviau organizuoti savo padalinius visoje Lietuvoje, nes įstatų patvirtinimas reiškė gautą valstybės pritarimą veiklai.

6 pav. LŠS organizacinė struktūros kūrimas 1919–1920 m.

²⁰⁴ Šaulių vadovas (Kaunas: LŠS, 1921), 9.

²⁰⁵ Sudaryta autoriaus.

Sąjungos struktūros kūrimas vyko palaipsniui. Spaudos biuro darbuotojų grupė po 1919 m. birželio 27 d. steigiamojo susirinkimo greitai pasikeitė į ją įsiliejus V. Putvinskiui, o kartu ir jo aplinkai. 1919 m. rugsėjo 20 d. darbą oficialiai pradėjo organizacijos Centro valdyba, kuri visiškos teisės veikti neturėjo, nes buvo rinkta tik Kauno šaulių. Nepaisant to, organizaciniuose dokumentuose ji jau buvovadinama Centro valdyba. Antras etapas žymi CV ir kitų valdymo organų kūrimo procesą 1920 m. vasario ir birželio mėnesiais vykusiuose LŠS atstovų suvažiavimuose. Pastarajame į centro valdybą išrinkus pasiūlytus atstovus ir gavo visišką teisę veikti ir vadovauti kuriamai struktūrai. Po šių suvažiavimų paspartėjo LŠS centrinio štabo kūrimo procesas (tai buvo svarbu administraciškai), šaulių daliniai (įvairių dydžių) kurti visoje Lietuvos teritorijoje, pasinaudojant jau egzistavusiais partizanų junginiais ir kuriant naujus socialinius ryšius.

1.2.2. Partizanų junginių vienijimas ir integracija į organizacinę struktūrą

M. Šalčius, aptardamas LŠS sukūrimo aplinkybes, pabrėžė partizanų reikšmę šiame procese: „Mintis sudaryti ginkluotus būrius apsiginti atsirado Lietuvoje Didžiojo karo laikais. <...> Drąsūs, pasiryžę vyrai, susitarę, užstodavo savuosius, kur reikia žodžiu, o kur reikia ir ginklu. Tai buvo atskiri gynimosi vienetai tarpusavy nesurišti jokiais ryšiais. <...> Jos davė pradžią Lietuvos savanorių kariuomenei ir gausiems, nelabai organizuotiems partizanų būriams.“²⁰⁶ Taigi partizanai davė pradžią ne tik LŠS, bet ir Lietuvos kariuomenei. Kovų dėl Nepriklausomybės metu susidarė sąlygos sukurti paramilitarinę organizaciją, todėl nagrinėjant ideologines nuostatas nevalia apeiti šio istorinio įvykio. Jau aptartose organizacijos kūrimo aplinkybėse išryškėjo pirmųjų šaulių siekis su ginklu rankose padėti Lietuvos kariuomenei ir savo veiklą vykdyti visoje Lietuvoje. Paradoksalu, tačiau „kai kurie būriai juk kūrėsi, nieko nežinodami apie jokią Sąjungą“²⁰⁷. Tai reiškia, kad dalis partizanų junginių pirmiausia susikūrė, o tik vėliau tapo šaulių organizacijos dalimi. Todėl kyla klausimas, ar šis procesas vyko dėl to, kad sutapo ideologinės nuostatos, ar dėl to, jog buvo reikalinga jėga, sujungianti visoje Lietuvoje veikiančias ginkluotas grupes ir tokiu būdu pradedanti jų kontrolę. Šaulių sąsajos su partizanais Nepriklausomybės kovose ir Sąjungos vaidmuo šiame įvykyje historiografijoje jau yra pakankamai plačiai išnagrinėtas²⁰⁸, todėl šioje dalyje bus gilinamasi į siekius perteikti šauliškąją ideologiją į organizaciją atėjusiems nariams. Be to, svarbu atskleisti, kokią įtaką naujos organizacijos kūrimuisi ir plėtrai turėjo anksčiau veiklą pradėję partizanų būriai.

²⁰⁶ Straipsnio „Lietuvos šaulių sąjunga“ rankraštis, LNMB RS, f. 189, b. 100, l. 1.

²⁰⁷ V. St-na, „Rašykime būrių istorijas“, *Trimitas* 35 (1922), 28.

²⁰⁸ Jokubauskas, „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ...“, 349–377; Jokubauskas et al., *Valia priešintis ...*, 61–77.

Kuriama LŠS tapo tarpine jungtimi tarp kariuomenės ir jau iki tol veikusių partizanų būrių. Ši situacija buvo išnaudota šauliškos ideologijos ir veiklos reikalingumo įtvirtinimui. Taip šauliškoji misija buvo suprasta gerokai plačiau nei tik ginkluota kova partizanų būriuose. „Jei Lietuva nebūtų prikėlus savo ginkluotos jėgos, jos šiandien nebūtų... Bet jeigu ji savo nepriklausomybės esmę remtų vien šita jėga – išsilaikyti vargu bau galėtų.“²⁰⁹ Sunku pasakyti kokia tiksliai partizanų dalis tapo šauliais, nes nėra visiškai aišku, ar asmenys, įvardinti šauliais – partizanais, iš tiesų buvo oficialūs šauliai, ar tokį statusą „gavo automatiškai“, kai buvo įkurtas toje pačioje vietovėje veikęs šaulių būrys. Neabejotina, kad didžioji dalis šaulių – partizanų beveik nieko arba visai nieko nežinojo apie naujai sukurtos organizacijos veikimo principus, vertybes ir ideologiją, savęs šauliais tikriausiai nelaikė. Netgi antrajame LŠS veiklos dešimtmetyje kai kuriuose šaulių būriuose nariai save vadindavo ne šauliais, o partizanais, nes tai jiems buvo garbingesnis vardas²¹⁰. Tokia situacija liudija, jog organizacijos plėtra regionuose vyko pasinaudojant partizanų tinklu, tačiau iki galo nesugebant pasakyti žmonėms, kokios yra vertybės ir ideologinės nuostatos. Taigi buvo pasinaudota situacija ir į organizaciją iš partizanų gretų perkelti asmenys, kurie siekė dalyvauti ginkluotoje kovoje, tačiau išlaikyti savo kaip civilio statusą, t. y. netapti kariais. Tai patvirtina 1920 m. vasario mėnesį turėjusio įvykti visuotinio skyrių atstovų suvažiavimo faktas. Jis dėl atstovų neatvykimo buvo tik patariamasis. Po Sąjungos vėliava pradėti telkti asmenys, iš kurių dalis buvo „sutelkti“ automatiškai.

Nepriklausomybės kovos tapo svarbiu LŠS ideologijos aspektu, kuris patvirtino šauliškumo reikalingumą. Tai buvo vadinama vienu iš „istorinių šaulių žygių“. Šauliai pasinaudojo partizanų vaidmeniu ir tokiu būdu susikūrė savo nuopelnų valstybei įrodymus. Žinoma, tai nereiškia, kad tikrieji šauliai, t. y. organizacijos kūrėjai ir šios Sąjungos į kovą įtraukti asmenys, neprisidėjo prie realios kovos. Išsiplėtus organizacijos veiklai didelė dalis CV narių dalyvavo realiuose kariniuose veiksmuose: M. Šalčius vadovavo Šaulių fronto štabui²¹¹, o A. Žmuidzinavičius lenkų buvo paimtas į nelaisvę²¹². Nuosekliai ne tik šauliams, bet ir visuomenei skirti straipsniai ir minėjimai populiarino penkis žygius²¹³: 1 – P.O.W. sąmokslas likvidavimas; 2 – kovos su bermontininkais; 3 – kovos su lenkais; 4 – Klaipėdos krašto „vadavimas“; 5 – kovos su lenkais demarkacinėje linijoje²¹⁴. LŠS veikloje partizanų šaulių kovos etapas buvo išnaudojamas iki pat organizacijos panaikinimo. Tai tapo svarbiu ideologiniu aspektu, nes iš viso kovose žuvo 67 šauliai, 146 buvo sužeisti, į nelaisvę pateko 161, 34 mirė

²⁰⁹ „Šaulių uždaviniai“, *Trimitas* 9 (1920), 6.

²¹⁰ Povilas Dirkis, „Partizanai ir šauliai prisimenant“ in *Nepriklausomai Lietuvai* (Čikaga: LŠSI, 1965), 118.

²¹¹ Jokubauskas et al., *Valia priešintis ...*, 67.

²¹² 1920 11 23 Antano Žmuidzinavičiaus laiškas LR Užsienio reikalų ministerijai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 34, l. 3.

²¹³ Jie galutinai suformuluoti jau pasibaigus kariniams veiksams, XX a. 3 dešimtmečio pabaigoje.

²¹⁴ Matas Šalčius, „Šaulių vaidmuo nepriklausomybę stiprinant“, *Trimitas* 7 (1928), 222-223.

nelaisvėje, o 33 šauliai buvo sušaudyti Lenkijos kariuomenės²¹⁵. Visi šaulių suvažiavimai prasidėdavo kovose žuvusių šaulių pagerbimu, neapsiribota tik tylos minute, taip pat buvo skaitomos visų žuvusiųjų pavardės²¹⁶. LŠS štabe kabėjo lenta su visų žuvusiųjų vardais²¹⁷. Šiame kontekste buvo išskirti keli atvejai, kuriems skirta daugiau dėmesio. Itin aktyviai minėti Troškūnų šauliai, pastoję kelią lenkų žvalgams, įsiveržusiems į Lietuvos gilumą. Rašytojas Kazys Inčiūra apie savo gimtojo krašto šaulius netgi sukūrė ir „Trimitę“ publikavo apysaką²¹⁸.

Istoriko V. Jokubausko teigimu, tarpukariu karių ir šaulių rengime Nepriklausomybės kovose pasiteisinusi partizaninė patirtis buvo išnaudojama „ideologiniais, strateginiais ir taktiniais sumetimais“²¹⁹. Galima teigti, kad šauliams, bent jau LŠS kūrimosi metu (1919–1924 m.), bene svarbiausi buvo ideologiniai sumetimai, nes reikėjo pagrįsti savo nuopelnus valstybei ir tolimesnės veiklos reikalingumą. O partizaninės patirties taktinis-strateginis pagrindas svarbesniu tapo tik antrojo šaulių veikimo dešimtmečio pabaigoje, kai buvo sustiprintas šaulių karinis rengimas, nes, pasibaigus karinėms kovoms, krito ir didelės dalies šaulių ūpas dalyvauti veikloje. Organizacijos vadovybė tikrindama savo padalinių veiklą stebėjo, jog kovų metu aktyviais buvę asmenys veikloje nebedalyvauja, o kai kuriuose būriuose šauliai visiškai nesusirenka į užsiėmimus²²⁰.

Partizanai tapo svarbia LŠS organizacijos dalimi, nes jų dėka šauliškoji idėja buvo išplėsta po visą Lietuvą. Suformavus organizacinį centrą Kaune, LŠS vadovybė ėmėsi organizuoti būrius ir kitose Lietuvos vietose. K. Bielinis savo prisiminimuose teigia, kad spalio mėnesį į Šiaulius atvyko jam iki tol tik iš matymo pažįstamas R. Skipitis ir kartu su V. Požėla į jį kvietę prisijungti prie partizanų dalinius apjungusiančio centro²²¹. Tokiu būdu organizacija siekė kuo greičiau išplėsti savo veiklą tuose regionuose, kur buvo didžiausias pavojus ir jau veikė įvairios ginkluotos formuotės. Todėl pavojaus akivaizdoje nebuvo gilinamasi į priimamų žmonių reputaciją, vertybes ir pagaliau ideologines nuostatas. 1921 m. spalio mėnesį organizacija buvo susitelkusi į 20 skyrių, 3 lauko štabus, iš viso veikė 248 šaulių būriai²²².

Sparčiai plečiant organizaciją ir partizanų būrius jungiant į LŠS, iškilo nemažai bėdų dėl šaulių elgesio ir reputacijos. Automatiškai partizanus priimant į LŠS, buvo priimta įvairių asmenų, kurių vertybinė ir valstybinė orientacija kėlė pagrįstų abejonių. Pavyzdžiui, jau 1919 m. liepos mėnesį skūstasi Žaslių šaulių būriu, kurio vadas Inevičius, kaip ir šauliai,

²¹⁵ Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ..., 360.

²¹⁶ 1922 06 29–07 03 LŠS visuotinio atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 185, l. 2.

²¹⁷ „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 47 (1927), 1514.

²¹⁸ Kazys Inčiūra, „Troškūnų šauliai“, *Trimitas* 31 (1937), 732-733.

²¹⁹ Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ..., 360.

²²⁰ 1922 08 10 LŠS CV Sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininko raštas Utenos–Ežerėnų skyriaus vadui, Nr. 4456s, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 189, l. 157.

²²¹ Kipras Bielinis, *Gana to jungo ...*, 421-422.

²²² 1921 10 05 LŠS sudėties žinios, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 95, l. 4-18.

girtuokliauja, be reikalo šaudo, taip gąsdindami vietos gyventojus. Negana to, vietiniai ji praminė „kvailių būriu“²²³. Panašių pranešimų iš kariuomenės ir tiesiai iš civilių asmenų buvo gaunama ir daugiau. Tokia situacija užsitęsė net ir pasibaigus karinėms kovoms. 1923 m. LŠS viršininkas kpt. P. Klimaitis teigė: „Tarp partizanų ir vietos šaulių yra didelis skirtumas, nes šauliai gauna liūdyką tik po trijų mėnesių kandidatūros laiko, per kurį jie esti stropiai tiriami. Netinkami asmens iš kandidatų tarpo pašalinami ar į šaulius nepriimami. Partizanai – gi buvo mažiau tiriami ir į jų moralybę buvo mažiau kreipta dėmes, bet jau tokių dabar Sąjungos žinioje nėra.“²²⁴ Kandidatavimo laikotarpio, rekomendacijų rašymo ir liudijimų reikalingumą diktavo tai, jog kai kurie buvę partizanų būriai, tapę šauliais, vykdavo nusikaltimus su jiems išduotais ginklais arba mėgindavo įvesti savo valdžią. Ginklų klausimas ir jų panaudojimas susilaukdavo daug apskričių karo komendantų dėmesio, kurie mėgindavo palaikyti tvarką ir neleisdavo šauliams be reikalo švaistytis ginklais: daryti kratas, suiminėti asmenis, organizuoti karo lauko teismo nuosprendžius ir pan.²²⁵ Daug kritikos ir nusiskundimų dėl savo elgesio šauliai sulaukdavo ne tik iš karinės, bet ir civilinės valdžios. Apskričių viršininkai, siekdami pažaboti nevaldomus šaulius, netgi siūlė į organizaciją priimti tik tuos asmenis, kuriuos leis apskrities viršininkas, iš šaulių atimti ginklus ir įvesti kuo griežčiausią tvarką²²⁶. Tokia karinės ir civilinės valdžios pozicija šaulių veiklos atžvilgiu yra normali, nes iš tiesų tvarkos ir sąmoningumo šauliams trūko. Tačiau iš kitos pusės savivaliavimo būta tiek iš kariuomenės, tiek iš civilinės valdžios pusės, nes šauliai iš dalies dubliavo jų veiklą arba patys užkirsdavo kelią jų savivalei ir nusikaltimams. LŠS Suvažiavime daugelis šaulių būrių skundėsi, kad sunku rasti sutarimą, nes šauliai „gaudo spekuliantus ir kontroliuoja neteisėtus milicijos ir valdininkų darbus“²²⁷. Kitaip tariant, kalbėta apie konfliktą dėl valdžios ir įtakos.

Tokia situacija netenkino nei LŠS, nei Lietuvos Vyriausybės, nei kariuomenės. Svarbiausius pokyčius lėmė valstybės politika ir pačios organizacijos įvesta savikontrolės ir ideologinio švietimo sistema. 1921 m. patvirtinus naująjį LŠS įstatymą ir kiek vėliau LŠS karinės organizacijos dėsnius buvo įvesta Vyriausiojo Šaulių sąjungos karo instruktoriaus pareigybė. Jam priklausė kontroliuoti karinę organizacijos veiklos sferą²²⁸. Nėra jokios abejonės, jog paskirtas Vyriausiasis karo instruktorius turėjo kontroliuoti šaulius, kad šie nebesišvaistytų su ginklais, įvesti karišką discipliną. Natūralu, kad tokiu būdu mažėjo LŠS savarankiškumas, karinis muštras ir disciplina buvo sunkiai įgyvendinama paramilitarinėje organizacijoje, kuriai

²²³ 1919 07 09 KAM Generalinio štabo žvalgybos skyriaus 3 žvalgų punkto pranešimas Generalinio štabo žvalgybos viršininkui nr. 295, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 183, l. 11.

²²⁴ 1923 09 08 LŠS viršininko raštas Vietinės kariuomenės brigados vadui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 405, l. 48.

²²⁵ 1921 09 20–24 Pirmojo miestų ir apskričių karo komendantų suvažiavimo posėdžių protokolas, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 491, l. 48–50.

²²⁶ 1922 07 16 Ištrauka iš Apskričių viršininkų suvažiavimo protokolo, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 265, l. 16.

²²⁷ 1920 06 27–28 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 56.

²²⁸ Šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsniai, *Vyriausybės žinios* 71 (1921), 5.

asmenys priklausė savanoriškais pagrindais, o ne atlikdami prievolę. Į šias pareigas buvo paskirtas mjr. Stasys Zaskėvičius, kuris pradėdamas eiti savo pareigas teigė, jog „Krašto Apsauga tiesia Jums, Šauliai, ranką ir tikisi, kad Jūs jos nepaleisit ir laikysitės. Mes Jums duosime karinį prityrimą, karinę drausmę ir karinį mokslą, o Jūs pasidalysit su mumis pilietine sąmone ir pasiryžimu kovoti iki galui“²²⁹. Be karinės drausmės palaikymo Vyriausiajam karo instruktoriui teko ir labai atsakinga užduotis koordinuoti šaulių veikimą pafrontėje-demarkacinėje zonoje tarp Lietuvos ir Lenkijos²³⁰. Įvedus naująją instituciją buvo nustatytos galimos šaulių veikimo kryptys karinėje srityje: padėti valstybės administracijai užtikrinti vidaus saugumą ir talkinti kariuomenei ginant išorines sienas. Karo metu šauliai turėjo būti rengiami partizaninei kovai, o taikos metu užsiimti žvalgyba ir kontržvalgyba²³¹. Šaulių tarnyba neutralioje zonoje iki 1923 m. gegužės 15 d. (tuomet šaulių partizanų grupės buvo likviduotos²³²) rodo, kad šauliais bent jau iš dalies pasitikėta, nes situacija šioje zonoje buvo aštri, netrūko abiejų pusių išpuolių viena prieš kitą.

Šaulių vadovybė, siekdama užkirsti kelią nederamam elgesiui, piktnaudžiavimui ir nusikaltimams, stengėsi stiprinti narių vertybines nuostatas ir ideologinį pasirengimą. Asmenys, tapdami šauliais, turėdavo prisiekti. Priesaikos tekste buvo akcentuojamas pareigos ir kovos su priešais principai, o taip pat šaulių, kaip šeimos, įvaizdis: „aš prižadu susirišti su kitais Šauliais broliškais ryšiais ir laikyti visus Šaulio įstatus.“²³³ Priesaikos tekstas galėjo skirtis, priklausomai nuo vietovės ceremonija galėjo būti vykdoma arba ne. Buvo įvestas pasižadėjimo tekstas šaulių būrių vadams, kuriuo asmenys įsipareigo davė vykdyti vadovybės įsakymus: „Dėti visas pastangas, kad man pavestas būrys būtų ištikimas demokratiniam mūsų valstybės surėdymui ir jos būtų reikalas ginti Seimo pastatytą valdžią nuo pasikėsinimo iš šalies ir iš vidaus. <...> Daboti, kad šauliai 1) laikyti ginklus tvarkoje 2) be reikalo nešaudytų 3) nepavartotų ginklų asmeniniams reikalams.“²³⁴ Tokios simbolinės ceremonijos rodė du dalykus. Pirmą, galima spręsti, kad tikrai pasitaikydavo atvejų, kai šauliai piktnaudžiaudavo ginklų turėjimu, nes tokie pasižadėjimai negalėjo atsirast iš niekur. Antra, LŠS vadovybė siekė formuoti šaulius ne tik kariško muštro, bet ir pilietinio ir asmeninio sąmoningumo principais.

Šie organizacijos vadovybės veiksmai, be jokios abejonės, buvo siekiai stiprinti šaulišką ideologiją, pasireiškusią per pavienių šaulių elgesį. 1921 m. kiekvienam šauliui ant išduodamų nario pažymėjimų buvo rašomi pirmieji įsakymai/ paliepipimai šauliui, pvz.: „Dabok, kad nebūtų naikinamas valstybės ir visuomenės turtas“, „Nesikišk į milicijos ir kitų valdžios

²²⁹ 1921 10 07 Vyriausiojo šaulių Sąjungos karo instruktoriaus įsakymas nr. 3, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 98, l. 2.

²³⁰ Vaičenonis, „Lietuvos šaulių sąjungos integracijos į ...“, 130.

²³¹ 1921 10 24 Vyriausiojo šaulių Sąjungos karo instruktoriaus įsakymas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 115, l. 1.

²³² Jokubauskas et al., *Valia priešintis ...*, 75.

²³³ Bylėkas, „Pareiga ir drausmė“, *Trimitas* 15 (1920), 6.

²³⁴ 1921 m. LŠS būrio vado pasižadėjimo pavyzdys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 94, l. 20.

agentų darbą be tam tikro pavedimo²³⁵. Kiek vėliau tokie paliepimai išsivystė į 10 įsakymų šauliui. Organizacine prasme LŠS vadovybė siekė, jog kiekvienas Sąjungai priklausantis šaulys turėdamas nario liudijimą, matytų ir priminimą apie tai, ką jis turi daryti ir ko ne. Drauge karinei ir civilinei valdžiai buvo demonstruojama, jog imamasi priemonių prieš neteisėtą ir neteisingą šaulių elgesį. Tai atspindi šauliškosios ideologijos uždavinį prisidėti prie asmens ir visuomenės formavimo, t. y. pakeisti netinkamo elgesio apraiškas. Ne veltui pradėjus leisti „Trimitą“ buvo akcentuojama, ką ir kaip turi daryti šauliai, pateikiant konkrečius pavyzdžius apie „tikrai susidariusius Šaulius būriais“ ir siekias, kad „karčialiežuvius, šauliai įtrauktų į savo judrią veikmę ir atnaujintų. Nes kur tik susidaro išmintingai auklėjamas šaulių būrys, ten tuoj jis sudaro viešąją opinią ne tik tarpe jaunuomenės, bet net tarpe vyresniųjų“²³⁶.

Galima teigti, jog partizanų būrių egzistavimas Lietuvos teritorijoje 1919 m. vasarą–1920 m. leido greičiau įkurti paramilitarinę organizaciją. Šauliams nereikėjo kurti daug visiškai naujų dalinių, vietoje to jiems teko užduotis jungti partizanus po LŠS vėliava ir veikti koordinuotai. Be to, sujungus didesnę dalį Lietuvoje veikusių partizanų būrių, karinė kova vyko sklandžiau, nes buvo galima derinti veiksmus. Tačiau būtų klaidinga teigti, jog partizanų būrių egzistavimas yra viena iš LŠS įkūrimo priežasčių. Manytina, jog tai buvo istorinė aplinka ir faktoriai, kuriais naujai kuriamos organizacijoms vadovams pavyko pasinaudoti.

1.3. Reikalavimai šauliams ir organizacinis veikimas

„Šauliai nori duoti šimtus tūkstančių ginkluotų Tėvynės gynėjų, neatplėšiant jų nuo kasdieninio našaus darbo. Tegul nesako mums, kad tai yra neįvykdoma svajonė, nes šauliai ją jau dalinai įvykdė. Jau yra tūkstančiai piliečių, kurie pasiryžę ginti Tėvynės nepriklausomybę visomis pajėgomis, ginkluojasi ir liuosomis valandomis eina karo mokslą, neatsiplėšdami nuo kasdieninio našaus darbo.“²³⁷ Taip LŠS tikslas ir narių veikla buvo apibūdinta naujų narių verbavimui skirtame leidinyje. Išties būtina pripažinti, kad LŠS veiklos idėja gali būti įgyvendinta tik dėl narių skaitlingumo, o vertinant jų veiklos kokybę, būtina neužmiršti, jog visi paramilitarinių organizacijų nariai šiai veiklai skirdavo tik dalį savo laiko, kuris likdavo po darbo. Todėl natūralu, kad šaulių pasirengimas karinėje srityje negali būti vertinamas pagal tokius pačius kriterijus kaip, ir tikrosios karo tarnybos karių.

Aptartose LŠS kaip organizacijos ir šauliškosios ideologijos aplinkybėse matyti, jog šios organizacijos formavimą lėmė ne Lietuvos valdžios strategija, o visuomenės siekiai aktyviau dalyvauti valstybės gynimo procese. Taigi LŠS kaip organizacijos pagrindas yra

²³⁵ 1921 m. LŠS nario liudijimo pavyzdys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 190, l. 183.

²³⁶ „Visur reikia šaulių!“, *Trimitas* 6 (1920), 2.

²³⁷ *Kas tai yra „šauliai“* (Kaunas: LŠS, 1919), 3.

visuomeniškas, t. y. asmenys į šią organizaciją ateidavo savanoriškais pagrindais. Tiesa, LŠS veiklos pabaigoje šios nuostatos ėmė keistis, todėl svarbu ištirti ir šį aspektą. Ideologijos formavimui įtakos turėjo asmenų, kurie dalyvavo LŠS veikloje, vertybinės ir pasaulėžiūrinės normos bei likusių visuomenės narių vertinimas. Todėl verta išsiaiškinti kelis aspektus. 1. Kas galėjo tapti šauliais ir kaip atrodė tapimo narių procedūra? 2. Kaip keitėsi LŠS narių skaičius ir kas tai lėmė? 3. Kaip LŠS užtikrino savo narių skaičiaus augimą ir kokių būdu siekė efektyvinti veiklą, siekiant įgyventi išsikelto tikslą ir uždavinius?

Statistiniai LŠS narių duomenys varijuoja, nes išlikę archyviniai duomenys nėra sistemingi. Trūksta kai kurių metų visuotinių duomenų apie LŠS. Tad ir istorikų darbuose duomenys nėra vienodi. Apibendrinus galima teigti, jog šaulių skaičius 1940 m. varijuoja nuo apytiksliai 60 tūkst. iki 88 tūkst. asmenų²³⁸. V. Jokubausko skaičiavimais, 1919–1940 m. LŠS skirtingu metu priklausė apie 154 tūkst. asmenų. Anot jo, „tai žymi tarpukario Lietuvos, kurioje buvo 2–3 mln. gyventojų, visuomenės dalis“²³⁹. Nedidelių abejonių kyla tiek dėl pateiktų skaičių, tiek dėl šaulių ir likusios visuomenės skaičių santykio. Šiame tyrime narių skaičius yra tikslinamas. Verta apibrėžti, kokį procentą visuomenės verta laikyti žymia dalimi. Atsižvelgiant, į tai šauliai norėjo suvienyti kuo skaitlingesnes visuomenės grupes, kitaip tariant, „sušaulinti tautą“, galima manyti, jog organizacija siekė, pritraukti kuo daugiau narių. Bet jei laikysimės nuostatos, kad 1919–1940 m. Lietuvoje iš viso gyveno (skirtingu metu) apie 3 mln. gyventojų, tai 154 tūkst. šaulių sudarė tik 4,62 proc. visuomenės, tad ar galime šį skaičių laikyti įrodymu, jog šauliai vienijo žymią visuomenės dalį? Vargu, nes nors šis skaičius ir yra didesnis nei kai kurių tautinių mažumų, bet realiai trumpesniu metu laikotarpiu jis buvo dar mažesnis. Tiesiogiai LŠS idėjos palietė tik nedidelę dalį Lietuvos visuomenės. Siekdama plėsti narių skaičių LŠS vadovybė analizavo, kokį procentą apskrityse gyvenančios visuomenės jau yra sujungę šauliai. 1938 m. mažiausiai šauliškos apskritys buvo Tauragės (1,1 proc.), Ukmergės (1,3 proc.) ir Mažeikių (1,4 proc.), o labiausiai šauliškomis Seinų (4,1 proc.), Kauno (2,6 proc.) ir Vilkaviškio (2,5 proc.)²⁴⁰. Tad antrojo veiklos dešimtmečio pabaigoje LŠS tiesiogiai vienijo tik nežymią visuomenės dalį. Tačiau iš kitos pusės, matuojant ideologinę raišką, prie narių skaičiaus reikėtų pridėti ir jų šeimos narius, galbūt artimesnius gimines, kaimynus ir draugus, kuriuos bent jau iš dalies galėjo veikti jų socialinio rato asmenų buvimas LŠS gretose. Taip šauliškosios ideologijos paveikumas padidėja net kelis kartus. Šis faktorius yra svarbus siekiant nustatyti, kokį poveikumą I LR visuomenei turėjo šauliškos idėjos. Vis dėlto skaičiai nebūtinai iki galo parodo

²³⁸ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 86–87.

²³⁹ *Ibid.*, 87.

²⁴⁰ 1938 m. duomenys apie tai kokį procentą šauliai sudaro visų gyventojų apskrityje, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 517, l. 51.

šauliškosios ideologijos paplitimo raišką to meto visuomenėje. Atskiras visuomenės grupės šios idėjos veikė skirtingai.

Narystė LŠS buvo reglamentuojama teisinės bazės: įstatymų, statutų ir kitų Vyriausybės (pvz., 1921 m. priimti LŠS karinės organizacijos dėsniai²⁴¹) ir pačios Sąjungos priimtų teisės aktų. Be to, narystės principai buvo ir ideologinėje plotmėje, t. y. buvo neformalūs. Pavyzdžiui, kreipiniai. Šaulių sąjunga buvo kuriama tarsi šeima, todėl ir išgalėjo tokie tarpasmeniniai kreipiniai kaip broliu ir sese²⁴². Organizacijos vadovybė savo požiūrį į šaulio elgesį stengėsi apibrėžti leisdamą įvairius straipsnius, kuriuos šauliai turėjo skaityti ir analizuoti ne tik individualiai, bet ir bendruose susirinkimuose. Buvo siekiama, kad šaulys būtų pasiryžęs ir pasirengęs iškilus pavojui ginti valstybę, todėl akcentuota istorinė šaulių patirtis Nepriklausomybės karo metu ir užsiėmimų lankymas. Kryptingai mėginta įdiegti paklusnumo savo vadui, blaivybės, žodžio laikymosi ir panašius principus²⁴³. Šauliškajai idėjai netrūko ambicijos. Anot jos kūrėjo, ji buvo susijusi su modernaus lietuvių idėja, nes šaulys – „tikras lietuvis, jis ateities žmogus“²⁴⁴. Panašūs šaulio uždaviniai buvo reglamentuoti teisiškai. 1936 m. LŠS statute reglamentuota: „116. Šaulys visada klusnus viršininkams, mandagus vyresniesiems, tėviškas jaunesniesiems, broliškas lygesniems, silpnuosius užtaria, skriaudžiamuosius užstoja, nuo blogo susilaiko, pavojuje gelbsti. 117. Šaulys išeina nustatytą karinį mokymą, dalyvauja pamokose, lauko, šaudymo, sporto ir kituose vado skirtuose pratimuose; gerai pažįsta savo apylinkę, žino kelius, takus, nepraeinamas ir nepravažiuojamas vietas, tiltus ir brastas, miestų planus ir valdžios bei savivaldybių įstaigas, gyventojų nuotaiką ir būtį ir visa, kas gali būti naudinga karo metu.“²⁴⁵ Taigi nariams buvo keliami ne tik elgesio/ bendravimo, tačiau taip pat ir praktinės veiklos reikalavimai, siekiant įgyventi Sąjungai keliamą tikslą.

Analizuojant LŠS raidą 1919–1940 m. ryškiai matomi du etapai, tarsi dvi Sąjungos. Pirmasis apima laikotarpį nuo 1919 m. LŠS veiklos pradžios iki 1935–1936 m. pradėtos vykdyti Sąjungos pertvarkos. Jį galima vadinti „putvinskiškuoju“, nes, nepaisant to, kad V. Putvinskis mirė 1929 m., organizacija ir toliau su kai kuriomis išimtimis veikė pagal jo kartu su bendražygiais įdiegtą modelį, kuris nors ir pasikeitė, bet narystės atžvilgiu buvo išsaugoti pamatiniai savanorystės principai. Antrasis prasideda 1935 m. priimtu naujuoju LŠS įstatymu ir trunka iki Lietuvos okupacijos ir LŠS likvidacijos 1940 m. R. Skipitis savo prisiminimuose vertindamas LŠS raidą pabrėžė, jog iki 1935 m. organizacija buvo

²⁴¹ Šaulių Sąjungos Karinės organizacijos dėsniai, *Vyriausybės žinios* 71 (1921), 5–6.

²⁴² „Visuotinasai šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 167 (1923), 9.

²⁴³ *LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita Nr. 3. Kokie turi būti šauliai* (Kaunas: LŠS, 1932), nenum.

²⁴⁴ *LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita Nr. 1. Kuo mes turime būti?* (Kaunas: LŠS, 1932), nenum.

²⁴⁵ *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 44–45.

„visuomeniškoji“ arba „putvinskiinė“, o po šio įstatymo priėmimo ji tapo kariška institucija, „kurioje tam tikras funkcijas galėjo atlikti ne kariškiai“²⁴⁶. Taigi 1935 m. yra ryški riba kalbant apie LŠS narystės pagrindus. Tad jeigu po 1935 m. LŠS tapo kariška organizacija, natūralu, jog tai turėjo atsiliiepti ir jos narių sudėčiai. Po organizacijos pertvarkymo palaiptai ėmė keistis naujų narių pritraukimo į organizaciją ideologinis pagrindas. Iki tol organizacijos nariais asmenys tapdavo visiškai savanoriškai, o antrojo veiklos dešimtmečio pabaigoje šaulių sąstato formavimui įtaką darė ir politinė konjunktūra, t. y. į organizaciją raginti įsijungti valdininkai, kurie bent jau teoriškai buvo lojalūs A. Smetonos valdymui. 1939 m. LR Vyriausybė netgi deklaravo, jog reikia siekti, kad visi valstybės, savivaldybių įstaigų ir įmonių darbuotojai prisijungtų prie LŠS veiklos. Žinoma, būtina pažymėti, jog numatyta išlyga į organizaciją nepriimti valdininkų, kurie šaulių uždaviniams yra abejingi²⁴⁷. Tokie planai nederėjo su V. Putvinskio ir kitų LŠS kūrėjų puoselėta vizija, ją aktyviai gynė Stasys Putvinskis. Jis priešinosi tokiems Vyriausybės planams, be to nepritarė, jog šauliai turėtų daugiau privilegijų, nei kiti Lietuvos piliečiai²⁴⁸. Nors ir nebuvo pereita prie privalomos narystės, tačiau politinė konjunktūra, kuri buvo įsivyravusi viešajame politiniame gyvenime, galėjo lemti valdininkų skaičiaus didėjimą LŠS gretose. Vanda Sruogienė 1962 m. atsakinėdama į žurnalo „Metmenys“ klausimus apie tarpukario Lietuvą pabrėžė, kad tuo laikotarpiu labai išaugo „karjerizmas“²⁴⁹, todėl tai galėjo lemti ir LŠS narių pokyčius.

7 pav. Šiaulių VII šaulių rinktinės šauliai, 1926 m. sutinkantys prezidentą K. Grinių.

Fotografą nenustatytas²⁵⁰

²⁴⁶ Rapolas Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai* (Čikaga: TERRA, 1961), 156-157.

²⁴⁷ 1939 11 28 LŠS vado raštas rinktinių vadams nr. 8575, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1341, l. 2.

²⁴⁸ Mindaugas Tamošaitis, Algis Bitautas ir Artūras Svarauskas, *Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. vyriausybių ministrų biografinis žodynas*. T. 2. (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016), 324.

²⁴⁹ „Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: III“, *Metmenys* 5 (1962), 80.

²⁵⁰ Respublikos Prezidento K. Griniaus susitikimo Šiauliuose 1926 08 22 /?/ dalyviai. Lietuvos Šaulių Sąjungos VII rinktinė. 1-ojo šaulių būrio albumas, LCVA, A044-P468.

Bene geriausiai LŠS narių sudėtį iliustruoja 1926 m. Šiaulių rinktinės šaulių nuotrauka. Joje matyti dvi amžiaus grupės, kurios atspindi šaulišką idėją, jog kiekvienas pilietis gali būti Tėvynės gynėju. Analizuojant 1919–1940 m. LŠS veiklą reguliavusius teisės aktus, išryškėja pagrindinės narių grupės, t. y. statusas organizacijoje, kurį gaudavo į ją atėjęs asmuo. Atskiroms narių grupėms buvo numatyti ir reikalavimai statusui gauti, ir narystei patvirtinti. Pirmuosiuose LŠS įstatuose (1919 m.) buvo numatyta, kad organizacijos nariais gali būti visi Lietuvos piliečiai (vyrai ir moterys), „be skirtumo amžiaus, dori žmonės, nenusikaltę baudžiamiesiems įstatymams“²⁵¹. Taigi asmenims, siekiantiems tapti šauliais, faktiškai keltas tik vienas reikalavimas. Pirmajame Steigiamojo Seimo 1921 m. priimtame LŠS įstatyme buvo nustatyta, jog nariais gali tapti „piliečiai ir pilietės, kurie stovi ant pamato nepriklausomos demokratinės Lietuvos Respublikos, kurie nebuvo baudžiami už kriminalinius ir tėvynės išdavimo ar kokius kitus nusikaltimus ar nusižengimus“²⁵². Taigi teisine prasme oficialių cenzų, kurie ribotų didžiosios dalies visuomenės dalyvavimą šioje organizacijoje, nebuvo. Vienintelė išimtis buvo numatyta nusikaltėliams. Tai tiesiogiai koreliuoja su V. Putvinskio idėja Šaulių sąjungą kurti kaip visuomenės auklėjimo instituciją, per kurią ji bus pertvarkyta. Žinoma, tam tikri ribojimai ir asmenų galimybės dalyvauti veikloje lėmė ir jų statusą šioje organizacijoje. Vėlesniuose teisės aktuose atsirado papildomi reikalavimai – amžiaus ir valstybinio ištikimumo. Išanalizavus LŠS teisinę bazę 1919–1940 m. galima teigti, jog organizacijoje egzistavo šios narių grupės: moksleiviai/ jaunieji šauliai, rikiuotės šauliai (vyrai), ne rikiuotės šauliai (vyrai), moterys, šauliai rėmėjai ir garbės šauliai. Žinoma, būtina pažymėti, jog ne visos įvardytos grupės veikė visą laikotarpį, kai kurių pavadinimai nežymiai kito. Nagrinėjant įvardytas šaulių grupes/ statusus, verta išsiaiškinti, kaip šauliškoji ideologija traktavo atskiros šaulių grupės reikalingumą LŠS tikslui, ar narių grupėms buvo keliami skirtingi ideologiniai uždaviniai.

1.3.1. Moksleiviai – šauliškumo idėjų perėmėjai

Pirma grupė piliečių, kurie su tam tikromis išlygomis galėjo tapti LŠS nariais, yra nepilnamečiai. Kurių socialinis statusas dažniausiai buvo apibūdinamas kaip moksleivių. Lietuvos Respublikoje nepilnamečio statusą apibrėžė tuo metu galioję civiliniai įstatymai, pagal juos nepilnamečiai buvo skirstomi į 3 kategorijas: nuo gimimo iki 14 metų, 14–17 metų ir 17–21 metų amžiaus²⁵³. Šių nuostatų buvo laikomasi ir baudžiamajame kodekse, išskiriant 17 metų ribą, kuomet asmuo tapdavo visiškai pakaltinamu²⁵⁴. Tai, kad nepilnamečiai ir moksleiviško amžiaus asmenys dalyvavo LŠS veikloje nuo pat veiklos pradžios, patvirtina J. Matusas,

²⁵¹ *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 5.

²⁵² Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

²⁵³ *Civiliniai įstatymai*, (Kaunas: Teisingumo ministerija, 1930), 341.

²⁵⁴ Zigmantas Toliušis, „Mažamečių nusikaltimai ir kova su jais Lietuvoje“, *Teisė* 2 (1922), 2.

pateikdamas ne vieną šauliškos moksleivių veiklos pavyzdį²⁵⁵. Moksleivių ir nepilnamečių dalyvavimą LŠS veikloje reglamentavo net keli skirtingi teisiniai ir organizaciniai faktoriai: 1) LR įstatymai, reglamentuojantys draugijų, organizacijų veiklą; 2) LR švietimo ministerijos aplinkraščiai; 3) LŠS teisės aktai (įstatymas, statutas, taisyklės ir instrukcijos); 4) mokyklų vadovybės ir mokytojų požiūris į šaulius. D. Mačiulio teigimu, tarpukario pradžioje tarp mokytojų netrūko neigiamo nusistatymo dėl moksleivių dalyvavimo visuomeninių organizacijų veikloje, nes manyta, jog tai kenks drausmei ir mokymosi rezultatams²⁵⁶. Būtina pažymėti, kad pirmojoje Lietuvos Respublikoje nepilnamečių mokymas vyko nenuosekliai, nes privalomas 4 skyrių trukmės pradžios mokslas buvo įvestas tik 1930 m. Didelė dalis jaunuolių privalomą išsilavinimą įgydavo būdami 12–13 metų ir toliau mokslų nebetęsdavo, todėl jų pritraukimas taip pat buvo svarbus LŠS narių skaičiaus augimui ir šauliškosios ideologijos sklaidai. Tačiau istoriniai šaltiniai pateikia informacijos tik apie moksleivius šaulius ir siekius juos įtraukti į šaulių veiklą, o jau nebesimokančių nepilnamečių atskirai nenagrinėjo.

Analizuojant jaunimo dalyvavimą LŠS veikloje, verta palyginti šį aspektą su giminingomis organizacijomis užsienyje. Latvijoje veikusios *Aizsargi (Gynėjai)* organizacijos dalimi buvo jaunuolių *Jaunsargi* daliniai²⁵⁷. Estijoje *Kaitseliit (Gynybos lyga)* organizacijoje veikė dvi jaunimo organizacijos: berniukų *Noor Kotkad (Jaunieji ereliai)* ir mergaičių *Kodutütred (Namu dukros)*²⁵⁸. Suomių *Suojeluskunta (Civilinė gvardija)* sudėtine dalimi nuo 1930 m. buvo berniukų daliniai – *Poikayksikkö*, kuriems priklausė jaunesni nei 17 metų asmenys. O suomių mergaitės nuo 1930 m. buvo dalis *Lotta Svärd* organizacijos, vadintos *Lottatyttöillä (Mažosiomis Lottomis)*²⁵⁹. Taigi Baltijos šalyse veikusios paramilitarinės organizacijos vaikams buvo skyrusios nemažai dėmesio, nes suformavo atskirus jų korpusus. Tiesa, minimose šalyse jie buvo suformuoti antrojo organizacijų veiklos dešimtmečio pradžioje.

Įstatymiškai iki 1930 m. moksleiviams dalyvauti šaulių veikloje buvo leidžiama, taikant kelis apribojimus, todėl natūralu, jog LŠS nedraudė šios grupės piliečiams dalyvauti jos veikloje. Pirmuosiuose LŠS įstatuose apie amžiaus ribojimą nėra nė žodžio, tačiau jau 1920 m. įstatų projekte buvo numatyta išlyga, kad nariais gali tapti ne jaunesni kaip 16 metų piliečiai ir pilietės²⁶⁰. Toks ribojimas buvo neatsitiktinis, nes tuo metu vis dar vyko kovos dėl Nepriklausomybės, tad buvo siekiama apriboti jaunuolių galimybes dalyvauti realiuose kariniuose veiksmuose. Tačiau LŠS kūrimosi stadijoje, ypač vykstant kovoms, kai teisinių

²⁵⁵ Lietuvos šaulių sąjungos istorija. (Vilnius: LŠS, 1992), 179–180.

²⁵⁶ Dangiras Mačiulis, „Moksleiviai ateitininkai nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): veikimo laisvė ir politinis režimas“, *Bažnyčios istorijos studijos* 3, Religija ir visuomenė nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.) (2010), 43–44.

²⁵⁷ Lumans, *Latvia in world war II ...*, 26–27.

²⁵⁸ Miljan, *Historical dictionary of Estonia ...*, 167–168.

²⁵⁹ „The Lotta Svärd“, žiūrėta 2016 m. 12 29 d., <http://perinne.fi/suojeluskuntaperhe/poikien-ja-tyttojen-roolit/>.

²⁶⁰ „Lietuvos šaulių sąjungos įstatų projektas“, *Trimitas* 1 (1920), 28.

dokumentų trūko, šauliais tapdavo ir moksleiviai. Ona Girčytė, tuometinė Kauno „Saulės“ gimnazijos mokinė, prisiminimuose rašo, kad 1920 m. suintensyvėjus padėčiai fronte su lenkais, po „Prano Sutkaus pasakytų žodžių „Anga atvira, tėvynė mūs laukia“, pakilia nuotaika ryžtingai išėjome į Laisvės alėją ir nužygiavome į Lietuvos gynimo komitetą. <..> Berniukai užsirašė į šaulių [Paryškinta – M. N.] ir miesto apsaugos būrius, mergaitės pasirinko darbą ligoninėse. <..> Pirmąjį ketvirtį spalio pabaigoje VII klasėje iš 25 mokinių liko tik septyni“²⁶¹. Nepriklausomybės kare, kovodami su lenkais, žuvo Kauno „Aušros“ gimnazijos mokinys Vincas Dovydaitis, Ramygalos progimnazijos mokiniai Jonas Ambraževičius ir Stasys Klimavičius²⁶². Taigi moksleiviai ne tik, kad nebuvo eliminuoti iš LŠS veiklos, bet ir aktyviai dalyvavo karinėje jos veikloje. 1921 m. LŠS įstatyme buvo reglamentuota, kad jaunesni nei 17 metų asmenys turi pateikti tėvų sutikimą²⁶³. Suprasdama šios amžiaus grupės riziką, LŠS vadovybė oficialiai pabrėžė, jog moksleiviai, jaunesni nei 17 metų amžiaus, LŠS veikloje gali dalyvauti tik gavę tėvų sutikimą, neapleisdami savo, kaip mokinio, pareigų bei sudarydami atskirus moksleivių šaulių vienetus/ grandis²⁶⁴. Tačiau realybėje to nebuvo iki galo laikomasi, nes 1923 m. Klaipėdos krašto prijungimo operacijoje žuvo šaulys, Kauno „Aušros“ gimnazijos mokinys Algirdas Jasaitis, kuriam tuo metu buvo 16 metų²⁶⁵. Vadovaujantis nauju organizacijos įstatymu, 1922 m. buvo parengtas LŠS statuto projektas, kuriame numatyta atskira narių grupė, skirta moksleiviams ir nepilnamečiams – *vyčiai*. Jais buvo laikomi visi iki 17 metų amžiaus²⁶⁶. Šios narių grupės įkūrimas neabejotinai susijęs su tuo metu Lietuvoje jau veikusiais skautais, nes šioje organizacijoje taip buvo atskira Vyčių grupė. Buvo svarstoma, jog skautai galėtų tapti LŠS dalimi, turinčia autonomiją. Tokiu būdu būtų užtikrinamas jaunuolių ugdymas, o ir pati organizacija būtų galėjusi išauklėti gerus šaulius (užaugę vyčiai taptų tikraisiais šauliais) bei galėtų padėti „tautinai atgaivinti mūsų sulenktus piliečius“²⁶⁷. Šie planai įgyvendinti nebuvo.

Nors daugelis šaulių pritarė moksleiviško amžiaus asmenų narystei LŠS, tačiau visuomenėje buvo nemažai oponuojančių ir bandančių šią idėją sustabdyti, ypač tokių netrūko mokyklose. Šaulių būriai skųsdavosi, kad mokyklų vadovybės riboja moksleivių dalyvavimą LŠS veikloje, draudžia mokiniams priklausyti šaulių grandims ir pan.²⁶⁸ Švietimo ministerija buvo numačiusi, jog mokiniams yra draudžiama dalyvauti bendroje veikloje kartu su suaugusiaisiais, tačiau numatyta galimybė moksleiviams steigti „šaulių tipo kuopelę <...> betgi

²⁶¹ Vytautas Voveris, *Čia mūsų žemė* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2010), 302.

²⁶² Tautmylis, „Garbė žuvusiems“, *Trimitas* 25 (1934), 494.

²⁶³ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

²⁶⁴ *Šaulių vadovas* (Kaunas: LŠS, 1921), 29.

²⁶⁵ „Jasaitis Algirdas“, žiūrėta 2016 m. 05 30 d.,

<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=JASAITIS%20ALGIRDAS>.

²⁶⁶ „Lietuvos šaulių sąjungos statuto projektas“, *Trimitas* 17 (1922), 5–6.

²⁶⁷ Ž. K., „Dėl vyčių organizavimo“, *Trimitas* 33 (1922), 28.

²⁶⁸ 1922 12 27 LŠS 7 skyriaus, 217 būrio, 5 grandies valdybos raštas 217 būrio valdybai nr. 59, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 340, l. 1.

neidami šaulių rikių pareigų ir nebūdami apginkluojami²⁶⁹. Kaip rodo anksčiau pateikti pavyzdžiai, ne visi šaulių būriai laikėsi šių nuostatų. Nepaisant oficialaus Švietimo ministerijos leidimo, konfliktų tarp LŠS būrių ir mokyklų administracijų būta ir vėliau. Moksleiviai dalyvaudavo bendrose veiklose kartu su rikiuotės šauliais, nes jaunuolius traukė kariški dalykai. Neseniai pasibaigęs Nepriklausomybės karas, istorijos pamokų metu keliami didingų kovų su kryžiuočiais vaizdiniai skatino moksleivius, vedamus jaunatviško entuziazmo, tapti šauliais. Šios priežastys vaizdžiai buvo iliustruotos „Trimite“, paskelbus moksleivio sukurta eilėrašį „Jaunojo šaulio svajonės“: „Kaip būt buvę Žalgiry/ Pasimušt malonu!/ Pastatei kulkosvaidį/ Ir vanok iš šono.“²⁷⁰ Todėl reikia suprasti, jog nepaisant įvestų apribojimų patys jaunuoliai nusizengdavo taisyklėms, o būrių vadovybės neįžvelgdavo nieko blogo. Pavyzdžiui, Biržų gimnazijos IV klasės mokinys Geniznas kelis kartus dalyvavo atliekant kratas, vaikščiojo gatvėse su ginklu ir pan²⁷¹. Siekiant išvengti panašių nusiskundimų šaulių būrių elgesiu, LŠS vadovybė 1923 m. išleido papildomas „Mokinių šaulių kuopelių sutvarkymui ir organizavimui“ instrukcijas, kuriuose pakartotos anksčiau minėtos mokinių dalyvavimo sąlygos LŠS veikloje. Detalizuota, jog mokiniai yra tik supažindinami su kariniu pasiruošimu ir karinėmis specialybėmis bei numatyta teisė mokyklų vadovybėms kontroliuoti tokių šaulių mokinių kuopelių veiklą²⁷². Žinoma, kliūčių moksleivių šaulių veiklai kėlė ne tik pačių šaulių nusizengimai, bet ir kai kurių mokytojų priešiška pozicija. 1927 m. Pilviškių mokytojų kursų taryba uždraudė Pilviškių moksleiviams dalyvauti šaulių veikloje. Tai sukėlė pasipiktinimą šaulių, kurie mokytojus apkaltino „bolševikuojančiais“²⁷³.

8 pav. Uniformuoti Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijos moksleiviai šauliai 1929 m. (neaišku, kodėl nuotraukoje yra mergina)²⁷⁴.

Situacija buvo nepriimtina, nes LŠS buvo valdžios remiama ir palaikoma organizacija, todėl buvo leidžiamos naujos instrukcijos, kurių turėjo laikytis tiek LŠS būriai, tiek

²⁶⁹ 1922 12 06 LR Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamento raštas LŠS CV nr. 10566, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 340, l. 7.

²⁷⁰ A. Krimas, „Jaunojo šaulio svajonės“, *Trimitas* 8 (1930), 150.

²⁷¹ 1923 03 13 Biržų gimnazijos raštas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui nr. 143, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 340, l. 19.

²⁷² Mokinių šaulių kuopelių sutvarkymui ir organizavimui instrukcija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 340, l. 26.

²⁷³ 1927 02 26 LŠS VIII šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui nr. 189, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 534, l. 11.

²⁷⁴ LCVA. 0-098212.

ir mokyklos. Pagal 1928 m. švietimo ministro patvirtintas taisykles buvo išskirtos 2 organizacijos: šaulių ir skautų. Numatyta, jog šauliais gali būti moksleiviai ne jaunesni nei 15 metų amžiaus, gavę tėvų leidimą, ir visi savanoriai, sulaukę 17 metų. Skautams nebuvo įvesta amžiaus ribojimo. Buvo numatyta, jog moksleiviai, turintys nepatenkinamą įvertinimą, negali priklausyti šauliams arba skautams. Taisyklėse buvo numatyta nemažai įvairiausių ribojimų, kuriomis siekta neatitraukti moksleivių nuo jų pagrindinės priedermės – mokymosi²⁷⁵. Tačiau, nepaisant vis išskylančių nesusipratimų, mokyklose, kuriose mokytojai pozityviai žiūrėjo į šaulių idėjas arba patys buvo šauliai, problemų nekildavo. 1930 m. diskusijos dėl moksleivių aktyvesnio dalyvavimo šaulių veikloje labai suintensyvėjo. „Trimate“ pasirodė ne vienas diskusinis straipsnis, kuriame buvo raginama aktyviau organizuoti moksleivius. Paradoksas, jog, nepaisant šio suaktyvėjimo, tais pačiais 1930 m. rugsėjo 1 d. Švietimo ministerija uždraudė visų organizacijų veiklą mokyklose, išskyrus skautų²⁷⁶.

1930 m. pradžioje požymių, kad moksleivių šaulių veikla bus uždrausta, nebuvo. Todėl Pajstrio mokyklos mokytojas šaulys P. Daukas netgi siūlė keisti egzistavusią praktiką ir į šaulius priimti vaikus nuo 5 iki 17 metų bei formuoti atskirus jaunųjų šaulių būrius. Anot jo, žodis „šaulys“ lietuviams daug artimesnis už „skauto“, todėl reikia tai išnaudoti ir pratinti vaikus prie šauliškos veiklos nuo mažų dienų²⁷⁷. Jo vadovautame „Gedimino“ jaunųjų šaulių būryje galėjo dalyvauti vaikai nuo 7 iki 16 metų, veikdami „Vanagu“, „Sakalų“, „Liūtų“, „Vilkų“ skyriuose²⁷⁸. Šie pasiūlymai sulaukė nemažai pritarimo šauliškoje spaudoje, ypač karštai naujieną sutiko aktyvi moterų šaulių organizatorė Honorata Ivanauskienė. Ji netgi ėmė siūlyti itin konkrečius žingsnius moksleivių veiklai išplėsti: įvesti kariškas mankštas, nustatyti uniforminę kepurę, sukurti ir patvirtinti mokymo programą. Ji ragino remtis užsienio šalių patirtimi, kur jau veikė panašaus tipo organizacijos²⁷⁹. Būtent moterys šaulės tapo pagrindinėmis moksleivių šaulių „globėjomis“ bei vaikų auklėtojomis, taip kurdamos „šaulišką šeimą“. „Trimate“ pasirodė išsamus straipsnis apie jaunimo karinį ugdymą Italijoje, pasitelkiant ten veikusių organizacijų *Balilla* ir *Avanguardisti* veiklą²⁸⁰.

Švietimo ministrui išleidus draudimą moksleiviams būti šauliais, LŠS oficialiai tai sutiko santūriai ir paklusniai. Teigta, kad iš tiesų šaulių veikla reikalauja daug laiko, todėl jaunuoliai buvo atitraukiami nuo mokslų. Be to, apeliuota į tai, jog dalyvaujant politinių ir „srovinių“ organizacijų veikloje moksleiviui daroma žala, „todėl mes, šauliai, dėl paskutinio

²⁷⁵ 1928 10 30 Švietimo ministerijos taisyklės mokinių šaulių ir skautų veikimui reguliuoti nr. 111, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641.

²⁷⁶ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 98.

²⁷⁷ P. Daukas, „Jaunieji šauliai“, *Trimitas* 6 (1930), 113–114.

²⁷⁸ P. Daukas, „Jaunųjų šaulių „Gedimino“ būrys“, *Trimitas* 18 (1930), 357.

²⁷⁹ Honorata Ivanauskienė, „Šaulių Sąjunga ir vaikai“, *Trimitas* 13 (1930), 253–254.

²⁸⁰ J. V., „Karinis jaunimo paruošimas Italijoje“, *Trimitas* 20 (1930), 393–394.

švietimo ministerio aplinkraščio visai neliūdime²⁸¹. Naivu galvoti, kad ši „paklusnumo valdžiai deklaracija“ buvo priimtina visiems šauliams, ypač tiems, kurie kūrė jaunųjų šaulių būrius ir jiems vadovavo. Autoritarinio režimo sąlygomis veikianti LŠS jau buvo panaikinusi jos ideologijoje iki tol egzistavusį demokratijos principą.

Šauliškos veiklos draudimas mokyklose tikriausiai yra susijęs su dviem to meto Lietuvos vidaus politikos aplinkybėmis. Pirma, 1929 m. buvo patvirtinta „Kariško jaunuomenės parengimo programa“, pagal kurią šio tipo mokyklų mokiniai per metus turėtų įsisavinti 11–14 val. karinių žinių²⁸². Šio sumanymo autorė buvo Karo mokslo draugija, tačiau, kaip paaiškėjo, organizacija neturėjo pakankamai resursų šiems mokymams vesti, nes karininkai nebuvo linkę dalies savo laiko skirti šiam užsiėmimui, ir didžioji dalis atsargos karininkų reikalavo mokėti už darbą²⁸³. Sprendžiant šią problemą vietovėse, kur nebuvo Lietuvos kariuomenės dalinių, moksleivių karinio rengimo funkcija buvo pavesta šaulių rinktinėms. Biržų, Rokiškio, Utenos, Marijampolės, Seinų, Šakių, Raseinių, Šiaulių, Mažeikių, Telšių, Tauragės, Vilkaviškio ir Kauno rinktinėms buvo pavesta kuruoti nuo 1 iki 3 įvairaus tipo mokyklų. Programos vykdymo metu vyresniųjų klasių moksleiviai ne tik gaudavo teorinių žinių, bet ir dalyvaudavo kovinėse šaudymo pratybose²⁸⁴. Antra priežastis susijusi su skautų judėjimo populiarinimu. Netrukus po visų organizacijų, išskyrus skautų, veiklos uždraudimo Lietuvoje 1930 m. spalio mėnesį buvo išleistas Lietuvos skautų sąjungos įstatymas. Pagal jį Skautų sąjunga buvo suvalstybinta paskelbus ją vienintele skautiška organizacija Lietuvoje, o jos šefu pasiskelbė Antanas Smetona²⁸⁵. Tokiu būdu skautai tapo dalimi autoritarinės sistemos, kuri siekė per tokio tipo organizacijas daryti kuo didesnę įtaką įvairiems visuomenės sluoksniams. Tautininkai siekė suformuoti pakopinę sistemą: (skautas-karys-šaulys ir šalia jaunalietuvis) per kurią – visuomenę maksimaliai mėginta priartinti prie kariuomenės²⁸⁶.

Galima teigti, kad moksleivių veikla „putvinskiškuoju“ laikotarpiu buvo pakankamai fragmentiška. 1930 m. rudenį, uždraudus moksleiviams dalyvauti LŠS veikloje, buvo panaikinta keliasdešimt būrių. Nėra žinoma, kokio dydžio jie buvo, nes tikslių statistinių duomenų apie 1919–1934 m. laikotarpį nėra. Neabejojama, jog nors bendras narių skaičius šiek tiek sumažėjo, tačiau radikalių pokyčių organizacijoje nebuvo, nes moksleiviai ir nepilnamečiai kritinės masės

²⁸¹ „Dėl paskutinio švietimo ministerio aplinkraščio“, *Trimitas* 38 (1930), 781–782.

²⁸² 1929 04 06 LR Švietimo ministro raštas aukštesniųjų, vidurinių mokyklų, mokytojų seminarijų direktoriams ir amatų mokyklų vedėjams nr. 134, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 873, l. 3.

²⁸³ 1929 09 19 Karo mokslo draugijos Centro valdybos pirmininko raportas LK Vyriausiojo štabo viršininkui nr. 22, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 873, l. 20.

²⁸⁴ 1933 05 23 Vyriausiojo štabo viršininko aplinkraštis nr. 20, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4393, l. 32.

²⁸⁵ Lietuvos skautų sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 338 (1930), 1.

²⁸⁶ Jonas Vaičėnionis, „Kariuomenės ramstis – visuomenė“, in *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918–1940 m.)* T. X, I dalis (Vilnius: Baltos lankos, 2013), 603.

narių nesudarė. Jų veikla nebuvo kažkuo unikali, unikali, nei organizacine, nei ideologine prasmėmis jiems nebuvo keltos išskirtinės užduotys.

Pirmosios apie jaunimo ugdymą šauliškoje aplinkoje vėl kalbėti pradėjo moterys. 1933 m., vis dar tebegaliojant švietimo ministro draudimui, jos iškelė mintį, jog moterys šaulės galėtų imtis globoti jaunimą. Sofijos Marcinkevičienės siūlymu, buvo nuspręsta imtis iniciatyvos, jog draudimas būtų panaikintas, ir vaikai, ypač tie, kurie po pradžios mokyklos baigimo nebesimoko, toliau būtų „organizacinėje priežiūroje“, tam reikalui Emilija Putvinskienė ir Elena Klupšienė išpareigojo parengti programą²⁸⁷. Parengtame taisyklių projekte buvo numatyta, jog visi nepilnamečiai būtų vadinami jaunaisiais šauliais, kurių tikslas „nuo mažens ruošti Lietuvos nepriklausomybei ginti“. Projekte buvo siūloma, jog jais galėtų tapti visi 7–18 metų berniukai ir mergaitės, suskirstyti į 3 grupes: mažieji šauliai arba „gyliukai“ (7–11 metų), žvalgai (11–15 metų), jaunieji šauliai kandidatai arba šauliai vyčiai (15–18 metų). Šie padaliniai turėjo priklausyti šaulių būriams, tačiau galėjo turėti savo atskiras uniformas, savivaldos organus (valdybas ir vadus)²⁸⁸. Taigi siekta, kad šaulių organizacijoje vaikai bręstų nuo ankstyvų metų, tikintis, jog jie, auklėjami šauliška dvasia, vėliau taps šauliais ir taip pratęs šaulišką karjerą. Be to, jaunųjų šaulių būrių valdymui buvo siekiama pritaikyti LŠS jau egzistavusią dalinę demokratišką sistemą, atsispindėjusią renkamosiose valdybose.

Oficialiai diskusija dėl galimybės atnaujinti moksleivių veiklą LŠS buvo iškelta 1936 m. Tarybos narys prof. Liudas Vailionis siūlė pradėti diskusijas su Švietimo ministerija, jog šauliška veikla būtų leista bent jau aukštesnėse mokyklos klasėse²⁸⁹. Šias diskusijas galėjo paskatinti 1935 m. LŠS įstatyme įtvirtinta nuostata, kad Sąjungos nariais gali tapti ne jaunesni kaip 16 metų Lietuvos piliečiai²⁹⁰. Buvo aktyviai siekiama padidinti inteligentų skaičių. Taigi moksleivių įtraukimas į LŠS veiklą buvo viena iš galimybių šiam tikslui pasiekti. Visgi reikia pažymėti, kad naujoje LŠS įstatyminėje bazėje atskiros narių grupės nepilnamečiams/ moksleiviams numatyta nebuvo, nes vis dar galiojo 1930 m. švietimo ministro draudimas šauliškai veiklai mokyklose. Tai yra ryškus skirtumas nuo giminingų paramilitarinių organizacijų užsienyje, kur tuo pačiu laikotarpiu veikė atskiri nepilnamečių korpusai. Stasys Raštikis, vienas iš aktyviausių LŠS pertvarkos kūrėjų, moksleivių klausimo nelietė²⁹¹, nes tikriausiai siekė organizaciją paversti karine struktūra.

Šauliškos veiklos draudimas visose vidurinėse ir specialiosiose mokyklose buvo panaikintas 1939 m. vasarą. Kartu švietimo ministras L. Bistras patvirtino taisyklės šaulių

²⁸⁷ 1933 10 29 LŠS Moterų šaulių Centro komiteto posėdžio protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 63–64.

²⁸⁸ LŠS Jaunųjų šaulių veikimo taisyklių projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 906, l. 27–30.

²⁸⁹ 1936 01 17 LŠS Tarybos posėdžio protokolas nr. 5, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1023, l. 18.

²⁹⁰ Šaulių Sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935), 2.

²⁹¹ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*. I dalis, fotografuotinis leidimas (Vilnius: Lituania, 1990), 399–402.

mokinių veikimui reglamentuoti. Pagal jas turėjo būti formuojami atskiri berniukų ir mergaičių daliniai, kuriems priklausyti galėjo ne jaunesni kaip 16 metų mokiniai, besimokantys bent patenkinamai ir esantys labai gero elgesio. Taisyklėse pabrėžta, kad šauliškas darbas turėjo būti atliekamas tik laisvu nuo pamokų metu. Buvo patvirtinta atskira šaulio moksleivio uniforminė kepurė bei uždrausta mokiniams turėti asmeninius ginklus²⁹². Taigi šauliais tapti galėjo tik vyriausi moksleiviai (nuo 16 metų), kurių skaičius buvo ribotas. Tad nebuvo pasekta užsienio pavyzdžiu leidžiant šauliams dirbti ir su vaikais, taip užtikrinti nuoseklią žmogaus ugdymo vienoje organizacijoje sistemą, darbo su vaikais ir jaunesniais moksleiviais išskirtines teises ir toliau turėjo Lietuvos skautų sąjunga. Taisyklėse nustatyti papildomi reikalavimai moksleiviams yra susiję su tuo metu vyravusia LŠS strategija plėsti LŠS narių skaičių, siekiant jų kokybės, t. y. priimti ne visus, o tik atitinkančius išsilavinimo reikalavimus, taip didinant inteligentų skaičių LŠS gretose. Tačiau tokie reikalavimai ne visuomet buvo priimtini patiems šauliams. Pavyzdžiui, Šiaulių rinktinės vadas siūlė šiuos apribojimus pakoreguoti: siekti, jog moksleivis galėtų būti įvertintas ir prastesniu balu už elgesį (3) panaikinti reikalavimus dėl gero mokymosi, nes „moksleiviai nevienodai yra gabūs. Gi dori moksleiviai nors ir ne tiek gabūs, ruošti tėvynės gynimui, manau, visuomet tinka“²⁹³. Šiame raporte ryškėja problema, jog ne visi moksleiviai atitikdavo patvirtintose taisyklėse nustatytus reikalavimus, tačiau jie šalinami nebuvo, nes moksleivių skaičius būtų sumažėjęs. Tačiau oficialiai buvo laikomasi nuomonės, kad apribojimų reikia laikytis. „Trimitė“ raginta, jog būtų priimami ne visi, bet tik neturintys elgesio ir mokymosi problemų, nes netinkami „būti šauliais, patekę į mūsų eiles, tik kliudys šaulio vardui“²⁹⁴.

Šauliškoje spaudoje draudimo atšaukimas buvo sutiktas džiugiai ir aiškintas kaip supratimas, jog sportinė veikla, kurioje dalyvauti buvo skatinti jaunuoliai, jiems nepatiko, o LŠS pradėjo stokoti jaunų intelektualų, kadangi jie nutolo nuo šauliškų idėjų²⁹⁵. Būtent antrąjį faktorių reikia laikyti esminiu moksleiviams vėl leidžiant būti šauliais. Siekta kuo daugiau inteligentų pritraukti į šaulių gretas, ir šis darbas buvo atliekamas sėkmingai, nes 1939 m. pradžioje net 35 proc. LŠS narių buvo inteligentai (profesorai, mokytojai, tarnautojai)²⁹⁶. Moksleivių pritraukimas turėjo ne tik padidinti bendrą šaulių skaičių, bet ir sustiprinti intelektualines pajėgas, šauliškąją ideologiją skleidžiant aukštesniuose visuomenės sluoksniuose. Šaulių veikla mokyklose buvo atkurta labai sparčiai, prie to prisidėjo ir Lietuvos kariuomenės parama, nes buvo prisibijoma, jog mokyklų direktoriai skeptiškai pažiūrės į

²⁹² „Mokyklose leidžiama veikti šauliams“, *Trimitas* 24 (1939), 569.

²⁹³ 1940 04 03 Šiaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui nr. 16sl, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4499, l. 32.

²⁹⁴ S. Šimkūnas, „Kiek gimnazijų, tiek naujų šaulių būrių“, *Trimitas* 38 (1939), 935.

²⁹⁵ J. Senkus, „Moksleivių šaulių veiklą atgaivinus“, *Trimitas* 29 (1939), 700.

²⁹⁶ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 92.

Švietimo ministerijos leidimą²⁹⁷. Prasidėjus naujiems mokslo metams, 1939 m. rugsėjo mėnesį, pirmasis dalinys į kurį įstojo 117 mokinių, įkurtas Panevėžio berniukų gimnazijoje. Tam neabejotinos įtakos turėjo, tai, kad mokyklai vadovavo aktyvus Panevėžio rinktinės šaulys Jurgis Elisonas²⁹⁸. Nors tyrimo metu nepavyko nustatyti tikslaus tuo metu gimnazijoje besimokiusių mokinių skaičiaus, tačiau neabejotinai 117 asmenų vienam šaulių būriui buvo didelis skaičius.

Moksleiviams buvo skirta daug daugiau išskirtinio dėmesio, „Trimitė“ atsirado skiltis „Šauliai moksleiviai“, kurioje jie aktyviai reiškėsi: publikuodavo savo veiklos aprašymus ir diskusinius straipsnius. Susibūrę šauliai moksleiviai nestokojo optimizmo ir aukštų tikslų. Pavyzdžiui, Kauno „Aušros“ gimnazijos šaulių būrys 1940 m. ketino surengti vasario 16 d. minėjimą, bent vieną vakarą su šauliška programa, sukurti dūdų orkestrą, išmokti rikiuotės dainų, surengti keletą paskaitų krašto gynimo klausimu, suorganizuoti sporto komandas, dar ketinta dalyvauti karinėse pratybose su vienu iš Kaune dislokuotu kariniu daliniu²⁹⁹. Nors pagal 1936 m. LŠS statutą moksleiviai atskiro statuso neturėjo, tačiau jie veikė atskiruose vienetuose, dažniausiai savo mokyklos ribose. Nors, kaip matyti iš pateiktų planų, kai kurie būriai nestokojo disenių tikslų. Nepilnamečiai, tapę LŠS nariais, buvo regimi kaip būsimi tikrieji šauliai, pasirengę su ginklu rankose įgyvendinti LŠS tikslą, o iki tos akimirkos besirengiantys ir atliekantys kitas, pagalbines užduotis. Galima konstatuoti, kad jų veikla buvo orientuota į ateities LŠS augimą ir didesnę veiklos kokybę užtikrinimą.

Siekiant pasinaudoti teigiamu jaunuolių entuziazmu 1940 m. kovo 17 d. Kaune įvyko pirmasis informacinio pobūdžio šaulių moksleivių dalinių susirinkimas. Jame konstatuota, jog šie daliniai veikia autonomiškai nuo rinktinių vadovybės, kadangi jų veiklą kontroliuoja mokyklų vadovybės³⁰⁰. Vis tik neverta su tuo sutikti, nes būriams vadovavo ne iš mokinių tarpo išrenkamas asmuo, bet rinktinės, kurios veikimo teritorijoje buvo mokykla, vadas. Pagal tuo metu įsigalėjusią praktiką didžioji dalis būrių vadų buvo atsargos karininkai, idealiais atvejais jie buvo ir mokytojai. Moksleiviai šauliai turėjo būti rengiami pagal LŠS vado patvirtintą 135 valandų trukmės programą, kurios metu jaunuoliai turėjo būti supažindinami su kariuomenės ir LŠS istorija bei dabartimi, išmokyti teikti pirmąją medicininę pagalbą, atlikti elementarius veiksmus mūšio lauke, akcentuojant partizaninės kovos pobūdį, daug dėmesio skirta savo veiklos teritorijos pažinimui³⁰¹. Faktiškai mokymo programa buvo orientuota į bendrus karinius veiksmus kartu su likusiais šauliais, ypač akcentuojant informacijos rinkimo ir sabotažo

²⁹⁷ 1939 05 09 LŠS vado raportas LK vadui nr. 6515, LCVA, f. 561, a p. 2, b. 1314, l. 135.

²⁹⁸ „Organizuojami moksleivių šaulių daliniai“, *Trimitas* 38 (1939), 933.

²⁹⁹ „Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijoje“, *Trimitas* 3 (1940), 66.

³⁰⁰ B., „Šaulių moksleivių dalinių vadų susirinkimas“, *Trimitas* 13 (1940), 315.

³⁰¹ Mokinių šaulių mokymo programa, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 69–71.

veiksmus. Todėl moksleiviai skatinti labai gerai susipažinti su savo gyvenama teritorija, jiems buvo skiriamos įvairios su tuo susijusios praktinės užduotys, pavyzdžiui, tiltų ir kitų infrastruktūros objektų registravimas³⁰².

9 pav. Komiksas, kuriame atsispindi šaulių požiūris į moksleivių šaulių veiklą³⁰³

Nors atnaujinus moksleivių šaulių veiklą, procesas vyko entuziastingai, nėra tiksliai žinoma, kiek 1939–1940 m. į Sąjungą atėjo moksleivių. Istoriografijoje yra teigiama, jog vien 1939 m. į LŠS galėjo įstoti apie 10 tūkst. moksleivių³⁰⁴. Panašiu metu, t. y. 1938 m., visose Lietuvos gimnazijose, mokytojų seminarijose, aukštesniosiose ir vidurinėse mokyklose mokėsi 28 598 mokiniai (berniukai ir mergaitės)³⁰⁵. Atsižvelgiant, į tai, kad 1939 m. bendras mokinių skaičius galėjo būti šiek tiek didesnis, vargu tikėtis, jog net apie 10 tūkst. jų (dažniausiai tik berniukai galėjo tapti šauliais), vadovaujantis minėtose taisyklėse nustatytais reikalavimais, tapo šauliais. Dar reikia pažymėti, jog moksleivių būriams išskirtinės veiklos nebuvo sugalvota. Iš esmės ji dubliavo kitų šaulių būrių veiklą, nors kariniuose mokymuose visiškai, kaip rikiuotės šauliai, dalyvauti negalėjo. Tad nustatyti tikslaus moksleivių šaulių skaičiaus nepavyko. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir atnaujinant šaulių panaudojimo planus, LŠS vadas įsakė moksleivių į šaulių panaudojimo planus neįtraukti³⁰⁶. Taigi LŠS nepasiekė užsienio paramilitarinių organizacijų pavyzdžiu ir atskirų organizacijų, skirtų moksleiviams, LŠS

³⁰² I Kauno rinktinės 30 „Aušros“ berniukų gimnazijos šaulių būrio mokinio šaulio Jono Baublio Kauno apskr. Vilkijos valsčiaus tiltų registracijos lapas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 72.

³⁰³ Komiksas „Šauliams moksleiviams“, *Trimitas* 40 (1939), 983.

³⁰⁴ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 99.

³⁰⁵ *Lietuvos statistikos metrašis 1938 m. T. 11.* (Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1939), 71-78.

³⁰⁶ 1940 05 09 Slaptas LŠS štabo viršininko raštas rinktinių vadams nr. 1345, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4499, l. 44.

nesukūrė. Tačiau moksleiviai šauliai tapo viena iš priemonių, kurias naudojant buvo skleidžiama šauliška ideologija ne tik moksleivių, bet ir likusių inteligentų gretose.

Reziumuojant, verta pabrėžti, kad nepilnamečių dalyvavimas LŠS veikloje buvo regimas kaip viena iš galimybių „sušaulinti“ visuomenę, t. y. kuo labiau išplėsti šauliškąją ideologiją. Tuo tarpu išskirtinės nepilnamečių grupės moksleivių įtraukimas į šaulių veiklą buvo nulemtas siekio padidinti inteligentų gretas, nes visuomenėje jie regėti kaip būsimas inteligentų ratas. Todėl moksleivių pratinimas prie šauliškų veiklos buvo susijęs su viltimis, jog jie liks organizacijoje.

1.3.2. Vyrai: rikiuotės ir nerikiuotės šauliai

LŠS formavimosi aplinkybės lėmė, kad organizacijos pagrindą sudarė vyrai. Žinoma, narių vyrų ir moterų santykį lėmė ir tuo metu egzistavęs lyčių klausimas. Visuomeninė ir karinė veikla buvo tapatinama su vyrais. Pagal pirmuosius, 1919 m. patvirtintus LŠS įstatus, nariai buvo skirstomi į dvi kategorijas: rikiuotės ir nerikiuotės. Pirmieji turėjo norėti mokytis naudoti ginklą ir atlikti karines funkcijas, antrieji užtikrinti kariaujančių aprūpinimą, gydymą, agitaciją ir pan.³⁰⁷ Rikiuotės šauliais tapti galėjo tik vyrai. Svarbu tai, jog akcentuotas savanoriškas pasirinkimas, o ne prievolė. Visa Sąjungos veikla buvo orientuota į vyrų veiklą, o išskirtinės narių grupės – moksleiviai, moterys, rėmėjai – buvo vyrams (rikiuotės ir nerikiuotės) padedančios grupės, kurios iš dalies turėjo išskirtinės veiklos funkcijas arba epizodus. LŠS keliamas tikslas ir uždaviniai reikalavo organizacijoje turėti fiziškai stiprių, jaunų ir vidutinio amžiaus vyrų. Be to, ir vyresniems organizacijos nariams buvo numatyti uždaviniai.

Koks buvo tikslus vyrų ir moterų santykis tarp LŠS narių 1919–1930 m., nėra žinoma dėl statistinių duomenų stokos. Tačiau iš atskirų metų duomenų galima teigti, jog paramilitarinėje organizacijoje vyrų skaičius buvo gerokai didesnis nei moterų. Pavyzdžiui, 1931 m. LŠS buvo 19 023 rikiuotės šauliai ir 7 377 nerikiuotės šauliai vyrai bei 2 973 nerikiuotės moterys šaulės. Analogišku metu Suomijos sukarintose organizacijose buvo 88 672 vyrai (*Suojeluskunta*) ir 70 495 moterys (*Lotta Svärd*)³⁰⁸. Panašus vyrų ir moterų santykis tiek Suomijoje, tiek ir Lietuvoje išliko ir vėliau. Pagal 1931 m. duomenis matyti, jog vyrai (rikiuotės ir nerikiuotės) sudarė 88,7 proc. visų organizacijos narių, t. y. ryškią daugumą. Panašus procentinis pasiskirstymas išliko iki LŠS veiklos pabaigos: 1932 m. – 88,1 proc., 1937 m. – 90,4 proc., 1939 m. – 85,7 proc.³⁰⁹. Tai, kad LŠS veikloje moterų procentaliai buvo gerokai mažiau nei Suomijoje, lėmė faktas, jog Lietuvoje moterys neturėjo atskiros organizacijos ir buvo

³⁰⁷ *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 4–5.

³⁰⁸ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 88.

³⁰⁹ *Ibid.*, 88.

integrali Sąjungos dalis. Iki 1935 m. prasidėjusios organizacijos reformos moterys nesudarydavo atskirų šaulių vienetų. Priešingą situaciją turėjusioje Suomijoje moterys buvo gerokai aktyvesnės ir skaitlingiau dalyvavo paramilitarinėse struktūrose. Plačiau šis klausimas bus nagrinėjamas kitame poskyryje.

Rikiuotės ir nerikiuotės šaulių narystės reglamentavimas nagrinėjamu laikotarpiu keitėsi. Pirmuosiuose Sąjungos įstatuose rikiuotės ir nerikiuotės šaulių veikla plačiau reglamentuota nebuvo, išskyrus lyčių klausimą. 1922 m. parengtame LŠS statuto projekte buvo pakoreguotos narių grupės, numatant, kad organizaciją sudaro vyčiai, rikiai, saugai, rėmėjai ir garbės nariai. Rikiiais (rikiuotės šauliai) galėjo būti karinei tarnybai tinkami vyrai, saugai buvo nerikiuotės šaulių atitikmuo. Rikiai turėjo būti rengiami pagal nustatytą karinę programą, kurią išėję buvo pervedami į atsargą ir šaukiami į karinius manevrus bei šaudymo pratybas³¹⁰. 1925 m. patvirtintame Laikinajame LŠS vidaus tvarkos statute buvo numatytos šios narių kategorijos: naujokai, rikiai, nerikiai ir rėmėjai. Be to, nustatyta, kad visi naujokai privalėjo išklausti KAM patvirtintą karinio rengimo programą, po to jie galėdavo tapti rikiiais arba nerikiiais³¹¹. Tokį reglamentavimą lėmė pagrindinis LŠS tikslas – „stiprinti valstybės gynimo pajėgas“ – ir vėliau atskiri keliama uždaviniai padėti valstybės institucijoms. Pavyzdžiui, suimti nusikaltėlius, saugoti valstybės turtą, padėti nelaimių metu, Sąjunga karo metu galėjo būti „pašaukta prie valstybės gynimo fronte ir kariuomenės užpakalyje [užnugaryje – M. N.]“³¹². Pagal laikinąjį tvarkos statutą buvo reglamentuota, kad rikiai toliau tęsia rikiuotės ir karines pamokas, o nerikiai gali pasirinkti bet kurią kitą LŠS veiklos sritį. Rikiams buvo numatytos tokios pačios lengvatos kaip jaunuoliams, išėjusiems „jaunuomenės kariško parengimo programą“. Šauliai, tarnavę 5 metus kaip rikiai arba 8 metus kaip nerikiai, ir visi, sulaukę 45 metų amžiaus, buvo atleidžiami nuo karinio parengimo užsiėmimų ir pervedami į savotišką šaulių atsargą³¹³.

1935 m. pradėjus vykdyti LŠS reorganizaciją, vienas iš svarbiausių klausimų buvo LŠS karinio pajėgumo padidinimas. Todėl, anot tuometinio Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio, visi vyrai, priklausantys LŠS, privalėjo būti rikiiais³¹⁴. Iš esmės nerikiuotės šaulių grupės LŠS narių gretose neliko pagal 1935 m. LŠS įstatymą. Jame buvo numatyta, kad yra tokios šaulių narių grupės: rikiuotės, šaulės, rėmėjai ir garbės šauliai³¹⁵. Aiškiau rikiuotės šaulių veiklą nustatė organizacijos statusas. Pagal jį rikiuotės šauliais buvo laikomi tie šauliai, kurie dalyvauja karinio parengimo procese, nenustatant konkrečių amžiaus ribų. Buvo nustatyta, jog rikiuotės šauliai specializuojasi pagal karinį rengimą (pėstininkai, artileristai, ryšininkai,

³¹⁰ „LŠS statuto projektas“, *Trimitas* 17 (1922), 5.

³¹¹ *Laikinis LŠS vidaus tvarkos statusas* (Kaunas: LŠS, 1925), 5.

³¹² LŠS įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

³¹³ *Laikinis LŠS vidaus tvarkos statusas* (Kaunas: LŠS, 1925), 6–7.

³¹⁴ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 401.

³¹⁵ LŠS įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935), 2.

lakūnai ir t. t.). Siekiant didesnio sukarinimo lygio, buvo įvesti rikiuotės šaulių laipsniai nuo eilinio iki šaulio viršilos. Rikiuotės šaulių laipsniai buvo prilyginti kariniams laipsniams³¹⁶. Taigi vyresnio amžiaus šauliams teko arba ir toliau dalyvauti kariniame procese, arba tapti šauliais rėmėjais. Būtina pažymėti, kad šaulių veikla buvo susijusi ir su kitais tuo metu egzistavusiais krašto gynybos sistemą reglamentavusiais teisės aktais (karo prievolės, mobilizacijos ir pan.). Todėl statistinėje informacijoje šauliai buvo skirstomi ir pagal mobilizacijos planus. Juose šauliai buvo skaidomi į dvi dideles grupes: tarnavę kariuomenėje ir joje netarnavę. Jie savo grupėse vėlgi buvo skirstomi į keletą smulkesnių grupių pagal amžių ir karinį patyrimą³¹⁷. Realią karinę, išskirtinai LŠS jėgą, mobilizacijos metu turėjo įgyvendinti tik tie asmenys, kurie neįėjo į mobilizuojamųjų sąrašus ir nebuvo kariuomenės atsargoje.

Karinis parengimas buvo išskirtinė rikiuotės šaulių veiklos niša. Tai suformavo ir išskirtinę visos organizacijos veiklos kryptį. Juk LŠS buvo ne tipinė visuomeninė ar kultūrinė organizacija, o paramilitarinė, taigi savo veikla turėjo pateisinti šį vardą. Tačiau nurimus karinei situacijai šauliams vis sunkiau sekėsi sukviesti vyrus dalyvauti karinėje veikloje, nors šaulių skaičius ir tolygiai augo. 1926 m. II šaulių apygardos vadas kpt. Česlovas Ignas Kairiūkštis konstatavo, jog „aiškiai matyti, kad praėjus mūsų tėvynei betarpiam pavojui, Šaulių karinis ūpas ir entuziazmas pamaži nuslūgo“, dar jis apgailestavo, kad didelė dalis organizacijos narių yra tik „ant popieriaus“ ir veikoje faktiškai nedalyvauja³¹⁸. Remiantis V. Jokubausko susisteminta LŠS narių statistika, galima teigti, jog rikiuotės šaulių procentas, lyginant su kitų statusų nariais, buvo didžiausias. 1921 m. organizacijoje rikiuotės šauliai sudarė 62,3 proc. visų narių, 1922 m. – 53, 2 proc., daugiausiai rikiuotės šaulių buvo 1937 m. – 83 proc., o 1939 m. organizacijoje iš viso buvo 74,2 proc. rikiuotės šaulių³¹⁹. Ryškiai matyti, kad po 1935 m. rikiuotės šaulių procentas stipriai išaugo. Tai lėmė dvi aplinkybės. Pirma, oficialiai nebeliko nerikiuotės šaulių statuso. Antra, šauliai tapo integralia Lietuvos kariuomenės dalimi, kadangi priklausė kariuomenės vado žiniai ir gavo tikslesnes bei didesnes užduotis šalies gynybos sistemoje. 1939 m. sumažėjimą galima sieti su kitų narių grupių skaičiaus didėjimu (moterys ir rėmėjai) ir moksleivių šaulių veiklos atkūrimu.

LŠS kūrėjai greitai suprato, jog dalyvauti tokioje pačioje veikloje, kaip Nepriklausomybės karo metu, jie jau nebegalės, todėl ieškojo būdų, kaip LŠS išpildytų ginkluoto civilio idėją. 1929 m. grupė vyresniųjų organizacijos kūrėjų (Antanui Graurogkui tuo metu buvo 48 metai, B. Kodačiui – 49, A. Žmuidzinavičiui – 52, L. Vailioniui – 43, ir T.

³¹⁶ *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 47–49.

³¹⁷ 1938 m. LŠS statistiniai duomenys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 6.

³¹⁸ 1926 05 18 L.e.p. II-os šaulių apygardos vado raportas LŠS viršininkui nr. 25, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 223–227.

³¹⁹ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 88.

Ivanauskui – 46) eilinių šaulių kreipėsi į LŠS vadovybę prašydami, atsižvelgiant į jų amžių, leisti prie Kauno šaulių būrio organizuoti vyresniųjų šaulių grandį ir atskirai užsiimti karine veikla, nes su jaunesniais šauliais jie dėl fizinių galimybių kartu rengtis negali, o „kiekvienas šaulys turi būti susipažinęs su rikiuote ir šaudymu“³²⁰. Šis kreipimasis rodo, jog vyresnieji šauliai suprasdami esminius LŠS, kaip paramilitarinės organizacijos veiklos principus, stengėsi juos visiškai išpildyti, o ne tik užsiimti kultūrine veikla. Vis tik ginklas ir mokėjimas jį naudoti buvo akcentuojamas nuo pat organizacijos veiklos pradžios, šauliai nuosekliai kovojo dėl teisės naudoti ir laikyti ginklą tobulinant LŠS teisės aktus³²¹, ginklo vartojimas buvo įtvirtintas kaip viena iš šaulio priedermių. Nariai nuolatos raginti rengtis „dar geriau ginklą vartoti, visuomet būkit pasiruošę karo žygiams ir skiepykit mūsų piliečių tarpe norą būti nepriklausomai“³²².

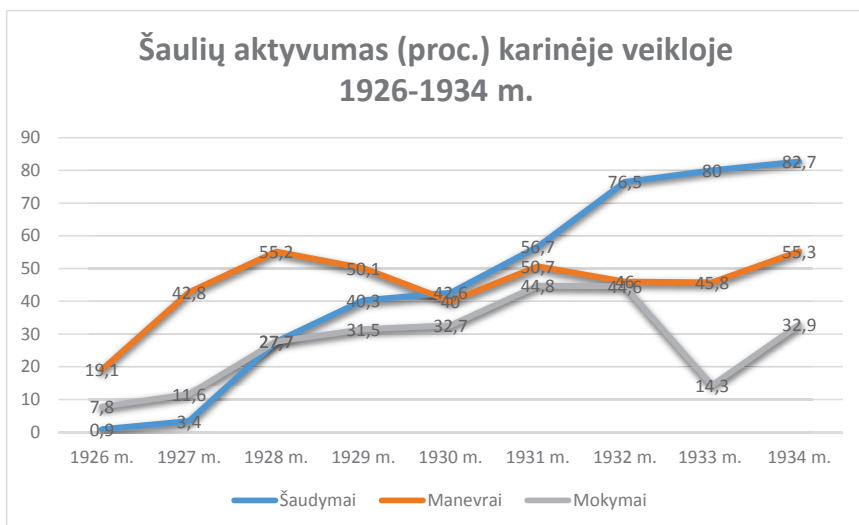
Nepaisant aktyvios karinių dalykų mokymosi retorikos, sklidusios iš LŠS vadovybės ir pavienių šaulių lūpų, realybėje situacija su šaulių rengimu ir pasirengimu šalies gynybai buvo gerokai prastesnė. Kariniai instruktoriai ir dalinių vadai skundėsi, jog šauliai vangiai dalyvauja mokymuose arba mokymai negali įvykti, todėl, nes dalyviai neateina. 1922 m. situaciją gerai iliustruoja padėtis Utenos–Ežerėnų skyriuje: „šauktos š.m. birželio mėn. 18 d. Avilių, Debeikių, ir Anykščių būriuose ir birželio mėn. 11 d. Skudutiškio būry karo mokslo pamokos neįvyko dėl nei nesusirinkimo šaulių.“³²³ Pateiktas pavyzdys vaizdžiai iliustruoja padėtį ne tik paminėtame skyriuje, bet ir didelėje dalyje kitų šaulių būrių. Taigi, nepaisant ginkluoto civilio idėjos propagandos, pasibaigus kariniams veiksams šauliai vangiai žiūrėjo į šios ideologinės nuostatos išpildymą.

³²⁰ 1929 m. 11 šaulių raštas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641, l. 8–9.

³²¹ „Dėl ginklų laikymo teisės“, *Trimitas* 15 (1922), 24.

³²² Č. K-tis, „Krašto gynimas ir šauliai“, *Trimitas* 22 (1927), 693.

³²³ 1922 08 10 LŠS Sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininko raštas Utenos – Ežerėnų skyriaus vadui nr. 4456s, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 189, l. 157.

10 pav. Šaulių aktyvumas (proc.) dalyvaujant karinėje veikloje 1926–1934 m.³²⁴

Kaip matyti iš pateikto grafiko, kariniame rengime, išskyrus šaudymo pratybas, dalyvaudavo pusė ar gerokai mažiau kaip pusė rikiuotės šaulių. Mažiausiai šaulių dėmesio susilaukdavo mokymai. Dalyvavusių šaulių procentas juose nors ir kito, tačiau taip ir nepasiekė daugiau kaip pusės visų šaulių (tiesa, nėra žinoma, kiek procentų užsiėmimų lankę šauliai buvo įtraukiami į šią statistiką). Taigi reikia konstatuoti, jog užtikrinti sistemingą karinį šaulių rengimą ir atsakingą jų požiūrį į šią veiklą buvo sudėtinga. Iš kitos pusės, vertinant šį veiklos bruožą, nereikia pamiršti, jog LŠS buvo savanoriška visuomeninė organizacija, kurios veikloje nariai dalyvaudavo savanoriškai, todėl įsakymų arba kariško muštro naudojimas negalėjo duoti itin teigiamų rezultatų. Nors tokie pavyzdžiai byloja ir apie LŠS idėjos ir karinio pavojaus dualistinį reikalingumą. LŠS idėja plėstis galėjo tik turint aiškų tikslą – kokiai kovai ir su kuo reikia ruoštis kovoti ir šią idėją nuolat palaikyti.

Įvykdžius Sąjungos pertvarką, mokymų procesas taip pat strigo. 1938 m. buvo konstatuota, jog visą procesą sunkino keturios priežastys: 1. Stigo karininkų būrio vado pareigybėms ir karinių instruktorių; 2. Trūko patalpų užsiėmimams; 3. Neužteko finansų, skiriamų iš KAM, o „lėšos iš visuomenės, beveik sustojo plaukusios“; 4. Silpna mokymo kontrolė³²⁵. Net ir įvedus, arba, tiksliau, siekiant įvesti karišką drausmę vietoje šauliškos, užtikrinti šaulių dalyvavimą mokymuose buvo keblu. Apibendrinamas 1937 m. veiklą Kauno I rinktinės vadas plk. J. Bobelis teigė, kad kariniame rengime dalyvauja apie pusę visų šaulių ir tai

³²⁴ Pagal Vytautas Jokubauskas, „Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukariu Lietuvoje“ *Istorija* t. 98, Nr. 2 (2015), 26.

³²⁵ 1938 01 07 LŠS vado raportas LK vadui nr. 816s, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4450, l. 1.

vertino kaip neigiamą veiklos aspektą³²⁶. Taigi, per visą LŠS veiklos laiką taip ir nepavyko pasiekti, jog mokymo procese dalyvautų visi arba didžioji dalis organizacijos narių. Galima daryti prielaidą, jog nemaža dalis šaulių įgyvendinti pagrindinį jiems keliamą tikslą dalykine prasme nebuvo pasiruošę. Žinoma, neįmanoma nustatyti, ar jie buvo ar nebuvo pasirengę ši tikslą įgyvendinti ideologiškai/ morališkai, nes jis niekada nebuvo patikrintas realybėje. Tai, jog ideologinis pasiryžimas gali būti patikrintas tik realios karinės grėsmės akivaizdoje, buvo suprantama ir iki 1940 m. įvykių.

*Klausykitės vyrai, jei priešais ateis —
mes padėsim, (!) jei neateis — gin-
simės iki paskutinio, kraujo lašo.*

11 pav. Šaulių „Trimitė“ publikuota pasirengimą ginti Tėvynę pašiepianti karikatūra³²⁷

Be bendrojo ir universalaus karinio parengimo šauliai turėjo galimybę dalyvauti ir specializuotame rengime, kurio tikslas buvo paremti Lietuvos kariuomenę ir atlikti visuomenei reikalingas funkcijas. Ilgainiui susiformavo papildomos veiklos sritys: aviacija, ugniagesyba, šaulių dragūnų ir jūros šaulių veikla. Žinoma, egzistavo ir daugiau specifinės veiklos, tačiau ji buvo pakankamai epizodiška, todėl atskirai nagrinėjama nebus. O įvartytose srityse savo veiklą vystė šauliai pasiekė pakankamai dideles visuomenes grupes. O tai leido padidinti ir bendrą LŠS narių skaičių.

Aviacija. Šios srities kūrimas LŠS struktūroje buvo padiktuotas to meto visuomenėje vyravusio didžiulio noro išbandyti šią, tuo metu pakankamai naują, sritį. Ypač po 1933 m. S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio per Atlanto vandenyną jaunuoliai veržėsi į karo ir civilinę aviacijas. Ne išimtis ir šauliai. Vienas iš aviacijos būrio šaulių Juozas Aidas, prisimindamas savo pasirinkimą tapti lakūnu, teigė: „Mano jaunystės laikais buvo toks šūkis: „Nuo modelio prie lėktuvo!“ Lietuvos jaunimas, sekdamas Dariaus ir Girėno skrydžio pavyzdžiu, masiškai veržėsi į aviaciją. Aš dar buvau gimnazistas, kai laikraštyje išvydau skelbimą, kad į Kauno karo aviacijos puskarininkių, lakūnų mechanikų mokyklą priimami jaunuoliai, kuriems jau sukakę 18 metų. O man iki 18 metų dar trūko 3 mėnesių, todėl turėjau

³²⁶ 1937 12 11 Kauno šaulių rinktinės 1937 m. veiklos pranešimas, nr. 2991, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4450, l. 28.

³²⁷ *Trimitas* 2 (1938), 48.

gauti leidimą iš Krašto apsaugos generalinio štabo su gen. Gerulaičio parašu.³²⁸ Taigi aviacijos steigimas LŠS organizacinėje struktūroje leido išpildyti dalies Lietuvos jaunuolių svajones, bei įtraukti juos į LŠS veiklą. Vis tik aviacijos sritis LŠS rėmuose buvo pradėta vystyti tik antrojo veiklos dešimtmečio viduryje, todėl organizacija netekdavo dalies narių, kurie, siekdami patenkinti savo aviacines svajones, rinkosi veiklą kitose organizacijose. Pavyzdžiui, Lietuvos Aero klube (*toliau LAK*), ką ir rodo „Trimitė“ publikuota karikatūra.

12 pav. Karikatūra, atspindinti šaulių ir Lietuvos visuomenės požiūrį į aviaciją³²⁹

Mintys dėl šaulių aviacijos buvo iškeltos dar iki LŠS reorganizacijos, kaip prisimena vienas iš šaulių aviatorių organizatorių Julius Kumpikas-Kumpikevičius. Jis 1935 m. birželio mėnesį grįžęs iš Čekoslovakijos Kaune sutiko „Trimitė“ redaktorių Joną Kalnėną, kuris jam pasiūlė organizuoti šio tipo veiklą. Prikalbintas jis apie tai kalbėjosi su tuometiniu LŠS viršininku plk. M. Kalmantu, tačiau jokio susitarimo nebuvo pasiektas³³⁰. Tikriausiai to meto LŠS vadovybė jau gyveno ne būsimų planų, o pasikeitimo nuotaikomis, todėl veiksmų nesiėmė. Pats plk. M. Kalmantas buvo vienas iš LAK įkūrėjų³³¹, todėl galėjo būti suinteresuotas, tuo, kad aviacijos srityje neatsirastų papildomas konkurentas. Šaulių aviacijos steigimo iniciatoriumi reikėtų laikyti J. Kalnėną, kuris ir toliau itin rūpinosi, jog ši sritis nebūtų apleista.

Teisinės sąlygos aviacijos kūrimui buvo sukurtos rengiant 1936 m. statutą, kuriame parašyta, kad viena iš rikiuotės šaulių rūšių yra lakūnai, numatyta, jog vienas iš struktūrinių vienetų gali būti eskadrilė³³². Iniciatyvos formuoti šaulių aviacijos būrį ėmėsi J. Kumpikas-Kumpikevičius: „Mūsų organizacija rūpinasi valstybės saugumu. Mes mokomės įvairaus pobūdžio kariškų pratimų. Atlikinėdami tuos pratimus su savo sparnuočiais draugais, ne

³²⁸ Jurgita Ivanauskienė, „Skridamas iš džiaugsmo net uždainavau“, žiūrėta 2017 m. 01 11 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?566>.

³²⁹ Karikatūra „Į erdves!“, *Trimitis* 44 (1932), 884.

³³⁰ Julius Kumpikas-Kumpikevičius, „Šaulių aviacijos kūrimas Lietuvoje“, žiūrėta 2017 m. 01 11 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?1222>.

³³¹ „LAK steigimas“, žiūrėta 2017 m. 06 26 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?768>.

³³² *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 47.

tik patys įgysime daugiau žinių, bet ir jiems suteiksime“³³³. Šaulių aviacijos būrys buvo įsteigtas 1936 m. vasarą prie Kauno rinktinės, jis iš karto susilaukė didžiulio susidomėjimo, nes per nepilną mėnesį į jį užsirašė apie 180 asmenų³³⁴. LŠS vadovybė, matydama tokią sėkmę, aviacijos būrį nutarė perimti į savo žinią, todėl 1936 m. lapkričio 29 d. buvo įsteigtas LŠS aviacijos būrys, jo vadu paskirtas ltn. A. Krasnickas³³⁵. Tokia vadų rokiruotė buvo neatsitiktinė, nes po LŠS reorganizacijos laikytasi nuostatos, kad šaulių būriams turi vadovauti turi tikrosios karo tarnybos arba atsargos karininkai. Tai lėmė, jog vadu tapo ne pagrindinis jo organizatorius, o kitas asmuo.

Aviacijos realizavimas rodo, kad LŠS vadovybė ir eiliniai šauliai puoselėjo didelius ir progresyvius tikslus. Tokia šaulių aviacijos kūrimo sėkmė sukėlė ir konkurenciją Lietuvos aeroklubui, kuris iki tol turėjo visišką monopolį civilinės aviacijos srityje. Konfrontacija tarp šių organizacijų egzistavo iki pat Lietuvos okupacijos. Šauliai kryptingai stengėsi pavyti ir nukonkuruoti LAK, netgi buvo svarstoma idėja LAK panaikinti, jį integruojant į LŠS sudėtį³³⁶, tačiau tai nebuvo įgyvendinta. J. Kumpikas-Kumpikevičius teigė, jog ypač stipriai prieš jį ir visą šaulių aviacijos idėją buvo nusiteikęs klubo pirmininkas prof. Zigmas Žemaitis, tačiau po karinės vadovybės įsikišimo buvo priverstas nusileisti³³⁷. Oficialiai šis asmuo savo neigiamo nusistatymo išreiškęs nebuvo. Natūralu, jog svarbiausia naujai suformuoto būrio užduotis buvo įsigyti lėktuvų, todėl būrio vadovybė kvietė visus šaulius aukoti šiam tikslui. Aktyviausiems aukotojams buvo numatytos įvairios padėkos formos: ženklukai, skraidinimas lėktuvu ir pan.³³⁸ Per nepilnus metus pavyko surinkti apie 40 tūkst. Lt³³⁹, tačiau lėktuvų teko palaukti. 1938 m. Lietuvą pasiekė JAV lietuvių, susibūrusių į S. Dariaus ir S. Girėno aeroklubą, nupirktas ir Povilo Šaltenio pilotuojamas „Taylor Cub“ tipo lėktuvas³⁴⁰, kuris buvo pakrikštytas „Sakalo“ vardu. Tai buvo pirmasis lėktuvas šaulių aviacijoje. 1939 m. buvo įsigyti trys to meto vieni moderniausių ir populiariausių civilinių lėktuvų, skirtų lakūnų mokymui *Klemm KL - 35b*, kurie, sekant besiformuojančia tradicija, buvo pavadinti „Sakalas 2“, „Sakalas 3“ ir „Sakalas 4“³⁴¹. Būrys turėjo ir keliolika sklandytuvų. Nors šaulių aviacija ir buvo civilinė, tačiau siekta, jog ji būtų arčiau kariuomenės ir jai padėtų savo turima infrastruktūra arba personalu. Todėl 1938 m. buvo siekiama Kaune pastatyti bokštą, kuris būtų

³³³ Julius Kumpis-Kumpikevičius, „Šaulių aviacijos reikalingumas“, *Trimitas* 42 (1936), 1001.

³³⁴ Julius Kumpikas-Kumpikevičius, „Šaulių aviacijos kūrimas Lietuvoje“, žiūrėta 2017 m. 01 11 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?1222>.

³³⁵ J.Senkus, „Įsteigta šaulių aviacija“, *Trimitas* 49 (1936), 1165.

³³⁶ 1940 05 08 LŠS aviacijos būrio vado raportas LŠS vadui nr. 305, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1351, l. 11.

³³⁷ Julius Kumpikas-Kumpikevičius, „Šaulių aviacijos kūrimas Lietuvoje“, žiūrėta 2017 m. 01 11 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?1222>.

³³⁸ „Šaulių aviacijos būrio tarybos atsišaukimas“, *Trimitas* 8 (1937), 178.

³³⁹ „Aviacijos būrio metinės“, *Trimitas* 48 (1937), 1146.

³⁴⁰ 1938 08 05 XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui nr. 3068, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1304, l. 24.

³⁴¹ Juozas Pleita, „Paulius ir Sakalas“, žiūrėta 2017 m. 01 12 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?695>.

naudojamas parašiutininkų rengime³⁴². Vis tik pagrindinė šaulių aviacijos užduotis išliko pilotų rengimas ir galimybė suteikti daugiau praktikos, t.y. skraidyti daugiau valandų.

Per labai trumpą laiką LŠS aviacija sugebėjo įsitvirtinti ir išsiplėsti. 1938 m. LŠS aviacijos būryje buvo 192 asmenys³⁴³, o 1940 m. būrys buvo sudarytas net iš kelių dalių: Kaune veikė didžioji būrio dalis ir eskadrilė, Vilniuje buvo įkurtas šio būrio skyrius ir įsteigta S. Dariaus ir S. Girėno šaulių aviacijos mokykla, skyriai veikė Šiauliuose ir Panevėžyje, vien Kaune veikusiame būryje buvo apie 400 narių³⁴⁴. Galima konstatuoti, jog šaulių aviacija sugebėjo, jei ne nukonkuruoti, tai prisivytį ne vieną dešimtmetį savo veiklą vysčiusį LAK, su kuriuo vyko įnirtinga kova. Pavyzdžiui, Lietuvai atgavus Vilnių, būriui buvo perduota valdyti Aukštągario sklandymo mokykla, kuri tapo šaulių aviacijos pagrindine baze ir lakūnų mokykla. LAK vadovybė dėl to buvo labai nepatenkinta ir siekė, išnaudodama savo narius, esančius Lietuvos kariuomenės aviacijoje, sprendimą pakeisti³⁴⁵. Tačiau šį konfliktą „išsprendė“ tik SSRS okupacija. Aviacijos būrio veikla ne tik praplėtė LŠS nariams siūlomos veiklos galimybes, bet ir prisidėjo prie bendro to meto visuomenėje vyravusio siekio suteikti Lietuvai „plieno sparnus“.

Ugniagesyba. Šaulių ugniagesių veiklos atsiradimas ir plėtra susijusi su visoje Lietuvoje (išskyrus Klaipėdos kraštą) egzistavusia problema – nebuvo priešgaisrinės ir ugniagesių struktūros. Ji rėmėsi tik ugniagesių savanorių veikla, kurių didžioji dalis buvo žydai. Taigi ši sritis LŠS veikloje atsirado neatsitiktinai. Ne tik dėl funkcinės priežasties, t. y. priešgaisrinės saugos užtikrinimo, bet ir dėl bendros tautinės valstybės kūrimo politikos.

Pirmosios šaulių ugniagesių komandos buvo įsteigtos 1928 m. Ukmergėje, Mažeikiuose ir Alytuje. Jų organizavimo pradžia neabejotinai yra susijusi su tautine ugniagesių savanorių sudėtimi. Tai tapo dalimi krašto lietuvinimo politikos ir specializuoto šaulių parengimo. Šaulių oficioze buvo teigiama: „Šauliams patartina stoti į gaisrininkų eiles. Tuo būdu greičiau bus sulietuvintos tos komandos, kur lig šiol viešpatuoja rusų kalba narių tarpe, nors pačios komandos susideda iš žydelių, nors rusų sudėtyje nebėra nuo 1915 m.“³⁴⁶ Skatinant šaulius dalyvauti šioje veikloje, pabrėžta, kad taikos metu tai yra reali praktinė ir labai naudinga veikla valstybei, priešingai nei tik teorinis rengimasis karui, plėšikų ar kontrabandos gaudymas³⁴⁷. Šaulių ugniagesių komandų aktyvesnis organizavimas prasidėjo 1930 m. viduryje. Lietuvos kariuomenės ugniagesių inspektorius kreipėsi į LŠS, kviesdamas šaulių rinktinėse steigti ugniagesių komandas, o rinktinių vadams tapti ugniagesių brandmajorais, kandidatų į šias

³⁴² 1938 01 15 LŠS aviacijos būrio vado raportas LŠS štabo viršininkui nr. 6, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1304, l. 57.

³⁴³ 1938 m. LŠS sudėties žinios, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 6.

³⁴⁴ 1940 03 18 LŠS aviacijos būrio vado raportas LŠS štabo viršininkui nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1351, l. 19.

³⁴⁵ 1940 04 01 LŠS aviacijos būrio vado raportas LŠS vadui nr. 164, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1351, l. 73.

³⁴⁶ A. R-as., „Mūsų ugniagesiai“, *Trimitas* 48 (1927), 1534.

³⁴⁷ Aleksandras Ružancovas, „Šauliai ir priešgaisrinė krašto apsauga. Radio paskaita“, *Trimitas* 9 (1939), 130.

pareigas ypač trūko Šiauliuose, „kur manoma buvo skirti kažkokį Fainą [suprask, žydą – M. N.]“³⁴⁸. Tačiau iš dvidešimties tuo metu veikusių rinktinių vadų šias pareigas sutiko eiti tik dešimt, likę žiūrėjo skeptiškai ir papildomo darbo dirbti nenorėjo.

Išskirtinis atvejis buvo tik XX Klaipėdos šaulių rinktinėje, kurios veikimo regione veikė savivaldybėms priklausančios ugniagesių komandos³⁴⁹. Tautinei ugniagesių sudėčiai buvo skiriama labai daug dėmesio, nes didžioje dalyje Lietuvos lietuviai jose sudarydavo mažiau kaip pusę visų ugniagesių. Didžiausias lietuvių procentas buvo Klaipėdos apskrities (100 proc.), Ukmergės miesto (93,3 proc.) ir Šilutės (77,2 proc.) komandose. Mažiausiai lietuvių buvo tarp Pagėgių (0,9 proc.), Seinų (6,9 proc.) ir Klaipėdos miesto (16,4 proc.) ugniagesių. Tuo pačiu laikotarpiu šaulių dalyvavimas šioje veikloje buvo itin menkas, daugiausiai šaulių buvo Ukmergės miesto (36,6 proc.), Telšių (11,3 proc.) ir Mažeikių (10,8 proc.) ugniagesių gretose, tuo tarpu šaulių visai nebuvo tarp Panevėžio miesto, Seinų, Klaipėdos miesto ir apskrities, Pagėgių ir Šilutės ugniagesių komandų narių³⁵⁰.

Sisteminis požiūris į šią veiklos sritį išryškėjo 1930 m. pabaigoje, kuomet buvo patvirtinti pirmieji LŠS ugniagesių komandų įstatai. Pagal juos šaulių ugniagesių tikslas buvo „gesinti gaisrus, padėti gyventojams gaivalinei nelaimei ištikus, rūpintis gyventojų priešdujine apsauga (karui kilus)“. Šioms komandoms galėjo priklausyti tiek šauliai, tiek nešauliai, ne jaunesni kaip 18 metų ir lojalūs Lietuvai. Visos ugniagesių komandos pagal pavaldumą priklausė LŠS viršininkui³⁵¹. Į šias komandas priimant ir ne šaulius, be jokios abejonės, siekta prisidėti prie Lietuvos visuomenės „sušaulinimo“ bendros politikos. Per 1931 m. šaulių ugniagesių skaičius stipriai išaugo, 1932 m. pradžioje iš viso buvo 175 šaulių ugniagesių komandos, kuriose veikė 4252 nariai, tuo pačiu metu Lietuvoje buvo tik 111 savanorių ugniagesių komandų³⁵². Tokiu būdu šauliai sugebėjo pakeisti iki tol daugelyje vietovių pasyviai veikusias arba jau beveik neveikusias savanorių ugniagesių komandas. Buvo išplėstas šaulių teikiamų paslaugų visuomenei spektras ir užtikrintos platesnės veiklos galimybės prie organizacijos veiklos norintiems prisijungti asmenims. Tad ne iki galo teisus buvo šaulių ugniagesių komandas LŠS štabe koordinavęs mjr. Motiejus Karaša, teigdamas, jog šaulių komandų tikslas buvo ne pakeisti iki tol veikusias komandas, ypač žydų, bet sustiprinti priešgaisrinę apsaugą³⁵³. Labai greitai kardinaliai pasikeitė tiek tautinė, tiek ir organizacinė

³⁴⁸ 1930 05 03 Lietuvos kariuomenės ugniagesių inspektorius raštas LŠS adjutantui nr. 452, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 665, l. 62.

³⁴⁹ 1930 05 14 LŠS adjutanto raštas Lietuvos kariuomenės ugniagesių inspektoriumi nr. 4096, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 665, l. 3.

³⁵⁰ 1930 05 01 Civilių ugniagesių komandų sudėtis, LCVA, 561, ap. 2, b. 665, l. 68.

³⁵¹ *LŠS ugniagesių komandų įstatai ir kovos rikiuotės taisyklės* (Kaunas: LŠS, 1931), 1–3.

³⁵² 1932 02 04 Šaulių sąjungos ugniagesių inspekcijos pasitarimo santrauka, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 762, l. 50.

³⁵³ Motiejus Karaša, *Gyvenimo sukūriuose. Atsiminimai 1901–1951 m.* (Chicago: Devenių kultūrinis fondas, 1982), 249.

ugniagesių sudėtis. Lyginant 1930 ir 1933 m. sudėties žinias matyti, jog 1930 m. lietuvių buvo tik 6,3 proc., šaulių – 0,9 proc., o 1933 m. šie skaičiai atitinkamai užaugo iki 40 proc. lietuvių ir 47 proc. šaulių³⁵⁴. Taigi šauliai arba dubliavo dalies savanorių ugniagesių komandų funkcijas, arba jas pakeitė. Sugebėta per trumpą laiką, (per trejus metus), į savo rankas beveik visiškai perimti visą Lietuvos priešgaisrinę apsaugą.

Galima konstatuoti, kad pradėtos steigti šaulių ugniagesių komandos sudarė sąlygas šaulišką ideologiją skleisti platesnei visuomenės grupei, nes dalis šioje specifinėje veikloje jau dalyvavusių asmenų perėjo į šaulių ugniagesių komandas (kaip tai ir buvo numatyta taisyklėse). Šauliai, gesindami gaisrus bent jau dalyje regionų, užsitarnavo gerą vardą, todėl tai atsiliepė ir šaulių veiklai. Iš kitos pusės šaulių įtraukimas į šią veiklą ją atėmė iš iki tol aktyviai joje besidarbavusių miestelių žydų. Atvirai buvo skundžiamasi, jog ugniagesių komandų „reforma“ vykdoma siekiant ne kokybės, o tautiniu pagrindu, „patriotų dėka“³⁵⁵. Visa tai gerai iliustruoja 1940 m. vykęs ginčas Anykščiuose tarp vietos savanorių ugniagesių komandos, kurios didžiąją dalį sudarė žydai, ir šaulių ugniagesių. Pastarieji persiviliojo dalį lietuvių ir reikalavo atiduoti žydų turimą infrastruktūrą jiems. Šis ginčas buvo sprendžiamas Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungoje, kuri buvo linkusi labiau palaikyti šaulius³⁵⁶. Taip pademonstruojant siekiant sulietuvinti priešgaisrinę apsaugą. Ginčas buvo išspręstas tik dėl negerų aplinkybių, t. y. 1940 m. birželio mėnesį SSRS okupavus Lietuvą ir panaikinus LŠS veiklą.

Šauliai dragūnai. Šauliai raiteliai epizodiškai veikė LŠS nuo pat jos įsikūrimo, dalyvavo Nepriklausomybės kare. Tačiau centralizuotai ir organizuotai ši veiklos sritis pradėta vystyti 1930 m. Tai susiję su 1928 m. pradėtais Lietuvos kariuomenės planais kurti kavalerijos dalinius, vadintus „Mirties gusarais“ [husarais – M. N.], kurių tikslas buvo sustabdyti galimą Lenkijos kavalerijos veržimąsi³⁵⁷. Tačiau šie planai įgyvendinti nebuvo, „Mirties husarų“ veikla neišplito, todėl 1929 m. pab. – 1930 m. buvo nuspręsta panaudoti LŠS narius, siekiant sustiprinti Lietuvos kariuomenės kavaleriją. Todėl šaulių rinktinės rinko informaciją, kurie šauliai, turintys savo žirgus, norėtų dalyvauti teritorinių eskadronų veikloje, kuriuos kontroliuoti turėjo Lietuvos kariuomenės husarų ir ulonų daliniai³⁵⁸. Siekiant šaulius paskatinti dalyvauti šaulių dragūnų veikloje, apeliuota į istorinę tradiciją, pabrėžta, jog Lietuvos didieji kunigaikščiai jodinėjo, mūsų liaudies dainose apie žirgelius dainuota, o ir šiandien „taip pat matome J. E. Respublikos

³⁵⁴ „Pirmasis šaulių ugniagesių komandų viršininkų suvažiavimas“, *Trimitas* 44 (1933), 470.

³⁵⁵ „Lietuvoje“, *Apžvalga* 18 (1935), 7.

³⁵⁶ 1940 05 29 Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos pirmininko raštas LŠS vadui nr. 1700, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 98.

³⁵⁷ 1928 06 14 Krašto apsaugos ministro raštas LR Ministrų kabinetui nr. 527/sl, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 608, l. 1–2.

³⁵⁸ 1930 01 11 Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo III skyriaus raštas Kavalerijos viršininkui nr. 23031, LCVA, f. 561, ap. 2, 608, l. 10.

Prezidentą poilsio valandomis sėdintį žirgė³⁵⁹. Nežinia, ar toks paraginimas ir prezidento pavyzdžio pateikimas padėjo, tačiau šaulių raitelių veiklos organizavimas nenutrūko. Nors šaulių raitelių veikla buvo gerokai brangesnė už įprastą, tačiau ji buvo pakankamai populiarė, nes rinktinėse steigdavosi nauji, nors ir nedideli raitininkų būriai, kuriems buvo padedama vystyti savo veiklą. 1938 m. veiklą pradėjęs Anykščių šaulių raitelių būrys gavo teisę naudotis nemažu žemės sklypu savo reikmėms, t. y. treniruotėms³⁶⁰. 1939 m. pabaigoje visoje LŠS buvo 1417 šaulių raitelių³⁶¹. Šauliai raiteliai buvo rengiami ne tik galimiems kovos tikslams, bet ir sportui. Po 1930 m. šauliai pakankamai aktyviai dalyvaudavo žirginio sporto srityje: sporto stovyklose steigiamos atskiros grupės, šauliai dalyvaudavo varžybose, o šaulys V. Smolenskas netgi buvo išsiruošęs į žygi aplink Lietuvą ir per mėnesį įveikė apie 1500 km³⁶². Galima konstatuoti, jog iki XX a. 4-ojo dešimtmečio raitelių veikla LŠS buvo epizodinė. Sisteminga ir aktyvesnė ji tapo tik po 1930 m.

Jūros šauliai. Šios srities vystymą lėmė faktas, kad nuo 1923 m. Lietuvai priklausiusiam Klaipėdos krašte veikė XX Klaipėdos šaulių rinktinė. Tačiau pakankamai ilgą laiką geografinis faktorius šios rinktinės šaulių (taip pat ir visos LŠS) išnaudojamas nebuvo. Idėja vystyti jūrinę veiklą pirmą kartą buvo iškelta 1928 m., kai prie 307 Klaipėdos šaulių būrio buvo siekiama įkurti jūros šaulių grandį. Šauliai siekė, kad Klaipėdos uoste pagaliau pasirodytų, kad ir nedidelis laivelis, plaukiojantis su Lietuvos vėliava, taip demonstruojant, jog Klaipėdos uostas priklauso Lietuvai, o ji yra jūrinė valstybė. Tačiau idėjai išsipildyti buvo lemta tik 1934 m., kai buvo įkurtas atskiras jūros šaulių būrys ir įsigyta pirmoji jachta „Šaulys“³⁶³. Jachta „Šaulys“ nebuvo vienintelė jūrinė transporto priemonė Klaipėdos jūros šaulių būryje. Būrys taip pat turėjo mokomąją 15 m² būrinę jolę³⁶⁴, kurią už 1 200 Lt įsigijo 1937 metais. Su savo jachta šauliai dalyvaudavo įvairiose regatose. Šauliška veikla, susijusi su vandeniu, buvo vystoma ne tik Baltijos jūroje, bet ir vidaus vandens telkiuose. Būriavimo ir irklavimo sportu užsiiminėjo ir kiti šaulių būriai: laikinosios sostinės šauliai būriavo Kauno „Jachklube“, Zarasų, Šiaulių ir Alytaus daliniai taip pat vykdė panašią veiklą³⁶⁵. Verta pastebėti, jog vandens transporto priemonių naudojimas šaulių būriuose buvo orientuotas į sportinę, o ne į karinę veiklą. Tiek jūros šauliai su savo jachta „Šaulys“, tiek ir kiti šaulių būriai nesirengė karinių užduočių

³⁵⁹ J. L. L. Kurklietis, „Šauliai – dragūnai“, *Trimitas* 19 (1931), 365.

³⁶⁰ 1938 04 12 ŽŪM Miškų tvarkymo skyriaus raštas Utenos miškų urėdui nr. 8000, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1297, l. 57.

³⁶¹ Vytautas Jokubauskas, „Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba“ *Karo archyvas*, t. XXX (2015), 274.

³⁶² V. Smalys, „Šaulių žirginis sportas“, *Fiziškas auklėjimas* 6-7 (1940), 59.

³⁶³ Mindaugas Nefas, „Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte (1923 – 1939 m.)“ (magistro darbas, Lietuvos edukologijos universitetas, 2012), 41–42.

³⁶⁴ XX Klaipėdos ŠR vadas Kūno kultūros rūmų pirmininkui, LCVA, 1501, ap. 1, b. 255, l. 49.

³⁶⁵ Vasauskas, „Šaulių irklinis sportas“, *Fiziškas auklėjimas* 6-7 (1940), 42; K. D., „Būriavimo sportas Šaulių Sąjungoje“, *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940), 49.

atlikimui. Plačiau šios srities išvystyti nepavyko dėl lėšų stokos, gerokai menkesnio susidomėjimo jūrine veikla ir politinių aplinkybių. 1939 m. praradus Klaipėdos kraštą, jūrinės veiklos periodas LŠS pasibaigė ir todėl vandens veiklos buvo vykdomos tik vidaus telkiniuose.

Trumpai apžvelgus šias keturias išskirtines veiklos sritis, galima konstatuoti, kad jos buvo įkurtos ir vystomos LŠS dėl dviejų priežasčių. Pirma, organizacija, siekdama pritraukti kuo daugiau ir įvairesnių interesų žmonių, jiems siūlė galimai jų interesus atitinkančią veiklą. Bent jau dalis jos buvo tiesiogiai koreliuojanti su to meto visuomenės tikslais – aviacijos vystymu. Antra priežastis siejasi su bendra Lietuvos politinės ir karinės valdžios politika, siekiu stiprinti karinę galią ir suartinti kariuomenę su visuomene. Aviacija, kavalerija, jūrine veikla susidomėję vyrai, dalyvaudami LŠS veikloje, išlaikydavo savo civilinį statusą, drauge įgydavo specialiųjų gebėjimų, kurie buvo naudingi kariniu požiūriu. Taip pat verta išskirti išskirtinę šauliškos veiklos sritį – ugniagesybą. Šaulių sąjungai, vykdančiai tautinę politinės valdžios politiką, iki 1940 m. pavyko perimti didžiąją dalį savanoriškų šaulių ugniagesių komandų visoje Lietuvoje. O tai žymi mažiausiai tris svarbius aspektus. 1. Vyriausybė LŠS delagavo svarbią civilinę funkciją, tokiu būdu išreiškdamą pasitikėjimą ir išplėsdama šauliškos veiklos galimybes. 2. Šauliai, perimdami priešgaisrinę apsaugą iš žydų, neišvengė tautinių įtampų, pasireiškusių susipriešinimu. 3. Šios srities plėtojimas leido į organizaciją pritraukti daugiau narių, ir prisidėjo prie šaulių, kaip naudą visuomenei teikiančių asmenų, įvaizdžio formavimo.

1.3.3. Moterys šaulės

Diskusija dėl galimybės moterims dalyvauti LŠS veikloje kilo jos formavimosi pradžioje. 1919 m. rugpjūčio 8 d. susirinkime, anot Emilijos Putvinskienės, jau buvo diskutuojama dėl moterų narystės. Susirinkusieji buvo pasidaliję į dvi dalis: vieni pasisakė už lygiateisiškumą, o kiti teigė, kad, jei moterys bus organizacijoje, „bus tik flirtas“, t. y. nerimta organizacija. Vis tik V. Putvinskis sugebėjo įtikinti visus dėl moterų dalyvavimo reikalingumo³⁶⁶ ir formalių draudimų numatyta nebuvo. Šis sprendimas atsispindi ir pirmuosiuose Sąjungos įstatuose, kuriuose nurodyta, jog ne rikiuotės šaulėmis „gali būti ir moterys“³⁶⁷. Kaip ir teigia E. Putvinskienė, tokį pasirinkimą lėmė jos vyro pozicija, kuri rėmėsi bendrosios kultūros ir etikos principais bei pagarbiu požiūriu į moterį. Taigi verta pabrėžti, kad jis skirtingai žiūrėjo į moterų ir vyrų galimybes, nes vyrus jis matė kaip moterų gynėjus³⁶⁸, o ne bendražygius kovoje, laikydamasis nuostatos, jog moterys yra silpnesnės. V. Putvinskio laikysena atsispindėjo ir šeimos pasirinkimuose: žmona ir visos dukros buvo itin aktyvios

³⁶⁶ Putvinskienė, *Atsiminimai ...*, 78–79.

³⁶⁷ *Pagrindiniai LŠS įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 5.

³⁶⁸ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai. T. II ...*, 186–187.

šaulės, kurių dėka buvo sukurta savita ir ideologiškai labai stipri moterų šaulių veikla. Istoriografijoje moterų šaulių klausimas yra nušviečiamas tik epizodiškai, specialiai šiai narių grupei skirtų tyrimų nėra. Ir nors šioje disertacijoje jų veikla yra nagrinėjama, tačiau jos turėtų susilaukti ir atskiro tyrimo.

Verta pastebėti, jog laikas plėtotis moterų šaulių veiklai buvo tinkamas. Tarpukario Lietuvos visuomenė vadavosi iš stereotipinio požiūrio į moters vaidmenį. Moterų emancipacija jau buvo prasidėjusi: įvykęs moterų suvažiavimas, jos turėjo teisę balsuoti, t. y. dalyvauti politiniame gyvenime, steigė įvairias draugijas, ypač socialinėje sferoje. Visuomenėje ryškiai padėtį užėmusios moterys, pvz., S. Smetonienė ir J. Tūbelienė, aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime, įvairių draugijų veikloje³⁶⁹. Manytina, jog šis faktorius taip pat turėjo palankias aplinkybes, ypač autoritarizmo metais, nes kėlė teigiamą A. Smetonos požiūrį į viešąją moterų, taip pat ir šaulių, veiklą.

Suomijos *Lotta Svärd* organizacijos įtaka ryškiai matoma moterų šaulių veikloje. Ryškiausiai ji pasireiškė kariškos propagandos organizavimu ir vykdymu, sanitarijos ir pirmosios medicinos pagalbos organizavimu, lėšų šauliškai veiklai ir Lietuvos kariuomenei rinkimu, LŠS raštinių darbo užtikrinimu³⁷⁰. Vizualūs panašumai tarp suomių ir lietuvių yra itin ryškūs, dėvėtos uniformos buvo beveik identiškos.

13 pav. Suomijos „Lotta Svärd“ organizacijos narės apsirengusios savo uniforma³⁷¹

14 pav. Šaulės moterys (pirmoje eilėje antra iš kairės M. Žmuidzinavičienė, antroje eilėje pirma iš kairės S. Marcinkevičienė) viešnagės Suomijoje 1935 m. metu kartu su Suomijos, Latvijos ir Norvegijos kolegėmis³⁷²

Būtent suomės veiklos atžvilgiu ilgainiui tapo svarbiausiu pavyzdžiu lietuviams. Nepaisant to, organizacinė sąranga buvo skirtinga, nes *Lotta Svärd* pagal funkcijas tiesiogiai susijusi su *Suojeluskunta*, tačiau organizacine prasme turėjo plačias savarankiškos veiklos teises.

³⁶⁹ Ingrida Jakubavičienė, *Seserys. Sofija Smetonienė (1884-1968) ir Jadvyga Tūbelienė (1891-1988)* (Vilnius: Versus aureus, 2014), 134–155.

³⁷⁰ Lotta Svärd įstatai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 898, l. 1.

³⁷¹ „Lotta Svärd“, žiūrėta 2014 m. 02 15 d., <http://perinne.fi/lotta-svard-jariesto/>

³⁷² LCVA. A048-P060.

O moterys šaulės buvo integrali LŠS dalis. Planų tapti atskira organizacija buvo atsisakyta apie 1930 m., nes, anot A. Marcinkevičiaus, tik dirbant kartu (vyrams ir moterims) įmanoma pasiekti visišką LŠS idealą. Be to, būdamas drauge moterys galėjo atlikti visus nerikiuotės šauliams keliamus darbus³⁷³. Toks požiūris išliko ir vėliau, nes net ir po 1935 m. LŠS reorganizacijos moterys liko sudėtine organizacijos dalimi.

Pirmame LŠS veiklos dešimtmetyje šauliams trūko požiūrio, jog moterys organizacijoje ne tik gali būti naudingos, bet ir turėti išskirtinį statusą bei reikšmingos veiklos. Pavyzdžiui, 1923 m. LŠS suvažiavime šaulys Ruškys siūlė į LŠS pritraukti kuo daugiau moterų, bet ne tam, kad būtų išplėsta veikla ar pan., o dėl to, jog vyrai galėtų sau išsirinkti merginas ir žmonas³⁷⁴. Žinoma, dalis organizacijos narių buvo priešingos nuomonės. Itin aktyviai moteris dalyvauti šauliškoje veikloje kvietė šaulių choro vadovas Antanas Vaičiūnas. Jo teigimu, moters užduotis buvo kartu su vyru rengtis kovai, o jai atėjus, savo vyrą išlydėti, ir pačiai perimti paliktas užduotis³⁷⁵. Šioje diskusijoje nuošalėje neliko ir moterys, kurių teigimu, „Kiekviena šaulė, <...> turėtų taip pat ginklą mokėti valdyti, ir turėti revolverį, nes šaulė privalo pati save apginti ir net stoti išvykusių arba žuvusių draugų vieton“³⁷⁶. Moterims teko sudėtingas uždavinys – atrasti galimybę veikti paramilitarinėje organizacijoje, kurios pagrindas buvo išimtinai vyrams priskiriama karinė veikla. Be to, moterys susidūrė su stereotipiniu požiūriu ir moters dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Nors moterys LŠS veikloje dalyvavo nuo 1919 m., tačiau jokios išskirtinės funkcijos (be pavienių darbų, pvz. H. Ivanauskienės viešnage Čekoslovakijoje) neturėjo. Tad natūralu, kad moterų skaičius šioje organizacijoje ilgą laiką buvo nedidelis.

Naujas impulsas moterų šaulių veiklos suaktyvėjimui susijęs su Kauno miesto šaulių būriuose veikusiomis moterimis. 1927 m. jų iniciatyva buvo iškelta diskusija dėl moterų galimybių sudaryti atskirus vienetus/skiltis šalia veikiančių šaulių būrių. Buvo svajota, kad moterys sudarytų atskirą organizaciją, kaip tai buvo Suomijoje. Ideologiškai svarbu tai, jog moterys kėlė ir aukštesnius reikalavimus, susijusius su organizacijos valdymu: „Rinkime ir valdybas ir moterų, leiskime joms pareikšti savo iniciatyvos, padėkime tik joms darbą dirbti – ir pamatysime, ką gali moteris.“³⁷⁷ Tačiau šioms tikslams nebuvo lemta išsipildyti, nes per visą LŠS veiklos laiką (1919–1940) į centro institucijas (Centro valdybą, Garbės teismą ir Kontrolės komisiją) nebuvo išrinkta nė viena moteris. Tų pačių metų kovo mėnesį Kauno šaulės nusprendė vienyti ir sudarinėti atskirus dalinius, veikiančius prie šaulių būrių. Šios idėjos iniciatorės buvo

³⁷³ 1930 03 26 LŠS centrinės moterų organizavimo komisijos pasitarimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 691, l. 140.

³⁷⁴ „Visuotinai šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 167 (1923), 28.

³⁷⁵ Antanas Vaičiūnas, „Sesutėms lietuvaitėms“, *Trimitas* 42 (1922), 25.

³⁷⁶ S. P., „Į drauges šaulės“, *Trimitas* 126 (1923), 28.

³⁷⁷ Šaulė M. Šil-nė., „Šaulės moterys“, *Trimitas* 3 (1927), 70.

V. Putvinskio aplinkos moterys: Honorata Ivanauskienė, Ona Putvinskaitė-Tercijonienė, Leokadija Dainauskienė, Marija Augulienė ir Julija Mikelkevičienė³⁷⁸. 1927 m. balandžio 13 d. LŠS CV patvirtino pirmąsias moterų šaulių veikimo taisykles. Jos reglamentavo, kad visos moterys šaulės turi priklausyti prie šaulių būrių veikiantiems skyriams, darbą vykdyti sporto, sanitarijos, tiekimo-mitybos, propagandos ir lėšų rinkimo sekcijose. Moterų skyrių turėjo sudaryti ne mažiau kaip 5 šaulės. Buvo numatyta dalinė savivalda: moterys šaulės turėjo teisę rinktis į savo rinktinių ir Sąjungos moterų šaulių suvažiavimus³⁷⁹. Tačiau moterims nebuvo suteiktas savarankiškumas arba galimybė formuoti atskirus dalinius. Žinoma, verta pažymėti, jog šių taisyklių priėmimas buvo žingsnis į priekį, nes iki tol moterys organizacinėje struktūroje iš viso buvo ištirpusios tarp vyrų, todėl nebuvo aiškus netgi tikslesnis jų skaičius. Vis tik reikia pabrėžti, kad 1927 m. žymi moterų šaulių konsolidacijos LŠS organizacinėje struktūroje pradžia.

Tai, jog moterų buvo gerokai mažiau nei vyrų, yra faktas, kuris tuomet buvo aiškinamas, tuo jog moterys nėra tinkamai organizuojamos, nes joms nėra suformuluojamos atskiros užduotys, kurias jos galėtų vykdyti. Todėl buvo siekiama išgryninti veiklos sritis, kuriose moterys galėtų dirbuoti „nenustojant savo moteriškumo“. Tokios sritys buvo: auklėjimo, labdarystės, sanitarijos³⁸⁰. Diskutuojant dėl galimos veiklos šaulėms, 1930 m buvo iškelta nauja iniciatyva – moterų autonomijos. Tam reikalui organizuoti buvo įkurta Centrinė moterų šaulių organizacinė komisija, sudaryta iš H. Ivanauskienės (pirmininkės), O. Putvinskaitės-Tercijonienės (vicepirmininkė), O. Kairiūkštienės, S. Putvinskaitės-Marcinkevičienės ir L. Narkevičaitės-Dainauskienės³⁸¹. Moterų šaulių konsolidacija visą dešimtmetį buvo silpna, vyrai šauliai į tai žiūrėjo negatyviai. Nors, reikia pripažinti, jog 1930 m. fiksuojami pavieniai epizodai ir iš LŠS vadovybės, rodantys pozityvią nuomonę dėl moterų šaulių veiklos galimybių. Pavyzdžiui, buvo pakoreguotos šaulių pasisveikinimo taisyklės, kurios moterims suteikė teisę sveikintis ne karišku, o įprastu pasisveikinimu³⁸². Nedidelė smulkmena rodo, jog buvo ieškoma priemonių, kuriomis moterys šaulės išsiskirtų nuo vyrų veiklos. Tiesa, LŠS vadovybė nedarė kliūčių moterų šaulių Centrinio komiteto veiklai. Iki tol šauliška veikla susidomėjusioms moterims buvo siūloma lygiai tokia pati veikla, kaip ir vyrams. Pačioms šaulėms netrūko noro tapti nepriklausomomis nuo vyrų, nes Lietuvoje jau buvo nemažai

³⁷⁸ Moterų šaulių veiklos žiniaraštis, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1014, l. 5.

³⁷⁹ „Šaulių reikalai“, *Trimitas* 17 (1927), 541–542.

³⁸⁰ Šaulio duktė, „Ką galėtų nuveikti moteris-šaulė“, *Trimitas* 15 (1930), 300–301.

³⁸¹ „Sesės šaulės!“, *Trimitas* 6 (1930), 112.

³⁸² 1930 12 16 Šaulių pasisveikinimo taisyklių pakeitimas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4371, l. 3.

informacijos apie suomių moterų *Lotta Swärd* organizacijos sąrangą. Todėl buvo siūloma sekti jų pavyzdžiu ir sudaryti atskirus būrius, turėti savo atskiras raštines, finansus ir pan.³⁸³

Moterų šaulių autonomijos proceso naują etapą žymi 1933 m. kovo 1 d., kai buvo patvirtintos naujos jų veiklos taisyklės. Jose buvo deklaruota, jog moterys šaulės, siekdamos organizuotai vykdyti šaulišką veiklą, turi atlikti joms „labiau įmanomus“ darbus, todėl turi teisę organizuotis į atskirus skyrius, kurie priklauso nuo bendros LŠS vadovybės. Moterims buvo paskirtas nerikiuotės šaulių statusas ir konkretizuota jų galima veikla. Daugiausia funkcijų moterims numatyta kultūriniame darbe: „a) šauliškų idėjų skleidimas šeimoje ir gyvenime, b) palankios šaulių idėjai nuomonės visuomenėje sudarymas, c) šauliško bendravimo kėlimas, d) moterų šaulių garbės auklėjimas ir gynimas, e) šauliškas vaikų ir jaunimo auklėjimas, f) moters šaulės uždavinių ir pareigų aiškinimas bei vykdymas, kaip motinos, žmonos, sesers ir dukters, g) lietuvių kalbos ugdymas ir abstinencijos skleidimas.“ Dar moterys galėjo užsiimti sportine veikla bei privalomai susipažinti su karine programa³⁸⁴.

Būtina pažymėti, jog šiose taisyklėse pirmą kartą aiškiai yra įvardytas požiūris į moters vaidmenį ne tik LŠS, bet ir visuomenėje. Visų pirma šaulė moteris buvo įsivaizduojama kaip šauliškosios ideologijos skleidėja ir puoselėtoja, kurios dėka turi didėti LŠS narių gretos. Ideologijos supratimas ir jos aiškinimas buvo nuolatos deklaruojamas moterų šaulių vidiniuose dokumentuose, susirašinėjime, mokymų programose. Pavyzdžiui, kiekvienai moteriai šaulėi buvo iškelti reikalavimai „pažinti šaulių pagrindinius ideologinius dėsnius ir jos istoriją“ (kandidatėms), o per pirmuosius trejus narystės metus ji turėjo būti puikiai susipažinusi su „šaulių ir Lietuvos ideologija“ bei V. Putvinskio raštais ir jo gyvenimu³⁸⁵. Antras iš taisyklių išryškėjantis požiūris į šaulę aspektas – jos statusas kuris tiesiogiai susijęs su statusu šeimoje (duktė/sesuo – žmona – motina). Kiekviena šaulė, vykdydama pareigas, turėjo atsižvelgti ir į jos statusui keliamas etines normas ir net visuomenės lūkesčius. Taip deklaruotas požiūris į statuso raidą, t. y. moterys turi išpildyti jos lyčiai suteiktą funkciją tapti motinomis. Tai tiesiogiai koreliuoja su veiklos funkcijomis auklėti vaikus ir jaunimą, tokiu būdu jaunesnės narės turėjo rengtis tapti motinomis. Trečias, aspektas kuris tarsi viską apibendrinantis yra šaulės pavyzdys. Jos nepriekaištingas elgesys turėjo suformuoti teigiamą požiūrį į LŠS.

Galima teigti, kad reikalavimai moterims buvo gerokai aukštesni nei vyrams. Nors pastariesiems ir buvo keliami panašūs reikalavimai, tačiau jie niekada nebuvo taip griežtai reglamentuojami kaip moterims. Šaulės moterys griežtai laikėsi savikontrolės, pavyzdžiui, buvo griežtai uždrausta vartoti alkoholinius gėrimus joms uniformuotoms (išskyrus silpną alų, jei

³⁸³ B. P-tė, „Šaulių moterų reikalai“, *Trimitas* 12 (1931), 227.

³⁸⁴ *LŠS moterų šaulių veikimo taisyklės* (Kaunas: LŠS, 1933), 1–2.

³⁸⁵ Moters šaulės darbo programa, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1339, l. 33.

daugiau nieko nebuvo gerti). Už šios taisyklės nesilaikymą buvo numatyti vieši teismai moterų šaulių tarybose, teisės nešioti uniformą ir šaulio ženklo atėmimas ir net pašalinimas iš LŠS³⁸⁶. Moterys kryptingai siekė, jog visuose šaulių renginiuose būtų uždrausta vartoti alkoholį ir šauliams vyrams³⁸⁷. Tai, jog vyrų elgesys netenkino moterų, rodo ir neįgyvendintas sumanymas inscenizuoti „šaulio teismą“ (pagal tuo metu itin populiarių debatų žanrą), kurio metu tikriausiai būtų „teisiamas“ blogo šaulio prototipas, tačiau LŠS viršininkas tam užkirto kelią³⁸⁸, tikriausiai baimindamasis, jog „teismas“ nevirstų vyrų ir moterų ginču bei nepatektų į visuomenę.

1933 m. moterų šaulių veiklos taisyklėse buvo įtvirtinta autonominė trijų lygių valdymo sistema, kurią ribojo bendra LŠS vadovybė. Būtent tai nepatiko moterims šaulėms, kurios aktyviai stengėsi gauti daugiau savarankiškumo. Jas piktino, kad taisyklėse nenumatyta daugiau teisių jų vadėms nustatyti karinio parengimo programas, pačioms nuspręsti, kaip skirstyti surinktas lėšas, bei tai, jog šauliams ir šaulėms buvo numatytas bendras garbės teismas³⁸⁹. Iš viso moterys šaulės LŠS vadovybei pateikė prašymą pakoreguoti 12 priimtų taisyklių punktų. Juose išryškėja moterų siekis gauti dar daugiau, kad ir simbolinio savarankiškumo: turėti atskirą antspaudą, vėliavą, gauti teisę dalyvauti šaulių būrių valdybų posėdžiuose ir pan.³⁹⁰ Tokia moterų šaulių pozicija byloja apie jų ambicingus planus gauti daugiau savarankiškumo ir išskirtinumo bei tokiu būdu sustiprinti savo statusą. Taigi nors 1933 m. buvo gauta daug daugiau teisių nei turėta iki tol, tačiau moterys šaulės puoselėjo ambicingus tikslus. Be to, kaip matyti iš moterų šaulių susirašinėjimo, nestokota idealizmo.

Vis tik visuotinio požiūrio į moters dalyvavimo LŠS veikloje reikalingumą buvo stokojama. Nepaisant fakto, jog LŠS vadovybė buvo šeimyniniais ryšiais susijusi su moterų Centrinio komitetu (moterų Centrinio komiteto narėmis buvo LŠS CV pirmininko A. Žmuidzinaičiaus žmona Marija ir dukterėčios Sofija ir Ona Putvinskaitės), moterims nebuvo skubama suteikti daugiau autonomijos. Tam daugiausia įtakos galėjo turėti visuomenėje vyraujantis skeptiškas požiūris į visuomeninę moterų veiklą. 1933 m. pradžioje moterims Kaune atidarius joms skirtą klubą „Seklyčia“ LŠS oficioze pasirodė tokią veiklą pašiepianti karikatūra. Kaip matyti iš pateiktos karikatūros, į moterų veiklą žiūrėta ne tik skeptiškai, bet ir pajuokiamai. Tarsi moterys, susivienijusios į savo skyrius, užsiiminėja tik mados reikalais, o ne reikšmingais darbais. Tačiau toks vyrų požiūris neatitiko pačių moterų veiklos ir tikslų. Atvirksčiai, jos priešinosi iš Vakarų ateinančioms naujausioms drabužių ir net elgesio madoms.

³⁸⁶ 1935 12 02 LŠS Moterų šaulių centro komiteto raštas LŠS vadui nr. 225. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 974, l. 47.

³⁸⁷ 1935 05 05 LŠS moterų šaulių centro komiteto posėdžio protokolas nr. 6. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 907, l. 20.

³⁸⁸ 1935 09 01 LŠS moterų šaulių komiteto posėdžio protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 907, l. 7.

³⁸⁹ 1933 06 22 VII šaulių rinktinės šaulių moterų komisijos raštas LŠS Centro moterų organizacinei komisijai nr. 73, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 691, l. 44.

³⁹⁰ 1933 12 06 LŠS Moterų šaulių organizacinės komisijos raštas LŠS CV, LCVA, 561, ap. 2, b. 691, l. 97–100.

Moterų seklyčia.

Karikatūra J. Martinaičio.

Kauno moterys atidarė savo klubą, kurį pavadino „Moterų Seklyčia“. Seklyčios skaityklėje vyrauja madų žurnalai.

Sauo iš kalmo: Nagi kur dabar eiti, kaip akis išplikuoti?
Sauso iš Kauno: Į seklyčią bėgul. Į seklyčią! Reikia naujaušų pavasario madų žurnalų pažūrėti!

15 pav. Karikatūra „Moterų seklyčia“³⁹¹.

Moterys šaulės nestokojo ambicijos tapti svarbiausiomis tautinio visuomenės auklėjimo vykdytojomis. Šis auklėjimas buvo orientuotas ne tik į tautinių vertybių ugdymą, bet ir į bendrųjų elgesio ir moralės dėsnių keitimą. Moterims šaulėms buvo siūloma kovoti „su girtavimu, moterų dažymosi, papirusų rūkymu, palaidavimu“³⁹². Taigi nors moterys ir kėlė politinius reikalavimus, tačiau jos atstovavo pakankamai konservatyviam požiūriui į moterį. Jis daugiausia atskleidžiamas per požiūrį į moterį kaip fizinį objektą. Natūralu, jog 2-ojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvą pasiekė moterų mados idėjos, viena iš jų „Miss“ konkursai. Moterų šaulių ideologė E. Putvinskienė į siūlymus organizuoti tokio pobūdžio konkursus reagavo labai griežtai ir vertino kaip netikusių idėjų. Ji siūlė šauliams protestuoti dėl šių siūlymų, nes, anot jos, gražuolių rinkimai yra „išgimimo pažymiai“ ir „lengvatikių užgaidos“³⁹³. Tokia „šaulių motinos“ pozicija buvo labai svarbi ir skatino kitas šaulės kritikuoti iš Vakarų ateinančias naujoves. 1932 m. Vilkaviškio moterys šaulės organizavo „mados teismą“, jame buvo teisiami tuo metu visuomenėje egzistavę moterų tipai: „moteris madų sekėja“, „moteris šeimninė“, „moteris visuomenininkė“ ir „moteris auklėtoja“³⁹⁴. Tokių renginių metu buvo išsamiai analizuojami šių tipų pliusai ir minusai. Šio žanro pirmasis renginys Kaune buvo įvykęs dar 1929 m., jame buvo diskutuojama apie mados subtilybes³⁹⁵, o Vilkaviškio šaulių „teisme“ atsispindėjo ne tik požiūris į moterų madas, bet ir į jos vaidmenį visuomenėje, jos statusą ir uždavinius. Per šaulišką veiklą buvo siekiama įtvirtinti moters kaip visuomenės ugdytojos, auklėtojos vaidmenį, kuris tiesiogiai koreliavo su jos kaip motinos pareigomis. Neatsitiktinai

³⁹¹ Karikatūra „Moterų seklyčia“, *Trimitas* 16 (1933), 316.

³⁹² 1936 02 23 Radviliškio šaulių moterų pagedavimai dėl moterų uždavinių, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 999, l. 35.

³⁹³ Emilija Putvinskienė, „Dėl „Miss“ lietuvių rinkimo“, *Trimitas* 52 (1930), 1068.

³⁹⁴ 1932 11 09 Vilkaviškio šaulių būrio, moterų šaulių skyriaus raštas LŠS šaulių moterų centro komitetui nr. 15, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 691, l. 111.

³⁹⁵ Taira Žilinskienė, „XX a. trečiojo dešimtmečio Lietuvos drabužių mados“, *Liaudies kultūra* 2 (2004), 36.

moterų šaulių dėka viena iš pagrindinių organizuojamų švenčių tapo Motinos diena. Sekant Putvinskių šeimos pavyzdžiu, visi šauliai buvo raginami vesti tik šaules arba savo žmonas įtraukti į šaulių gretas³⁹⁶. Šaulės moterys buvo raginamos nepasiduoti mados vaikymuisi, o daugiau investuoti į savo išsilavinimą³⁹⁷.

Nors šaulės siekė daugiau savarankiškumo, tačiau jos netruko pasinaudoti jau ir suteiktomis teisėmis. Vadovaujantis moterų šaulių veiklos taisyklėmis 1933 m. liepos 2–3 d. buvo sušauktas pirmasis moterų šaulių suvažiavimas³⁹⁸. Jame išryškėjo skirtingos šaulių vizijos į savo veiklą. Jas galima suskirstyti į dvi grupes: 1 – šaulė dalyvauja kultūrinėje veikloje ir kariškame parengime, o 2 grupė – moterys dalyvauja tik kultūrinėje veikloje. Pirmajai grupei atstovavo Sofija Marcinkevičienė, kurios teigimu, moterys neturi baidytis militarizmo, nes „Savęs apgynimas tai nėra <..> militarizmas, bet kaip tiktai kova su neteisybe ir išnaudojimu“³⁹⁹. Priešingos nuomonės buvo dalis atstovių, tarp kurių išsiskyrė J. Nainienė, kurios teigimu, „didesnis ginklas yra jos [moters – M. N.] vidujinė jėga negu fizinė. Moters dora yra jos geriausias gynėjas“⁴⁰⁰. Vis tik didesnė dalis moterų laikėsi pirmosios pozicijos, tačiau tai anaipol nereikiškė ideologinio ar organizacinio skilimo. Vyrų ir moterų šaulių suvažiavimų protokolų analizė leidžia teigti, jog moterys viena kitos atžvilgiu laikėsi gerokai kultūringiau ir apsieidavo be didesnių asmeniškumų bei įžeidinėjimų, priešingai nei vyrai. Suvažiavime savo pozicijas išreiškė ir vyrai, atstovavę LŠS vadovybei. Atidaryme kalbėjęs CV pirmininkas A. Žmuidzinavičius ir LŠS viršininkas plk. lt. M. Kalmantas į moterų šaulių veiklą žiūrėjo teigiamai, tačiau aiškesnių krypčių jų veikimui neišsakė. Aktyviai diskusijose dalyvavo CV nariai plk. J. Šarauskas ir A. Marcinkevičius. Pirmasis pabrėžė, kad moterys šaulės turi išskirtinę galimybę sukelti tautoje mintį, jog kiekvienas turi rengtis Tėvynės gynybai. Tai reiškia, jog moterys turi ne tik pačios dalyvauti karinėje veikloje, bet ir skatinti prisijungti kitus. Jis pateikė suomių šaulių pavyzdį. A. Marcinkevičius aktyviai dalyvavo diskusijoje dėl atskirų moterų šaulių vienetų reikalingumo. Jo pozicija nebuvo pasikeitusi. Jis kategoriškai neigė tokią galimybę, sakydamas, jog tai pakenks organizacijai, todėl realu siekti tik savarankiškumo rinktinių ir centro moterų komitetams, bet tikrai ne visoms moterims šaulėms⁴⁰¹. Apibendrinant pirmojo suvažiavimo diskusijas, galima teigti, kad šaulės turėjo likti vyrų pagalbininkės ir šaulišku idėjų skleidėjos.

³⁹⁶ „Šaulė – Motina. Šaulės Klupšienės pranešimas“, *Trimitas* 11 (1930), 211.

³⁹⁷ Z. Kinderienė–Dulskytė, „Mados ir moterys“, *Trimitas* 42 (1938), 1016.

³⁹⁸ 1933 04 2–3 Pirmojo visuotinio LŠS moterų šaulių atstovių suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4376, l. 30.

³⁹⁹ „Pirmasis moterų šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 28 (1933), 546.

⁴⁰⁰ 1933 04 2–3 Pirmojo visuotinio LŠS moterų šaulių atstovių suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4376, l. 33.

⁴⁰¹ 1933 04 2–3 Pirmojo visuotinio LŠS moterų šaulių atstovių suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4376, l. 34.

Pirmajame suvažiavime moterys šaulės išrinko 12 savo atstovių į Centro komitetą, kuris jau kitą dieną pradėjo darbą. Komiteto pirmininke buvo išrinkta Marija Žmuidzinaičienė⁴⁰², tokiu būdu visa LŠS vadovybė atsidūrė Žmuidzinaičių šeimos rankose, tad dažnai moterų šaulių posėdžiai pasibaigus oficialiai daliai prasitęsavo Žmuidzinaičių namuose, kur dalyvaujančiųjų ratas būdavo gerokai didesnis (dalyvavo ir vyrai). Šeimyninė linija yra itin ryški moterų šaulių veikloje. Galima teigti, jog moterų vadovybėje susibūrė V. Putvinskio aplinkos moterys. Žmona Emilija pirmajame suvažiavime buvo patvirtinta garbės pirmininke⁴⁰³, duktė Sofija tapo moterų komiteto vicepirmininke, o komiteto pirmininke tapusi M. Žmuidzinaičienė buvo šaulių ideologo V. Putvinskio sesuo. Todėl neatsitiktinai moterys šaulės savo veikloje akcentavo, jog reikia steigti pavyzdinių šaulių būrius, „pagal V. Putvinskio ideologiją“⁴⁰⁴ (ne šauliškąją, bet V. Putvinskio). Būtina pastebėti, kad šeimyninė LŠS valdymo linija lėmė ir tai, jog tiek vyrai, tiek ir moterys nešaukė savo visuotinių suvažiavimų iki pat LŠS reorganizacijos. Nors 1933 m. moterys itin džiugiai rinkosi į savo suvažiavimą, tačiau kitas įvykis tik 1936 m. birželio 30 d.⁴⁰⁵ Todėl lygiai taip, kaip ir vyrų atveju, iškilo dilema dėl centro institucijų darbo teisėtumo, kadangi pagal taisykles centro komitetas turėjo būti renkamas dvejiems metams⁴⁰⁶. Tad nors buvo deklaruojamos V. Putvinskio idėjos, tačiau viena svarbiausių – demokratiškumo – sektį nebuvo skubama.

Po 1933 m. suvažiavimo moterys šaulės savo veiklą vykdė susiskirstiusios į keturias sritis: tautinio auklėjimo ir propagandos (vedėja S. Marcinkevičienė), tautos sveikatos (vedėja O. Tercijonienė), jaunųjų šaulių globos (vedėja O. Grigonienė) bei sporto (tiesiogiai vadovavo M. Žmuidzinaičienė)⁴⁰⁷. Taigi buvo apimtos plačios ir sudėtingai apibrėžiamos sritys. Itin svarbiu moterų šaulių veiklos populiarinimo ir darbų viešinimo organu tapo „Trimitas“, kuriame atsirado skiltis „Moterys šaulės“, ir visuomet buvo publikuojama ne tik informacija apie renginius arba Centro komiteto sprendimus, bet ir spausdinami diskusiniai ir ideologiniai straipsniai. Tačiau tai nereiškė, jog moterys šaulės liko patenkintos. Šaulė J. Nainienė skilties atsiradimą lygino su „kampininko“ padėtimi⁴⁰⁸. Spaudos klausimas buvo susijęs su moterų šaulių siekiais įgyti dar didesnę savarankiškumą nuo vyrų. Atskirą leidinį „Šaulė“ moterys pradėjo leisti 1939 m., iki Lietuvos okupacijos pasirodė 4 numeriai.

Nepaisant sėkmingos ir aktyvios šauliškos veiklos, moterys šaulės XX a. 3-ojo dešimtmčio viduryje į planuojamą organizacijos pertvarkymą žiūrėjo kritiškai. Buvo

⁴⁰² 1933 04 04 LŠS moterų šaulių centro komiteto posėdžio protokolas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 907, l. 9.

⁴⁰³ „Pirmasis šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 29 (1933), 564.

⁴⁰⁴ 1933 10 29 LŠS moterų šaulių centro komiteto posėdžio protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 63.

⁴⁰⁵ „Moterų šaulių rinktinių atstovių susirinkimas“, *Trimitas* 27 (1936), 647.

⁴⁰⁶ *LŠS moterų šaulių veikimo taisyklės* (Kaunas: LŠS, 1933), 7.

⁴⁰⁷ 1933 10 29 LŠS moterų šaulių centro komiteto posėdžio protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 63–64.

⁴⁰⁸ J. Nainienė, „Mįslė“, *Trimitas* 12 (1934), 237.

nuogaustaujama, jog moterų veikla bus likviduota arba prilyginta nuliui⁴⁰⁹. Tikriausiai tokius nuogaustavimus lėmė pagrindinis pertvarkos tikslas – dar didesnis LŠS sukarinimas. Todėl moterų šaulių centro komitetas parengė rezoliuciją, kurioje pateikė du galimus ateities planus. Pirma, buvo siūloma šalia LŠS sudaryti atskirą šaulių rėmėjų draugiją, kuriai priklausytų visos moterys ir šauliai rėmėjai vyrai. Antra, steigti atskirą moterų šaulių organizaciją suomių pavyzdžiu. Su šiais pasiūlymais moterys buvo apsilankiusios pas pertvarkos autorių, kariuomenės vadą S. Raštikį⁴¹⁰. Nežinia, ar šis veiksmas turėjo įtakos, bet Raštikio pozicija iš dalies sutapo su moterų vizija. Kariuomenės vado siūlymu, moterų veikla turėjo būti atskirta nuo vyrų. Jos turėjo tapti nerikiuotės šaulėmis, veikiančiomis savo atskiruose būriuose, rinktinėse su vieningu moterų centru, kuris turėjo paklusti bendrai LŠS vadovybei⁴¹¹. LŠS pertvarka ir diskusijos dėl moterų ateities sutapo su bendradarbiavimo su Suomijos *Lotta Svärd* organizacija suaktyvėjimu. 1934 m. Lietuvoje lankėsi suomių organizacijos vadė Fanny Lukkonen⁴¹², o 1935 m. vasarą Suomijoje apsilankė moterų šaulių Centro komiteto pirmininkė M. Žmuidzinavičienė ir vicepirmininkė S. Marcinkevičienė, kurios iš kelionės grįžo dar labiau susižavėjusios giminingos organizacijos veikla⁴¹³. Neabejotina, jog suomių organizacijos pavyzdys buvo svarbus reorganizuojant ir moterų šaulių veiklą.

Visi moterų nuogaustavimai dėl organizacijos pertvarkos nepasitvirtino, nes 1935 m. organizacijos įstatyme buvo numatytas atskiras „šaulės“ statusas⁴¹⁴, iki tol nė viename LŠS įstatyme šis statusas nebuvo išskirtas. Naujajame 1936 m. statute jų šauliška veikla ir statusas buvo aptartas labai išsamiai. Numatyta, jog moterys galėjo steigti savo atskirus padalinius (būrius, rinktines), tačiau drauge buvo išlaikyta Sąjungos ir rinktinių vadų viršenybė. Be to, plačiai nušviesta moterų šaulių veikla. Numatyta, kad šaulės turėjo dalyvauti kultūriniame darbe, mokytis naudoti ginklą, šeimoje ugdyti lietuviškus papročius bei mokyti vaikus patriotiškumo, rengti įvairius kursus (sanitarijos, medicinos, buities klausimais), aprūpinti karius ir šaulius šiltais drabužiais, dovanomis, gaminti maistą, rinkti aukas, dėvėti tautinius rūbus, tvarkyti karių ir šaulių kapus⁴¹⁵. Taigi moterims buvo iškeltos konkrečios ir išskirtinės užduotys, kurios buvo itin reikšmingos. Faktiškai Lietuvoje buvo pritaikytas suomių moterų organizacijos veiklos modelis, nors jos ir toliau buvo priklausomos nuo bendros LŠS vadovybės. Visas moterų funkcijas galima suskirstyti į tris sritis: visuomenės ir šaulių mokymas civiliniais klausimais, logistinių funkcijų užtikrinimas ir tautinės kultūros propagavimas bei istorinės atminties

⁴⁰⁹ 1935 09 14 LŠS moterų šaulių centro komiteto posėdžio protokolas nr. 7, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 907, l. 36.

⁴¹⁰ 1935 05 05 LŠS Moterų šaulių centro komiteto posėdžio protokolas nr. 6, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 907, l. 21.

⁴¹¹ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos ...*, 401.

⁴¹² „Lotta Svärd – Suomijos šaulės“, *Trimitas* 16 (1934), 319.

⁴¹³ 1935 07 15 LŠS moterų šaulių Centro komiteto pirmininkės raštas LŠS CV nr. 186, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 985, l. 22-23.

⁴¹⁴ LŠS įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935), 2.

⁴¹⁵ *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 50–52.

puoselėjimas. Taigi galima teigti, kad šaulė moteris buvo įsivaizduojama kaip tautinio auklėjimo vykdytoja, šeimos motina.

Įvykdžius reformą šaulės nebuvo iki galo patenkintos, buvo siekiama gauti dar daugiau savarankiškumo, nes moterų vadė be LŠS vado žinios negalėjo leisti savo įsakymų ir aplinkraščių. Įtampa tarp moterų šaulių ir LŠS vadovybių sustiprėjo 1937 m. šaulių vade paskyrus Sofiją Marcinkevičienę, V. Putvinskio dukrą. Vadė siekė, jog svarstant klausimus, susijusius su šaulėmis, visuomet dalyvautų ji arba kuri nors kita moterų atstovė, tiek LŠS, tiek ir rinktinių lygmeniu, siekta, jog moterys dalyvautų LŠS Tarybos bei rinktinių tarybų posėdžiuose, reikalauta suteikti teisę priimti sprendimus dėl moterų apdovanojimų ir pan.⁴¹⁶ Į moterų nusiskundimus LŠS vadovybė žiūrėjo kritiškai ir siūlė moterims „aimanas <...> paversti realiai darbais ir konkrečiais sumanymais. <...> veikla turi būti pagrįsta ne vien jausmais ir nerealiais užsimojimais, bet turi būti sisteminga, apgalvota, reali“⁴¹⁷. Sukarinus organizaciją bet kokia kritika nebuvo toleruojama. Vadas plk. P. Saladžius ne kartą moterų šaulių vadei primindavo, jog veiklą reikia vykdyti vadovaujantis LŠS statutu ir kariuomenės vidaus tvarkos statuto nuostatomis.

Kalbant apie požiūrio į moters, dalyvaujančios LŠS veikloje, kaitą, galima konstatuoti, jog reforma buvo sukuriama išskirtinis požiūris. Jurgos Miknytės teigimu, XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvoje egzistavo du požiūrio į visuomeninį moters gyvenimą diskursai. Pirmas, katalikiškas, kurio atstovai moterį regėjo kaip bendruomenės švietėją ir tautinės spaudos platintoją. Antras, liberalusis, kuris moterį įsivaizdavo kaip šeimos puoselėtoją turinčią žmonos ir motinos statusus. XX a. pradžioje šis diskursas pakito ir moteris buvo įsivaizduojama jau kaip atskiras pilietinis individas⁴¹⁸. Šauliškajame diskurse 4-ojo dešimtmečio viduryje buvo sujungti visi šie dalykai. Šaulė moteris buvo įsivaizduojama kaip atskiras pilietinis individas, turintis motinos, žmonos, dukters statusus, privalanti tautiniais pagrindais puoselėti ne tik savo šeimą, bet ir likusią visuomenę. Tokius pokyčius lėmė du esminiai faktoriai. Pirma, pasikeitė požiūris į moterį Lietuvos visuomenėje. Buvo plačiau suvoktas jos socialinis vaidmuo, t. y. ne tik vaikų ugdymas. Antra, pačių moterų šaulių aktyvi pozicija. Jos išreikšdavo savo pilietinę ir šaulišką poziciją. Pavyzdžiui, dar iki LŠS pertvarkos 1933 m. svarstant naujas moterų šaulių veikimo taisykles moterys šaulės itin aktyviai gynė savo teises mandagiai įsakmiu tonu⁴¹⁹. Iš kitos pusės gali būti, jog pačios moterys dar iki galo nebuvo supratusios savo vietos ir vaidmens

⁴¹⁶ 1939 10 31 Moterų šaulių vadės raštas LŠS vadui nr. 869, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1339, l. 55.

⁴¹⁷ 1939 10 12 LŠS vado raštas rinktinių vadams ir moterų šaulių vadei nr. 8082, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 108.

⁴¹⁸ Jurga Miknytė, „Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“, *Darbai ir dienos* 51 (2009), 37.

⁴¹⁹ 1933 12 06 LŠS moterų šaulių organizacinės komisijos raštas LŠS Centro valdybai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 691, l. 97.

visuomenėje. Nors buvo keliami politiniai tikslai, kovojama su įvaizdžiu, jog moteris yra gražuolė, bet ne pilietinis individas (kas realiai atitiko feministines nuostatas), šaulė buvo pozicionuojama kaip šeimos moteris, jos tvirtybės pagrindas (konservatyvusis požiūris). Manytina, kad pačių moterų nesugebėjimas iki galo apibrėžti savo statuso ir skirtingo amžiaus šaulių dalyvavimas LŠS veikloje lėmė faktą, jog požiūriai į moterį ir jos veiklą paramilitarinėje organizacijoje skyrėsi.

Palaipsniui moterų šaulių veikla išsikristalizavo, ji buvo skirstoma į dvi dalis: 1. tautos dvasinis, fizinis ir ekonominis stiprinimas, 2. Pagalbos krašto gynimui organizavimas⁴²⁰. Įgyvendinant pirmąją veiklos kryptį, daug dėmesio buvo skirta šaulių mokymui, kuris jas turėjo suformuoti kaip visuomenės auklėtojas. Paskaitų metu moterys dažniausiai skaitydavo pranešimus septyniomis temomis: „Šauliškas patriotizmas ir šaulės“, „Auklėjimas“, „Šaulės visuomenėje ir valstybės gyvenime“, „Šaulė ir namų ūkis“, „Mandagumas“, „Mados“, „Šaulės ir spauda“. Ypač svarbia laikyta pirmoji tema, kurią vystant akcentuota šauliškoji ideologija⁴²¹. Paskaitos buvo organizuojamos šaulių dislokacijos vietose, o taip pat tradiciškai organizuojamose stovyklose ir suvažiavimuose. Išpildant „tautos dvasinį“ ugdymą svarbiu moterų šaulių atributu tapo tautinių drabužių propagavimas visuomenėje. Moterys buvo raginamos rinkti istorines žinias apie tradicinius drabužius.⁴²² Tai rodo, jog to meto visuomenėje jį jau buvo praradę aktualumą, todėl jos ėmėsi gaivinti šią tradiciją. Kiekviena organizacijos narė buvo raginama pasisiūti tautinius drabužius, netgi buvo svarstoma, jog tai galėtų būti moterų šaulių uniforma. Tačiau šio pasiūlymo buvo atsisakyta. Tautiniai drabužiai buvo laikomi šventiniu atributu. Aktyviausia tautinių drabužių atgaivinimo iniciatorė buvo moterų šaulių Tarybos narė Mikalina Glemžaitė. Jai pasiūlius buvo siekiama, jog kuo daugiau šaulių per LŠS 20-mečio šventę būtų pasipuošusios tautiniais drabužiais⁴²³. Jubiliejuje dalyvavo 1 300 tautiniais drabužiais pasipuošusių moterų (iš viso buvo 5 500 moterų šaulių)⁴²⁴. Šaulės aktyviai važinėjo po visą Lietuvą pasakodamos apie tautinius drabužius, „Trimate“ pasirodė serija straipsnių, kuriuose buvo pristatomi skirtingų Lietuvos etnografinių regionų moterų tautiniai kostiumai bei pateikiami brėžiniai, kaip juos pasisiūti⁴²⁵. Šaulės, siekdamos prisidėti prie ekonominių organizacijos problemų sprendimo, 1939 m. įsteigė kooperatyvą „Tautodailė“, kuris turėjo siūti šauliškas uniformas ir įvairius tautinių raštų atributus⁴²⁶. 1939 m. pabaigoje tautinius drabužius

⁴²⁰ 1936 m. Moterų šaulių veiklos žiniaraštis, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1014, l. 6.

⁴²¹ Moterų šaulių temos paskaitoms, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1368, l. 1–2.

⁴²² Honorata Ivanauskienė, „Šaulių moterų parėdai“, *Trimitas* 15 (1929), 243.

⁴²³ 1938 12 19 LŠS Moterų šaulių vadės raštas moterų vadėms nr. 1057, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4456, l. 63.

⁴²⁴ Moterų šaulių vadės metinis pranešimas apie 1939 m, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 992, l. 3.

⁴²⁵ M. Glemžaitė, „Mūsų tautodailės reikalai“, *Trimitas* 13 (1939), 304.

⁴²⁶ Šaulių kooperatyvo „Tautodailė“ įstatai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1013, l. 77.

turėjo 2 853 šaulės⁴²⁷. Vis tik bene geriausiai šaulės, kaip tautos motinos ir auklėtojos, įvaizdį praktiškai turėjo sustiprinti vaikų darželių steigimas ir jaunųjų šaulių veiklos koordinavimas (apie tai jau kalbėta). Vaikų darželiai, dar vadinamos aikštelės, buvo steigiami nuo 1921 m. vasaros, pirmosios tai pradėjo vykdyti Kauno šaulės⁴²⁸, 4-ajame dešimtmetyje ši veikla išplito ir į kitus regionus.

Karinėje srityje šaulės turėjo pasirengti vykdyti sanitarės funkcijas, todėl būriai raginti įsigyti medicininius krepšius ir steigti sanitarijos punktus. Visos šaulės turėjo mokėti naudotis revolveriu, rinkti aukas ginklų įsigijimui, remti šaulių aviaciją, sutikti kariuomenę, grįžtančią ir manevrų, sutikti tarnybą kariuomenėje baigusius ir išlydėti joje tarnybą pradedančius asmenis⁴²⁹. Kaip jau minėta, didėjant moterų autonomijai buvo numatyta karinio rengimo programa. Ji savo esme ir mokomaisiais dalykais beveik nesiskyrė nuo vyrų šaulių programos, tik buvo gerokai trumpesnė ir glaustesnė. Šaulės turėjo būti susipažinusios su kariuomenės ir LŠS drausmės statutu, rikiuotės elementais, išmokti šaudyti revolveriais, susipažinti su žvalgybos pradmenimis, topografija, priešdujine apsauga ir kova prieš panikos skleidimą karo metu⁴³⁰. Praktiškai savo funkcijas šaulės turėjo progą įvykdyti 1939 m. paskelbtos dalinės mobilizacijos metu. Jos buvo paskirtos dirbti prie telefonų įvairiose raštinėse, maitinti mobilizuotus šaulius ir teikti jiems sanitarinę pagalbą⁴³¹.

Prasidėjus pertvarkai, 1935 m. rudenį LŠS iš viso buvo 8 moterų būriai, 234 moterų skyriai, kurių veikloje iš viso dalyvavo 4 459 šaulės⁴³². Jų skaičius nuosekliai kilo iki 1940 m. LŠS likvidavimo: 1936 m. pradžioje jau buvo 5 006 šaulės, 1937 m. – 6 006, 1938 m. – 6 910, 1939 m. – 7 348⁴³³. 1940 m. pradžioje LŠS buvo 9 522 moterys šaulės, kurios veikė 396 atskiruose padaliniuose (būriuose)⁴³⁴. Taigi, lyginant LŠS pertvarkos pradžią ir organizacijos veiklos pabaigą, moterų šaulių skaičius padvigubėjo, veikla išsiplėtė ir tapo išskirtine. Žinoma, būtina paminėti, jog dalis moterų šaulių buvo senosios organizacijos narės, į LŠS atėjusios jai kuriantis arba tuo metu, kai moterų ir vyrų daliniai dar buvo bendri. Organizacijos pertvarka nebuvo vienadienis procesas. Ji užtruko iki 1936–1937 m., nes moterims teko kurti atskirus savo dalinius, ieškoti vadžių ir pan.

⁴²⁷ Statistinės žinios apie moteris šaules 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1345, l. 4.

⁴²⁸ „Šaulių vaikų aikštelės“, *Trimitas* 34 (1937), 798.

⁴²⁹ Br. Galminienė, „Mūsų darbas būriuose“, *Trimitas* 1 (1939), 15.

⁴³⁰ 1933 m. Šaulių moterų karinio rengimo programa, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1339, l. 32.

⁴³¹ Moterų šaulių vadės metinis pranešimas apie 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 992, l. 3.

⁴³² 1935 09 24 LŠS moterų centro komiteto raštas LŠS vadui nr. 217, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 974, l. 49.

⁴³³ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 88.

⁴³⁴ 1939 m. Statistiniai duomenys apie moteris šaules, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1345, l. 4.

16 pav. Moterų šaulių struktūrinis procesas⁴³⁵

Nepaisant po LŠS pertvarkos nuolatos didėjusių moterų šaulių gretų, po Lietuvos okupacijos 1940 m. liepos 8 d. vykusioje moterų šaulių tarybos posėdyje buvo išreikšta viltis, jog keičiant LŠS statutą bus grąžinta buvusioji „visuomeniška Šaulių Sąjungos santvarka su rinktomis valdybomis ir pirmininkais“. Pageidauta, kad moterys šaulės vėl sudarytų bendrus būrius ir taip būtų pilnateisės narės⁴³⁶. Tokia pozicija patikslinta nebuvo, tačiau ją tikriausiai lėmė moterų šaulių vadovybės nesutarimai su LŠS vadovybe. Žinoma, jog į šiuos moterų pageidavimus atsižvelgta nebuvo likvidavus LŠS. Jie byloja, kad bent jau dalis moterų šaulių vadovybės visiškai nesigaudė pasikeitusioje politinėje aplinkoje.

Apibendrinant moterų šaulių padėtį ir vaidmenį LŠS galima teigti, jog procesas vystėsi keturiais etapais. Pirmajame etape (1919–1927 m.) moterys šaulės neturėjo nei specifinių joms keliamų uždavinių, nei atskiro dėmesio. Jos buvo įsivaizduojamos kaip LŠS narės, nerikiuotės šaulės, o leidimas dalyvauti veikloje nesietas su konkrečia nauda. Tai lėmė V. Putvinskio ir kai kurių kitų LŠS nuomonės lyderių požiūris į moterį. Antrajame etape (1927–1933 m.) šaulės ėmėsi iniciatyvos išgryninti savo veiklą ir vietą organizacijoje. Pradėti pirmieji žingsniai siekiant gauti daugiau autonomijos ir galimybių specifinei veiklai. Visa tai buvo įprasminta LŠS vadovybės patvirtintomis taisyklėmis. Trečiojo etapo pradžią žymi 1933 m. patvirtintos naujos moterų šaulių taisyklės, kuriomis jos įgavo daugiau autonomijos, sudarant galimybę joms steigti atskirus savo būrius. Šį etapą užbaigia 1935 m. pradėta LŠS pertvarka. Paskutiniajame moterų šaulių veiklos etape joms buvo suteikta daugiau galimybių specifinei veiklai, susiformavo jos, kaip šeimos moters, statusas. Šaulė turėjo augti nuo dukters ir motinos, užsiimant visuomenės tautiniu, dvasiniu ir fiziniu ugdymu. Nepaisant sustiprėjusios veiklos ir statuso, moterys šaulės ir toliau liko nepatenkintos joms suteikiamomis galimybėmis, todėl iki pat likvidacijos egzistavo į viešumą neišleidžiama nedidelė priešprieša su LŠS vadovybe.

1.3.4. Šauliai rėmėjai

„Ne kiekvienas žmogus gali būti šaulys rikis, kuris pasirengęs kiekvieną minutę turėti rankose šautuvą ir kitokį ginklą, nukreiptą tiesiog į priešininką. Šaulių Sąjunga turi be to

⁴³⁵ Sudaryta autoriaus.

⁴³⁶ 1940 07 08 LŠS moterų šaulių Tarybos posėdžio protokolas nr. 5, LCVA, f. 561, ap. 2

plačius kultūriškus uždavinius <..> šitokią darbą atlikti kaip tik gali pasiryžti šauliai rėmėjai“⁴³⁷ – taip buvo apibūdinta šaulių rėmėjų reikšmė 1935 m. Žinoma, kultūrinis darbas buvo labai svarbi sritis, tačiau ir be rėmėjų kategorijos šaulių joje buvo aktyviai darbuojamasi. Tikroji šaulių rėmėjų egzistavimo priežastis buvo finansinė, nes dar 1920 m. pavasario pabaigoje pateiktame LŠS įstatų projekte šalia jau aptartų narių grupių buvo numatyta ir trečioji – „pasyvinių šaulių“ arba šaulių rėmėjų. Jais galėjo tapti visi norintys, tačiau privalėjo mokėti ne mažiau kaip po 30 auksinių per mėnesį⁴³⁸. Taigi rėmėjams buvo numatytas didesnis nario mokestis nei likusiems organizacijoms nariams. Be finansinių priežasčių šios narių kategorijos įvedimas buvo veikiamas papildomų priežasčių. Pirma, visuomenėje buvo asmenų, kurie palankiai žiūrėjo į LŠS veiklą, tačiau fiziškai neturėjo galimybių dalyvauti šauliškoje veikloje dėl laiko stokos. Antra, plečiant šaulių rėmėjų veiklą pirmiausia buvo orientuojamasi į inteligentus ir aukštesnes pajamas gaunančius asmenis. Tai tiesiogiai koreliavo su LŠS vystyta narių pritraukimo ir „tautos sušaulinimo“ idėja.

1922 m. pateiktame statuto projekte buvo pakoreguotos narių grupės, reglamentuota, kad šauliai skirstomi į vyčius, rikius, saugus, **rėmėjus** ir garbės narius. Buvo pakoreguota nuostata dėl rėmėjo statuso, mėnesio mokestis sumažintas iki 15 auksinių, dar numatyta, jog rėmėjais gali būti paskelbti ir juridiniai asmenys⁴³⁹. 1924 m. LŠS įstatymas esminių pataisų dėl narystės neįnešė, o 1925 m. patvirtintame Laikinajame LŠS vidaus tvarkos statute šauliams rėmėjams konkretus mokesčio dydis buvo panaikintas, nustačius, jog dydį gali nustatyti rinktinės valdyba⁴⁴⁰. Nors visuose teisės aktuose buvo kalbama apie šios kategorijos LŠS narius, tačiau konkrečių statistinių duomenų apie juos trūksta. Tikėtina, kad ši narių grupė buvo nedidelė, nes šauliška veikla ir šauliškumo idėjos dar nebuvo giliai įsišaknijusios Lietuvos visuomenėje.

Siekiant plėsti šaulių rėmėjų būrius, 1929 m. buvo nutarta formuoti atskirus jų būrius, todėl buvo patvirtintos tokių būrių organizavimo taisyklės. Pagal jas šiems būriams priklausyti galėjo ne jaunesni kaip 21 metų vyrai ir moterys. Šauliai rėmėjai turėjo tris svarbiausias priedermes: mokėti nario mokestį (60 Lt per metus), skleisti šaulišką idėją ir skaityti bei platinti šaulių leidinius, ypač „Trimitą“⁴⁴¹. Siekiant gauti didesnę finansinę paramą, buvo „perlenkta lazda“ nustatant pernelyg didelį metinį mokestį. Lietuvą pasiekus Pasaulinei ekonominei krizei, sumažėjo gyventojų pajamos, ypač tarnautojų, į tai atsižvelgdama Sąjungos

⁴³⁷ A. Kelmutis, „Kam tie šauliai rėmėjai“, *Trimitas* 13 (1934), 251.

⁴³⁸ „Lietuvos šaulių sąjungos įstatų projektas“, *Trimitas* 1 (1920), 28–29.

⁴³⁹ „Lietuvos šaulių sąjungos statuto projektas“, *Trimitas* 17 (1922), 5–6.

⁴⁴⁰ *Laikinas LŠS vidaus tvarkos statutas* (Kaunas: LŠS, 1925), 6–7.

⁴⁴¹ „Iš šaulių gyvenimo. Centre“, *Trimitas* 16 (1929), 265.

vadovybė nusprendė mokesį sumažinti iki 36 litų⁴⁴², t. y. beveik dvigubai. Nors kai kurie padaliniai ir skundėsi, nes manė, jog gaus gerokai mažiau pajamų nei buvo planavę⁴⁴³. Nors šauliai rėmėjai ir turėjo mokėti daug didesnę nario mokesį, tačiau jie nebuvo laikomi pilnateisiais organizacijos nariais, nes pagal minėtas taisykles jiems šaulių suvažiavimuose priklausė ne sprendžiamoji, o tik patarimoji balsų teisė⁴⁴⁴. Sąjungai šio statuso narių reikėjo ne tik dėl finansinės naudos (nors tai ir buvo svarbiausias faktorius). Ši narių grupė šaulišką idėją platino ne tik tarp eilinių visuomenės narių, bet ir to meto elito, inteligentų gretose. Šiai visuomenės grupei buvo skiriamas specialus dėmesys. Jie buvo verbuojami apeliuojant į tai, jog LŠS „turi plačius kultūriškus uždavinius, kad galėtų tinkamai išauklėti mūsų žmonių meilę savam kraštui arba tautišką sąmonę, kad galėtų žmonėse kelti sielos jėgas“⁴⁴⁵. Taigi kaip išskirtinė šaulių rėmėjų veiklos sritis minėtini kultūros darbai, tiksliau, tos veiklos finansavimas. Elito atstovų įsitraukimą į šaulių gretas turėjo užtikrinti ir čia jau esančių inteligentų veikla. Iki 1935 m. Kaune savo veikla išsiskyrė šie šauliai rėmėjai: pedagogas Stasys Kairiūkštis, inžinieriai Zenonas Bačelis ir Pranas Stanaitis, žymioji Lietuvos žvalgybininkė Marcelė Kubiliūtė ir net būsimasis Lietuvos kariuomenės vadas plk. ltn. Stasys Raštikis⁴⁴⁶. Neatsitiktinai šio būrio atsišaukimai buvo vardiniai, taip siekiant pabrėžti, kad organizacijoje yra ir šaulių inteligentų, o ne tik žemesniųjų visuomenės sluoksnių atstovų.

1933 m. pabaigoje LŠS vadovybė pakoregavo šaulių rėmėjų būrių organizavimo tvarką. Pagal šį teisės aktą rėmėjo vardą galėjo gauti ne tik Lietuvos, bet ir užsienio valstybių piliečiai arba lietuviai, gyvenantys užsienyje, pasiryžę per metus mokėti ne mažiau kaip 100 Lt nario mokesį. Iš visų surinktų pinigų 25 proc. turėjo atitekti LŠS, o likę 75 proc. likdavo rinktinei⁴⁴⁷. Tokia sistema turėjo motyvuoti rinktines ieškoti asmenų, galinčių ir norinčių tapti šauliais rėmėjais. Finansinę naudą, kurią teikė šauliai rėmėjai, ypač jautė LŠS štabas ir Kauno rinktinė, kuriai daugiausia priklausė inteligentų ir įvairių verslininkų, gaunančių didesnes pajamas. Pvz., Kauno šaulių rėmėjų būrys 1930–1935 m. rinktinei skyrė 15 836 Lt 86 ct, o Sąjungos štabui – 1 309 Lt 67 ct. Šis būrys nevengė remti ir kitų Lietuvoje veikiančių šaulių iniciatyvų. Taip Kelmės būrys gavo 1 642 Lt savo namų statybai⁴⁴⁸. Iki LŠS reorganizacijos 1935 m. organizacijoje iš viso buvo 629 rėmėjai, daugiausiai jų buvo Kauno I šaulių rinktinėje – 278 asmenys, mažiausiai Vilkaviškio – 1 asmuo. Tačiau Trakų, Seinų, Panevėžio ir Kėdainių

⁴⁴² 1933 03 02 LŠS CV pirmininko raštas VII šaulių rinktinės vadui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 9.

⁴⁴³ 1933 01 08 LŠS VII rinktinės vado raportas LŠS viršininkui nr. 455, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 2.

⁴⁴⁴ „Iš šaulių gyvenimo. Centre“, *Trimitas* 16 (1929), 265.

⁴⁴⁵ 1934 12 20 Kauno rinktinės rėmėjų šaulių būrio valdybos kreipimasis „Gerbiamasis!“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1021, l. 113.

⁴⁴⁶ A. Kelmūtis, „Kauno šaulių rėmėjų būrio 5-ųjų metų sukaktuves minint“, *Trimitas* 42 (1935), 766.

⁴⁴⁷ Šaulių rėmėjų organizavimo taisyklių pakeitimas ir papildymas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 47.

⁴⁴⁸ A. Kelmūtis, „Kauno šaulių rėmėjų būrio 5-ųjų metų sukaktuves minint“, *Trimitas* 42 (1935), 766.

rinktinėse nebuvo nė vieno šaulio rėmėjo⁴⁴⁹. Todėl galima teigti, kad su keletu išimčių šaulių rėmėjų veikla nebuvo visuotinai išplitusi ir populiarė, todėl rinktinės neišnaudojo galimo finansinio ir žmogiškojo potencialo.

Šauliai rėmėjai turėjo ne tik finansinę prievolę. Jie buvo savotiški šauliškosios ideologijos skleidėjai. Kauno šaulių rėmėjų būrys buvo įpareigojęs savo narius važinėti po kitus šaulių būrius, ten skaityti paskaitas apie šauliškumą arba savo atstovaujamo mokslo pasiekimus. Be to, kiekvienas iš jų turėjo surasti ne mažiau kaip po vieną kandidatą tapti šauliu rėmėju⁴⁵⁰. Itin aktyviai savo narių tinklaveika ir netgi tarnybine padėtimi naudotasi ir vėliau. Susisiekimo ministras J. Stanišauskas kvieštas „paraginti ponus Valdybų ir Direkcijų Direktorius, kad įsirašytų į šaulius rėmėjus ir pridėtų atsišaukimą ir Šaulių rėmėjų būrių taisykles paskelbtų Centro tarnautojams, paragindami juos, kad stotų į šaulių rėmėjų eiles“⁴⁵¹. Analogiškus raštus gavo ir daugiau aukštas pareigas tuo metu ėjusių šaulių: švietimo ministras J. Tonkūnas, valstybės kontrolierius K. Šakenis, teisingumo ministras S. Šilingas ir kiti. Taigi buvo siekiama išnaudoti narių socialinį tinklą, kaip tai buvo daroma LŠS kūrimo metu. Neverta atmesti ir tarnybinio spaudimo galimybes. Natūralu, kad viršininco paraginimas tapti kažkurios organizacijos nariu autoritarinėje visuomenėje galėjo būti suprasta kaip prievolė. Todėl susiformavo situacija, jog nemenka dalis tokių narių būdavo pasyvūs, 1939 m. Kauno rinktinės rėmėjų šaulių būrio vadas skundėsi, kad dažnai susirinkimuose dalyvauja tik apie 10 proc. narių⁴⁵².

Po LŠS reorganizacijos 1936 m. patvirtintame statute buvo išlaikytas šaulio rėmėjo statusas, kuris nuo rikiuotės šaulio skyrėsi tik skirtinga veikla ir mokamų mokesčių dydžiu, kurio minimumą nustatydavo LŠS visuotinis suvažiavimas. Statute buvo įtvirtinta trijų lygių šaulių rėmėjų sistema: Sąjungos, rinktinės ir būrio. Visi jie turėjo finansiškai arba kitais darbais remti organizaciją. Sąjungos rėmėjų šaulių būrys veikė centriniame lygmenyje ir turėjo daugiausia teisinės įtakos organizacijos gyvenimui: jis buvo tiesiogiai pavaldus Sąjungos vadui, būrio tarybos nariai turėjo balso teisę LŠS suvažiavimuose. Rėmėjų pinigai patekdavo į Sąjungos biudžetą⁴⁵³. Rinktinės rėmėjų šaulių būrys 20 proc. nuo surinktų pinigų sumos turėjo skirti LŠS, o likusius pinigus, atskaičiavus patirtas išlaidas pervesti savo rinktinei. Visi būrio rėmėjų sumokėti pinigai likdavo to būrio žinioje⁴⁵⁴, todėl didžioji dalis finansinės naudos

⁴⁴⁹ Duomenys be XV Kretingos ir XIX Alytaus šaulių rinktinių šaulių.

Rinktinės sudėties perdavimo karo komendantams duomenys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4439, l. 9–163.

⁴⁵⁰ 1933 01 15 Kauno šaulių rėmėjų būrio valdybos raštas J. Vėžiui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4882, l. nenumuruota.

⁴⁵¹ 1935 12 31 Kauno šaulių rėmėjų būrio valdybos pirmininko raštas LR Susisiekimo ministrui nr. 533, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4882, l. nenumuruota.

⁴⁵² 1939 04 19 LŠS I Kauno šaulių rinktinės rėmėjų būrio vado laiškas būrio šauliams, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4882, l. nenumuruota.

⁴⁵³ *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 52–53.

⁴⁵⁴ *Ibid.*, 53.

atitekdavo tiems asmenims, kurie tiesiogiai verbuodavo rėmėjus prisijungti. LŠS reorganizacijos metu ir po jos pastebimai suaktyvėjo šaulių rėmėjų veikla. Tai lėmė keli faktoriai. Pirma, Sąjunga buvo pradėta „valstybinti“. Tai reiškia, kad dalis asmenų į organizaciją ateidavo vedami politinės arba tarnybinės konjunktūros, o ne savanoriškais pagrindais. O rėmėjų veikla šiuo atveju buvo patrauklesnė nei būti rikiuotės šauliu. Antra, LŠS veikloje dalyvaujantys inteligentai naudojosi savo socialiniu ratu ir į veiklą įtraukdavo daugiau savo aplinkos žmonių.

Remiantis naująja tvarka, 1936 m. birželio 23 d. buvo įsteigtas LŠS rėmėjų būrys, kurio vadu paskirtas jau anksčiau Kauno šaulių rėmėjų būriui vadovavęs pedagogas S. Kairiūkštis. Būrio tarybą sudarė itin ryškūs veikėjai: buvęs Teisingumo ministerijos Generalinis sekretorius, notaras Povilas Brazaitis, buvęs užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius, diplomatas Vaclovas Sidzikauskas⁴⁵⁵. Tokios neeilinės figūros neabejotinai galėjo skatinti ir daugiau inteligentų tapti rėmėjais. 1936–1937 m. prie veiklos prisijungė ir daugiau elitinių asmenybių: užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, ats. plk. Liudas Butkevičius, artimas prezidento bendražygis Vladas Mironas, žymus žurnalistas Ignas Skrupskelis, profesorius Kazys Pakštas, operos solistas Kipras Petrauskas, Valstybės tarybos narys Jonas Navakas, kariuomenės vado žmona Elena Marija Raštikienė, ministras pirmininkas brg. gen. Jonas Černius ir kt.⁴⁵⁶ Tokių asmenybių prisijungimas buvo svarbus ne tik dėl finansinių sumetimų, bet ir, svarbiausia, dėl statuso ir LŠS idėjos pripažinimo. Žinoma, didesnė jų dalis šauliais rėmėjais buvo tik formaliai. Nepaisant to, elitinių asmenų pritraukimas prisidėjo prie LŠS stiprinimo. Iš kitos pusės daugelio valdininkų, politikų, diplomatų ir pan. prisijungimas prie šaulių rėmėjų būrių (ne tik centrinio LŠS būrio) suponuoja mintį, kad tapimas šauliu buvo ne tik savanoriškas, bet bent jau iš dalies ir konjunktūrinis veiksmas. 1939 m. sausio 1 d. Sąjungos šaulių rėmėjų būryje iš viso buvo 75 asmenys (70 vyrų ir 5 moterys). Visi jie buvo tik lietuviai, pagal profesiją didžiausią grupę sudarė valstybinių įstaigų tarnautojai – 38 asmenys⁴⁵⁷. Per metus šis būrys stipriai išaugo, 1940 m. pradžioje jame buvo jau 108 asmenys (97 vyrai ir 11 moterų). Tautiniai šio būrio aspektai visiškai nepakito, daugiausia ir toliau buvo valstybės tarnautojų – (55 šauliai) ir mokytojų – (12 asmenų)⁴⁵⁸. Centro pavyzdžiu netruko pasekti ir šaulių rinktinės, 1936 m. birželio 26 d. buvo įsteigtas geležinkelių šaulių rinktinės rėmėjų būrys, kuriam vadovavo inžinierius Vytautas Račkauskas, o didžiąją dalį narių sudarė buvusio Kauno rinktinės rėmėjų būrio žmonės⁴⁵⁹. Visi rėmėjai turėjo galimybę įsigyti šaulio rėmėjo ženklą (šaulių ženklo skyde

⁴⁵⁵ „Prie Šaulių sąjungos įsisteigė šaulių rėmėjų būrys“, *Lietuvos aidas* 286 (1936), 1.

⁴⁵⁶ 1939 10 04 LŠS rėmėjų būrio vado raportas LŠS vadui nr. 62, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1021, l. 76.

⁴⁵⁷ 1939 01 01 LŠS šaulių rėmėjų būrio metinės žinios apie šaulių tautybę, išsimokslinimą ir užsiėmimą, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1021, l. 75.

⁴⁵⁸ 1940 01 01 LŠS šaulių rėmėjų būrio metinės žinios apie šaulių tautybę, išsimokslinimą ir užsiėmimą, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1021, l. 73.

⁴⁵⁹ Kz. G., „Įsteigtas Geležinkelių rinktinės šaulių rėmėjų būrys“, *Trimitas* 27 (1936), 651.

baltas kryžius raudoname emaliuotame dugne). Asmenys, baigę karinio parengtumo kursą, galėjo turėti ginklą ir dėvėti šaulio uniformą⁴⁶⁰. Ženklio kaina buvo 10 Lt, todėl net Sąjungos rėmėjų būrio nariai prašė kainą sumažinti bent jau iki 5 litų⁴⁶¹.

Šaulio rėmėjo statusas buvo viena iš galimybių išsivijęs lietuviams dalyvauti šauliškoje veikloje. Lietuvos konsulo Čikagoje Petro Daužvardžio teigimu, vien Čikagoje buvo susiformavęs nemenkas būrys asmenų, norinčių tapti šauliais, todėl jis prašė informacijos dėl narystės⁴⁶². Siekiant gauti daugiau finansinės naudos iš užsienyje gyvenančių lietuvių, jiems buvo iškelta ir daugiau formalių reikalavimų: ne tik mokėti 36 Lt nario mokestį, bet ir prenumeruoti „Trimitą“ (10 Lt metams), kasmet sumokėti po 1 Lt Šaulių namų fondui, įsigyti nario ženklelį (5 Lt) ir surasti ne mažiau kaip vieną kandidatą į šaulius⁴⁶³. Ir pats konsulas tapo šauliu rėmėju⁴⁶⁴, taip rodydamas pavyzdį kitiems. Tiesa, nėra žinoma, ar šis žingsnis buvo paveikus ir plačiau įgyvendintas dėl prasidėjusios okupacijos.

Apibendrinant galima teigti, jog LŠS pertvarkos metu šaulių rėmėjų skaičius nuosekliai didėjo, buvo steigiami nauji jų būriai. Neabejotinai daugiausiai šaulių rėmėjų veikė Kauno rinktinėje, nes jos ribose gyveno ir Sąjungos šaulių rėmėjų būriui priklausantys asmenys. 1936–1940 m. visi šaulių rėmėjų būriai į LŠS štabą buvo pervedę 19 015, 12 Lt, daugiausia iš jų LŠS būrys (nes visos pajamos, išskyrus išlaidas veiklai, keliaudavo į centrą), iš rinktinių būrių daugiausia pinigų surinkdavo Kauno ir Geležinkelių rinktinių šaulių rėmėjų būriai⁴⁶⁵. Tiksliai pasakyti, kiek šaulių rėmėjų buvo organizacijoje 1940 m., t. y. veiklos pabaigoje, pasakyti sunku. V. Jokubausko teigimu jų galėjo būti apie 6,1 tūkst. – 10 tūkst.⁴⁶⁶, 1939 m. sausio 1 d. iš viso buvo deklaruojama, jog organizacijoje buvo 5 846 šauliai rėmėjai, jų skaičius per metus buvo padidėjęs 979 asmenimis⁴⁶⁷. Tad kažin, ar per 1,5 metų šis skaičius galėjo išaugti papildomais 4 tūkst. asmenų. Atsižvelgiant į šios narių grupės skaičiaus augimo tendencijas, 1940 m. birželio mėnesį šio statuso narių skaičius galėjo būti apie 7 tūkst. Jei laikysimės nuostatos, jog tuo metu organizacijoje buvo apie 85 tūkst. narių, tai šauliai rėmėjai sudarė apie 8 proc. visų narių. Tačiau kalbant apie šios kategorijos šaulius svarbiausia ne jų skaičius, o kokybiniai rodikliai. Dauguma jų buvo inteligentai, savo statusą visuomenėje turintys asmenys. Sąjungos lygmens būryje asmenys buvo ryškūs visos Lietuvos politikos (J. Urbšys, J. Černius, D. Zaunius), kultūros (Kipras Petrauskas), švietimo (K. Pakštas, A. Vokietaitis, P. Šalčius) veikėjai, tuo tarpu rinktinių lygmens būriuose veikė konkrečiose apskrityse ryškios asmenybės,

⁴⁶⁰ 1936 11 20 LŠS Tarybos posėdžio protokolas nr. 5/14, LCVA, f. 561, a p. 2, b. 4528, l. 93.

⁴⁶¹ 1937 03 24 LŠS rėmėjų būrio tarybos posėdžio protokolas nr. 4, LCVA, f. 561, a p. 2, b. 1303, l. 26.

⁴⁶² 1939 07 07 Lietuvos konsulo Čikagoje raštas LŠS nr. 3496/27-4, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1021, l. 33.

⁴⁶³ 1940 04 12 LŠS rėmėjų būrio vado raštas Lietuvos konsului Čikagoje nr. 92, LCVA, f. 561, ap. 2, 1029, l. 81.

⁴⁶⁴ 1940 05 24 LŠS rėmėjų būrio vado raportas LŠS vadui nr. 95, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1021, l. 1.

⁴⁶⁵ Šaulių rinktinių įmokėjusių šaulių rėmėjų mokestį 1936–1940 m. sąrašas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 5147, l. 5.

⁴⁶⁶ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 88.

⁴⁶⁷ 1939 01 01 LŠS sudėties žinios, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 517, l. 80.

analogiška situacija buvo su būrių rėmėjais. Taigi šaulio rėmėjo statuso egzistavimas lėmė, kad LŠS narių sudėtyje daugėjo inteligentų, buvo praplėstos finansinės galimybės.

1.3.5. Garbės šauliai – išskirtinis apdovanojimas

Šaulių sąjunga, kaip ir daugelis kitų pirmojoje Lietuvos Respublikoje veikusių visuomeninių organizacijų, turėjo išskirtinį ir tik labiausiai jos veiklai nusipelnusiems asmenims skirtą apdovanojimą – garbės nario vardą⁴⁶⁸. Žinoma, būtina pastebėti, jog autoritarinio A. Smetonos valdymo metais šis vardas buvo suteikimas ne kiek už realius nuopelnus, o pagal politinę liniją.

Ankstyviausiuose LŠS teisės aktuose apie garbės šaulio vardą nėra užsimenama. Pirmasis dokumentas, kuriame buvo numatytas šis statusas yra 1922 m. parengtas LŠS statuto projektas. Jame numatyta, jog garbės šaulio vardą ir pažymėjimą teikia Sąjungos suvažiavimas⁴⁶⁹. Šis principas buvo išlaikytas iki pat LŠS likvidacijos 1940 m. Vadovaujantis statuto projektu pirmaisiais garbės šauliais buvo patvirtinti Vladas Putvinskis ir Mikas Mikelkevičius⁴⁷⁰, kuriems šį statusą suteikė šauliai 1922 m. suvažiavimo metu. Simboliška, kad šis vardas pirmą kartą buvo suteiktas asmenims, buvusiems LŠS kūrimo stadijoje. Būtina pažymėti, jog, kaip ir minėta, apdovanojimas buvo suteiktas kaip moralinė kompensacija, nes Suvažiavime pažerta pavienės kritikos LŠS viršininkui V. Putvinskiui. 1926 m. LŠS suvažiavime V. Putvinskis buvo išrinktas LŠS garbės pirmininku, turinčiu CV nario teises⁴⁷¹. Nors jokie teisės aktai nenumatė tokių pareigybių ir/ar apdovanojimo.

1926 m. Sąjungos suvažiavime gen. J. Bulota pasiūlė garbės šaulio vardą suteikti Suomijos *Suojeluskunta* organizacijos vadui plk. Malbergui. Nors didžioji dalis delegatų labai pozityviai priėmė šį siūlymą, tačiau jis nebuvo priimtas. Pagal tuo metu galiojusį LŠS statutą toks statusas numatytas nebuvo, nes organizacijos nariais galėjo tapti tik Lietuvos piliečiai. Tada šį reikalą išnagrinėti pavesta Centro valdybai⁴⁷². Naujoji CV, susirinkusi į pirmąjį savo posėdį, iš karto ėmėsi šio klausimo ir kreipėsi į KA ministrą, prašydami, jog auksinis šaulio ženklas būtų suteiktas suomių didvyriui gen. K. G. Manerheimui, o sidabrinis – *Suojeluskunta* vadui plk. Lauri Malbergui⁴⁷³. Vis tik duomenų apie teigiamą ministro atsakymą rasti nepavyko, tad realiausia, jog jis buvo atmestas. Siekiant aiškiau reglamentuoti garbės šaulio vardo suteikimo

⁴⁶⁸ Šiandieninėje LŠS šis apdovanojimas taip yra išlikęs ir 2016 m. jis buvo suteiktas LR prezidentui Valdui Adamkui⁴⁶⁸.

In „Šaulio dieną garbės šauliu tapo Valdas Adamkus“, žiūrėta 2017 m. 01 04 d., <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/saulio-diena-garbes-sauliu-tapo-valdas-adamkus.htm>.

⁴⁶⁹ „LŠS statuto projektas“, *Trimtas* 17 (1922), 14.

⁴⁷⁰ 1922 10 29 LŠS visuotinio atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 185, l. 11–12.

⁴⁷¹ „Pentkas visuotinas LŠS būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimtas* 26 (1926), 848.

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ 1926 06 19 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4345, l. 8.

tvarką 1930 m. buvo patvirtintos tai reglamentuojančios taisyklės. Jose nustatyta, kad už ypatingus nuopelnus gali būti suteikti garbės pirmininko ir garbės šaulio vardai, trijuose lygiuose: Sąjungos, rinktinės ir būrio. Numatytas apribojimas, jog gali būti tik vienas garbės pirmininkas, o garbės šaulių skaičius nebuvo ribotas. Tiek garbės pirmininkas, tiek ir garbės šaulys patvirtintas turėjo būti suvažiavime/ susirinkime vienbalsiai⁴⁷⁴. Tai, be jokios abejonės, komplikavo situaciją, nes, atsiradus prieštaraujančių grupei, klausimas galėjo būti nepriimtas. Visgi centriniame lygmenyje šis dokumentas panaudotas nebuvo, nes LŠS vadovybė suvažiavimo nešaukė 8 metus, t. y. nuo 1928 iki 1936 m. Todėl ir negalėjo išrinkti nei naujo garbės pirmininko (mirus V. Putvinskiui šis titulas liko laisvas), nei suteikti garbės šaulio vardo. Tuo tarpu rinktinės ir būriai naudojami šia tvarka ir taip pagerbdavo jų veiklai nusipelnčius asmenis. Pavyzdžiui, Alytaus mokomasis būrys garbės pirmininku buvo patvirtinęs A. Rukuižą⁴⁷⁵.

Detaliau garbės šaulio vardo suteikimo tvarka buvo detalizuota 1936 m. LŠS statute. Pagal jį šis vardas galėjo būti suteiktas LŠS arba Lietuvai nusipelnusiam asmeniui, buvo įtvirtintas trijų lygių (Sąjungos, rinktinės ir būrio) garbės šaulio vardas. Asmenis Sąjungos garbės šaulio vardui turėjo teisę teikti LŠS vadas, o tvirtinti – suvažiavimas. Rinktinių ir būrių garbės šauliai buvo renkami gavus LŠS vado sutikimą jų lygmens susirinkimuose. Šis vardas nebuvo tik nominalus apdovanojimas, jis taip pat suteikdavo teisę su sprendžiamojo balso teise dalyvauti savo lygmens susirinkimuose ir tarybų posėdžiuose, dėvėti šaulišką uniformą ir garbės šaulio ženklą (Sąjungos – auksinis, rinktinių ir būrių – sidabrinis)⁴⁷⁶. Vis tik realybėje visi garbės šauliai visiškai savo teisėmis nesinaudodavo, t. y. nėra užfiksuota, jog pagal šią tvarką garbės šauliais paskelbti asmenys būtų dėvėję šaulišką uniformą arba pasinaudoję balso teise suvažiavimuose.

Pirmajame po LŠS pertvarkos suvažiavime 1936 m. LŠS garbės šauliu buvo išrinktas prezidentas Antanas Smetona⁴⁷⁷. Nors įtvirtinus autoritarinį valdymą tapo įprasta pagerbti „tautos vadą“, tačiau jo asmeninis santykis su LŠS buvo visiškai kitoks nei santykis su kai kuriomis studentų korporacijomis, kurių garbės nario vardą buvo gavęs. Esminis skirtumas buvo tas, kad dar iki 1926 m. perversmo A. Smetona buvo aktyvus šaulys, netgi vienas kandidatų į CV pirmininko postą. Kaip jau rašyta, iš CV jis pasitraukė kartu su V. Krėve-Mickevičiumi 1924 m.⁴⁷⁸. Ir nors vėliau aktyvioje šauliškoje veikloje nebedalyvavo, tačiau įsitvirtinęs valdžioje LŠS veiklos neuždraudė, tai reiškia, kad žiūrėjo pozityviai. Būtina

⁴⁷⁴ LŠS garbės nariams rinkti ir jiems pagerbti taisyklės, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4371, l. 81–82.

⁴⁷⁵ Koresp., „Alytaus mokomasis būrys“, *Trimitas* 25 (1931), 490.

⁴⁷⁶ *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 54.

⁴⁷⁷ 1936 06 30 LŠS visuotinio atstovų susirinkimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 71.

⁴⁷⁸ 1924 02 29 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 5, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 35.

pastebėti, jog kartais jis buvo pavadinamas pirmuoju garbės šauliu⁴⁷⁹, tačiau jau dėl aptartų dalykų taip sakyti yra klaidinga. Vėliau Suvažiavimas patvirtino dar keturis garbės šaulius: 1937 m. – arkivyskupą Pranciškų Karevičių⁴⁸⁰, 1938 m. – ministrą pirmininką Juozą Tūbelį⁴⁸¹. O 1940 m. Suvažiavime susiformavo įdomi situacija. Tikriausiai sekant politinės konjunktūros linija, šaulių garbės vardas buvo suteiktas tuometiniam ministru pirmininkui Antanui Merkiui, kuris su šauliais neturėjo glaudžių ryšių. Tai išryškėja iš Suvažiavimo delegatų sprendimo garbės šaulio vardą suteikti ir dar vienam asmeniui – šauliams itin palankiam kariuomenės vadui brg. gen. Stasiui Raštikiui⁴⁸². Taip tarsi buvo pademonstruotos šaulių simpatijos S. Raštikiui.

Per visą LŠS veiklos laiką I LR metais Sąjungos garbės šauliais buvo paskelbti tik 7 asmenys. Iki 1936 m. Sąjunga turėjo vos du garbės narius, nes nebuvo šio vardo suteikimo tradicijos, o nuo 1928 m. nevyko LŠS suvažiavimai, kurie turėjo teisę šį vardą suteikti. Vadovaujantis 1936 m. statutu, LŠS garbės šaulio vardas buvo teikiamais kiekvienais metais suvažiavimo metu, išskyrus 1939 m. Suvažiavimą. Šiame procese neabejotinai matoma politinė konjunktūra ir atsižvelgimas į visuomenės autoritetus, todėl šis vardas suteiktas to meto Lietuvos politiniams ir katalikų bažnyčios vadovams.

Šaulių rinktinės ir būriai taip pat naudojosi garbės šaulio vardo teikimo teise. 1938 m. organizacijoje buvo 65 rinktinių lygmens garbės šauliai, daugiausia jų, net 17, turėjo Kauno I šaulių rinktinė, tačiau nemažai rinktinių neturėjo nė vieno asmens, kuriam būtų buvęs suteiktas šis garbingas vardas.⁴⁸³ Rinktinės pagerbdavo savo narius ir jiems talkinančius asmenis, pavyzdžiui, Klaipėdos rinktinė garbės šaulio vardą suteikė savo rinktinės kūrėjams Jurgiui Lėbartui, Jurgiui Brūvelaičiui ir Jonui Vanagaičiui⁴⁸⁴. Kiek aktyviai šia teise naudojosi šaulių būriai, statistinių duomenų rasti nepavyko, tačiau neabejotinai jie taip pat pagerbdavo savo būriui nusipelnčius asmenis. Pavyzdžiui, šaulių studentų *Saja* savo garbės nariais buvo paskelbusi prof. Bernardą Kodatį ir Antaną Graurogką⁴⁸⁵.

Galima konstatuoti, kad garbės šaulio statuso egzistavimas LŠS buvo susijęs su siekiu pagerbti jai nusipelnčius šaulius ir organizacijai nepriklausančius asmenis. Šis apdovanojimas buvo laikomas itin garbingu ir reikšmingu, nes teiktas itin retai. Reikia pažymėti, jog tikslesnis garbės šaulio vardo reglamentavimas pagal trijų lygių sistemą buvo reglamentuotas tik LŠS reorganizacijos metu. Nors garbės šauliams pagal 1936 m. statutą buvo

⁴⁷⁹ 1939 02 17 LŠS vado raštas XXII Geležinkelių rinktinės būrių atstovų susirinkimui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1337, l. 6.

⁴⁸⁰ J. Ž., „Šaulių sąjungos rinktinių atstovų susirinkimas“, *Trimitas* 10 (1937), 223.

⁴⁸¹ 1938 03 12 LŠS rinktinių atstovų susirinkimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 125.

⁴⁸² 1940 03 2-3 LŠS rinktinių atstovų susirinkimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 166.

⁴⁸³ 1938 m. LŠS statistiniai duomenys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 6.

⁴⁸⁴ „20- tos šaulių rinktinės būrių atstovų suvažiavimas“, *Lietuvos keleivis* 149 (1936), 4.

⁴⁸⁵ A. Banguolis, „Saja šventė pavasario šventė“, *Trimitas* 22 (1936), 510.

suteikta teisių (balso teisė suvažiavimuose, šauliškos uniformos dėvėjimas), tačiau ja naudojamosi nebuvo, todėl galima teigti, kad statusas išliko simbolinis.

Apibendrinant galima teigti, jog LŠS visą laiką siekė didinti savo narių skaičių, nes organizacijai keltą tikslą buvo galima pasiekti tik užtikrinant savo veiklą didžiojoje Lietuvos dalyje. Be to, pakankamą skaitlingumą. Nepaisant to, nariams buvo keliami aukštesni moralės ir elgesio reikalavimai, kadangi šauliai savo pavyzdžiu ir atliekamais darbais turėjo keisti likusią visuomenę. Tai buvo daroma akcentuojant, kad privalu didinti šaulių skaičių, tačiau pabrėžiant, jog „kviečiant reikalinga rūpintis, kad kviečiami asmenys būtų tik tokie, kurių vardas apylinkėje yra geras ir kurie visada ir visur saugos šaulių Sąjungos garbę, gerą šaulio vardą ir atsidėję dirba šaulinį darbą“⁴⁸⁶.

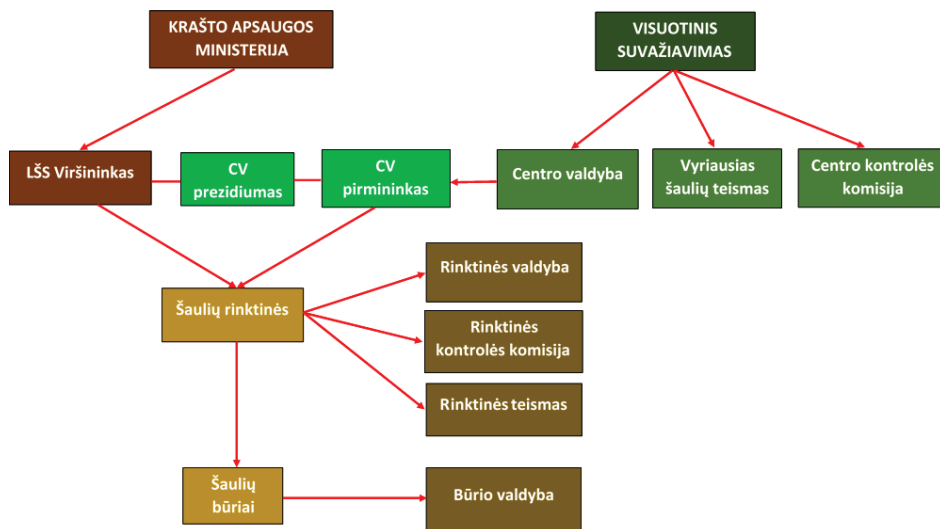
Apibendrinant LŠS narių ir jų grupių analizę, galima teigti, jog, nepaisant plačią veiklos galimybių (ne tik karinė, bet ir kultūrinė, sportinė veiklos), Sąjungai iki 1940 m. įvykusios likvidacijos nepavyko pasiekti ideologų brėžto uždavinio – po šauliška vėliava suburti didžiąją visuomenės dalį, sukurti šaulio tipą. 1940 m. LŠS likvidacijos metu LŠS galėjo būti apie 72–73 tūkst. narių (moksleiviai, rikiuotės šauliai, moterys šaulės ir šauliai rėmėjai). Kadangi tai buvo visuomeninė organizacija, o ne tik kariška struktūra. Jai priklausė tik nedidelė to meto visuomenės dalis. Žinoma, jau minėta, kad skaičiuojant visuomenės dalį, kurią turėjo arba galėjo pasiekti šauliškoji ideologija, reikėtų priskaičiuoti ir visus 1919–1940 m. organizacijos nariais buvusius asmenis ir artimiausią jų aplinką (šeimą, kaimynus, draugus, bendradarbius).

1.4. LŠS valdymo struktūros kaita ir santykis su šauliška ideologija

1919–1935 m. LŠS valdymas buvo veikiamas dviejų skirtingų pagrindų: visuomeniškumo ir demokratijos principais besirėmusios šauliškosios ideologijos ir karinės veiklos specifikos, lemiamas Lietuvos valdžios siekio turėti didesnę įtaką sukarintos organizacijos veikloje. Pirmasis pagrindas buvo įgyvendinamas šauliams renkantis į suvažiavimus/ susirinkimus ir renkant savo organizacijos vadovus, o antrasis – iš KAM deleguojant Vyriausiąjį karo instruktorių ir LŠS viršininką, turėjusį organizuoti ir kontroliuoti karinę šaulių veiklą. Tačiau toks valdymo pobūdis, reglamentuotas LŠS teisės aktuose, buvo painus ir iki galo nebuvo aišku, kas turi didesnę galią vadovauti: LŠS CV pirmininkas ar Sąjungos viršininkas. Dažnai šį pasiskirstymą nulemdavo ne tik teisės aktai, bet ir asmeninės CV pirmininkų ir viršininkų savybės. Tai buvo ryškiai matoma P. Klimaičio vadovavimo metu. Organizacijos valdymas pirmaisiais veiklos metais, vykstant karinėms kovoms, jau aprašytas,

⁴⁸⁶ 1940 06 04 LŠS vado raštas rinktinių vadams nr. 6990, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 17.

todėl šioje dalyje bus analizuojama organizacijos valdymo raida nuo 1924 m. priimto naujo įstatymo. LŠS įstatymai formaliai reglamentavo valdymo struktūrą, tačiau nurodė tik bendruosius bruožus. Išsamiau organizacijos struktūrą ir valdymą turėjo reglamentuoti statutas. Tačiau daugiau kaip dešimtmetį nei šaulių vadovybei, nei KAM nepavyko parengti šio dokumento. Todėl beveik dešimt metų (1925–1935 m.) LŠS veikė besivadovaudama Laikinoju vidaus tvarkos statutu.

17 pav. Oficiali LŠS valdymo struktūra 1924–1935 m.⁴⁸⁷

Dokumente buvo įtvirtinta, kad LŠS, būdama visuomenine organizacija, priklauso krašto apsaugos ministrui, kuris skirdavo Sąjungos viršininką, formaliai turėjusį rūpintis kariniais reikalais. Tačiau laikinasis statutas taip pat reglamentavo, jog Sąjungos viršininkas yra „Visos Sąjungos darbuotės vykintojas“, t. y. ne tik karinės. Jis, gavęs CV prezidiumo sutikimą, skirdavo rinktinių ir būrių vadus⁴⁸⁸. Tad formaliai žiūrint daugiau teisių valdant organizaciją turėjo KAM skiriamas karininkas. Tačiau, kaip ne kartą buvo pastebėta ir šauliškoje spaudoje, buvo būtina aiškiau reglamentuoti funkcijų pasiskirstymą tarp LŠS vadovybės⁴⁸⁹. Nors viršininko pareigybė egzistavo nuo pat įkūrimo, tačiau pirmasis šias pareigas užėmęs V. Putvinskis nebuvo tipiškas KAM paskirtas asmuo. Jis ne tik vykdė savarankišką politiką, bet ir buvo aktyvus opozicionierius KAM siekiui valdyti LŠS. Todėl per visą šios pareigybės egzistavimo laikotarpį tik du asmenys – kpt. P. Klimaitis (1922–1925 m.) ir plk. lt. M. Kalmantas (1925–1935 m.) tiesiogiai atstovavo KAM interesams, būdami Sąjungos viršininkais. Žinoma, KAM turėjo ir kitų svertų kontroliuoti karinę šaulių veiklą, šias pareigas

⁴⁸⁷ Sudaryta autoriaus.

⁴⁸⁸ *Laikinas LŠS Vidaus tvarkos statutas* (Kaunas: LŠS, 1925), 17–20.

⁴⁸⁹ Antanas Graurogkas, „Dėl šaulių statuto“, *Trimitas* 3 (1931), 43.

atlikdavo vyriausiasis karo instruktorius, tačiau jis buvo daugiau techninis ir kontroliuojantis, o ne sprendimus priimančias pareigūnas.

Dar kuriantis organizacijai svarbiais ideologiniais aspektais tapo visuomeniškumo ir demokratiškumo principai. Jie buvo įgyvendinami įvirtinus trijų lygių šaulių susirinkimus/suvažiavimus, kuriuose šauliai turėjo teisę rinkti savo visuomeniniais pagrindais dirbančias institucijas – būrio, rinktinės ir Sąjungos valdybas, rinktinių ir Sąjungos kontrolės komisijas, taip pat vyriausiuosius garbės teismus. Teisiškai kiekvienas šaulys turėjo teisę būti išrinktas į Sąjungos valdymo organus ir balsuoti juos renkant. Organizacija veikė kaip demokratiškai valdoma organizacija. Tai rodo ir šaulių visuotiniuose suvažiavimuose be jokios cenzūros vykusios diskusijos ir netgi pykčiai. Kryptingai buvo formuojama nuostata, jog visuotiniai susirinkimai „yra vienas svarbiausių organizacijos darbuotės veiksnių: juose lavinasi nariai ir statomas pamatas visai organizacijai“⁴⁹⁰. Pirmasis LŠS Suvažiavimas įvyko 1920 m. (dėl kvorumo nebuvimo jis buvo tik patariamasis), iki 1935 m. iš viso įvyko 7 suvažiavimai. Paskutinis suvažiavimas vyko 1928 m., vėliau jie nebuvo organizuojami iki 1936 m. Tad vertinant LŠS valdymą galima rasti paralelių ir su to meto Lietuvos politine valdžia, kuri apribojo piliečių galimybes dalyvauti valstybės valdyme.

Centro valdyba buvo renkama visuotiniame šaulių suvažiavime, ją sudarydavo 12 asmenų ir toks pats skaičius jų pavaduotojų. Iš jų buvo suformuojamas CV prezidiumas, kurį sudarydavo CV pirmininkas, sekretorius, išdininkas ir kultūros darbų prižiūrėtojas. Pagal laikinąjį statutą CV prezidiumas kartu su viršininku sudarė nuolatos veikiančią organizacijos vadovybę, todėl paprastai tiek CV prezidiumo, tiek ir CV posėdžiuose dalyvaudavo ir viršininkas. Kuo skyrėsi CV ir CV prezidiumo darbas? Visų pirma CV buvo pagrindinė institucija, tačiau tam, jog darbas vyktų nenutrūkstamai, buvo nuspręsta formuoti papildomą instituciją, t. y. prezidiumą, kuris veiklą galėtų vykdyti gerokai dažniau nei CV. Centro valdyba rengdavo bei tvirtindavo pagrindinių organizacijos teisės aktų projektus, svarstydavo platesnius visuomeniškos, kultūrinės veiklos klausimus ir organizacijos ideologines nuostatas. Prezidiumui buvo suteikta teisė parengti LŠS veiklos planą ir finansinę sąmatą, prižiūrėti Sąjungos administracijos darbą, skirstyti lėšas ir vykdyti kitus CV pavedimus⁴⁹¹.

Iš savo narių CV išrinkdavo pirmininką, kuris buvo simbolinis organizacijos lyderis, turėjęs užtikrinti šauliškosios ideologijos užtikrinimą ir atsvarą KAM. Tad nors didelių teisiųjų galių valdyti organizaciją CV pirmininkas ir neturėjo, tačiau moralės prasme jis buvo įtakingesnis nei KAM skiriamas viršininkas. 1919–1935 m. iš viso CV pirmininko pareigas ėjo dešimt asmenų, daugelis iš jų dėl įvairių priežasčių vadovavo ilgiau nei vienerius metus. Po

⁴⁹⁰ J. P., „Kaip daryti visuotinieji susirinkimai“, *Trimitas* 11 (1920), 13.

⁴⁹¹ *Laikinas LŠS Vidaus tvarkos statutai* (Kaunas: LŠS, 1925), 14–15.

1935 m. reformos vietoje CV buvo renkama Taryba, kuri realių sprendimų nebepriminėjo ir buvo simbolinė institucija.

1 lentelė. LŠS Centro valdybos pirmininkai 1919–1935 m⁴⁹²

Vardas, Pavardė	Laikotarpis	Pastabos
<i>Vladas Putvinskis</i>	1919–1922 m.	Tuo pačiu metu ėjo ir LŠS viršininko pareigas
<i>Vincas Krėvė - Mickevičius</i>	1922–1924 m.	Atsistatydino
<i>Stasys Šilingas</i>	1924–1925 m.	
<i>Matas Šalčius</i>	1925–1926 m.	
<i>Gen. Teodoras Daukantas</i>	1926 m.	Atsistatydino
<i>Liudas Vailionis</i>	1926–1927 m.	
<i>Rapolas Skipitis</i>	1927–1928 m.	
<i>Vladas Putvinskis</i>	1928–1929 m.	Mirė eidamas pareigas
<i>Antanas Žmuidzinavičius</i>	1929–1934 m.	
<i>Liudas Vailionis</i>	1934–1935 m.	

Galima teigti, jog pagal 1919–1935 m. funkcionavusią LŠS teisinę bazę buvo įtvirtinta galimybė organizacijos nariams tiesiogiai arba per savo atstovus dalyvauti organizacijos valdyme. Svarbiausia to išraiška buvo trijų lygių susirinkimų/ suvažiavimų galimybė. Tačiau natūralūs politinės ir karinės valdžios siekiai turėti didesnę įtaką Sąjungos valdyme lėmė ir neaiškumus. Svarbiausias iš jų buvo tiksliai neapibrėžtas dualistinis Sąjungos valdymas. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl XX. a. 4-ajame dešimtmetyje LŠS buvo nuspręsta reformuoti.

Oficialiai rengtis Sąjungos reorganizacijai buvo pradėta 1934 m. pavasarį, kai Valstybės taryba pranešė, jog ketina parengti Sąjungos statuto projektą, kuriam LŠS galės pateikti pasiūlymų ir pastabų⁴⁹³. Taigi organizacijos ateities klausimas buvo politinės valdžios rankose, o LŠS įtaka šiam procesui buvo tik minimali. Nagrinėjant Sąjungos pertvarkos problematiką, matyti, kad tuo pačiu metu veikė trys grupės, puoselėjančios pertvarkos planus. Pirma grupė –LŠS. Visuomeninė Sąjungos valdžia, veikianti CV vaidmenyje, didesnio aktyvumo nerodė. Tuo tarpu LŠS viršininkui pavaldūs buvę štabo karininkai ir tarnautojai ėmėsi rengtis pertvarkai ir siūlyti galimus LŠS ateities modelius. Pagrindiniu LŠS pertvarkos autoriumi (iš LŠS pusės) galima laikyti tuometinį štabo viršininką plk. ltn. Joną Kazitėną, kuris gerai suprato tiek visuomeninius, tiek ir karinius LŠS uždavinius. Jis jausdamas to meto kariuomenėje ir valstybėje vyraujančius vėjus parengė planą, kuris LŠS struktūrą turėjo pakeisti pagal Suomijos *Suojeluskunta* organizacijos pavyzdį. Anot jo, svarbiausias organizacijos

⁴⁹² Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004 (Kaunas: Arx Baltica spaudos namai, 2005), 122.

⁴⁹³ 1934 05 17 LŠS CV prezidiumo posėdžio protokolas nr. 16, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 867, l. 65.

uždavinys buvo „padėti kariuomenei militarizuoti visą tautą, kad kiekvienas lietuvis nuo 18 ligi 60 metų būtų apmokytas vartoti ginklą ir atlikti kario pareigas ir kovos lauke ir sargyboje“. Jo kartu su kitais LŠS štabo tarnautojais parengtame plane buvo numatyta, jog LŠS turėjo būti reorganizuota kariuomenės divizijos pavyzdžiu. Ji ir toliau turėjo priklausyti Krašto apsaugos ministerijai, tačiau kariniais klausimais siūlyta įtvirtinti pavaldumą kariuomenės vadui⁴⁹⁴. Taigi esminiai siūlymai buvo susiję su LŠS valdymo modelio pokyčiais: atsisakyti dualistinės valdymo sistemos, sustiprinti KAM ir LK vaidmenį organizacijos valdyme ir į organizacijos veiklą įtraukti daugiau tikrosios karo tarnybos karių. Tačiau atsižvelgiant į vėliau įgyvendintą pertvarkos modelį plk. ltn. J. Kazitėno siūlymai nebuvo itin radikalūs.

Antra grupė veikė Lietuvos kariuomenėje, lyderiaujant kariuomenės vadui S. Raštikiui. Būtent jo aktyvi laikysena dėl būtinos LŠS pertvarkos tapo viso proceso varikliu. Jis, remdamasis užsienio paramilitarinių organizacijų (kaip pats teigia, Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lenkijos⁴⁹⁵) pavyzdžiu siekė ją labiau sukarinti, įtraukiant į bendrą kariuomenės sistemą. Nors su minėtų šalių (išskyrus Lenkiją) paramilitarinėmis organizacijomis bendrauta ilgą laiką, tačiau dėl pertvarkos buvo atidžiau išanalizuota jų veikla. LŠS ir Lietuvos kariuomenės vadovybė ėmė aktyviai nagrinėti šių organizacijų veiklą, ypač nagrinėtas įstatų klausimas. Padidėjus susidomėjimui, suaktyvėjo ir tiesioginis bendradarbiavimas. Nors labiausiai remtasi Suomijos pavyzdžiu, tačiau daug dėmesio susilaukė ir latviškas variantas. *Aizsargi* gerokai anksčiau nei šaliai tapo beveik valstybine struktūra, priklausančia vidaus reikalų ministrui. Latvių organizacija paliko įspūdį ir Lietuvos kariuomenės vadui plk. ltn. S. Raštikiui, kuris teigė, jog latvių aviacija pralenkė šaulių⁴⁹⁶. Analizuojant latvių organizacijos veikimą, galima prielaida, jog ji padarė įtaką Lietuvos šaulių sąjungos organizacinei struktūrai (tiesa, jau pradėjus pertvarką), nes 1936 m. balandžio 16 d. LŠS vado plk. P. Saladžiaus įsakymu buvo suformuota XXII Geležinkelininkų rinktinė, jos vadu tapo plk. ltn. Andrius Balsys⁴⁹⁷. Latvijos *Aizsargi* ir Lietuvos šaulių bendradarbiavimas dėl geografinio faktoriaus buvo šiek tiek kitoks nei su Suomijos ar Estijos organizacijomis. Pažintiniai vizitai ir kitokios bendravimo formos vyko ne tik tarp organizacijų vadovybių, bet ir tarp pavienių padalinių (dažniausiai esančių pasienyje). Viešint Latvijoje buvo skiriama daug dėmesio kaimyninės šalies organizacijos veikimui, dėmesys buvo kreipiamas net į smulkmenas, pvz.: stovėjimas rikiuotėje, uniformų tvarkingumas⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Mintys dėl Lietuvos šaulių sąjungos pertvarkymo, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 165.

⁴⁹⁵ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 400.

⁴⁹⁶ *Ibid.*, 356.

⁴⁹⁷ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 217.

⁴⁹⁸ 1935 08 30 LŠS vado plk. P. Saladžiaus raportas LK vadui nr. 245 sl., LCVA, 561, ap. 2, b. 1030, l. 54.

Bene daugiausia dėmesio LŠS vadovybėje užsienio organizacijoms skyrė štabo viršininkas plk. lt. Jonas Kazitėnas, kuris pavyzdine organizacija teisiniu pobūdžiu laikė Estijos *Kaitseliit* organizaciją⁴⁹⁹. Nepaisant to, bendravimas su estų organizacija buvo pats neaktyviausias (lyginant su Suomija ir Latvija). Net ir po 1935 m. santykiai išliko simboliški, apsiribojant pasveikinimais ir pasikeičiant mandagumo vizitais. *Kaitseliit* organizacija teisiškai buvo tiesiogiai pavaldi Estijos kariuomenės vadui, o tarybą sudarė ministrų kabineto nariai⁵⁰⁰. Priešingai nei šauliai, estų organizacijose visuomeniškumo aspektas buvo itin menkas nuo pat įkūrimo, nes ji veikė kaip savigynos būriai, kuriuose privaloma tvarka tarnavo vyrai, todėl jau 1919 m. organizacijoje buvo apie 100 tūkst. narių⁵⁰¹. Priklausyti organizacijai privalėjo valstybinių įstaigų tarnautojai bei dalis karininkų⁵⁰².

Trečia grupė, puoselėjusi planus dėl Sąjungos pertvarkymo, buvo politinė Lietuvos valdžia. Tai liudija Lietuvos Valstybės tarybos ketinimai parengti naują LŠS statutą. Tam tikrų įžvalgų apie politikų planus LŠS atžvilgiu savo prisiminimuose yra palikęs ir tuometinis kariuomenės vadas. S. Raštinio teigimu, tiek prezidentas A. Smetona, tiek ir ministras pirmininkas J. Tūbelis kritiškai atsiliepdavo šaulių politinės ištikimybės klausimais ir siekė šaulių veiklą susieti su *Jaunosios Lietuvos*⁵⁰³. Žinoma, tam tikrų nedidelių įtampų tarp šaulių ir A. Smetonos būti galėjo, tačiau verta pabrėžti, jog jei Smetona ar artimiausia jo politinė aplinka būtų norėjusi susilpninti LŠS, funkcijas perduodant *Jaunajai Lietuvai*, ji tam galių turėjo. Vis tik pertvarkos metu A. Smetona parėmė kariuomenės vado siūlymus. Reforma buvo įgyvendinta pagal kariuomenės parengtą planą.

S. Raštikio žvilgsnis į LŠS pakrypo neatsitiktinai. Pertvarkydamas Lietuvos kariuomenę, jis pastebėjo, jog karinėje srityje šauliai egzistuoja, tačiau neefektyviai. Būtent tai tapo svarbia priežastimi reformai, nes „Šaulių Sąjungos butis kariškos vertės apginklavimo, mokymo bei santvarkos atžvilgiais nėra pasiekusi reikiamo aukštumo. Kariuomenės štabas tai senai suprato ir, norėdamas turėti iš Šaulių Sąjungos realią, kariško pobūdžio jėgą, ruošia šiai sąjungai reorganizuoti planą“⁵⁰⁴. V. Jokubausko teigimu, 1934–1935 m. buvo jaučiama išaugusi karinė grėsmė, ypač iš Vokietijos pusės, todėl buvo formuojami nauji kariuomenės daliniai⁵⁰⁵. Todėl pagrindinė priežastis, kodėl buvo pradėta vykdyti LŠS pertvarka, laikytina Lietuvos kariuomenės modernizacija ir siekis padidinti Lietuvos karinę galią. Šauliai buvo regimi kaip integrali krašto gynimo jėga, visų pirma kariniame lygmenyje, nes vienijo ir karinei tarnybai

⁴⁹⁹ Estų „Kaitseliidų“ organizacija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1030, l. 65.

⁵⁰⁰ Ibid., l. 68.

⁵⁰¹ Balkelis, „Piliečiai kareiviai ...“, 161.

⁵⁰² Estų „Kaitseliidų“ organizacija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1030, l. 66.

⁵⁰³ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 400.

⁵⁰⁴ 1935 02 25 Lietuvos kariuomenės štabo viršininko slapto raštas nr. 9025, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 7.

⁵⁰⁵ Jokubauskas, „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ..., 68.

fiziniu požiūriu tinkamus vyrus. Šaulių gretose jiems buvo nesistemiškai, ir neefektyviai suteikiamos karinės žinios ir įgūdžiai, todėl buvo siekiama tai sutvarkyti ir panaudoti bendrame Lietuvos gynybinių pajėgumų stiprinimo kontekste. Tai tiesiogiai koreliuoja su ir naujajame LŠS įstatyme, ir statute išdėstytais karinėmis nuostatomis.

1935 m. vasario 19 d. Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius pavedė Tiekimų valdybai atlikti LŠS reviziją, „kreipiant ypatingą dėmesį, kaip Šaulių Sąjungoje sunaudojamas turtas“⁵⁰⁶. Ši užduotis buvo pavesta ūkio inspektoriumi plk. Liudui Butkevičiui⁵⁰⁷. Nors tyrime buvo nagrinėjama ūkinė ir finansinė LŠS veikla, tačiau jo duomenys atskleidžia labai svarbią informaciją apie organizacijos veiklą ir ideologines nuostatas 1928–1935 m. Plk. L. Butkevičiaus komisija tyrimo metu konstatavo net 58 įvairius netikslumus, nusizengimus ir pan. Tačiau esminis dalykas, kuris sukėlė didžiąją dalį šių pastabų, buvo dėl teisės aktų nesilaikymo, kurie kartojosi ir su pakitusiomis ideologinėmis nuostatomis.

Visus tyrime pastebėtus pažeidimus galima sugrupuoti į kelias sritis. Pirma, teisės aktų principiniai pažeidimai. Tuo metu LŠS veikė pagal 1924 m. priimtą įstatymą, tačiau per daugiau kaip dešimtmetį LŠS vadovybė taip ir nesugebėjo parengti ir Vyriausybei pateikti statuto projekto, kaip tai buvo įpareigota padaryti įstatymu. Vietoje to organizacija veikė pagal 1925 m. priimtą laikiną dokumentą, kurį buvo patvirtinęs KAM ministras. Tai yra labai svarbus pažeidimas, kuris, anot tyrėjų, lėmė, jog ūkinė LŠS veikla buvo vykdoma neteisėtai⁵⁰⁸. Tai liudija apie LŠS vadovybės pasyvumą rengiant esminius veiklą reglamentuojančius dokumentus. Be to, keista, kad ir valdžios institucijos, pirmiausia KAM, ilgą laiką ignoravo šį pasyvumą. Kiek platesnės diskusijos dėl reikalingumo parengti naują statutą tarp šaulių buvo kilusios 1931 m. Tuomet CV narys A. Graurogkas siūlė imtis šio reikalingo darbo ir statute praplėsti šaulių suvažiavimų funkcijas⁵⁰⁹. Jam oponavo vienas LŠS kūrėjų M. Mikelkevičius, kuris teigė, jog suvažiavimų darbas nėra efektyvus dėl laiko stokos⁵¹⁰. Tačiau gilesnės diskusijos šiuo klausimu neišsivystė. Antra pažeidimų grupė susijusi su demokratiniiais pagrindais formuojamą LŠS institucijų veiklą. Šauliškajai ideologijai šis aspektas yra dar svarbesnis, nes organizacija buvo kuriama kaip platforma visuomenės nariams, remiantis demokratijos principais dalyvauti organizacijos valdyme. Pagal įstatymą CV kadencija buvo vieneri metai, tačiau 1935 m. pradžioje veikusi valdyba buvo suformuota dar 1928 m. vykusiame paskutiniame organizacijos narių suvažiavime, taigi dar iki jos suvalstybinimo demokratinis šauliškumo

⁵⁰⁶ 1935 02 19 LK štabo viršininko slapta įsakymas Kariuomenės Tiekimų viršininkui nr. 2260, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 5.

⁵⁰⁷ 1935 02 21 Lietuvos kariuomenės Tiekimo viršininko raštas LŠS viršininkui nr. 144, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 938, l. 1.

⁵⁰⁸ 1935 04 06 LŠS ūkinės veiklos patikrinimo komisijos protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 938, l. 3.

⁵⁰⁹ Antanas Graurogkas, „Dėl šaulių statuto“, *Trimitas* 3 (1931), 43.

⁵¹⁰ Mikas Mikelkevičius, „Šaulių statuto reikalai“, *Trimitas* 5 (1931), 82.

pagrindas buvo pažeistas. Po V. Putvinskio mirties CV pirmininko pareigas užėmęs A. Žmuidzinavičius valdžią „savo rankose laikė“ tarsi A. Smetona, nešaukdamas narių suvažiavimo ir tokiu būdu neleisdamas formuoti naujų ir teisėtų LŠS institucijų. Tiesa, būtina pažymėti, jog 1934 m. pabaigoje, kai jau buvo aišku, kad Sąjunga bus pertvarkyta, A. Žmuidzinavičius iš CV pirmininko pareigų pasitraukė, o jo pareigas perėmė Liudas Vailionis⁵¹¹. Nuo 1929 m. klausimas dėl suvažiavimo šaukimo buvo nagrinėtas vos kelis kartus. Visus kartus sprendimas buvo neigiamas. Kaip savo ataskaitoje pažymėjo plk. L. Butkevičius, aukščiausias organizacijos valdymo organas buvo nekviečiamas ne tik A. Žmuidzinavičiaus, bet ir visų likusių CV narių balsų dauguma, nes buvo apeliuojama į reikalingumą visų pirma parengti LŠS statutą. Jis taip ir nebuvo parengtas, todėl nešauktas ir suvažiavimas. Tad tai lėmė, jog ne tik CV, bet ir kitos centrinės institucijos – Garbės teismas ir Revizijos komisija – veikė neteisėtai, jau senokai pasibaigus jų įgaliojimams. Šios dvi pažeidimų grupės, vertinant iš ideologinių nuostatų pozicijos, buvo pačios rimčiausios. Tai rodo, kad po V. Putvinskio mirties 1929 m., organizacijos ideologinė kryptis pasikeitė. Nors oficialiai neatsisakyta nė vienos idėjos, tačiau praktiškai dalis jų tiesiog nefunkcionavo. Ir tai buvo vykdyta, nepaisant fakto, jog vadovybėje buvo V. Putvinskio aplinkos žmonės.

Likę komisijos rasti pažeidimai orientuoti į ūkinius ir finansinius nusižengimus. Trečia, pažymėta, jog nėra aiški ūkinės ir finansinės atsakomybės riba ir praktinis veikimas tarp LŠS CV pirmininko ir Sąjungos viršininko. Nors oficialiai pirmasis turėjo kontroliuoti tik visuomenines lėšas ir įgytą turtą, o antrasis iš KAM gaunamas lėšas, tačiau realybėje tai nebuvo daroma. Dažnai pinigų srantai kontroliuoti ne pagal tvarką, pvz., iš KAM gaunamų pinigų buvo prisidedama prie „Trimito“ leidybos. Ketvirta, nešaukiant LŠS suvažiavimo buvo neteisėtai tvirtinami veiklos planai ir sąmatos. Be to, jų nuolatos buvo nesilaikoma, todėl 1935 m. pradžioje buvo susidaręs daugiau kaip 200 tūkst. litų visuomeninių lėšų deficitas. KAM skiriamų pinigų panaudojimas buvo kontroliuojamas griežčiau. Siekiant padengti finansinį deficitą, vadovybė neteisėtai, dažniausiai vien tik CV prezidiumo nutarimais, imdavo paskolas. 1935 m. pradžioje paskolų suma buvo 72,5 tūkst. litų. Penkta, buvo užfiksuota daugybė buhalterinės apskaitos pažeidimų, kurie buvo daromi visą dešimtmetį. Šešta, nepaisant deficitinės finansinės padėties, vadovybė remdavo šaulių rinktinių, būrių ir pavienių šaulių iniciatyvas. Daugiausia išlaidų buvo patiriama suteikiant paskolas šaulių namų ir kitų infrastruktūros objektų statybai (bendra skola buvo net 419 tūkst. Lt). Buvo remiami įvairūs leidybiniai projektai. Pavyzdžiui, dar 1937 m. žymiam Klaipėdos krašto šauliui Viliui Šiaulinskiui buvo skirta 4 500 Lt knygos leidybai apie Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos. Tačiau knyga nebuvo išleista, o iš duotų pinigų buvo atgauti tik 3 000. Bet ne iš V.

⁵¹¹ 1934 11 30 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 23, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 914, l. 73.

Šiaulinsko, o iš paskolą laidavusio A. Marcinkevičiaus⁵¹². Septinta, LŠS vadovybė dalį LŠS priklausančių patalpų, esančių Kaune, nuomodavo, tačiau beveik visais nuomos atvejais buvo užfiksuoti pažeidimai: nemokama nustatyto dydžio nuoma, neišieškomos skolos ir delpinigia, leidžiama prekiauti alkoholiu ir pan. Neefektyviai organizuojant LŠS turto nuomą, organizacija prarado net kelis šimtus tūkstančių litų.

Nors atliktame Lietuvos kariuomenės tyrime nėra pateikiama galutinė išvada, tačiau, atsižvelgiant į visus nuosekliai išdėstytus ir pagrįstus dalykus, galima teigti, jog po V. Putvinskio mirties LŠS buvo valdoma pažeidžiant įstatymą bei šauliškoje ideologijoje propaguotą demokratiškumo principą. CV ir jos vadovas A. Žmuidzinavičius visiškai negebėjo tvarkyti LŠS finansų ir ūkio, todėl buvo patirta daug nuostolių. Div. gen. S. Raštikio teigimu, pirmininko pasyvumas buvo viena iš svarbiausių pertvarkos priežasčių⁵¹³. Gavus tokius ūkinės veiklos patikrinimo duomenis, buvo galutinai aišku, jog dabartinė LŠS vadovybė toliau dirbti tikrai negali, o kardinalūs pokyčiai yra neišvengiami.

Dar iki galo neužbaigus tyrimo, A. Žmuidzinavičiui ir kitiems CV nariams buvo aišku, jog bus iškelti klausimai dėl veiklos neteisėtumo ir finansinio deficito. Todėl buvo susirašinėjama su KAM juriskonsultu, kuris patikino, kad dėl tokio įstatymo nesilaikymo (dėl LŠS suvažiavimo nešaukimo ir institucijų atnaujinimo) gali būti baudžiama netgi pagal baudžiamąjį statutą. Juriskonsulto teigimu, jei tiriant finansinę veiklą pasitvirtintų įtarimai dėl neteisėto turto naudojimo CV nariams gali tekti atsakyti kolegialiai⁵¹⁴. Matyt, tai paskatino A. Žmuidzinavičių pasitraukti iš vadovybės. Išrinkus nauju CV pirmininku L. Vailionį, buvo imtasi veiksmų likviduoti finansinius įsiskolinimus, posėdžiuose daug dėmesio skirta finansiniams klausimams⁵¹⁵. Liudo Vailionio duktė teigia, jog pokyčiai LŠS CV vadovybėje galėjo įvykti dėl CV nariams atsiųsto laiško „Idėjiniai šauliai“. Jame LŠS vadovybė, ypač A. Žmuidzinavičius, buvo kaltinamas tuo, jog organizacijoje įsigalėjo giminės (neabejotinai galvoje turimi, A. Žmuidzinavičius ir jo žmona Marija), priekiaštauojama dėl aukų rinkimo misijos JAV (turima galvoje 1921–1922 m. vykusio A. Žmuidzinavičiaus rinkliava JAV ir vėliau vykęs KAM tyrimas), pabrėžiamas vadovybės nutolimas nuo eilinių, ypač provincijoje veikiančių šaulių⁵¹⁶. Tokio laiško egzistavimas rodo, kad LŠS pertvarkos išvakarėse nepasitenkinimą LŠS veikla išreiškė ne tik kariuomenės vadovybė, bet ir dalis šaulių. Skambiai pavadintas laiškas „Idėjiniai šauliai“ turėjo būti tarsi priminimas, jog V. Putvinskio idėjų tęsėjai jas užmiršo ir nesilaikė ideologinių nuostatų.

⁵¹² 1935 04 06 LŠS ūkinės veiklos patikrinimo komisijos protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 938, l. 10-11.

⁵¹³ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 400.

⁵¹⁴ 1935 03 27 KAM juriskonsulto raštas LŠS CV pirmininkui nr. 37842, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 914, l. 61.

⁵¹⁵ 1935 03 11 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 24, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 914, l. 68.

⁵¹⁶ Dalia Vailionytė, *Liudas Vailionis* (Kaunas: VDU leidykla, 2011), 188–189.

Teisiškai LŠS pertvarka buvo pradėta 1935 m. birželio 11 d. ministrų kabineto posėdyje priėmus naująjį organizacijos įstatymą⁵¹⁷. Jame reglamentuota, kad LŠS yra „visuomeninė kariška organizacija“, kurios tikslas „stiprinti tautinį atsparumą ir valstybės gynimo pajėgas“. Taigi matoma ryški karinė, o ne sukarinimo linija. Tai lėmė ir pavaldumo pasikeitimai. Reglamentuota, jog šauliai yra valdomi KAM, o tiesiogiai privalo paklusti Lietuvos kariuomenės vadui⁵¹⁸. Buvo atsisakyta pačių šaulių renkamų vadų ir Centro valdybos pirmininko kaip valdymo galią turinčio asmens funkcijos. Reformos autorius S. Raštikio teigimu, „Rinktas vadas – ne vadas“⁵¹⁹. Vietoje buvusios dualistinės organizacijos valdymo buvo įvesta vieno LŠS vado pareigybė, o šaulių rinktinių ribos buvo prilygintos apskritims. Pastarųjų karo komendantai tapo šaulių rinktinių vadais. Tačiau verta atkreipti dėmesį, jog buvo išlaikyta dalinė visuomeniškumo ideologinė nuostata. Šauliams palikta teisė rinktis į 3 lygių suvažiavimus/ susirinkimus (Sąjungos, rinktinės ir būrio), kuriuose šauliai galėjo rinkti 3 lygių Tarybas nekariško pobūdžio reikalams svarstyti⁵²⁰.

Nepaisant įstatyme išlaikytos galimybės šauliams įgyvendinti visuomeniškumo principą, dalis senųjų, V. Putvinskio aplinkos šaulių nepritarė vykdomai pertvarkai. Žinoma, jokių didelių protestų organizuojama nebuvo, tačiau birželio mėnesį penki šauliai (L. Vailionis, A. Graurogkas, A. Marcinkevičius, A. Starkus ir M. Žmuidzinavičienė) parašė laišką Lietuvos kariuomenės vadui, kuriame prašyta jį iki įsigaliojant įstatymui, persvarstyti tris, jų nuomone, esminius punktus. Toks kreipimasis taip pat patvirtina, jog pagrindinis pertvarkos autorius buvo S. Raštikis. Šauliai siekė, kad vietoje Centro valdybos numatyta taryba būtų suteikta ne tik patariamojo, bet ir sprendžiamojo balso teisė svarstant kultūrinius ir visuomeninius klausimus, t. y. siekta bent jau iš dalies išlaikyti iki pertvarkos egzistavusią savo įtaką. Paradoksalu, bet, kaip jau minėta, tie patys šauliai nekėlė klausimų, jog iki Sąjungos pertvarkos nebuvo vykdomas LŠS įstatymas ir šaukiami LŠS suvažiavimai. Antra, buvo siūloma suteikti šauliams galimybę į organizaciją priimti ir jaunuosius šaulius. Trečia, moterims šaulėms siekta suteikti visišką savarankiškumą, t. y. teisę formuoti atskirus nuo vyrų padalinius⁵²¹.

Natūralu, kad esminiai pokyčiai Sąjungoje galėjo neraminti dalį šaulių, tad, nepaisant kai kurių dalinio, žymių šaulių nepritarimo reformai, savo oficioze šauliai palankiai, nors ir itin santūriai, vertino pokyčius. Šauliai raminti, kad „šauliškas kelias, kaip buvo, taip ir toliau palieka pareigos keliu!“, akcentuota drausmė ir susiklausymas, vertinta, jog tai yra šaulių

⁵¹⁷ „Lietuvos šaulių sąjunga stiprinama“, *Trimitas* 25 (1935), 457.

⁵¹⁸ Šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935), 1–2.

⁵¹⁹ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 401.

⁵²⁰ Šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935), 1–2.

⁵²¹ Penkių šaulių laiško Lietuvos kariuomenės vadui nuorašas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4405, l. 50–51.

pareiga ir pan.⁵²² Kiek išsamiau ginti situacijos ir raminti šaulių ėmėsi ats. mjr. J. Tomkus, kuris dėstė, jog esminių ideologinių pokyčių neįvyko, o pasikeitimai daugiausia liečia organizacinius dalykus, kurie Sąjungai bus naudingi, nes suteiks „daugiau aiškumo, paprastumo ir, tenka manyti, lankstumo“⁵²³.

Išgaliojus įstatymui greitai buvo imtasi organizacijos pertvarkymo, rugpjūčio 8 d. beveik dešimt metų organizacijos karinei daliai vadovavęs plk. ltn. M. Kalmantas⁵²⁴ Sąjungos valdžią perdavė plk. P. Saladžiui, kuris, pradėdamas eiti naujas pareigas, tikėjosi „vieningai eiti Sąjungos įkūrėjo V. Putvinskio nurodytais keliais“ ir pabrėžė, kad „tikslu atsieksime būdami drausmingi, pavyzdingi ir uoliai eidami savo pareigas. Krašto būtis reikalauja iš mūsų visų ypatingo susiklausymo, budrumo ir aktingo darbo“⁵²⁵. Naujasis vadas neatsitiktinai akcentavo Vlodo Putvinskio idėjų tęstinumą. Siekdamas neutralizuoti pertvarkos metu kylančias perturbacijas dėl šaulių idėjų naikinimo, jis siekė pabrėžti, jog organizacija ir toliau laikysis tų pačių ideologinių nuostatų. Manytina, jog plk. P. Saladžius LŠS vado pozicijai pasirinktas neatsitiktinai. Pirma, jis buvo LŠS narys, priklausė Kauno šaulių rinktinei ir buvo išrinktas rinktinės Garbės teismo ir valdybos nariu. Ši organizacinė priklausomybė formavo arba turėjo jo ne kaip „svetimo“, o kaip „savo“ asmens įvaizdį, kuris žino, kas yra šauliai, ir jam artima šauliška ideologija. Antra, iki tol jis buvo Kauno apskrities karo komendantas, pasižymėjo drausmingumu, buvo tarnavęs drausmės batalionuose. Tarnaudamas komendantūroje jis aktyviai kovojo su priešvalstybiniais veikėjais⁵²⁶, ypač komunistais, ir jo tarnyba paliko gerą įspūdį kariuomenės vadui. Tikėtasi, jog jam pavyks įvesti griežtą tvarką ir iki šiol ja nepasižymėjusioje Šaulių sąjungoje. Vis tik galutinei LŠS pertvarkai tik įstatymo buvo per mažai, išsamiau ir dar stipriau organizaciją pakeisti turėjo statutas. Todėl 1935 m. liepos mėnesį kariuomenės vado įsakyme buvo išdėstyti skubiausi pertvarkos principai – ligi tol pareigas ėję šaulių vienetų vadai jas turėjo perduoti karininkams. Organizacijos valdymo ir turto perdavimo procesas turėjo būti užbaigtas iki spalio 1 d. Vienintelės institucijos, likusios veikti toliau, buvo Garbės teismas ir Kontrolės komisija. Buvo sugriežtinta ginklų laikymo ir naudojimo tvarka⁵²⁷.

Naujasis vadas savo viziją grindė LŠS įstatyme nustatytais pertvarkos gairėmis. Anot jo, tiesioginis šaulių tikslas – „su ginklu rankoje ginti krašto laisvę“. Vykdomos pertvarkos reikalingumą jis grindė tuo, jog šaulių karinis pasirengimas yra nepakankamas iškilusių karinių grėsmių akivaizdoje. Be to, šiuo keliu buvo nukeliavusios tokios šalys kaip Latvija, Estija ir

⁵²² „Šauliškas kelias“, *Trimitas* 30 (1935), 537.

⁵²³ Juozas Tomkus, „Naują Šaulių S-gos instatymą paskelbus“, *Trimitas* 32 (1935), 572.

⁵²⁴ 1935 08 08 LŠS viršininko įsakymas nr. 12, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 835, l. 59.

⁵²⁵ 1935 08 09 LŠS vado įsakymas nr. 14, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 835, l. 61.

⁵²⁶ Prano Nagio (Prano Saladžiaus sūnėno) prisiminimai. Užrašyta 2003 03 01. Asmeninis Mindaugo Nefo archyvas.

⁵²⁷ 1935 liepos mėn. LK vado įsakymo projektas, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 47–48.

Suomija. Siekiant pakelti kariškumo lygį organizacijoje, plk. P. Saladžius siekė padidinti karininkų skaičių Sąjungoje, į organizacijos darbą įtraukti kuo daugiau atsargos karininkų⁵²⁸. Karinio pavaldumo principų įdiegimas formaliai žiūrint turėjo keisti visuomeninį Sąjungos pagrindą. Tačiau taip neįvyko, nes buvo palikta teisė rinktis į suvažiavimus. Naujoji valdžia, priešingai nei A. Žmuidzinavičiaus, teisės aktų laikėsi, todėl iki LŠS likvidacijos suvažiavimai vyko kasmet nuo 1936 m., iš viso penkis kartus. Vykdamas didesnę sukarinimą netrukus buvo paskelbta, jog keičiama šaulių uniforma, ji imta vienodinti su karių. Vietoje iki tol egzistavusios pilkos nustatyta „slepia, neryškiai žalsva, mūsų kariuomenės pavyzdžio“⁵²⁹. Daug mažiau dėmesio savo vizijoje vadas skyrė kultūriniais ir visuomeniniams darbams, tarp kurių svarbiausiuoju buvo iškeltas „Neraštingiems šaulių eilėse ne vieta!“⁵³⁰. Galima teigti, kad LŠS vadas plk. P. Saladžius, siekdamas užkirsti kelią galimam šaulių nepasitenkinimui dėl vykusių reformų, užbėgo jam į priekį ir norėjo parodyti, jog esminių pokyčių neįvyko, o net ir tie, kurie buvo padaryti, bus į gera, nes didins LŠS prestižą ir Lietuvos saugumą.

Formaliai žiūrint LŠS pertvarka įsisiūbavo 1936 m. patvirtinus naująją organizacijos statutą. Šio dokumento rengimas ir funkcionavimas „putvinskiškuoju“ laikotarpiu kėlė daug aistrų ir nesutarimų. Statuto rengimo darbas užtruko beveik metus (skaičiuojant nuo įstatymo priėmimo). LR prezidentas jį patvirtino 1936 m. balandžio 23 d. Įdomu tai, kad jame yra pateikiamas kitoks organizacijos tikslo variantas, lyginant su įstatymu. Statute rašoma, jog tikslas yra „stiprinti tautos atsparumą ir valstybės gynimo pajėgas ir siekti, kad kiekvienas lietuvis būtų šaulys“. Buvo pabrėžta, kad LŠS yra „karinė savanorių organizacija“⁵³¹. Tad organizacijos statute pabrėžtas ambicingas tikslas plėsti Sąjungą „sušaulinant“ Lietuvos visuomenę.

Parengtas ir patvirtintas Sąjungos statusas pirmą kartą itin plačiai ir išsamiai reglamentavo visas šaulių veiklos sritis, išplėtė šaulių veiklos galimybes (apie tai kalbėta analizuojant narių sudėtį). Esminiai pokyčiai buvo susiję su kardinaliai pasikeitusiu valdymo pobūdžiu. Iki tol organizacija buvo valdoma valstybės tik per KAM, o po pertvarkos ji buvo valdoma ir Lietuvos kariuomenės vado. KAM skirdavo finansus ir kontroliavo jų įsisavinimo eigą, tuo tarpu kariuomenės vadas buvo tiesioginis LŠS vado viršininkas, tad galima teigti, jog LŠS tapo sudėtine kariuomenės dalimi. Panaikinus CV pirmininko pareigybę, organizacine prasme vieninteliu Sąjungos vadovu liko vadas. Tačiau sekant tradicija ir ideologine visuomeniškumo nuostata, buvo įtvirtinti trijų lygių šaulių susirinkimai, kuriuose jie galėjo rinkti savo atstovus į tarybas ir kontrolės komisijas, į Sąjungos ir rinktinių garbės teismus. Tiesa,

⁵²⁸ J. K-as., „Šaulių sąjungos pradmuo yra žymėtas krauju ir gyvybių aukomis“, *Trimitas* 40 (1935), 722–723.

⁵²⁹ 1935 12 17 LŠS vado įsakymas nr. 24, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 835, l. 74.

⁵³⁰ J. K-as., „Šaulių sąjungos pradmuo yra žymėtas krauju ir gyvybių aukomis“, *Trimitas* 40 (1935), 722–723.

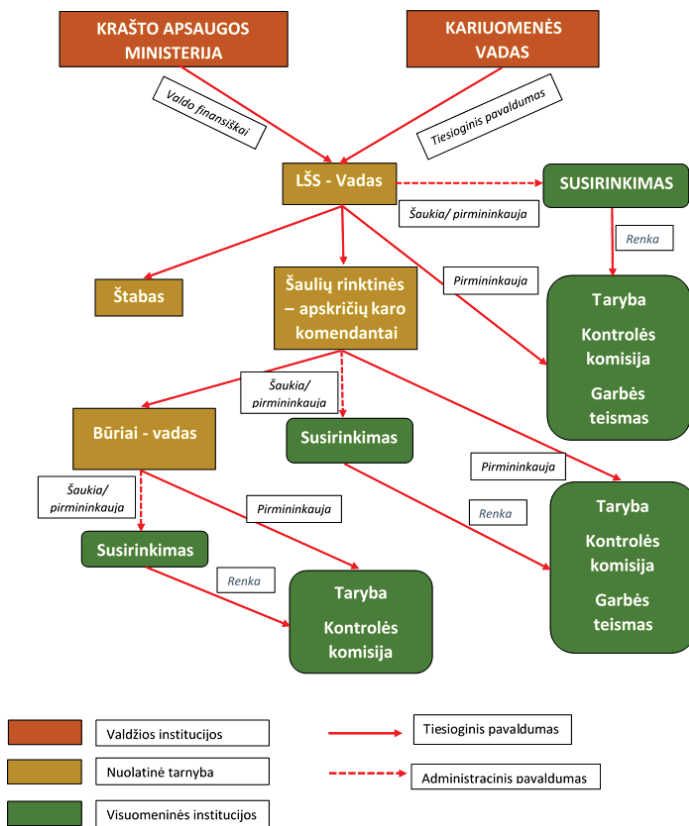
⁵³¹ *Šaulių sąjungos įstatymas ir statusas* (Kaunas: LŠS, 1936), 19.

ši nuostata buvo priklausoma nuo Sąjungos, rinktinių ir būrių vadų, nes jiems buvo suteikta teisė šaukti susirinkimus ir atlikti tarybų pirmininkų funkcijas. Ir pačios tarybos galėjo nagrinėti tik kultūrinius ir visuomeninius klausimus, tad realios įtakos organizacijos valdyme neturėta. Būtina pabrėžti, kad pertvarkos metu ir po jos į visuomenines institucijas dažniausiai buvo renkami senieji žymūs šauliai. Tarybos nariais 1936 m. tapo A. Graurogkas, plk. J. Šarauskas, R. Skipitis, L. Vailionis, S. Šilingas, J. Vanagaitis. Į Kontrolės komisiją išrinkti M. Mikelkevičius ir M. Žvirėnas, o Garbės teismą – gen. J. Bulota ir A. Janulaitis⁵³². Taigi išrinkti tie šauliai, kurie šias pareigas ėjo ir „putvinskiškuoju“ periodu. Tokiu būdu šauliai demonstravo savo savarankiškumą ir pasitikėjimą ankstesniais lyderiais, užtikrino, jog nebūtų staigaus valdžios virsmo.

Kitu svarbiu valdymo aspektu tapo tiesiogiai skiriami vadai, pradedant LŠS vadu ir baigiant būrių vadais, kurių didžioji dalis buvo atsargos karininkai arba kariai. Faktas, kad rinktinių vadų funkcijos buvo perduotos apskričių karo komendantams, rodo, jog kariuomenė siekė griežčiau kontroliuoti šaulių dalinius. Esant karo padėčiai, šie karininkai turėjo didžiules galimybes kontroliuoti visuomenę. Vertėtų pažymėti, jog ir karo komendantai gavo galimybę panaudoti šaulius kaip jėgą tvarkytis su neramumais šalies viduje. Įtampų tarp komendantų ir šaulių buvo visą veiklos laikotarpį, ypač daug jų būdavo LŠS kūrimosi laiku, 1919–1924 m. Vėliau konfliktai kildavo dėl šaulių ginklų laikymo teisės ir savivaliavimo. 1927 m. buvo reglamentuotas bendravimas tarp LŠS rinktinių vadų ir apskričių karo komendantų, pagal kurį kariniais atžvilgiais buvo įtvirtinta pastarųjų vyresnybė⁵³³.

⁵³² 1936 07 07 LŠS vado įsakymas nr. 14, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 835, l.19.

⁵³³ KAM raštas LŠS viršininkui ir Karo komendantams nr. 662, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 13.

„Trimate“ naujasis statusas buvo pristatomas kaip naujas etapas organizacijos gyvenime, kuris turėjo sutelkti šaulius bendram darbui. „Nepriklausomai Lietuvai“ – toks šūkis buvo patvirtintas, juo „visi šauliai skatinami dirbti, tarnauti, pasiaukoti Nepriklausomai Lietuvai ir ją nuo priešų ginti“⁵³⁵. Šaulių oficioze beveik kiekviename numeryje pasirodydavo straipsnis, kuriame buvo aiškinama naujojo statuto nauda ir paaiškinamos nuostatos. Oficialios neigiamos reakcijos naujasis statusas nesulaukė, tikriausiai jos būtų ir neleistos. Vienintelės moterys aktyviau diskutavo, bet ir jos pabrėždavo statuto teigiamumą, vienintelis „susikirtimas“ buvo dėl didesnio gaunamo moterų savarankiškumo⁵³⁶. Tradiciškai kiek laisviau LŠS vykstančius procesus iliustravo J. Martinaitis, tradicinėje komiksų serijoje pabrėžęs, jog šauliui „Naujas statusas/ Taip jau padarė,/Kad jis neturi/Skirtis nuo kario“⁵³⁷.

1936 m. pabaigoje plk. P. Saladžius raporte kariuomenės vadui išdėstė pertvarkos eiga. Esminių problemų, su kuriomis jis būtų susidūręs organizacijos viduje, pažymėta nebuvo,

⁵³⁴ Sudaryta autoriaus.

⁵³⁵ V. Bičiūnas, „Naujo šaulių statuto raidė ir prasmė“, *Trimitas* 30 (1936), 707.

⁵³⁶ Sofija Marcinkevičienė, „Dėl straipsnio „Naujo darbo vagą beverčiant“, *Trimitas* 38 (1936), 915–916.

⁵³⁷ „Rikiuokimės į naują statutą“, *Trimitas* 36 (1936), 869.

visos įvardytos problemos LŠS egzistavo ilgą laiką: etatų trūkumas, ypač karininkų, ne tik LŠS štabe, bet ir rinktinėse. Buvo skundžiamasi, jog dėl didelio darbo kiekio rinktinių vadais tapę karo komendantai šiam darbui laiko beveik neranda, tad didžiausią įtaką organizacijos valdyme turi rinktinių vadų padėjėjai (daugelyje vietų jais tapo buvę rinktinių vadai). Raporte išdėstyta ir realybė siekiant į LŠS gretas pritraukti daugiau karininkų. Buvo konstatuota, jog karininkų, norinčių pereiti tarnauti į Sąjungą, nėra, nes „visuomenės karinimo darbą jie laiko nereikšmingu, nerikiuotės darbu, kuris patiems karininkams trukdąs kilt tarnyboje“⁵³⁸.

Atsižvelgiant į LŠS pertvarkos metu pakeistą organizacijos veiklą reglamentuojančią teisinę bazę ir į pertvarkos procesą, galima teigti, jog iki 1929 m. šauliškos ideologijos puoselėti visuomeniškumo ir demokratijos ideologiniai principai nebuvo grąžinti. Priešingai, pertvarka šiuos principus paliko tik kaip formalumus. Šauliai turėjo tik vienintelę galimybę išpildyti savo teisę dalyvauti organizacijos valdyme – dalyvauti susirinkimuose ir rinkti tarybas ir kitas visuomenines institucijas. Režiumuojant galima teigti, kad nors Šaulių sąjungos raidą galima skirti į du svarbiausius etapus, t. y. „putvinskiškąjį“ (1919–1935 m.) ir karinės LŠS (1935–1940 m.), tačiau ideologinis lūžis tarp šių dvejų etapų prasidėjo po V. Putvinskio mirties. „Laikiniai“ valdžią perėmę jo aplinkos žmonės nesilaikė deklaruotų moralinių ir teisinių normų ir organizacijos vadovybėje išsilaikė iki Sąjungos pertvarkos.

⁵³⁸ 1936 12 30 LŠS vado raportas LK vadui nr. 609/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 1.

II. VLADO PUTVINSKIO IDEOLOGIJA: UNIVERSALIOJO ŠAULIŠKUMO KŪRIMAS

Tradiciciškai LŠS ideologu laikomas Vladas Putvinskis. Tai tapo gilia istorine ir istoriografinė tradicija. Šiuolaikinės LŠS veikloje pabrėžiama, jog V. Putvinskis yra svarbiausias organizacijos ideologas⁵³⁹. Tokia vertinimo pozicija susiformavo tarpukariu. Ji buvo kryptingai stiprinama išėivijoje, o šiandien ir toliau yra palaikoma. Tai nėra atsitiktinis ar neteisingas vertinimas. Šioje darbo dalyje yra analizuojama, kokią įtaką bendrai šauliškajai ideologijai turėjo pirmasis Sąjungos vadovas, kaip jo organizacijos vizija derėjo su kitų šaulių pozicijomis veiklos ir idėjų atžvilgiu.

2.1. Vlado Putvinskio kuriamos organizacijos vizija

V. Putvinskis buvo LŠS organizacinės struktūros ir šauliškumo ideologinių nuostatų kūrimo lyderis. Jo kurta ir puoselėta šaulio idėja buvo suprantama labai plačiai. Anot jo, nors „Lietuvos šaulio vardas gimė 1919 metais, bet „šauliškumas“ pasaulinis reiškinys, kuris yra tiek pat senas, kaip žmonijos istorija“⁵⁴⁰. Taigi šauliškumą jis suprato ne kaip lokalų, Lietuvoje sukurtą, bet universalų ir su žmonijos raida atsiradusį reiškinį. Iš vienos pusės tai patvirtina, jog V. Putvinskis, kurdamas šaulio idėją ir organizaciją, rėmėsi kitų organizacijų ir judėjimų pavyzdžiais. O iš kitos pusės šauliškumą jis siejo ne tik su epizodiškais ginkluotais pasipriešinimais, bet ir su platesniais tikslais. Verta pastebėti, kad nagrinėjant V. Putvinskio mintis ir pasisakymus šauliškiosios ideologijos klausimais, kyla pagrįstų abejonių, jog jo vizija buvo pernelyg didelė ir plati Šaulių sąjungos platformai ir to meto Lietuvos visuomenei.

Šios asmenybės istorinė tradicija, po jo mirties kartais peraugusi į kultui būdingus aspektus, susiformavo neatsitiktinai. Pirma, V. Putvinskis tapo pirmuoju organizacijos vadovu (užėmė tiek Viršininko, tiek ir CV pirmininko pozicijas) ir įgyvendino tikslą sukurti organizaciją, kuri ginkluotu būdu talkintų Lietuvos kariuomenei visoje šalies teritorijoje. Jis nevengė kalbėti apie tai, kokia organizacija turėtų būti ateityje, kai kovos pasibaigs, ir kokie turėtų būti šios organizacijos nariai, keldamas jiems aukštus moralės reikalavimus. Galbūt jis buvo bene vienintelis, kuris turėjo aiškų įsivaizdavimą, ką ir kaip Sąjunga turi daryti ne tik karo, bet ir taikos metu. Tiesa, organizacijos kūrimo pradžioje ne mažai daliai šaulių V. Putvinskio idėjos buvo per plačios, o kalbos „perdaug teoretiškos ir filosofiškos“⁵⁴¹. Nemaža dalis jo idėjų

⁵³⁹ LŠS internetinėje svetainėje pateikiama, jog „Organizacijos pagrindus nustatė, šaulio ideologiją formavo Vladas Putvinskis-Pūtvis“. Be to, organizacijoje veikia Vlado Putvinskio – Pūtvio klubas, vienijantis LŠS atkūrėjus. „Lietuvos šaulių sąjunga“, žiūrėta 2016 m. 02 15 d., <http://www.sauliusajunga.lt/index.php/istorija-mainmenu-30/-krimas-mainmenu-31>.

⁵⁴⁰ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 152.

⁵⁴¹ *Ibid.*, 201.

tokiomis išliko ir vėliau. Bendražygis Mikas Mikelkevičius, prisimindamas pirmuosius šaulių susirinkus, teigė: „Putvinskio tolimos perspektyvos kalba buvo nesuprantama. Mat, jis kalbėjo apie dvasinio priešo nugalėjimą, apie vidaus ir dvasios patriotizmą.“⁵⁴² Antra, ši asmenybė yra palikusi daugiausiai straipsnių LŠS ideologijos temomis, kurie buvo ne tik spausdinami „Trimite“, bet ir po jo mirties keliais tomiais išleisti Lietuvoje, o iševijoje perleisti. Jei palygintume su kitais LŠS kūrėjais, V. Putvinskis yra ryškus lyderis atliktų darbų kiekiu. Jo mintys aktyviai buvo cituojamos ir kitų LŠS ideologiją stiprinusių asmenų. Didžioji dalis šauliškosios ideologijos turinio raštų buvo parašyta ir publikuota po 1922 m. Iki tol esminis veiklos variklis tiek V. Putvinskiui, tiek ir likusiai vadovybei buvo praktinės veiklos vykdymas: rūpinimasis fronto reikalais, naujų būrių steigimas. Kiek vėliau itin didelių problemų kėlė patalpų, finansų, teisinės ir administracinės priklausomybės klausimai. Paliktų raštų šauliškumo tema skaičius liudija ir jo didelį dėmesį ideologiniams dalykams. Trečia, V. Putvinskis sukūrė pavyzdinę šaulišką šeimą, visi jos nariai aktyviai įsitraukė į organizacijos veiklą. Žmona Emilija tapo moterų šaulių organizatore (vėliau ir garbės pirmininke), visuotinai vadinta „šaulių močiute“⁵⁴³. Visos trys V. ir E. Putvinskių dukterys (Ona, Sofija ir Emilija) menkai nusileido savo tėvams, nes buvo ryškios moterų šaulių judėjimo lyderės (Emilija tapo ir visų studentų šaulių organizatore)⁵⁴⁴. Sūnūs Vytautas ir Stasys taip pat buvo šauliais (tiesa, aktyvumu nusileido savo seserims). Net ir po Vlado mirties LŠS gretose likusi Putvinskių šeima kryptingai puoselėjo savo tėčio atminimą. Visa tai lėmė V. Putvinskio asmenybės iškilimą visų šaulių gretose, tad jam prigijo tokie apibūdinimai: „šaulių tėvas“, „steigėjas“, „įkūrėjas“, „ideologas“. Šio šaulio mirtis 1929 m. tapo viena iš kertinių LŠS ideologinių datų, kovo 5 d. buvo įtraukta į šauliams privalomai minėtinų dienų sąrašą⁵⁴⁵.

LŠS ideologinės ir organizacinės nuostatos tiesiogiai sutampa su V. Putvinskio asmenybe. Jis buvo civilis, kuris siekė įgyvendinti savo moralinį ir valstybinį nusistatymą prisidėti prie valstybės gynimo, nepakeičiant savo statuso. Šauliai siekė supilietinti valdžią ir suvalstybinti piliečius⁵⁴⁶, kad valdžia būtų arčiau savo piliečių, o piliečiai, būdami arčiau valdžios, atliktų dalį valstybės funkcijų. Konkrečiai šaulių atveju LŠS iš dalies vykdė valstybės gynimo (dalyvavimas kovose dėl Nepriklausomybės ir Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos operacijoje) ir viešojo saugumo užtikrinimo (pagalba policijai, demarkacinės linijos apsauga ir pan.) užduotis.

⁵⁴² Vaidevutis A. Mantautas, „Vladas Pūtvis kaip tautos ideologas“, žiūrėta 2015 m. 01 23 d., http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=80%3A7310&id=992%3Apa&option=com_content&Itemid=134.

⁵⁴³ „Netekome močiutės“, *Karys. Tremties Trimėtas* 3 (1956), 97.

⁵⁴⁴ Šauliškos šeimos tradiciją stiprino ir prie jos prisijungę, pavyzdžiui Sofijos vyras Aleksandras Marcinkevičius-Mantautas.

⁵⁴⁵ *Nepriklausomai Lietuvai*. (Čikaga: LŠSI, 1965), 73.

⁵⁴⁶ 1921 09 20–24 Pirmo miestų ir apskričių karo komendantų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 491. l. 29.

Būtina pabrėžti, jog visas šias funkcijas LŠS nariai atliko nepakeisdami savo teisinio statuso, t. y. jie ir toliau buvo civiliai, o ne kariškiai.

Norėdamas pagrįsti sukarintos veiklos reikalingumą išlaikant civilio statusą, v. pUTVINSKIS organizacijos ideologinio pagrindo ieškojo dar Antikoje, nes, kaip pats teigė, „pirmykštės kultūros laikais kiekvienas vyras buvo šaulys“, taigi šauliškumas yra toks pats senas, kaip žmogaus siekis apginti savo kraštą⁵⁴⁷. Toks susiejimas buvo neatsitiktinis. Juo norėta parodyti, jog, siekiant dalyvauti valstybės gynime nebūtina tapti kariuomenės dalimi. Mat šauliu gali būti kiekvienas pilietis. Verta pabrėžti, jog nors Putvinskis analizuodamas šaulių reikalingumą mini užsienio paramilitarinių organizacijų pavyzdžius, tačiau tai jam yra tik kontekstas. Šaulio idėja ir visas šauliškumas jam buvo gerokai platesnis reikalas nei paramilitarizmas. Reikia sutikti su Vaidievičiumi A. Marcinkevičiumi-Mantautu, kuris analizuodamas savo senelio filosofiją ją apibūdino kaip metafizinę terminologiją⁵⁴⁸. Analizuojant filosofinius ir ideologinius raštus kyla natūralus klausimas, ar didžioji dalis LŠS narių galėjo suprasti ideologo brėžiamas veiklos gaires kurios kai kur buvo mitologizuojamos. Neabejotinai didelė dalis jo minčių buvo sunkiai suprantamos. Ideologiniuose V. Putvinskio raštuose šaulio idealas dažnai tapatinamas su žmogaus idealu, kuris turi pasižymėti visomis bendražmogiškomis vertybėmis ir kuriam neturi būti žinomi neigiami polinkiai.

V. Putvinskio filosofija buvo plati, o šauliškumas buvo labai svarbi jos dalis. A. Marcinkevičiaus – Mantauto teigimu, pagrindine jo ideologijos kryptimi reikėtų laikyti moderniosios lietuviybės kūrimą⁵⁴⁹. Šaulių auklėjimas ir LŠS suformavimas buvo platesnio plano, skirto Lietuvos visuomenei pakeisti, dalis. Lietuvos šaulių sąjungą V. Putvinskis įsivaizdavo kaip socialinio auklėjimo instituciją, kuri turėjo dirbti su tauta, o tam reikėjo sukurti šaulio „tipą“⁵⁵⁰, tarsi išskirtinę ir elitinę visuomenės grupę. Todėl jis siekė sukurti „pavyzdingųjų šaulių“ grupes, kurios taptų pavyzdžiu kitiems šauliams: „Tokia grupė tautinės idėjos įkvėpta turėtų tikslo savo pavyzdžiu ir darbu įnešti tvarką, dvasią, idėją į šaulių tarpą. Jos darbų programa turėtų būti nedidelė, bet už tai ypatingo dėmesio reikalaujant geras darbo atlikimas. Žodžio laikymas, nesivėlinimas, drausmingumas, garbingumas, abstinencija.“⁵⁵¹ Taigi pati idėja nebuvo itin išskirtinė, tačiau moralinių vertybių ugdymas ir kultūrinės aplinkos pakeitimas buvo itin sunki užduotis. Bet šaulius V. Putvinskis regėjo kaip tarpinę grandį tarp senosios ir naujosios visuomenių. Tauta ir siekiai ją pakeisti yra svarbi V. Putvinskio filosofijos dalis. Jis lietuvių tautą lygino su žydais, išrinktąja tauta, nes, jo manymu, lietuviams itin trūko

⁵⁴⁷ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 102–103.

⁵⁴⁸ Vaidievičius A. Mantautas, „Žmogus, idėja ir idėjos problema Vlodo Pūtvio filosofijoje“, in *L.Š.S.T. Vilniaus šaulių rinktinės metraštis Kanadoje 1954–1984* (Montreal: L.Š.S.T. Vilniaus šaulių rinktinė Kanadoje, 1984), 15.

⁵⁴⁹ *Nepriklausomai Lietuvai*. (Čikaga: LŠSI, 1965), 37.

⁵⁵⁰ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 168.

⁵⁵¹ 1926 10 27 Vlodo Putvinskio laiškas dukrai Emilijai. *Vlodo Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 255.

savigarbos, tikėjimo savo jėgomis ir valios: „Laiminga tauta, kuri turi savo valios aukurą. Kol jis dega, tauta nežus sunkiausioj vergovėj, baisioj audroj, neištvirks, nesubyrės, praturtėjus, pasisekus galios ir laisvės.“⁵⁵²

V. Putvinskis savo pavyzdžiu skleidė šias idėjas, o visa tai atsispindi jo paliktuose ideologiniuose raštuose. Naivu galvoti, jog pats Putvinskis nesuprato padėties sudėtingumo, nors jis buvo absoliutus idealistas, tačiau ne veltui šaulių atliekamą darbą lygino su bitėmis arba Herakliu. Viename iš paskutiniųjų savo rašinių jis rašė: „Bitė, bitutė, tu amžina šaulė, tu drąsi gynėja visada ginkluota, tu uoli darbininkė, niekad nedykauji. <...> jei prieš tave kliūtis, pergalek ją iš pradžios savo širdimi, vališkai, o techniškai, tikrybėje jau tau lengvai seksis. Tik ryžkis!“⁵⁵³ Taigi dažnai keldamas utopinius tikslus jis išlikdavo ir racionalus, suprasdamas, jog jo vizijos įgyvendinimui reikės daug laiko.

Socialinį aspektą V. Putvinskio filosofijoje yra pastebėjęs istorikas Dangiras Mačiulis. Pasak jo, V. Putvinskio „galvoje taikiai sugyveno tautiškumo ir socialinio teisingumo idėjos“⁵⁵⁴. Lietuvių tautos propagavimas tapo forma, per kurią jis siekė pakeisti visuomenės ydas, o LŠS šiame procese buvo įrankis. Anot pirmojo šaulių viršininko, LŠS tikslas įkurti „socialinį vidurį, kuris darytų auklėjančios įtakos tautos labai reikalinga linkme“⁵⁵⁵. Taigi šauliai turėjo imtis svarbaus darbo keisti visuomenę. Iš kitos pusės V. Putvinskis teigė, jog „daug tūkstančių mūsiškių turi savo dvasioje po 1 gramą tautiškumo ir po 1 gramą šauliškumo. Tie tūkstančiai gramų kužda sielose, virpina širdis ir tiek. Kad atsirastų bent vienas su dviem tautiškumo ir šauliškumo gramais, jis taptų vadu ir visi kiti tūkstančiai kitų gramų liktų aktyvūs“⁵⁵⁶. Taigi buvo ieškoma būdų šiomis idėjomis uždegti ir kitus. Siekiant sukurti išskirtinę šaulių socialinę instituciją, buvo rūpinasi ne tik moralinėmis vertybėmis, bet mėginta spręsti ir techninius dalykus. Palaipsniui susiformavo pakankamai platus socialinių paslaugų tinklas, teikiamas šauliams. Rūpinantis narių finansine ir socialine gerove, įsteigta šaulių savišalpos kasa, steigiami šaulių namai, organizuojami kultūros kolektyvų užsiėmimai ir šventės, rūpinamasi šauliais bedarbiais ir pan. Žinoma, organizacine prasme ne V. Putvinskis buvo esminė varomoji jėga, tačiau daugelis vėliau įgyvendintų socialinių idėjų priklauso būtent jam. „Šaulių Sąjunga yra tavo šeima. Stenkis, kad ji stovėtų aukštai. Jei stovės aukštai, išaukštins ir tave“⁵⁵⁷ – taigi šaulius jų ideologinis „tėvas“ siekė suburti į vieną šeimą, kurios nariai jaustų atsakomybę už vienas kito veiksmus.

⁵⁵² LŠS tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita nr. 7. 1933 m. vasaris. Kovo 5-oji, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 867, l. 17.

⁵⁵³ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 160–161.

⁵⁵⁴ Dangiras Mačiulis, „Vladas Putvinskis: keli štrichai asmenybės portretui“, in *Vladas Putvinskis-Pūtvis laišškai...*, 18.

⁵⁵⁵ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 168.

⁵⁵⁶ „Iš vieno Vlados Pūtvio laiško“, *Trimitas* 9 (1940), 205.

⁵⁵⁷ *Vladas Putvinskis- Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 135.

Siekiant sustiprinti šaulišką ideologiją tarp organizacijos narių ir skleisti ją Lietuvos visuomenei, LŠS štabe buvo suformuotas Kultūros ir propagandos skyrius (iš pradžių vadinosi „Propagandos ir literatūros“⁵⁵⁸), kuris turėjo rūpintis šaulių ir Lietuvos visuomenės švietimu bei šauliškosios ideologijos skleidimu. Šiam skyriui buvo skiriama nemažai dėmesio. Pavyzdžiui, 1921 m. skyriuje buvo numatyti 8 etapai, iš kurių du buvo atsakingi už „Trimito“ leidybą⁵⁵⁹. Skyrius buvo atsakingas už įvairių leidinių, skirtų šauliams ir visuomenei apie organizacijos tikslus, parengimą. Manytina, kad ir pats V. Putvinskis suprato, kad, norint, jog šauliai ir visuomenė suprastų jo kuriamą ideologiją, būtina ją perteikti priimtina forma, todėl rėmė ir skatino šio skyriaus veiklą. 1921 m. buvo išleistas „Šaulių vadovas“, kurį V. Putvinskis siūlė nemokamai platinti visuomenei, siekiant pritraukti narių⁵⁶⁰. Šiame leidinyje, kuriame didžiąją dalį straipsnių rašė organizacijos vadovas, buvo išryškintas visuomeninis ir demokratiškas LŠS pagrindas: „Juo kraštas demokratingiau sutvarkytas, juo jis kultūringesnis ir tvarkingesnis, juo daugiau reikšmės ir svarbos turi plačios visuomenės iniciatyva ir savarankumas. <...> Tai [LŠS – M. N.] turi būti grynai nepartinė, bet giliai demokratinė ir tautinė organizacija, kurios uždaviniai bus – ruošti tobulą tėvynės gynėją.“⁵⁶¹ Tais pačiais metais šauliškumo idėja ir veiklos principai buvo išdėstyti leidinyje „Idėja ir darbas“, kuris buvo skirtas „broliams amerikiečiams“⁵⁶². Visų leidinių funkcija buvo supažindinti ne tik Sąjungos narius, bet ir lietuvius Lietuvoje, ir JAV, siekiant įkurti naujus LŠS padalinius ir išplėsti savo gretas.

Nuo pat pirmųjų oficialių LŠS dienų joje buvęs V. Putvinskis iš karto tapo ryškia asmenybe, lyderiu, aplink kurį telkėsi pasekėjai. Tam įtakos turėjo ne tik jo aktyvumas, bet ir turimi socialiniai ryšiai bei amžius. 1919 m. formuojant šaulius, jam buvo 46 metai (pvz., M. Šalčiui tuo metu buvo 29 metai). O XIX a. pab. pasukęs lietuviybės keliu jis priklausė žymiausių tautinio atgimimo veikėjų ratui. Taigi tuo metu jis jau turėjo patirties, buvo užsitarnavęs autoritetą. V. Putvinskio idealizmas ir užsidegimas lėmė, jog šaulių gretose greitai susiformavo „putvinskiškasis“ organizacijos sparnas, kuris raiškiai veikė LŠS organizacines ir ideologines nuostatas. Jo šaulišką karjerą sudaro trys ryškūs etapai:

Iliustracija nr. 18. V. Putvinskio „šauliškos karjeros“ etapai⁵⁶³.

⁵⁵⁸ Instrukcija Lietuvos šaulių Centro įstaigai sutvarkyti, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 59.

⁵⁵⁹ 1921 08 18 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 65, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 115.

⁵⁶⁰ 1921 05 07 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 61, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 10–5106.

⁵⁶¹ *Šaulių vadovas* (Kaunas: LŠS, 1921), 9.

⁵⁶² *Idėja ir darbas* (Klaipėda: Lituania, 1921).

⁵⁶³ Sudaryta autoriaus.

Pirmoju organizacijos pirmininku V. Putvinskis tapo LŠS kūrimosi stadijoje 1919–1920 m. Aplinkybės plačiau yra aptartos pirmoje darbo dalyje. Galima pridurti tik tiek, jog pirmame LŠS suvažiavime 1920 m. jis buvo išrinktas į Centro valdybą, o jos posėdyje vienbalsiai patvirtintas pirmininku⁵⁶⁴. Jo artimiausiu bendražygiu organizuojant Sąjungą tapo buhalteris Mikas Mikelkevičius. Nepaisant suformuoto V. Putvinskio, kaip „šaulio nr. 1“, įvaizdžio, vadovavimo laikotarpiu jis buvo kritikuojamas. Jau 1922 m. vykusiame suvažiavime išryškėjo ne tik skirtingi požiūriai į organizacijos ateitį, tačiau ir požiūris į patį V. Putvinskį. Šis suvažiavimas yra lūžio data. Nors radikalių organizacinių pokyčių jis neatnešė, tačiau ideologiškai šauliai tarsi skilo į dvi stovyklas: „putvinskiškoji“ dalis ir jai oponuojanti „valstybinio“ arba „kariško“ šauliškumo grupė. Pirmoji savo veikloje rėmėsi V. Putvinskio formuluotos ideologijos principais, o antrieji, atmesdami dalį jų, siekė įgyvendinti KAM tikslą labiau kontroliuoti sukarintą organizaciją ir būti panašesniais į kariuomenę, o ne į visuomeninę organizaciją.

1922 m. LŠS suvažiavime šaulio J. Dagelio viešai pateikti įtarinėjimai dėl neskaidrių finansų labai įžeidė LŠS vadovą, todėl šis netgi buvo atsiėmęs kandidatūrą į LŠS CV narius. Solidarizuodamasis su juo taip pat pasielgė ir M. Mikelkevičius. Visgi didžioji dalis šaulių įkalbėjo V. Putvinskį pasilikti ir kandidatuoti ir kaip moralinę kompensaciją jį išrinko į CV bei suteikė garbės šaulio vardą (kartu ir M. Mikelkevičiui)⁵⁶⁵. Nepaisant tokio įvertinimo, pirmasis CV pirmininkas nusprendė trauktis iš LŠS vadovybės, todėl nesutiko ir toliau vadovauti CV ir būti CV prezidiumo nariu, tačiau valdyboje liko⁵⁶⁶. Jo pasitraukimą iš Sąjungos vadovybės lėmė kelios aplinkybės.

Pirma, jis skaudžiai išgyveno LŠS suvažiavime išgirstą kritiką. E. Putvinskienės prisiminimuose šis aspektas yra ypač hiperbolizuojamas⁵⁶⁷, taip patvirtinant, jog pačiam V. Putvinskiui buvo dėl to skaudu. Suvažiavimas sutapo su siekiais reformuoti LŠS, didesnę dėmesį sutelkiant į kiekvieno organizacijos nario moralines savybes, buvo siekiama kurti „pavyzdingųjų šaulių grupes“, tad kai kurių šaulių kritika galėjo jį ne tik įskaudinti, bet ir išmušti iš vėžių. Antra, 1922 m. Napoleono kalno įvykiai⁵⁶⁸, kurių metu šauliai įsivėlė į konfliktą su kariais, parodė, jog KAM vadovybė nepalaiko V. Putvinskio, ypač viceministras kpt. J. Papečkys, todėl, nenorint gilinti konflikto, buvo priimtas sprendimas atsitraukti. V. Putvinskį ypač įskaudino ir įžeidė faktas, jog, atliekant tyrimą dėl šio įvykio, buvo apkaltinti šauliai, o ne juos išprovokavę

⁵⁶⁴ 1920 06 29 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 33, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 41.

⁵⁶⁵ 1922 10 29 LŠS visuotinio atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 185, l. 11–12.

⁵⁶⁶ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I., ..., 223.

⁵⁶⁷ Putvinskienė, *Atsiminimai ...*, 93.

⁵⁶⁸ 1922 m. birželio 23 d. ant Napoleono kalno netoli Kauno vyko miesto šaulių būrių organizuota Šaulio dienos ir Joninių šventė. Jos metu įvyko konfliktas tarp šaulių ir Šančių įgulos kareivių (įvairių dalinių). Tikroji priežastis nėra neiški, bet tikriausiai prie to prisidėjo skeptiškas karių požiūris į šaulius bei tai, jog nors šventėje draustas alkoholis, minioje buvo nemažai girtų, ir šaulių, ir karių. Konflikte buvo panaudoti ne tik kumščiai, bet ir ginklai.

kariai ir (ar) „lenkuojantys“ veikėjai. Tačiau šioje situacijoje ryškiai matyti to meto ne tik KAM, bet ir kariuomenės požiūris į sukarintą organizaciją. Įvyki tyręs Inžinerijos pulko vadas, reziumuodamas tyrimą, teigė: „man pačiam dažnai tenka pastebėti kaip visuomenėje, taip ir kariuomenės dalių tarpe labai nepalankią nuomonę apie šaulius, kuri kariuomenės dalyse virsta į paniekinimo opiniją: pastaroji dažnai būna ir be pamato, atsitikus progai pamatyti blogos šaulių organizacijos ir atskirų prastai išauklėtų šaulių, tuo tarpu, kaip šauliai iki šiam laikui nėra teigiamais daviniais atitaisę bei sugriovę tą palankią jiems nuomonę.“⁵⁶⁹ Ši citata vaizdžiai iliustruoja situaciją, kokia buvo to meto visuomenės nuomonė apie šaulius, o iš kitos pusės leidžia matyti ir teigiamus poslinkius, kurie palaipsniui įvyko organizacijoje. Dėmesio šis įvykis susilaukė ir Steigiamajame Seime, kuriame KAM viceministras kpt. J. Papečkys teigė, jog šauliai patys yra kalti dėl tokio atsitikimo, nes visuomenėje neturi jokio teigiamo palaikymo, nesilaiko kariškos drausmės, netinkamai ir neatsakingai vartoja ginklus bei neužtikrina tvarkos savo renginių metu. Jis „tarp eilučių“ netgi išreiškė poziciją, kad šis įvykis yra įrodymas, jog Sąjungą reikia uždrausti.⁵⁷⁰

Napoleono kalno įvykis rodo, kad vos 3 metus veikusioje Šaulių sąjungoje trūko patirties ir drausmės organizuojant masinius renginius. Taip pat drausmės ir disciplinos trūko ir Lietuvos kariuomenėje, nes buvo pripažinta, jog šventėje nors ir nekviesti, dalyvavo keli šimtai karių, kurių dalis buvo girti⁵⁷¹. Tačiau daug svarbiau tai, kad konfliktas aiškiai rodo, jog tuo metu tiek žemesniame (eilinių karių), tiek ir aukščiausiuose karinės valdžios (KAM, kariuomenės dalinių vadovybės) lygiuose trūko pasitikėjimo šauliais, jie vertinti kaip konkurentai kariuomenei, siekta išjuokti jų karinius sugebėjimus⁵⁷². Konfliktinę situaciją KAM siekė išnaudoti savo tikslui, apriboti LŠS galimybes turėti ginklus ir taip išspręsti jau kurį laiką, jos požiūriu, egzistavusią problemą.

A. Marcinkevičiaus-Mantauto teigimu, neigiamą KAM vadovybės vertinimą V. Putvinskis užsitraukė, dėl to, kad šauliai prieštaravo Hymanso projekto priėmimui⁵⁷³. A. Randamonio teigimu, būtent V. Putvinskis buvo opozicijos tuometiniam ministrui pirmininkui E. Galvanauskui dėl šio projekto „branduolys“⁵⁷⁴. Žinoma, tai galėjo prisidėti prie įtampos tarp KAM ir LŠS vadovybių, tačiau pagrindė konflikto priežastis – siekis visiškai kontroliuoti ginkluotą organizaciją. Keletas įvykių rodė šaulių savivaliavimą ir pareigų viršijimą. Įtakos turėjo, jog tarpinstitucinis konfliktas tapo asmeniniu. Visa tai pakenkė LŠS CV pirmininko

⁵⁶⁹ 1922 07 13 L. e. p. Inžinerijos pulko vado raportas LK vadui nr. 304, LCVA, f. 929, ap. 1, b. 132, l. 65.

⁵⁷⁰ „1922 liepos 5 d. I sesija, 219 posėdis“, *Steigiamojo Seimo darbai* (Kaunas: Steigiamojo Seimo sekretoriatas: 1922), 9–11.

⁵⁷¹ 1922 07 13 L. e. p. Inžinerijos pulko vado raportas LK vadui nr. 304, LCVA, f. 929, ap. 1, b. 132, l. 65.

⁵⁷² „1922 liepos 5 d. I sesija, 219 posėdis“, *Steigiamojo Seimo darbai* (Kaunas: Steigiamojo Seimo sekretoriatas: 1922), 9–11.

⁵⁷³ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 355.

⁵⁷⁴ Andrius Randamonis, „Putvinskis – politikas ir žmogus“, *Trimitas* 9 (1933), 173.

šeimai, nes iširo Vlado dukters Onos sužadėtuovės su J. Papečkiu⁵⁷⁵. Trečia, pats V. Putvinskis savo pasitraukimą iš organizacijos vadovybės 1922 m. oficialiai motyvavo, tuo, kad atėjo laikas kurti ideologiją, o tam reikia daug laiko⁵⁷⁶. Tačiau tai tikrai nebuvo esminė priežastis. Jo ir „putvinskiškajam“ sparnui priklausiusių asmenų (pavyzdžiui, žmonos Emilijos, žento A. Marcinkevičiaus-Mantauto) prisiminimų analizė leidžia teigti, kad jį ypač sukrėtė faktas, jog ne visi šauliai yra linkę sekti jo idėjomis. 1922-iejį kaip „lūžio“ metai buvo įvardijami ir vėlesnėje veikloje, ypač po V. Putvinskio mirties.

Nors V. Putvinskis ir traukėsi iš Sąjungos vadovybės, tačiau puoselėjo nemenkus planus, susijusius su tolesne šaulių veikla. „Pavyzdingųjų šaulių“ idėją jis ketino įgyvendinti toliau, nes „Lietuvoje doresni žmonės pradeda jau užtrokšti mėšlino atmosferoje. Aš laikiu reakcijos ir noriu paruošti suorganizuoti dorų žmonių kruopelę [kuopelę – M. N.] neužkrėstų dar baisia gangrena, kad toje kuopelėje gauti atgaivį ir bendrą paramą“⁵⁷⁷. Iš V. Putvinskio susirašinėjimo su šeimos nariais ryškėjo, jog po suvažiavimo jis buvo labai prislėgtas, nusiminęs, galbūt netgi sirgo depresija, nes laiškuose daug dėmesio skiria savo liūdesiui, nusivylimui ir nepasitenkinimui tarnyba LŠS išreikšti. 1922 m. spalio mėnesį V. Putvinskis oficialiai pasitraukė iš aktyvios veiklos LŠS vadovybėje, apsigyveno savo dvare Graužikuose ir aktyviai ėmėsi ūkinės veiklos. Šauliška veikla nebuvo užmiršta, nes jis suorganizavo Graužikų šaulių grandį ir toliau mėgino vystyti „pavyzdingųjų šaulių“ projektą, buvo CV nariu, nors ir nebe tokiu aktyviu.

Siekis šaulius kilstelėti į kitą moralinį lygmenį išprovokavo neigiamą naujosios organizacijos vadovybės reakciją. Aplink V. Putvinskį susitelkę šauliai, tarp kurių išsiskyrė M. Mikelkevičius, 1923 m. LŠS viršininko kpt. P. Klimaičio buvo nubausti (iš viso 17 šaulių⁵⁷⁸) dėl dalyvavimo slaptoje organizacijoje⁵⁷⁹. Nusikaltimo „kaltininkas“ buvo V. Putvinskis. Jis nubaustiems Kauno šauliams skaitė paskaitą apie ateities šaulius ir LŠS. Faktiškai tai buvo „pavyzdingųjų šaulių“ kūrimo pradžia. Tikriausiai apie šią paskaitą nebuvo paskelbta viešai, todėl ir naujasis organizacijos viršininkas tai traktavo kaip neleistiną veiksma. Tačiau V. Putvinskis nebuvo nubaustas. Turbūt prisibijota jo autoriteto. Tačiau pats bausmės faktas sukėlė kardinalų „putvinskiškojo“ sparno šaulių nusistatymą prieš P. Klimaitį.

Nuo LŠS pradžios organizacijoje buvę asmenys atvirai pradėjo kaltinti P. Klimaitį, kad šis siekia militarizuoti Sąjungą. Ši situacija rodo, jog 1922 m. pabaigoje LŠS ištiko ideologinę krizę. „Putvinskiškojo“ sparno šauliai siekė organizaciją toliau formuoti ne kariniais, o

⁵⁷⁵ 1922 10 07 Vlado Putvinskio laiškas dukrai Onai. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 208.

⁵⁷⁶ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I, ..., 201.

⁵⁷⁷ 1922 09 15 Vlado Putvinskio laiškas dukrai Onai. *Vlado Putvinskio – Pūtvio laišškai...*, 205.

⁵⁷⁸ *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje* ..., 84.

⁵⁷⁹ „Visuotinasai šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 167 (1923), 21.

visuomeniniais, aukštos moralės pagrindais. Oponuojančiai pusei priklausė naujasis LŠS viršininkas kpt. P. Klimaitis (paskirtas KAM), kuris kai kuriais klausimais sugebėdavo rasti užtarimą tarp šaulių civilių, tokių kaip CV pirmininkas Vincas Krėvė-Mickevičius ir iš dalies Matas Šalčius. Jų pozicijos dėl LŠS ateities tikriausiai skyrėsi. P. Klimaitis vykdė KAM instrukcijas ir stengėsi šaulius labiau kontroliuoti, nes tapo pirmuoju šias pareigas einančiu KAM atstovu, iš karto buvo susidurta su klausimais dėl valdžios galių tarp viršininko ir CV pirmininko pasiskirstymo. Mat iki tol V. Putvinskis, eidamas abejas pareigas, tokios problemos neturėjo, o KAM skiriami vyriausieji karo instruktoriai užsiimdavo tik karinės veiklos kontrole, t. y. siauresne veikla. P. Klimaičiui įgyti realios valdžios leido LŠS CV pirmininku tapęs V. Krėvė-Mickevičius. Nors į naująjį CV pirmininką V. Putvinskis žiūrėjo viltingai, tačiau toks pasitikėjimas nepasiteisino. V. Krėvė-Mickevičius neslėpė planų šaulius paversti politinės pakraipos organizacija ir taip pakeisti ideologinį pagrindą. Tokia idėja buvo kardinaliai priešinga kuriamam apolitinės organizacijos siekiui. „Putvinskiškojo“ sparno šauliai tam prieštaravo, todėl CV pirmininkas tapo savotišku sąjungininku su viršininku. Tačiau „sąjunga“ kitais klausimais buvo neveiksni. M. Šalčius šioje kompanijoje laikėsi kiek atokiau, tačiau jo pozicija dėl ginčo tarp V. Putvinskio ir P. Klimaičio išryškėjo 1923 m. LŠS Suvažiamame. Jame Matas Šalčius, kaip Kontrolės komisijos pirmininkas, pareiškė, jog kai kurie „šauliai ir etatiniai tarnautojai, pajutę kietesnę vadovybės ranką, ėmė tai vadinti militarizacija. Tokia nuomonė neteisinga. <...> Kontrolės komisija mano, kad Sąjungos Vadovybė ėjo pareigas pilnai patenkinamai“⁵⁸⁰. Neabejotina, jog M. Šalčius, dar jausdamas kartėlį dėl V. Putvinskio įsigalėjimo, ideologiniuose pokyčiuose labiau palaikė P. Klimaičio veiklą.

Į šią situaciją V. Putvinskis labai skaudžiai reagavo. Kai 1924 m. Antanas Bružas paprašė Sąjungos metinių proga parašyti straipsnį, jis išliejo savo širdgėlą ir atsisakydamas rašyti pabrėžė: „Tamstai turi būti žinoma nors dalinai apystovos ir forma atstumimo ir pašalinimo manęs ir panašiai manančiųjų idėjos draugų nuo brangaus darbo. <...> Tuo tarpu neliesk man žaizdos formalumais ir nekliudyk tylėti.“⁵⁸¹ Pats V. Putvinskis, matydamas, kad jo idėjos yra nepriimtinos, pabrėžė, nepaisant jaučiamo apmaudo ir skaudulio, jog naujoji valdžia yra nusiteikusi daryti bloga šauliams. Savo laiške A. Graugrokui jis teigė, jog „nėra nei krislo blogo noro dabarties Sąjungos vadovybėje. Bet yra milžiniškas organinis nesupratimas mūsų“⁵⁸². Nesusipratimo esmė – skirtingas požiūris į organizaciją. P. Klimaitis nieko neteisėto tarsi nedarė, tiesiog vykdė funkcijas, kurios jam priklausė pagal LŠS statutą. Iš kitos pusės nesutarimus lėmė ir viršininko asmenybės bruožai: jis buvo reiklus ir siekiantis pakeisti

⁵⁸⁰ „Visuotinasai šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 167 (1923),20.

⁵⁸¹ 1924 07 23 Vlado Putvinskio laiškas Antanui Bružui, in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 286.

⁵⁸² 1923 05 08 Vlado Putvinskio laiškas Antanui Graugrokui, in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 287.

organizaciją, kurioje netrūko drausmės pažeidimų. Šis LŠS viršininkas principingai (bet nebūtinai teisingai ir teisėtai) laikėsi visą savo tarnavimo LŠS periodą, todėl konfliktas su „putvinskiškuoju“ sparnu nebuvo vienintelis. 1923 m. pab. – 1924 m. iškilus ginčui dėl „Trimito“ cenzūravimo, P. Klimaitis laikėsi principingai, teigdamas, jog jis, remdamasis KA ministro įsakymu, turi teisę cenzūruoti tai, kas yra rašoma „Trimite“. Tai sukėlė didžiulį tuometinio LŠS CV pirmininko Stasio Šilingo pasipiktinimą, todėl viršininkui buvo pareikštas nepasitikėjimas⁵⁸³. Mjr. P. Klimaitis LŠS viršininko pareigas paliko 1925 m. rugsėjo 12 d.⁵⁸⁴ Jam pasitraukus iš pareigų, buvo pradėtas tyrimas dėl neteisėtos jo veiklos⁵⁸⁵.

Vis tik konfliktas tarp P. Klimaičio ir V. Putvinskio buvo pernelyg išpūstas. Tai, jog P. Klimaitis nebuvo kategoriškai nusistatęs prieš „šaulių tėvą“, rodo faktas, kad jis įkalbinėjo V. Putvinskį tapti vienu iš Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos organizatorių. Sėkmingam darbui sutrukdė sveikata (gautas širdies smūgis), todėl galutiniame procese V. Putvinskis operacijoje nedalyvavo⁵⁸⁶. Tačiau, remiantis E. Putvinskienės ir A. Marcinkevičiaus-Mantauto prisiminimais, matoma ryški neapykanta P. Klimaičiui. Tad neabejotinai „putvinskiškame“ sparne šis viršininkas gero vardo neturėjo.

1925 m. pasikeitus LŠS viršininkams (juo tapo Mykolas Kalmantas), V. Putvinskis ryškiau buvo matomas ir LŠS veikloje, nes naująjį viršininką vertino labai gerai ir palaikė šiltus santykius⁵⁸⁷. 1926 m. LŠS suvažiavime V. Putvinskis buvo išrinktas LŠS garbės pirmininku, turinčiu CV nario teises⁵⁸⁸. Šis nutarimas yra savotiškas „lūžis“, nes po 1928 m. LŠS suvažiavimo V. Putvinskis grįžo į LŠS vadovybę. Minimame suvažiavime V. Putvinskis automatiškai pateko į CV⁵⁸⁹, o vėliau buvo išrinktas ir šios institucijos pirmininku. Suvažiavime jau buvo aišku, jog V. Putvinskis ne tik grįžta į CV, bet ir turėtų tapti jos pirmininku. Suvažiavime jis teigė: „Naujoji Centro valdyba dirbs, bet reikalingas bendras darbas. Būdami stiprūs ir pasiryžę, mes darbu įkūnysime tai ką pasiryžome.“⁵⁹⁰ Taigi, suvažiavimas žymi pirmojo šaulių pirmininko sugrįžimą į organizacijos vadovybę. Pats Putvinskis sugrįžti į aktyvią šaulišką veiklą buvo apsisprendęs likus keliems mėnesiams iki suvažiavimo. Kovo mėnesį žmonai Emilijai jis rašė: „Mano gales, kad ir mažos, vis tiek tai mano kariuomenė ir aš iki galui negaliu atsisakyti nuo vado pareigų. Aš noriu mirti vado vietoj. Gyvenime dažnai vado vadeles krenta smunka žmogui iš rankų ir jis vėl jas kartais sugraibo, kartais ir ne. Aš visad

⁵⁸³ 1924 12 01 LŠS CV Prezidiumo posėdžio protokolas nr. 29, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 63.

⁵⁸⁴ 1925 09 12 Įsakymas LŠS nr. 34, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4316, l. 83.

⁵⁸⁵ „Pentkas Visuotinas Lietuvos Šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimitas* 24 (1926), 786.

⁵⁸⁶ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 239.

⁵⁸⁷ *Ibid.*, 268–269.

⁵⁸⁸ „Pentkas visuotinas Lietuvos Šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimitas* 26 (1926), 848.

⁵⁸⁹ „VI-as visuotinas Šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimitas* 25 (1928), 828.

⁵⁹⁰ 1928 06 17-18 LŠS VI-tojo visuotinio būrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 582, l. 21.

sugraibydavau. Dabar vėl smunkant aš butžutiškai turiu jas vėl sugriebti.⁵⁹¹ Neabejotinai lemiamą įtaką turėjo vadovybės pasikeitimai ir pagerėjusi sveikata. Verta pridurti, jog šioje laiško ištraukoje ryškiai matomas itin asmenišką V. Putvinskio santykis su LŠS („mano kariuomenė“), o tai byloja apie organizacijos suasmeninimą.

Sugrįžusį V. Putvinskį pasitiko kiek pasikeitusios veiklos ypatybės. LŠS veikė jau ne demokratinėje, o autoritarinės valdžios terpėje. Nors V. Putvinskio filosofijoje ir šauliškumo formavimosi laikotarpiu nuolatos buvo akcentuojama demokratijos svarba, tačiau jokių oficialių papiktinimų dėl politinių pokyčių išreikšta nebuvo. Tiesa, A. Marcinkevičius-Mantautas mini, jog LŠS CV pirmininkas kelios dienos prieš mirtį buvo susitaręs susitikti su ministru pirmininku A. Voldemaru, nes siekė išspręsti LŠS problemas, kurias „prie autoritetinės santvarkos esą galima nugalėti tik su valdžios pagalba“⁵⁹². Bet nėra aišku, apie kokias problemas norėta pasikalbėti, nes kituose šaltiniuose apie tai nėra nieko kalbama. Nors patį A. Voldemarą šaulių ideologas itin vertino. Aprašydamas Voldemarų šeimos išlydėjimą į užsienį jis teigė, jog „jutosi kokie tai brangūs rišiai tarp valdžios ir visuomenės. Buvo ko tai bendro ir šeimyninio lietuviško, ko prie namų valdžių nebudavo“⁵⁹³. Taigi, bent jau šis epizodas rodo, kad jis nebuvo kritiškai nusiteikęs naujosios valdžios atžvilgiu.

Grįžęs į LŠS vadovybę V. Putvinskis visų pirma siekė „atgaivinti“ LŠS po P. Klimaičio valdymo. Šių dviejų šaulių priešprieša taip ir nebuvo išnykusi. Nors į aktyvią tarnybą sugrįžęs pirmininkas pabrėžė, jog pasikeitusi ir pati organizacija („matau Sąjungą paūgėjusią ir susitvarkiusią“), kuri veiks pagal principą „ne būriai centrui, bet centras būriams“⁵⁹⁴. Pirmieji V. Putvinskio darbai buvo susiję su „Trimito“ populiarinimu ir „pavyzdingųjų šaulių“ grupelių kūrimu. Finansiniai, būrių vadų ir šaulių karinio parengimo klausimai jam buvo ne tokie aktualūs. Tai, jog CV pirmininkas daugiau dėmesio galėjo skirti ideologiniams reikalams diktavo ir pasikeitusios veiklos aplinkybės – organizacijos valdyme galutinai buvo įtvirtintas dualistinis principas, daug funkcijų ir galios turėjo LŠS viršininkas.

V. Putvinskis teigė: „Tik drausmės grupėse matau vienintelį išganymą. Jei tas nevyks, tai manau nieks nevyks.“⁵⁹⁵ Tai patvirtina faktą, kad jam svarbiausia buvo ideologiniai darbai. Taip pat įrodo jo, kaip idealisto, nepasidavimą, siekiant sunkiai įgyvendinamų pokyčių. Remiantis jo asmenine korespondencija, ypač susirašinėjimu su žmona (jai jis pakankamai smulkiai aprašydavo dienos darbus, juk ji buvo jo šauliškos idėjos bendražygė), galima teigti, jog tai buvo patys svarbiausi šauliškosios pertvarkos darbai iki pat jo mirties. Susirašinėjime jaučiamas

⁵⁹¹ 1928 03 05 Vlado Putvinskio laiškas žmonai Emilijai, in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 154.

⁵⁹² *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I, ..., 289.

⁵⁹³ 1928 08 29 Vlado Putvinskio laiškas žmonai Emilijai, in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 178.

⁵⁹⁴ Vladas Putvinskis, „Dieve padėk mums“, *Trimitas* 25 (1928), 809.

⁵⁹⁵ 1928 08 24 Vlado Putvinskio laiškas žmonai Emilijai, in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai...*, 176.

ryškus siekis atsiriboti nuo kariškos tvarkos. Pavyzdžiui, grįžęs iš Kėdainių rinktinės šaulių suvažiavimo dukrai Emilijai laiške skundėsi, kad buvo „daug dirbtinumo, silpnumo, nevykusio kariškių pamėgdžijimo ir nežinau ar vyko ar ne gimti tikrajam gyvos šilimos užuomazgai“⁵⁹⁶. Vietoje karinės drausmės buvo siekiama įdiegti šaulišką drausmę, nes šauliškumas „ir kariuomenė iš esmės mirtini priešingumai. Kariuomenės kilmė – despotija, imperializmas, priemonė – baimės drausmės. <...> Šauliškumo šaknys – tautinė sąmonė, demokratinė laisvė“⁵⁹⁷. Taigi V. Putvinskiui tai buvo dvi skirtingos idėjos, todėl natūralu, kad jis siekė tokią poziciją pakeisti. Anot jo, LŠS, „būdama karinė organizacija, savo narius moko ne vien karo mankštos, bet per savo laikraštį „Trimitą“, per įvairias knygas ir gyvu žodžiu savo namuose ir visuomenėje skleidžia tėvynės gynimo dvasią“⁵⁹⁸. Šioje citatoje išryškėja esminė V. Putvinskio šauliškumo mintis ne tik su ginklu ginti Tėvynę, bet, pirmiausia, mentalinėmis priemonėmis pasiekti, jog asmuo norėtų tai daryti. Atsižvelgiant į šių dienų karinę terminiją, šauliai turėjo vykdyti nekinetines karines veiklas: psichologines „PsyOps“, informacines „info OPS“ operacijas ir bent jau iš dalies atlikti šiuo metu kariuomenėse veikiančių civilių ir karių bendradarbiavimo (CIMIC) dalinių veiklą.

Kaip matyti iš jo susirašinėjimų su artimaisiais, grįžęs į tarnybą jis daug ir ilgai dirbdavo, dažnai darbo dieną baigdavo tik apie vidurnaktį. Tad neabejotinai didelis darbo tempas lėmė tai, jog 1929 m. kovo 5 d. V. Putvinskis patyrė širdies smūgį ir mirė. „Šaulių tėvui“ pavyko per trumpą laiką įtvirtinti esminės šauliškosios ideologijos idėjas: sukurti Tėvynės gynėjų sluoksnį, kuris ne tik su ginklu rankose, bet taip pat per švietimą ir kultūrą imtųsi keisti Lietuvos visuomenę. Po V. Putvinskio mirties iki šių dienų LŠS veikloje išliko stiprus jo, kaip LŠS įkūrėjo, ideologo ir „šaulio nr. 1“, įvaizdis, rodantis, kad jo idėjos turėjo pasisekimą ir pasekėjų.

2.2. „Šauliškasis dekalogas“ – siekiai, kurie neatitiko realybės

Šiandieninė LŠS, įstatymiškai tęsianti 1919–1940 m. veikusios organizacijos veiklą ir tradicijas, stengiasi orientuotis į „10 įsakymų/ priesakų“ šauliui, kurių autorystė priskiriama V. Putvinskiui⁵⁹⁹. Tokiu būdu yra siekiama užtikrinti ideologinį perimamumą ir istorinį tęstinumą. Šiandieninis „dekalogo“ akcentavimas prisideda prie V. Putvinskio, kaip svarbiausio lietuviškojo šauliškumo ideologo, statuso įtvirtinimo. Šiame poskyryje nagrinėjamus įsakymus/ priesakus simboliškai galima pavadinti „šauliškuoju dekalogu“, apeliuojant į krikščioniškąjį dekalogą. Analizės pradžioje verta išskirti du klausimus. Pirma, ar „šauliškasis dekalogas“ yra

⁵⁹⁶ 1928 09 09 Vlado Putvinskio laiškas dukrai Emilijai, in *Vlodo Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 258.

⁵⁹⁷ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 109.

⁵⁹⁸ *Ibid.*, 135.

⁵⁹⁹ Tai nurodyta ir LŠS internetinėje svetainėje bei ne kartą deklaruota žurnale „Trimitas“.

ideologinės nuostatos, ar tai veikiau yra šaulio elgesiui keliamų reikalavimų įforminimas? Antra, kokią reikšmę LŠS ideologijos raiškoje turėjo minimi teiginiai?

„Šauliškasis dekalogas“ neabejotinai išsivystė iš 1920 m. „Trimito“ puslapiuose publikuotų šūkių ir pavinių pamokymų šauliams. Pavyzdžiui, „Gerbk ginklą. Doras tėvynės gynėjas gerbia ir myli ginklą“⁶⁰⁰. Kiek pakoreguotas šis įsakymas matomas ir vėlesniame „šauliškame dekaloge“. Šių pirminių pamokymų funkcija buvo deklaruoti šaulių etines normas ir vertybes, nes „Trimitas“ buvo tam ir skirtas. Pirmasis oficialus „dekalogo“ patvirtinimas fiksuojamas 1921 m. pabaigoje. Tuomet CV, tvirtindama LŠS nario liudijimo projektą ir jo išdavimo bei naudojimo tvarką, patvirtino ir nario liudijimo 6 puslapyje nurodė 10 *prisakymų* šauliams⁶⁰¹. Tuo tarpu pirmą kartą viešai susisteminti moraliniai *prisakymai/įsakymai* šauliams (tie patys, kurie buvo patvirtinti LŠS nario liudijime) buvo publikuoti „Trimite“ 1922 m. pradžioje. Straipsnyje, pasirašytame *Bylėko* slapyvardžiu, rašoma apie šaulių tobulėjimą, pokyčius naujaisiais metais. Nors šis slapyvardis nėra oficialiai priskirtas V. Putvinskiui, tačiau šaltinių analizė leidžia teigti, jog autorius yra būtent tuometinis LŠS vadovas. Tai patvirtina ir A. Graurogkas, savo 1925 m. straipsnyje pakartodamas tuos pačius įsakymus ir pabrėždamas, kad tokiais „mes turime būti, jei norime laisvais būti, ir tokiais galime būti, jei susibūrę į vieną Lietuvos Šaulių Sąjungą visados atsimsime ir vadovausimės **dešimtimis prisakymais šauliui** [paryškinta – M. N.], kuriuos mums suteikė Sąjungos kūrėjas gerb. VI. Putvinskis“⁶⁰². Taigi 1922 m. straipsnyje pateiktas pirminis dešimties susistemintų prisakymų variantas: „Kad ir kokių mums likimas bandymų kovoj dėl Tėvynės laimės atsiųstų, mes drąsiai žengiam į naują metą, parašę savo širdyse obalsius.“⁶⁰³ Kaip matyti iš pateiktų citatų, nagrinėjamos nuostatos iš pradžių nebuvo apibūdinamos kaip „įsakymai“ ar „įstatymai“. Toks apibūdinimas atsirado vėliau.

„Šauliškojo dekalogo“ pasirodymas yra susijęs su pasikeitusiomis LŠS veiklos aplinkybėmis. Nurimusios kovos vertė organizaciją ieškoti specifinio veiklos kelio, kuris turėjo išsaugoti narius ir atsikratyti neteisėto ir neetiško kai kurių šaulių elgesio. Todėl buvo kuriamas trumpų ir universalių taisyklių rinkinys. Jų atsiradimui įtakos galėjo turėti tai, jog daugeliui šaulių V. Putvinskio kuriama ideologija ir jiems skirti straipsniai buvo menkai suprantami. Todėl trumpų tezių įvardijimas ir nuolatinis jų naudojimas turėjo moraliai stiprinti organizacijos narius.

A. Graurogko ir kitų „putvinskiškojo“ sparno šaulių dėka „šauliškasis dekalogas“ tapo neatsiejamas nuo pirmojo LŠS vadovo pavardės. Tačiau tai, jog 1921 m. CV posėdyje nebuvo

⁶⁰⁰ *Trimitas* 20 (1920), 6.

⁶⁰¹ 1921 11 16 Ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 68, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 13, l. 7–8.

⁶⁰² Antanas Graurogkas, „Mūsų tikslai“, *Trimitas* 8 (1925), 236.

⁶⁰³ Bylėkas, „Dar vieni metai“, *Trimitas* 1 (1922), 5–6.

pabrėžta, kad nagrinėjamus prisakymus būtų sukūrė V. Putvinskis, suponuoja racionalią mintį, jog prie šio darbo galėjo prisidėti ir daugiau šaulių, nors pati iniciatyva tikrai priklausė V. Putvinskiui. Tai patvirtina ir vienas iš 1921 m. svarstytų LŠS nario liudijimo projektų. Jame pateikti panašių formuluočių prisakymai kaip ir patvirtintame variante. Tačiau projekte jie ir jų išdėstymas labiau primena šūkius, bet tik penki iš jų buvo sunumeruoti: „**GERBK ŠAULIO VARDA! Atmink, kad Šaulio didžiausioji pareiga yra ginti savo krašto nepriklausomybę./ 1. Lavink kūną mankštymais./ 2. Būk vikrus ir drąsus./ 3. Būk disciplinuotas, t.y. klausyk ir pildyk valdžios, savo vado ir valdybos įsakymus./ 4. Mokykis vartoti ginklą./ 5. Susipažink su karo mokslu, kad užėjęs pavojus nerastų tave neprisirengusį./ Būk laisvas ir gerbk kitų laisvę! Švieskis, mokykis!** Dabok, kad nebūtų naikinamas valstybės ir visuomenės turtas./ Nesikišk į milicijos ir kitų valdžios agentų darbas be tam tikro pavedinimo./ **Atmink, kad esi šaulys.**“⁶⁰⁴Ryšikiai į akis krenta tai, jog šiame variante (jis nebuvo patvirtintas) yra keletas itin konkrečių prisakymų, kurie turėjo išspręsti tuo metu egzistavusias problemas šaulių gretose. Pvz., santykiai su milicija. Nagrinėjami punktai turėjo aiškią funkciją, t. y. – paaiškinti, ką gali ir ko negali daryti šauliai. Formuojamais įsakymais LŠS vadovybė siekė kaip įmanoma labiau neutralizuoti šaulių neleistiną ir netinkamą elgesį. „Šauliškasis dekalogas“ atsirado tarsi konkretūs uždaviniai kiekvienam šauliui. Jais buvo siekiama pateikti aiškiai suprantamas veiklos nuostatas nariams, kuriems V. Putvinskio ir kitų ideologiniai straipsniai, publikuojami „Trimite“, buvo nesuprantami.

Tyrimo metu buvo nustatyti trys skirtingi (pavienių ir atsitiktinių siūlymų keisti formuluotes ir eiliškumą būta ir daugiau) *priesakų/ įsakymų/ įstatų/ obalsių/ nuostatų* ir panašiomis sąvokomis apibūdinamo „šauliškojo dekalogo“ variantai. Tokia apibūdinančių žodžių variacija nėra atsitiktinė. Tai rodo, jog juos kūrė žmonės dar iki galo nežinojo, kokį statusą priskirti šioms taisyklėms ir kaip į tai reaguos šauliai, t. y. ar jiems visa tai bus priimtina. Pirminiame variante V. Putvinskis rašė, kad tai yra „obalsiai“, paskutinis LŠS vadas plk. P. Saladžius jau emigracijoje prisimindamas jo vadovautos organizacijos veiklą, teigė, jog tai yra „šaulinio auklėjimo dėsniai“⁶⁰⁵. Tad įsakymų ar priesakų apibūdinimas nebuvo visiškai įsitvirtinęs, toks apibūdinimas vartotas fragmentiškai. Šiandieninės LŠS veikloje tai vadinama priesakais ir įsakymais. Nagrinėtuose variantuose varijuoja ir pačių įsakymų formuluotės bei jų skaičius. 1924–1925 m. svarstant LŠS nario liudijimo projektą buvo numatyta viename iš lapų publikuoti „15 Šaulio įstatų“. Nuo pirminio 1921 m. varianto pastarieji skyrėsi tik vienu aspektu – jų buvo ne 10, o 15. Pridėtuose įstatuose pateikiami labai praktiški ir kiekvieno šaulio veikloje turėję atsispindėti veiksmai (pvz., nario mokesčio mokėjimas). Faktas tai, jog pridėti įstatai

⁶⁰⁴ 1921 m. LŠS nario liudijimo pavyzdys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 190, l. 183.

⁶⁰⁵ Pranas Saladžius, „Lietuvos šaulių sąjungą prisimenant“, in *Nepriklausomai Lietuvai*. (Čikaga: LŠSI, 1965), 57.

tikrai nėra V. Putvinskio autorystė, nes jis tuo metu iš veiklos jau buvo pasitraukęs. Tarp pirmųjų dešimties punktų ir penkių pridėtų matomas ryškus disonansas. Pirmieji dešimt teiginių yra pakankamai platūs vertybiniai principai (pvz., Švieskis ir šviesk), o paskutiniai yra aiškūs ir konkretūs praktinės veiklos paaiškinimai (pvz., mokėti nario mokesį). Nepaisant šio varianto vėlesnėje LŠS veikloje įsitvirtino dekalogas, kuriame nuostatos buvo paredaguotos ir sutrumpintos, bet išlaikyta 1921 m. varianto esmė. Pridėti punktai įrodo, kad „šauliškuoju dekalogu“ buvo siekiama eliminuoti šaulių drausmės pažeidimus.

2 lentelė. „Šauliškojo dekalogo“ variantai

1921 m. ⁶⁰⁶	1924–1925 m. ⁶⁰⁷	1937 m. ⁶⁰⁸
1. Visur ir visados gink Lietuvos Nepriklausomybę.	1. Gink Lietuvos nepriklausomybę.	1. Gink Lietuvos Nepriklausomybę ir lietuvišką žemę.
2. Stiprink savo kūną, protą ir valią.	2. Stiprink savo kūną, protą ir valią.	2. Švieskis ir šviesk.
3. Ginklą gerbk, švariai užlaikyk ir vartok tik būtinam reikalui esant.	3. Ginklą gerbk, švariai užlaikyk ir vartok tik būtinam reikalui esant.	3. Stiprink valią ir kūną.
4. Būk drausmingas, tvarkingas ir švarus.	4. Būk drausmingas, tvarkingas ir švarus.	4. Būk drausmingas ir mandagus.
5. Be reikalo nepasizadėk, o pasizadėjęs žodį išlaikyk.	5. Be reikalo nepasizadėk, o pasizadėjęs žodį tesėk.	5. Gerbk ginklą.
6. Būk teisingas, neskriausk kito ir neleisk save skriausti.	6. Būk teisingas, neskriausk kito ir neleisk save skriausti.	6. Būk tiesus ir teisingas.
7. Dabok, kad nebūtų naikinamas valstybės ir visuomenės turtas.	7. Dabok, kad nebūtų naikinamas valstybės ir visuomenės turtas.	7. Tesėk žodį.
8. Švieskis ir šviesk.	8. Švieskis ir šviesk.	8. Būk budrus.
9. Brangink šaulio vardą ir savo garbę.	9. Brangink šaulio vardą ir savo garbę.	9. Saugok valstybės turtą.
10. Atmink – visi Lietuvos šauliai, tai tavo broliai ir seserys.	10. Atmink – visi Lietuvos šauliai – tai tavo broliai ir seserys.	10. Brangink šaulio vardą ir Lietuvos garbę.
	11. Sąžiningai pildyk kiekvieną sąjungos vadovybės tau pavestą darbą ar uždavinį.	
	12. Žadink piliečių tarpe tėvynės meilę ir karingumo ūpą.	
	13. Mokėk laiku būrio nustatytą mokesnį.	
	14. Skaityk ir platink šaulių laikraštį ir kitus Sąjungos leidžiamus raštus.	
	15. Lankyk savo būrio susirinkimus bei pamokas.	

Iš esmės visuose variantuose kartojasi tos pačios nuostatos, kurios yra pakoreguojamos, sukeičiamos vietomis, tačiau esminių pokyčių „šauliškame dekaloge“ nebuvo. Minimos nuostatos apima 3 ideologines sritis arba idėjas. Pirma, šaulys – ginkluotas civilis, antra, šaulys – visuomenės švietėjas ir trečia, šaulys – kultūros skleidėjas. Žinoma, dalis punktų apima ne vieną, o kelias sritis/ idėjas. Didžioji dalis prisakymų šauliui buvo bendrosios moralinės

⁶⁰⁶ 1921 11 16 ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 68, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 13, l. 7-8.

⁶⁰⁷ LŠS nario liudijimo knygelės projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 477, l. 99.

⁶⁰⁸ *Šaulių Sąjungos įsakymai ir aplinkraščiai (1935–1939)* (Kaunas: LŠS, 1940), 10.

vertybės, kurios buvo keliamos ne tik šauliams, bet ir visai to meto visuomenei. Tai koreliuoja su V. Putvinskio ideologiniais siekiais formuoti naują šaulio „tipą“, taip kuriant naują visuomenę. Taip šauliai turėjo tapti tarpininkais, kurių pagalba būtų pakeista Lietuvos visuomenė. „Šauliškojo dekalogo“ nuostatos turėjo įgyvendinti esminę V. Putvinskio kurtą ir puoselėtą visuotinę Tėvynės gynėjo idėją. Jis teigė: „Idealas, kad visa tauta taptų dvasios aristokratija, kad visi būtų tėvynės gynėjai.“⁶⁰⁹

3 lentelė. Įsakymai šauliui ir jų ideologinės sritys⁶¹⁰

<i>Ginkluotas civilis</i>	<i>Švietimas</i>	<i>Kultūra</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Gink Lietuvos Nepriklausomybę ir lietuvišką žemę. • Gerbk ginklą. • Būk budrus. • Saugok valstybės turtą. 	<ul style="list-style-type: none"> • Švieskis ir šviesk. • Stiprink valią ir kūną. 	<ul style="list-style-type: none"> • Būk drausmingas ir mandagus. Būk tiesus ir teisingas. • Tesėk žodį. • Brangink šaulio vardą ir Lietuvos garbę.

Nagrinėjamas „šauliškasis dekalogas“ buvo vienas iš aspektų, kuris aiškiai deklaravo organizacijos narių vertybes ir jų nariam prieminė šaulišką veiklą ir moralines savybes. Kiekvienam punktui buvo numatytos aiškios priemonės. Šaulių ideologai neatsitiktinai kalbėjo, jog LŠS turi būti tautos kariuomene, taip akcentuojant nuolatinio budėjimo tėvynės sargyboje funkciją. Tai atitiko organizacijos narių lūkesčius ir siekius, nes apie 1921–1922 m. nurimus kovoms dėl Nepriklausomybės buvo ieškoma stimulo veikti. Neišspręstas konfliktas dėl Vilniaus ir Klaipėdos kraštų valstybinės priklausomybės pagrindė šią idėją. Visa tai atsispindėjo pirmame „dekalogo“ punkte – „Gink Lietuvos Nepriklausomybę“. Taigi kariniai mokymai, pratybos ir panaši veikla buvo orientuota į siekį išspręsti teritorines problemas. Įgyvendinant tarpukario Lietuvos visuomenėje populiarų įsakymą „Švieskis ir šviesk“, šauliams vykdavo mokymai, „Trimite“ buvo spausdinami edukacinio pobūdžio tekstai, buvo organizuojami lietuvių kalbos kursai, skirti visuomenei. Šio principo įgyvendinimui organizacija kreipė daug dėmesio nuo veiklos pradžios. 1920 m. vasaros pabaigoje LŠS organizavo „instruktorių – agitatorių“ kursus. Jų tikslas buvo parengti asmenis, kurie visoje Lietuvoje šviestų visuomenę, kalbėdami apie bolševizmo blogybes ir demokratijos reikalingumą⁶¹¹. Šiam reikalui buvo gauta netgi Vyriausybės parama⁶¹². Kūno ir valios stiprinimo šūkis – „Stiprink valią ir kūną“ – buvo įgyvendinamas organizuojant plačią sportinę veiklą. Analogiškai atitinkamos priemonės buvo

⁶⁰⁹ Vaidevutis A. Mantautas, „Vladas Pūvis kaip tautos ideologas“, žiūrėta 2015 m. 01 23 d., http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=80%3A7310&id=992%3Aapa&option=com_content&Itemid=134.

⁶¹⁰ Sudaryta autoriaus.

⁶¹¹ Agitatorių – instruktorių kursų projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 137, l. 6.

⁶¹² 1920 09 07 Ministrų kabineto reikalų vedėjas Šaulių Sąjungos valdybos pirmininkui nr. 1610, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 137, l. 8.

numatytos ir kitų šaulio prisakymų įgyvendinimui. Šalia to moralinį ir ideologinį šaulių parengimą siekta stiprinti per „Trimitą“. Tai vykdė ideologijos formuotojai šauliai, iš kurių, be jokios abejonės, išsiskyrė V. Putvinskis. Jo straipsniai turėjo ryškią auklėjamąją funkciją. Tai rodo vien tik straipsnių pavadinimai: „Broliai girtuokliai, alkoholikai!“, „Ižeistam broliui“, „Ryžkis“, „Šaulių riteriškumas“, „Šaulys ir jo profesija“ ir pan. Tad „šauliškasis dekalogas“ kartu su ideologiniais straipsniais tapo viena iš priemonių siekiant pakeisti LŠS narius, t. y. suformuoti šaulio tipą.

Tenka konstatuoti, jog nemažai daliai šaulių straipsniuose nagrinėjami ideologiniai principai nebuvo suprantami. Pirmajame LŠS veiklos dešimtmetyje didelė dalis šaulių buvo mažamoksliai žemdirbiai. Tuo tarpu kuriama mistinė ir giliai filosofinė šauliškoji mintis (šauliškumas kaip pasaulinis reiškinys, siekiantis Antikos laikus, ir pan.) buvo suprantama ir priimtina nebent šauliams inteligentams, o didžiajai daliai šaulių netiko. Tai suprasdama LŠS vadovybė stengėsi pakeisti padėtį ir LŠS žurnale „Trimitas“ kaip įmanoma suprantamiau išaiškinti šauliškąs idėjas. „Šauliškąjį dekalogą“ taip pat verta laikyti viena iš priemonių, kuria buvo siekiama sustiprinti šaulių ideologinį pasirengimą.

Vis tik tarp šaulių inteligentų ir eilinių šaulių susiformavo pakankamai didelis atstumas. Tai ypač matoma analizuojant kaimuose įsikūrusių šaulių būrių veiklą. Todėl CV narys A. Graurogkas teigė, jog, augant organizacijai, reikia nuolatos lankyti būrius ir aiškinti veiklos misiją, „daugiau eiti į šaulius“ bei išspręsti problemą dėl šaulių susirinkimų vietų trūkumo⁶¹³. Mat šaulių namuose būtų įmanoma greičiau ir paveikiau skleisti šauliškąją ideologiją ir taip formuoti „šaulio tipą“. 1919–1929 m. LŠS išgyveno ideologijos formavimosi laikotarpį. Inteligentai stengėsi sukurti išskirtinę šauliškąją ideologiją, dažniausiai taip po truputį toldami nuo didžiosios dalies šaulių, kuriems trūko jiems priimtinių ideologinių formų. Tačiau net ir „šauliškajame dekaloge“ parašytus teiginius buvo sudėtinga suprasti ir suvokti jų realias veikimo galimybes šauliškoje veikloje, todėl „Trimite“ kartas nuo karto buvo imtasi juos aiškinti⁶¹⁴.

Žinoma, naivu galvoti, kad patvirtinus „šauliškąjį dekalogą“ ir visa tai paskelbus viešai, šauliai ėmė jų stropiai laikytis. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, jog nemažai šaulių įvairiai nusizengdavo tuo metu jau egzistavusiai teisei, o kartu ir prisakymams. Tikrinant šaulių padalinius, itin dažnai buvo konstatuojama, kad šauliai yra iškrikę, nedrausmingi, dažnai peržengia savo pareigų ribas ir su turimais ginklais savavališkai įvedinėja savo tvarką⁶¹⁵, o tokie

⁶¹³ 1926 02 24 LŠS CV nepaprastojo posėdžio protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4345, l. 21.

⁶¹⁴ „Šaulio įstatai. Šaulio Blaveščiūno radio paskaita“, *Trimitas* 4 (1929), 50–51; „Šaulio įstatai. Šaulio Blaveščiūno radio paskaita“, *Trimitas* 6 (1929), 82.

⁶¹⁵ 1921 02 07 LŠS Revizijos komisijos raštas LŠS viršininkui nr. 319, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 151, l. 9.

dalykai kėlė visuomenės ir valdžios institucijų pasipiktinimą. Tad atsižvelgiant į tai verta kelti klausimą, ar dešimt šauliams skirtų įsakymų/ prisakymų buvo paveikūs.

Nepaisant fakto, jog „šauliškasis dekalogas“ egzistavo visą tarpukarį, didesnės (be pavienių epizodų) įtakos neįgijo, nes punktai ideologiniuose straipsniuose cituojami buvo retai. Patys šauliai savo prisiminimuose jų nemini arba mini tik fragmentus. Nors, kaip jau minėta, moterys šaulės kėlė reikalavimą, kad kiekviena šaulė žinotų visus įsakymus. Nuo 1954 m. išėivijoje šaulišką veiklą atnaujinę asmenys „šauliškojo dekalogo“ neakcentavo (bent jau apie tai nebuvo rašoma spaudoje). Itin daug akcentų buvo dėl V. Putvinskio asmenybės ir jo reikšmės. Net A. Marcinkevičius-Mantautas, rengdamas naują „šaulių tėvo“ raštų tomą, apie tai nepaminėjo nė žodžio, nors panegirikos ir idealizavimo savo uošviui tikrai nestokota. Tik pavienių šaulių veiklos atspindžiuose matoma ryški „šauliškojo dekalogo“ įtaka. Vienas tokių Bronius Blavesčiūnas, kuris savo prisiminuose rašė, kad kartą V. Putvinskiui pasakojo apie Latvijos *Aizsargius* ir nusivylęs pareiškė, jog pas juos nėra tvarkos ir kariškos drausmės. Tai išgirdęs V. Putvinskis iš kišenės išsitraukė „žalią knygutę – šaulio liudijimą, jis padavė man ir paprašė atskleisti pirmą puslapį <...> ir perskaityti ketvirtą punktą. Perskaičiau: „būk drausmingas, tvarkingas ir švarus“⁶¹⁶. Tuo tarsi išreikšdamas poziciją, jog organizacija privalo deklaruoti savo vertybes ir tai, ko ji nori iš savo narių, rodyti asmeninį pavyzdį, o nariai turi stengtis tai vykdyti. Net ir po 1935 m. Sąjungos pertvarkos šie įsakymai išliko formalizuoti, t. y. patvirtinti atskiru įsakymu. Tai rodo, jog buvo užtikrintas ne tik veiklos, bet ir ideologinis perimamumas, o „šauliškasis dekalogas“ buvo vienas iš simbolių.

Dekalogo principas šaulių motyvacijai ir veiklos kokybei skirtuose dokumentuose buvo populiarus. Panašiu metu, kai V. Putvinskis formulavo moralinius ir veiklos priesakus, vyriausiasis LŠS karo instruktorius S. Zaskevičius, siekdamas užtikrinti saugų ginklų naudojimą tarp šaulių, suformulavo 10 prisakymų: „I) Nenešiok jį naktigonėn, II) Nevalkiok po vestuves, atlaidus ir pokylius, III) Nešaudyk iš jo varnų, kiškių ir nekaltų stirnų, IV) Netąsyk po užkampius, V) Nepūdyk palapinėse, VI) Nedžiugink juo smalsiąsias merginas. VII) Nevartok kvailai ir betiksliai bereikalingiems grąšinimams arba, saugok Dieve, kerštui. IX) Nelaikyk jo virtuvėje arba šeimynos kambaryje, kad tavo vaikas nesusižeistų arba kito nesužeistų. X) Neduok jo nė tėvui, nei broliui, nei kaimynui, kad ir nekalčiausiems tikslams. O patsai saugok jį kaip brangiausiąjį turtą, gi kuomet atsitiks proga, ir tavo vyresnybė lieps, mokinkis iš jo šaudyti.“⁶¹⁷ XX a. 4-ajame dešimtmetyje moterys šaulės, parengusios jaunųjų šaulių veiklos taisyklių projektą, numatė, jog jie savo veikloje vadovautųsi „10 prisakymų“, kurie buvo modifikuoti vyresniųjų šaulių įsakymai: „1. Žinok (atmink), kad esi lietuvis. 2. Mylėk Dievą ir

⁶¹⁶ Bronius Blavesčiūnas, „Šaulio įstatai“, *Trimitas* 22 (1929), 355.

⁶¹⁷ Stasys Zaskevičius, „Šautuvai“, *Trimitas* 12 (1922), 30.

Tėvynę. 3. Gerbk motiną ir tėvą. 4. Būk darbštus, tvarkingas ir švarus. 5. Būk linksmas, mandagus ir švelnus su visais. 6. Mylėk gamtą, globok gyvulius ir paukščius. 7. Mokykis ir padėk draugams. 8. Susipykęs su draugais pirmas nusileisk. 9. Gerbk savo vėliavą, ženklą, vardą. 10. Atmink, kad visi Lietuvos šauliai – tavo broliai ir seserys.⁶¹⁸

Kodėl „šauliškasis dekalogas“ nebuvo iki galo įgyvendintas? Pirma, tai buvo pernelyg aukšti reikalavimai, ypač Sąjungos veiklos pradžioje, todėl buvo naivu tikėtis, jog jie greitai taps visų šaulių svarbiausiais veiklos bruožais. Antra, tai buvo ne ideologinės nuostatos, o elementarūs veiklos ir elgesio nurodymai, tarsi priemonės ideologinių sričių įgyvendinimui. Todėl ideologiniuose raštuose buvo akcentuojamas ne tiek pats „šauliškasis dekalogas“, o jame įtvirtinti principai. Trečia, „šauliškąjį dekalogą“ galime palyginti su 10 Dievo įsakymų. Juk daugelis krikščionių žino, jog įsakymai egzistuoja, bet tik nedaugeliui pavyksta jų laikytis. Taip ir šaulių veikloje. Neabejotina, jog didžioji dalis šaulių juos žinojo, tik buvo sunku įgyvendinti. Neatsitiktinai V. Putvinskis siekė steigti jau minėtas pavyzdingųjų šaulių grupes. Jis puikiai suprato, jog tikrai ne visi šauliai tinkamai vykdo šaulio įsipareigojimus, todėl siekė savo ir kitų šaulių asmeniniu pavyzdžiu juos perauklėti.

LŠS ideologiniame naratyve V. Putvinskio puoselėtos Tėvynės gynėjo ir šaulio idėjos turėjo ryškų pėdsaką. Pavyzdžiui, 1933 m. LŠS vadovybė svarstė, kaip šauliškumo ideologiją pakylėti į aukštesnį lygmenį, kad ja pasektų kuo daugiau Lietuvos piliečių: „Šaulių Sąjungos uždavinys taip suorganizuoti visą Lietuvį tautą, kad ji galėtų atsispirti visokiems pasikėsinimams ją kultūriniai ar politiniai pavergti. Šauliai mano, kad tas bus įmanoma, kuomet visi lietuviai taps sąmoningi tautos nariai, stiprūs dvasia ir kūnu, kariniai pasiruošę ir susiorganizavę į vieną tvirtą tautinę organizaciją. Savo tikslui atsiekti Šaulių Sąjunga iš visos lietuvių tautos buria savo eilėse visus, kurie jau yra paruošti būti šauliais.“⁶¹⁹ Taigi pirmojo LŠS vadovo kurta šauliškoji ideologija tapo visos organizacijos veiklos pagrindu ir ideologija.

2.3. Vlado Putvinskio kulto formavimas po jo mirties

Pirmojo LŠS vadovo mirtis jam einant LŠS CV pirmininko pareigas buvo didelio dėmesio susilaukęs įvykis. Ši žinia buvo pranešta ne tik šauliškoje, bet ir nacionalinėje spaudoje, pabrėžiant, jog mirė LŠS įkūrėjas ir CV pirmininkas. Visa laidotuvių eiga taip pat buvo nušviečiama⁶²⁰. Galima teigti, kad LŠS faktorius buvo pakankamai įsigalėjęs visuomenėje, nes tai pranešta kaip labai svarbi žinia. Žinoma, šaulių gretose ši netektis atsiliepė daug labiau nei likusioje visuomenėje. Visi šaulių būriai buvo įpareigoti šalia savo būstinių iškelti vėliavas su

⁶¹⁸ LŠS jaunųjų šaulių veikimo taisyklių projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 906, l. 29.

⁶¹⁹ Tikriausiai 1934 m. Šaulių sąjungos deklaracija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 851, l. 1.

⁶²⁰ „A. A. Vlado Putvinskio palydėti“, *Rytas* 55 (1929), 3.

gedulo ženklų⁶²¹. V. Putvinskio laidotuvės tapo išskirtiniu šaulių susibūrimo aktu. Jos tapo beveik nacionalinio gedulo įvykiu. Tai, jog LŠS siekė įspūdingai atsisveikinti su savo įkūrėju ir vadovu, nėra nieko keisto, vis tik jis mirė eidamas LŠS CV pirmininko pareigas. Mirusysis buvo pašarvotas LŠS būstinėje Kaune, šauliai mirusiojo karstą lydėjo ir pasitikdavo visuose miesteliuose nuo Kauno iki jo amžino poilsio vietos Kelmėje⁶²². Todėl tokia ceremonija negalėjo likti nepastebėta platesniuose visuomenės sluoksniuose. V. Putvinskiui buvo išreikšta ir daug pagarbos iš kitų organizacijų (ne tik Lietuvos, bet ir užsienio), institucijų ir aukščiausios Lietuvos valdžios. Gedulo vainikus atsiuntė ne tik šaulių daliniai, bet ir Lietuvos valdžia, kariuomenės vadovybė, Italijos, Vengrijos atstovybės Lietuvoje⁶²³. Nors CV pirmininkas nebuvo kariškis, tačiau laidojimo apeigos vyko ne tik su šauliška, bet ir su kariuomenės pagarba: grojo Kauno įgulos orkestras, dalyvavo kariai, skirtos patrankos gedulingai eisenai, visi laisvi nuo tarnybos karininkai įpareigoti pagerbti velionį⁶²⁴. Išlydėjimo į Kelmę ceremonijoje dalyvavo prezidentienė Sofija Smetonienė ir ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras su žmona bei daug Kauno gyventojų, šauliai⁶²⁵.

V. Putvinskio laidotuvės atskleidė kelis labai svarbius šauliškosios ideologijos aspektus. Pirmiausia, šaulių pagarba nebuvo atsitiktinė ir fiktyvi. Didžioji dalis šaulių aiškiai regėjo savo vadovo atsidavimą ir idealizmą, todėl tai negalėjo nežavėti. Laidotuvių metu ir po jų tapo aišku, jog V. Putvinskiui LŠS veikloje ir ideologijoje bus skirta neeilinė vieta. Reikia pažymėti, kad nors jam esant gyvam kartas nuo karto pasitaikydavo pykčių ir priekaištų dėl galbūt netinkamo valdymo, tačiau po jo mirties tokių dalykų nebuvo užfiksuota. Ši asmenybė tapo visą Sąjungą telkiančiu, o ne skiriančiu simboliu. Antra, visuomenės dalyvavimas laidotuvėse (ne tik Kaune, bet ir kituose Lietuvos miesteliuose) rodo, jog per dešimt veiklos metų šauliškoji idėja išplito, o CV pirmininkas buvo matomas kaip jos simbolis. Taip pat verta atkreipti, jog gausus visuomenės dalyvavimas rodė, kad V. Putvinskis buvo vertinamas teigiamai ne tik šaulių. Arba tai galėjo reikšti, jog pagerėjusi šaulių veikla buvo matoma ir kaip jo nuopelnas. Trečia, ryškus aukštų Lietuvos valdžios pareigūnų ir Lietuvos kariuomenės dalyvavimas rodo pripažinimą ne tik V. Putvinskio asmenybės, bet ir jo kurtos Sąjungos. Iš kitos pusės nemaža dalis pareigūnų laidotuvių ceremonijoje dalyvavo ir asmeninių sumetimų vedami, nes ryšiai buvo ne tik per LŠS liniją, bet ir iš ankstesnių mirusiojo darbo valstybės tarnyboje ir dalyvavimo tautiniame atgimime metų.

⁶²¹ „Mirė Vladas Putvinskis“, *Lietuvos aidas* 53 (1929), 5.

⁶²² Putvinskienė, *Atsiminimai...*, 114.

⁶²³ Vainikų V. Putvinskiui sąrašas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641, l. 27.

⁶²⁴ 1926 03 06 Telefonogramos Kauno įgulos viršininkui nuorašas nr. 21294, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641, l. 29.

⁶²⁵ Filmą „Vlado Putvinskio laidotuvės“, žiūrėta 2017 m. 05 02 d., <https://www.youtube.com/watch?v=5sEjhS50eYs>

V. Putvinskio, kaip svarbiausiojo LŠS ideologo, kultas kryptingai pradėjo stiprėti po jo mirties, nes, anot to meto šaulių, „A. a. Vladas Putvinskis pilnai užsitarnavo, kad paskelbtumėm jį tautos didvyriu, kad pakeltumėm jį ant tėvynės altoriaus, kad iškeltumėm jo dorybes ir pastatytumėm jį kaip pavyzdį, kurį privalom visi sekti“⁶²⁶. Tokia kryptimi pradėjo judėti visa LŠS, o ne tik pavieniai „putvinskiškojo sparno“ atstovai. Galima teigti, jog V. Putvinskio asmenybė nusvėrė „šauliškojo dekalogo“ reikšmę, todėl šauliai itin dažnai įvairiausiose situacijose cituodavo pirmąjį organizacijos vadovą. Tokiu būdu V. Putvinskio asmenybės įvaizdis tapo vienu iš ideologijos bruožų. Žinoma, tam daug įtakos turėjo ir tai, jog LŠS vadovybėje buvo įsitvirtinę A. Žmuidzinavičius, R. Skipitis, gen. ltn. T. Daukantas, t. y. „putvinskiškojo sparno“ šauliai.

Siekis įamžinti ir pagerbti LŠS Garbės pirmininką kilo iš karto po jo mirties. Jau kovo 15 d. CV posėdyje buvo iškelta daugybė iniciatyvų. CV nariai siūlė išleisti jo raštų rinkinį, įsteigti jo memorialinį muziejų, įsteigti Vlado Putvinskio vardo „Kultūros fondą“, nutapyti velionio paveikslą, sukurti bareljefą ir sudaryti sąlygas būriams jį įsigyti, dar nuspręsta jam paskirti visą „Trimito“ numerį, rinkti pinigų paminklo statybai ir įsteigti šaulių ideologinio parengimo kursą⁶²⁷. Daugelis šių sumanymų sėkmingai buvo įgyvendinti ir palaikomi iki pat 1940 m. vykusios LŠS likvidacijos. Pavyzdžiui, Vlado Putvinskio vardo Tautos kultūros fondas buvo įsteigtas praėjus vos savaitei nuo jo mirties, o jo bendražygiai buvo dosnūs: S. Smetonienė skyrė 300 Lt, I Kauno šaulių būrys 200 Lt, Putvinskių šeima 1 000 Lt⁶²⁸. Kiekvienais metais visuose būriuose organizuojami V. Putvinskiui atminti skirti renginiai. Tai formavo jo, kaip unikalios ir nuo Šaulių sąjungos ideologijos neatskiriamos asmenybės, įvaizdį. Kiekvienas šaulių būrys kovo 5 d. organizuodavo atminimo renginį, kurio metu visuomet buvo skaitomos ištraukos iš V. Putvinskio raštų, iškeliama jo minčių reikšmė ir įtaka šaulių veiklai⁶²⁹. Pirmaisiais metais po jo mirties „Trimite“ buvo publikuojama daugybė straipsnių, ypač vertingi įvairių šaulių ir kitų asmenų atsiminimai ne tik apie šaulišką veiklą.

Šauliškoje spaudoje buvo piešiamas V. Putvinskio, kaip atsidavusio šaulio, LŠS kūrėjo, šauliškosios ir tautinės ideologijų formuotojo, įvaizdis. Šauliškosios ideologijos formavimas buvo prilygintas „Aušros“ laikų veiklai, o V. Putvinskis pristatomas kaip tos epochos ir idėjų pratęsėjas šauliškoje formoje⁶³⁰.

V. Putvinskio bendražygių dėka šios asmenybės vaidmuo peržengė organizacijos ribas. LŠS terpėje jis buvo vaizduojamas kaip šaulių ideologijos formuotojas, o visuomenėje – kaip

⁶²⁶ V., „Mirė Vladas Putvinskis“, *Trimitas* 10 (1939), 146.

⁶²⁷ 1929 03 15 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 6, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641, l. 35.

⁶²⁸ „Vlado Putvinskio tautinis kultūros fondas“, *Trimitas* 10 (1929), 148.

⁶²⁹ „Vlado Putvinskio sukaktuvių minėjimas“, *Trimitas*, 9 (1929), 163.

⁶³⁰ Vincas Daudzvardas, „Kovo 5-tos dienos proga“, *Trimitas* 9 (1933), nr. 9, p. 168.

tautinio sąmoningumo idealas. Šiuo atveju itin svarbiu faktu tampa jo atsimetimas nuo lenkų kalbos XIX a. pab. ir pasukimas lietuviybės keliu. Jis tapo vienu iš visos tautos didvyriškumo etalonų. XX a. 4-ajame dešimtmetyje buvo išleista vinjetė simboliniu pavadinimu „Eikime tautos didvyrių keliais“. Joje šalia centre pavaizduoto Vytauto Didžiojo aplinkui puikavosi Antano Baranausko, Vinco Kudirkos, Jono Basanavičiaus, Motiejaus Valančiaus, Juozo Tumo-Vaižganto, Stepono Dariaus, Stasio Girėno, Jono Mačiulio-Maironio, karininko Antano Juozapavičiaus ir paties Vlado Putvinskio nuotraukos⁶³¹. Šioje vinjetėje simboliškai perteikiama mintis, jog V. Putvinskis yra tokios pačios arba panašios svarbos lietuviybės formuotojas ir didvyris, kaip ir kiti joje pavaizduoti asmenys. Žinoma, didžiajai daliai to meto lietuvių inteligentų ši pavardė buvo labai gerai žinoma, tačiau kažin, ar platesniuose visuomenės sluoksniuose jis buvo taip gerai žinomas, kaip kiti joje pavaizduoti asmenys. Tačiau šis pavyzdys yra svarbus kaip šaulių bandymas V. Putvinskį po jo mirties pakelti į dar aukštesnį pagarbos lygmenį.

19 pav. Vinjetė „Eikime tautos didvyrių keliais“. Saugoma Siauruko muziejuje, Anykščiuose⁶³²

Tai, jog platesnius visuomenės sluoksnius įtikinti dėl LŠS kūrėjo nuopelnų nebuvo taip lengva, patvirtina V. Putvinskio gatvės istorija. Prašymą dėl vardo suteikimo Kaune esančiai Kalnų gatvei LŠS CV (A. Graurogko iniciatyva) miesto valdžiai įteikė 1929 m. pabaigoje⁶³³. Tačiau Kauno miesto Taryba prašymo netenkino, todėl tik po vidaus reikalų ministro tarpininkavimo⁶³⁴ Kalno g., kurioje prieš mirtį gyveno V. Putvinskis, buvo pavadinta LŠS Garbės pirmininko vardu. Šiuo vardu po Nepriklausomybės atgavimo gatvė vadinama ir šandien. Vis tik galima teigti, jog šauliams bent jau iš dalies pavyko savo organizacijos ideologo vaidmenį išplėsti iki nacionalinio lygmens. 1938 m. netoli amžinosios ugnies

⁶³¹ Dangiras Mačiulis, „Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė“, *Lituanistica* 2 (2001), 54.

⁶³² Už vinjetės kopiją esu dėkingas Siauruko muziejaus darbuotojui Tautvydui Kontrimavičiui.

⁶³³ 1929 11 29 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 10, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641, l. 158.

⁶³⁴ 1931 05 09 LŠS CV pirmininko raštas LR Vidaus reikalų ministrui nr. 4374, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 765, l. 15.

memorialo, Karo muziejaus sodelyje, Kaune buvo atidengtas paminklas V. Putvinskiui⁶³⁵. Taigi šios asmenybės veiklos įamžinimas buvo išplėstas nuo LŠS iki pirmojo dešimtuko labiausiai lietuvių tautai nusipelnusių asmenų, kurių „keliais reikėjo sekti“. Toks asmenybės reikšmės įvertinimas nebuvo atsitiktinis, V. Putvinskio filosofijoje Šaulių sąjunga buvo tarsi priemonė, skirta tautai skatinti ir veiklinti.

Nors V. Putvinskiui buvo svarbi demokratijos idėja, tačiau po mirties ji labai greitai sumažėjo ir tarsi nebeliko. Po ideologo mirties CV posėdyje buvo nuspręsta, jog organizacijos vadovo vairą turi perimti jo pavaduotojas ir artimas bendražygis A. Žmuidzinavičius⁶³⁶. Jis šiame poste išsilaikė iki 1935 m. įvykusios LŠS pertvarkos, nes per visą savo vadovavimo laikotarpį taip ir nešaukė nė vieno LŠS suvažiavimo. Todėl galima teigti, kad V. Putvinskio puoselėti demokratiškumo ir visuomeniškumo principai LŠS ideologijoje buvo imti naikinti jo paties artimiausių bendražygių (A. Žmuidzinavičiaus, A. Graurogko). Nepaisant to, LŠS veikloje, kuri rėmėsi ideologinėmis nuostatomis, buvo siekiama išlaikyti V. Putvinskio laikais kurtas šias šaulių veiklos idėjas: ginkluotas civilis, visuomenės ir šaulių švietimas, tautinės kultūros plėtra ir puoselėjimas.

Apibendrinant galima teigti, jog V. Putvinskio kaip neeilinės asmenybės ir „šaulių tėvo“ vaidmens susiformavimui įtakos turėjo du esminiai faktoriai. Pirma, jo paties aktyvi veikla kuriant Lietuvos šaulių sąjungą ir formuojant savitą, unikalią filosofiją, kuri sujungė tautiškumo, pasirengimo tėvynės gynybai, etikos ir moralės principus. Šis faktorius yra svarbiausias, nes, jei ne jo palikti gausūs rašytiniai darbai, šaulių ir kitų visuomenės veikėjų prisiminimai, nebūtų buvę įmanoma jo vaidmens iškelti aukščiau LŠS lygmens. Antra, ankstyva mirtis (mirė sulaukęs 55 metų amžiaus, aktyviai darbuodamasis LŠS vadovybėje) lėmė, jog jo bendražygiai panaudojo Vlodo Putvinskio asmenybę, siekdami sutelkti organizaciją ir pagrįsdami ideologinius principus.

⁶³⁵ „Vladas Putvinskis“, žiūrėta 2015 m. 02 25 d., <http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=PUTVINSKIS-P%DBTVIS%20VLADAS>.

⁶³⁶ 1929 04 26 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 7, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 641, l. 102.

III. IDEOLOGIJS SKLAIDOS PRIEMONĖS IR BŪDAI

Šauliai kultūrą ir jos sklaidos priemones suprato kaip ginklą, kuris turi būti naudojamas nurimus karui: „Mes šauliai tomis valandomis, kai aptyla mūsų tėvynės padangėj kovų garsai, turime vėl kreiptis į šalies vidurį ir imtis kultūros darbo, ir imtis kelti ir kelti savo piliečių sąmonę, kol ji iš tikro bus prisikėlus ir galės gerai aprėpti, kas daros aplinkui jos.“⁶³⁷ Ir iš tiesų, pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, organizacijai teko keisti savo veiklos pobūdį, pasiūlant savo organizacijos nariams naujas veiklos galimybes ir užtikrinant didesnę savo veiklos poveikį visuomenei. Kultūrinė veikla per visą nagrinėjamą LŠS veiklos laikotarpį (1919–1940 m.), šalia karinės veiklos ir sporto, išliko esminė šauliškas idėjas realizuojančia sritimi. Būtina pažymėti, jog kultūrinės veiklos apimtys ir naudotos priemonės buvo pačios įvairiausios. Bet jų naudojimo tikslas buvo tas pats – skleisti šauliškas idėjas Lietuvos visuomenėje. Neatsitiktinai tarpukariu naudotame stilizuotame organizacijos ženkle galima matyti, kad vyčio kryžiaus skydas yra padėtas ant ginklo ir trimito. Pastarasis simbolizavo kultūrinę šaulių veiklą ir siekį skleisti šauliškas idėjas visuomenėje.

Visuomenės įtikinimas savo „tiesomis“ yra vienas svarbiausių bet kurios ideologijos tikslų⁶³⁸, todėl būtina išsamiau išanalizuoti būdus, kuriais tai buvo siekiama atlikti. Priemonės, kuriomis visuomenei propaguota šauliškoji ideologija, galima suskirstyti į kelias grupes: 1) spaudos leidyba; 2) meno kolektyvų veikla; 3) formalusis ir neformalusis mokymas; 4) valstybinių švenčių ir atmintinų dienų organizavimas; 5) šaulių namų veikla; 6) sporto populiarinimas. Visos šios priemonės ne tik praplėtė šauliškos veiklos galimybes karo metu, bet ir prisidėjo prie kultūrinės, sportinės ir visuomenės veiklos didėjimo Lietuvoje. Verta paminėti, kad kultūrinė veikla ir jos sklaida drauge formavo šaulišką reputaciją. Šios veiklos srities reikšmę tuometinės LŠS gyvenime rodo po Lietuvos okupacijos ir LŠS likvidacijos susiformavusi kiekybinio faktoriaus pabrėžimo tradicija. Išeivijoje susitelkę šauliai prisiminimuose stengdavosi pabrėžti, kiek teatrų, chorų, orkestrų ir t. t. veikė tarpukario LŠS struktūroje⁶³⁹. Tai leidžia teigti, jog sukarintos organizacijos pajėgumas buvo matuojamas ne tik turėtų ginklų ir narių skaičiumi, bet ir ne mažiau svarbios kultūrinės veiklos vienetais. Šioje dalyje bus analizuojamos pačios paveikiausios ir dažniausiai šaulių naudotos ideologijos sklaidos priemonės.

⁶³⁷ M., „Šauliai ir kultūros darbas“, *Trimitas* 20 (1920), 13.

⁶³⁸ Slavoj Žižek, *Mapping Ideology* (London, New York: Verso, 2012), 10.

⁶³⁹ Pranas Saladžius, „Lietuvos šaulių sąjungą prisimenant“, in *Nepriklausomai Lietuvai*. (Čikaga: LŠSI, 1965), 48–63.

3.1. Šauliškosios ideologijos ruporas – Kultūros ir švietimo skyrius

Plečiantis LŠS veiklai, 1920 m. rugsėjo mėnesį buvo patvirtinta organizacijos štabo, tuo metu vadinto Centro įstaiga, struktūra. Vienas iš padalinių buvo pavadintas Propagandos ir literatūros skyriumi. Jam buvo pavesta koordinuoti pilietinės, demokratinės ir valstybinės propagandos reikalus, vykdyti kultūrinę ir švietėjišką veiklą, užsiimti leidyba⁶⁴⁰. Sprendžiant iš pavadinimo, šis padalinys turėjo rūpintis labai svarbia sritimi, tačiau veiklą nulėmė du sunkumai. Pirma, vis dar vyko kovos, todėl didžioji dalis išlaidų buvo nukreipta būtent ten. Antra, organizacija tada išgyveno tik idėjos brendimo laikotarpį, todėl, prieš šauliškąją ideologiją komunikuojant visuomenei, reikėjo įdėti nemažai darbo. Pirmuosius veiklos metus šio skyriaus svarbiausia funkcija buvo „Trimito“ leidyba ir platinimas, taip pat atskirų šaulių leidinių rengimas. 1921 m. rugpjūčio mėnesį skyrius buvo pertvarkytas jį išplečiant. Buvo nustatyta, jog skyriaus sudėtis – 8 etatai, o laikinu jo vadovu paskirtas žurnalistas Adolfas Klimas⁶⁴¹. Netrukus galutinai buvo nustatyta ir šio skyriaus veiklos sritis, t. y. visų LŠS veiklos temų reikalingos literatūros rengimas, leidyba⁶⁴². Metų pabaigoje vadovavimą skyriui, kuris buvo vadinamas Kultūros ir propagandos skyriumi, perėmė Antanas Bružas⁶⁴³. Nepaisant labai svarbios veiklos srities, 1923 m. šis skyrius dėl sunkios finansinės sudėties buvo likviduotas⁶⁴⁴. Tai byloja, kad organizacijos veiklos pradžioje tuometinė LŠS vadovybė itin rimtai nežiūrėjo į sistemingą propagandinę ir kultūrinę veiklą.

Vis dėlto plačiausiai savo veiklą šis skyrius išvystė 1927 m., kai buvo atkurtas Kultūros ir propagandos skyrius. Jam vadovauti ėmėsi Vincas Daudzvardas⁶⁴⁵, kuriam pavaldūs asmenys koordinavo šaulių meno kolektyvų (chorų, teatrų, orkestrų) veiklą, administravo LŠS namuose veikusį klubą, organizavo „Trimito“ leidybą, įvairių LŠS leidinių parengimą ir platinimą, šaulių dalyvavimą įvairiose tautinėse ir valstybinėse šventėse, Šaulio dienos ir jubiliejų organizavimą. Iš esmės šis skyrius buvo savotiška tvirtinamoji visų šaulių medžiaga. Kultūros ir propagandos skyrius turėjo sujungti visas šauliškas veiklas, jas „apelkant“ šauliškąją ideologiją. Drauge šis padalinys buvo atsakingas ir už šauliškosios ideologijos sklaidą visuomenėje, todėl visos priemonės, kurias naudojo LŠS, visų pirma buvo aprobuojamos šio skyriaus. Tai, jog XX a. 2–3 dešimtmečių sandūroje buvo pradėta sistemingiau žiūrėti į šauliškosios ideologijos sklaidą ir jos priemones, rodo ne tik skyriui pavestų funkcijų skaičius, bet ir pakitęs pavadinimas. Naujame pavadinime – Tautinio auklėjimo ir propagandos skyrius –

⁶⁴⁰ Instrukcija LŠS Centro įstaigai sutvarkyti, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 60.

⁶⁴¹ 1921 08 18 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 65, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 115.

⁶⁴² 1921 10 21 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 67, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 118.

⁶⁴³ 1921 11 16 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 68, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 127.

⁶⁴⁴ LŠS kultūros darbų apžvalga laikotarpyje nuo 1927 m. sausio 1 d. iki 1928 m. birželio 15 d., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 559, l. 35.

⁶⁴⁵ Ibid.

akcentas priklausė ne šauliškajai, o jau platesnei tautinei ideologijai. Nepaisant to, skyriaus veikla menkai pakito, tačiau buvo siekiama perteikti naują naratyvą. Šauliai vaizduoti kaip labai svarbi bendros lietuvių tautos dalis. 1933–1934 m. skyriaus rengtose paskaitose vis dažniau akcentuota, kad tikras šaulys yra tikras lietuvis, kad šaulys atlieka darbus, kurie yra būdingi tikram lietuviui ir pan.⁶⁴⁶ Taigi galima teigti, jog šauliškąją ideologiją imta integruoti į tautinės ideologijos rėmus, kurie buvo naudingi A. Smetonos politikai.

Vis tik po LŠS pertvarkos skyriaus pavadinimas dar kartą buvo pakeistas. Iki LŠS likvidacijos jis vadinosi LŠS Kultūros ir švietimo skyriumi. Siekiant plačiau išsiaiškinti Kultūros ir švietimo skyriaus veiklą, tikslinga išsamiau išnagrinėti dvi ideologijos sklaidos priemonės, t. y. spaudą ir radiją. Pirmoji priemonė vis dar buvo labiausiai paplitusi. Teigta, kad 1919–1939 m. LŠS sugebėjo išleisti apie 500 000 įvairių leidinių (neskaitant „Trimito“) egzempliorių⁶⁴⁷. Antroji priemonė buvo to laikotarpio naujovė, kurią šauliai siekė visiškai išnaudoti savo tikslams.

XX a. pirmoje pusėje spauda buvo pagrindinis viešosios informacijos gavimo būdas. Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą ir laisvėjant visuomeninio gyvenimo suvaržymams, daugelis tada jau veikusių organizacijų ėmėsi leisti savo officiozus. Ne išimtis ir LŠS. Suformavus organizacinę struktūrą, buvo siekiama išplėsti organizaciją, todėl nuspręsta, jog reikia kuo plačiau paskleisti informaciją apie naują organizaciją. 1919 m. lapkričio pabaigoje prie CV buvo suformuota Literatų komisija, kurios nariai turėjo rūpintis, kad visuose Lietuvoje leidžiamuose laikraščiuose atsirastų informacijos apie LŠS, taip pat išnaudodami savo gebėjimus rašyti turėjo raginti visuomenę tapti šauliais⁶⁴⁸. Šiai grupei priklausė ryškios ir aktyvios to meto visuomenėje asmenybės: Kazimieras Ralys, Antanas Žukauskas-Vienuoelis⁶⁴⁹. Šios komisijos veiklą vertėtų laikyti plačios leidybinės veiklos pradžia LŠS. Ji buvo vykdoma per visą nagrinėjamą laikotarpį, bet ryškiausiai ir sistemingiausiai vyko leidžiant „Trimitą“. Jį nuspręsta leisti 1920 m. balandžio 21 d. CV posėdyje, redaktoriumi buvo paskirtas M. Šalčius⁶⁵⁰.

Šaulišką laikraštį organizacija nusprendė leisti ne tik sekdamą kitų organizacijų pavyzdžiu. Motyvai buvo aptarti pirmame laikraščio numeryje. Teigta, jog „Trimitas“ yra svarbus norint išlaikyti nepriklausomybę, nes „Tvirta ranka turi mokėti valdyti aštrų kardą, karšta širdis ir šaltas protas valdyti ranką“⁶⁵¹. Ši frazė simbolizuoja šaulių siekį ne tik su ginklu

⁶⁴⁶ LŠS tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita nr. 1. Kokie mes turime būti? LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1368, l. 33.

⁶⁴⁷ Šaulių sąjungos 1939 m. kultūrinio darbo duomenys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 517, l. 46.

⁶⁴⁸ 1919 11 25 ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 12, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 153, l. 1.

⁶⁴⁹ 1919 11 30 LŠS VC posėdžio protokolas nr. 13, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 13.

⁶⁵⁰ 1920 04 21 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 29, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 37.

⁶⁵¹ Trimitą išleidžiant, *Trimitas* 1 (1920), 3.

rankoje kovoti už nepriklausomybę. Juk Kaune formuojant organizaciją didelė dalis šauliška idėja susidomėjusių asmenų buvo valdininkai ir intelektualai, kurie, nors ir mokėsi naudoti ginklą, puikiai suprato, jog geriausiai juos bus galima panaudoti atliekant kitokio pobūdžio operacijas. Tai patvirtina Juozo Tumo-Vaižganto prisiminimai: „Gal ir visai nebūčiau įsirašęs, kad ne ypatingas paspaudinimas paties sąjungos įsteigėjo a. a. Vl. Putvinskio. Kur tik sutikdamas, jis vis mane klausė, kada gi įsirašysiąs, o aš vis davinėjau neigiamus atsakus; ne, kad būčiau buvęs priešingas tokiai lietuvių sąjungai, bet, kad ji buvo ginkluota, o aš neturėjau teisės ginklą vartoti. Tai man nebuvo aišku, ką gi aš ten veikčiau.“⁶⁵² Antra, leidinys siekė skleisti informaciją apie LŠS veiklą⁶⁵³. Neabejotinai galvota tiek apie vidinę, tiek ir apie išorinę komunikaciją. Juk daugeliui net ir šauliais tapusių asmenų LŠS idėjos buvo miglotos, ką jau kalbėti apie jai nepriklausančius asmenis. Šaulių officiozo atsiradimui ir jo kūrimui didelę įtaką turėjo V. Putvinskio vizija. Jį galima laikyti tiek pačios pirmosios, tiek ir vėlesnių laikraščio programų autoriumi. V. Putvinskis, 1922 m. aptardamas „Trimito“ tikslus, kaip patį svarbiausią nurodė „Skleisti tarp šaulių Šaulių Sąjungos ideologiją“ ir „Supažindinti visuomenę su Š. S. ir tuo būdu padėti traukti į šaulių eiles naujų žmonių“⁶⁵⁴. Todėl jis nuolatos publikuodavo straipsnius, kurių didžioji dalis susijusi su šauliška ideologija⁶⁵⁵. V. Putvinskio dėmesys savam spaudos organui buvo neatsitiktinis. E. Putvinskienės teigimu, jos vyras, 1928 m. grįžęs į organizacijos vadovybę, daugiausia dėmesio skyrė „Trimitui“, nes manė, kad tai yra vienintelis būdas organizacijos centrui bendrauti su būriais. Netgi buvo sau iškėlęs tikslą per metus padidinti „Trimito“ prenumeratorių skaičių iki 20 tūkst. ir žadėjo, kad, jei jam tai nepavyks, atsistatydins iš CV pirmininko posto⁶⁵⁶. Nors tikslo pasiekti nepavyko, pažado neištesėjo.

Tai, kad „Trimitui“ kelti tikslai buvo racionalūs ir logiški, abejonių nekyla, tačiau sudėtinga nustatyti, kiek žmonių būtent dėl šio leidinio skaitymo patraukė į šaulių gretas ir kiek šaulių ideologiškai sustiprėjo skaitydami jame publikuotus straipsnius. Leidinio poveikumą gali bent jau iš dalies pagrįsti faktas, jog „Trimitas“ buvo leidžiamas per visą LŠS veiklos laikotarpį tarpukariu. Per dvidešimt „Trimito“ leidimo metų pasirodė 1 005 numeriai. Tiesa, dalis jų buvo dvigubi, o leidinio redaktoriai keitėsi itin dažnai. Visgi laikraščio tematika taip dažnai nesikeitė. Straipsnius rašydavo ne tik eiliniai organizacijos nariai, bet ir žymūs kultūros, politikos veikėjai, iš kurių ne visi buvo LŠS nariai. Tai rodo, jog leidinys nebuvo svarbus tik lokalia prasme, t. y. tik organizacijos ribose. Pirmaisiais leidybos metais laikraštyje tilpdavo ir nemažai kritiškų

⁶⁵² Juozas Tumas-Vaižgantas, „Trimito“ pradžioje“, *Trimitas* 27 (1930), 536.

⁶⁵³ „Trimitas“ išleidžiant“, *Trimitas* 1 (1920), 3.

⁶⁵⁴ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 141.

⁶⁵⁵ Daugelis jų buvo publikuoti rinktinių raštų II tome.

⁶⁵⁶ Putvinskienė, *Atsiminimai* ..., 104–105.

straipsnių apie LŠS vadovybę arba atskirus šaulius⁶⁵⁷. Ilgą laiką „Trimito“ leidybos politika buvo šauliškosios ideologijos atspindys. Tai nereiškia, kad buvo paskelbti visi atsiunčiami straipsniai.

Šauliškoji ideologija buvo skleidžiama ne tik rimtuose ir diskusiniuose straipsniuose, bet ir publikuojant įvairius feljtonus, karikatūras, eilėraščius, galvosūkius. Per pirmąjį leidybos dešimtmetį karikatūrose vyravo antilenkiška ir antivokiška retorika. Ypač stipriai pasireiškė pirmoji. Ketvirtajame dešimtmetyje ypač pagausėjo iliustruotų šauliškų pamokymų (pavyzdžiui: „Kaip šaulys šoka?“⁶⁵⁸, „Mišri uniforma“⁶⁵⁹, „Kaip šaulys elgiasi gatvėje?“⁶⁶⁰), kuriais buvo siekiama formuoti narių elgesio normas ir kelti prestižą visuomenėje. Kuriamuose feljtonuose apie Šaulių sąjungoje vykstančius pokyčius, pvz., Sąjungos pertvarką, jubiliejus, nemažai dėmesio skiriama politikos aktualijoms. Daugiausia iliustracijų sukūrė dailininkas Jonas Martinaitis, kuris buvo satyrinių komiksų žanro vienas iš pradininkų Lietuvoje⁶⁶¹. Taigi leidinio mastas (tematikos prasme), apimtis (leidybos laiko prasme) ir ryškiai visuomenėje autorių siekis publikuoti „Trimito“ rodo, kad organizacija laikraščiu skyrė daug laiko ir išteklių. Nepaisant to, pateikti kriterijai negali pagrįsti šio leidinio poveikimo jo skaitytojams.

Poveikimo lygio menkumai pagrįsti taip pat yra argumentų. Visų pirma, finansiniai klausimai. Eiliniai šauliai buvo menkai suinteresuoti išlaikyti šį leidinį. Tai matyti pagal prenumeratorių skaičių ir patiriamus finansinius nuostolius. 1923 m. vykusiame LŠS suvažiavime buvo konstatuota, jog leidinio leidyba ekonomiškai yra nenaudinga, nes gaunamos pajamos nepadengė išlaidų. Analizuodamas šią problemą, V. Putvinskis iškėlė dvi priežastis. Pirmą, už protinį darbą žmonės tada nebuvo įpratę mokėti. Antra, daugelis šaulių tikėjosi, kad už jų veiklą turi sumokėti kiti, t. y. visuomenė ir valdžia, bet ne jie patys. V. Putvinskio teigimu, savo spaudos turėjimas ir jos savarankiškas išlaikymas tiesiogiai susiję su savarankiškumu⁶⁶². Taigi brėžiama tiesioginė linija tarp savo laikraščio leidybos, išlaikymo ir savarankiškumo. 1919–1924 m. ypač aktyviai diskutuota šiuo klausimu, nes KAM ir kariuomenė siekė griežčiau kontroliuoti sukarintą organizaciją. Ši linija išliko ryški per visą tarpukario laikotarpį. 1939 m. Lietuvos kariuomenėje buvo iškelta idėja panaikinti „Trimitą“ jį sujungiant su „Kariu“. Buvo motyvuojama lėšų taupymu, nes abiejų žurnalų leidyba bendrai per metus atsieidavo apie 160

⁶⁵⁷ Turįs darbo, „Apie darbymečio bedarbius“, *Trimitas* 36 (1922), 27.

⁶⁵⁸ „Kaip šaulys šoka“, *Trimitas* 51–52 (1939), 1257

⁶⁵⁹ „Mišri uniforma“, *Trimitas* 15 (1940), 364.

⁶⁶⁰ „Kaip šaulys elgiasi gatvėje?“, *Trimitas* 23 (1939), 549.

⁶⁶¹ „Jonas Martinaitis ir lietuviškų komiksų pradžia“, žiūrėta 2017 m. 03 05 d., <http://www.alfa.lt/straipsnis/133353/jonas-martinaitis-ir-lietuvisku-komiksu-pradzia>

⁶⁶² Vladas Putvinskis, „Suvažiavimo atgarsiai“, *Trimitas* 169 (1923), 30.

tūkst. Lt, taip pat manyta, kad, stabilizavus situaciją su kaimynais⁶⁶³, nebereikia atviriau kalbėti, kaip tai darė „Trimitas“. Tačiau LŠS vado pozicija buvo griežta: „nustodama Šaulių Sąjunga savo laikraščio nustotų visuomeniškumo ir savarankiškumo, būtų pažeista ir pažeminta. <..> Mano giliu įsitikinimu, kiek aš pažįstu Š. S-gą kaip idėjinę organizaciją – Trimito sujungimo klausimas negali būti svarstomas.“⁶⁶⁴ Taigi neabejotina, kad LŠS lyderiai, nepaisant pasikeitusių veikimo sąlygų ir teisinės bazės, vienodai suprato nuosavo leidinio reikšmę. Vis dėlto šauliai nebuvo tokie užtikrinti prenumeruodami, t. y. finansiškai prisideddami prie laikraščio leidybos.

1920–1940 m. per visą žurnalo leidybos laikotarpį Sąjungos vadovybė, naudodama įvairias formas, siekė padidinti „Trimito“ prenumeratorių skaičių. Per šį laikotarpį yra ryškūs du etapai. 1. 1920–1935 m., kai prenumeratorių skaičių buvo siekiama padidinti apeliuojant į jų sąmoningumą, reikalingumą organizacijai. Siekta išnaudoti V. Putvinskio autoritetą ir jo žodžius, kad „jeigu tas šaulys „Trimito“ neskaito – laikysim, kad tat yra jo trūkumas planingai dirbančios organizacijos atžvilgiu. <...> Kiekvienas šaulys turi skaityti!“ Į „pagalbą“ pasitelkti čekoslovakų „sakalai“, kurių galingumas aiškintas kaip klausymas to, ką sakė jų ideologas M. Tyrš⁶⁶⁵. Teisės aktuose tai nebuvo įtvirtinta kaip prievolė. Akcentuota, kad tai yra pareiga. Nors vienas kitas LŠS vadovybės formalus raginimas įsakymo arba aplinkraščio pavidalu buvo. 1934 m. prievolė prenumeruoti (su kai kuriomis išimtimis) ir skaityti „Trimitą“ buvo pabrėžta atskirose taisyklėse⁶⁶⁶. Patys šauliai ragindavo vieni kitus prenumeruoti laikraštį ir taip paremti visą organizaciją. Be to, siūlyta organizuoti specialias rinkliavas leidiniui išlaikyti⁶⁶⁷. 2. 1935–1940 m. organizacijos nariai teisės aktais ir LŠS vado įsakymais buvo verčiami prenumeruoti šaulių leidinį. 1936 m. įsigaliojusiame organizacijos statute nurodyta, jog šaulys „išsirašo Sąjungos laikraštį“⁶⁶⁸. 1938 m. LŠS vadas konstatavo, kad dalis šaulių šios savo pareigos neįvertino ir neatliko, todėl įsakė dalinių vadams pasirūpinti, jog neliktų nė vieno šaulio, kuris nebūtų užsiprenumeravęs „Trimito“. Jo teigimu, šaulys, neskaitantis „Trimito“, „negali būti pažangiu, negali eiti kartu su gyvenimu ir turėti tų žinių, kurios jam reikalingos šauliniame darbe“⁶⁶⁹.

Taigi „Trimito“ leidyba visuomet buvo problemiška, nes nuolat trūko finansų. Prenumeratorių skaičius nebuvo pakankamas, todėl organizacija buvo priversta dengti įsiskolinimus iš kitų finansinių šaltinių. Statistiniai duomenys dėl laikraščio prenumeratorių ir

⁶⁶³ Omenyje turėti santykių su Lenkija klausimai.

⁶⁶⁴ 1939 06 05 Lietuvos kariuomenės I skyriaus viršininko raštas LŠS vadui nr. 37824, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1077, l. 47–49.

⁶⁶⁵ Vincas Daudzvardas, „Stiprinkim pareigos supratimą“, *Trimitas* 40 (1934), 790–791.

⁶⁶⁶ „Taisyklės Trimito prenumeratai rinkti“, *Trimitas* 40 (1934), 799.

⁶⁶⁷ Vincas Daudzvardas, „Saugokim savo ginklą“, *Trimitas* 39 (1926), 1263.

⁶⁶⁸ *LŠS įstatymas ir statusas* (Kaunas: LŠS, 1936), 44.

⁶⁶⁹ 1938 10 27 LŠS vado įsakymas rinktinių ir būrių vadams ir taryboms nr. 6802, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1266, l. 82.

finansavimo nėra sistemingi. Iš daugelio šaltinių buvo pamėginta nustatyti, kokia yra leidinio bendro tiražo ir prenumeratų koreliacija. Manytina, kad J. Matuso pateikti egzempliorių duomenys yra teisingi. Sudėtingiau nustatyti prenumeratorius. Pavyzdžiui, 1927 m. prenumeratorių skaičius buvo 1 800, o 1928 m. užfiksuotas ryškus augimas – 4 800. Vis dėlto apgailėstauta, jog didžioji dalis asmenų, prenumeruojančių šaulių leidinį, yra ne šauliai⁶⁷⁰. Pavieniai duomenys rodo, kad finansiškai leidyba niekuomet nebuvo efektyvi. 1922 m. Kontrolės komisija pažymėjo, kad lieka nepanaudotų „Trimito“ numerių⁶⁷¹. Tai reiškia, jog organizacija spausdindavo daugiau numerių, nei buvo prenumeratorių. Taigi ji nebuvo pajėgi iki galo realizuoti šauliškų minčių.

„Trimito“ redakcija pajamų laikraščio leidybai gaudavo iš trijų pagrindinių šaltinių: prenumeratorių, skelbimų ir (ar) reklamos, LŠS ar KAM subsidijos. Natūralu, kad, surenkant mažiau pinigų iš prenumeratorių, daugiau išlaidų buvo patiriama iš kitų finansavimo eilučių, todėl prenumeratorių skaičiaus didinimas buvo svarbus finansiškai. 1928 m. konstatuota, jog laikraščio leidyba atsiėjo apie 70 tūkst. Lt nuostolio⁶⁷². 1937 m. iš viso buvo gauta 162 609,99 Lt pajamų (iš jų prenumerata – 90 841,74 Lt; skelbimai ir reklama – 11 768,25 Lt; KAM subsidija – 60 000 Lt), o išlaidų turėta 171 237,42 Lt. Taigi, įskaičiuojant KAM skirtą finansavimą, buvo patirta 8 627,43 Lt nuostolio⁶⁷³. 1939 m. nuostoliai dėl leidybos dar labiau išaugo. Nuostolis buvo net 23 855 Lt, nepaisant šiek tiek išaugusio prenumeratorių skaičiaus⁶⁷⁴. LŠS vadovybės ir pavienių šaulių bandymai skatinti didesnę prenumeratą leidžia teigti, kad finansiniai nuostoliai buvo patiriami per visą leidybos laikotarpį. Be LŠS ir KAM skiriamos paramos, svarbiausio šauliškosios ideologijos ruporo, leidyba buvo neįsivaizduojama.

Ką rodo tokia situacija? Pirma, daliai šaulių jiems skirto laikraščio skaitymas nebuvo įdomus, nes jie arba priklausė organizacijai formaliai, arba dalyvaudavo specifinėje veikloje (chore, orkestre, sporto klube ir pan.), savęs kaip tikro šaulio netraktuodami. Antra, didelė dalis eilinių šaulių nebuvo suinteresuoti finansiškai padėti savo organizacijai. Žinoma, vieni taip elgėsi tiesiog neturėdami atliekamų pinigų, kiti iš idėjos nesupratimo. Trečia, šauliai skųsdavosi, jog publikuojami straipsniai yra neįdomūs, neaktualūs. Tokius besiskundžiančius LŠS vadovybė ragino įsitraukti į laikraščio kūrybą: „užuot kritikavę, terašo aktualiais klausimais rašinius trimitui, tekelia savo sumanymus vadovybėje ir tik tuo būdu galima atlikti teigiamą ir naudingą Šaulių Sąjungai darbą.“⁶⁷⁵ Žinoma, būtina pažymėti, kad LŠS nebuvo ekonominė bendrovė, siekusi pelno, todėl ir „Trimito“ leidyba neturėjo atsipirkti (finansiškai). Nors

⁶⁷⁰ 1928 06 17–18 LŠS visuotinio būrių atstovų suvažiavimo protokolai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 582, l. 10.

⁶⁷¹ 1922 m. LŠS Finansiinės komisijos pranešimas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 185, l. 49.

⁶⁷² 1928 06 17–18 LŠS visuotinio būrių atstovų suvažiavimo protokolai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 582, l. 9.

⁶⁷³ 1938 02 24–03 11 LŠS Kontrolės komisijos revizijos aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1306, l. 96.

⁶⁷⁴ 1940 02 01–28 LŠS Kontrolės komisijos revizijos aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 173.

⁶⁷⁵ 1939 07 30 LŠS vado įsakymas rinktinių vadams nr. 4973, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1341, l. 60.

visuomeninė organizacija buvo suinteresuota, kad finansinio nuostolio būtų patirta mažiau. V. Putvinskis pačioje leidybos pradžioje vylėsi, jog „leidimas ne neštų sąjungai nuostolio, kaip dabar, bet kad visiškai išsimokėtum ir duotum dar gero pelno mūsų organizacijai, nes laikraštis tik tuokart visai gerai gali būti pastatytas, kada išsimoka“⁶⁷⁶. Tačiau, kaip rodo statistiniai duomenys, šiam ideologo siekiui nebuvo lemta išsipildyti.

Ideologiškai „Trimito“ prenumerata rodo ir vertybinę krizę. Juk ideologijos formuotojai formavo vertybinį požiūrį į organizacijos leidinį kaip į vieną svarbiausių ginklų ginant Nepriklausomybę ir skleidžiant šauliškąją ideologiją. Tačiau didelė dalis šaulių šiai idėjai liko kurti. Remiantis 1939 m. metų duomenimis, matyti, kad laikraštį prenumeravo tik apie 34 proc. šaulių. Aktyviausi prenumeratoriai veikė Kauno I (57,6 proc.) ir Vilkaviškio VIII (53,1 proc.) rinktinėse. Tuo tarpu pasyviausios šiai idėjai ir drauge statuto nuostatai buvo Telšių III (13,6 proc.) ir Seinų IX (14,9 proc.) rinktinės⁶⁷⁷. Per pusę metų skaitančiųjų procentas pakilo iki 40 proc. šaulių⁶⁷⁸. Žinoma, analizuojant šiuos duomenis, būtina atsižvelgti į tai, kad dalis narių priklausė toms pačioms šeimos arba namų ūkiams. Atskiros prenumeratos nebuvo praktiškas variantas, todėl „Trimitą“ skaitančių šaulių skaičius buvo didesnis. Taip pat buvo kritikuojami šauliai, kurie, prisidengdami tuo, jog šaulišką spaudą skaito savo darbo įstaigoje, jo neprenumeruodavo⁶⁷⁹. LŠS vadovybė šaulius, neprenumeruojančius „Trimito“, vertino neigiamai: „Ne maža dar yra šaulių, kurie neturi reikiamų dvasinių ypatumų, neturi ryžtumo, kuris reikalingas šaulio pareigoms atlikti.“⁶⁸⁰

⁶⁷⁶ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 139.

⁶⁷⁷ 1939 07 30 LŠS vado įsakymas rinktinių vadams nr. 4973, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1341, l. 60.

⁶⁷⁸ 1940 01 05 LŠS vado raštas dalinių vadams ir taryboms nr. 5072, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 83.

⁶⁷⁹ „Skaitytojas“, *Trimitas* 7 (1940), 165.

⁶⁸⁰ 1939 07 30 LŠS vado įsakymas rinktinių vadams nr. 4973, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1341, l. 60.

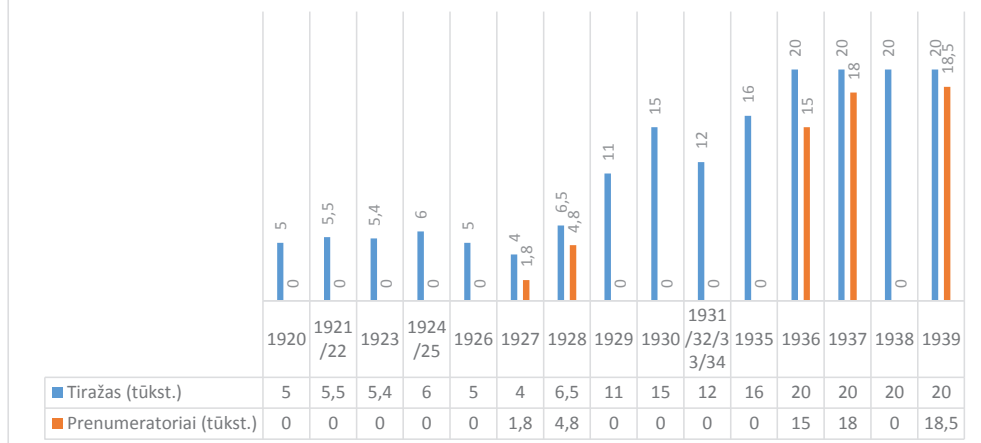
20 pav. „Trimitas“ publikuotas piešinys, pašiepiantis „Trimito“ neprenumeruojančius asmenis⁶⁸¹

Manytina, jog šaulių vadai neatsiktinai įsakymais ir griežtais reikalavimais siekė padidinti laikraščio prenumeratorių skaičių. „Trimitas“ buvo ne tik šauliškosios ideologijos sklaidos priemonė, bet drauge ir Vyriausybės, ir prezidento valios bei pozicijos reiškėjas. Natūralu, kad didesnis prenumeratorių ir skaitančiųjų skaičius suponavo mintį, jog bus perteiktos norimos mintys ir visuomenė susipažins su valdžios pozicija. Todėl 1940 m. pradžioje LŠS štabui įsakyta pateikti visų „Trimito“ neprenumeruojančių šaulių sąrašus ir dar kartą šaulius įsakmiai paraginti atlikti šią pareigą. Taip pat būriams įsakyta iš savo išdo užprenumeruoti „Trimitą“ kariuomenės daliniams, nepasiturintiems šauliams, Nepriklausomybės kovose žuvusių asmenų šeimoms ir Vilniaus krašto lietuviams⁶⁸². Prenumeratos ir skaitymo klausimas buvo traktuojamas kaip vienas iš esminių, t. y. parodančių, ar asmuo yra ištikimas ir patikimas LŠS ir Vyriausybei, ar jis stokoja šių savybių.

⁶⁸¹ „Skaitytojas“, *Trimitas* 7 (1940), 165.

⁶⁸² 1940 01 05 LŠS vado raštas dalinių vadams ir taryboms nr. 5072, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 83.

„TRIMITO“ LEIDYBA 1920–1940 M.

21 pav. LŠS laikraščio „Trimitas“ tiražas ir prenumeratorių skaičius (skaičius 0 žymi metus, apie kurių prenumeratorių skaičių nerasta duomenų)⁶⁸³

Analizuojant grafike pateiktus „Trimito“ tiražo ir prenumeravimo duomenis, matyti, kad bendras prenumeratorių skaičius beveik visą laiką augo. Atsižvelgiant į tai, buvo didinamas laikraščio tiražas. 1940 m. buvo džiugiai paskelbta, jog tiražas pasiekė 32 tūkst. egzempliorių⁶⁸⁴. Žinoma, reikia pažymėti, kad dalis numerių buvo išplatinama nemokamai Lietuvos kariuomenės daliniams, skaitykloms ir propagandos tikslais. 1937 m. nemokamai išplatintamų leidinių skaičius buvo 1 762 egzemplioriai, daugiausia atiteko kariuomenei (net 1 582 vienetai)⁶⁸⁵. Taigi šauliškos naujienos ir idėjos pasiekdavo pakankamai plačias visuomenės grupes. Kariuomenės daliniuose „Trimitą“ skaitę kariai, baigę tarnybą arba jos metu, galėjo prisijungti prie organizacijos veiklos. Tiesa, duomenų apie tokią koreliaciją būtų labai sunku apčiuopti.

Apibendrinant „Trimito“ poveikį šauliams ir visuomenei, būtina pastebėti, jog susiformavo idėjinė takoskyra tarp LŠS lyderių ir eilinių narių. Vis tik statistiniai duomenys, bylojantys, kad tik mažiau kaip pusė visų šaulių prenumeruodavo savo laikraštį, taip atlikdami vieną iš šaulio pareigų, leidžia teigti, jog daugeliui šaulių „Trimitas“ nebuvo paveiki šaulišku idėjų sklaidos priemonė. Galima teigti, jog likusiai visuomenei (ne šauliams) ji buvo dar mažiau paveiki. Vienareikšmiško atsakymo nėra. Neabejotina tai, jog „Trimitą“ skaitė ne tik šauliai, bet ir platesnės visuomenės grupės: šaulių šeimų nariai, kaimynai, atsitiktiniai skaitytojai viešose

⁶⁸³ Sudaryta pagal: *Lietuvos šaulių sąjungos istorija* (Vilnius: LŠS, 1992), 106; 1928 06 17–18 LŠS visuotinio būrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 582, l. 9; 1938 02 24–03 11 LŠS Kontrolės komisijos revizijos aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1306, l. 96.

⁶⁸⁴ „Jau 32.000“, *Trimitas* 13 (1940), 296.

⁶⁸⁵ 1938 02 24–03 11 LŠS Kontrolės komisijos revizijos aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1306, l. 96.

vietose (bibliotekose, skaityklose ir pan.). LŠS, siekdama sušaulinti Lietuvą, tai mėgino padaryti pasitelkdama „Trimitą“, „kad apylinkėje neliktų nei vieno šaulio ir gero lietuvio be Trimito“⁶⁸⁶.

Kokia buvo „Trimite“ skelbiama informacija ir jos tematika? Šie dalykai priklausė nuo redaktoriaus, CV pirmininko ir LŠS viršininko pareigas ėjusių asmenų, bendros politinės situacijos Lietuvoje. Esant karo padėčiai Lietuvoje, egzistavo spaudos cenzūra, todėl ne viskas buvo spausdinama „Trimite“. Leidinyje skelbiamą informaciją galima suskirstyti į šias dalis: 1) diskusiniai straipsniai, skirti šauliams ir potencialiems nariams apie LŠS veiklą arba svarbiausius politinius įvykius; 2) visiems skaitytojams skirta informacija apie įvykius Lietuvoje ir užsienyje; 3) šaulių štabo ir dalinių veiklos kronika; 4) LŠS vadovybės sprendimai; 5) meniniai kūriniai. Taigi plačia tematika buvo orientuojamasi į kuo didesnes visuomenės grupes. „Trimito“ universalumas, platus ir įvairus temų spektras buvo pabrėžiamas ir jo leidimo metu⁶⁸⁷. Drauge buvo siekiama, jog šauliai ar organizacijai nepriklausantys asmenys, perskaitę „Trimitą“, gautų visas esmines savaitines žinias tik iš šio leidinio.

Reziumuojant svarbu pažymėti, kad, nepaisant egzistavusių „Trimito“ leidybos problemų (finansavimo, tiražo, prenumeratos klausimai), LŠS jis buvo traktuojamas kaip pagrindinis ideologijos sklaidos būdas. Šalia ginklo jis simbolizavo kitą dalį šauliškos veiklos – kultūrinę, informacinę veiklą, per kurią buvo auklėjami ne tik šauliai, bet ir į laikraščio skaitytojų gretas patekusi visuomenės dalis.

Kita šauliškų idėjų sklaidos priemonė, kurią aktyviai naudojo LŠS, buvo XX a. naujovė, t. y. radijas. Idėja, kad šauliai turėtų savo laidą radijuje kilo 1927 m. pabaigoje – 1928 m. pradžioje. Sausio mėnesį šaulių namų Kaune atidarymo ceremonija buvo transliuojama per radiją⁶⁸⁸. Taip prasidėjo šauliškoji radijo istorija. Siekta, kad per šią technologiją būtų „propaganduojama Šaulių Sąjungos ideologija, skelbiami atliktieji jos darbai“, numatyta, jog šaulių radijo pusvalandis vyks kas dvi savaites, sekmadieniais⁶⁸⁹. Kovo 4 d. 18.30 val. prasidėjo pirmoji šauliška programa, kurią vedė LŠS Kultūros ir propagandos skyriaus vedėjas Vincas Daudzvardas⁶⁹⁰. Nuo 1929 m. sausio 20 d. laida „Šaulių radijo pusvalandžiai“ buvo transliuojama kiekvieną sekmadienį 18.40 val. Buvo teigiama, kad susilaukta teigiamų atsiliepimų⁶⁹¹, tačiau tai laikyti pagrindine šauliškos programos tapimo kas savaitine programa priežastimi ne visai tikslu. Tikriausiai pagrindinė to priežastis yra LŠS vadovybės siekis dar labiau išnaudoti radijo teikiamas galimybes skleidžiant savo idėjas.

⁶⁸⁶ Stasys Lipnickas, „Kur daugiausia skaitoma Trimito“, *Trimitas* 14 (1935), 252.

⁶⁸⁷ K. Verbickas, „Trimito“ skaitytojo balsas“, *Trimitas*, 146 (1923), 21.

⁶⁸⁸ „Šaulių sąjungos namų atidarymas“, *Trimitas* 2 (1928), 61.

⁶⁸⁹ „Šaulių reikalai“, *Trimitas* 6 (1928), 184.

⁶⁹⁰ „Kauno radio stoties programa“, *Trimitas* 9 (1928), 317.

⁶⁹¹ Vincas Daudzvardas, „Šaulių radio pusvalandis“, *Trimitas* 2 (1929), 21.

Programos turinys išliko panašus, ją sudarė 3 dalys. Pirmoje dalyje dažniausiai buvo 12–15 min. paskaita šauliškosios arba tautinės ideologijos temomis, kartais karinio parengimo klausimais. Pavyzdžiui, 1928 m. buvo skaitomos tokios paskaitos: „Šaulių Sąjungos demokratiškumas“, „Šaulių Sąjunga ir politiškosios partijos“, „Koks turi būti šaulys ir koks jisai yra“, „Šaulės moterys“, „Šaulių Sąjungos Kultūros darbai“⁶⁹². Antroje dalyje – informacija apie LŠS veiklą, renginius, pateikiamos naujausios aktualijos. Trečioje – muzikinė programa, kurią dažniausiai atlikdavo šaulių chorai ir orkestrai⁶⁹³. Šauliams, kaip ir kitiems radijo programų transliuotojams, buvo būtina visą savo programą suderinti su karo cenzoriais. Veiklos pradžioje tai labai nepatiko LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus viršininkui V. Daudzvardui, kuris siekė, jog šis reikalavimas nebūtų taikomas šauliams⁶⁹⁴.

Ar „Šaulių radijo pusvalandžių“ transliacijos buvo paveikios? Tiksliam atsakymui trūksta duomenų, tačiau verta paanalizuoti svarbiausius statistinius duomenis. Pradėjus sistemingas radijo transliacijas, imtuvų skaičius Lietuvoje visą laiką augo. Pradėjus radijo transliacijas iš Kauno, visoje Lietuvoje buvo apie 300 radijo imtuvų⁶⁹⁵. 1927 m. jau buvo 5 670, 1930 m. – 13 447, 1939 m. – 77 562 radijo imtuvai.⁶⁹⁶ LŠS vadovybė, siekdama visiškai išnaudoti radijo naudą, ragino šaulius ir rinktinių vadus rūpintis, kad radijo imtuvai atsirastų jų namuose ir šaulių susibūrimo vietose. Pavyzdžiui, 1930 m. XIX Alytaus šaulių rinktinėje buvo 262 imtuvai, XIV Marijampolės – 111, XIII Mažeikių – 51 imtuvai⁶⁹⁷. Reikia pažymėti, jog anuomet radijo laidų klausymasis dažniausiai būdavo ne individualus, o kolektyvinis. Žmonės eidavo klausyti radijo laidų pas kaimynus ir draugus, o šauliai – į šaulių namus.

1939 m. Trakų šaulių rinktinėje šauliai iš viso turėjo 333 radijo imtuvus. Rinktinės vado teigimu, daugelis šių aparatų yra naudojami gerokai platesniam klausytojų ratui. Jo skaičiavimais, švenčių progomis radijo transliacijų klausyti susirenka apie 4 600 klausytojų (visoje rinktinėje), o eilinėmis dienomis apie 1 400 (visoje rinktinėje)⁶⁹⁸. Taigi šauliai, siekdami plačiau skleisti informaciją ir šauliškąją ideologiją, turimus radijo imtuvus naudodavo visuomenės švietimui. Todėl buvo prašoma atleisti šaulius nuo prievolės mokėti radijo imtuvo mokesčių, nes jie buvo naudojami ne tik privatiems tikslams, bet ir platesnėms visuomenės

⁶⁹² 1928 m. LŠS Kultūros ir propagandos skyriaus vedėjo V. Daudzvardo informacija, LCVA, 561, ap. 2, b. 560, l. 87.

⁶⁹³ 1929 01 08 LŠS CV prezidiumo posėdžio medžiaga, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 647, l. 1.

⁶⁹⁴ 1929 05 11 Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus vedėjo raportas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 647, l. 9–10.

⁶⁹⁵ Raimondas Kančas, „Klaipėdos radiofonas Lietuvos radijo istorijos kontekste“, *Res Humanitariae* I (2007), 59.

⁶⁹⁶ *Lietuvos radijas 1926–2016. Faktai. Kūrėjai. Laidos* (Vilnius: MELC, 2016), 33; 91.

⁶⁹⁷ 1930 m. Šaulių, turinčių radijo imtuvus, skaičius, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 709, l. 14–22.

⁶⁹⁸ 1939 11 22 Trakų šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui nr. 3487, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1372, l. 2.

grupėms⁶⁹⁹. Vis tik maksimaliai šio plano pasiekti nepavyko, nes nuo mokesčio buvo atleisti ne individualūs šauliai, o tik padaliniai, turėję radijo imtuvus savo būstinėse⁷⁰⁰.

LŠS vadovybė manė, kad radijas yra paveiki ideologijos sklaidos priemonė. Tai rodo faktas, jog „Šaulių radijo pusvalandžių“ transliacijos vyko ir kitose lietuviškose radijo stotyse. Nuo 1936 m. – Klaipėdos radiofone, o nuo 1940 m. balandžio mėnesio – Vilniaus filiale⁷⁰¹. 1939 m. deklaruota, kad „Šaulių radijo pusvalandžių“ klauso apie 60 proc. šaulių⁷⁰². Organizacijos vadovybė suvokė, kad radijas atlieka ne tik informacinę, bet ir mobilizuojančią funkciją. Visos lietuviškos radijos stotys buvo valstybės cenzūruojamos, jose negalėjo būti paskelbta jokia politinei valdžiai priešinga informacija. LŠS vado įsakymu visuose būriuose turėjo būti radijo imtuvai, o vadovybės privalėjo organizuoti bendrus „Šaulių radijo pusvalandžių“ ir kitų radijo laidų klausymo renginius. Be to, nuspręsta, kad šauliai atliktų nuolatinius budėjimus prie radijo, jog galėtų greitai gauti svarbiausią informaciją⁷⁰³.

Organizacija savo ideologijos sklaidai panaudojo to meto naujausias technines galimybes, t. y. ne tik radiją, bet ir Lietuvoje populiarėjantį kiną. Šauliai aktyviai platino po 1923 m. sukurtą juostą „Klaipėdos atvadavimas“⁷⁰⁴, 1929 m. kino juostoje buvo įamžintos „šaulių tėvo“ Vlodo Putvinskio laidotuvės⁷⁰⁵. Taip pat buvo nufilmuotos ir vėliau visuomenei rodytos 1939 m. LŠS 20-mečio iškilmės Kaune⁷⁰⁶. Galima teigti, kad ilgainiui LŠS vadovybės lygmeniu buvo suvokta, jog, norint propaguoti šaulišką idėją, reikia skirti ne tik daugiau dėmesio, bet ir finansų. Taigi LŠS gretų augimui įtakos turėjo spaudos, radijo ir kino panaudojimas.

3.2. Per šauliškumą į tautinę valstybę: valstybinės ir tautinės šventės ir lietuvių kalba

LŠS organizacinė struktūra ir ideologinės nuostatos labiausiai buvo orientuotos ne į visą to meto Lietuvos visuomenę, o į tautiškai skaitlingiausią jos dalį – lietuvius. Todėl kultūros darbuose buvo akcentuojama tautinės kultūros reikšmė, ją tapatinant su šauliška veikla: „šauliška kultūra turi būti tautiška kultūra“⁷⁰⁷. Visa tai sutapo su A. Smetonos ir tautininkų siekiu „įtvirtinti etninės lietuvių bendruomenės dominavimą“ ir tautiškumą paskelbti „nekvestionuojama vertybe“⁷⁰⁸. Tautinė kultūra buvo suprantama per kalbos prizmę. Teigta, kad

⁶⁹⁹ 1939 12 19 LŠS vado raštas Lietuvos pašto valdybos direktoriui nr. 1632, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1372, l. 1.

⁷⁰⁰ 1940 05 08 LŠS vadas rinktinių vadams nr. 6617, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1372, l. 14.

⁷⁰¹ 1940 03 28 XXIII šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui nr. 1400, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1372, l. 26.

⁷⁰² Šaulių sąjungos 1939 m. kultūrinio darbo duomenys, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 517, l. 47.

⁷⁰³ 1940 03 14 LŠS vado raštas rinktinių vadams nr. 5882, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 56.

⁷⁰⁴ Filmą „Klaipėdos atvadavimas“, žiūrėta 2017 m. 06 20 d., <https://www.youtube.com/watch?v=UliSjUQa9Ho>.

⁷⁰⁵ „Amžinos garbės Vlodo Putvinskio filmas“, žiūrėta 2017 m. 06 20 d., https://www.youtube.com/watch?v=S8nbMb_hwIQ ir <https://www.youtube.com/watch?v=5sEjhS50eYs>.

⁷⁰⁶ Filmą „LŠS 20 metų“, žiūrėta 2017 m. 06 20 d., <https://www.youtube.com/watch?v=NzgfkvAX2A&t=484s>.

⁷⁰⁷ J. V-is., „Tautinė kultūra ir šauliai“, Trimitas 42 (1933), 826.

⁷⁰⁸ Dangiras Mačiulis, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais* (Vilnius: LII leidykla, 2005), 279.

„Kalba yra pirmutinis tautinės kultūros ramstis ir jos elementas“⁷⁰⁹. Todėl LŠS, vykdydama savo veiklą, dalį priemonių orientavo į lietuvių kalbos skleidimą ir populiarinimą. Dalis priemonių buvo orientuota tiesiogiai į lietuvių kalbos mokymą ir įtvirtinimą valstybėje, o kita dalis sudarė bendrą kontekstą, kuris turėjo įtvirtinti tautinę kultūrą. Ryškiausiai matomos priemonės – tautinių, valstybinių ir šaulišku švenčių organizavimas.

Dėmesys lietuvių kalbai šauliškoje ideologijoje buvo neatsitiktinis dėl dviejų priežasčių. Pirma, šauliai, kaip ir daugelis kitų to meto tautinės valstybės kūrėjų, siekdami stiprinti tautą, atkreipė dėmesį į lietuvių kalbos reikšmę. Lietuvių tauta buvo neatsiejama nuo lietuvių kalbos, per tai buvo suprantamas ir lojalumo valstybei klausimas. V. Putvinskis, būdamas dvarininkas, XIX a. pab. išgyveno virsmo metus – išmoko lietuvių kalbą ir kalbėjo tik ja. Anot jo, kartu su savo šeima stoji į „litvomanus“⁷¹⁰. Antra, šaulių aplinkoje veikė nemažai itin ryškių kalbininkų (buvo LŠS nariai arba bendradarbiavo): Juozas Balčikonis, Juozas Senkus, Pranas Skardžius, Antanas Salys. Todėl natūralu, kad šie du veiksniai lėmė, jog šauliai taip pat dalyvavo lituanizacijos politikoje.

Šauliai idėjinėje ir praktinėje srityse prisidėjo prie valstybinės kalbos populiarinimo ir teigiamą, ir neigiamą prasmę turinčiais veiksmais. Šis darbas buvo regimas kaip vienas iš kultūrinio darbo pavyzdžių, o veiklos formos tapo svarbios taikos metu, „Kuomet nėra reikalo stovėti tėvynės sargyboj su ginklu rankose“⁷¹¹. Pavyzdžiui, 1921 m. visiems šaulių būriams nurodyta pasirūpinti, kad visi svetimomis kalbomis (rusiškai ir vokiškai) viešose vietose esantys užrašai būtų pakeisti lietuviškais. Šis darbas turėjo būti atliekamas viešai, tai matant pastato, ant kurio yra užrašas, savininkui arba jo atstovui ir kitiems liudininkams⁷¹². Nepaisant to, Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas įsakė tokius šaulių veiksmus privalomai derinti su apskričių karo komendantais⁷¹³. Neabejotinai buvo bijoma ir savavališkų veiksmų, kurių metu būtų išprovokuoti konfliktai. Kitas epizodas yra susijęs su 1923 m. vadinamąja „murzintojų akcija“, per kurią buvo savavališkai naikinami nelietuviški užrašai. Per šią akciją įvairiose Lietuvos vietose dalyvavo ir šauliai⁷¹⁴. Jie buvo raginami nevartoti nelietuviškų pasisveikinimo formų, pvz., „gerą dieną“ keisti į lietuvišką variantą „laba diena“⁷¹⁵. Reikia pažymėti ir tai, jog 1932 m. kalbininkas J. Balčikonis kvietė šaulius rinkti žodžius lietuvių kalbos žodynui⁷¹⁶. Tiesa, duomenų, kaip aktyviai šauliai įsijungė į šią akciją, rasti nepavyko.

⁷⁰⁹ J. V-is., „Tautinė kultūra ir šauliai“, *Trimitas* 42 (1933), 826.

⁷¹⁰ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I.,..., 74.

⁷¹¹ A. Skambutis, „Argi mes jau ne šauliai?“, *Trimitas* 41 (1921), 25.

⁷¹² 1921 05 14 LŠS CV aplinkraštis visoms šaulių būrių valdyboms nr. 21, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 150, l. 3.

⁷¹³ 1921 06 06 Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto raštas LŠS nr. 1445, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 150, l. 7.

⁷¹⁴ Vladas Sirutavičius, „Kova už lietuvių kalbos teises“, arba dar kartą apie „murzintojų bylą (antisemitizmas ir jo raiška Lietuvos viešajame gyvenime 1922–1924 m.)“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2 (2010), 66.

⁷¹⁵ Ed. Viskanta, „Sveikinkimės lietuviškai“, *Trimitas* 42 (1931), 835.

⁷¹⁶ Juozas Balčikonis, „Šaulių talka žodynui“, *Trimitas* 50 (1932), 993.

Šauliškosios ideologijos santykis su lietuvių kalbos norminimu ir lituanizacijos politika yra susijęs su pavardėmis. Jis yra matomas ir per LŠS ideologo V. Putvinskio pavardės problematiką. Įvairioje literatūroje galima rasti ir kitą pavardės formą – V. Putvinskis-Pūtvis, nes XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje jo vaikai pavardę atlietuvino į Pūtvio. Tačiau pats Vladas tokios pavardės nenaudojo. Pavardžių lietuvinimo politika Lietuvoje, taip pat ir LŠS, prasidėjo ketvirtojo dešimtmečio pradžioje. 1932 m. pradžioje šaulių „Trimite“ buvo iškeltas pavardžių lietuvinimo tikslas. Šauliai skatinti jas lietuvinti atsisakant svetimų kalbų įtakos. 1933 m. birželio 1 d. LŠS štabe įvyko susirinkimas, kuriame buvo svarstoma idėja paraginti Vyriausybę parengti įstatymą, susijusį su suslavintų pavardžių atlietuvinimu. Buvo sudaryta dr. A. Salio, prof. J. Balčikonio ir Igno Jurkūno-Šeinaus grupė, turėjusi parengti kreipimąsi, skatinantį Vyriausybę imtis veiksmų, sprendžiant šią problemą⁷¹⁷. Nors susirinkimas vyko LŠS štabe, o jam pirmininkavo LŠS CV pirmininkas A. Žmuidzinavičius, tačiau jį inicijavo leidinio „Gimtoji kalba“ redakcija⁷¹⁸. Šis susirinkimas byloja, kad ryškūs tarpukario Lietuvos kalbininkai, siekdami norminti lietuvių kalbą, pasinaudojo ir LŠS struktūra.

1938 m., paskelbus Pavardžių įstatymą, šauliai buvo viena iš grupių, kuri savo asmeniniu pavyzdžiu turėjusi atlietuvinti pavardes. Šaulių „Trimite“ buvo aktyviai publikuojami straipsniai, kuriuose ne tik stengtasi pagrįsti šios įstatymo vykdymo reikalingumą, bet ir duodami racionalūs ir praktiški patarimai siekiant paspartinti procesą. Šaulių būriai raginti apie pavardžių atlietuvinimo būtinybę informuoti visus savo šaulius ir skatinti juos tai padaryti⁷¹⁹. Sekant šiuo įstatymu, pavardes pasikeitė ne tik Putvinskiai, bet ir Marcinkevičiai, tapę Mantautais⁷²⁰, Vladas Nagevičius, tapęs Nagiumi⁷²¹. Tiesa, kiek tiksliai šaulių pasekė savo lyderių pavyzdžiu, rasti duomenų nepavyko.

Su šauliais lietuvių kalbos klausimu aktyviai bendradarbiavo vienas žymiausių tarpukario Lietuvos kalbininkų Pranas Skardžius. Jo dėka „Trimite“ buvo publikuojami straipsniai apie lietuvių kalbos vartojimą. P. Skardžius šaulius skatino vartoti taisyklingą bendrinę lietuvių kalbą. Jo manymu, šauliai turėjo prisidėti prie bendrinės lietuvių kalbos populiarinimo klausimo visuomenėje⁷²², tačiau, visų pirma, reikėjo ją išmokti. Todėl P. Skardžius kartu su istoriku J. Matusu parengė istorijos ir lietuvių kalbos kursų, skirtų šauliams ir visuomenei, programą, nes „taisyklingai mokėti bendrinę lietuvių kalbą yra kiekvieno tautiečio

⁷¹⁷ „Atlietuvins pavardes“, *Trimitas* 23 (1933), 444.

⁷¹⁸ V. Komantas, „Mūsų pavardės bus lietuviškos“, *Trimitas* 39 (1933), 761.

⁷¹⁹ „Dėl pavardžių keitimo“, *Trimitas* 50 (1939), 1200.

⁷²⁰ 1939 09 27 LR VRM Administracijos departamento pažymėjimas Aleksandrui Marcinkevičiui–Mantautui nr. 75243, LCVA, f. 561, ap. 2, b.1339.

⁷²¹ „Pavardžių lietuvinimas“, *Trimitas* 14 (1938), 337.

⁷²² Pranas Skardžius, „Bendrinė kalba ir šauliai“, *Trimitas* 47 (1937), 1111.

ir juo labiau šaulio priedermė⁷²³. Taigi šauliai buvo regimi kaip platforma, per kurią turėjo būti prisidedama prie lietuvių kalbos norminimo politikos. Tokį siekį lėmė šaulių skaitlingumas ir didelis geografinis veikimas (beveik visa Lietuva).

Švenčių klausimas šauliškosios ideologijos ir drauge tautinės kultūros propagavime užima svarbią vietą. Pirma, jos buvo išnaudojamos ne tik organizacijos sutelktumui didinti. Per jas siekta pritraukti visuomenę į organizaciją. Todėl visų viešų renginių metu buvo siekiama, kad juose dalyvaujantys šauliai elgtųsi deramai ir nediskredituotų šaulio vardo⁷²⁴. Iki LŠS pertvarkos 1935 m. pagrindiniai teisės aktai (įstatymai ir statusas) nenumatė atskirų dienų, kurias šauliai būtinai turėjo švęsti arba minėti. Tik 1936 m. statute atsirado nedidelis skyrelis apie šventes. Jame buvo nurodyta, kad šauliai „rengia valstybinių, tautinių ir šaulių švenčių minėjimus“⁷²⁵. Detaliau švenčių ir minėjimų organizavimą reglamentavo LŠS vadovybės instrukcijos ir įsakymai. Nagrinėjant šį klausimą, labai svarbu pabrėžti, jog šauliams akcentuotas ne tik statistinis dalyvavimas renginiuose, bet ir jų organizavimas bei inicijavimas, nes „Šaulių Sąjungai, kaip plačiausiai organizacijai tenka imtis vadovaujamoji rolė“⁷²⁶. Per visą šaulių veiklos laikotarpį buvo siekiama į švenčių procesą įtraukti kuo daugiau visuomenės, giedoti himną, moterims vilkėti tautinius drabužius, prie namų iškelti tautines vėliavas (šauliams ūkininkams netgi buvo įsakyta prie savo sodybų būtinai jas iškelti⁷²⁷), siųsti sveikinimus kariuomenės ir politinei vadovybėms. Visa tai buvo siekiama daryti tam, jog „Kuo didesnis pasireišk tautoj entuziazmas, tuo labiau bus stiprinamas tautos karingumas ir sėkmingiau bus žengiama į naujus laimėjimus“⁷²⁸. Taigi šventės tarnavo kaip viena iš visuomenės „mobilizacijos“ priemonių.

Tarpukariniu valstybinių švenčių skaičius buvo nustatytas pagal Švenčių ir poilsio įstatymą (1925 m. ir 1930 m. redakcijos). Iki 1925 m. įstatyminio reguliavimo nebuvo. Pirmoje įstatymo redakcijoje buvo išskirta tik viena visiškai nereliginė ar kalendorinė šventė – vasario 16-oji – Lietuvos nepriklausomybės diena⁷²⁹, 1930 m. šalia šios šventės atsirado rugsėjo 8-oji. Nors tai buvo religinė šventė (Švč. Mergelės Marijos gimimo diena), ji buvo paskelbta Tautos švente⁷³⁰. Todėl natūralu, kad šios šventės buvo privalomos ir šauliams. Be šių valstybinių švenčių, 1920–1924 m. buvo švenčiama gegužės 15-oji, šauliai aktyviai minėjo lapkričio 23-iają, Lietuvos kariuomenės dieną, ir kitas šventes, kurių organizavimo ir minėjimo tradicijos

⁷²³ „Šaulių sąjungos vado aplinkraštis“, *Trimitas* 52 (1937), 1224.

⁷²⁴ „1938 10 15 LŠS vado įsakymas nr. 40“, in *Šaulių sąjungos įsakymai ir aplinkraščiai 1935–1939 m.* (Kaunas: LŠS, 1940), 36.

⁷²⁵ *Šaulių sąjungos įstatymas ir statusas* (Kaunas: LŠS, 1936), 63.

⁷²⁶ 1925 02 04 LŠS viršininko kpt. P. Klimaičio raštas šaulių apskričių vadams nr. 1344, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 478, l. 23

⁷²⁷ „Šaulių Sąjungos štabo paliepimai ir pranešimai“, *Trimitas* 14 (1936), 312.

⁷²⁸ Tikriausiai 1936 m. Slaptas LŠS vado raštas rinktinių vadams. Juodraštis, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1041, l. 9.

⁷²⁹ Švenčių ir poilsio įstatymas, *Vyriausybės žinios* 181 (1925), 1.

⁷³⁰ Švenčių ir poilsio įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 328 (1930), 2.

galutinai susiformavo ketvirtajame dešimtmetyje. 1936 m. buvo numatyta, kad šaulių daliniai turi organizuoti net 18 švenčių minėjimų⁷³¹. Tačiau 1938 m. pabaigoje LŠS vado įsakymu buvo patvirtinta, jog visi šaulių daliniai privalo organizuoti septynių švenčių minėjimus: sausio 15-ąją – Klaipėdos prijungimo sukaktuves, vasario 16-ąją – Nepriklausomybės šventę ir Jono Basanavičiaus minėjimą, kovo 5-ąją – Vlodo Putvinskio mirties datą, birželio 13-ąją – Antano Smetonos vardines, birželio 23–24-ąją – Šaulio dieną, rugsėjo 8-ąją – Tautos šventę, lapkričio 23-ąją – Lietuvos kariuomenės dieną⁷³². Toks privalomai organizuojamų švenčių sumažinimas gali būti susijęs su realiomis šaulių būrių galimybėmis. Vis tik jų organizavimas reikalavo nemažai laiko ir resursų. Be to, dalis švenčių turėjo lokalų aspektą. Pavyzdžiui, lapkričio 21 ir 22 d. minėtos pergalės prieš lenkus ties Širvintomis ir Giedraičiais bei prieš bermontininkus ties Radviliškiumi. 1938 m. sumažinus privalomai organizuojamų švenčių sąrašą, pažymėta, kad šaulių būriai gali turėti vietinių švenčių minėjimus⁷³³. Be to, kaip įprasta, spalio mėnesį šauliai organizuodavo Vilniaus atminties minėjimus.

Tokių švenčių ir minėjimų metu buvo vykdoma tipinė šventės programa pakeičiant keletą elementų. Instrukcijose pateikiami nurodymai galiojo ir nacionalinėms, ir vietinėms šventėms. Tiesa, pastarųjų apimtis ir dalyvių skaičius buvo gerokai mažesni. Įprastai šventės buvo pradamos šv. Mišiomis, vėliau vykdavo paradas centrinėje miesto ar miestelio aikštėje. Po jo – iškilmingas posėdis, kuriame paprastai buvo skaitomas istorinis pranešimas, LŠS, kariuomenės vadovybė ir politinės valdžios atstovai sakydavo savo kalbas. Pabaigoje – meninė programa⁷³⁴. Įspūdingiausios ir kokybiškiausios šventės vykdavo Kaune. Tai „įpareigojo“ ne tik miesto dydis, bet ir laikinosios sostinės statusas. Be to, LŠS štabas pateikdavo bendro pobūdžio instrukcijų ir kitiems šaulių organizuotiems renginiams. Pavyzdžiui, giedant giesmę „Vilnius“, būtinais atsistoti, išaiškinti visuomenei, kad nusiimtų kepures, pamatę kariuomenės, šaulių arba kitų sukarintų organizacijų vėliavas, ir „ugdyti tautinį vieningumą“⁷³⁵.

Atskiro aptarimo reikalauja Šaulio dienos klausimas, nes jai buvo skiriamas išskirtinis dėmesys. Be to, ši šventė buvo svarbi šauliškosios ideologijos detalė, kurios viena iš užduočių buvo pasirodyti visuomenei kaip stipriai šauliškai „šeimai“: „Kiekviena tokia metinė šventė turėtų pasižymėti ne tik paminėjimu praeitųjų metų darbų, ne tik pasilinksminimais, turinčiais tos dienos reikšmės, bet turėtų būti ankstinu, žadinančiu kūrybos jėgas ateities darbams“⁷³⁶. Šios šventės scenarijus skyrėsi nuo kitų švenčių, ypač tai galima matyti analizuojant dviejų jubiliejų – 1929 m. ir 1939 m. – šventes. Nors Lietuvos šaulių sąjunga oficialiai buvo įkurta

⁷³¹ 1936 07 07 LŠS vado įsakymas nr. 14, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 835, l. 19-20.

⁷³² 1938 11 10 LŠS vado įsakymas nr. 44, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1270, l. 219.

⁷³³ Ibid.

⁷³⁴ 1938 05 19 LŠS vado įsakymas nr. 13, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1270, l. 79.

⁷³⁵ LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus aplinkraštis nr. 6309, LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1817, l. 107.

⁷³⁶ Kastiniškis, „Šaulių šventės reikalai“, *Trimitas* 15 (1921), 29.

birželio 27 d., tačiau tarpukariu susiformavo tradicija organizacijos įkūrimo metines švęsti birželio 23–24-ąją, t. y. per Jonines. 1936 m. Sąjungos statute birželio 24 d. buvo įtvirtinta kaip metinė šaulių šventė⁷³⁷.

Idėja dėl šaulių metinės šventės įsteigimo buvo iškelta pirmajame šaulių suvažiavime 1920 m. vasario 15 d. Idėjos autorius – Šiaulių skyriaus atstovas Kipras Bielinis. Žinoma, šios idėjos autorystė gali priklausyti suvažiavimo rengimo grupei, kuri nusprendė į darbotvarkę įtraukti šį klausimą. K. Bielinis šį klausimą pristatė tik kaip suvažiavimui pirmininkavęs asmuo. Jis teigė: „ne karo metu, Sąjungos svarbiausias tikslas turi būti žmonių miklinimas, sportas. Sąjunga turėtų virsti plačia sporto organizacija. Senovės greikai [graikai – M. N.] turėjo Olimpiadą, todėl tokią Olimpiadą negalėtumėm turėti ir mes. Prieš karą Šiauliuose buvo birželio 24 dieną Didžiausios gegužinės. Manoma jas atgaivinti. Galima būtų Šaulių dieną pritaikinti prie tų gegužinių.“⁷³⁸ Šis sumanymas buvo sutiktas džiaugsmingai, tačiau reikėjo nuspręsti, kada ją paskirti. Iš viso buvo pateikti trys siūlymai (be K. Bielinio). Šaulys K. Ralys Šaulio dieną siūlė susieti su kuria nors tautine švente. Pavyzdžiui, su Nepriklausomybės švente (vasario 16 d.) arba vokiečių išvijimo iš Lietuvos diena (neaišku, kurią konkrečią dieną jis turėjo galvoje). A. Žmuidzinavičiaus siūlymas buvo Šaulio dieną paskirti per Jonines arba Petrinės. Ukmergės skyriaus atstovė siūlė dieną organizuoti birželio 15-ąją, jei tai būtų sekmadienis. Jei ne, per artimiausią sekmadienį. Vis tik susirinkime buvo nutarta siekti, jog Šaulio diena būtų švenčiama birželio 23–24 d., šaulius ir visuomenę kviečiant šventimą pradėti birželio 23-osios vakare⁷³⁹.

LŠS Centro valdyba ėmėsi iniciatyvos įgyvendinti šią idėją ir dar tais pačiais metais visus šaulių skyrius kvietė birželio 23–24 d. organizuoti Šaulio dienos minėjimą į jį pritraukiant kuo daugiau visuomenės⁷⁴⁰. Neabejotina, kad šios šventės formato ir dienos įsitvirtinimui reikėjo laiko. Tokia data pasirinkta neatsitiktinai – taip pamėginta šaulių šventę padaryti visos visuomenės švente norint skleisti savo idėjas. Šaulio diena turėjo būti viena iš naujų narių verbavimo formų. Visi šaulių būriai skatinti atmetinai nežiūrėti į šios šventės organizavimą, priešingai, raginti skirti tam daugiau dėmesio, planuoti šventę iš anksto, nes buvo siekiama visuomenei parodyti savo pasiekimus⁷⁴¹. Pirmaisiais Sąjungos veikimo metais daliniai buvo raginami šventes organizuoti bendrai vieni su kitais, nes kai kuriuose būriuose galėjo trūkti resursų. Siekta, kad per tokias šventes apie organizacijos veikimą ir jos narius visuomenei būtų sudaromas kuo geresnis įvaizdis. Drauge skatinant, jog neliktų „tokio Šaulio, kuris savo šventėje

⁷³⁷ *Šaulių sąjungos įstatymas ir statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 63.

⁷³⁸ 1920 02 15 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 32.

⁷³⁹ *Ibid.*

⁷⁴⁰ 1920 05 28 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 31, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 39.

⁷⁴¹ „Šaulių šventė“, *Trimitas* 21 (1921), 24-25.

nedalyvaus!“⁷⁴². Eilinės Šaulio dienos programa būdavo gerokai laisvesnė nei valstybinių švenčių minėjimai. Būriai raginti šventę organizuoti birželio 23 d. vakare šalia jų dislokacijos vietos esančiame istoriniame objekte (ant piliakalnio ar pan.), jos metu uždegti Joninių laužą, organizuoti šokius ir žaidimus. O antrąją šventės dieną organizuoti sporto varžybas⁷⁴³. Šaulių šventė buvo sujungta su Joninių (Rasų) švente, todėl akcentuota, kad reikia gaivinti senovės tradicijas, žaisti lietuviškus žaidimus. Taigi Šaulio diena, kaip ir kitos progos, buvo paremta tautinės ideologijos puoselėjimu, o šauliai tapdavo ne tik savo idėjų, bet ir lietuviškojo tautiškumo skleidėjais. Remiantis išlikusiomis žinutėmis spaudoje apie Šaulio dieną, galima spręsti, kad jose dalyvaudavo gausūs visuomenės būriai. Pavyzdžiui, aprašant 1935 m. Kaune vykusią šventę, teigta, jog „Visas Nemuno su Nerimi santakos slėnis ir aplinkinės gatvės buvo apgultos žmonių“⁷⁴⁴. Analizuojant nuotraukas, kuriose užfiksuoti Šaulio dienos šventimai Lietuvos provincijose, taip pat matyti, jog visuomenė juose dalyvaudavo gausiai. Žinoma, tai lėmė ne tik domėjimasis šaulių veikla, bet ir kultūrinių renginių trūkumas (ypač provincijose).

LŠS jubiliejai įspūdingai vyko Kaune 1929 m. ir 1939 m. Šių švenčių metu organizacija ne tik demonstravo savo skaitlingumą (1929 m. šventėje dalyvavo 7 387 šauliai, o 1939 m. – 20 404⁷⁴⁵), bet ir sugebėjimą išspręsti daugybę organizacinių ir logistinių klausimų (apgyvendinimas, maitinimas, transportas, renginių vietų parengimas ir pan.). Toks masinis Šaulio dienos šventimas buvo padiktuotas užsienio paramilitarinių organizacijų pavyzdžio. Pavyzdžiui, V. Daudzvardas, 1923 m. apsilankęs Čekoslovakijoje, susižavėjęs pasakojo, jog „Sokol“ suvažiavimuose/ sporto žaidynėse dalyvavo apie 200 tūkst. žmonių⁷⁴⁶.

LŠS 10-ojo jubiliejaus proga į svarbiausius šventės renginius Kaune šauliai susirinko birželio 22 d. Ji buvo skirta įsikūrimui ir repeticijoms. Kitas dvi dienas vyko šaulių pasirodymai vieni kitiems ir visuomenei. Kauniečiai turėjo galimybę stebėti ne vieną šaulių parodą, dalyvauti šv. Mišiose, Liudo Giros sukurtoje misterijoje „Kovos trimitai“ ir Dainų šventėje⁷⁴⁷. Lietuvos spaudoje ši šventė susilaukė nemažai dėmesio tarp visų politinių srovių leidinių. „Lietuvos žiniose“ buvo džiaugtasi gražiomis šaulių gretomis Kauno gatvėse, tačiau drauge apgailestauta, jog organizacija, susikūrusi ant demokratijos pagrindo, yra padariusi klaidų⁷⁴⁸. „Lietuvos aidas“ savo skaitytojams teigė, kad šauliai, gausiai dalyvavę šventėje, yra viso LŠS teigiamai atlikto darbo įrodymas, šaulių nevengta pavadinti „tautos branduoliu“. Be to, pabrėžta, jog „šauliuose

⁷⁴² „Aplinkraštis Nr. 37“, *Trimitas* 22 (1922), 30.

⁷⁴³ „Ruoškimės Jonines švėsti“, *Trimitas* 19 (1930), 377.

⁷⁴⁴ „Šaulių vėliavoms plėvesuojant“, *Trimitas* 26 (1935), 476.

⁷⁴⁵ Jokubauskas, „*Mažųjų kariuomenių*“ galia..., 432 – 433.

⁷⁴⁶ Tiesa, jis tikriausiai pateikė bendrą dalyvių ir žiūrovų skaičių.

in „Čechų sakalai ir sporto klubai“, *Trimitas* 144 (1923), 13.

⁷⁴⁷ Šaulių dešimtmečio šventės programa, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 626, l. 32.

⁷⁴⁸ „Šaulių sąjungos 10 m. sukaktuves minint“, *Lietuvos žinios* 140 (1929), 1.

vyrauja ir tegali vyrauti tik tautiška, lietuviška, patriotiška dvasia⁷⁴⁹. „Lietuvos darbininko“ leidėjai taip pat teigiamai vertino LŠS jubiliejaus iškilmes, nors pabrėžė, kad buvo rikiuotės klaidų⁷⁵⁰. Nepaisant per šventę vykusių organizacinių nesklandumų, viešojoje erdvėje informacija apie juos nepasirodė, todėl galima teigti, jog ši šventė savo tikslą pasiekė. Kauno visuomenei buvo pademonstruotas šaulių skaitlingumas, plačios veiklos sritys. Nacionalinė spauda pasirūpino, kad ši žinia pasklistų ir už laikinosios sostinės ribų.

Dar įspūdingesnis renginys buvo suorganizuotas po 10 metų, t. y. 1939 m. Istorikas V. Jokubauskas, atsižvelgdamas į tai, kad 1940 m. organizacija baigė savo veiklą, šį jubiliejų yra taikliai apibūdinęs kaip „gulbės giesmę“⁷⁵¹. Birželio 22–25 d. Kaune vykusi šventė pademonstravo viską, ką tuo metu LŠS turėjo geriausio. Visas dienas vyko daugybė renginių: šaudymo varžybos, sporto žaidynės, dainų šventė, parada ir įvairios ceremonijos, kuriose dalyvavo daugiau kaip 20 tūkst. šaulių. Tuo metu Kaune gyveno šiek tiek daugiau kaip 150 tūkst. gyventojų⁷⁵², todėl žmonių padaugėjimas laikinojoje sostinėje tikrai turėjo būti jaučiamas. Mjr. M. Karašos, vieno iš šios šventės organizatorių, teigimu, Kauno gatvėse vyravo pilka šauliška uniforma⁷⁵³. Sprendžiant pagal pranešimus to meto spaudoje („Trimitė“ teigta, kad, pvz., dainų šventėje, be šaulių, dalyvavo keliasdešimt tūkstančių žmonių⁷⁵⁴) ir išlikusių filmuotą medžiagą, šventė susilaukė didžiulio visuomenės susidomėjimo⁷⁵⁵. Kiekybiškai (kalbant apie dalyvių skaičių ir renginius) Šaulio dienos (dienų) šventimas buvo išskirtinis įvykis ne tik LŠS, bet ir Kauno gyvenime. Ši šventė svarbi ir analizuojant organizacijos santykius su išore. Ne tik Lietuvos valdžia sudarė palankias sąlygas šaulių šventei, bet ir kitos įmonės bei įstaigos. „Lietūkis“ šventės metu skyrė 7 vietų keleivinį automobilį su vairuotoju⁷⁵⁶, skautai padėjo teikti medicininę pagalbą⁷⁵⁷, įmonės, įstaigos ir institucijos, kurių patalpas šauliai naudojo nakvynei, taip pat buvo įtrauktos į šį procesą. Žinoma, reikia pripažinti, kad toks įsitraukimas nebūtinai byloja apie savanorystę. Visgi tai yra įrodymas, kad ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje LŠS įtaka buvo plati. Tai lėmė faktas, kad politinė valdžia ir kariuomenė palaikė šaulius.

Ir dešimtmečio, ir dvidešimtmečio jubiliejai turėjo du pagrindinius tikslus – telkti šaulišką organizaciją ir visuomenėje formuoti teigiamą įvaizdį apie Sąjungą. Masiškumas buvo viena iš šių tikslų siekimo priemonių. Kitas svarbus aspektas – šventės tematika. Ypač kultūriniuose renginiuose buvo matomas tautinės kultūros populiarinimo tikslas.

⁷⁴⁹ „Tautos susiorganizavimo branduolys“, *Lietuvos aidas* 140 (1929), 1.

⁷⁵⁰ „Lietuvos šaulių šventė“, *Lietuvos darbininkas* 12 (1929), 1.

⁷⁵¹ Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ..., 433.

⁷⁵² *Lietuvos statistikos metraštis 1938 m.* T. 11. (Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1939), 14.

⁷⁵³ Karaša, *Gyvenimo sukūriuose...*, 243.

⁷⁵⁴ „Mūsų didžioji šventė“, *Trimitas* 26 (1939), 633.

⁷⁵⁵ Pagal LŠS 20 jubiliejaus vaizdo medžiagą. „Filmas LŠS 20 metų“, žiūrėta 2017 m. 05 25 d., https://www.youtube.com/watch?v=Nzefk_vAX2A.

⁷⁵⁶ 1939 06 20 Lietūkio raštas LŠS vadui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1327, l. 126.

⁷⁵⁷ 1939 06 17 L. e. p. LŠS vado raštas Skautų sąjungai nr. 7177, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1327, l. 109.

Šauliška veikla, siekiant kurti tautinę valstybę, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo įvertinta itin nekritiškai: „Ir jei šiandien ir tolimiausi mūsų kaimo užkampiai jau rodo gyvą tautinę sąmonę, jautrų atsiliepimą į tautos reikalus ir nelaimės tai čia didžiuliai nuopelnai yra kaip tik Šaulių Sąjungos veiklos. Šauliai buvo pirmieji tautybės skleidėjai visuose frontuose.“⁷⁵⁸ Tai, jog šauliai prisidėjo prie tautinės kultūros sklaidos, yra nenuginčijamas faktas, tačiau teigti, kad jie buvo pagrindiniai proceso vykdytojai, yra netikslu. Šauliškoji ideologija ir organizacinės priemonės buvo panaudotos siekiant sustiprinti tautinę kultūrą ir lietuviškąją visuomenę.

3.3. „Šaulių namai – tautos namai“ – kultūrinės veiklos principas: šauliai – ne tik sau, bet ir visuomenei

Tradiciskai, siekiant apibrėžti LŠS veiklos reikšmingumą, įtakingumą ir mastą, pasitelkiami kiekybiniai faktoriai. Vienas iš jų – šaulių namų skaičius. Ši tradicija, susiformavusi tarpukariu, yra išlikusi iki mūsų dienų. J. Matuso rašytoje organizacijos istorijoje buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad 1938 m. šaulių rinktinės ir būriai turėjo 63 šaulių namus (šiam aspektui jis skyrė vieną iš leidinio poskyrių)⁷⁵⁹. Tai reiškia, kad šis aspektas buvo vertinamas. Mūsų dienomis leidžiamuose LŠS skirtuose leidiniuose taip pat mėgstama akcentuoti tarpukario LŠS kiekybinius pasiekimus. Jų naudojimas tokioje retorikoje suponuoja mintį, kad daugiau reiškę geriau. Su šauliškosios ideologijos klaida kiekybiniai šaulių namų duomenys yra susiję tiesiogiai. Virš visų šaulių namų kabėdavo skambus ir ambicingas šūkis „Šaulių namai – tautos namai“, tokiu būdu atskleidžiant pagrindinį tokį namų kūrimo tikslą – norą plačiau supažindinti visuomenę su šaulių idėjomis, o ketvirtajame dešimtmetyje – „sušaulinti tautą“, t. y. patraukti į savo organizaciją. Taigi didesnis šaulių namų tinklas, išplitęs didesnėje Lietuvos teritorijoje, turėjo prisidėti prie šio siekio. Be to, toks šūkis tiesiogiai koreliuoja su siekiais sutapatinti šauliškumą su lietuvių tautinės kultūros puoselėjimu ir šaulio vaidmeniu pakeisti visuomenę.

Plačiai šaulių namų veiklą naujausioje historiografijoje yra išnagrinėjęs istorikas V. Jokubauskas⁷⁶⁰, atkreipęs dėmesį į šių objektų kultūrinę reikšmę. Tačiau šiame darbe, analizuojant ideologijos sklaidos priemones, nepaliesiti šaulių namų klausimo būtų klaida. Todėl šiame poskyryje nebus išvengta dalinio informacijos dubliavimo. Drauge stengtasi būstinių aspektą nagrinėti labiau per funkcinę ir ideologinę reikšmes.

Idėja steigti šaulių būstines, kurios buvo pradėtos vadinti namais apie 1921–1922 m.⁷⁶¹, kilo neatsitiktinai. Šaulių sąjunga buvo formuojama ne tik kaip formali karinė struktūra, bet ir idėjinis pagrindu, siekiant suvienyti visus šaulius į bendrą šeimą. Todėl šaulių namų

⁷⁵⁸ Jotvingas, „Kultūrinė Šaulių Sąjungos reikšmė“, *Trimitas* 25 (1939), 589.

⁷⁵⁹ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 125.

⁷⁶⁰ Jokubauskas, „Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje ...“, 166–183.

⁷⁶¹ Ad. Noragas, „Šaulių namų reikalai“, *Trimitas* 2 (1922), 28.

įvaizdis turėjo prisidėti prie šio siekio. Be to, organizacijos vadovybė, visų pirma vienas iš pagrindinių šios idėjos autorių V. Putvinskis, manė, kad tai bus viena iš priemonių, per kurią bus skleidžiamas šauliškos idėjos. Todėl 1920 m. šaulių „Trimitė“ visi būriai buvo pakviesti įrengti savo būstines, kurios „padės pritraukti gerų žmonių, didinti narių skaičių, auginti mūsų jėgas, kilti mums patiems. Padės greičiau pasiekti mūsų kilnius tikslus“⁷⁶². Žinoma, siekį steigti šaulių būstines lėmė ir praktinės veiklos priežastys: „jeigu nori gerai dirbti, turi turėti savo namus arba butus.“⁷⁶³ Nebuvo įmanoma įgyvendinti šio siekio be finansų, todėl dar 1921 m. LŠS CV pirmininkas, kreipdamasis į Steigiamojo Seimo Žemės reformos komisiją, prašė, jog būtų skirti žemės sklypai šaulių namų statybai. Jis argumentavo, kad tokie namai reikalingi „susirinkimams, paskaitoms, lekcijoms, knygynams, skaitykloms, suaugusiųjų ir jaunųjų kursams, vaidinimams, koncertams, vakarams, raštinėj, sandėliui ir kt. reikalams“⁷⁶⁴. Iš prašymo matyti, kad tuo metu jau buvo sutarta, jog šaulių namai bus skirti ne tik administraciniams padalinio reikalams, bet drauge bus kultūros sklaidos objektas. Šaulių būstinių reikalingumas buvo grindžiamas racionaliai, t. y. organizaciniais aspektais. Bet drauge verta pripažinti, kad Lietuvos miesteliuose ypač trūko statinių, kuriuose būtų galima organizuoti didesnius renginius po stogu, be mokyklų arba bažnyčių. Todėl valstybės pagalba šaulių namams turėjo padėti ir visuomenei.

Reikia pažymėti, kad, be dviejų pagrindinių šaulių namų funkcijų, t. y. administracinės ir kultūrinės – ideologijos sklaidos, buvo iškelta ir Petro Šalčiaus idėja. Jis siūlė šaulių namus steigti taip pat ir kaip ekonomines įmones, geriausia, šalia veikiančių pieninių, tokių būdu pakeliant jų ekonominę reikšmę⁷⁶⁵. Tačiau ekonomiais ir ūkiniais centrais šaulių namai netapo, nors ūkinę veiklą vis tik vykdė. Skatinant šaulius statyti savo namus, iš karto buvo siūloma pagalvoti apie piniginių klausimą, nes namai turėjo ir patys save „išlaikyti“. Dažniausia ūkinė šaulių namų veikla buvo ilgalaikė ir trumpalaikė patalpų nuoma bei valgyklos-bufeto paslaugos vykdymas. Sąjungos centriniai namai Kaune sugebėdavo generuoti nemenkas pajamas ir visiškai save išlaikydavo. 1939 m. namų išlaikymui išleista 8,7 tūkst. Lt, o pajamų iš patalpų nuomos gauta net daugiau kaip 25 tūkst. Lt⁷⁶⁶. Žinoma, kiti šaulių daliniai užsidirbti tokių sumų negalėjo. Tiesa, ne visuomet ekonominiu pagrindu naudojami šaulių namai reputacijos prasme buvo naudingi. Pasitaikydavo atveju⁷⁶⁷, kai šaulių būriai išnuomodavo klubus privatiems asmenims, kurie užsiimdavo ekonomine, o ne šauliška veikla. Šaulių klubai

⁷⁶² L. Šaulys, „Draugai šauliai, renkime būstines savo būriuose!“, *Trimitas* 7 (1920), 7.

⁷⁶³ *Ibid.*, 5.

⁷⁶⁴ 1921 11 04 LŠS CV pirmininko raštas Steigiamojo Seimo Žemės reformos komisijai nr. 7685, LCVA, f. 561, ap. 2., b. 140, l.197.

⁷⁶⁵ Petras Šalčius, „Šaulių indėlis sodžiaus kultūron“, *Trimitas* 28 (1931), 541–542.

⁷⁶⁶ 1940 02 1–28 LŠS Kontrolės komisijos revizijos aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 172.

⁷⁶⁷ Bronius Blavesčiūnas, „Šaulių namai“, *Trimitas* 47 (1929), 781.

veikė ne kaip kultūros sklaidos įstaigos, bet kaip „girdyklos“. O tai visiškai nesutapo su V. Putvinskio vizija, kad šaulių namai būtų lietuviškos dvasios ir papročių erdvė.

Patalpų ir kitos šaulių veiklai reikalingos infrastruktūros klausimas kilo tik pradėjus kurti organizacijai. Kaip jau minėta, steigiantis centrinei organizacijos vadovybei, posėdžiai vykdavo V. Putvinskio bute. Žmonai Emilijai jis rašė: „Pas mus čion bute yra truputi per daug triukšmo, nes partizanų sanjunga auga ir plečiasi.“⁷⁶⁸ 1919 m. vasarą ir rudenį pirmojo LŠS viršininko tiek privatus, tiek ir viešasis gyvenimas vietos prasme sutapo. Šalant orams, butą nuomavusiam V. Putvinskiui kilo ir papildomų išlaidų, norint tinkamai apšildyti patalpas. Todėl CV nusprendė už patalpų naudojimą pirmininkui mokėti 200 auksinų per mėnesį⁷⁶⁹. Žinoma, tai buvo laikinas sprendimas, nes visiems CV nariams buvo aišku, jog „Sajunga nori plėtotis ir platinti savo veikimą, tai būtinai reikia duoti tam plėtojimui sąmatą, t.y. įrengti rimtą Šaulių būstinę“⁷⁷⁰. Bet pačioje šaulių veiklos pradžioje tai buvo normali situacija, tenkinusi daugelio LŠS organizatorių lūkesčius.

Atskiros administracinės patalpos LŠS buvo išnuomos 1919 m. pabaigoje, adresu Laisvės al. 26. Jos organizacijos veikimui buvo per didelės, todėl sumanyta nuomoti perteklines patalpas⁷⁷¹ ir taip užtikrinti pajamas, kurios turėjo padengti nuomos ir pastato naudojimo išlaidas. Tuo metu Centro valdybos ir Sąjungoje jau dirbusių darbuotojų poreikiai atlikti administracinį darbą, organizuoti posėdžius ir pan. buvo patenkinti, tačiau nei vietos, nei laiko vykdyti papildomoms šauliškos veiklos funkcijoms nebuvo. Be to, tai buvo išsinuomos, o ne šaulių patalpos, todėl nebuvo ketinama į jas investuoti ir taip trūkstamų lėšų. Šaulių organizatoriai Kaune vylėsi, kad šis miestas LŠS ir visų centrinių valstybės institucijų gyvenime yra laikinas, todėl 1920 m. rugsėjo mėnesį jau buvo pradėta ieškoti buto nuomai Vilniuje⁷⁷², kuriame galėtų dirbti centrinė Sąjungos institucija. Laikinumo statusas lėmė ir tai, kad steigti savų namų arba investuoti į nuomą didesnių pinigų tiesiog nebuvo reikalo. Tačiau karui su Lenkija pasisukus kita linkme, patalpų klausimas sostinėje atkrito.

Šaulių namų įkūrimo ir statymo darbai apie 1922 m. tapo vienu iš svarbiausių LŠS siekių. Tai sutapo su karinių kovų pabaiga, todėl organizacija turėjo savo nariams pasiūlyti kitas veiklos formas, kurių vykdymui reikėjo erdvės. V. Putvinskio teigimu, „Kiekvienas šaulių būrys turi turėti savo klubą, savo būrio šeimynėlės krosnį.“⁷⁷³ Siekiant greičiau išplėsti šaulių namų tinklą, buvo įkurtas *Namams statyti fondas*, kuris leido šauliams rinkti aukas, skirtas jų namų statybai. Numatytose fondo taisyklėse reglamentuota, jog kiekvienas būrys turi organizuoti tokio

⁷⁶⁸ 1919 08 31 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 136.

⁷⁶⁹ 1919 11 04 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 9, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 9.

⁷⁷⁰ 1920 01 05 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 19, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 25.

⁷⁷¹ 1919 12 31 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 18, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 24.

⁷⁷² 1920 09 17 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai, in *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 140.

⁷⁷³ *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 158.

fondo veikimą, t. y. ieškoti rėmėjų ir organizuoti visą procesą⁷⁷⁴. Tačiau dėl silpnos ekonominės būklės šie fondai negalėjo pasiekti savo tikslų. Taisyklės šaulių namų fondams steigti buvo pakoreguotos 1932 m.⁷⁷⁵, tačiau jose buvo atlikti tik nežymūs ir daugiausia techninio pobūdžio pataisymai. Pagrindinė naujų taisyklių pasirodymo priežastis – šaulių pasyvumas steigiant fondus. 1928 m. V. Putvinskis šiek tiek nusivylęs dėstė, jog šauliams trūksta noro, nes tik keliolika būrių buvo pradėję šaulių namų kūrimo procesą⁷⁷⁶. LŠS lyderiui šaulių namų idėja buvo viena iš kertinių šauliškosios ideologijos sklaidos priemonių. Jais jis rūpinosi tiek organizacine, tiek ir ideologine prasmėmis. V. Putvinskis, 1928 m. grįžęs į organizacijos vadovybę, šaulių namuose praleisdavo didžiąją paros dalį, grįždavo tik nakvoti keletui valandų pas Žmuidzinavičius⁷⁷⁷. Viena iš paskutinių savo straipsnių V. Putvinskis šaulių darbą lygino su bičių gyvenimu, o šaulių namus – su bičių aviliais. Tokį palyginimą jis pavartojo neatsitiktinai, o norėdamas paskatinti į savo namų kūrimą įsijungti kuo daugiau šaulių būrių. V. Putvinskio teigimu, namai buvo reikalingi kiekvienam būriui ne tik dėl techninių sumetimų, bet ir siekiant, reikalui atėjus, įgyvendinti šaulių tikslą ginti valstybę, nes šaulių namai turėjo tapti jų mobilizacijos vieta⁷⁷⁸.

Tačiau realybėje šaulių namai dažniausiai regėti kaip kultūros židiniai, o ne kaip kariniai objektai. Orientuojant šaulių būstines tik į kultūrinės ir administracinės veiklos vykdymą, buvo susilaukiama ir priekaištų, kad namai neatitinka karinių reikalavimų. Todėl ats. ltn. K. Andrejauskas siūlė objektus orientuoti į svarbiausią šauliškos veiklos aspektą. Jo teigimu, šaulių namuose turėjo būti įrengtos patalpos, kuriose šauliai galėtų persirengti ir nusiprausti prieš arba po karinių pratybų, turėtų savo asmenines spinteles su reikalinga užsiėmimams įranga, taip pat namuose turėjo būti įrengtas viešbutis būrio šauliams ir iš toliau į ekskursijas atvykusiems broliams ir sesėms priimti⁷⁷⁹. Šaulių bičių ir namų avilių įvaizdis buvo paveikus. R. Skipitis, prisimindamas organizacijos namus, rašė: „visą laiką jie buvo taip gausiai šaulių ir nešaulių lankomi, kad jie man primindavo bičių avilį saulėtą dieną, kur be paliovos vienos bitelės bėgo ir skrido iš avilio, o kitos į avilį.“⁷⁸⁰

Naujas šaulių namų statybos etapas prasidėjo 1926 m., kai buvo susirūpinta Sąjungos centro būstine. Nors CV nuolatos skatino šaulių būrius rūpintis savo namais, tačiau pati delsė imtis realių veiksmų. Spalio mėnesį buvo įsigytas dviejų aukštų mūrinis pastatas kartu

⁷⁷⁴ „Šaulių namams statyti fondo dėsniai“, *Trimitas* 8 (1922), 30–31.

⁷⁷⁵ 1932 11 07 LŠS šaulių rinktinių ir būrių namų fondų taisyklės, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1296, l. 13.

⁷⁷⁶ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 158.

⁷⁷⁷ 1928 07 05 V. Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai...*, 158.

⁷⁷⁸ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 160.

⁷⁷⁹ K. Andrejauskas, „Šaulių namai turi būti karinės tvirtovės“, *Trimitas* 35 (1935), 628.

⁷⁸⁰ Rapolas Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai* (Čikaga: TERRA, 1961), 160.

su jam priklausiusiais mediniais namais kieme, Laisvės alėjoje⁷⁸¹. Kaip ir daugeliui šaulių būrių, taip ir Centrui trūko finansų namų remontui ir įrengimui, todėl buvo imtasi priemonių, kurios vėliau buvo naudotos ir kitų namų statybos atvejais. Pirma, buvo paimta paskola. Antra, visoje Lietuvoje, leidus Vyriausybei, buvo paskelbta rinkliava. Joje buvo kviečiami dalyvauti ne tik šauliai, bet ir likusi visuomenė: „kam rūpi graži Lietuvos ateitis ir jos saugumas, dėkite aukas Šaulių Sąjungos namams.“⁷⁸² Trečia, potencialūs rėmėjai vilioti įvairiomis dovanomis. Pavyzdžiui, Didžiojo Vilniaus Seimo medaliais⁷⁸³. Be to, buvo išleisti specialūs rinkliavos plakatai šaulių namams, pagaminti ženkliai, o rašytojas K. Puida gavo teisę savo knygas platinti per šaulių būrius ir dalį pelno skirti rinkliavai⁷⁸⁴. Apeliuota į tai, jog kiekvienas paaugotas centas atneš naudos ne tik Šaulių sąjungai, bet ir Lietuvai, aukoti ragino iškilūs veikėjai, pavyzdžiui, gen. Jonas Bulota⁷⁸⁵.

Centrinės šaulių būstinės Kaune⁷⁸⁶ remontas užtruko iki 1928 m. pradžios. Pirmasis pastato aukštas buvo skirtas nuomai, nes reikėjo padengti visas pastato išlaikymo išlaidas, o antrame aukšte įsikūrė centrinis organizacijos štabas, salė renginiams, skaitykla, bufetas, virtuvė. Vidiniame kieme buvusiam mediniame name patalpos paskirtos „Trimito“ redakcijai ir šauliams⁷⁸⁷. Tačiau greitai buvo suprasta, jog naujieji šaulių namai nepatenkins augančios organizacijos poreikių, todėl dar tais pačiais metais buvo parengtas priestatų statymo planas. Pagal jį buvo pristatyti du papildomi statiniai, skirti daiktų sandėliavimui, garažui ir pan.⁷⁸⁸. Apie šių namų ir organizacijos reikšmę to meto visuomenei ir politiniam elitui liudija faktas, jog jų atidaryme dalyvavo prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas A. Voldemaras, daug kitų ministrų, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas. Šventėje kalbėjęs prezidentas sakė: „nameliai mano brangūs, man visur patogu, bet niekur nėra tiek laimės, kaip po jūsų stogu“, taip pat pabrėžė, jog šis objektas tarnaus kaip kultūros sklaidos priemonė⁷⁸⁹. Taigi dar nė 10 metų neveikusios organizacijos savo nuosavų namų įrengimas buvo svarbus įvykis, rodęs visuomenines ambicijas. Jų nestokojo ir kitos organizacijos. Pavyzdžiui, studentų korporacija „Neo – Lithuania“ tais pačiais metais, 1928-aisiais, Kaune baigė statyti didžiulius savo rūmus, kurių dalį siūlė išsinuomoti šauliams⁷⁹⁰.

⁷⁸¹ A. Gluosnis, „Šaulių Sąjunga jau įsigijo nuosavus namus“, *Trimitas* 44 (1926), 1364.

⁷⁸² „Lietuvos visuomenė!“, *Trimitas* 46 (1926), 1420.

⁷⁸³ Buvo nuspręsta visiems paaugojusiems 5–20 Lt padovanoti mažus bronzinius medalius, 20–100 Lt – didelius bronzinius medalius, daugiau kaip 100 Lt – didelius sidabrinus medalius.

In „Šaulių reikalai“, *Trimitas* 45 (1926), 1398.

⁷⁸⁴ „Šaulių reikalai“, *Trimitas* 47 (1926), 1450.

⁷⁸⁵ „Brangūs tautiečiai!“, *Trimitas* 50 (1926), 1509.

⁷⁸⁶ Šiame pastate (dabartinis adresas Laisvės al. 34) ir dabar veikia LŠS ir 2-os šaulių rinktinės štabai.

⁷⁸⁷ V. A., „Šaulių Sąjungos namų atidarymas“, *Trimitas* 2 (1928), 58.

⁷⁸⁸ „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 30 (1928), 992.

⁷⁸⁹ V. A., „Šaulių Sąjungos namų atidarymas“, *Trimitas* 2 (1928), 59–60.

⁷⁹⁰ 1926 08 02 Lietuvos studentų tautininkų korporacijos „Neo – Lithuania“ raštas LŠS CV pirmininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 552, l. 57.

Sėkmingai įgyvendintas Sąjungos šaulių namų sutvarkymas paskatino ir šaulių būrius aktyviau imtis šio reikalo. 1929 m. buvo įsteigta Šaulių namų komisija, kurios pirmininku paskirtas inžinierius Antanas Graurogkas. Ši komisija siekė parengti projektus, kurie būtų skirti visiems šaulių būriams: brėžiniai, sąmatos ir pan.⁷⁹¹ Taip buvo norima jiems palengvinti darbą. Šaulių namai turėjo atlikti ne tik savo techninę paskirtį, tačiau taip pat būti šauliškosios propagandos sklaidos centrais, todėl buvo pradėta daugiau kalbėti ir apie turinį. Šaulių namų komisija siūlė sukurti savitą lietuviškos architektūros stilių ir juo remiantis kurti šaulių namus⁷⁹². Tautinio stiliaus idėjos kaip tik buvo ėmusios plisti Lietuvoje, ypač Kaune. Tiek pastatų išorėje, tiek viduje buvo mėginama atkartoti tautinius raštus arba jų elementus. Taigi šauliai įsiliejo į populiarėjantį neoromantinį architektūrinį sąjūdį. Tai sutapo su V. Putvinskio šaulių namų vizija. B. Blavesčiūno teigimu, „šaulių tėvas“ siekė, jog šaulių namai būtų vieta, iš kurios spindėtų Tėvynės meilė, kad jie būtų „šaulių ideologijos šventykla“ ir kad savo namus turėtų kiekvienas šaulių būrys⁷⁹³. Šio tikslo įgyvendinti be visuomenės paramos buvo neįmanoma. Todėl dar kartą buvo organizuojama rinkliava. Jas vertėtų vertinti ne tik kaip finansavimo šaltinį, bet ir kaip šaulių pripažinimo ir jų veiklos kokybės matavimo faktorių. Juk šaulių namų statybai pinigų aukojo ne tik šauliai, bet ir platesnioji visuomenė, kuri, skirdama savo aukas, išreiškė ir pritarimą organizacijos veiklai bei idėjoms. Nors nėra žinoma, koks buvo aukojusių šaulių ir ne šaulių santykis.

Kokie reikalavimai buvo keliami šauliškai infrastruktūrai? Galima sakyti, jog šaulių namai turėjo tapti moderniais daugiafunkciais centrais, nes juose turėjo būti erdvės, skirtos vystyti visas 3 šaulių veiklos sritis (kultūrą, sportą, karybą) ir vykdyti administracines funkcijas. Būstinėse turėjo būti pakankamai vietos sporto pratimams atlikti, o patalpos pritaikytos paskaitoms ir susirinkimams vesti, numatyta vieta raštinei ir ginklų saugyklai, knygynui, skaityklai, namų prižiūrėtoji⁷⁹⁴. Taigi pastate turėjo būti sudarytos galimybės šauliams vykdyti šaulišką veiklą, tobulėti kultūriškai ir fiziškai. Kiekvieno šaulių būrio būstinė turėjo tapti organizacijos narių laisvalaikio namais. „Trimate“ buvo pateikiama nemažai patarimų, kaip tinkamai įrengti šaulių reikmėms naudojamas patalpas. 1930 m. Centro valdyba nusprendė, kad naujai statomuose šaulių namuose turėtų būti numatytos erdvės, pritaikytos susirinkimams ir mokymams, mobilizacijai, kad reikia įrengti virtuves, ginklų sandėlius, kambarius šauliams, norintiems nakvoti, turėtų būti skaitykla, muziejus ir, svarbiausia, kad „Namas turi turėti lietuvišką – šaulišką stilių“⁷⁹⁵.

⁷⁹¹ Antanas Graurogkas, „Šaulių namai“, *Trimitas* 8 (1929), 121-122.

⁷⁹² „Šaulių reikalai“, *Trimitas* 27 (1931), 456.

⁷⁹³ Bronius Blavesčiūnas, „Šaulių namai“, *Trimitas* 47 (1929), 781.

⁷⁹⁴ L. Šaulys, „Draugai šauliai, renkime būstines savo būriuose!“, *Trimitas* 7 (1920), 5–6.

⁷⁹⁵ 1930 01 31 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 56, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4371, l. 9.

Nors šaulių namų steigimo vėjus vyko pakankamai rezultatyviai, iki 1930 m. buvo įkurti 43 šaulių namai⁷⁹⁶. Tačiau tai buvo tik labai maža dalis visų būrių. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo pradėta diskutuoti, jog reikia siekti ir kokybės. Nemažai šaulių namų iki galo netenkino šaulių poreikių ir neatitiko savo misijos visuomenei: buvo per maži, reikėjo remonto, juose negalėjo tilpti visi norintys asmenys. Todėl 1938 m. LŠS vadovybė paskelbė konkursą pavyzdiniam šaulių namų projektui sukurti. Ši mintis tikriausiai kilo neatsitiktinai, nes tuo metu Lietuvoje architektūriniai konkursai buvo pakankamai dažni. Buvo skelbiami konkursai bažnyčioms, muziejams, valstybinėms institucijoms, paminklams ir karininkų ramovėms⁷⁹⁷. Taigi konkursas šaulių namų sukurti nebuvo išskirtinis. Tuometė vadovybė išsikėlė pakankamai ambicingą tikslą provincijose statyti „Šaulių namus – tautos namus“, kuriuose būtų įrengta salė sportui ir renginiams, talpinanti 250–300 žmonių, įvairaus dydžio kabinetai administracinei, kultūrinei ir mokomajai veiklai, biblioteka, bufetas, kambariai sargui ir atvykusiems svečiams, ginklų sandėliai ir pan.⁷⁹⁸ Tokie planai rodo, kad organizacijos vadovybė manė, jog augantys šaulių narių skaičiai tinkamai užpildys nemenkas erdves, todėl planuotos investicijos atsipirks. Deja, konkrečių konkurso rezultatų rasti nepavyko.

Rūpinantis šauliškos infrastruktūros kūrimu, lygiagrečiai vyko diskusijos ir dėl turinio, kuriuo turėjo būti užpildyti statomi arba nuomojami šaulių namai. 1928 m. krašto apsaugos ministras patvirtino šaulių klubo įstatus, kurie reglamentavo ne administracinę šaulių namų veiklą. Šios institucijos veikla tiesiogiai rūpinosi LŠS štabo Kultūros ir propagandos skyrius. Veikla apėmė tris sritis: renginiai, paskaitos, koncertai ir vaidinimai, vykstantys salėje, pramogos ir maitinimasis valgykloje, švietėjiška veikla skaitykloje. Deklaruota, kad klubo tikslas yra „Jungti šaulius į vieną šeimyną, remti tarp šaulių draugiškus santykius, auklėti kariniai ir kultūriniai, duoti galimumo laisvu laiku tinkamai ir linksmai praleisti laiką, rengiant paskaitas, koncertus, šeimyniškus vakarus, vaidinimus“. Be to, nustatyta, jog į klubą galėjo atvykti tik uniformuoti arba organizacijos simboliką turintys šauliai ir jų rekomenduoti svečiai⁷⁹⁹. Taigi formuotas teigiamas ir kultūringas namų įvaizdis, siekiant, jog organizacijos nariai juose praleistų kuo daugiau laiko. To buvo siekiama ir racionaliais sumetimais – lankytojams buvo aktyviau ir dažniau skleidžiamos šauliškos vertybės. Šaulių klubai buvo steigiami ir kituose Lietuvos miestuose. Šaulių klubų – namų kūrimo procesas koreliuoja su analogiškėmis įstaigomis Lietuvos kariuomenėje. Karių ir karininkų klubai buvo pradėti vadinti ramovėmis, siekiant pakelti karininkijos įvaizdį visuomenėje, o šaulių sumanymas buvo

⁷⁹⁶ Jokubauskas, „Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje ...“, 172.

⁷⁹⁷ Vytautas Petrusis, „Konkursai tarpukario (1918–1940) Lietuvoje: bendrosios tendencijos“, *Journal of Architecture and Urbanism* 37 (2013), 113–114.

⁷⁹⁸ Konkursas pavyzdinių šaulių namų projektui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1296, l. 9.

⁷⁹⁹ Šaulių klubo įstatai, LCVA, f. 561, ap. 18, b. 103, l. 57.

platesnis. Šaulių namai turėjo tapti tautos buveine, namais, t. y. formuotas įvaizdis, jog LŠS gali sutelkti visuomenę.

Šaulių namų statyba buvo susieta su Lietuvos modernizacija, nes „pagal mūsų šiaudines pastoges svetimšaliai ir kitataučiai vertina ir saikuoja mūsų tautos ir valstybės būtį. Matydami nešvarą, jie vadina Lietuvą „vargdienių kraštu“⁸⁰⁰. Šaulių namai regėti ne tik kaip administracinės ir švietėjiškos veiklos vykdymo ir šauliškosios ideologijos sklaidos priemonės. Viltasi, jog šaulių namai galės atnešti ekonominio pelno, vystant jų ūkinę ir kultūrinę veiklą. Namams statyti trūko finansų, todėl buvo iškelta idėja imti paskolas iš bankų, tikintis, jog jas nesunkiai šauliai sugebės atiduoti⁸⁰¹. Realybė buvo gerokai sudėtingesnė. Rinktinės ir būriai, sekdami gražia idėja, ėmėsi namų statymo. Dažnai nebuvo rengiamos detalios sąmatos ir planai, todėl per statybas išlaidos augdavo, o LŠS stipriai įsiskolino. Pavyzdžiui, 1932 m. pradėti statyti Utenos šaulių rinktinės namų statybai buvo paimta 150 tūkst. Lt paskola, o 1933 m. Tauragės šaulių rinktinės namams – 140 tūkst. Lt. Rinktinės nebuvo pajėgios sumokėti tokios paskolos ir palūkanų. Skolas likviduoti buvo siekiama valstybės biudžeto sąskaita. Tam reikalui 1938 m. prašyta papildomai sąmatoje numatyti 200 tūkst. litų⁸⁰². Todėl reikia pripažinti, jog be valstybės paramos visuomeninei organizacijai pasistatyti šaulių namų buvo neįmanoma. Skaičiuota, jog 1924 m. LŠS iš valstybės gavo apie 200 žemės sklypų, skirtų šaulių infrastruktūros objektams statyti⁸⁰³, tačiau didžioji dalis šaulių dėl lėšų trūkumo savo svajonės įgyvendinti negalėjo. Be to, buvo siekiama išnaudoti savo glaudžius teisinius ir administracinius ryšius su KAM. LŠS vadovybė siekė, jog šauliams neatlygintai būtų perduotos įvairios teritorijos Kauno mieste, kurias ketinta panaudoti LŠS tikslams⁸⁰⁴.

Proveržis kuriant šaulių namus įvyko ketvirtojo dešimtmečio pradžioje. 1931 m. džiugiai paskelbta apie pirmuosius naujai pastatytus ir specialiai šaulių poreikiams pritaikytus šaulių namus, skambiai pavadintus „pilimi“, Anykščiuose. Tai buvo mūrinis pastatas su didele sale, skaitykla, biblioteka ir kitomis šaulių veiklai reikalingomis patalpomis. Nors džiaugtasi, jog vietoje 60 tūkst. Lt namų statybai išleista tik 36 tūkst. Lt⁸⁰⁵, tačiau neapsieita be skolų. 1940 m. Anykščių šaulių būrys dar buvo negražinęs 8 300 Lt paskolos⁸⁰⁶. Turint nemenkus statybinius užmojus, analogiškai buvo statomi ir kiti šaulių namai. Didžiuoliai mūriniai pastatai pastatyti Tauragėje (1931 m.) ir Utenoje (1933 m.), o tai netgi sukeldavo pagrįstus ir nepagrįstus

⁸⁰⁰ V. B-nas, „Šauliški namai“, *Trimitas* 34 (1932), 668.

⁸⁰¹ Dėdė Petras, „Šaulių namų statymo klausimu“, *Trimitas* 23 (1926), 746.

⁸⁰² 1937 07 10 LŠS vado raportas LK vadui nr. 684, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1008, l. 4.

⁸⁰³ 1933 04 22 LŠS CV pirmininko ir LŠS viršininko kreipimasis į LR žemės ūkio ministrą nr. 769, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 845, l. 1.

⁸⁰⁴ LŠS CV pirmininko raštas krašto apsaugos ministrui nr. 5463, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 786, l. 30.

⁸⁰⁵ J. K-as, „Šaulių pilis Anykščiuose“, *Trimitas* 48 (1931), 954–955.

⁸⁰⁶ 1940 02 1–28 LŠS Kontrolės komisijos aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 173.

nuogaštavimus, kad tokie pastatai buvo statomi „ant išaugimo“⁸⁰⁷. Žinoma, ne visi šaulių būriai praskolindavo arba statydavo per didelius namus. Miesteliuose ir kaimuose dislokuoti daliniai dažnai buvo racionalesni. Pavyzdžiui, Alantos šaulių būrys 1936 m. nutarė namus statyti iš medžio. Jie turėjo kainuoti apie 20 tūkst. litų⁸⁰⁸, tačiau reali kaina buvo mažesnė, nes Miškų departamentas sutiko šauliams miško medžiagą parduoti su 50 proc. nuolaida⁸⁰⁹. Žinoma, šauliai, statydami namus, atsižvelgdavo į gyventojų skaičių ir savo šauliškos veiklos poveikumą. Pavyzdžiui, statant namus rinktinės centre, buvo numatyta, kad salės turėtų talpinti iki 500 asmenų, juose turėjo būti scena su pakeliamomis grindimis, patalpomis administracijai, butai svečiams ir rinktinės vadovybei⁸¹⁰. Be šaulių namų, buvo kuriama ir kita LŠS veiklai reikalinga infrastruktūra: stadionai, įvairios aikštelės užsiėmimams, netgi planuota kurti šaulių sanatoriją. Telšių šaulių rinktinė puoselėjo grandiozines statybas: krepšinio ir tinklinio aikšteles, prielauką sporto užsiėmimams ir stadioną⁸¹¹. 1934 m. LŠS iš Kauno miesto buvo išsinuomojusi Vytauto parką, kurį tvarkė ir prižiūrėjo⁸¹².

Kiekvienų šaulių namų atidarymas tiek Sąjungos, tiek ir lokaliu lygmeniu buvo svarbus įvykis. Visų namų atidarymuose dalyvaudavo aukščiausi LŠS, kariuomenės ir politinės valdžios atstovai (prezidentas, ministras pirmininkas, kiti ministrai). Lietuvos miesteliuose ir miestuose pastatyti šaulių namai natūraliai tapdavo kultūros sklaidos vieta, nes įprastai daugiau kultūriniais renginiais salių (be mokyklų) nelabai ir būdavo. Nors apie šaulių namų reikalingumą ir jų reikšmę šaulių darbe buvo kalbama ir iki 1935 m. pertvarkos, tačiau infrastruktūros kiekybinis ir kokybinis didėjimas matyti būtent nuo 1936 m. Tais metais vykusiame Suvažiavime buvo nuspręsta įsteigti Sąjungos šaulių namų fondą, kuriam kiekvienas šaulys per metus turėjo sumokėti po 1 Lt⁸¹³. Tačiau šio nutarimo nebuvo laikomasi, nes surenkamos gerokai mažesnės pinigų sumos, nei buvo organizacijos narių. 1936 m. surinkti 2 152 Lt, 1937 m. – 12 598 Lt, 1938 m. – 16 655 Lt, 1939 m. – 12 tūkst. Lt⁸¹⁴. Toks trūkumas galėjo susiformuoti dėl keleto priežasčių. Reikia pripažinti, kad buvo organizuojama ir daugiau įvairių rinkliavų (pvz.: V. Putvinskio paminklui, savišalpos kasai). Be to, reikėjo mokėti nario mokesčius. Todėl papildomų finansų skyrimas neturėjo džiuginti narių. Drauge galima teigti, kad didžiajai daliai eilinių šaulių namų statybos reikalai nebuvo pats svarbiausias tikslas. Nors

⁸⁰⁷ Vytautas Petrusis, „Lietuvos šaulių sąjungos namai Utenoje“, žiūrėta 2017 m. 04 15 d., http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1918#_ftnref3

⁸⁰⁸ Alantos ltn. P. Telksnio šaulių būrio vado raportas II šaulių rinktinės vadui nr. 22, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1025, l. 54.

⁸⁰⁹ 1936 02 19 ŽŪM Miškų departamento direktoriaus raštas Utenos miškų urėdui nr. 4538, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1025, l. 50

⁸¹⁰ 1930 01 31 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 56, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4371, l. 9.

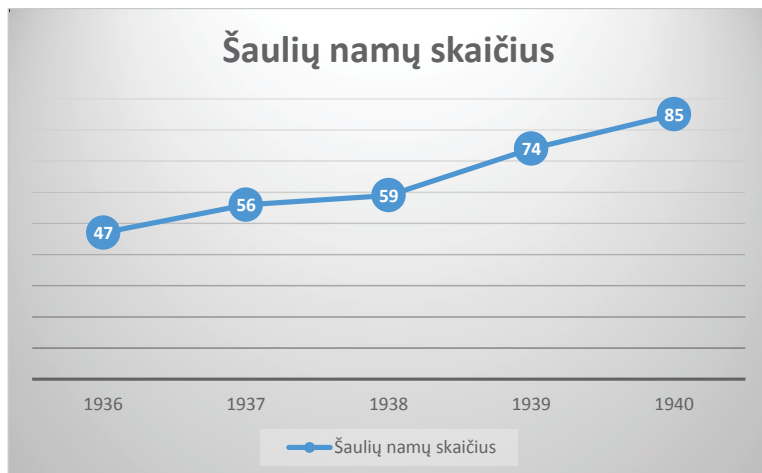
⁸¹¹ 1940 05 07 Telšių rinktinės vado raštas Telšių sporto apygardai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1378, l. 136

⁸¹² 1934 02 23 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 22, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 8.

⁸¹³ 1936 06 30 LŠS rinktinėjų atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 72.

⁸¹⁴ 1939 03 11 LŠS rinktinėjų atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 139.

LŠS vadovybė ir skatino bei populiarino šias idėjas. Iš kitos pusės, šauliai tikėjosi ir valstybės paramos šiam reikalui, todėl nebuvo skubama atverti savo piniginių. Todėl 1939 m. suvažiavime priimtas nutarimas, kuriuo buvo prašoma, kad šį reikalą aktyviau paremtų Vyriausybė⁸¹⁵.

22 pav. 3. Šaulių namų skaičius 1936–1940 m.⁸¹⁶

Augant šaulių namų tinklui visoje Lietuvoje, buvo atkreiptas dėmesys ir į centrinę būstinę. 1928 m. atidaryti namai nebeatitiko išaugusios organizacijos poreikių. Pavyzdžiui, juose negalėjo vykti organizacijos suvažiavimai, didesni koncertai ir pan. Be to, tuo metu jau buvo prarastos viltys atgauti Vilnių, todėl racionaliai svarstyta daugiau investuoti į Kauną. 1935 m. buvo iškelta idėja Šaulių sąjungai statyti naujus rūmus Kaune⁸¹⁷, tačiau procesas nejudėjo. Tik 1939 m. suvažiavime priimtas sprendimas, kad Kaune reikia pastatyti naujus „didžiuosius Šaulių sąjungos namus“⁸¹⁸. Tačiau planams pastatyti naujus LŠS namus nebuvo lemta išsipildyti dėl okupacijos.

Šaulių namų statybos idėja žymi LŠS ambicingus planus ne tik vykdyti kultūrinę veiklą, bet ir sutelkti visuomenę. Tai atsispindėjo šūkyje „Šaulių namai – tautos namai“. Organizacijos vadovybė siekė, jog tokie statiniai atsirastų kiekvieno būrio dislokacijos vietoje. Tačiau tai neatitiko realių organizacijos narių galimybių, nes šaulių namų kūrimo darbai (nebūtinai statybos) reikalavo nemažai lėšų, kurių nuolat trūko. Nepaisant įsiskolinimų, organizacijai pavyko pastatyti ryškius architektūrinius objektus įvairiose Lietuvos vietovėse: Anykščiuose, Utenoje, Tauragėje, Kelmėje, Varėnoje, Alytuje. Be to, buvo pastatyti ir mažesni, bet taip pat aktyviai naudoti šaulių namai ir kultūros centrais tapę statiniai mažesniuose miesteliuose: Dusetose, Alantoje, Šateikiuose. Organizacijos investicijos į šaulių namų statybą

⁸¹⁵ 1939 m. LŠS rinktinių atstovų suvažiavimo nutarimai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 169.

⁸¹⁶ Sudaryta pagal: 1936 06 30 LŠS rinktinių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 71; 1939 03 11 LŠS rinktinių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 138;

⁸¹⁷ Kl. M., „Dėl Šaulių Sąjungos rūmų“, *Trimitas* 24 (1935), 433.

⁸¹⁸ 1939 03 11 LŠS rinktinių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 139.

buvo susijusios ne tik su siekiais efektyviau vykdyti administracinę ir organizacinę šaulių veiklą, bet ir skleisti lietuvišką kultūrą ir šauliškąją ideologiją. Miestuose ir miesteliuose įrengtose salėse buvo organizuojami minėjimai, vaidinimai, koncertai ir kita kultūrinė bei visuomeninė veikla.

3.4. Sportas kaip šaulių ir visuomenės telkimo bei ugdymo priemonė

Jau minėta, kad Šaulio dienos proga tradiciškai buvo organizuojamos ir sportinės varžybos. Tai buvo daroma neatsitiktinai. Sportą kryptingai mėginta susieti su šauliškąja ideologija, nes „šaulys kovotojas, be dvasinių savybių, pirmų pirmiausia turi išsiugdyti sveiką, patvarų ir gerai išlavintą kūną“⁸¹⁹. Ši viena iš svarbiausių šauliškų veiklų buvo reglamentuojama nuo pat pirmųjų organizacijos veiklos akimirų. Pirmuosiuose įstatuose numatyta, kad „Sąjunga užsiima kūno mankštumu ir rikiuotės mokymu, miklindama kūną, lavindama dvasios kilnumą ir keldama pareigų supratimą“⁸²⁰. Tad sportinė veikla suprasta kaip vienas iš būdų sukurti „šaulio tipą“ ir ugdyti organizacijos narių ir visuomenės pareiškumą. Po truputį gryninant organizacijos ideologiją ir veiklos kryptis, sportas niekur nedingo. Ši nuostata buvo įtvirtinta ir visuose vėlesniuose LŠS teisiniuose dokumentuose. Pirmame 1921 m. LŠS įstatyme įtvirtinta, kad šauliai „tobulina savo fizinę pajėgą ir vikrumą bei moko karo mokslo“⁸²¹. 1924 m. redakcijoje pakoreguota, kad šauliai „lavina piliečių kūno jėgą, vikrumą ir ištvermę“⁸²². 1925 m. įsigaliojusiame laikinajame LŠS statute patikslinta, jog šaulių uždavinys yra „lavinti ir išvystyti piliečių kūno jėgą, vikrumą, stiprumą, ištvermę ir sveikatą“⁸²³. 1935 m. LŠS įstatyme numatyta, kad LŠS „stiprina jų [gyventojų – M. N.] kūno jėgą ir ištvermę“⁸²⁴. O statute šis uždavinys buvo išplėstas nurodant, jog šauliai „stiprina jų kūno jėgą ir patvarumą. <...> rengia lauko ir šaudymo pratimus, šaudymo ir sporto rungtynes, <...> rengia šaudyklas ir sporto aikštes, įtaiso būstus sporto mankštoms ir mokymui. <...> steigia šaudymo, sporto ir kitus šaulių klubus ir jų skyrius“⁸²⁵. Taigi sporto funkcija Sąjungoje apėmė ne tik organizacijos narius, bet ir likusią visuomenę. LŠS keltas uždavinys rūpintis gyventojų sportiniu užimtumu drauge skleidžiant ir šauliškąją ideologiją. Svarbu tai, jog ši nuostata išliko visuose veiklą reglamentavusiuose pagrindiniuose teisės aktuose 1919–1940 m. Sportas vienareikšmiškai buvo viena iš šauliškosios ideologijos sklaidos priemonių, naudotų tiek vidinei, tiek ir išorinei komunikacijai.

⁸¹⁹ *Fiziškas auklėjimas* 1 (1940), 73.

⁸²⁰ *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai* (Kaunas: LŠS, 1919), 2.

⁸²¹ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

⁸²² Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 166 (1924), 1.

⁸²³ *Laikinis LŠS vidaus tvarkos statutas* (Kaunas: LŠS, 1925), 3.

⁸²⁴ Šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935), 1.

⁸²⁵ *LŠS statutas* (Kaunas: LŠS, 1936), 20.

Sportas LŠS organizaciniame ir ideologiniame veikime atsirado neatsitiktinai. 1920 m. vykusiame LŠS suvažiavime, diskutuojant apie kursų, skirtų būrių organizatoriams reikalingumą, pabrėžta, jog viena iš būtinų žinių sričių yra sportas ir gimnastika⁸²⁶. Jau minėta, kad šiame suvažiavime delegatai aktyviai diskutavo dėl organizacijos veiklos krypčių. Didžioji dalis pritarė M. Šalčiaus minčiai, jog, norint sėkmingai dirbuotis taikos metu, LŠS turi veikti 3 srityse: karybos, sporto ir kultūros⁸²⁷. Sporto atsiradimą LŠS veikloje lėmė bendroji paramilitarinė ideologija. Visų pirma idėjiniai ryšiai su Čekoslovakijoje veikusiais „Sokol“. Nors tiesioginių kontaktų su Čekoslovakijos organizacija nebuvo daug, tačiau šauliškoje spaudoje buvo aktyviai analizuota jos veikla. Lietuvos šauliams pavyzdžiu tapo „Sokol“ veikla, kurios tikslas buvo „duoti tautai sveikus ir stiprius vaikus ir mergaites, vartojant tam tikslui gimnastiką, kuri jungia kūno ir dvasios auklėjimą, sistematingai lavina grožės, doros pajautimą ir narsumą, giliai persunktą tautinės dvasios ir demokratiškumo“⁸²⁸. Tai tiesiogiai koreliavo su šaulių siekais ir sporto srities reikalingumu: „į jį žiūrima kaip į auklėjimo priemonę, bet tas nekliudo jam savystoviai šaulių tarpe plėtotis.“⁸²⁹

„Sokol“ įtaka sporto daliai yra dvejopa – ideologinė – funkcinė ir praktinė. Per ideologinę – funkcinę įtaką paaiškinama, kodėl verta sportuoti, kokią naudą tai atneša asmeniškai žmogui, organizacijai ir valstybei. *Sakalų* dėka tarp asmeninės asmens sveikatos buvo tiesioginė jungtis su visuomenės ir valstybės fizinėmis ir dvasinėmis jėgomis. Praktinė įtaka pasireiškė per gimnastikos, dar vadintos *sakalų gimnastika*, propogavimą. Tiesa, tarp sporto specialistų vyko diskusija, kurį gimnastikos metodą pasirinkti. 1924 m. siūlyta naudoti švedų gimnastiką, kurios autorius buvo prof. Lingas, arba jos elementus derinti su *sakalų gimnastika*⁸³⁰. Pastaroji gimnastika laikyta priimtinesne, nes „Sakalai – tai visuomenės organizacijos nariai, susirišę viena bendra idėja, draugišku visuotinu solidarumu ir, pagaliau, tvirtu klusnumu bei drausme“⁸³¹. Kaip galima spręsti, šios rūšies gimnastikos pasirinkimą lėmė ne metodiniai, o ideologiniai sumetimai. Gimnastika tapo viena iš šaulių aktyviai propaguotų sporto šakų. Šaulių žurnale publikuoti straipsniai ir metodiniai patarimai. 1936 m. pasirodė specialus leidinys „Bendriniai šaulių sporto pratimai“⁸³², parengtas pagal „Sokol“ praktikuotą metodiką, adaptuojant ją Lietuvos visuomenei. Juose buvo pateikti pratimai vyrams su šautuvu

⁸²⁶ 1920 02 15–16 LŠS skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 34.

⁸²⁷ Ibid.

⁸²⁸ „Čekų sakalai“, *Trimitas* 46 (1921), 18.

⁸²⁹ Vyt. P., „Sportas ir mes“, *Trimitas* 122 (1923), 23.

⁸³⁰ 1924 10 09 LŠS sporto instruktoriaus raštas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 442, l. 130.

⁸³¹ P. Daugis, „Sakalų mankšta“, *Trimitas* 28 (1926), 899.

⁸³² Bendriniai šaulių sporto pratimai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 993

ir be jo, taip pat pratimai moterims. Masiškai šie pratimai buvo pademonstruoti 1939 m. Kaune vykusioje LŠS 20-mečio šventėje⁸³³.

Šaulių sportinei veiklai ir šaulio sportininko įvaizdžiui susiformuoti LŠS veiklos pradžios laikotarpis buvo palankus. Tuo metu nebuvo visiškai valstybės finansuojamų sporto institucijų, todėl šį darbą organizuodavo sporto entuziastai, susibūrę į įvairias sportines draugijas. Žinoma, reikia paminėti, kad požiūris į sportą nebuvo toks, koks yra šiandien. Į šią sritį buvo žiūrima skeptiškai. Manyta, jog to meto visuomenei, kurios pagrindą sudarė žemdirbiai, fizinio aktyvumo ir taip visiškai pakanka, o inteligentams paprasčiausiai tam nėra laiko⁸³⁴. Nepaisant to, organizacijos vadovybė, dar vykstant karinėms kovoms, ėmėsi organizuoti sportinę veiklą savo nariams. LŠS sukūrimo aplinkybės turi tvirtą ryšį su Lietuvos sporto sąjunga, tačiau organizacine prasme propaguoti sporto šakas ir jas vystyti šauliai nusprendė atskirai. 1920 m. pabaigoje Kauno šaulių būrys įsteigė pirmąjį Šaulių sporto skyrių, kuriame buvo galima žaisti futbolą ir užsiimti lengvąja atletika⁸³⁵. Tačiau Sąjungos tikslai buvo platesni. Analogiški skyriai turėjo atsirasti ir kitose Lietuvos vietose. Centralizuotai sportinę šaulių veiklą pradėjo organizuoti ir koordinuoti 1921 m. įsteigtas LŠS Sporto skyrius, kurio instruktoriumi buvo paskirtas J. Šulginas⁸³⁶. Į sporto naudą stengtasi žiūrėti plačiai. Akcentuotas ne tik užsiėmimas įvairiomis sporto šakomis ir bendras fizinis aktyvumas, bet ir sveika gyvensena. Šauliai buvo raginami savęs nenuodyti, t. y. nevertoti alkoholio, nerūkyti, laikytis higienos, skirti laiko poilsiui⁸³⁷. Skatinant bendrąjį fizinį aktyvumą šauliams ir visuomenei, buvo siekiama suteikti informacijos apie įvairius judriuosius žaidimus⁸³⁸.

Iš statistinių duomenų galima spręsti, kad sportinė veikla sparčiai populiarėjo. 1922 m. liepos mėnesį LŠS jau veikė 13 skyriaus (rinktinės) ir 55 būrių lygmens sporto klubai ir komandos. Jų veikloje dalyvavo 1 067 asmenys (1 016 vyrų ir 51 moteris). Daugiausia sportininkų buvo Kauno skyriuje (173 asmenys). Tuo metu sporto klubuose buvo propaguojamos šios sporto šakos: futbolas (daugiau kaip pusė visų sportininkų – 550), gimnastika (494 sportininkai), lengvoji atletika (241 sportininkas), dviračių sportas (93 sportininkai), komandiniai žaidimai (kroketas, krepšinis – 73 sportininkai), jojimas (69 sportininkai), fechtavimasis (64 sportininkai), skautizmas (54 asmenys), žiemos sportas (42 sportininkai), sunkioji atletika (14 sportininkų), vandens sportas (10 sportininkų), lauko tenisas

⁸³³ Vaizdo medžiaga nuo 5 min. 03 s iki 6 min. 40 s „Filmas LŠS 20 metų“, žiūrėta 2017 m. 04 15 d., https://www.youtube.com/watch?v=NzgfK_vAX2A&t=154s

⁸³⁴ Č. K-tis., „Fizinis lavinimas ir šauliai“, *Trimitas* 13 (1930), 252.

⁸³⁵ Kazys Tumas, „1920–1940“, *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940), 16.

⁸³⁶ Sporto organizacijos Lietuvoje, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 442, l. 23.

⁸³⁷ „Nurodymai Lietuvos šauliam fizinio lavinimo reikalui“, *Trimitas* 130 (1923), 29–30.

⁸³⁸ Šis tas sporto švenčių programoms, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 442, l. 89–91.

(4 sportininkai)⁸³⁹. Žinoma, reikia pažymėti, kad ne visuose tuometiniuose skyriuose (rinktinėse) buvo galima užsiimti visomis minėtomis sporto šakomis. Be to, dalis asmenų užsiimdavo ne viena sporto šaka, todėl tikrąjį sportuojančių šaulių skaičių nustatyti problemiška. Reikia pastebėti, jog veiklos pradžioje buvo didelis sporto šakų pasirinkimas, kuris buvo išlaikytas per visą veiklos laiką. Tai lėmė žmogiškieji ištekliai, nes šauliškoje veikloje nuo pradžių aktyviai dalyvavo to meto sporto populiarintojai Lietuvoje: J. Šulginas, K. Dineika, K. Tumas. Šių veikėjų dėka sportas plito ne tik Lietuvos visuomenėje, bet ir LŠS. Drauge šie sporto entuziastai, pasinaudodami LŠS organizacine struktūra ir nariais, stengėsi įdiegti sportinę veiklą į visuomenės gyvenimą.

Į sportą LŠS žiūrėjo holistiškai, t. y. siekė ugdyti asmenybes, nebuvo išskirti tik vyrai. Sportinė veikla nuo pat veiklos pradžios buvo orientuota ir į moteris. Būtent šaulės moterys yra vienos iš krepšinio tradicijos Lietuvoje pradininkių. 1922 m. jos rungėsi su Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos (LFLS) komanda. Tai laikoma pirmosiomis moterų krepšinio varžybomis Lietuvoje⁸⁴⁰. Pirmasis Moterų šaulių sportininkų skyrius buvo įkurtas dar 1920 m. Jame buvo galima užsiimti kovos žaidimais arba lengvąja atletika⁸⁴¹. Vis tik natūralu, jog sportas netapo pagrindiniu ir masiniu moterų šaulių užsiėmimu. Todėl antrajame šaulių veiklos dešimtmetyje retorika, susijusi su sportu moterims, pasikeitė. Jos ragintos daugiau dėmesio skirti savo išvaizdai, higienai, fizinei ir psichinei sveikatai. Šaulės ragintos užsiimti mankšta, kurios pakaitalas buvo, kaip tada vadinta, „ritminiai judesiai“⁸⁴², įvairūs šokių žingsnelių elementai. Taigi buvo siekiama ne tik populiarinti pavienes sporto šakas, bet ir ugdyti požiūrį, jog fizinis aktyvumas teikia naudą.

Sportinės veiklos ir požiūrio į šios veiklos reikalingumą susiformavimui didelę įtaką turėjo ne tik Čekoslovakijoje veikusios paramilitarinės organizacijos, bet ir Suomijoje besidarbavusios *Suojeluskunta* pavyzdys. Tarpukariu teigta, kad masinės sporto programos diegimui LŠS didžiausią įtaką turėjo būtent suomia⁸⁴³. Tokį įvaizdį lėmė užsimezge tvirtesni tiesioginiai ryšiai, pasireiškę abipusėmis viešnagėmis. Kurių metu suformuotas *Suojeluskunta*, kaip idealios paramilitarinės organizacijos, įvaizdis, kuriuo bandyta sekti. 1926 m. birželio mėnesį Suomijoje viešėjo didelė LŠS delegacija (iš viso 19 asmenų)⁸⁴⁴. Kelionės metu buvo aplankyta nemažai Suomijos vietovių, kuriose susipažinta su *Suojeluskunta* ir *Lotta Swärd* organizacijų veikla. Visuose miesteliuose šaulius stebino suomių susikurta infrastruktūra

⁸³⁹ 1922 m. sporto statistika LŠS, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 442, l. 28.

⁸⁴⁰ Skirmantas Karalevičius, *XX a. Lietuvos krepšinio legenda: 1920-1960* (Kaunas: Naujasis lankas, 2011), 64.

⁸⁴¹ A. Eidukevičiūtė, „Fizinis moterų šaulių lavinimas“, *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940), 24.

⁸⁴² L. Dainauskienė, „Šaulės fizinis auklėjimas“, *Trimitas* 3 (1935), 55.

⁸⁴³ „Šaulių fizinio lavinimo skyrius“, *Fiziškas auklėjimas* 4 (1940), 68.

⁸⁴⁴ Jonas Kalnėnas, „Šaulių kelionė Suomiuosna“, *Trimitas* 28 (1926), 910.

mokymams, taip pat sportui⁸⁴⁵. Į Suomiją šauliai ir šaulės vėliau vyko dar ne kartą. Be to, organizuotos ir specialiai sportui skirtos išvykos. 1933 m. LŠS atstovas kpt. Gončerauskas dalyvavo suomių organizuotuose slidinėjimo instruktorių mokymuose⁸⁴⁶. Pirmojo vizito Suomijoje metu šauliai susitiko su ten gyvenusiu lietuviu A. Marganavičiumi, kuris pasiūlė šauliams aktyviau propaguoti sportą, todėl net įsteigė specialų prizą – sidabrinį kaušą, kuris simbolizavo, kad „pavargęs sportininkas gali pasisemti sau jėgų“⁸⁴⁷.

Grįžus iš kelionės, LŠS vadovybė paskelbė šaulių lengvosios atletikos pirmenybes, kurių pagrindinis prizas buvo Suomijos lietuvių įsteigtas apdovanojimas. Pirmosiose pirmenybėse galėjo dalyvauti dešimties šaulių komanda, kuriai teko varžytis 100 m, 400 m ir 1500 m bėgimo, 110 m bėgimo su kliūtimis, šuolio į tolį įsibėgėjus, rutulio stūmimo, šuolio į aukštį įsibėgėjus, disko metimo, šuolio su kartimi ir ieties metimo rungtyse. Prizas buvo pereinamasis, tačiau numatyta galimybė jį gauti tris kartus iš eilės laimėjus apdovanojimą arba jį laimėjus penkis metus ne iš eilės⁸⁴⁸. Varžybų rungtys ir jų kiekis buvo koreguojamos. Jos vyko iki 1939 m., kai penktąjį kartą jas laimėjo Marijampolės šaulių rinktinė (taip pat buvo laimėjusi 1928 m., 1929 m., 1934 m., 1936 m.)⁸⁴⁹. Tiesa, pradėjus vykdyti šias varžybas, jos buvo orientuojamos labiau į atskirų sporto klubų veiklą, o vėliau siekiai pasikeitė. Šis prizas buvo skiriamas aktyviausiai ir geriausiai varžybose pasirodžiusiai šaulių rinktinei. Pavyzdžiui, 1930 m. šiose varžybose dalyvavo 366 Panevėžio rinktinės šauliai, 379 šauliai iš Utenos rinktinės ir 311 šaulių ir Marijampolės⁸⁵⁰. Kiekviena šaulių rinktinė buvo suinteresuota kuo aktyvesniu savo narių įtraukimu. Per šią rungtį buvo skatinamas masinis šaulių sportas, o ne tik pavienių sporto klubų veikla. LŠS vadovybė siekė, kad kuo daugiau šaulių įsitrauktų į sportinę veiklą, todėl buvo nustatomi papildomi reikalavimai. 1932 m. rinktinėms, siekiančioms laimėti sidabrinį kaušą, nustatytos penkios rungtys: ritmiški judesiai be šautuvo, 100 ir 400 m bėgimai, šuoliai į tolį ir į aukštį, granatos metimas ir 5 km patrulio žygis. Be to, įvestas reikalavimas, jog rungtyse turi dalyvauti atitinkamas skaičius rikiuotės šaulių, buvo būtina pasiekti nustatytą rezultatų minimumą ir pan.⁸⁵¹ Tokiu būdu ne tik siekta skaitlingesnio šaulių dalyvavimo, bet ir atsakingesnio požiūrio. Sportiniam aktyvumui skatinti egzistavo ir daugiau įvairių prizų, kurių steigėjai buvo užsieniečiai. 1932 m. švedų paramilitarinės organizacijos narys Stenas

⁸⁴⁵ Jonas Kalnėnas, „Šaulių kelionė Suomiuosna (tęsinys)“, *Trimėtas* 29 (1926), 939.

⁸⁴⁶ Gončerauskas, „Į Suomiją“, *Trimėtas* 11 (1933), 205.

⁸⁴⁷ Jonas Kalnėnas, „Šaulių kelionė Suomiuosna (tęsinys)“, *Trimėtas* 33 (1926), 1069.

⁸⁴⁸ Šaulių būrių sporto sekcijų lengvosios atletikos pirmenybių A. Marganavičiaus dovanai laimėti taisyklės, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 442, l. 46.

⁸⁴⁹ Kazys Tumas, „1920–1940“, *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940), 20.

⁸⁵⁰ LŠS šaulio Marganavičiaus prizui laimėti varžybų aktas, LCVA, f. 5621, ap. 2, b. 660, l. 123.

⁸⁵¹ Šaulio Marganavičiaus dovanai – sidabriniam kaušui laimėti 1932 m. programa ir tvarka, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 660, l. 105.

Drakenbergas įsteigė sidabrinę lėkštę⁸⁵². 1937 m. Didžiosios Britanijos kariuomenės generolas Alfredas Burtas įsteigė specialų skydą⁸⁵³.

V. Jokubausko teigimu, sportinėje sferoje iš čekoslovakų šauliai pėrėmė ritminius judesius, o iš suomių – šaudymo rungties propagavimą⁸⁵⁴. Vertėtų šį teiginį patikslinti. Dėl *Sokol* įtakos viskas yra aišku, tačiau suomiai „atnešė“ ne tik šaudymą. Bendrojoje fizinio lavinimo programoje nurodyti kariniai fiziniai pratimai atsirado būtent po kelionių į Suomiją. Todėl tikslinant vertėtų pažymėti, kad suomių patirtis į LŠS sportinį gyvenimą atnešė daugiau kariškų pratimų, o ne tik šaudymą.

Ilgainiui sportinė veikla susidėliojo į du lygius. Pirmasis sportinės veiklos lygis buvo orientuotas į didesnę dalį organizacijos narių, kurie buvo skatinami vykdyti fizinio lavinimo programą įvestą nuo 1928 m. Be to, akcentuota sporto ir fizinio aktyvumo teikiama nauda asmens fizinei ir psichinei sveikatai. Skaičiuota, jog 1926–1936 m. sporte (neįskaičiuota veikla sporto klubuose) aktyviausia buvo Marijampolės šaulių rinktinė, kurioje sportavo 23,1 % šaulių. Šiek tiek mažiau fiziškai aktyvių asmenų buvo Panevėžio (19,1 %) ir Kauno (15,4 %) rinktinėse. Pasyviausiai sportavo Klaipėdos (0,2 %) ir Šiaulių (1,4 %) rinktinių šauliai⁸⁵⁵. Taigi galima konstatuoti, kad vieningo požiūrio į sporto naudą ir reikalingumą LŠS nebuvo. Sportinės veiklos aktyvumas priklausė nuo sporto instruktorių entuziastų.

Ilgainiui nusistovėjo bendroji fizinio aktyvumo programa, kurią atlikti privalėjo visi 18–35 metų amžiaus vyrai⁸⁵⁶. Programos elementai buvo glaudžiai susiję su karyba ir Lietuvos kariuomenėje privalomais fiziniais pratimais. Tikriausiai, kad šios programos pagrindai buvo susiję su Suomijos patirtimi. Visi pratimai buvo susiję su karinės programos nuostatomis. Įgyvendinant programą reikėdavo atlikti šiuos pratimus: 30 km dalinio ir 7 km patrulio žygiai, 100 m bėgimas, šuoliai į tolį ir į aukštį, granatos metimas, bendriniai gimnastikos pratimai su ginklais⁸⁵⁷.

⁸⁵² 1932 07 26 Lietuvos pasiuntinio Švedijoje J. Savickio raštas LŠS, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 659, l. 6.

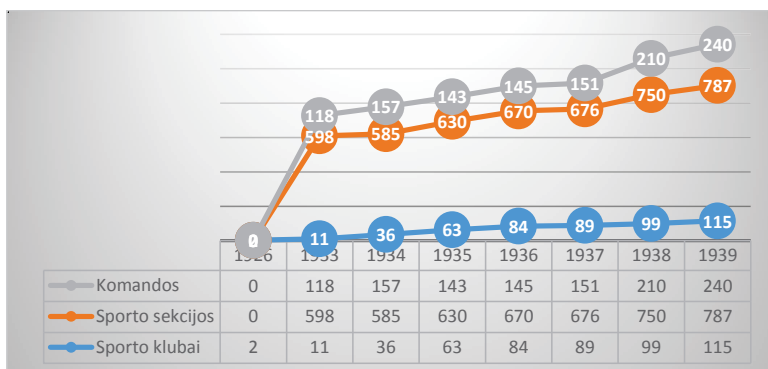
⁸⁵³ 1936 12 11 Lietuvos pasiuntinio Didžiojoje Britanijoje K. Balučio laiškas LŠS vadui plk. Pr. Saladžiui nr. 7645/14–18, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1069, l. 29.

⁸⁵⁴ Jokubauskas, „Veikti šauliškai: sportas ir karinis...“, 27.

⁸⁵⁵ Kazys Tumas, „1920–1940“, *Fiziškas auklėjimas* 6-7 (1940), 21.

⁸⁵⁶ Kazys Tumas, „Šaulių kūno mankšta 1934 mt.“, *Trimitas* 4 (1935), 69.

⁸⁵⁷ „Nauja šaulių fizinio lavinimo programa“, *Fiziškas auklėjimas*, 4 (1940), 68.

23 pav. Sportinės veiklos LŠS kitimo tendencijos 1926–1939 m.⁸⁵⁸

Antrasis lygmuo – sporto klubai ir sporto skyriai, veikiantys prie šaulių būrio, ir sporto klubas, turintis būrio teises. Kaip matyti iš pateiktų statistinių duomenų, šaulių sportinis aktyvumas nuolat augo. Tačiau reikia pripažinti, kad dažniausiai provincijose šauliai nebuvo pajėgūs kurti atskirų savo sporto klubų, todėl šalia būrio veikdavo kurią nors vieną arba kelias sporto šakas propaguojantis skyrius. Dažnai tokie skyriai ir (ar) komandos dalyvaudavo nacionaliniuose ir regioniniuose turnyruose, atstovaudavo savo rinktinėms šaulių sporto varžybose. 1936 m. deklaruota, kad aukščiausiu lygiu sportuoja apie 1 000 šaulių sportininkų, nacionaliniu lygiu varžėsi 11 futbolo ir 21 krepšinio šaulių komanda⁸⁵⁹. Sporto klubų veikla aktyviausiai buvo išvystyta miestuose. Savo plačia veikla ir sportiniais pasiekimais garsėjo Kauno būrio sporto klubas „Grandis“, kuris vėliau tapo centriniu visos LŠS sporto klubu, ir futbolo klubas „Kovas“, daugkartinis Lietuvos čempionas⁸⁶⁰. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje aukščiausioje Lietuvos futbolo lygoje varžėsi net 4 šaulių komandos: Kauno „Kovas“, Kauno „Maistas – ŠMSK“, Marijampolės „Šaulys“ ir Klaipėdos „Švyturys“. Be to, šauliai futbolininkai buvo nacionalinės rinktinės nariais⁸⁶¹. Klubas „Grandis“ savo gretose sugebėjo suburti didelę dalį XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos sporto elito. Jo gretose buvo geriausias Lietuvos tenisininkas Vytautas Gerulaitis, daugelis geriausių Lietuvos lengvaatlečių (Vladas Bakūnas, Vytautas Gontis, Juozas Jaudegys, Apolonija Višinskaitė ir kt.)⁸⁶².

Šaulių sportinių pasiekimų kiekybę ir kokybę galima analizuoti organizacijos veiklos pabaigoje vykusių sporto įvykių (pirmosios Tautinės olimpiados ir LŠS 20-mečio sporto varžybų) kontekste. 1938 m. vykusioje Tautinėje olimpiadoje LŠS atstovavo net 451 šaulys

⁸⁵⁸ Kazys Tumas, „1920–1940“, *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940), 23.

⁸⁵⁹ 1936 m. Šaulių sąjungos sporto veikla, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 871, l. 161.

⁸⁶⁰ „Kariuomenės vadas skatina šaulius sportuoti“, *Trimitas* 48 (1935), 902.

⁸⁶¹ 1936 m. Šaulių sąjungos sporto veikla, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 871, l. 52.

⁸⁶² „Puikūs šaulių sportininkų pasirodymai“, *Trimitas* 30 (1938), 731–736.

sportininkas⁸⁶³. Iš viso iškovoti 36 aukso, 56 sidabro ir 67 bronzos medaliai⁸⁶⁴. Olimpiadoje buvo išdalyta 70 medalių komplektų, todėl šauliai iškovojo daugiau kaip pusę visų medalių⁸⁶⁵. Taigi šiose varžybose buvo pademonstruota, kad per beveik 20 sportinės veiklos metų pavyko pasiekti ne tik masiškumo, bet ir kokybiškumo kriterijus, o medalių skaičiumi ir verte buvo pralenkti pagrindiniai konkurentai – Jaunosios Lietuvos sąjungos sportininkai. Ši pergalė plačiai nušviesta „Trimite“, trumpai pristatant išskirtinius sportininkus⁸⁶⁶.

Sportinio masiškumo kriterijus pademonstruotas šaulių 20-mečio jubiliejuje 1939 m. Kaune. Jų metu vykusiose žaidynėse šauliai varžėsi įvairiose žygio (7 km individualaus, 5 km patrulio, 30 km dviratininkų patrulio), šaudymo, lengvosios atletikos (įvairių atstumų bėgimai, šuoliai į aukštį ir į tolį, įvairių įrankių metimai) rungtyse, futbole, krepšinyje, tinklinyje, dviračių lenktynėse, įvairių distancijų plaukime, šuoliuose į vandenį, sportinėje gimnastikoje, lauko ir stalo tenisuose, gimnastikos su ginklais pratimuose⁸⁶⁷. Iš viso sporto varžybose dalyvavo apie 3 000 šaulių sportininkų⁸⁶⁸. Sprendžiant iš atsiliepiamų šauliškoje spaudoje, varžybos susilaukė daug žiūrovų dėmesio, nes „Kauniečiai pirmąsias dienas plūdo į Valstybinį sporto aikštyną“⁸⁶⁹.

Abu minėti sporto renginiai prisidėjo prie šaulių įvaizdžio visuomenėje kūrimo. Tautinės olimpiados atveju buvo akcentuotas profesionalumo lygis ir meistriškumas, siekta perteikti mintį, jog šauliai sportininkai yra elitiniai, taip skatinant kuo daugiau sportininkų įsitraukti į šaulišką veiklą. Per LŠS 20-metį vykusias žaidynes visuomenei buvo siekiama parodyti ne tik šaulių sportininkų meistriškumą, bet ir masiškumo rodiklius, kurie taip pat turėjo skatinti asmenis įsitraukti į LŠS veiklą.

Atskiro dėmesio reikia skirti šaulių sportininkų rengimui ir lavinimui naudotos infrastruktūros aptarimui. Sporto aikštelių ir reikalingo inventoriaus trūkumas buvo viena iš problemų, kurias teko spręsti LŠS vadovybei. Nors veiklos pradžioje aktyviai bendradarbiauta su Lietuvos fizinio lavinimo sąjunga (LFLS) ir naudotasi jos infrastruktūra, tačiau dėl to nuolatos kildavo ginčų, LFLS sudarydavo keblumą naudotis aikštynais⁸⁷⁰. Tai, kad santykiai su kitomis to meto sporto organizacijomis tapo keblūs, rodo LŠS nepriėmimas 1923 m. į neseniai įkurtą Lietuvos sporto lygą⁸⁷¹. Todėl keltas ambicingas tikslas šauliams įsirengti savo sporto aikštynus. Sporto bazių kūrimas buvo dvejopas. Visų pirma kurtos minimalios sąlygos, skirtos

⁸⁶³ 1938 09 29 LŠS Tarybos posėdžio protokolas nr. 5/28, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 129.

⁸⁶⁴ 1938 m. LŠS mokymo srities ryškesnių darbų santrauka, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 871, l. 161.

⁸⁶⁵ Jokubauskas, „Veikti šauliškai: sportas ir karinis ...“, 26.

⁸⁶⁶ „Tautinės olimpiados varžybų dienos“, *Trimitas* 30 (1938), 731–735.

⁸⁶⁷ LŠS 20-mečio sporto programa ir bendri nurodymai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1927, l. 201–202.

⁸⁶⁸ Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ..., 434.

⁸⁶⁹ „Jokia audra neišblaškys tų gretų...“, *Trimitas* 26 (1939), 637.

⁸⁷⁰ „Šaulių sportinis gyvenimas“, *Trimitas* 132 (1923), 27.

⁸⁷¹ Kazys Tumas, „1920–1940“, *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940), 20.

įvairioms sporto šakoms, o ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje netrūko ambicingų planų sukurti rimtus statinius. Pirmuoju atveju sporto aikštelių skaičius nuolatos kito, joms nebuvo skiriamos didesnės investicijos (jos būdavo sezoninės). 1936 m. Sąjunga turėjo 38 pusiau įrengtus nuosavus stadionus ir žaidimo aikšteles, dar 136 žemės sklypus, skirtus stadionams įrengti⁸⁷². O tinkamesnės ir profesionalesnės sporto infrastruktūros kūrimas arba siekiai ją kurti iškilo tik organizacijos veiklos pabaigoje. Pavyzdžiui, Telšių rinktinė 1940 m. siekė pastatyti vandens sportui skirtą prielauką⁸⁷³. O LŠS lygmeniu buvo keliami idėja organizacijos poreikiams statyti lengvosios atletikos stadioną. Jį šauliai siekė pastatyti šalia Kauno pilies, Santakoje⁸⁷⁴. Panašių planų turėjo ir kitos šaulių rinktinės, tačiau daugeliui planų nebuvo lemta išsipildyti dėl sovietinės okupacijos ir lėšų trūkumo.

Apibendrinant galima teigti, kad sportas - viena iš svarbiausių ir dažniausiai naudotų formų, kuriomis buvo siekta įtraukti visuomenę, ypač jaunesnius vyrus ir moteris, į šaulišką veiklą. Asmenys, tapę šaulių sporto klubų nariais, ir tiesiogiai, ir netiesiogiai gaudavo šauliškosios ideologijos. Ar sportinė veikla itin veikė Lietuvos visuomenę, vienareikšmiško atsakymo nėra. Ši sritis to meto visuomenėje nebuvo prioritetinga. Drauge trūksta šaltinių, iš šalies kritiškai vertinančių šaulišką sportą. Viešojoje erdvėje publikuoti straipsniai dažniausiai suteikia vienašališką vertinimą, o patys šauliai kritiškumu nepasižymėjo ir manė, jog jų „Sporto šventės sutraukdavo daug visuomenės“⁸⁷⁵, t. y. buvo paveikios. Būtina pabrėžti, kad sporto veikla turėjo ir kitą svarbią funkciją – vidinę. Buvo siekiama stiprinti savo narių fizinį aktyvumą, susijusį su šaulių tikslu dalyvauti ginkluotoje šalies gynyboje. Žinoma, tai nereiškia, jog sportas traktuotas tik kaip karinės veiklos papildinys. Didelis dėmesys buvo skiriamas suprantant fizinio aktyvumo naudą žmogaus sveikatai. Be to, sportinės veiklos užtikrinimas leido į organizaciją pritraukti platesnes visuomenės mases, kurios taikos metu galėjo dalyvauti paramilitarinės organizacijos veikloje.

⁸⁷² 1936 m. Šaulių sąjungos sporto veikla, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 871, l. 53.

⁸⁷³ 1940 m. sporto planai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1378, l. nenum.

⁸⁷⁴ 1934 02 02 šaulio ats. j. ltn. K. Tumo raportas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 239.

⁸⁷⁵ Karaša, *Gyvenimo sukūriuose...*, 207.

IV. ŠAULIŲ BENDRAVIMAS IR BENDRADARBIAVIMAS SU KITOMIS VISUOMENĖS GRUPĖMIS

Siekiant nustatyti šauliškosios ideologijos raišką Lietuvos visuomenėje, būtina išanalizuoti kelis svarbius pjūvius. Pirma, kaip šauliškoji ideologija vertino skirtingas visuomenės grupės, pvz., tautines mažumas? Antra, kaip buvo bendraujama su kitomis visuomenės grupėmis (ne tautinėmis) ir kitomis visuomeninėmis organizacijomis? Trečia, ar šauliškoji ideologija buvo specialiai orientuojama, keičiama pagal kitas grupes? O galbūt ji nekito ir siekė, jog kitos grupės pristatytų prie LŠS skleidžiamų vertybių ir nuostatų?

4.1. Šauliškosios ideologijos santykis su tautinėmis mažumomis

Analizuojant LŠS organizacinę ir ideologijos raidą, žvilgsnis nukrypsta į šaulių ir Lietuvoje gyvenusių tautinių grupių santykius. Nagrinėjant šį šauliškumo pjūvį, svarbu atsakyti į du klausimus. Pirma, ką šauliai manė apie kitataučius, gyvenančius Lietuvoje, ir ar jie buvo laukiami šaulių gretose? Antra, kokių veiksmų dėl kitataučių imdavosi šauliai? Atsakymai į šiuos klausimus leidžia susidaryti aiškesnį vaizdą, kaip ideologija buvo išplitusi Lietuvos visuomenėje, ir kokį galimą poveikį turėjo arba neturėjo tautinių grupių atstovams. Prielaidą šiems atsakymams diktuoja jau egzistuojantys tyrimai⁸⁷⁶, kuriuose išryškėja, kad šauliai kitas tautines grupes, gyvenusias Lietuvoje, laikė „svetimomis“ ir kartais net priešiškomis. Tačiau tokios išvados buvo padarytos analizuojant LŠS organizacinę raidą, o ne šios organizacijos ideologiją. Iki šiol istoriografijoje nėra paaiškintas faktas, kodėl, nepaisant istoriografijoje pabrėžiamo priešiško šaulių požiūrio į kitataučius, jų vis tik buvo LŠS gretose per visą veiklos 1919–1940 m. laiką. Be to, svarbu išsiaiškinti, ar „svetimųjų“ įvaizdis buvo šauliškosios ideologijos dalis, ar tiesiog bendrų dėsnių paplitimas visuomenėje.

Šauliškoji ideologija tautinėms mažumoms neskyrė daug dėmesio. Tai – šalutinė tema, kuri dažniausiai buvo nagrinėjama iškilus politiniams įvykiams. Šaulių ideologijos santykį su tautinėmis mažumomis lėmė V. Putvinskio puoselėta filosofija. Atskaitos taškas – požiūris į tautą. Jis teigė, kad tauta yra gerokai platesnis ir didesnis dalykas nei valstybė. Šių dviejų dalykų jis anaip tol nepriešino. V. Putvinskio įsitikimu, tai tarsi „batas ir koja“. Tačiau visų pirma jis kėlė tautos, o ne valstybės interesus, nes „Jei valstybė žūsta, ji gali būti daug kartų atstatyta iš naujo, kaip mašina. Jei žūsta tauta, tai jau žūsta amžinai“⁸⁷⁷. Analizuojant šiuos šauliškumo kūrėjo žodžius, kyla klausimas, ar tautai suteikiama neribota galia ir teisė veikti valstybėje? Ir koks yra jos santykis su kitomis šalia gyvenančiomis tautomis toje pačioje valstybėje? Nėra

⁸⁷⁶ Vareikis, „Šaulių sąjunga, lenkai, žydai ...“, 126–142.; Vitkus, „Sajungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai...“, 223–259.

⁸⁷⁷ Vladas Putvinskis - Pūtvis. *Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 55.

jokių abejonių, jog V. Putvinskis, kaip ir kiti ryškūs LŠS ideologijos formuotojai, kėlė lietuvių tautos interesus. Nors jam buvo nepriimtina „piliečio“ sąvoka, kartais ją vartodavo. Anot jo, „Atgavus valstybę, joje viešpatauja „šio krašto pilietis“. Koks tas pilietis, dar ne visai aišku. Tik žinoma, kad „pilietis“ praskiedė lietuvių dvasią“⁸⁷⁸. Tad V. Putvinskis, būdamas tipiniu nacionalizmo epochos atstovu, Šaulių sąjungą regėjo kaip lietuvių tautos puoselėjimo ir auklėjimo instituciją.

Nors LŠS, kaip ir kitų Baltijos šalyse veikusių paramilitarinių organizacijų ideologijos, „negalėjo funkcionuoti be „tautinio militarizmo sampratos“⁸⁷⁹, tačiau šauliškoji ideologija nelaikė tautinių mažumų savo organizaciniais ir ideologiniais priešais (bent jau *in corpore*). Formuojantis organizacijai ir vykstant kovoms dėl Nepriklausomybės, svarbiausias aspektas, nustatantis „savus“ ir „svetimus“, buvo požiūris į Lietuvos Nepriklausomybę: „Mes, šauliai, turime daug priešininkų, ne tik už Lietuvos sienų, bet ir pačioje Lietuvoje, ne tik tarp svetimų šalių, bet ir lietuvių tarpe.“⁸⁸⁰ Tai koreliuoja su Lietuvos Nepriklausomybės priešininko įvaizdžiu, t. y. kiekvienas, kuris palaikė nepriklausomos Lietuvos idėją, ypač, jei dalyvavo kovose dėl Nepriklausomybės, buvo vertinamas kaip palankus Lietuvai. O asmenys, nedalyvavę kovose, buvo laikomi išdavikais, siekiančiais susigrąžinti iki Nepriklausomybės egzistavusią politinę santvarką.

Šauliškoji ideologija, kalbant apie tautinių mažumų atstovus, neturėjo kolektyvinio, visus organizacijos narius apimančio, požiūrio. Šalia teigiamo arba neutralaus požiūrio buvo ir priešiškesnių pozicijų. Žydai, lenkai arba vokiečiai vertinti ne kaip atskiri individai, bet kaip tarpusavyje tiesiogiai susijusi grupė. Netrūko požiūrio, kad tautinės mažumos kenkė Nepriklausomybei ir dėl jos nesirūpino: „sunkiai vežame visą valstybės vežimą, ir stumiame ir krauju giname jį visą, o vežime sėdi visokios mažumos, kurioms savo reikalai daugiau rūpi nei negu valstybės, kurios stengiasi išsisunkti nuo valstybės pareigų, kartais net kenkti, o lietuvių tautai ir jos tautiniams idealams yra stačiai ir griežtai priešingos.“⁸⁸¹ Taigi šaulių ideologija buvo formuojama ant lietuvių tautos pamato, o didžioji dalis tautinių mažumų atstovų buvo matomi kaip jai kenkiantys, todėl nepriimtini. Istorikas H. Vitkus teigia, jog LŠS ir kitų Baltijos šalyse (Latvijoje ir Estijoje) veikusių organizacijų ideologijose požiūris į tautines mažumas buvo nulemtas vyravusio „tautinio militarizmo“ doktrinos ir lojalumo „titulinei“ tautai aspektu⁸⁸². Dėl to neverta abejoti, tačiau drauge reikia pabrėžti, kad šauliškumas buvo kreipiamas ir į kitų tautinių grupių pusę.

⁸⁷⁸ Ibid., 70.

⁸⁷⁹ Vitkus, „Sąjungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai ...“, 224.

⁸⁸⁰ „Mūsų priešininkai“, *Trimitas* 1 (1920), 8.

⁸⁸¹ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 70.

⁸⁸² Vitkus, „Sąjungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai ...“, 247.

Į kitataučius buvo žiūrima atsargiai, įtariant juos esant užsienio valstybių priešais. Toks vaizdinys dažniausiai naudotas kalbant apie lenkus. Buvo deklaruojama, kad į Lietuvą iš kitų šalių atkeliaujantys užsieniečiai „Yra tyčiomis siunčiama su savo valdžių pašaipa ir instrukcijomis į mūsų kraštą, kad čia atliktų tam tikrą politinę misiją – dabotų, kas pas mus darosi ir laiku pranešintų savo vyresnybėms, o progai pasitaikius ir agituotų mūsų šalies nesusipratusius piliečius tų valstybių naudai“⁸⁸³. Taigi įsivaizduota, kad tautinės mažumos yra „penktoji kolona“, reikalui esant pakilsianti į kovą prieš Lietuvą. V. Putvinskis santykius su tautinėmis mažumomis siūlė reguliuoti kaip santykius su svečiais: „Mes tautiečiai, tikri demokratai, matome juose arba garbingus kitų pilnateisių tautų atstovus, svečius, jeigu jie tinkamai elgiasi arba skaudžias lietuvybės rakštis.“⁸⁸⁴ Taigi iš kitataučių Lietuvos gyventojų reikalauta ištikimybės lietuviams. Nors oficialiai šauliai deklaravo, kad šovinininės idėjos nėra priimtinos, nes „Tikras demokratinis patriotizmas stengiasi paremti savo tėvynės labą daugumos piliečių balsu“⁸⁸⁵, tačiau realybėje didžioji dalis šaulių neigiamai žiūrėjo į tautinių mažumų grupes. Nepaisant deklaruoto demokratinio požiūrio į kitataučius, realybėje tokio požiūrio, anot V. Vareikio, trūko, priešingai nei čekų „Sokolų“ ideologijoje⁸⁸⁶, kurios ideologines nuostatas iš dalies mėgino perimti „putvinskiškoji LŠS“.

Šauliškumo ašis, be abejo, buvo lietuvių tauta, tačiau nuo pat 1919 m. kitataučių (pvz., žydų, rusų ar vokiečių) skaičius organizacijos narių gretose, nors buvo labai nedidelis, bet buvo. 1936 m. vykusiame LŠS suvažiavime Sąjungos vadas plk. P. Saladžius, tarsi besiteisindamas, siekė argumentuoti, kodėl organizacijoje yra ir kitataučių. Jis teigė: „Mažumos Sąjungoje sudaro labai mažą procentą. Sąjungoje turime: žydų 180, rusų 127, latvių 72, totorių 8. Ir tai daugiausia rėmėjai, lojalūs mūsų valstybės piliečiai. Juk neprotinga būtų neduoti saviems kitų tautybių piliečiams prisidėti prie valstybės saugumo stiprinimo, kai nuoširdžiai savo auka ir darbu nori prisidėti.“⁸⁸⁷ LŠS veiklos pabaigoje (1938–1940 m.) lietuviai sudarė ryškią šaulių dalį. 1938 m. duomenimis, absoliuti dauguma šaulių buvo lietuviai (98,58 proc.), o tautinių mažumų atstovai sudarė itin nedidelę organizacijos narių dalį: 393 žydai, 185 rusai, 109 latviai, 35 vokiečiai ir 65 kitų tautybių asmenys⁸⁸⁸. 1939 m. situacija buvo menkai pasikeitusi, nes tarp 52 590 šaulių buvo 125 latviai, 210 rusų, 383 žydai, 41 vokiečiai. Daugiausia kitataučių priklausė Kauno I ir Šiaulių VII rinktinėms. I rinktinei priklausė 60 žydų, 23 rusai, 6 latviai ir 26 kitų tautybių atstovai. O VII rinktinėje buvo 38 latviai, 22 rusai, 59 žydai ir 5 kitų tautybių šauliai⁸⁸⁹. Tokie duomenys

⁸⁸³ M., „Sutvarkykime ateivybę“, *Trimėtas*, I (1921), 14.

⁸⁸⁴ *Vladas Putvinskis - Pūvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 80.

⁸⁸⁵ „Lietuvių „šovinizmas“, *Trimėtas* 8 (1921), I.

⁸⁸⁶ Vareikis, „Šaulių sąjunga, lenkai, žydai ...“, 141.

⁸⁸⁷ 1936 06 30 LŠS rinktinių atstovų susirinkimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 70.

⁸⁸⁸ Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 90.

⁸⁸⁹ 1939 m. LŠS sudėties žinios, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 517, l. 50.

leidžia teigti, kad LŠS ideologija nebuvo kategoriškai nusistačiusi prieš kitataučių buvimą organizacijoje. Minimalūs kitataučių skaičiai organizacijoje yra pastebimi per visą 1919–1940 m. laikotarpį. Tačiau, augant organizacijai, kitataučių procentas nedidėjo. 1938–1940 m. vykusiuose LŠS suvažiavimuose džiaugtasi, kad tautiniu atžvilgiu 99 proc. šaulių yra lietuviai, o likęs procentas kitataučių dažniausiai yra rėmėjai⁸⁹⁰, todėl neturi priėjimo prie ginklų. Taip išreiškiant nepasitikėjimą LŠS priklausančiais kitų tautybių atstovais. Remiantis cituotais LŠS vado žodžiais ir statistika, galima daryti kelias išvadas. Pirmą, LŠS nesiekė į savo gretas pritraukti kuo daugiau kitataučių, todėl didžiavosi savo tautiniu grynumu. Antra, kitataučiams buvo iškelta svarbiausia priklausymo LŠS sąlyga – būti lojaliam ne tik Lietuvos valstybei, bet ir lietuvių tautai. Trečia, norėta gauti naudos (dažniausiai finansinės) siekiant šaulių tikslo.

Būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad LŠS teisinėje bazėje per visą veiklos I LR metais laikotarpį nebuvo numatyta apribojimų dėl narystės. Buvo išlaikyta dar 1920 m. suformuluota nuostata, jog šauliais „gali būti visi Lietuvos piliečiai ir pilietės“⁸⁹¹. Žinoma, tikriausiai nebuvo realu teisiniuose dokumentuose numatyti išimtis dėl narystės žydams, rusams ar vokiečiams, nes 1922 m. Lietuva įsipareigojo nediskriminuoti tautinių mažumų teisių⁸⁹². Tačiau šauliškoji ideologija nebuvo tokia palanki visoms Lietuvoje gyvenusioms tautinėms mažumoms.

Pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymą (be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų) iš viso valstybėje gyveno 25 tautybių asmenys, tačiau tik keturių tautinių mažumų grupių atstovų buvo daugiau nei 1 procentas. Tarp tautinių mažumų Lietuvoje daugiausia gyveno žydų (7,58 proc.) ir lenkų (3,23 proc.), o rusų – 2,49 proc., vokiečių – 1,44 proc.⁸⁹³ Žinoma, būtina pabrėžti, kad realiai vokiečių tautybės asmenų skaičius buvo gerokai didesnis, pridėdamas Klaipėdos krašto gyventojus. Nors daugelis jų Lietuvos pilietybės neturėjo ir savęs nesiejo su Lietuva, tačiau susikirtimai su šauliais buvo neišvengiami, nes jie gyveno toje pačioje socialinėje terpėje. Be to, verta paminėti ir tai, jog visą tarpukario laikotarpį kitataučiai taip pat tarnaudavo Lietuvos kariuomenėje. Žydai, lenkai, rusai, vokiečiai ir kitų Lietuvoje gyvenusių tautybių asmenys atlikdavo privalomąją karinę tarnybą, daug mažiau jų buvo tarp karininkų (1934 m. tarp karininkų vos 0,08 proc. save identifikavo kaip judėjų tikėjimo). Pavyzdžiui, žydų procentas tarp visų karių varijavo nuo 4,10 (1928 m.) iki 7,68 proc. (1922 m.)⁸⁹⁴. Tačiau šaulių gretose

⁸⁹⁰ 1938 03 12 LŠS rinkinių atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1306, l. 119.

⁸⁹¹ „LŠS įstatų projektas“, *Trimitas* 1 (1920), 28.

⁸⁹² Eduard Mažul, „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida“, *Teisė* 1 (2006), 93.

⁸⁹³ „Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys“, žiūrėta 2016 m. 08 16 d., <https://statistikouzrasai.files.wordpress.com/2013/05/lietuvos-gyventojai-pirmojo-1923-m-rugsc497jo-17-d-visuotinio-gyventojc5b3-surac5a1ymo-duomenys.pdf>.

⁸⁹⁴ Jonas Vaičėnionis, „Lietuvos kariuomenės tautinė ir religinė sudėtis 1918–1940 m. laikotarpiu“, žiūrėta 2017 m. 07 04 d.,

žydų ir kitų kitataučių procentas buvo mažesnis. Tai lėmė faktas, jog narystė LŠS buvo savanoriška, o ne privaloma (kaip kariuomenės atveju).

Analizuojant LŠS ideologijos santykį su tautinėmis grupėmis, į akis krenta tai, kad dėmesys buvo skiriamas tik lenkams, vokiečiams ir žydams. O dėmesys Lietuvoje gyvenusiems rusams buvo itin minimalus. Tai lėmė politinė ir visuomeninė situacija to meto Lietuvoje. Atvirai neigiamą požiūrį į lenkus lėmė Vilniaus priklausomybės klausimas, o nuolatos kitusį požiūrį į vokiečius – Klaipėdos krašto problemos. Dėmesys žydams buvo skiriamas dėl išplitusio antisemitizmo. Su rusų tautybės asmenimis didesnių problemų nebuvo, nes, kaip teigia R. Laukaitytė, „Lietuvoje tarpukario rusų bendruomenė buvo valstietiška, negausi ir neįtakinga. <...> Jų nevienijo ta pati tikyba, bolševikų valdoma tėvynė buvo svetima ir atšiauri“⁸⁹⁵. Galima teigti, jog šauliškosios ideologijos nuostatos tautinių mažumų klausimu tiesiogiai koreliavo su didžiosios dalies Lietuvos visuomenės pozicija.

Lenkai. Didžiausios neigiamos reakcijos susilaukė lenkų tautinė grupė. Faktiškai požiūris į juos buvo sisteminis, t. y. apėmė absoliučią daugumą LŠS narių. Šauliškojoje ideologijoje antilenkiškumas buvo vienas iš dažniausiai į šauliškumo sklaidą integruojamų bruožų. Šauliai aktyviai naudojo prieš lenkus nukreiptą retoriką, nuolatos skatinančią ne tik nepamiršti Vilniaus, bet ir dėl jo kovoti. Neegzistavo požiūrių skirtumai į Lietuvos lenkus ir į lenkus iš Lenkijos, abi grupės buvo tapatinamos kaip viena. „Trimitas“ aktyviai propagavo radikaliai antilenkišką poziciją, kuri buvo išreiškiama ne tik straipsniais, bet ir dažnomis lenkus niekinančiomis karikatūromis. 1920–1921 m. šaulių oficialioje nuolatos spausdinta humoristinių satyrų serija „Prošepano priepuoliai“, kurioje buvo menkinamas lenkų įvaizdis, jiems priskiriant neigiamas žmogiškas savybes. Kiekviena humoristinė istorija buvo susieta su to meto Lietuvos arba tarptautinės politikos įvykiais⁸⁹⁶. Šaulių sąjunga aktyviai įsijungė į ryškią antilenkišką propagandą, kuria pasižymėjo visa viešoji ir privačioji erdvė. Iškilau poeto Maironio eilėraščio „Želigovskiui užgrobęs Vilnių“ eilutės („Pavojuj motina-tėvynė;/ Ateina audra iš pietų!/ Tai lenkas, išgama tautų;/ Mums neša pančius ir žudynę;/ Dvarų ieškodams prarastų“)⁸⁹⁷ šaulių veikloje tapo populiarios. Mirtino priešo įvaizdis buvo labai stiprus, šaulių būriai ragino ir skatino LŠS vadovybę ir Lietuvos Vyriausybę nenusileisti „aršiem mūsų nepriklausomybės priešam lenkam“ ir nepalaikyti su jais jokių ryšių iki neatiduos Vilniaus⁸⁹⁸. Antilenkiška propaganda buvo labai plati. Ją vykdant buvo naudojama ne tik šauliškoji spauda. Tuo pačiu

https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_atributika/karo_istorija/1918_m_lapkricio_23_d_atkurta_lr_kariuomene/lietuvos_kariuomenes_tautine_ir_religine_sudetis_1918_ndash_1940_m_laikotarpiu.html

⁸⁹⁵ Regina Laukaitytė, „Rusai“, in *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918–1940 m.)* T. X, II dalis. (Vilnius: Baltos lankos, 2013), 151.

⁸⁹⁶ „Prošepano priepuoliai“, *Trimitas* 19 (1920), 20–21.

⁸⁹⁷ Maironis, *Graži tu mano* (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012), 99.

⁸⁹⁸ 1925 09 06 LŠS Aleksoto būrio visuotinio susirinkimo rezoliucija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 478, l. 266.

metu LŠS vadovybė aktyviai stengėsi pakeisti tautinę padėtį ir skleidė lietuvybę sulenkėjusiuose Lietuvos regionuose. 1924 m. net 63 šaulių būriai visoje Lietuvoje deklaravo, kad jų veiklos teritorijoje žmonės yra sulenkėję, todėl šauliai pradėjo platinti laikraštį „Nowiny“⁸⁹⁹, kurį leido Lietuvos gynimo komitetas⁹⁰⁰.

LŠS stengėsi, kad spalio 9 d. būtų nepamirštama. Šaulių būriams buvo įsakyta organizuoti spalio 9 d. minėjimus savo dislokacijos vietose. Jų metu buvo keliamos gedulo ženklų perrištos vėliavos, organizuojamos tylos minutės, viešos paskaitos apie Vilniaus reikšmę Lietuvai⁹⁰¹. Tokie šaulių veiksmai tiesiogiai atspindi ir jų neigiamą požiūrį į lenkus, nes gedulo minėjimai neapsieidavo be karčių žodžių lenkų atžvilgiu. Kurioziška, tačiau Vilniaus praradimo klausimas tikrai ne visai Lietuvos visuomenei buvo svarbus dalykas. Tai įrodo LŠS, kitų visuomeninių organizacijų ir valdžios pastangos, naudojant įvairias priemones, neleisti užmiršti šio fakto. Buvo vykdoma aktyvi propaganda. Įvairūs šūkių (pvz., „Spalių devintąją dieną atminti lietuviai viena: tuomet širdį tu paguosi, kuomet Vilnių išvaduos“⁹⁰²), plakatai ir leidiniai formavo šaulio ideologinę laikyseną. Pagal ją kiekvieno lietuvio, o ypač šaulio, misija buvo Vilniaus išvadavimas iš lenkų. Ši kova išsiplėsdavo geografiškai, nes buvo neigiamai žiūrima į visus lenkus, gyvenančius Lietuvoje, ypač okupuotame Vilniuje. Dėl bendrųjų ideologinių dėsnių visuomenėje susiformavo tipinio šaulio įvaizdis: patriotiškas, pavyzdingai besielgiantis, turintis tikslą atgauti Vilnių. Tad bet koks šaulių tingėjimas arba neorganizuotumas visuomenėje buvo aktyviai sekamas. 1927 m. spaudoje pasirodęs skundas, jog Kelmės šauliai neorganizavo dienos Vilniui paminėti, tarp LŠS vadovybės susilaukė didelio dėmesio⁹⁰³. Tokių nukrypimų nuo bendrųjų šauliškosios ideologijos ir organizacinių normų buvo nemažai įvairiuose Lietuvos regionuose 1920–1939 m. laikotarpiu.

Šauliai aktyviai domėjosi lietuvių padėtimi Vilniaus krašte ir dažnai dėl itin subjektyvios informacijos „Trimitė“ priimdavo griežtas rezolucijas: „GRIEŽČIAUSIAI PROTESTUOJA prieš barbariškus lenkų žygius ir prašo Vyriausybę dėti visas pastangas, kad padarytoji lietuviams skriauda būtų, kaip galima greičiau atitaisyta, gi ištremtiems ir visiems nukentėjusiems okupuotos Lietuvos lietuviams, REIŠKIA GILIAUSIOS UŽUOJAUTOS.“⁹⁰⁴ Tokie ir panašūs kaltinimai ir raginimai žygiuoti atsiimti Vilniaus skambėjo tiek iš LŠS vadovybės, tiek ir iš eilinių šaulių lūpų. Organizacijos vadovybė tai palaikydavo ir skatindavo savo kalbomis ir organizuojamais renginiais. Svarbiausia, kad tokiu būdu buvo siekiama

⁸⁹⁹ 1924 m. šaulių būrių veikiančių lenkiškuose rajonuose, sąrašas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 447, l. 34.

⁹⁰⁰ Vilmantas Krikštaponis, „Tėvynei paaukotas gyvenimas“, žiūrėta 2013 m. 11 15 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/07/16/atmi_02.html.

⁹⁰¹ 1926 10 01 LŠS viršininko raštas šaulių rinktinių vadams nr. 2637, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 482, l. 179.

⁹⁰² *Trimitas*. 39 (1927), 1235.

⁹⁰³ 1927 10 13 LŠS Kultūros ir propagandos skyriaus viršininko raštas XI šaulių rinktinės vadui nr. 4915, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 558, l. 58.

⁹⁰⁴ 1927 10 23 LŠS V šaulių rinktinės 78-to šaulių būrio rezolucija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 558, l. 64.

palaikyti nuolatinę viltį, jog bus žygiuojama atsiimti Vilniaus. Jo, kaip gyvybiškai svarbaus dalyko Lietuvos egzistencijai, įvaizdis įsitvirtino ne tik visuomenėje, bet ir tarp šaulių. Jie tapo antilenkiškos ideologijos skeleidėjais ir palaikytojais. Būriai į antilenkiškus renginius ir rezoliucijų pasirašymus stengėsi įtraukti kaip įmanoma daugiau visuomeninių organizacijų⁹⁰⁵, taip parodydami, jog tai nėra vien tik vienos grupės, bet didžiosios dalies visuomenės siekiamybė.

Požiūris į lenkus atsiskleidžia ne tik per Vilniaus, bet ir per Klaipėdos problematiką. Šių svarstymų metu ne tik vokiečiai, bet ir visa tarptautinė bendruomenė traktuota kaip lenkų sąjungininkė. „Trimitė“ didžiulio pasipiktinimo susilaukė ambasadorių konferencijos reikalavimas suteikti Lenkijai laisvą tranzitą Nemunu ir laisvą zoną uoste. Lenkijos interesai Klaipėdoje ir Vilniuje buvo sutapatinti ir apie jokių kompromisus dėl galimo Lenkijos tranzito Lietuvoje ir Klaipėdoje nebuvo galima kalbėti, „kol lenkai negrąžins Lietuvai pagrobtų jos žemių su sostine Vilnium, kol neatitaisys Lietuvai padarytų nuoskaudų ir nepradės su ja gyventi kaip kaimyninėms valstybėms ir tautoms pridera“⁹⁰⁶. Taigi Klaipėdos krašto reikalai buvo glaudžiai susiję su Vilniaus problematika ir, be abejojimo, šaulių požiūriu į tautines mažumas. Šis faktorius buvo išnaudotas mobilizuojant visuomenę ir kartu telkiant į šaulišką veiklą. Pavyzdžiui, 1924 m., dar sprendžiant Klaipėdos priklausomybės klausimą, įvairiose Lietuvos vietose šaulių iniciatyva arba jiems dalyvaujant buvo organizuojami mitingai Klaipėdos krašto konvencijos klausimais. Juose buvo išreiškiamas pasipiktinimas Klaipėdos klausimo sprendimo eiga ir reikalauta, kad Vyriausybė nedarytų jokių nuolaidų. Didelis dėmesys atkreiptas į Nemuno neutralumą, kuris buvo vertinamas kaip realus pavojus iš Lenkijos⁹⁰⁷. Šaulių būriai organizavo visuotinius būrio susirinkimus, kurių metu buvo išreiškiama parama Vyriausybei ir pateikti pakankamai kategoriški reikalavimai LŠS Centro valdybai: „komisijos siūlomos sąlygos, kaip Klaipėdos uostą valdyti, kaip ir tranzitas Lietuvos keliais, yra priešingos mūsų nepriklausomybei ir įžeidžiančios Lietuvos garbę – nutarė: reikalauti, kad mūsų valdžia nesutiktų su siūlomomis sąlygomis. Težino mūsų priešas, kad kol nors vienas šaulys bus gyvas, tol lenkų pastangos pagrobtį Lietuvą liks bergždžios.“⁹⁰⁸

Vokiečiai. LŠS narių ir ideologijos požiūris į vokiečius nebuvo vienalytis. Tai lėmė faktas, kad santykis su vokiečiais buvo dvejopas. Pirmoji grupė – vokiečiai, gyvenę Lietuvoje (bet ne Klaipėdos krašte), ir Vokietija kaip valstybė. Šios grupės atžvilgiu buvo laikomasi pakankamai neutraliai ir viltasi, jog vokiečiai gali tapti sąjungininkais ir pan. LŠS veiklos

⁹⁰⁵ 1927 12 02 Šiaulių miesto organizacijų protesto rezoliucija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 564, l. 23.

⁹⁰⁶ „Klaipėdos atvadavimas ir sąlygos“, *Trimitas* 129 (1923), 2.

⁹⁰⁷ 1924 02 10 Kėdainių miesto ir apskrities gyventojų rezoliucija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 447, l. 16.

⁹⁰⁸ 1924 03 06 LŠS XII Panevėžio šaulių skyriaus rezoliucija Ministerių kabinetui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 447, l. 23.

pradžioje ideologiniame diskurse buvo viliamasi, kad su „vokiečiais galima susitarti“⁹⁰⁹. Tačiau drauge vokiečiai laikyti galimais lenkų sąjungininkais kovoje dėl priėjimo prie jūros⁹¹⁰. Taigi požiūris buvo kintantis. Žinoma, nereikia pamiršti, kad kai kuriose šaulių rinktinėse taip pat buvo vokiečių.

Visai kitoks požiūris buvo į vokiečius, gyvenusius Klaipėdos krašte, ir į Vokietiją kaip valstybę, turinčią interesų 1923–1939 m. Lietuvai priklausiusiame krašte. 1923 m. Klaipėdos „sukilimo“ operacijoje dalyvavę šauliai jautėsi atsakingi už tolesnę krašto raidą ir jo integravimą į Lietuvos Respublikos sudėtį. Todėl bet koks vokiečių pasipriešinimas lituanizacijai buvo plačiai nušviečiamas su neigiamomis pozicijomis. Apskritai šauliams buvo siekiama įdiegti mintį, kad vokiečiai pasisako prieš tai, jog kraštas priklausytų Lietuvai. Vietoje to jie siekė įkurti „freištatą“. Šauliai ir visuomenė raginta „nukreipti savo akis į Klaipėdą ir kuom galint prisidėti, kad nuo amžiaus lietuviškas Klaipėdos kraštas <...> nepatektų į mūsų priešininkų rankas“⁹¹¹. Nuo 1923 m. krašte veikusiai XX šaulių rinktinei priklausė tik pavieniai vokiečių tautybės asmenys, o jų dalyvavimas buvo epizodiškas. Tai rodo, kad ir patys vokiečiai į lietuvius ir jų atstovus šaulius žiūrėjo nepalankiai. 1924–1926 m. Lietuvoje ažiotažo susilaukė dviejų Klaipėdos krašto šaulių J. Bišofo ir M. Pėteraičio bylos. Jie kaltinti tuo, kad nušovė vokiečius, vedami tautinių motyvų⁹¹². Šios dvi bylos rodė itin sudėtingą tautinę situaciją Klaipėdos krašte, kurioje dalyvavo ir šauliai.

Požiūris į vokiečius Lietuvoje ir šaulių ideologijoje ėmė keistis ketvirtajame dešimtmetyje. Tai lėmė Adolfo Hitlerio atėjimas į valdžią Vokietijoje ir sustiprėjęs nacionalsocialistų judėjimas Klaipėdos krašte, pradėjęs daryti įtaką ir likusiems vokiečiams, gyvenusiems Lietuvoje. Tai buvo pateikta kaip „ėjimo prieš Lietuvos valstybę ir lietuvių tautą“ įrodymas⁹¹³. Aktyviai buvo sekami pokyčiai Vokietijoje. Šaulių vertinimu, nacionalsocialistų svarstymai dėl arijų buvo ne kas kitas, kaip „vokiškas kvaitulys“⁹¹⁴. Dar iki A. Hitlerio politinės pergalės Vokietijoje buvo nuogaustaujama dėl jo įsigalėjimo. Šauliai, kaip atsaką į iš Vokietijos kylantį pavojų, siekė ir siūlė „sušaulinti tautą“, nes „Jei visi lietuviai ir lietuvės bus geri šauliai, tai tada mes galėsime atsispirti visiems pavojams“⁹¹⁵. Nepaisant itin agresyvios vokiečių retorikos, šaulių oficioze netrūko niekinamų žodžių, skirtų šiai tautinei grupei. Pavyzdžiui, džiaugiantis lietuvių kilmės sportininkų (imtytininko Karolio Poželos ir boksininko Šarkio-

⁹⁰⁹ Vitkus, „Sąjungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai ...“, 236.

⁹¹⁰ „Varžytinės dėl Klaipėdos“, *Trimitas* 46 (1923), 2.

⁹¹¹ „Klaipėdiečiai sujudo“, *Trimitas* 121 (1923), 7–9.

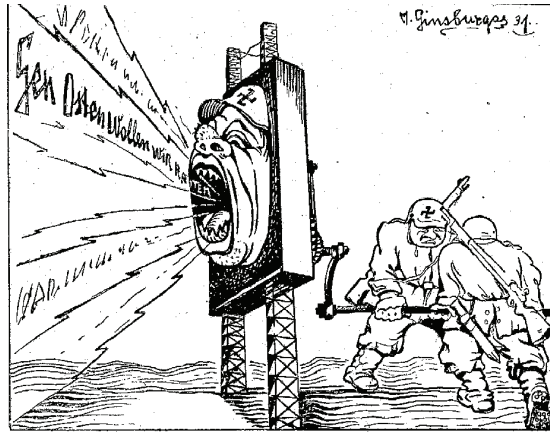
⁹¹² Mindaugas Nefas, „Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 1923–1939 m.“ (magistro darbas, Lietuvos edukologijos universitetas, 2012), 86–89.; Silva Pocyūtė, „Paklūsęs priešai: Klaipėdos krašto šaulio iš Agluonėnų Martyno Pėteraičio byla 1924–1926 m.“, *Trimitas* 1 (2016), 28–31.

⁹¹³ Jokubauskas et al., *Valia priešintis ...*, 48.

⁹¹⁴ J. Pronskus, „Ginčas dėl lietuvių ir vokiečių rasių grynumo Mažojoje Lietuvoje“, *Trimitas* 29 (1933), 565.

⁹¹⁵ Vygandas, „Ką mums liepia dabartinė valanda“, *Trimitas* 16 (1933), 301.

Žukausko) pergalėmis prieš vokiečius, nevengota vokiečių atletų pavadinti bailiais⁹¹⁶. „Trimitas“ 1932–1939 m. nevengota publikuoti vokiečius pašiepiančių karikatūrų. Dažniausiai jose buvo juokiamasi iš vokiečių nacionalsocialistų veiksmų Klaipėdos krašte ir paties A. Hitlerio⁹¹⁷.

Jie tebedirba.

24 pav.. Antivokiškos politikos pavyzdys šaulių laikraštyje „Trimitas“⁹¹⁸

Nors oficialioji Lietuvos valdžia deklaravo pagarbą vokiečių tautybės asmenims, tačiau praktinėje veikloje buvo vengiama jais pasitikėti⁹¹⁹. Tai ypač išryškėjo atstovaujant geopolitinei situacijai ir Lietuvai jaučiant didelį pavojų dėl vokiečių interesų Klaipėdoje. V. Jokubauskas nurodo, jog „Į kariuomenę siūlyta imti kuo mažiau vokiškai nusiteikusių, jiems 6 PP tarnauti neleisti ir vokiečių karybos nemokyti“⁹²⁰. Galima konstatuoti, kad vokiečių tautybės asmenys labiau vertinti ne iš tautinės, bet iš geopolitinės perspektyvos. Atskirai į juos nukreiptos teigiamos ir šauliais tapti agituojančios retorikos nebūta.

Žydai. Santykis su žydų tautine grupe ir šaulių požiūris į juos yra bene sudėtingiausias iš visų tautinių mažumų. Tačiau tai daugiau lemia ne tarpukario situacija, o įvykiai, nutikę po LŠS likvidacijos 1940 m. Visų pirma todėl, kad nacistinės Vokietijos okupacijos metu dalis buvusios LŠS narių prisidėjo prie holokausto vykdymo. Naujausioje istoriografijoje teigiama, jog požiūris į šaulių dalyvavimą genocidiniuose veiksmuose prieš žydus yra stipriai paveiktas išėivijos ir sovietmečio istoriografijos⁹²¹. Faktiškai yra susiformavęs įvaizdis, kad šauliai buvo itin svarbi holokausto dalis. Nėra jokių abejonių, jog dalis 1940 m. panaikintos LŠS narių stipriai prisidėjo

⁹¹⁶ „Lietuvius Karolis Požėla, sumurkėdes vokiečių, laimėjo Europos imtynių čempiono vardą“, *Trimitas* 2 (1934), 24.

⁹¹⁷ Karikatūra „Tuščias sapnas“, *Trimitas* 18 (1932), 364.

⁹¹⁸ Karikatūra „Jie tebedirba“, *Trimitas* 3 (1931), 59.

⁹¹⁹ Saulius Kaubrys, Mindaugas Tamošaitis, *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: Metmenys tapatybės istorijai* (Vilnius, Gimtasis žodis, 2013), 254-255.

⁹²⁰ Jokubauskas, „Tuščias šūvis: galimybės atremti ...“, 28.

⁹²¹ Jokubauskas et al., *Valia priešintis ...*, 118.

prie holokausto vykdymo (pvz., mjr. A. Impulevičius), tačiau tikslų skaičių, koks procentas šaulių tapo karo nusikaltėliais, kol kas nėra. Todėl svarbu ištirti, ar LŠS ideologijoje buvo puoselėjamos antisemitinės idėjos, kurios galėjo paskatinti dalį šaulių naikinti Lietuvos žydus, tarp jų ir buvusius LŠS narius.

LŠS kūrimo stadijoje itin trūko lėšų, todėl buvo stengiamasi išnaudoti visus įmanomus finansavimo kelius. 1919 m. pabaigoje buvo nuspręsta kreiptis į Lietuvos žydus dėl aukų šaulių reikalams. Atsišaukimo tekstą buvo įpareigotas parašyti V. Putvinskis, o P. Leonas išpareigojo jį išversti ir paskelbti žydų laikraštyje⁹²². Tikslus tekstas nėra žinomas, tačiau tikriausiai jo turinys daugiau ar mažiau sutapo su 1923 m. datuojamu ir taip pat V. Putvinskio parašytu atsišaukimu „Lietuvos piliečiai žydai“. Jame buvo apeliuojama į būtinybę kovoti už Lietuvos laisvę ir prašoma, kad žydai paremtų LŠS: „Taigi padėkite dabar Lietuvos Šaulių Sąjungai veikti ta kryptimi, tuo pačiu stiprindami ryšius ir pasitikėjimą tarp atskirų tautų, gyvenančių bendroje tėvynėje.“⁹²³ Iš esmės vaizdinys, kad žydai yra turtingi, todėl gali ir turi paremti šaulių veiklą, išliko iki ketvirtojo dešimtmečio pabaigos. 1936 m. vykusiame LŠS suvažiavime pabrėžta, jog didžioji dalis šaulių kitataučių (tarp jų ir žydai) yra rėmėjai, o ne rikiuotės šauliai⁹²⁴. Taigi ideologiškai šauliai nematė nieko blogo gauti finansinės paramos iš žydų. Tai koreliuoja su bendrais tautinių mažumų įvaizdziais ir reikalavimais būti lojaliais ir prisidėti prie Nepriklausomybės gynimo.

Kaip jau minėta, nagrinėjamu laikotarpiu (1919–1940 m.) LŠS priklausė ir žydų tautybės asmenys. Nors jų skaičius tikrai nebuvo didelis (patys žydai teigė, kad, šauliams buriantis Kaune, jų buvo 100, o žygiuojant gatvėse buvo vadinami „žydų kariuomene“)⁹²⁵. 1923 m. teigta, jog LŠS kūrimosi pradžioje Kauno šaulių būryje žydų buvo daugiau nei lietuvių, bet „pastaruoju laiku žydai pradeda šalintis nuo valstybės gynimo darbo ir jų skaičius Šaulių Sąjungoje visai sumažėjo“⁹²⁶, tačiau pats žydų dalyvavimo tokioje organizacijoje faktas yra pakankamai iškalbingas. Tai rodo, jog ideologiškai ir organizacine prasme žydai nebuvo ignoruojami ir nepriimami į Sąjungą. Tačiau nėra abejonių, kad nemenka dalis šaulių ir organizacijos vadovybės turėjo antisemitinių įsitikinimų. Tai lėmė ne šauliškoji ideologija, o bendros antisemitinės nuotaikos, egzistavusios Lietuvos visuomenėje. Taigi šauliai turėjo tiek antisemitinių įsitikinimų, kiek jų turėjo ir statistinis lietuvis.

Analizuojant šaulių požiūrį į žydus, matyti, jog antisemitiški veiksmai tiesiogiai koreliuoja su Lietuvoje vykusiais procesais. V. Vareikis teigia, kad 1922–1923 m. Lietuvoje

⁹²² 1919 11 25 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 12, LCVA, 561, ap. 2, b. 4296, l. 12.

⁹²³ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 236–237.

⁹²⁴ 1936 06 30 LŠS rinkinių atstovų susirinkimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 70.

⁹²⁵ J. Liščicas, „Šaulių sąjunga ir žydai“, *Apžvalga* 25 (1939), 6.

⁹²⁶ „Dėl Šaulių Sąjungos „žydiškumo“, *Trimitas* 131 (1923), 24–25.

nauja antisemitizmo banga kilo dėl rinkimų į LR Seimą, pačių žydų vengimo vartoti lietuvių kalbą, žydų tautinės autonomijos panaikinimo, valiutos reformos ir kai kurių administracinių teisės aktų⁹²⁷. Šios priežastys lėmė, kad minėtu laikotarpiu LŠS nariai dažniau išreikšdavo savo kritiką arba neigiamą poziciją žydų klausimu. Nors žengiant į 1922 m. LŠS CV pirmininkas V. Putvinskis gavo sveikinimą iš žydų šaulių⁹²⁸, tačiau per 1922-uosius ir vėlesnius metus LŠS vadovybei nesisekė kontroliuoti antisemitinių proveržių, kylančių iš šaulių gretų. Organizacijos vadovybė tikriausiai ir nebuvo itin suinteresuota tokia kontrole. Galima teigti, jog aptariamuoju laikotarpiu antisemitizmo apraiškos buvo būdingos visai LŠS, o ne tik pavieniams šauliams. „Trimite“ buvo publikuota daug antisemitinio pobūdžio straipsnių. Be to, šauliai buvo siejami su „iškabų murzintojais ir žydų langų daužytojais“, kurie vykdė prieš žydus nukreiptus veiksmus⁹²⁹. Antisemitiniai straipsniai sukėlė žydų šaulių reakciją. Jie kreipėsi į LŠS viršininką kpt. P. Klimaitį, teigdami, kad tokie „straipsniai kurie nuskriaudžia ne spekuliantus žydus, bet, mūsų tautą, iš kur turim rimtų faktų ir todėl mes prieš tai griežtai protestuojam. Jeigu gi G. Redakcija daleis toliau vartoti tokių straipsnių „Trimite“ tai mus privers išsirašyti iš Sąjungos“⁹³⁰. Įdomu tai, jog šį protestą pasirašė Kauno šaulių būrio žydų taryba, sudaryta iš 10 asmenų. Nors daugiau duomenų apie šį darinį rasti nepavyko, tačiau tai byloja, kad bent jau Kauno šaulių būryje buvę žydai siekė ginti savo teises ir garbę LŠS gretose.

1922 m. spalio 8 d. Kaune vyko mitingas „prieš dirbtinį kainų sukėlimą“. Šio miesto šauliai buvo aktyvūs jo dalyviai. Mitinge kalbėjęs LŠS Kultūros ir propagandos skyriaus vedėjas Antanas Bružas užsipuolė žydus, teigdamas, jog jie siekia tik lietuvių „kišenes tuštinti“⁹³¹. Neatsitiktinai „Trimite“ buvo publikuojami straipsniai, kuriuose žydai kaltinti tuo, kad „žiūri į rytus, rusų kalbą ne tik patys vartoja, bet ir savo vaikus pirmiausia ne lietuvių, o rusų kalbos mokina“⁹³². Be to, žydai kaltinti ir tuo, jog nekovojo dėl Lietuvos laisvės, nors gavo daug teisių⁹³³. Daugiausia antisemitinės propagandos „Trimite“ išliejo Jokūbas Blažiūnas, 1922–1923 m. publikavęs savo plačius straipsnius, kuriuose liejo neapykantą žydams⁹³⁴. Savo požiūrio į žydus neslėpė ir pagrindiniai LŠS kūrėjai ir ideologai V. Putvinskis ir M. Šalčius. V. Putvinskis teigė, kad su žydais reikia puoselėti gerus santykius, tačiau negalima jiems nuolaidžiauti. Netgi siūlė žydus asimiliuoti: „duokim tikras pilietybės teises tik tiems, kurie nuo seno gyvena Lietuvoje arba yra iš jos nepersenai išėję. Tuo būdu neminėdami žydo vardo pašalinsim ir

⁹²⁷ Vareikis, „Šaulių sąjunga, lenkai, žydai ...“, 137.

⁹²⁸ 1922 m. telegrama LŠS CV pirmininkui nr. 23, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 172, l. 8.

⁹²⁹ Eglė Bendikaitė „Žydai“, in *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918-1940 m.)* T. X, II dalis. (Vilnius: Baltos lankos, 2013), 138.

⁹³⁰ 1922 m. Kauno būrio šaulių žydų tarybos raštas LŠS CV pirmininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 172, l. 265.

⁹³¹ Sirutavičius, „Kova už lietuvių kalbos teises ...“, 61–62.

⁹³² Antanas Vaičiūnas, „Apie žydus“, *Trimitas* 40 (1922), 25–27.

⁹³³ Alf. Pavartonis, „Žydų pažinimo klausimu“, *Trimitas* 42 (1922), 19–21.

⁹³⁴ J. Blažiūnas, „Žydai – mūsų bičiuliai“, *Trimitas* 47 (1922), 18–21; 48 (1922), 17–20; 49 (1922), 19–23; 50 (1922), 33–36.

suvaržysim daug kenksmingo gaivalo.“⁹³⁵ M. Šalčius žydų klausimu taip pat nebuvo originalus, nes kaltino žydus neloyalumu Lietuvai, lietuvių kalbos nemokėjimu⁹³⁶. Tokia LŠS ideologų pozicija nesiskyrė nuo bendrųjų visuomenėje vyravusių tendencijų, todėl vargu ar tokias kritiškas pastabas žydams reikėtų laikyti LŠS ideologijos dalimi. Organizacine prasme 1922–1924 m. matome aiškias antisemitines apraiškas, tačiau žydai nebuvo pašalinti iš organizacijos. Netgi aptartuose straipsniuose nebuvo raginta to padaryti. Tikriausiai šauliai žydai buvo laikomi lojaliais Lietuvos valstybei, o kritikuojami žydai buvo „in corpore“. Tai, be abejo, negalėjo džiuginti šaulių žydų, tačiau nėra duomenų, ar jie mėgino protestuoti.

Tokia priešiško žydams banga iš šaulių pusės nulsūgo 1924–1925 m. sandūroje. Tai tikriausiai lėmė nurimęs žydų pasipiktinimas dėl Žydų reikalų ministerijos panaikinimo ir 1925 m. priimtas Žydų tautinių bendruomenių įstatymas⁹³⁷. A. Smetonos režimo metais šauliai žydams daug dėmesio neskyrė. „Trimate“ straipsnių apie žydus beveik nebuvo. Tikriausiai antisemitinės nuotaikos, jeigu jų ir būtų buvę, buvo kontroliuojamos cenzūros⁹³⁸. Antruoju LŠS veiklos dešimtmėčiu požiūri į žydus lėmė jų santykis su Lietuvos valstybe ir lietuvių tauta. Žydus, kurie pritarė valdžios politikai ir akcentavo, jog tautinės mažumos turi būti ištikimos, šauliai pripažino ir su jais bendravo. Organizacijai ir toliau priklausė nedidelis skaičius žydų. Vienas iš jų – I. Serebravičius, kuris apgailestavo, kad „dabar mes esame tik neskaitlingi lašai didelėj jūroj“, taip pat pabrėžė, jog žydų bendruomenė nesupranta LŠS tikslų ir uždavinių⁹³⁹. Nepaisant tokios reklamos, žydų skaičius šaulių gretose neaugo. Tai lėmė pasyvi LŠS pozicija šiuo klausimu. Minėto šaulio žydo straipsniai „Trimate“ buvo publikuojami labiau dėl siekio „nusimesti“ antisemitinį įvaizdį, o ne dėl noro į organizaciją pritraukti daugiau žydų ir kitų tautybių asmenų. Be to, lėmė ir tai, kad žydai nuo 1933 m. dalyvavo oficialiai veikti pradėjusioje Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungoje. Jos idėja žydams buvo gerokai priimtinesnė. Tai rodo ir skaičiai: 1938 m. LŠS gretose buvo 393 žydai, o aptariamoje organizacijoje – 2 115⁹⁴⁰. Be to, ši Sąjunga artimai bendravo su LŠS. Organizacijos pirmininko J. Goldbergo teigimu, „Būdami atsargoj mes kuo galėdami prisidedame prie valstybės darbo dirbdami glaudžiame kontakte su Šaulių sąjunga“⁹⁴¹. Šauliai su šia žydų organizacija bendravo ne tik centriniu lygmeniu, bet ir provincijose. Žydai

⁹³⁵ Senas Šaulys [Putvinskis, V.], „Dar apie žydus“, *Trimitas* 45 (1922), 21.

⁹³⁶ Trimitininkas [Šalčius, M.], „Mūsų žydai“, *Trimitas* 207 (1924), 9.

⁹³⁷ Eglė Bendikaitė „Žydai“, in *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918–1940 m.)* T. X, II dalis. (Vilnius: Baltos lankos, 2013), 132.

⁹³⁸ *Ibid.*, 142.

⁹³⁹ I. Serebravičius, „Šauliai ir Lietuvos žydai“, *Trimitas* 28 (1929), 476.

⁹⁴⁰ Jonas Vaičėnas, „Prisiekę Adonojo vardu. Žydai pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenėje“, *Darbai ir dienos* 34 (2003), 280–281.

⁹⁴¹ „Ž.K.S. pirmininko adv. J. Goldbergo kalba“, *Apžvalga* 37 (1937), 2.

organizuodavo rinkliavas ir šauliams pirkdavo ginklus⁹⁴², kviesdavo juos dalyvauti savo renginiuose⁹⁴³.

Pasitaikydavo ir antisemitinių pareiškimų. Įdomi situacija buvo aprašyta žydų spaudoje 1938 m. Anot jos, Užpalių šauliai į savo futbolo komandą priėmė keletą žydų, su kuriais važiavo žaisti į Salaką. Šios kelionės metu autobuso vairuotojas papildomai priėmė kelis žydus, kurie kelionės metu buvo primušti, o vienas išlaipintas⁹⁴⁴. Šis įvykis parodo, kaip skirtingai šauliai žiūrėjo į žydus. Į jų idėjai pritariančius – teigiamai, o į neutraliai žiūrinčius – neigiamai.

Žydų požiūrį nustatyti galima pagal pavienius atsiminimų epizodus ir remiantis lietuvių kalbaėjusiu žydų laikraščiu „Apžvalga“. Nors jame šaulių klausimas nebuvo itin dažnas, tačiau apie juos buvo kalbama. Ypač daug dėmesio šauliams skirta 1939 m., minint 20-ąsias organizacijos įkūrimo metines. Veikla vertinta tik iš teigiamos pusės⁹⁴⁵. Be jokios abejonės, oficialioje spaudoje pasirodžiusi nuomonė nereiškė, kad didžioji dalis žydų taip pat žiūrėjo į šaulius.

Apibendrinant galima teigti, kad šauliškoji ideologija akcentavo lietuvių tautos reikšmę ir jos lyderystę. Šauliai buvo formuojami kaip tautos kariai. Nors jokių oficialių draudimų į organizaciją ateiti kitataučiams nebuvo, tačiau jų procentas buvo labai nedidelis per visą veiklos laiką (1–2 proc.). Tai rodo, jog LŠS buvo pozicionuojama kaip lietuvių ir jiems tautine bei politine prasmėmis visiškai pritariančių asmenų organizacija. Jai priklausyti galėjo visi kitataučiai, nekeltantys papildomų reikalavimų, išlygų ir pan.

4.2. Bendradarbiavimas su išeivija

Nagrinėjant šauliškąją ideologiją, nepakalbėti apie santykius ir požiūrį į išeiviją būtų didelė klaida. Nustatant požiūrį ar jo kaitą į tam tikras socialines grupes, išryškėja ne tik konkreti ideologinė nuostata, tačiau galima matyti ir ideologijos raiškos apimtis. Šauliškoji ideologija buvo tautiška ir kryptingai orientuota į lietuvių tautą, todėl santykis su tautos dalimi, gyvenančia Lietuvoje, taip pat svarbus. LŠS bendradarbiavimui su išeivijos lietuviais įtaką darė jų dalyvavimas kovoje dėl Lietuvos Nepriklausomybės. V. Putvinskis, pabrėždamas jų vaidmenį, teigė: „Mūsų išeivija pasidarė didžiausia kovojančios Lietuvos atrama. Galinga moralinė parama ir užuojauta nekartą palaikė silpstančias Lietuvos kovotojų rankas, o gausingos amerikiečių aukos padėjo Lietuvai ir materiališkaai ištesėti.“⁹⁴⁶ Taigi tolesnis LŠS požiūris į išeivius buvo nulemtas šios istorinės aplinkybės. Šauliai siekė neprarasti ryšių, išreikšti savo

⁹⁴² I. L., „1 pėst. Pulko vadas gen. št. pulk. Gustaitis įteikė Anykščių žydų kariams vėliavą“, *Apžvalga* 23 (1938), 3.

⁹⁴³ „Didžioji lietuvių-žydų vienybės diena“, *Apžvalga* 37 (1937), 1.

⁹⁴⁴ „Chuliganiškas išpuolis“, *Apžvalga* 38 (1938), 7.

⁹⁴⁵ „Šaulių dienos Kaune“, *Apžvalga* 25 (1939), 11.

⁹⁴⁶ *Neužmiršk Lietuvos* (Kaunas: LŠS, 1927), 14.

dėkingumą ir pagarbą, o taip pat neprarasti iki tol gautos naudos. LŠS ideologijoje santykiai su išeiviais ir su išeivijos reiškiniu buvo aktualūs nuo pat organizacijos įkūrimo. Tokie išliko iki veiklos pabaigos (1940 m.). Šauliškąjį faktorių santykiuose su lietuvių išeivija JAV yra pastebėjęs istorikas Juozas Skirius. Anot jo, šauliai buvo vieni iš pagrindinių išeivių globėjų⁹⁴⁷. Tad būtina išsiaiškinti, kodėl šauliai tapo išeivių globėjais ir koks požiūris į šaulius vyravo išeivijoje.

4.2.1. Bendradarbiavimo formos ir jų raiška

Šaulių dėmesys ir siekis užmegzti ryšius su išeiviais buvo neatsitiktinis. Pirma, tai lėmė finansiniai motyvai. 1919–1920 m. materialinė organizacijos būklė buvo labai prasta, nes trūko ne tik pinigų, bet ir organizacijos veiklai būtinų daiktų. Nepaisant tokios padėties, šauliai kėlė didelius tikslus, t. y. aprėpti visą Lietuvos teritoriją ir, V. Putvinskio žodžiais tariant, suformuoti šaulius kaip „dvasios aristokratų, dvasios bajorus“⁹⁴⁸, įdiegti tautinės ideologijos kultą visuomenėje. Šioms idėjoms įgyvendinti vien tik dvasinių vertybių buvo maža. Dar reikėjo sustiprinti materialinę bazę. Ieškant finansinių resursų, buvo atsigręžta į lietuvių emigrantus, kurie jau 1919 m. pradėjo finansiškai remti naujai susikūrusią Lietuvos šaulių sąjungą. Lietuvių kolonijos JAV buvo potencialūs finansiniai „donorai“, todėl šauliai stengėsi išnaudoti šią galimybę. Lietuvoje jau buvo išeivių finansinės paramos apraiškų, pvz., „Saulės“ rūmų statyba Kaune⁹⁴⁹. Todėl neatsitiktinai 1920 m. spalio mėnesį LŠS CV buvo svarstoma siųsti šaulį į Virbalį sutikti atvykstančius amerikiečius ir prašyti aukų, nes „pravažiuojantieji gausiai aukoja“⁹⁵⁰. Lietuvių amerikiečių, kaip turtingųjų įvaizdis, buvo labai paveikus.

Antra priežastis yra ne tokia pragmatinė kaip pirmoji. Šauliai stengėsi išsaugoti ryšius su didele grupe lietuvių, emigravusių į kitas valstybes, taip siekiant sutelkti lietuvių tautą. Šauliai siekė įrodyti, jog išeiviai nėra „nudžiūvusi Lietuvos šaka“⁹⁵¹. Be to, šauliams teko kovoti ir su Lietuvos gyventojų nesvetingu požiūriu į grįžtančius lietuvių emigrantus⁹⁵². Todėl šauliai buvo vieni iš tų, kurie siekė pakeisti situaciją. Skirdami dėmesį lietuvių išeiviams, šauliai nebuvo originalūs. Jie sekė to meto inteligentų ir politikų pavyzdžiu. Juk neatsitiktinai XX a. pr. į JAV vyko J. Basanavičius, Žemaitė ir kiti. JAV lietuviai aktyviai rėmė įvairias iniciatyvas Lietuvoje

⁹⁴⁷ Juozas Skirius, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos* (Vilnius: Edukologija, 2016), 253.

⁹⁴⁸ Ona Tijūnelienė, „Vladas Putvinskis – tautos dvasinės kultūros puoselėtojas“, in *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė* (Vilnius: žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993), 25.

⁹⁴⁹ 1919 11 01 LŠS CV atviras laiškas į Amerikos lietuvių visuomenę nr. 171, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 102.

⁹⁵⁰ 1920 10 09 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 46, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 67.

⁹⁵¹ Andrius Randomonis, „Lietuviai amerikiečiai nėra nudžiūvusi Lietuvos šaka“, *Trimitas* 50 (1933), 984–985.

⁹⁵² Vitalija Kasperavičiūtė, „Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2011), 64.

(joms galima prisikirti ir LŠS veiklą), tačiau „Iš Amerikos plaukė daugiau pinigai, nei reemigrantai“⁹⁵³.

Didžiausias dėmesys LŠS veiklos pirmajame dešimtmetyje buvo skirtas JAV gyvenantiems tautiečiams, nes jie sudarė didžiausią emigrantų grupę. O į kitas valstybes (pvz.: Braziliją, Argentiną, Prancūziją) emigravusius lietuvius šaulių ideologinis diskursas palietė vėliau, t. y. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Tai sutapo ir su lietuvių emigrantų kryptį pasikeitimu. Didėjant lietuvių kolonijoms kitose valstybėse, keitėsi ir šaulių požiūris į juos apibrėžtis. Tačiau ir toliau pagrindinė išeivių grupė, su kuria buvo palaikomas ryšys, liko JAV lietuviai. Neabejotinai tai lėmė faktas, kad, kuriantis organizacijai, jų dėka buvo gautas svarus finansinis impulsas. Be to, JAV veikė stipresnės lietuvių bendruomenės, su kuriomis buvo patogiau palaikyti ryšį.

1919–1921 m. bendradarbiavimas tarp besikuriančios LŠS ir išeivių užsimezgė vykusių kovų metu dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Išeiviai stengėsi materialiai prisidėti prie vykstančios kovos, todėl rinko aukas ne tik Lietuvos valstybei ir kariuomenei, bet ir Lietuvos šaulių sąjungai. E. Aleksandravičiaus teigimu, „Amerikos lietuvių bendruomenė pirmiausiai reišė finansinę ir politinę pagalbą per atstumą, patiems asmeniškai nedalyvaujant Lietuvos kasdieniuose varguose“⁹⁵⁴. Žinoma, išeivių gretose netrūko idėjų ir karine jėga prisidėti prie Lietuvoje vykstančių kovų. 1919 m. JAV buvo mėginta organizuoti iš išeivių sudarytus karinius dalinius (Amerikos brigadą), tačiau dėl įvairių priežasčių šis planas nebuvo įgyvendintas⁹⁵⁵. Pasibaigus kovoms, nutrūko ir nuolatinės finansinės aukos iš išeivių, kurios sudarydavo „nemažus pajamų šaltinius“⁹⁵⁶. Natūralu, jog buvo apgailestaujama dėl šios prarastos finansavimo galimybės.

Pirmosios finansinės aukos Sąjungą pasiekė jau 1919 m., vykstant kovoms su bermontininkais. Šaulių sąjunga gavo 1 000 JAV dolerių paramą iš dr. J. Šliūpo⁹⁵⁷. Tų pačių metų pabaigoje į Lietuvą atvyko Amerikos lietuvių brigados atstovai, tarp jų kapitonas Vladas Lazdynas⁹⁵⁸. Per jį Lietuvos šaulių sąjungą pasiekė 500 JAV dolerių parama⁹⁵⁹. Šios aukos rinkimo iniciatoriumi buvo kunigas Jonas Žilius⁹⁶⁰. Išeivių aukos nesustojo ir visus 1920 m. Populiarindami aukas šauliams, aktyviai dirbo Lietuvos finansinės misijos atstovai Povilas

⁹⁵³ Egidijus Aleksandravičius, *Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija* (Vilnius: Versus aureus, 2013), 259.

⁹⁵⁴ *Ibid.*, 264.

⁹⁵⁵ Juozas Skirius, *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais* (Vilnius: VPU leidykla, 1995), 42–53.

⁹⁵⁶ 1931 01 10 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 15, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 765, l. 1.

⁹⁵⁷ 1920 m. LŠS CV laiškas „Broliams Seserims Lietuviams Amerikoje“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 94.

⁹⁵⁸ Henry Gaidis, „Lithuanian American legion history“, *Bridges. Lithuanian American news journal* May (2006), 9.

⁹⁵⁹ 1920 01 19 LŠS CV kreipimasis „Broliai Amerikiečiai!“ nr. 475, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 106.

⁹⁶⁰ J. Žiliaus laiškas V. Putvinskiui. Tikslī data nežinoma, LCVA. F. 561, ap. 2, b. 4310, l. 99.

Žadeikis, Jonas Vileišis ir Jonas Žilius⁹⁶¹. Paties J. Žiliaus veikla JAV buvo vertinama prieštarinai. Lietuvių katalikų kunigų Amerikoje vienybė (sąjunga) įtarinėjo jį dėl finansinių spekuliacijų⁹⁶², tačiau jo aktyvi veikla renkant pinigus ir remiant Lietuvą, ypač šaulius, buvo ryški. Jono Šlekio teigimu, J. Žilius buvo šaulių atstovu JAV, nes 1919 m. laikraštyje „Draugas“ po paskelbtu raginimu padėti šauliams pasirašęs „narys ir įgaliotinis Lietuvos šaulių organizacijos“⁹⁶³. To, jog J. Žilius galėjo būti oficialiu LŠS atstovu Amerikoje, nepatvirtina archyviniai dokumentai, tačiau galbūt tai buvo neformalus įsipareigojimas. J. Matusas mini, kad 1919 m. LŠS Finansinė komisija įpareigojo H. Ivanauskienę tartis su J. Žiliumi dėl aukų rinkimo šauliams⁹⁶⁴. LŠS atstovu jis buvo pristatomas ir J. Vileišio – Lietuvos atstovo Amerikoje. Be to, J. Žilius tiesiogiai susirašinėjo su V. Putvinskiu. Vienaip ar kitaip visi minėti asmenys (P. Žadeikis, J. Vileišis ir J. Žilius) veikė kartu, atstovaudami Lietuvos valstybės interesams Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Neverta abejoti tuo, jog finansinės misijos nariai (šalia savo tiesioginių funkcijų) lėšas tarp lietuvių emigrantų rinko ir ginkluotosioms pajėgoms Lietuvoje, tarp jų ir Lietuvos šaulių sąjungai. Formaliai organizacija tuo metu neturėjo savo oficialaus ir įgalioto atstovo. Aukų rinkimo darbą asmenys vykdė tik dėl savo patriotinio nusiteikimo. Preliminariais skaičiavimais (pagal LŠS CV susirašinėjimą su JAV lietuviais), 1919 m. pab. – 1920 m. pab. Lietuvą pasiekė 1 602,55 JAV dolerių ir 273 050 auksinų⁹⁶⁵. Lietuvos finansų misijos Aukų skyriaus duomenimis, šauliams iki 1921 m. liepos 1 d. buvo surinkta 71 056 dolerių ir 99 centų aukų (daugiau nei 700 tūkst. litų)⁹⁶⁶. Atsižvelgiant į tai, kad tuo laikotarpiu organizacija dar tik kūrėsi, šios finansinės aukos buvo pakankamai reikšmingos. Daug lėšų reikalavo vykstančios kovos dėl Nepriklausomybės. Joms buvo skirta didžioji gautų aukų dalis. Kaip teigė V. Daudzvardas, „Daug šautuvų ir kulkosvaizdžių buvo nupirkta už Amerikos lietuvių pinigų“⁹⁶⁷. 1920 m. birželio pabaigoje deklaruota, kad iš Amerikos buvo gauta 115 510 auksinų, o dalyvavimas kovose su bermontininkais iš viso kainavo apie 18 tūkst. auksinų⁹⁶⁸.

Pirmasis LŠS Centro valdybos, kuriai tuo metu pirmininkavo V. Putvinskis, kreipimasis į JAV lietuvius yra datuojamas 1919 m. spalio 27–lapkričio 1 dienomis⁹⁶⁹. Juodraštinuose

⁹⁶¹ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 228.

⁹⁶² 1921 10 14 Lietuvių katalikų kunigų Amerikoje vienybės laiškas LŠS, LCVA, 561, ap. 2, b. 123, l. 20.

⁹⁶³ Jonas Šlekys, *Jonas Žilius. Biografija, visuomeninės veiklos ir kūrybos metmenys* (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011), 224.

⁹⁶⁴ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 228.

⁹⁶⁵ 1920 m. LŠS CV laiškas „Broliams Seserims Lietuviams Amerikoje“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 94–95.; 1920 10 10 Lietuvos laisvės sargų kuopos laiškas Lietuvos misijai Amerikoje, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 140.

⁹⁶⁶ Šlekys, *Jonas Žilius. Biografija ...*, 231–233.

⁹⁶⁷ Vincas Daudzvardas, „Šaulių Sąjungai 15-ka metų“, *Trimitas* 25 (1934), 7.

⁹⁶⁸ 1920 06 27 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 59.

⁹⁶⁹ 1919 10 27 LŠS CV kreipimasis „Didžiai gerbiami Amerikos lietuviai“. Juodraštis, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 100;

tekstuose nušviečiamos kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės ir sunki šaulių materialinė padėtis. Kreipimesi apeliuojama į išeivių jausmus Tėvynei, kalbama apie būtinybę išlaikyti ir stiprinti ryšį: „Kas ryšį su Tėvyne teblaiiko, nežus, nors už marių plauktų.“⁹⁷⁰ Tikslios galutinio kreipimosi ir jo pasirodymo JAV datos tyrimo metu užfiksuoti nepavyko, tačiau tai buvo ne vėliau kaip 1919 m. pabaigoje. Įvairių laiškų JAV lietuviams netrūko ir vėliau. Vykstant kovoms dėl Nepriklausomybės ir vėliau stengtasi išnaudoti šį faktorių. Be to, tokiuose kreipimuose buvo išreiškiama padėka išeiviams. 1921 m. LŠS vadovybė Amerikos lietuviams skyrė tokio turinio telegramą: „Lenkai rengiasi mums duoti paskutinį smūgį. Šauliai ruošia jiems atatinkamas vaišes. Reikalinga lėšų siųskit kiek galit.“⁹⁷¹ Analogiškos taktikos laikėsi ne tik LŠS vadovybė, bet ir eiliniai šaulių būriai. Nuolat eskaluojant lenkų pavojaus faktorių, buvo prašoma finansinės paramos, aplenkiant LŠS vadovybę. Pavyzdys yra Alovės šaulių būrio kreipimasis prašant finansinės paramos. Jame motyvuojama, kad pinigai reikalingi norint apsiginti nuo lenkų⁹⁷². Tokia situacija rodė, jog organizacijos vadovybė (LŠS kūrimosi pradžioje) visiškai nekontroliavo padėties. Iš kitos pusės šaulių padaliniai, susidurdami su materialiniais sunkumais, stengėsi patys spręsti šias problemas, pasinaudodami galimybe gauti aukų iš JAV. Ši situacija apsunkina galimybes suskaičiuoti tikslią JAV lietuvių aukų sumą šauliams. Analogiškai ir Lietuvos centrinė valdžia, ypač Krašto apsaugos ministerija, nesudarydavo jokių kliūčių šauliams bendrauti su išeivija tiesiogiai.

Pasibaigus kovoms dėl Lietuvos Nepriklausomybės, JAV lietuvių dėmesys sumenko. Tai lėmė ne tik neutralizuotas karinis pavojus, bet ir išeivių nepasitenkinimas, jog į juos buvo žiūrima tik kaip į finansinius „donorus“. Be to, nemažai į Lietuvą grįžusių lietuvių nesėkmingai investuodavo savo pinigus ir nusprendavo grįžti atgal⁹⁷³. Tokie asmenys išeivijoje dažniausiai neformuodavo teigiamo požiūrio apie Lietuvą ir gyvenimą joje. Natūralu, kad atsiradęs skeptiškas požiūris į Lietuvą ar lietuvius turėjo įtakos neigiamo arba atsargaus požiūrio į šaulius atsiradimui. Nepaisant to, neformalios lyderystės santykiuose su išeiviais mėgino imtis LŠS: „Mes, šauliai, mūsų šauliškumui pateisinti, turime džiaugtis vienodai ne tik sutikdami amerikiečius – turtuolius, bet ir nuvargusius, apdriskusius brolius lietuvius ir jiems padėti.“⁹⁷⁴ Sąjunga pasirinko keturias bendravimo formas, kurios iš dalies sutapo. Pirma, buvo nuspręsta siųsti savo atstovus į JAV, kurie aplankytų ten gyvenančius lietuvius ir pristatytų LŠS idėją. LŠS veikloje šis aspektas iki 1940 m. buvo nuolatos prisimenamas ir iškeliamas, todėl šiame

⁹⁷⁰ 1919 11 01 LŠS CV kreipimasis „Broliai Amerikiečiai!“ nr. 171. Juodraštis, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 102.

⁹⁷¹ 1921 04 19 LŠS CV telegrama Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone nr. 4389, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 125, l. 2.

⁹⁷² 1921 11 17 LŠS Bendrojo skyriaus raštas Lietuvos atstovybei Amerikoje nr. 7955/755b, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 125, l. 18.

⁹⁷³ Kasperavičiūtė, „Lietuvos Respublikos emigracijos politika ...“, 63.

⁹⁷⁴ Bronius Blaveščiūnas, „Susirūpinkim grįžtančiais“, *Tritis* 20 (1932), 388.

tyrime jis bus panagrinėtas plačiau. Antra, buvo siekiama įsteigti LŠS padalinius išeivijoje ir per juos skleisti savo idėjas. Tokiu būdu pabrėžiant, jog šauliškoji ideologija vienija arba siekia vienyti ne valstybiniu, bet tautiniu pagrindu. Trečia, ekskursijų organizavimas išeiviams Lietuvoje. Ketvirta, informacijos apie išeivius skelbimas šaulių laikraštyje „Trimitas“ ir santykių palaikymas per kitą spaudą.

Požiūris į išeivius ėmė keistis apie 1926 m., „nes būtų nenormalus dalykas neturėti tamprių ir gerų santykių su didžiausia kolonija, kuri sudaro trečią dalį visos mūsų tautos“⁹⁷⁵. Šauliškoje spaudoje buvo pradėtos analizuoti padarytos klaidos, pamėginta ieškoti naujų sąlyčio taškų. Buvo svarstoma, kad reikia išeiviams padaryti nuolaidų: leisti įsigyti žemę lietuvių kilmės asmenims (kai kurie lietuviai turėjo tik JAV pilietybę, kurios atsisakyti nenorėjo), įsteigti biurą, kuris rūpintųsi išeiviais (buvo siekiama, kad pasikeistų požiūris į juos)⁹⁷⁶. Taigi šauliai ėmė keisti požiūrį į JAV lietuvius ir skatinti naujas bendravimo formas. Nuo 1927 m. LŠS ėmėsi organizuoti „Amerikiečių savaites Lietuvoje“. Šios idėjos autorius buvo Lietuvos konsulas Čikagoje P. Žadeikis. Jo manymu, vasaros metu išeivius pritraukdavo kurortai: Palanga, Klaipėda ir Birštonas. O štai vasaros pabaigoje arba rudenį jie turėtų važiuoti į Kauną. „Amerikiečių savaitės“ organizavimą jis siekė perleisti kuriai nors visuomeninei organizacijai, pvz., LŠS⁹⁷⁷. Toks pasirinkimas nebuvo atsitiktinis. LŠS nariai jau nuo 1923 m. (prijungus kraštą prie Lietuvos) sulaukdavo lietuvių išeivių ekskursijų Klaipėdoje. Vėliau jie keliaudavo ir į kitas Lietuvos vietas. 1923 m. liepos mėnesį į Klaipėdą atplaukė pirmoji centralizuota 110 lietuvių ekskursija. Šauliai labai stengėsi juos tinkamai sutikti: grojo orkestras, susirinko daug lietuvių, atvykusiųsius sveikino Jonas Budrys, šauliai Martynas Jankus ir Jurgis Lėbartas. Pirmojo laivo atvykimas paliko didelį įspūdį: „Visi jautėme kažką nepaprastą įvykus: tai juk pirmas laivas, kuriuo Amerika nekludomai susisiečia su laisva Lietuva. Daug šviesių minčių užgimė dėl Lietuvos ateities.“⁹⁷⁸ Be to, nereikia užmiršti, jog P. Žadeikio dėka bendravimas tarp šaulių ir JAV lietuvių vyko ir anksčiau.

LŠS vadovybė į galimybę sustiprinti ryšius su išeiviais žiūrėjo teigiamai, todėl buvo sudaryta komisija, kurios užduotis – parengti ir vykdyti „Amerikiečių savaitę“. Pirmąją komisiją sudarė tuometinis LŠS CV vicepirmininkas A. Žmuidzinavičius, CV sekretorius A. Marcinkevičius ir Kultūros skyriaus vedėjas V. Daudzvardas⁹⁷⁹. Šauliškoje spaudoje teigta, jog „Reta rasti Lietuvoje šeima, kuri neturėtų tolimoje užjūrio šalyje – Amerikoje – savo narių arba artimųjų žmonių. Amerika yra daug artimesnis, suprantamesnis ir aiškesnis žodis, kiekvienam

⁹⁷⁵ K. z., „Stiprinkim santykius su Amerikos lietuviais“, *Trimitas* 31 (1926), 987.

⁹⁷⁶ A. Gluosnis, „Santykiams su Amerikos lietuviais sustiprinti“, *Trimitas* 33 (1926), 1052.

⁹⁷⁷ 1927 01 04 P. Žadeikio raštas URM nr. 1 „Dėl Amerikos Lietuvių artimesnių santykių su Lietuva“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 561, l. 3.

⁹⁷⁸ Klaipėdos šaulys, „Amerikos lietuviai Klaipėdoje“, *Trimitas* 149 (1923), 25–26.

⁹⁷⁹ „Amerikiečių savaitė“, *Trimitas* 16 (1927), 512.

lietuviui, negu Latvija, Vokietija, Prancūzija⁹⁸⁰. Tai, jog į gautą užduotį (šiuo atveju užsakovas buvo Lietuvos valstybė) nebuvo pažiūrėta pro pirštus, rodo pasirengimo procesas. LŠS atvykstantiems išeiviams parengė knygelę „Neužmiršk Lietuvos“, kurioje buvo patalpinti V. Putvinskio, A. Žmuidzinavičiaus ir A. Marcinkevičiaus pamąstymai bendradarbiavimo su išeivija klausimu. Be to, pateikta informacija apie Lietuvos istoriją, kariuomenę, LŠS ir skautų veiklą, taip pat apie Lietuvos gamtines sąlygas ir Lietuvos kurortus. Išeiviai šiame leidinyje galėjo rasti informacijos apie ekonominę ir kultūrinę situaciją, švietimą. Vienas iš organizuojamos savaitės tikslų buvo skatinti „amerikiečius“ grįžti gyventi į Lietuvą, todėl leidinyje buvo pateiktas atsakymas į klausimą, „Kokia tvarka amerikiečiai gali nusipirkti žemės Lietuvoje?“⁹⁸¹

Pirmoji savaitė buvo paskelbta liepos 24–31 d. Jos metu atvykę „amerikiečiai“ buvo vedžijami po įvairius objektus Kaune (2 pėstininkų pulke, Karininkų ramovėje, M. K. Čiurlionio dailės galerijoje, radijo stotyje, Valstybės teatre, taip pat „Drobės“ ir „Maisto“ fabrikuose). Nors šiam renginiui buvo numatyta visa savaitė, tačiau patys išeiviai čia užtruko tik 3 dienas ir taip sutrumpino „Amerikiečių savaitę“. Pasikeitusią programą lėmė keli faktoriai: patys išeiviai norėjo aplankyti savo gimtuosius kraštus ir gimines decentralizuotai, dėl intensyvios programos „iš po vakar kai kas jaučiasi ne taip stipriai“⁹⁸². Pagal registracijos dokumentus matyti, jog pirmoje savaitėje dalyvavo 43 Amerikos lietuviai, kurie neketino likti Lietuvoje šiai savaitei pasibaigus⁹⁸³. Organizuojant renginį buvo tikėtasi, kad atvyks ne mažiau kaip 300 asmenų. Pagal tokį kiekį parengta ir išlaidų sąmata, kurios dydis buvo 36 tūkst. litų⁹⁸⁴. Atsižvelgiant į tai, kad svečių atvyko mažiau, o programa nebuvo iki galo įgyvendinta, realiai renginys kainavo daug mažiau. Į šios savaitės organizacinį darbą buvo įtraukti ir eiliniai gyventojai, kurie siūlė atvykstantiems tautiečiams galimybę pernaktoti savo namuose arba suteikti kitą reikalingą pagalbą⁹⁸⁵.

Nepaisant nelabai sėkmingos pradžios, „Amerikiečių savaitės“ buvo organizuojamos ir vėlesniais metais. JAV lietuvių spaudoje šis renginys susilaukė nemenko dėmesio⁹⁸⁶. Rengiantis kitų metų savaitei, buvo siekiama išnaudoti Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų jubiliejų. Tai gerai atsispindi šiose eilutėse: „Tuoj švęsime brangų tautos jubiliejų./ Džiaugsmingai sutiksime šventę dainos/ Bendrai pasidžiaugsime laisve tėvynės./ Kurią atgavino didvyriai tautos./ Mes

⁹⁸⁰ V. A., „Mes ir Amerikos lietuviai“, *Trimitas* 29 (1927), 913.

⁹⁸¹ *Neužmiršk Lietuvos* (Kaunas: LŠS, 1927), 230.

⁹⁸² I. Lasys, „Amerikos lietuvių savaitė“, *Trimitas* 30 (1927), 952–955.

⁹⁸³ 1927 m. liepos 24–31 d. Amerikos lietuvių, atvykusių į Kauną, registracija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 561, l. 42–43.

⁹⁸⁴ 1927 m. Amerikiečių savaitės išlaidų sąmata, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 561, l. 27.

⁹⁸⁵ 1927 07 22 J. Lukšio laiškas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 561, l. 26.

⁹⁸⁶ K. S. Karpavičius, „10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvės ir Amerikos lietuviai“, *Trimitas* 32 (1927), 1033.

laukiam, mes trokštam išvysti jūs broliai.“⁹⁸⁷ Atkurtos Lietuvos valstybės pirmasis jubiliejus buvo regimas kaip galimybė suvienyti skirtingose valstybėse gyvenančius lietuvius, o patys šauliai save suvokė kaip viso proceso tarpininkus.

„Savaitės“ datos klausimas buvo pakankamai opi bėda, nes buvo sulaukiama nemažai skirtingų pageidavimų tiek iš išeivių, tiek iš priėmimą organizuojančių šaulių. 1928 m. „Amerikiečių savaitė“ buvo sudėtinė Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio jubiliejaus dalis. Ši savaitė buvo paskelbta rugsėjo 3–9 d.⁹⁸⁸, tačiau toks pasirinkimas, kaip ir buvo nuogąstauta, nepasiteisino, nes nemažai amerikiečių atvykdavo su skirtingomis ekskursijomis skirtingais laikais, todėl bendros programos vykdymas stipriai strigo. Nemaža dalis išeivių Lietuvą aplankė gegužės mėnesį, kai vyko pagrindiniai Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio renginiai. Balandžio 27 d. iš Niujorko į Klaipėdą pajudėjo tiesioginis laivo „Lituania“ reisas⁹⁸⁹, todėl dauguma jo keleivių tikrai nelaukė tik rugsėjo mėnesio prasidėsiančios jiems skirtos savaitės. Beje, logistinės problemos (t. y. tiesioginio reiso į Lietuvą nebuvimas) prisidėjo prie menko atvykstančiųjų skaičius. Vėliau JAV verslininkai, supratę ekonominę naudą, išeiviams siūlydavo vis dažnesnių tiesioginių reisų į gimtinę. Skaičiuojama, jog 1928 m. Lietuvoje iš viso apsilankė 1555–2000 išeivių iš JAV⁹⁹⁰, bet didžioji dalis ne rugsėjo mėnesį. Taigi, nepaisant gero „Amerikiečių savaitės“ sumanymo, praktiškai jo įgyvendinti nepavyko. Tačiau bendradarbiavimas nenutrūko. JAV lietuviai ir toliau aktyviai buvo raginami atvykti į Lietuvą, o jų srautai nuolatos didėjo. Į Lietuvą atvykdavo išeivių grupių ir iš kitų šalių. 1930 m. gimtinėje lankėsi 28 Škotijos lietuviai, kurie LŠS paaukojo 12,5 svaro⁹⁹¹.

„Amerikiečių savaitės“ ir išeivių ekskursijų metu išryškėja abipusis požiūris, t. y. Lietuvos lietuvių į JAV lietuvius ir atvirksčiai. Šaulių, kaip ir likusių lietuvių požiūris, yra aiškus: Amerika buvo laimės šalis, o išeiviai – turtingi žmonės. Toks įvaizdis sukeldavo papildomų rūpesčių šauliams, besirūpinantiems atvykusiais. Atsirasdavo lietuvių, kurie apgaudinėdavo išeivius, versdami mokėti daug didesnes sumas už suteiktas paslaugas (pvz., pavėžėjimą), juos apiplėšdavo. Todėl šauliai, siekdami su tuo kovoti, pabrėždavo, kad „turime dėlto tinkamai pasitikti, prideramai pagerbti, ne be to, žinoma, kad pavaišinti, o kas visų svarbiausia padėti jiems visame susigaudyti“⁹⁹². 1930 m., laukiant atvykstančių išeivių, LŠS jiems išleido dar vieną leidinį „Į Lietuvą Vytauto Didžiojo metais“, kuriame, be įvairių sveikinimo ir pagarbos žodžių, bendrų istorinių žinių apie Lietuvą, buvo pateikti svarbiausi

⁹⁸⁷ Radasto Žiedas, „Skubėkit“, *Trimitas* 17 (1928), 565.

⁹⁸⁸ „Amerikiečių savaitė“, *Trimitas* 11 (1928), 378.

⁹⁸⁹ 1928 m. reklaminis laivo „Lituania“ plakatas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 560, l. 81.

⁹⁹⁰ Skirius, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais ...*, 255.

⁹⁹¹ 1930 m. Škotijos lietuvių, dalyvavusių ekskursijoje Lietuvoje ir paaukusių LŠS, sąrašas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 765, l. 86.

⁹⁹² J. V-is., „Užjūrio brolius sutinkant“, *Trimitas* 23 (1929), 368.

kontaktai Lietuvoje, atstumų tarp miestų lentelė, susisiekimo tvarkaraščiai ir kainos, ligoninių, užsienio šalių atstovybių, bankų ir pan. įstaigų adresai. Be to, publikuotos įvairios taisyklės ir įstatymai, numatantys užsieniečių elgesį ir teises Lietuvoje⁹⁹³. Šio leidinio paskirtis buvo suteikti sugrįžusiems lietuviams kuo daugiau ir tikslesnės informacijos, kad įvairaus lygio spekuliantai ir aferistai negalėtų jų apgaudinėti ir kad atvykusieji jaustųsi saugiau.

1931 m. Lietuvoje apsilankęs JAV lietuvis Algirdas Šeštokas-Margeris⁹⁹⁴ savo įspūdžius aprašė atskiroje knygelėje. Joje dėmesio susilaukė susidūrimas su šauliais. Jam šauliai labiausiai įsiminė dėl siekio užtikrinti atvykusių tautiečių saugumą bei dėl paslaugumo ir nuoširdumo. A. Šeštoko-Margerio žodžiais tariant, „Kur tik su šauliais susitikau, visur jie man patiko. Kur tik į juos kreipiausi kokiais nors reikalais, visur jie man padėjo“⁹⁹⁵. Tokie prisiminimai nebuvo išskirtiniai, nes JAV lietuviai neišvengiamai susidurdavo su šauliais, kurie buvo atsakingi už atvykusių tautiečių užėmimą ir saugumo užtikrinimą. Beje, šio išeivio įspūdžiuose nevengiama pašiepti Lietuvos ir lietuvių gyvenimo, tad teigiamas šaulių darbo įvertinimas yra svarbus, atsižvelgiant į bendrą įspūdžių kontekstą. Panašių įspūdžių iš gimtinės išsiveždavo ir kiti tautiečiai: „Nepaprastai greit, gražiai tvarkosi ir viskas visur tobulėja. <...> Šitiek gražiai organizuotos moksleivijos, jaunimo, šaulių [organizacijos – M. N.]“⁹⁹⁶. Žinoma, šie du pavyzdžiai dar neleidžia užtikrintai tvirtinti, jog didesnė dalis į Lietuvą atvykusių išeivių turėjo tokius pačius įspūdžius apie šaulius.

Atvykstančiais išeiviais šauliai stengėsi pasirūpinti ir vėliau, bent jau parodyti savo dėmesį ir pagarbą. Pakankamai didelio dėmesio susilaukdavo lietuvių kilmės sportininkai. Tikriausiai tam įtakos turėjo faktas, jog Lietuvos sportininkams nesisekė jokiame sporto šakoje. Tad domėjimasis puikiais tautiečių sportiniais pasiekimais užsienyje skatino tautinį orumą. Be to, tai buvo nauja bendradarbiavimo forma. 1931 m. LŠS CV valdyba lietuvių kilmės boksininkui Jackui Sharkey⁹⁹⁷ nusiuntė sveikinimą, kai šis nugalėjo italą Primo Carnerą⁹⁹⁸. 1937–1938 m. iš JAV atvykę lietuviai sportininkai Juozas Jurgėla, Vytautas Budriūnas ir Konstantinas Savickas dalyvavo LŠS sporto klubų veikloje. Jiems buvo suteikti šaulio rėmėjo ženklukai⁹⁹⁹. Glaudūs santykiai buvo palaikomi ir su kitais JAV lietuviais, kurie 1937 m. ir 1939 m. žaidė Lietuvos vyrų krepšinio rinktinėje. Būtina pažymėti, kad ir lietuviai sportininkai 1937 m. buvo nuvykę į JAV, kur įvairiose sporto šakose varžėsi su tautiečiais¹⁰⁰⁰. Šis aspektas žymi ir naują LŠS ir išeivijos raidos etapą. Sportas pakeitė iki tol egzistavusias statiškas

⁹⁹³ *Į Lietuvą Vytauto Didžiojo metais* (Kaunas: LŠS, 1930), 95.

⁹⁹⁴ Tikroji pavardė – Konstantinas Šeštokas.

⁹⁹⁵ A. Margeris-Šeštokas, *Amerikiečio įspūdžiai Lietuvoje (1931)* (Kaunas: Spaudos fondas, 1932), 46.

⁹⁹⁶ J. Bačiūnas, „Atsisveikinimo ir padėkos žodis“, *Trimitas* 38 (1931), 759.

⁹⁹⁷ Tikrasis vardas ir pavardė – Juozas Žukauskas.

⁹⁹⁸ 1931 10 28 LŠS CV sveikinimas nr. 5901, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 765, l. 82.

⁹⁹⁹ „Amerikiečių lietuvių sportininkų išlydėjimas“, *Trimitas* 36 (1938), 874.

¹⁰⁰⁰ J. Senkus, „Santykiavimas su užsienio lietuviais“, *Trimitas* 37 (1937), 867–868.

bendravimo formas. Finansinė nauda buvo nebe pirmoje vietoje. Vis daugiau buvo gaunama kitos patirties, šiuo atveju sporto srityje.

Įdomus aspektas, kalbant apie LŠS požiūrį į išeivius, tenka aviacijai. Dar 1921 m. už Lietuvos Vyriausybės ir JAV lietuvių suaukotus pinigus buvo nupirkti du naikintuvai *Martinsyde F-4*, kuriuos simboliškai pavadino „Amerikiete“ ir „Amerikiečiu“¹⁰⁰¹. 1933 m. S. Dariui ir S. Girėnui dar rengiantis skrydžiui „Trimite“ pasirodė pirmosios publikacijos šia tema. Apie S. Darių pasirodė netgi humoristinis pasakojimas, kuriame buvo aukštinami šiam žygiui pasiryžę lakūnai ir kritikuojami pasyvūs lietuviai¹⁰⁰². Drauge buvo pabrėžiama, jog tai darbo broliai lietuviai, gyvenantys užjūryje. Taigi akcentuojamas išeivijos faktorius. Tragiškai pasibaigus šiam žygiui, šauliams, kaip ir didžiąjai daliai lietuvių, S. Darius ir S. Girėnas tapo nepralenkiamais tautos didvyriais. Todėl natūralu, kad didelio dėmesio susilaukė ir F. Vaitkaus skrydis 1935 m. Šiam sėkmingai pasiekus Lietuvą, LŠS vadovybė skyrė daug dėmesio. „Trimite“ pasirodė išskirtinis interviu su lakūnu¹⁰⁰³.

Simboliška, tačiau JAV lietuvių paramą LŠS vainikavo taip pat aviacijos akcentas. 1938 m. Lietuvą pasiekė Povilo Šaltenio pilotuojamas lėktuvas, kurį nupirko Bruklino S. Dariaus ir S. Girėno aeroklubas už lietuvių išeivių aukas ir iškilmingai padovanojo LŠS. Lėktuvo kaina buvo 1 650 JAV dolerių. Dar 285 JAV dolerius kainavo lėktuvo atgabenimas į Lietuvą¹⁰⁰⁴. Šis įvykis finansinės paramos LŠS istorijoje yra išskirtinis. P. Šaltenis šaulių buvo sutiktas kaip didvyris, jam buvo organizuotas ne vienas priėmimas, kuriuose dėkota ne tik jam, bet ir kitiems šio sumanymo organizatoriams. P. Šaltenis ir Antanas Alekna buvo apdovanoti Šaulių žvaigžde¹⁰⁰⁵.

Siekiant palaikyti glaudesnę ryšį su išeiviais, buvo nutarta panaudoti ir šaulių laikraštį „Trimitas“, nors ir vėluodamas, pasiekdavo įvairias lietuvių kolonijas nuo pat 1920 m. Tais pačiais metais, siekiant informuoti Lietuvos gyventojus apie tautiečių gyvenimą išeivijoje ir parodyti išeiviams dėmesį, „Trimite“ pasirodė rubrika „Lietuviai Amerikoje“¹⁰⁰⁶, vėliau pervadinta „Lietuviai svetur“. 1922 m. Justinas Zubrickas¹⁰⁰⁷ „Trimite“ publikavo poemą „Amerikos lietuviams“, kurioje nušviesta sunki Lietuvos padėtis kovoje dėl Nepriklausomybės ir pabrėžta finansinė negerovė. Tokiu būdu išeiviai buvo skatinami aktyviau finansiškai remti tautiečius: „Ne išmaldos, lyg, kad elgėtos, mes laukiam,/ Bet pildymo pareigų jus šventų;/ Už bendrą tėvynę kovoti jus šaukiam:/ Brangesnė jūs mum parama už kitų.“¹⁰⁰⁸ Šaulių bendravimo

¹⁰⁰¹ „Martinsyde F-4 “Buzzard”, žiūrėta 2016 m. 09 29 d., <http://www.plienosparnai.lt/page.php?1246>.

¹⁰⁰² Ašaka, „Ak, tas Darius, Darius“, *Trimitas* 22 (1933), 432–434.

¹⁰⁰³ A. Braziulis, „Šauliams linkiu daug patvarios taikos ir našių kultūrinės veiklos metų, pasakė išvykdamas F. Vaitkus“, *Trimitas* 47 (1935), 878–879.

¹⁰⁰⁴ J. Ž-kas, „Didelis įvykis šaulių gyvenime“, *Trimitas* 32 (1938), 763–765.

¹⁰⁰⁵ 1938 08 12 Šaulių žvaigždės apdovanojimo aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1291, l. 22.

¹⁰⁰⁶ „Lietuviai Amerikoje“, *Trimitas* 17 (1920), 16.

¹⁰⁰⁷ Pasirašinėjo J. Turčiniškio slapyvardžiu.

¹⁰⁰⁸ J. Turčiniškis, „Amerikos Lietuviams“, *Trimitas* 16 (1922), 1–3.

ir bendradarbiavimo formos menkai skyrėsi nuo formų, kurias naudojo likusi visuomenė ir Lietuvos valdžia. Tačiau būtina pastebėti, jog šauliai dėl ideologinio suinteresuotumo tapo pagrindiniais išeivių globėjais Lietuvoje.

4.2.2. LŠS atstovai JAV: A. Žmuidzinavičiaus misijos svarba

Lietuvos šaulių santykiuose su lietuvių išeiviais JAV išskirtinę vietą užima pirmojo oficialaus organizacijos atstovo Antano Žmuidzinavičiaus misija¹⁰⁰⁹. Ji yra reikšminga ne tik dėl trukmės, tačiau ir dėl tarp Amerikos lietuvių kilusio susidomėjimo LŠS ir svarbiais įvykiais Lietuvoje (pvz., Klaipėdos „sukilimo“ operacija). Kai A. Žmuidzinavičius baigė aukų rinkimą, šios misijos istorija nesibaigė. Lietuvoje ji buvo nagrinėjama iki 1936 m. Šio atvejo analizė leidžia išsamiau išnagrinėti Lietuvos šaulių požiūrio į JAV gyvenančius lietuvius kaitą ir nustatyti emigrantų vietą organizacijos ideologijoje.

LŠS vadovybė, paskatinta finansinės naudos iš JAV sėkmės, išskėlė mintį už Atlanto pasiųsti atstovą, kurio užduotis būtų ne tik aukų rinkimas, bet ir šaulių idėjos skleidimas bei būrių steigimas. Galima teigti, kad LŠS kūrimosi metu buvo tikimasi, jog organizacija savo veiklą gali vykdyti ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse, kur gyvena skaitlingos lietuvių bendruomenės. Tikriausiai šią mintį paskatino ir J. Žilias planai išvykti iš JAV. LŠS užmojai išplėsti savo veiklą už Lietuvos ribų stebina, nes tuo pačiu metu organizacija Lietuvoje nebuvo iki galo suformuota. Be to, nebuvo parengta jokia išsamesnė strategija dėl šaulių išeivijoje veiklos ir sąveikos su Lietuvos šauliais.

1920 m. pabaigoje LŠS Centro valdyba nutarė atstovu JAV paskirti šaulį A. Žmuidzinavičių, kuris turėjo pasirinkti pagalbininką¹⁰¹⁰. Visų pirma tokį pasirinkimą lėmė faktas, kad A. Žmuidzinavičius 1908–1909 m. lankėsi JAV¹⁰¹¹, todėl buvo viliamasi, jog jam bus lengviau bendrauti su išeiviais. Be to, tokiam pasirinkimui įtakos turėjo A. Žmuidzinavičiaus, kaip vieno pirmųjų šaulių ir artimo tuometinio LŠS viršininko V. Putvinskio, bendražygio statusas. Kuriant LŠS jis buvo vienas aktyviausių narių, taip pat aktyviai dalyvavo kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės (fronte su lenkais). Trečia priežastis – meninė A. Žmuidzinavičiaus veikla. Jis buvo žymus Lietuvos dailininkas, todėl JAV lietuvių bendruomenėms turėjo formuoti teigiamą įspūdį ir pritraukti daugiau susidomėjusių tautiečių. Pats dailininkas taip pat buvo suinteresuotas savo kelione, nes baigęs misiją planavo keliauti po JAV jau kaip menininkas. Šie motyvai buvo keliami ir JAV lietuvių spaudoje, aprašant A.

¹⁰⁰⁹ A. Žmuidzinavičius misijos metu savo pavardę susitrupino į Žemaitį, siekdamas, kad Amerikos lietuviams ir amerikiečiams būtų lengviau ištartį. Tačiau per visą laikotarpį buvo naudojamos abi pavardės (netgi siunčiant pranešimus ir atskaitas į Lietuvą).

¹⁰¹⁰ 1920 11 05 ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 50, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 4.

¹⁰¹¹ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 229.

Žmuidzinavičiaus patirtį kovose su lenkais ir meninę veiklą¹⁰¹². Tačiau savo prisiminimuose dailininkas teigia, kad vykimo į JAV priežastis – siekis populiarinti lietuvių meną ir aplankyti gimines¹⁰¹³. Žinoma, kad tokia prisiminimų kryptis buvo padiktuota sovietinio gyvenimo realijų.

LŠS misijai JAV buvo skiriama didelė reikšmė. A. Žmuidzinavičius norėjo, kad kartu su juo vyktų diplomatas Bronius Kazys Balutis. Tačiau tam nebuvo lemta išsipildyti, nes jo išvykimui prieštaravo Užsienio reikalų ministerija ir LŠS CV narys Rapolas Skipitis, kuris teigė, jog ministerijai ir taip trūksta patyrusių diplomatų¹⁰¹⁴. Komandos formavimo procesas buvo itin svarbus misijos sėkmei, nes pirmaisiais nepriklausomybės metais lietuvių kolonijose JAV netrūko asmenų, ieškančių paramos Lietuvai. Tarp jų pasitaikydavo ir aferistų. Tad tinkamos komandos sudarymas turėjo sukelti pasitikėjimo jausmą.

Dar prieš išsiunčiant A. Žmuidzinavičių į misiją JAV, su ten gyvenančiais lietuviais vyko susirašinėjimas dėl galimybių rinkti aukas, tiriamos vietinių gyventojų nuotaikos (ar yra norinčiųjų paremti LŠS veiklą) ir pan. Šaulių vadovybė, siekdama sustiprinti Amerikos lietuvių dosnumą, nuolatos kėlė lenkų pavojaus Lietuvai klausimą. Žinoma, tai visiškai sutapo su padėtimi Lietuvoje, ypač dėl Lietuvai nepriimtinos tarptautinės bendruomenės pozicijos šiuo klausimu. Lenkams užėmus Vilniaus kraštą, šalyje buvo jaučiama ne tik stipri antilenkiška pozicija, bet ir eskaluojamas pavojaus iš Lenkijos klausimas. Jau prasidėjus misijai JAV, šis klausimas buvo keliamas nuolatos, o nuo 1923 m. pradžios prisidėjo pagalbos Klaipėdai šūkis (po Klaipėdos sukilimo operacijos).

Amerikos lietuviams Šaulių sąjungos idėja buvo menkai pažįstama ir suprantama. Kitose lietuvių kolonijose taip pat netrūko klaidingo įsivaizdavimo apie organizacijos veiklą ir jos valstybinį nusistatymą. Pavyzdžiui, Londone vyravo įsivaizdavimas, kad LŠS yra lenkiška organizacija (prie to tikriausiai prisidėjo bajoriška V. Putvinskio kilmė)¹⁰¹⁵. Šaulių atstovo viešnagės lietuvių emigrantų kolonijose po truputį suteikdavo realių žinių. Siekiant sustiprinti patikimo asmens įspūdį, LŠS vadovybei reikėjo užsitikrinti valstybės paramą aukų rinkimo misijai. Taigi buvo labai svarbi Užsienio reikalų ir Finansų ministerijų bei Lietuvos atstovų JAV parama, todėl A. Žmuidzinavičius buvo patvirtintas Lietuvos finansinės misijos nariu JAV¹⁰¹⁶. Analogiškai paramą šaulių veiklai suteikė ir Lietuvos atstovybė, kuri aktyviai rūpinosi sėkmingu aukų rinkimu. Tai leido dar prieš kelionę į Ameriką parengti emigrantus, nes apie LŠS buvo skleidžiama daug neigiamų kalbų. Netgi buvo svarstoma galimybė, kad šaulių telegramas

¹⁰¹² Iškarpa iš *Tėvynės balsas* 72 (1922), LCVA, f. 561, ap.2, b. 161, l. 127.

¹⁰¹³ Antanas Žmuidzinavičius, *Paletė ir gyvenimas* (Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961), 226.

¹⁰¹⁴ 1920 11 13 ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 51, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 5.

¹⁰¹⁵ 1922 02 01 A. Žmuidzinavičiaus laiškas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 214, l. 1.

¹⁰¹⁶ 1921 06 09 LR Finansų ministerijos kanceliarijos viršininko raštas LŠS CV nr. 37762, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 125, l. 8.

pasirašintų tuometis URM ministras J. Purickis¹⁰¹⁷. Tai galėjo suteikti daugiau oficialumo ir patikimumo. Žinoma, tai galėjo sukelti ir bereikalingas diskusijas dėl šaulių partiškumo. Būtina pastebėti, kad LŠS tapo didelės konkurencinės kovos dėl išeivių pinigų dalyve, nes prašančiųjų netrūko. Toks finansų paieškos būdas buvo įprastas. Taigi JAV tikrai netrūko tautiečių, kurie didesnes ar mažesnes pinigų sumas skirdavo Lietuvai, nes tai buvo prestižo reikalas¹⁰¹⁸.

Analizuojant LŠS vadovybės veiksmus organizuojant atstovo siuntimą į JAV, visų pirma matomas orientavimasis į finansinės naudos siekius. Buvo padaryta nemažai organizacinių ir finansinių klaidų, kurios vėliau metė šešėlį ant A. Žmuidzinavičiaus ir visos organizacijos dėl aukų rinkimo neskaidrumo. Centro valdyba įgaliojo atstovą rinkti finansinę paramą Lietuvos šaulių sąjungai, taip pat populiarinti šaulių idėjas, steigti būrius, išduoti šaulių rėmėjų ženklus. O į finansinės atskaitomybės ir aukų rinkimo apskaitą buvo žiūrima paviršutiniškai. Tai sukėlė nemažai problemų A. Žmuidzinavičiui būnant JAV ir vėliau grįžus į Lietuvą. Kitas sudėtingas klausimas buvo susijęs su atlyginimu atstovui. Centro valdybos sprendimu, buvo numatyta apmokėti visas kelionės išlaidas ir skirti 15 dolerių per dieną būnant JAV, o keliaujant Europoje – 100 auksinų¹⁰¹⁹. Bet prasidėjus kelionei paaiškėjo, kad skiriamų lėšų maža, nes iškilo nenumatytų išlaidų dėl problemų gauti leidimą vykti į JAV, tad A. Žmuidzinavičiui buvo leista naudoti surinktas aukas apmokant papildomas išlaidas¹⁰²⁰. Tačiau problemos dėl finansų nesibaigė, nes LŠS Centro valdyba, paskirdama A. Žmuidzinavičių atstovu JAV, nenustatė jam atlyginimo, tik dienpinigius¹⁰²¹, o tai buvo itin finansiškai nenaudinga LŠS atstovui. Visi iškilę netikslumai buvo taisomi jau prasidėjus misijai. Organizuojant tokio pobūdžio darbą, šauliams trūko patirties, taip pat didelės patirties ir tradicijos nebuvo ir Lietuvoje.

LŠS atstovo A. Žmuidzinavičiaus kelionė į JAV buvo sudėtinga, nes iš Lietuvos jis išvyko 1921 m. liepos mėnesį, o Ameriką pasiekė tik 1922 m. vasario 3 d.¹⁰²² (J. Matusas klaidingai teigia, jog 1922 m. sausio 3 d.¹⁰²³). Pagrindinė to priežastis – iškilusios problemos dėl leidimo vykti į JAV ir vėlavimas pristatyti Berlyne užsakytus šaulio ženklus. Netgi buvo iškelta mintis, kad LŠS priešinkai trukdo atstovo siuntimui¹⁰²⁴, tačiau tai neturi realaus pagrindo. Chaotiškas kelionės organizavimas buvo matyti dar nepasiekus JAV. A. Žmuidzinavičius nukeliavo taip ir negavęs LŠS Centro valdybos kreipimosi, šaulių ženklų ir kitų įvairių daiktų, kuriuos buvo sutarta plauti lietuviams¹⁰²⁵. Daug netikslumų pasitaikė ir apskaičiuojant

¹⁰¹⁷ 1921 04 22 J. Bielskio telegrama LŠS CV nr. 6279, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 125, l. 5.

¹⁰¹⁸ Aleksandravičius, *Karklo diegas* ..., 264.

¹⁰¹⁹ 1920 12 12 ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 53, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 6.

¹⁰²⁰ 1921 05 07 ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 61, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 7.

¹⁰²¹ 1921 07 14 A. Žmuidzinavičiaus raštas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 121.

¹⁰²² 1922 02 10 A. Žmuidzinavičiaus laiškas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 214. l. 11.

¹⁰²³ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 229.

¹⁰²⁴ 1921 12 31 LŠS CV pirmininko laiškas Amerikos lietuviams nr. 8644, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 125, l. 23.

¹⁰²⁵ 1922 02 01 A. Žmuidzinavičiaus laiškas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 1.

surinktas aukas ir siunčiant jas į Lietuvą, nes iki išvykstant taip ir nebuvo nustatyta konkreti veiksmų tvarka, kaip surinktos lėšos pasieks Lietuvą. Parengti tvarką teko pačiam atstovui, konsultuojantis su LŠS vadovybe. Kaip viena iš idėjų – surinktų piniginių aukų indėlio padėjimas Niujorko arba Berlyno bankuose. Tačiau nuspręsta lėšas siųsti per Lietuvos pramonės ir prekybos banką¹⁰²⁶.

Pirmojo oficialaus šaulių atstovo funkcijos buvo ne tik rinkti aukas šauliams, bet ir kurti šaulių būrius JAV. LŠS buvo parengusi instrukcijas šaulių būriams steigti, taip pat išleido knygelę „Idėja ir darbas“, kurioje buvo pristatyta organizacijos istorija, pagrindiniai ideologijos bruožai. Taip pat joje buvo iškelta lietuvių vienybės idėja ir šaulių organizacijos skirtumas nuo kitų, jog kiekvienas narys turi būti aktyvus dalyvis¹⁰²⁷. Tai yra labai svarbu, nes rodo organizacijos vadovybės mintį, kad šauliškumas yra susijęs ne su valstybe, o su tauta. Taigi, nors pačios LŠS sukūrimą išprovokavo įvykiai, vykę Lietuvoje, manyta, jog šauliškumas yra universalesnis, t. y. galintis veikti ir būnant svečioje šalyje.

Esminis šaulių ideologijos bruožas buvo lietuvių tautos dvasinis ugdymas. Lietuvoje šiam darbui itin padėjo organizacijos susiformavimo laikotarpis – kovų dėl Nepriklausomybės metai. Tai leido šauliams pagrįsti savo reikalingumą. Taip pat buvo svarbu, kad organizacijos veikloje dalyvavo nemažai žymių inteligentų, o paskui juos sekė žemesnio išsilavinimo žemdirbiai ir darbininkai. O pagrįsti LŠS reikalingumą JAV buvo gerokai sunkiau, nes pasirengimo ginti tautą tikslas nebuvo toks artimas, kaip Lietuvoje gyvenantiems tautiečiams. Visgi Amerikos lietuviai aktyviai siekė dalyvauti įvairiose karinėse formuotėse¹⁰²⁸, todėl šauliams vertėjo išnaudoti galimybę savo veiklą išplėsti už Lietuvos ribų. Bene aktyviausiai LŠS palaikė ryšį su Lietuvos laisvės sargų organizacija, iš kurios buvo gauta finansinė parama¹⁰²⁹. Jos reikėjo labiausiai, nes faktiškai tai buvo suvokiama kaip vienintelė reali pagalba iš JAV lietuvių. Tai puikiai patvirtina mjr. P. Žadeikio raginimas: „Stokite darban: Neškite finansinę pagalbą už laisve, Neprigulmybe ir gerovę kariaujančiai Lietuvai. Aukuokite patis nemažiau 10 dolerių šautuvams ir raginkite kitus.“¹⁰³⁰

J. Matusas teigia, kad dar iki misijos pradžios JAV veikė 19 šaulių būrių¹⁰³¹. Teigiama, kad JAV nuo XIX a. pabaigos galėjo veikti 14 organizacijų, kurios iš dalies buvo sukarintos (dėvėjo uniformas ir organizuodavo paradus)¹⁰³². Tačiau jokių būdu organizacijų, kurios turėjo

¹⁰²⁶ 1922 04 10 LŠS virštininko raštas A. Žmuidzinavičiui nr. 479b/461, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 214, l. 17.

¹⁰²⁷ *Idėja ir darbas. Lietuvos šaulių žodis broliams amerikiečiams* (Klaipėda: Lituanius, 1921), 49–50.

¹⁰²⁸ Gaidis, „Lithuanian American legion history ...“, 8–11.

¹⁰²⁹ 1920 10 10 Lietuvos laisvės sargų kuopos laiškas Lietuvos misijai Amerikoje, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 140.

¹⁰³⁰ 1920 10 20 Lietuvos karinės misijos JAV atstovo mjr. P. Žadeikio laiškas Lietuvos Neprigulmybės šalininkų sąjungos valdybai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4310, l. 139.

¹⁰³¹ *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. (Vilnius: LŠS, 1992), 228.

¹⁰³² Aleksandravičius, *Karklo diegas ...*, 265.

paramilitarinę atspalvį, negalima priskirti šauliams, nes nebuvo tiesioginio administracinio ryšio. Tikriausiai, kad tokie teiginiai buvo skleidžiami norint suformuoti įvaizdį, jog LŠS idėjos paveikios ir JAV. Arba, siekiant suteikti sukarintiems lietuvių daliniams bendrinį pavadinimą, pasirinktas šaulių vardas.

Tačiau ir vėliau Amerikos lietuviai vienijosi į įvairias tautines organizacijas, tad gali būti, kad, jei jos palaikė ryšius su Šaulių sąjunga arba per Lietuvos pasiuntinius buvo su ja supažindintos, buvo laikomos šaulių būriais, šią sąvoką vartojant kaip bendrinį pavadinimą. Patys Amerikos lietuviai skeptiškai vertino galimybes dėl šaulių veiklos JAV, teigdami, kad „čia yra nuo seniai panašių organizacijų ir panašiais tikslais veikiančių. Būtų tik nauja maišėtis be naudos. Gal ant naujienos pradžioje kibūt, bet vėliau nieko neišeitų. <...> Nepažįstate mūsų gyvenimo“¹⁰³³. Tai patvirtina ir A. Žmuidzinavičius. Jo teigimu, iš 100¹⁰³⁴ šaulių būrių jam atvykus buvo likę vos du, o naujus būrius steigti nesisekė¹⁰³⁵.

A. Žmuidzinavičiaus aukų rinkimo misijos JAV laikotarpiu buvo bandoma suformuoti dviejų tipų padalinius – šaulių (analogiškai Lietuvoje veikiantiems) ir rėmėjų būrius. Vienas iš LŠS vadų ir artimų V. Putvinskio bendražygių Mikas Mikelkevičius, rašydamas A. Žmuidzinavičiui apie reikalingumą steigti šaulių būrius JAV, teigė: „Bet visgi aš manyčiau, kad panašia organizacija Amerikoj būtina reikia steigti, nes ji ne tik parems Sąjungą medžiaginiai. Bet sutrauks po Sąjungos vėliava geresniąją Amerikos lietuvių visuomenės dalį.“¹⁰³⁶ Pirmosios šaulių būrių steigimo ir veiklos instrukcijos buvo išleistos 1921 m. Jose šaulių būriams buvo išskelti keturi uždaviniai: palaikyti lietuvišką dvasią, vykdyti kultūrinę veiklą, finansiškai ir morališkai remti šaulius Lietuvoje ir palaikyti artimus ryšius su LŠS¹⁰³⁷. Taigi vienas iš uždavinių sutapo su LŠS misijos JAV tikslu ir su lietuvių požiūriu į emigrantus kaip finansinius „donorus“. Net 80 proc. visų surinktų lėšų turėjo būti perduodama Lietuvos šaulių sąjungai¹⁰³⁸. Ši nuostata tikrai negalėjo būti patraukli vietos lietuviams, net ir susidomėjus šauliška veikla. Tai patvirtina faktas, kad būrių kūrimo darbas JAV nebuvo sėkmingas. 1923 m. pagal šaulių rėmėjų taisykles buvo nustatytas metinis nario mokestis – 3,5 dolerio, tačiau ir toks dydis amerikiečių netenkino. Taip pat susilaukta pastabų dėl netinkamo pavadinimo, todėl buvo siekiama vadintis „Amerikos Lietuvos šaulių sąjunga“¹⁰³⁹. Emigrantai nebuvo linkę plačiau atverti piniginių organizacijai, kurios idėja ir veikla buvo menkai suprantama.

¹⁰³³ 1921 10 14 Lietuvių katalikų kunigų Amerikoje vienybės laiškas LŠS, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 125, l. 21.

¹⁰³⁴ Neaišku, kuo remdamasis jis mini tokį skaičių.

¹⁰³⁵ Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje A. Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) veikimo apyskaita nuo 1922 02 04 iki 1923 11 30, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 104–107.

¹⁰³⁶ 1922 m. M. Mikelkevičiaus laiškas A. Žmuidzinavičiui, LNMMB RS, f. 205, b. 831, l. 1.

¹⁰³⁷ *Idėja ir darbas. Lietuvos šaulių zodis broliams amerikieciams* (Klaipėda: Lituania, 1921), 50.

¹⁰³⁸ *Ibid.*, 53.

¹⁰³⁹ 1923 02 15 Lietuvos piliečių sąjungos pirmininko laiškas LŠS atstovui JAV A. Žmuidzinavičiui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 402, l. 239.

Organizuojant aukų rinkimą, buvo numatyta JAV lietuviams suteikti šaulio rėmėjo statusą. Visi asmenys, paaukoję ne mažiau kaip 10 JAV dolerių, gaudavo LŠS rėmėjo pažymėjimą ir specialiai parengtą šaulių ženkliuką. Buvo galimybė šį ženkliuką įsigyti ir aukojusiems mažesnes sumas, sumokant 1 JAV dolerį. Per visą A. Žmuidzinavičiaus misijos laikotarpį buvo išduotas 571 šaulio rėmėjo pažymėjimas¹⁰⁴⁰. Atsižvelgiant į JAV praleistą laiką, galima teigti, kad didesnė dalis JAV lietuvių aukojo nedideles sumas, t. y. nesiekiančias 10 dolerių. Atstovo iniciatyva buvo pradėti steigti šaulių rėmėjų būriai ir formuojama Centro valdyba. Pagal 1923 m. instrukciją buvo sušvelninta nuostata dėl lėšų persiuntimo į Lietuvą, nustatant, jog reikia siųsti tik „visas atliekamas lėšas“¹⁰⁴¹. Nepaisant to, darbas buvo sudėtingas ir davė mažai naudos. Misijos pabaigoje buvo 87 šaulių rėmėjų užuomazgos ir Centro valdyba, kuri buvo neveiksni, nes nevyko joks reguliarus darbas¹⁰⁴². Šaulių rėmėjų būrių steigimui neigiamą įtaką darė politiniai ir asmeniniai pykčiai tarp lietuvių emigrantų. Centrinės struktūros darbui įtakos turėjo nemaži atstumai tarp JAV lietuvių gyvenamųjų vietų. Galima teigti, kad LŠS atstovui nepavyko pasiekti vieno iš tikslų, t. y. įkurti šaulių būrių JAV. Nepaisant A. Žmuidzinavičiaus aktyvumo, kai kuriose lietuvių kolonijose nebuvo žinių apie LŠS. Pavienių iniciatyvų steigti šaulių būrius pasitaikė vėliau, tačiau joms nebuvo lemta išsipildyti.

Vienas iš svarbiausių klausimų, kuriuos reikėjo išspręsti LŠS atstovui, tai sąveikos tarp lietuvių kolonijų užtikrinimas. Tam padėjo Lietuvos finansinės misijos nario statusas ir didelė Lietuvos atstovybės parama. Ypač aktyviai rinkti aukas šauliams padėjo Lietuvos atstovas V. Čarneckis ir finansinės misijos pirmininkas dr. J. Bielskis. Valstybės parama leido užtikrinti, kad rinkliava bus mažiau politizuojama ir pavyks surinkti daugiau aukų, nes, palaikant ryšius su viena ar kita politine jėga arba su katalikų organizacijomis, remti šaulius nebūtų priimtina oponuojančioms organizacijoms. A. Eidinto teigimu, JAV išeivija nebuvo vienybė. Ypač kairiųjų pažiūrų asmenys kritiškai vertino Lietuvoje vykstančias permainas, nes trūko objektyvios informacijos¹⁰⁴³.

A. Žmuidzinavičiui buvo svarbu užmegzti ryšius su lietuvių laikraščiais, kuriuose dar iki jam atvykstant pasitaikydavo neigiamos informacijos apie šaulius. Tik atvykus buvo išplatinta informacija apie aukų rinkimo tikslą. Per visą misijos laikotarpį daugiausia buvo bendradarbiaujama su lietuvių katalikų „Garsu“ ir „Draugu“ bei tautininkų „Vienybe“. Su kairiųjų pažiūrų lietuviams atstovavusiais leidiniais bendros kalbos rasti nepavyko. Bendravimas su lietuvių žiniasklaida buvo trijų formų: pranešimai apie aukų rinkimą ir susitikimus su A.

¹⁰⁴⁰ Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje A. Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) veikimo apyskaita nuo 1922 02 04 iki 1923 11 30, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 106.

¹⁰⁴¹ 1923 01 13 Pamatinė instrukcija Lietuvos šaulių rėmėjams Amerikoje, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 402, l. 235.

¹⁰⁴² Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje A. Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) veikimo apyskaita nuo 1922 02 04 iki 1923 11 30, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 107.

¹⁰⁴³ Alfonsas Eidintas, *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža* (Vilnius: Mintis, 1993), 59.

Žmuidzinavičiumi, LŠS atstovo skelbiama informacija apie Amerikos lietuvių paaukotas sumas ir diskusijos su priešiška šaulių atžvilgiu nusistačiusiais vietiniais.

Sprendžiant iš pranešimų, pasirodžiusių JAV lietuvių laikraščiuose, galima teigti, kad aukų rinkimas šauliams buvo pakankamai sekamas įvykis. Susitikimai su A. Žmuidzinavičiumi buvo ne tik anonsuojami. Po renginių pasirodydavo ir aprašymai, aptariamios kalbos ir pati dailininko asmenybė. Bendravimas per spaudą vyko ir A. Žmuidzinavičiaus iniciatyva, kuris pakankamai nuosekliai stengėsi atsakyti į pasirodančius straipsnius, susijusius su Lietuvos šaulių sąjungos veikla. Spaudoje nuolat pasirodydavo informacijos dėl netinkamos šaulių veiklos Lietuvoje. Pavyzdžiui, kad mušami katalikai¹⁰⁴⁴. Atstovui buvo pakankamai sudėtinga atsakyti į panašaus pobūdžio klausimus, nes informacijos iš Lietuvos buvo gaunama nedaug, o atsakymai iš Lietuvos į konkrečius paklausimus užtrkdavo.

1923 m. pab. – 1924 m. išeivijos žiniasklaidoje buvo diskutuojama dėl Šaulių sąjungos likimo. Šias diskusijas paskatino LŠS suvažiavime Vinco Krėvės-Mickevičiaus iškelta idėja dėl šaulių dalyvavimo Seimo rinkimuose ir naujo LŠS įstatymo rengimas ir svarstymas Seime. Aktyviai keltos idėjos, kad šauliai yra nuginkluojami, todėl šios organizacijos nebeliks¹⁰⁴⁵. Taip pat kalbėta, jog LŠS yra pertvarkoma į sportinės pakraipos organizaciją¹⁰⁴⁶. Tokie gandai darė neigiamą įtaką aukų rinkimui, nes iškelta mintis vertė abejoti aukų rinkimo skaidrumu. A. Žmuidzinavičiaus įvaizdis neabejotinai krito, todėl jis stengėsi greitai reaguoti į šią ir panašaus pobūdžio informaciją. Šiuo atveju LŠS vadovybė neatliko viso darbo, kuris būtų palengvinęs atstovo siekį paneigti tokius gandus. Centro valdybos posėdžiuose buvo nuolatos atidėliojama leisti knygelės „Idėja ir darbas“ II dalį, kurioje planuota paskelbti asmenis, aukojusius šauliams. Taip vyko dėl to, kad buvo laukiama, kol „paaiškės klausimas Sąjungos“¹⁰⁴⁷. Peršasi išvada, kad neužtikrintumo dėl organizacijos ateities buvo ir tarp LŠS vadovybės. Vertėtų pastebėti, jog A. Žmuidzinavičius LŠS veiklos atžvilgiu laikėsi principingai ir stengėsi, kad bent jau spaudoje nebūtų abejojama organizacijos veiklos perspektyvomis ir stipriu valstybiniu nusistatymu.

A. Žmuidzinavičiaus aukų rinkimą JAV koordinavo Lietuvos finansinės misijos vadovas dr. J. Bielskis. Jo rūpesčiu buvo organizuojami susitikimai, rūpinamasi kelionėmis, kurias apmokėdavo Lietuvos atstovybė. Šiame darbe jis turėjo nemažai patirties, nes daug laiko buvo dirbęs Lietuvos atstovybės Paskolos skyriuje Niujorke. J. Bielskio dėka buvo platinami Lietuvos

¹⁰⁴⁴ Iškarpa „Ar šauliai muša katalikus?“ iš Draugas 138 (1923), LCVA, f. 561, ap. 2, b. 402, l. 352.

¹⁰⁴⁵ Iškarpa „Lietuvos šauliai likviduojami“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 402, l. 372.

¹⁰⁴⁶ Iškarpa „Antanas Žemaitis, Dėl klaidingų žinių apie Lietuvos šaulių sąjungą“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 402, l. 390.

¹⁰⁴⁷ 1924 01 07 Ištrauka iš LŠS CV posėdžio protokolo nr. 3, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 93.

Vyriausybės bonai¹⁰⁴⁸. Taigi galima teigti, jog šauliai, rinkdami aukas JAV, turėjo svarbią LR Vyriausybės paramą, o tai neabejotinai buvo svarbu siekiant išvengti apsišaukėlių etiketės.

Susitikimų ir paskaitų tvarkaraštis buvo įtemptas. 1922 m. spalio–lapkričio mėnesiais turėjo įvykti beveik 40 A. Žmuidzinavičiaus paskaitų lietuviams¹⁰⁴⁹, kurių metu buvo renkamos aukos šauliams. Per visą atstovavimo laikotarpį buvo surengta apie 200 specialių paskaitų-susitikimų¹⁰⁵⁰. 1922 m. pabaigoje keliaujant po JAV A. Žmuidzinavičių ištiko apendicito priepuolis, tad jam teko nutraukti savo darbą ir gydytis¹⁰⁵¹. Amerikos lietuviai buvo susirūpinę jo sveikata. Šaulių atstovui buvo siunčiamos telegramos su linkėjimais pasveikti ir pagalbos sveikstant siūlymai. Nepaisant spaudoje pasirodančių abejonių šaulių veiklos nauda Lietuvai ir lėšų rinkimo skaidrumu, A. Žmuidzinavičiui pavyko įsitvirtinti tarp JAV lietuvių. Tai rodo ne tik jo paskaitose apsilankančių žmonių atsiliepiamai, bet ir faktas, kad jis buvo priimtas į Amerikos lietuvių delegaciją, kuri buvo nuvykusi pas JAV prezidentą V. Hardingą¹⁰⁵².

Paskaitų ir susitikimų su lietuviais emigrantais metu A. Žmuidzinavičius kalbėdavo apie Lietuvos gyvenimą, ypač pabrėždamas Vilniaus krašto vadavimo būtinybę, o po 1923 m. Klaipėdos sukilimo operacijos nuolatos skirdavo didelį dėmesį šiai teritorijai. 1923 m. iš Lietuvos buvo gautas filmas apie Klaipėdos sukilimą, tad paskaitų metu jis buvo demonstruojamas įsigytu aparatu¹⁰⁵³. Paskaitos-susitikimai, kurių tikslas buvo aukų rinkimas Lietuvos Vyriausybei arba organizacijoms, buvo dažnas įvykis, tad aukų nebuvo surenkama tiek, kiek planuota. 1921 m. kilus ekonominei krizei finansinių misijų darbas buvo labai apsunkintas. Netgi buvo susidariusi sudėtinga situacija platinant Lietuvos Vyriausybės bonus¹⁰⁵⁴.

Oficialiai A. Žmuidzinavičius LŠS atstovu JAV buvo nuo 1922 m. vasario 4 d. iki 1923 m. lapkričio 30 d.¹⁰⁵⁵ Tačiau į Lietuvą jis grįžo tik 1924 m. viduryje, nes liko dėl kūrybinių priežasčių (apie tai rašo savo prisiminimuose)¹⁰⁵⁶. Nepaisant fakto, kad jis nebebuvo oficialus LŠS atstovas Amerikoje (negaudavo atlyginimo), ir toliau tarpininkavo spaudoje gindamas LŠS, priimdavo aukas.

¹⁰⁴⁸ Juozas Skirius, *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: lietuvių veikėjas ir diplomatas* (Chicago: Lithuanian research and studies center, 2004), 98.

¹⁰⁴⁹ 1922 m. Antano Žemaičio prakalbų maršrutas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 161, l. 125.

¹⁰⁵⁰ 1924 07 29 LŠS atstovo A. Žmuidzinavičiaus veiklos patikrinimo aktas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 148.

¹⁰⁵¹ Iškarpa „Žemaičio sveikata“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 161, l. 179.

¹⁰⁵² Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje A. Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) veikimo apyskaita nuo 1922 02 04 iki 1923 11 30, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 109.

¹⁰⁵³ Iškarpa „Šaulių atstovo prakalbos – krutamieji paveikslai“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 402, l. 355.

¹⁰⁵⁴ Skirius, *Julius J. Bielskis ...*, 98.

¹⁰⁵⁵ Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje A. Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) veikimo apyskaita nuo 1922 02 04 iki 1923 11 30, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 103.

¹⁰⁵⁶ 1923 11 07 A. Žmuidzinavičiaus laiškas LŠS CV pirmininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 92.

Pirmoji oficiali aukų rinkimo misija JAV ilgai nebuvo užmiršta. Pirmieji įtarimai dėl skaidrumo A. Žmuidzinavičiui buvo iškelti dar vykdant misiją JAV. Lietuviškoje spaudoje pasirodydavo straipsnių, kuriuose nuogąstauta dėl paaugotų lėšų likimo ir metami įtarimai LŠS atstovui¹⁰⁵⁷. Amerikos lietuviams kilo klausimų dėl finansų apyskaitos ir gaunamo atlygio už atliekamą darbą. LŠS CV sprendimu, jam buvo mokamas atlyginimas Lietuvoje¹⁰⁵⁸. Sprendžiant iš finansinių dokumentų, kiekvieną mėnesį Šaulių sąjungai misija kainavo 35,5 dolerio¹⁰⁵⁹.

Įtarimus dėl veiklos skaidrumo ir efektyvumo kėlė ne tik Amerikos lietuviai, bet ir LŠS štabas. Ūkio dalies viršininkas abejojo, kad A. Žmuidzinavičiaus darbas yra efektyvus buriant šaulių būrius. Jo žodžiais tarant, „ten viešpatauja haosas [chaosas – M. N.]“¹⁰⁶⁰. Jau minėta, kad šaulių ir šaulių rėmėjų būrių kūrimą sunkino ten egzistuojančios sąlygos: jau veikė nemažai panašaus pobūdžio organizacijų, dideli atstumai neleido sujungti egzistuojančių būrių užuomazgų į vieną centrą. Ūkio dalies viršininkas J. Ruškys, išskeldamas įtarimų dėl A. Žmuidzinavičiaus finansinės veiklos (LŠS negaudavo nustatytos 25 procentų dalies už parduotas atvirutes, nebuvo aišku kur yra visa surinkta pinigų suma), siekė pakeisti atstovą JAV. Jis teigė, jog jam pavyktų užtikrinti nuolatinę paramą Sąjungai, t. y. 20–30 tūkst. dolerių per metus¹⁰⁶¹. Šie pasvarstymai neturėjo jokio realaus pagrindo, atsižvelgiant į sunkumus, su kuriais susidūrė A. Žmuidzinavičius. Lietuvoje vyravo nuomonė, kad Amerikos lietuviai yra turtingi ir plačiai atveria savo pinigines. JAV netrūko aukų rinkimo misijų iš Lietuvos. Be to, dėl ekonominės krizės lietuviai negalėjo skirti daug pinigų aukoms. Iš surinktų aukų šauliams matyti, kad didelė dalis žmonių paaukojo vos po 1–2 dolerius, kartais dar mažiau, todėl A. Žmuidzinavičius apgailestavo, jog surenkama gerokai mažiau lėšų, nei buvo įsivaizduota, nes žmonių finansinė padėtis nėra tokia gera, kaip jie įsivaizdavo¹⁰⁶².

Lietuvoje iškeltus įtarimus dėl aukų rinkimo lėmė sudėtingos aukų rinkimo sistemos. A. Žmuidzinavičius, lankydamasis lietuvių emigrantų kolonijose, į rankas pinigų neimdavo, prašydamas juos siųsti per Lietuvos finansinę atstovybę. Pats A. Žmuidzinavičius žmogaus pažadėtą persiųsti sumą pasižymėdavo ir išduodavo auką liudijantį kvitą. Dalis aukų buvo teikiamos ne pinigais, bet finansiniais Lietuvos Vyriausybės bonais. Tačiau tai dar nereiškė, kad visi pažadėti pinigai buvo išsiunčiami ir pasiekdavo Lietuvą. Dėl to tarp A. Žmuidzinavičiaus finansinės ataskaitos ir realių įplaukų išryškėdavo neatitikimai. LŠS nebuvo parengusi

¹⁰⁵⁷ Dėl informacijos, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 51.

¹⁰⁵⁸ Atlyginimas buvo skirtas A. Žmuidzinavičiaus žmonai, o vėliau seseriai. Taip pat A. Žmuidzinavičiaus sąskaitą papildydavo lėšos gautos pardavinėjant atvirutes ir JAV nutapytus paveikslus.

¹⁰⁵⁹ 1923 12 25 LŠS ūkio dalies viršininko pareiškimas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 55.

¹⁰⁶⁰ 1924 01 17 LŠS ūkio dalies viršininko pareiškimas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 31.

¹⁰⁶¹ 1923 12 04 LŠS ūkio dalies viršininko pareiškimas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 26.

¹⁰⁶² 1922 02 28 A. Žmuidzinavičiaus laiškas LŠS viršininkui, LCVA, 561, ap. 2, b. 214, l. 15.

konkrečios ir aiškios sistemos aukų rinkimui JAV, todėl ji buvo keičiama pagal realias sąlygas. Tai leido iškilti įtarimams dėl galimos neskaidrios veiklos vykdant misiją JAV.

1926 m. LŠS išleido leidinį „Amerikiečių aukos Lietuvos šaulių sąjungai 1921–1924 metais“¹⁰⁶³. LŠS CV iniciatyva atsiradusio leidinio tikslas buvo padėkoti Amerikos lietuviams, kurie finansiškai parėmė organizaciją. Būtent šio leidinio atsiradimas oficialiai lėmė, kad 1931 metais buvo iškeltas klausimas dėl A. Žmuidzinavičiaus darbo skaidrumo JAV.

1931 m. gen. ltn. V. Grigaliūnas-Glovackis krašto apsaugos ministrui pateikė raportą, kuriame iškėlė įtarimą dėl neskaidrios A. Žmuidzinavičiaus veiklos renkant paramą šauliams JAV. Generolas savo raporte mini dvi esmines tokio domėjimosi priežastis. Pirmą, gautas nusiskundimas iš pažįstamo lietuvių, gyvenančio Amerikoje, dėl LŠS rinkliavos ataskaitos (anksčiau minėta knygelė „Amerikiečių aukos Lietuvos šaulių sąjungai 1921–1924 metais“). Antra, įtarimai dėl Vilniui vaduoti rinkliavos organizavimo 1930 m.¹⁰⁶⁴ Krašto apsaugos ministras, reaguodamas į iškeltus įtarimus, pradėjo neoficialų tyrimą, kuris užsitęsė net iki 1936 m. Be jokios abejonės, mesti įtarimai A. Žmuidzinavičiui drauge buvo skirti ir visai organizacijai.

Tuometinis LŠS Centro valdybos pirmininkas A. Žmuidzinavičius, atsakydamas į iškeltus įtarimus, pateikė abejotinę versiją. Anot jo, knygelė, dėl kurios kilo neaiškumai, tikrai nėra finansinė aukų rinkliavos ataskaita, o tik knygelė, pavadinimu „Ačiu“ [parašyta su klaida – M. N.], ir visi joje pateikiami netikslumai negali būti laikomi finansiniais duomenimis¹⁰⁶⁵. Tokie pasiteisinimai buvo neįtikinami, nes knygelės tituliniam lape figūruoja užrašas „Sąrašai ir apyskaitos“¹⁰⁶⁶. Tai leido suabejoti ir kitais patikslinimais dėl finansinių duomenų, todėl gen. ltn. V. Grigaliūnas-Glovackis klausimo nepaliko nuošalyje. Be neatitikimų, lyginant finansinius duomenis, ir netikslumų juos skaičiuojant, generolo teigimu, buvo pažeisti tuomet galioję teisės aktai, pagal kuriuos yra numatyta, jog, atlikus rinkliavą, privaloma ne vėliau kaip per dvi savaites pateikti ataskaitą. O knygelė buvo paskelbta tik 1926 m., nors LŠS pasiuntinys iš JAV grįžo 1924 m.¹⁰⁶⁷ Būtina pastebėti, kad A. Žmuidzinavičiui dar besidarbuojant JAV buvo iškelta idėja išleisti knygelės „Idėja ir darbas“, kuri buvo platinama JAV lietuviams apie LŠS, II dalį. LŠS Centro valdyba atlikti šio darbo neskubėjo, nes nebuvo iki galo atlikusi finansinės

¹⁰⁶³ *Amerikiečių aukos Lietuvos šaulių sąjungai 1921–1924 metais. Sąrašai ir apyskaitos. Leidinys Nr. 1.* (Kaunas: LŠS, 1926).

¹⁰⁶⁴ 1931 04 30 Gen. ltn. Grigaliūno-Glovackio raportas LR krašto apsaugos ministrui nr. 16, LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 26

¹⁰⁶⁵ 1931 12 17 LŠS CV pirmininko A. Žmuidzinavičiaus raštas KAM ministrui nr. 2749, LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 44.

¹⁰⁶⁶ *Amerikiečių aukos Lietuvos šaulių sąjungai 1921–1924 metais. Sąrašai ir apyskaitos. Leidinys Nr. 1.* (Kaunas: LŠS, 1926).

¹⁰⁶⁷ 1932 01 18 Gen. ltn. Grigaliūno-Glovackio raportas LR krašto apsaugos ministrui nr. 1. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 24.

ataskaitos¹⁰⁶⁸. A. Žmuidzinavičius ne kartą ragino organizacijos vadovybę išspręsti šį reikalą, nes JAV laikraščiuose kartais iškildavo klausimas dėl pinigų panaudojimo skaidrumo¹⁰⁶⁹. Dar vykstant aukų rinkimo misijai JAV, A. Žmuidzinavičius suprato, kad viešumas turėtų panaikinti bet kokius galimus įtarimus. LŠS vadovybės neveiknumas ir nesisteminis aukų rinkimo ir apskaičiavimo darbas atliko neigiamą vaidmenį. Visgi ir pats LŠS atstovas vangiai reaguodavo į LŠS vadovybės raginimus kuo greičiau atsiųsti surinktus pinigus ir pateikti ataskaitą.

Ginčas ėmė panašėti į asmeninę A. Žmuidzinavičiaus ir V. Grigaliūno-Glovackio kovą. Netiesiogiai A. Žmuidzinavičius dėl iškilusio ažiotažo kaltino būtent V. Grigaliūną-Glovackį, teigdamas, kad „daugiausiai korektūrinio pobūdžio klaidos atskirų dalių nesuderinamumas ir nepilnumas, davė progos mano priešams visokiais būdais mane kaip buvusį Šaulių sąjungos atstovą Amerikoje šmeižti ir skleisti įtarimų“¹⁰⁷⁰. Tiesa, tiesioginių įrodymų, kad A. Žmuidzinavičius prieš apibūdinimą skyrė būtent šiuo reikalu susidomėjusiam generolui, nėra. Dar prieš misiją JAV šaulių ir vėliau šaulių atstovo JAV atžvilgiu buvo reiškiamas neigiama nuomonė, dažniausiai iš kairiojo flango lietuvių emigrantų. Siekdamas susidaryti aiškesnį vaizdą, tuometinis krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis reikalą pavedė ištirti ministerijos teisininkams, kurie patvirtino gen. ltn. V. Grigaliūno-Glovackio iškeltus įtarimus, bet nepritarė tam, jog byla būtų iškelta kariuomenės teisme, todėl rekomendavo atlikti reviziją¹⁰⁷¹.

Tyrimas užsitęsė. Jo pabaiga sutapo su LŠS reforma 1935 m., kai organizacija tapo pavaldi kariuomenės vadui. 1934 m. pabaigoje byla buvo nutarta perduoti Teisingumo ministerijai, nes nuo pat 1931 m. jokių didesnių rezultatų nebuvo pasiekta. Tai metė šešėlį ne tik ant A. Žmuidzinavičiaus, bet ir ant Lietuvos šaulių sąjungos. Kariuomenės teismo prokuroro manymu, rinkliavos apyskaitoje (knygelėje) atsiradusius neaiškumus turėjo ištirti civilinis teismas¹⁰⁷². Atliekant LŠS aukų rinkimo JAV 1921–1924 m. tyrimą, buvo nustatyta, kad didžiąją dalį netikslumų lėmė tai, jog aukos buvo gautos net 3 būdais: 1) per LŠS atstovą A. Žmuidzinavičių; 2) tiesiogiai LŠS Centro valdybai; 3) per Lietuvos finansinės misijos vadovą J. Bielskį.

Revizoriaus tyrime aiškėja, kad knygelėje yra nemažai korektūros ir fakto klaidų. Pavyzdžiui, pažymėta, kad vietoje 1 000 auksinių gauta 10 tūkstančių¹⁰⁷³. Verta pastebėti, kad chaosą finansinėje ataskaitoje įneša tai, jog aukos buvo renkamos priimant įvairia valiuta ir

¹⁰⁶⁸ 1924 01 07 LŠS CV posėdžio protokolo ištrauka nr. 3. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 93.

¹⁰⁶⁹ 1923 12 04 LŠS Ūkių dalies viršininko raštas LŠS viršininkui. Slaptai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 95–97.

¹⁰⁷⁰ 1936 07 09 Antano Žmuidzinavičiaus pareiškimas LR teisingumo ministrui, LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 63.

¹⁰⁷¹ 1932 05 24 LR Krašto apsaugos ministerijos juriskonsulto raštas KAM administracijos valdybos viršininkui nr. 376, LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 18.

¹⁰⁷² 1934 10 02 Kariuomenės teismo prokuroro raportas LR krašto apsaugos ministrui nr. 96 sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 479, l. 24.

¹⁰⁷³ 1935 11 11 Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje A. Žmuidzinavičiaus-Žemaičio aukų rinkliavos bylos revizijos aktas, LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 7–9.

valstybės vertybiniais bonais. Žinoma, bene didžiausia problema, kurią nustatė revizorius, ta, kad visas LŠS atstovo Amerikoje darbas buvo organizuojamas atmetinai. Galima sakyti, kad pačiam A. Žmuidzinavičiui teko kurti tvarką. LŠS Centro valdyba įvėlė daug neišklumų, nustatydamą darbo užmokestį, dienpinigius atstovui, taip pat suteikdamą galimybę A. Žmuidzinavičiui naudoti surinktas lėšas reikalui esant. Buvo pastebėta, kad netikslumų įvėlė ir gen. ltn. V. Grigaliūnas-Glovackis¹⁰⁷⁴. Remiantis revizijos išvadomis, A. Žmuidzinavičiui nuspręsta nekelti bylos, nes lėšų pasisavinimo faktas nebuvo nustatytas. Be to, įvykiams jau buvo suėjęs senaties terminas. Revizoriaus tyrimo duomenimis, LŠS atstovo Amerikoje misijos nauda yra sąlyginė, nes buvo nustatyta, jog ji kainavo 14 976 JAV dolerių ir 60 centų, o A. Žmuidzinavičiui pavyko surinkti tik 14 975 JAV dolerius ir 79 centus¹⁰⁷⁵. Taigi, skaičiuojant pagal tiesiogiai gautas aukas, finansinės naudos LŠS negavo. Priešingai, buvo patirtas nuostolis. Šie niuansai, sužinoti praėjus daugiau nei 10 metų nuo misijos, didesnio atgarsio LŠS vadovybėje nesulaukė.

Reaguodamas į pateiktas išvadas, 1936 m. buvęs LŠS Centro valdybos pirmininkas¹⁰⁷⁶ pabrėžė savo darbo naudą ir reikšmę organizacijai. Jis teigė, kad finansinė dalis apskaičiuota neteisingai, o jo darbas buvo ne tik aukų rinkimas, bet ir šaulių rėmėjų būrių organizavimas ir šaulių idėjos populiarinimas. A. Žmuidzinavičius buvo ypač pasipiktinęs, kai teisininkai konstatavo, kad byla negali būti keliami ne tik todėl, jog neužfiksuotas lėšų pasisavinimo faktas, bet ir dėl suėjusios senaties¹⁰⁷⁷. Tokia išvada paliko abejonę dėl A. Žmuidzinavičiaus veiklos skaidrumo renkant lėšas LŠS.

Kaip vienas iš didžiausių JAV lietuvių aukų rezultatų, A. Žmuidzinavičiaus ir LŠS vadovybės teigimu, buvo 1928 m. Kaune atidaryti šaulių namai¹⁰⁷⁸ (juose ir šiandien veikia LŠS štabas). Tačiau ši mintis yra kritikuotina dėl trijų priežasčių. Pirma, aukų rinkimą JAV ir šaulių namų įsigijimą ir remontą skiria nemažas laiko tarpas. Aukų rinkimas baigtas 1923 m. pabaigoje, o pastatas įsigytas 1926 m. Remonto darbai baigti 1928 m. Faktiškai didžioji dalis surinktų aukų jau buvo išleista. Tai patvirtina 1923 m. V. Krėvės-Mickevičiaus (tuometinio LŠS CV pirmininko) prašymas kuo greičiau persiųsti aukas, nes jų reikia svarbiems uždaviniams¹⁰⁷⁹. Antra, šaulių namų atidarymo proga pasirodžiusiame straipsnyje „Trimite“ yra konstatuota, kad idėja dėl šaulių namų buvo nuo pat organizacijos veiklos pradžios, tačiau „tas sumanymas buvo

¹⁰⁷⁴ Ibid.

¹⁰⁷⁵ 1936 02 27 Apeliacinių rūmų prokuroras LR teisingumo ministru nr. 2 slp., LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, b. 2.

¹⁰⁷⁶ Iš pareigų Antanas Žmuidzinavičius atsistatydino 1934 11 30. In 1934 11 30 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 23, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 914, l. 73.

¹⁰⁷⁷ 1936 07 09 Antano Žmuidzinavičiaus pareiškimas LR teisingumo ministru, LCVA, f. 384, ap. 3, b. 479, l. 63–64.

¹⁰⁷⁸ Dėl amerikiečių aukų Lietuvos šaulių sąjungai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1023, l. 49–50.

¹⁰⁷⁹ 1923 12 07 LŠS CV pirmininko V. Krėvės-Mickevičiaus laiškas A. Žmuidzinavičiui nr. 2592, LNMMB RS, f. 205, b. 139, l. 35.

kiek vėliau pamirštas dėl iš naujo užėjusių sąjungai veiksmų dėl lėšų stokos. Naujai iškeltas 1925/6 metais¹⁰⁸⁰. Žinoma, finansavimo klausimas organizacijai visuomet buvo opus, nes iki 1935 m. LŠS išlaidos visą laiką viršydavo gaunamas pajamas, nebuvo laikomasi patvirtintų metinių sąmatų¹⁰⁸¹. Trečia, A. Žmuidzinavičius savo ataskaitoje pabrėžė, kad aukos buvo renkamos Klaipėdos ir Vilniaus kraštams vaduoti, o šaulių namų statybai siūlė suorganizuoti atskirą rinkliavą¹⁰⁸². Šaulių namų faktorius atsirado siekiant turėti tvirtą įrodymą dėl aukų panaudojimo skaidrumo, nes lėšos buvo apskaičiuojamos chaotiškai. Be to, organizacija turėjo būtinų išlaidų dar iki namų statybos pradžios.

Nepaisant finansiškai nesėkmingos A. Žmuidzinavičiaus misijos JAV, LŠS ir vėliau kėlė idėjas dėl atstovo siuntimo. 1925 m. kilo idėja siųsti atstovą, kuris atstovautų ne tik Lietuvos šauliams, bet ir sukarintoms baltarusių (baltgudžių) ir ukrainiečių organizacijoms¹⁰⁸³. Netrukus LŠS atstovu buvo patvirtintas Stasys Kairiūkštis. Šį kartą pasiuntiniui buvo numatytos aiškios ir griežtos instrukcijos: lėšų rinkimo tvarka, jų apskaita, atstovavimo ribos ir pan.¹⁰⁸⁴ Sprendžiant iš dokumentų, naujo atstovo veikla buvo nevaisinga, nes negauta jokių pranešimų, tad realu, jog misija neįvyko. LŠS atstovo JAV vaidmeniu nevengdavo pasinaudoti ir lietuviai aferistai. Jie važinėdavo po lietuvių kolonijas ir rinkdavo aukas, kurios adresato, t. y. LŠS, tikrai nepasiekdavo. Be to, prisidengiant LŠS vardu, buvo išrašomi netikri vekseliai ir pan.¹⁰⁸⁵ Vis dėlto finansinės aukos iš JAV lietuvių kartais pasiekdavo LŠS. Pavyzdžiui, 1940 m. buvo gauti 466,25 JAV doleriai, kurie pagal to meto kursą atitiko 2 760,19 Lt¹⁰⁸⁶. Tokio dydžio finansinės aukos tikrai nebuvo itin reikšmingos finansiškai, tačiau ideologiškai rodė, jog JAV lietuviai ir toliau yra linkę bendrauti su šauliais.

Faktiškai iki pat 1932 m., kai buvo įsteigta Draugija užsienio lietuviams remti, LŠS išliko svarbiausia visuomenine organizacija, koordinavusia ir globojusia užsienio lietuvius. Tokiu būdu Sąjunga siekė išreikšti dėkingumą išeivijos (visų pirma JAV) lietuviams už finansinę paramą kuriantis organizacijai ir kovose dėl Nepriklausomybės. Tai buvo pabrėžiama per visą LŠS veiklos laikotarpį: „Ir mūsų šaulių Sąjunga, savo darbo pradžioje, kuone išimtinai galėjo laikytis Amerikos lietuvių lėšomis.“¹⁰⁸⁷ Tačiau netgi ir įsteigus minėtą Draugiją, joje ryškus šauliškasis faktorius. Šios organizacijos pirmininku tapo buvęs LŠS CV pirmininkas Rapolas Skipitis.

¹⁰⁸⁰ Šaulys Šauklys, „Mūsų namai“, *Trimitas* 2 (1928), 49.

¹⁰⁸¹ 1935 04 06 LŠS ūkinės veiklos patikrinimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 938, l. 5.

¹⁰⁸² LŠS atstovo Amerikoje Antano Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) veikimo apyskaita nuo 1922 02 04 iki 1923 11 30, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 70, l. 109.

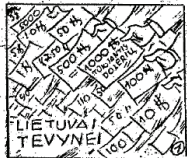
¹⁰⁸³ 1925 10 23 LŠS CV prezidiumo posėdžio protokolas nr. 97, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4331, l. 124.

¹⁰⁸⁴ 1925 11 27 LŠS CV prezidiumo posėdžio protokolas nr. 43, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4331, l. 143.

¹⁰⁸⁵ 1931 04 29 Kunigo Valackos laiškas LŠS CV pirmininkui A. Žmuidzinavičiui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 765, l. 53.

¹⁰⁸⁶ „Gausios Amerikiečių lietuvių aukos“, *Trimitas* 14 (1940), 320.

¹⁰⁸⁷ „Šaulių Sąjungos vado plk. Saladžiaus žodis per radiją amerikiečius išlydint“, *Trimitas* 38 (1938), 919.

1. Broliai mūs amerikiečiai
Myli bočių žemę,
Myli Lietuvą tėvyne —
Rėmė ją ir remia.
Aš, sukū jį, daug sudejō,
Pirkō laisvės bonus,
Atgavino mūs Tėvyne
Savo milijonais.
Mums vaikams laisvos tėvynės
Jiems dēkot baltaka —
Ačiū, ačiū, mieli broliai,
Šauliškas jums dėku.

2. Leiskit, broliai, apdainuoti
Farmerį šį smagū —
Daug jis pieno ir kiaušinių
Stato į Cikaģą.
Patikni savo gražų tikį
Farmeris pržiūri —
Sociali ir gražiai gyvena,
Dolerių daug turi.
Linkim jam ir ateityje
Laimis ir sveikatos
Daug aukojā mūs tėvynei
Jis kiekvienais metais.

3. O čionai mes apdainuosim
Darbūtų darbininka,
Šis angliakasys žvalusis
Mums visjems patinka.
Dirba jis anglių kasykloj
Dvidešimt jau metų,
Nors jis dirba ir po žemėn,
Bet tėvyne mato.
Nors jis dolerių kasykloj
Ne rielkuciom semia,
Bet sumiat uždirbtais centais
Remia bočių žemę.

4. Būtinai reik apdainuoti
Šį biznierių vilkū —
Jis aukšiname Naujorke
Turi biznį tikrą.
Jis labai gerai uždirba,
Turtinėtai gyvena,
Kemia savo pinigėliais
Mūs tėvyne seną,
Gražų pavyzdį kiekvienas
Iš šio vyro ima,
O mes linkime jų bizniam
Tik pastekimo.

5. Ten Amerikoj dvasiškiiai
Pulkūs patrijotai —
Daug tėvynei jie aukojo,
Daug dar tau aukota.
Daug gausių aukų tėvynei
Iki šiol surinko —
Ačiū! jiems už turū darbā,
Mums jina patinka.
Per aukas užjūrto broliai
Širdį mums parodo —
Mes visi, tėvyne brangia
Mylime vienodai.

6. Sveikiname ir studentus
Mes amerikiečius —
Jis tėvynei ir žmonijai
Mokliniai, sveičias.
Ai, Amerikos jaunimas
Mūs gerove džiaugias.
Nors Amerikoje gimęs
Ir tenai užaugęs,
Garsina jis lietuvių vardą
Po pasauli platu —
O tai mūs laisvai tėvynei
Eis tik į sveikata.

7. Oi, džiaugiuosi aš pamatęs
Šį amerikietį —
Jis centeli sutuopyta
Žino kur padėti.
Jis šį kartą atiduoda
Centā paskutinį —
Taip jis myli bočių žemę,
Senajā tėvyne.
Taip Amerikos lietuviai
Savo širdį todo —
Mūsų Lietuvai brangiausiai
Viską atiduoda.

8. Baigdamas aš apdainuosiu
Paskutinę aukā —
Džiaugiasi šauliai ir šaulės
Jos gražiai sulaukę.
Skraido „Sakalas“ galingas
Lietuvos padangėj —
Ačiū, užjūrio broleliai,
Už šią aukā brangia,
Niekados amerikiečiai
Neužmirė tėvyne —
Džiaugina lietuvi laiva
Šitos linksmos žinios!

25 pav. „Ačiū, broliai amerikiečiai“¹⁰⁸⁸

Galima reziumuoti, kad šauliai su išeiviais siekė bendrauti neatsiktinai, o vedami ideologinių ir finansinių motyvų. Šis bendravimas davė ne tik finansinės naudos, bet ir praplėtė LŠS veiklos galimybes, padidino organizacijos žinomumą lietuvių gretose. Net ir neigiami LŠS vertinimai tarp lietuvių išeivių rodė savotišką pripažinimą. Bendravimo su išeiviais iniciatorė buvo LŠS. Vis tik reikia pripažinti, jog LŠS atstovo nusiuntimas į JAV savo tikslo nepasiekė, nes nebuvo gauta nei finansinės, nei organizacinės naudos. Be to, JAV neprigijo ir nė vienas padalinys. Tai rodė, kad išeiviams LŠS idėjos nebuvo labai paveikios, o ir sukarintos organizacijos, kuri turėjo ryšį su kita valstybe, veikimas ne JAV galėjo būti nelabai suprantamas. Šauliškoji ideologija išeivius vertino teigiamai. Tai lėmė ne tik gauta finansinė parama, tačiau ir siekis suvienyti lietuvių tautos atstovus, skatinant juos sugrįžti į modernėjančią Lietuvą. Visgi didžiajai daliai išeivių šaulių idėja, pasibaigus kovoms dėl Nepriklausomybės, tapo mažiau arba visai neaktuali, nes jie savo pareigą tėvynei išreiškė aukodami kariuomenei ir LŠS karinių veiksmų metu. Nepaisant to, tarpukariu šauliai tapo pagrindiniais išeivių globėjais Lietuvoje. Be to, jie siekė išplėsti savo veiklą ir už Lietuvos ribų.

4.3. Santykiai su visuomeninėmis organizacijomis: bendradarbiavimas ir konkurencija

Tarpukariu šauliai nebuvo vienintelė visuomeninė organizacija, kuri visuomenei siūlė moralinės ir praktinės pertvarkos modelius. Skautai, ateitininkai, įvairių sričių studentų korporacijos ar kitos labiau nišinės visuomeninės organizacijos buvo konkurentės šauliams, siekusiems pritraukti kuo daugiau visuomenės atstovų, jog būtų galima įgyvendinti savo tikslus. Jau analizuota, kad 1940 m. pradžioje LŠS galėjo būti nuo 60 iki 88 tūkst. narių. Toks šauliškosios idėjos pasekėjų skaičius rodo, jog šauliams pavyko į savo gretas pritraukti dalį aktyvios visuomenės. Tačiau istorikas Norbertas Černiauskas yra pastebėjęs, kad dabartinė LŠS mėgsta didžiuotis savo organizacijos narių skaitlingumu I LR laikotarpiu. Kritiškai vertindamas, jis klausia: „ar galime adekvačiai vertinti savo veikimą [šaulių – M. N.], kai kitos organizacijos, pavyzdžiui, Ateitininkų federacija, Smetoninės valdžios buvo stipriai varžomos ar net apskritai uždarytos?“¹⁰⁸⁹ Nėra jokių abejonių, kad po 1926 m. valstybės perversmo veikti likusi LŠS buvo paranki A. Smetonos valdymui. Taigi, analizuojant LŠS veiklą ir jos santykius su kitomis organizacijomis, būtina atkreipti dėmesį į tuo metu egzistavusį valdžios siekį pajungti organizacijų veiklą ir ideologiją savo tikslams. Taip pat į skirtingas veikos galimybes tiek prieš, tiek ir po 1926 m. Neabejotinai LŠS augimą ir stiprėjimą po 1926 m. lėmė ne tik pačios organizacijos veiksmai, bet ir šalies valdžiai priimtina šaulių ideologija. Šioje dalyje nebus analizuojamas šauliškosios ideologijos poveikumas visuomenei, lyginant su kitų organizacijų (pavyzdžiui, ateitininkų, skautų ir pan.) ideologijų poveikumu. Tai nustatyti, atsižvelgiant į sudėtingas kitų organizacijų veikimo sąlygas ir duomenų trūkumą, yra itin sudėtinga. Didžiausias dėmesys bus kreipiamas į Sąjungos santykius su oficialiai veikiančiomis organizacijomis ir valdžios siekius pajungti jų veiklą savo tikslams.

Bendros ideologinės ir organizacinės pozicijos kitų nepolitinių organizacijų atžvilgiu LŠS ilgą laiką neturėjo. Visi asmenys, kurie pritarė šaulių tikslams ir veiklos metodams, galėjo dalyvauti Sąjungos veikloje. Asmens nepriėmimą arba pašalinimą iš organizacijos lemdavo jo elgesys ir šauliškųjų vertybių laikymasis arba nesilaikymas, o ne priklausymas ar nepriklausymas visuomeninėms organizacijoms (išimtis buvo taikoma politinio pobūdžio organizacijoms, t. y. komunistinėms arba kai kurioms profsąjungoms). Žinoma, išimtis buvo taikomos LŠS štabe ir rinktinėse tarnaujantiems tikrosios karo tarnybos kariams ir karininkams. Bet tai reglamentavo ne Sąjungos teisės aktai, o kariuomenės tvarka. LŠS požiūris į kitas organizacijas ėmė keistis XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Tai lėmė valdžios politikos pokyčiai. Šauliai siekė tapti svarbiausia ir ryškiausia organizacija, po kurios vardu turėjo susispiesti visos kitos tautinio pobūdžio organizacijos. M. Mikelkevičiaus, vieno iš pirmųjų

¹⁰⁸⁹ Norbertas Černiauskas, „Provokatyvios kontraversijos ar/ir aiškūs klausimai dėl Šaulių sąjungos istorijos“, *Trimitas* 5 (2015), 28–30.

šaulių, teigimu, „Lietuvos Šaulių Sąjungos visuomeninis uždavinys yra siauras – išlaikyti tautinį vieningumą ir bendrai su kitomis lietuviškomis srovėmis sukurti lietuvių idealą“¹⁰⁹⁰. Tai sutapo ir su valdžios siekiais labiau kontroliuoti visuomenę, tad sukarinta organizacija tam puikiai galėjo pasitarnauti.

LŠS retorikoje mintys dėl pagrindinės, svarbiausios ir reikšmingiausios organizacijos daugiau ar mažiau vyravo beveik nuo organizacijos veiklos pradžios. Pasibaigus kovoms dėl Nepriklausomybės, šauliai didžiuodavosi savo aktyviu dalyvavimu ir drauge turėjo nenuginčijamą savo vertės pagrindimo prieš kitas visuomenines organizacijas matą. Tačiau šiuo statusu pernelyg dažnai piktnaudžiuojama nebuvo. Autoritarinės visuomenės kūrimo ir LŠS ideologijos transformacijos metais (po 1929 m.) vis dažniau buvo deklaruojama, jog LŠS yra organizacija nr. 1. Tam impulsą davė politinė valdžia, kuri siekė aktyviau kontroliuoti visuomenę, o tai daryti organizacijų pagalba buvo gerokai lengviau. LŠS, būdama sukarinta organizacija, savo nariams galėjo taikyti daug griežtesnius reikalavimus nei kitos organizacijos, ir tai politinei valdžiai buvo priimtina.

Šauliai savo veiklos aspektais buvo išskirtinė organizacija, kuri nedubliavo jokios kitos tuo metu veikusios organizacijos. Išskyrus kultūrinės ir sportinės veiklos aspektus, aiškiai matoma sukarinimo linija formavo LŠS, kaip unikalios ir drauge apolitinės organizacijos, įspūdį. Be to, po 1926 m. LŠS nesusilaukė didesnių veiklos suvaržymų, nuolatos gaudavo valstybės finansavimą (priešingai nei didžioji dalis likusių organizacijų). 1932 m. priimtas „Susirinkimų ir pramogų“ įstatymas numatė, jog organizacijos savo susirinkimams ir renginiams visuomet privalėjo gauti leidimus, tačiau šios nuostatos nereikėjo laikytis Lietuvos šaulių ir Lietuvos skautų sąjungoms¹⁰⁹¹. Jas abi galima vadinti suvalstybtomis visuomeninėmis organizacijomis. Teisinė LŠS padėtis taip pat ilgą laiką nebuvo pakeista. Oficialiai jos valdymas ir toliau buvo demokratinis. Šiuo atveju valdžia demonstravo savo pasitikėjimą Sąjungos veikla, priešingai nei kitomis organizacijomis. Žinoma, tai jokių būdu nereiškia visiško pasitikėjimo. Stiprūs LŠS ir kariuomenės santykiai turėjo lemti ir teigiamą didžiosios dalies visuomenės požiūrį. Taigi, sudėjus šiuos faktorius, galima teigti, kad buvo sudarytos sąlygos šauliams tapti pagrindine visuomenine organizacija, telkiančia visuomenę.

Tačiau egzistavo ir neigiami faktoriai, kurie išryškėja atsižvelgiant į kitų visuomeninių organizacijų pozicijas. Pirma, nors ateitininkų ir skautų ideologijos skyrėsi nuo šaulių, tačiau jie siekė išsaugoti savo išskirtinumą ir nepriklausomumą. Faktiškai nebuvo jokio racionalaus pagrindo, kodėl šios organizacijos turėjo patekti į LŠS įtakos zoną savo noru. Ypač tuo nebuvo suinteresuoti ateitininkai, kurių veikla (ir be LŠS „koordinavimo“) buvo suvaržyta ir apsunkinta.

¹⁰⁹⁰ Mikas Mikelkevičius, „Šaulių Sąjunga ir kitos visuomenės organizacijos“, *Trimitas* 9 (1931), 165.

¹⁰⁹¹ Susirinkimų ir pramogų įstatymas, *Vyriausybės žinios* 393 (1932), 3.

Antra, karinėje ir politinėje valdžioje buvo kuriami planai dėl naujos organizacijos, kuri turėjo rūpintis kariniu jaunimo parengimu (vietoje LŠS stiprinimo). 1929 m. buvo parengtas planas įkurti „Tautos apsaugojimo savanorių tautos gvardiją“. Šio visiškai slapto dokumento autorius nebuvo identifikuotas, tačiau dokumentas rastas LK štabo fonde. Tai suponuoja prielaidą, kad dokumento autorius tarnavo tuometiniame Vyriausiam kariuomenės štabe. Dokumente išdėstyti punktai tiesiogiai koreliuoja su tuo metu šauliams keltomis užduotimis. Numatyta, kad naujoji organizacija turi atitikti „Prieššaukiamojo parengimo tikslus“. Planuota, jog gvardija priklausys Aukštųjų karininkų kursų vadovybei, o jai galės priklausyti „visi piliečiai – Lietuviai inteligentai tautiškai nusistačiusieji (pageidautina, kad į tautos gvardiją įstotų rašytojai, profesoriai, mokytojai ir valdininkija)“¹⁰⁹². Šis planas taip ir liko neįgyvendintas. Bet jis liudija apie egzistavusias neigiamas nuomones dėl LŠS galimybių ir todėl kilusias idėjas ją panaikinti. Trečia, svarbus faktorius, kuris sunkino LŠS tapimą svarbiausia ir kitas kontroliuojančia bei koordinuojančia organizacija, buvo Tautininkų sąjungos ir jos koordinuojamos jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ veikimas. Jau minėta, kad XX a. ketvirtajame dešimtmetyje susiformavo pakopinė visuomenės dalyvavimo krašto gynyboje sistema, kurios pagrindą (šalia kariuomenės) sudarė visuomeninės organizacijos. Pakopinė sistema buvo sudaryta principu skautas–karys–šaulys ir šalia jaunalietuvis¹⁰⁹³. Pagal tokią sistemą buvo siekiama organizuoti didžiąją visuomenės dalį. Jei šios sistemos egzistavimą priimtume kaip neginčijamą faktą, reikia pastebėti, kad jaunalietuviai buvo atsidūrę neaiškiam lygmenyje. Nėra aišku, kokią vietą jie užėmė šioje sistemoje. Tai lėmė politinės valdžios nežinojimas, kur padėti šią organizaciją, nes ji nebuvo pajėgi pakeisti skautų arba šaulių.

Atsiradus statusų neapibrėžtumui, buvo užprogramuotas ideologinis konfliktas tarp LŠS ir „Jaunosios Lietuvos“. Šios organizacijos sukūrimas ir planai ją apginkluoti ir paversti karinio pobūdžio organizacija¹⁰⁹⁴ neramino LŠS ir vertė organizacijas varžytis tarpusavyje. Iš esmės „Jaunosios Lietuvos“ atsidūrimas šalia LŠS reiškė, kad politinis režimas iki galo šauliais nepasitiki (visų pirma LTS), todėl po 1930 m. ėmėsi stiprinti jiems visiškai palankią ir ištikimą organizaciją. Aktyviausias Sąjungos pertvarkos organizatorius – kariuomenės vadas div. gen. S. Raštikis, kuris, kaip vieną iš kertinių šaulių reformos priešasčių, nurodė tautininkų siekį „sutautininkinti“ šaulius, o, jei tai nepavyktų, į jų vietą pastatyti jaunalietuvius. Taigi tam nepritardamas jis ir ėmėsi reformuoti LŠS¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁹² Prieššaukiamojo karo paruošimo sutvarkymo principai, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 873, l. 18–19.

¹⁰⁹³ Jonas Vaičenonis, *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)* (Vilnius: Versus aureus, 2004), 138.

¹⁰⁹⁴ Vaičenonis, „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje ...“, 110–111.

¹⁰⁹⁵ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 502.

Atsiradus neigiamiems faktoriams, šaulių vadovybė dažniau pabrėždavo, kad šauliai „iš visų visuomeninių organizacijų yra ne tik seniausia, bet ir gausingiausia“¹⁰⁹⁶. Drauge šauliškoji ideologija turėjo siekių „suorganizuoti visą Lietuvos tautą, kad ji galėtų atsispirti visokiems pasikėsinimams ją kultūriniai ar politiniai pavergti“¹⁰⁹⁷. Žinoma, reikia pastebėti, kad LŠS laikyti visuomenine organizacija yra ne visai teisinga. Jau tuo metu Sąjunga veikė pagal atskirą organizacijos įstatymą, todėl teisiškai ji tikriausiai nebuvo laikoma visuomenine organizacija. Net ir įstatymiškai ji priklausė KAM. Įstatymas leido suformuoti ir išskirtinį LŠS statusą tarp kitų organizacijų. Todėl 1931 m. vykusiame draugijų surašyme LŠS duomenys nefigūruoja.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje apribojus visuomeninių organizacijų veiklą, LŠS ir kitos organizacijos, kurios turėjo vieningai dirbti, buvo priskirtos tautinių organizacijų grupei. Šiam tikslui pasiekti 1933 m. pabaigoje LTS suvažiavime nuspręsta įkurti *Tautiško darbo talką*. Pats A. Smetona šią idėją aiškino pernelyg abstrakčiai, teigdamas, jog „Persitvarkiusios Sąjungos [galvoje turima Tautininkų sąjungą – M. N.] uždavinys laikytis darbe glaudžiau su tautiškąja vyriausybe ir su kitomis tautinėmis organizacijomis, būti tarpininke tarp valdžios ir visuomenės, rūpintis visais mūsų tautos reikalais“¹⁰⁹⁸. Vertinant šiuos prezidento žodžius, matyti, kad valdžia siekė griežčiau kontroliuoti visuomenines organizacijas, jog galėtų jas panaudoti savo režimo tikslams. Šiam darbui buvo numatyta LTS viršenybė. Taigi organizacijų „sutautinimas“. Suvaržymų veikti opozicinėms politinėms partijoms ir organizacijoms jau buvo (karo komendantai neleisdavo organizuoti renginių ir susirinkimų¹⁰⁹⁹), todėl įkuriant šį sąlyginį organizacijų susivienijimą numatyta kontroliuoti ir režimui palankias organizacijas. Drauge vienos organizacijos turėjo kontroliuoti kitas organizacijas. Be to, dalyvavimas šioje platformoje turėjo užtikrinti, kad organizacijos savo veiklą labiau pakreips tautiniškąja kryptimi. Naujoje *Tautiško darbo talkos* (toliau TDT) struktūroje buvo įtvirtintas LTS vadovavimas. Tarybai turėjo priklausyti LTS pirmininkas (jis taip pat buvo numatytas ir visos TDT tarybos pirmininku) ir generalinis sekretorius¹¹⁰⁰.

Kaip į naujos visuomeninių organizacijų veiklą koordinuojančios TDT įkūrimą reagojo LŠS vadovybė? Nepaisant jau minėtų siekių tapti pagrindine organizacija, 1933–1934 m. LŠS vadovybėje jau buvo visiškai įdiegti paklusnumo A. Smetonai ir likusiai politinei valdžiai principai. V. Putvinskio puoselėtos ideologijos principai buvo pakeisti. Pilietinį sąmoningumą ir demokratiją pakeitė paklusnumo ir ištikimo tarnavimo valstybės valdžiai principai. Todėl LŠS CV nedvejodama nusprendė prisijungti (kitas kelias buvo neprisijungti ir pasirinkti, pavyzdžiui,

¹⁰⁹⁶ Antanas Graurogkas, „Šauliams tautiško darbo talkon prisidedant“, *Trimitas* 10 (1934), 185.

¹⁰⁹⁷ Tikriausiai 1934 m. Šaulių sąjungos deklaracija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 851, l. 1.

¹⁰⁹⁸ „A. Smetonos kalba LTS suvažiavime“, *Lietuvių tautininkų sąjungos žinynas* 1 (1933), 6.

¹⁰⁹⁹ Liudas Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai* (Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996), 230–231.

¹¹⁰⁰ „Tautiško darbo statutas“, *Lietuvių tautininkų sąjungos žinynas* 1 (1933), 24.

Ateitininkų federacijos likimą, blogiausia atveju LŠS būtų panaikinta) prie naujos struktūros. Išreiškiant paramą valdžiai, buvo deklaruota, kad LŠS yra nepartinė, todėl ir toliau dirbs tautinį kultūrinį darbą¹¹⁰¹. Nepartiškumo aspektas šiame CV nutarime akcentuotas neatsitiktinai. Sąjunga siekė išlaikyti neutralumą ir nesudaryti įvaizdžio, jog šauliai siekia užimti LTS ar net paties prezidento vietą. A. Graurogkas, vienas iš LŠS lyderių, pabrėžė, kad „šauliai, kaip toki, dėl valdžios su niekuo ir niekur nekovoja, valdžion kaipo šauliai niekur neina ir jokių partinės politikos klausimų nesvarsto ir nesprenžia“¹¹⁰². Tokia pozicija turėjo apsaugoti LŠS nuo galimų apribojimų, nes situacija dėl kitų visuomeninių organizacijų buvo gerai žinoma, todėl nenorėta, jog LŠS veikla būtų apribota arba uždrausta.

LŠS vadovybė stengėsi savo nariams paaiškinti reikalingumą priklausyti *Tautiškojo darbo talkai*. 1934 m. pradžioje „Trimite“ pasirodė trys A. Graurogko straipsniai, kuriuose jis aiškino reikalingumą koordinuoti savo atliekamus kultūrinius darbus veikiant kartu su kitomis organizacijomis. LŠS prisijungimas arba greičiausiai paklusimas A. Smetonos siekiui suvienyti tautinio pobūdžio organizacijas buvo vertinamas kaip naujas raidos etapas, akcentuojami pokyčiai ir jų reikalingumas. Buvo siekiama sukurti įspūdį, kad 1919 m. LŠS pradėtą darbą perėmė A. Smetona, kuris, būdamas „tautos vadu“, atstovauja tautiškajai ideologijai, o LŠS yra tik viena iš šios ideologijos atšakų¹¹⁰³. Tai jokių būdu nebuvo tik A. Graurogko pozicija, nes straipsniai paskelbti LŠS oficioze. Be to, CV pati įgaliojo ši asmenį „Trimite“ publikuoti straipsnius, paaiškinančius nutarimą¹¹⁰⁴. Visgi keistai skamba tuose pačiuose straipsniuose pabrėžiamas LŠS išskirtinumas, reikšmė ir reikalingumas tautai.

Dar įdomesnės mintys dėl LŠS ateities buvo išdėstytos taip ir nepublikuotame dokumente, pavadinimu „Šaulių sąjungos deklaracija“¹¹⁰⁵. Dokumente, kurio autorius arba autoriai nebuvo nustatyti¹¹⁰⁶, išdėstyta radikali LŠS raidos strategija: „Kuomet per Šaulių Sąjungą pereis ir persiauklės beveik visos lietuvių tautos veikliosios jėgos, tuomet specifiniai auklėjamasis šaulių darbuotės periodas bus baigtas. Pirmą etapą užbaigus teks žengti į antrą. Perejūs per Šaulių Sąjungos visuomeninio auklėjimo ir šauliško lavinimo laboratoriją ne tik nepartinėms masėms, bet ir visų lietuviškųjų partijų narių didžiumai, visuotinai lietuviška mintis ims vyrauti ir partijose. <...> Tarppartinis antagonizmas, kurį vengdami šauliai dabar atsisako nuo politinio darbo, tuomet neegzistuos ir todėl Šaulių Sąjunga žengdama į antrą savo darbuotės etapą galės be pavojaus tautinei vienybei imtis ir politikos darbo. Šaulių sąjunga virs tautine

¹¹⁰¹ 1934 02 23 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 22, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 9.

¹¹⁰² Antanas Graurogkas, „Šauliams tautiško darbo talkon prisidedant“, *Trimitas* 10 (1934), 185.

¹¹⁰³ Antanas Graurogkas, „Šauliškumas ir gyvenimo raida“, *Trimitas* 18 (1934), 351.

¹¹⁰⁴ 1934 02 23 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 22, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 9.

¹¹⁰⁵ Šis dokumentas buvo rastas nagrinėjant bylą „Projektai ir sumanymai“, esančią LŠS fonde LCVA.

¹¹⁰⁶ Labiausiai tikėtinas variantas, jog dokumento autoriai buvo dalis tuometinių LŠS CV narių, nes į kaip organizacijos siekį persitvarkyti, mini L. Vailionio duktė.

In Dalia Vailionytė, *Liudas Vailionis* (Kaunas: VDU leidykla, 2011), 190.

politine organizacija, visai susilies su tautininkų sąjunga kartu su kitomis tautinėmis organizacijomis ir kaip tokia ims dalyvauti krašto valdyme.¹¹⁰⁷

Šiame dokumente išdėstytas radikalus LŠS raidos planas. Visų pirma norėta, kad didžioji dalis visuomenės taptų šauliais ir „persiauklėtų“ LŠS gretose. Įgyvendinus šią utopinę idėją, ketinta organizaciją panaikinti ir tapti sudėtine Tautininkų sąjungos dalimi. Toks Sąjungos ateities scenarijus buvo kuriamas neatsitiktinai. A. Smetona siekė sustiprinti savo režimą, todėl per sau patikimus asmenis, esančius LŠS vadovybėje, jis tiek tiesiogiai, tiek ir neformaliai galėjo skleisti tokias mintis. Dalis deklaracijoje minimų siekių vėliau buvo įgyvendinta. Pavyzdžiui, 1936 m. LŠS statute buvo įrašytas siekis, kad visi taptų šauliais¹¹⁰⁸. Bet tenka konstatuoti, kad, įgyvendinus šios deklaracijos nuostatas, Šaulių sąjunga būtų išnykusi, tad tokie siekiai nebuvo suderinami su šauliška ideologija. Galima teigti, kad buvo siekiama šaulišką ideologiją integruoti į bendrąją tautinę ideologiją. Tai iš dalies sutapo dar su V. Putvinskio dėstytomis mintimis, kad, sukūrus „šaulio tipą“, reikės pakeisti ir likusią visuomenę. Vis dėlto vargu ar galima teigti, kad apie 1933–1934 m. „šaulio tipas“ jau buvo sukurtas ir pakankamai įsitvirtinęs to meto Lietuvos visuomenėje, jog galėtų ją pakeisti.

Šis dokumentas, nors ir nebuvo publikuotas, rodo, kad po 1926 m. perversmo valdžia palaipsniui ir kryptingai pačių šaulių rankomis mėgino pakeisti organizacijos ideologiją. Perdėtas apolitiškumo ir paklusnumo valdžiai deklaravimas buvo kardinalus nukrypimas nuo V. Putvinskio kurtos ir puoselėtos ideologijos. Jei pirmuoju organizacijos veiklos etapu (V. Putvinskio vadovavimo laikotarpiu 1919–1929 m.) politinė veikla ir partinė priklausomybė nebuvo LŠS ideologiniame diskurse (nors šauliai galėjo turėti savo politinius įsitikinimus), tai antrajame etape tai buvo tik deklaratyvūs šūkių. Realybėje visi šauliai turėjo būti susiję su LTS, o kitoms politinėms partijoms priklausiusius šaulius buvo mėginama „perauklėti“. Vis dėlto ši deklaracija liko tik sumanymu ir nebuvo įgyvendinta. Neabejotinai toks organizacijos ateities scenarijus negalėjo būti priimtinas didžiajai daliai organizacijos narių, todėl gali būti, kad jį ketinta įgyvendinti ir oficialiai paskelbti vėliau. Be to, prie to prisidėjo jau susiformavęs LŠS, kaip unikalios organizacijos, autoritetas. Šaulių veikla apėmė ne tik karinę, bet ir kultūrinę bei sportinę sferas, todėl jos gretose dalyvavo platus socialinis spektras.

Jaunosios Lietuvos sąjunga. Nesėkmingo likimo susilaukė ir *Tautiško darbo talkos* idėja. Organizacijoms sunkiai sekėsi bendradarbiauti ir tarpusavyje derinti savo veiksmus. Faktiškai LTS viršenybė egzistavo tik formaliai. Praktinėje veikloje organizacijos išliko savarankiškos, todėl tautininkams nepavyko pasiekti savo tikslo. Galima teigti, kad LŠS buvo priimtinas paklusnumas A. Smetonai, bet ne visai tautininkų partijai. Tačiau tautininkai neatsisakė minčių

¹¹⁰⁷ Tikriausiai 1934 m. Šaulių sąjungos deklaracija, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 851, l. 6–7.

¹¹⁰⁸ *Šaulių sąjungos įstatymas ir statutai* (Kaunas: LŠS, 1936), 19.

kontroliuoti organizacijų, todėl buvo nuspręsta stiprinti jaunalietuvius, tarp kurių ir šaulių vyko stiprūs susikirtimai. Nors abi organizacijos buvo artimos režimui, o abiejų veikloje dalyvavo dalis tų pačių asmenų, tačiau konfliktai buvo ryškūs. Savo vertę jau įrodžiusiai LŠS buvo nepriimtina, jog neseniai veiklą pradėję jaunalietuviai perima dalį jų veiklos. Tai ypač buvo jaučiama provincijose. Konkurencinė kova tarp šių organizacijų vystėsi palaipsniui. Iki 1934 m. faktiškai jokių didesnių nusiskundimų jaunalietuvių veikla nebuvo, nes organizacija buvo neaktyvi ir nedubliavo LŠS veiklos. Tačiau 1934 m. įtampa išaugo. Visų pirma kultūrinės veiklos sferoje. Jaunalietuviai ėmėsi dubliuoti šaulių chorų, vaidinimo grupių, orkestrų veiklas, dalis šaulių pasirinkdavo jaunalietuvių ansamblius. Tokia situacija netenkino šaulių būrių ir visos organizacijos vadovybės, nes LŠS prarasdavo gabius ir aktyvius narius.

Šaulių ir jaunalietuvių vadovybės nuolatos skųsdavosi krašto apsaugos ministrui dėl konkuruojančios organizacijos veiksmų. Pavyzdžiui, 1934 m. „Jaunosios Lietuvos“ vadovybė skundėsi CV, kad Kretingos šaulių būrio vadovybė grasina šauliams išbraukti juos iš sąrašų, jei šie taps jaunalietuvių buriamo choro nariais¹¹⁰⁹. Vienu iš šaulių perviliojimo į jaunalietuvių gretas būdų buvo finansinis faktorius. 1934 m. tuometinis LŠS teatro vadovas Vladas Fedotas-Sipavičius pranešė, kad „Jaunoji Lietuva“ jo teatrui siūlo 20 tūkst. litų biudžetą, o LŠS jiems jokio finansavimo neskirdavo¹¹¹⁰. Taigi tarp šių dviejų organizacijų vyko aktyvi konkurencinė kova dėl narių, galinčių veikti kultūrinėje erdvėje. LŠS, besirėmusi savanoriškumo principu, negalėjo patenkinti narių poreikio gauti uniformą arba finansiškai atsilyginti už jų veiklą. O jaunalietuviai tokias galimybes turėjo, todėl nemažai šaulių pereidavo į šią organizaciją ir šaulių veikloje beveik nebedalyvaudavo. Netgi dažnai stengėsi pervilioti kuo daugiau šaulių į jaunalietuvių gretas¹¹¹¹. Todėl palaipsniui susiformavo neigiamas didžiosios dalies šaulių (ne tik vadovybės, bet ir dalies eilinių šaulių) požiūris į jaunalietuvius kaip į materialistus, visuomeninėje veikloje dalyvaujančius ne dėl vertybių, o dėl pinigų. Be to, nemaža dalis buvusių šaulių, tapusių jaunalietuviais, buvo vertinami kaip žemo tautinio nusistatymo, todėl prastesni nei šauliai.

Bet būtina pabrėžti, kad dalis šaulių priklausė abiem organizacijoms. Tokia situacija dažnai apsunkindavo šaulių būrius, kurie, dalyvaudami viešuose renginiuose, visuomet stengėsi sudaryti skaitlingumo įspūdį. Šaulių būrių vadai dažnai skųsdavosi, kad nemažai šaulių vietoje dalyvavimo po šaulių vėliava dalyvauja renginiuose kaip jaunalietuviai. Iki 1936 m. tokių asmenų (priklausančių LŠS ir „Jaunajai Lietuvai“) galėjo būti apie 1 482, o 1936 m. vasarą visoje Lietuvoje tarp daugiau kaip 36 tūkst. šaulių buvo 3 033 šauliai, kurie drauge priklausė ir

¹¹⁰⁹ 1934 04 07 „Jaunosios Lietuvos“ CV raštas KA ministrui nr. 121, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 899, l. 31.

¹¹¹⁰ 1935 02 36 LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus viršininko V. Daudzvardo raportas LŠS viršininkui nr. 6137, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4390.

¹¹¹¹ 1935 02 13 LŠS I rinktinės vado raportas LŠS viršininkui nr. 1sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4390, l. 16.

„Jaunajai Lietuvai“¹¹¹². LŠS vadovybė, norėdama išspręsti šią situaciją, siekė, kad šauliai galėtų dalyvauti kitų organizacijų veikloje tik gavę rinktinės vado leidimą, bet „pirmon eilėn vykdo šaulių vadovybės įsakymus“¹¹¹³. Taigi siekiant užkirsti kelią šaulių dalyvavimui jaunalietuvių veikloje drauge pareikštas ir neigiamas nusistatymas visos jų organizacijos atžvilgiu.

Nors jaunalietuviai savo veiklą pradėjo dar 1927 m., tačiau tik 1934–1935 m. bendradarbiavimas suaktyvėjo ir kartu padaugėjo konfliktinių situacijų. Tai lėmė keletas faktorių. Pirmia, valdžia skatino jai palankių organizacijų sąveikavimą tarpusavyje (*Tautiško darbo talkos* idėja), todėl daugėjo bendrų renginių arba bent jau derinimo dėl jų. Antra, jaunalietuviai, gavę finansų, stiprino propagandą, todėl jų gretos nuolatos augo. Trečia, apeliuojant į augančią Vokietijos karinę grėsmę, nacionalsocialistų suaktyvėjimą Klaipėdos krašte, organizacijos siekė, jog jų nariai būtų mokomi kariškai. Tokie konfliktai tarp organizacijų vyko ne tik Lietuvos centre, bet ir Klaipėdos krašte. XX šaulių rinktinė dažnai konfliktuodavo su „Santaros“ organizacija, kuri savo veiklos principais buvo artima jaunalietuviams¹¹¹⁴. Tai skatino pačioms organizacijoms imtis karinio apmokymo sferos, nepaisant savotiško LŠS monopolio. Ketvirta, tautininkai siekė šaulius padaryti savo ideologijos „tarnais“, tačiau pastarųjų ideologija tam iš esmės nepritarė, todėl buvo nuspręsta, kad jų vietą užims jaunalietuviai¹¹¹⁵. S. Raštikio tvirtinimu, prieš šaulius buvo nusiteikusi politinė valdžia – A. Smetona ir J. Tūbelis (labiau pastarasis). Jam nuolatos buvo prikaišiojama, kad LŠS „opozicijos politinės partijos esančios ten susikūrusios stiprius savo lizdus“¹¹¹⁶. Nors kariuomenės vado prisiminimai nėra svariausias argumentas, tačiau tolesni LŠS ir jaunalietuvių santykiai tokį vertinimą patvirtina. Analizuojant LŠS ir „Jaunosios Lietuvos“ susikirtimus, paskutinioji priežastis ir yra esminė. Nors šauliai ir buvo artimi A. Smetonos sistemai, tačiau nenorėjo tapti jo Tautininkų sąjungos „tarnais“.

LŠS susikūrė kaip nepriklausoma visuomeninė organizacija, o jaunalietuvių susikūrimas buvo inspiruotas valdžios. Jaunosios Lietuvos sąjungos įkūrimas ir stiprinimas buvo tautininkų siekis po savo vėliava sutelkti kuo daugiau Lietuvos jaunimo, nes LŠS narių nesisekė kontroliuoti taip gerai, kaip norėtos. Jaunalietuvių pirmininkas B. Grebliuskas neslėpė, kad siekia, jog jų vėliavai prisiektų visi Lietuvos jaunuoliai. Taip pat, jog jaunalietuviai kuria „naują žmogų, naujo, laisvo lietuvio tipą“¹¹¹⁷. Taigi deklaruojami tikslai visiškai sutapo su LŠS siekiais. Jų retorika taip pat buvo labai panaši. Natūralu, kad LŠS nebuvo linkusi užleisti savo

¹¹¹² LŠS rinktinių žinios apie priklausymą kitoms organizacijoms, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 191–228.

¹¹¹³ 1935 12 07 LŠS vado raportas LK vadui nr. 338/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 8.

¹¹¹⁴ Nefas, „Lietuvos šaulių sąjungos veikla ...“, 67–68.

¹¹¹⁵ Vaičėnionis, „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje ...“, 111.

¹¹¹⁶ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 400.

¹¹¹⁷ „LTJ „Jaunosios Lietuvos“ S-gos pirmininko Benedikto Grebliausko kalba, pasakyta Kauno rajono tėvūnų ir skyr. pirmininkų suvažiavime“, *Jaunoji karta* 52 (1934), 810.

pozicijų. Santykių aiškinimasis dažnai iškildavo į viešumą. „Trimate“ buvo teigiama, kad „tautos vienybės uždavinys geriausiai išsprendžiamas tik per Šaulių Sąjungą, nes ji po savo vėliava buria visus lietuvius - patriotus“, o nelikus LŠS nebebus ir vienybės¹¹¹⁸. Tačiau jaunalietuvių lyderis B. Grebliauskas teigė, kad LŠS veikloje nuolatos kartojamas žodis „šauliškas“ yra juokingas ir netgi primena partijų valdymo laikus¹¹¹⁹. Netiesioginis šaulių apkaltinimas politikavimu yra vienas iš įrodymų, kad tautininkai siekė kompromituoti šauliškąją ideologiją ir perimti pozicijas.

Tebevykstant konkurencijai dėl kultūrinės veiklos, iškilo nauja problema. Jaunosios Lietuvos sąjungos vadovybė siekė galutinai perimti LŠS veiklą ir karinėje srityje. Tam buvo pasirinktas tinkamas momentas. 1934–1935 m. buvo diskutuojama dėl reikalingumo reorganizuoti LŠS, todėl šia situacija ir siekė pasinaudoti jaunalietuviai. Į „Jaunosios Lietuvos“ suaktyvėjimą neigiamai žiūrėjo ne tik šauliai, bet ir nemaža dalis karininkų. Anot jų, „jaunalietuviuose nematyti linijos, nėra cemento, nėra vairo. Dirbama apsnūdusiais ir nesitikima, kad kas išeitų gero. <...> karininkai nepatenkinti, kad jaunalietuviai pradėjo intriguoti Šaulių Sąjungą“¹¹²⁰. Toks karininkijos palaikymas buvo svarbus, nes rodė, jog, nepaisant buvusios įtampos su šauliais, LŠS veikla yra pripažįstama ir vertinama. Tačiau ryškūs nesutarimai tarp šaulių ir jaunalietuvių tik intensyvėjo, todėl tokia situacija nebuvo patenkinta šalies valdžia. Tarp šaulių sklido gandai, kad LŠS bus nuginkluota, o ginklai bus perduoti „Jaunajai Lietuvai“¹¹²¹.

LŠS vadovybė nesitikėjo pagalbos ir užtarimo iš prezidento ar ministro pirmininko, todėl buvo nuspręsta išnaudoti Lietuvos kariuomenės vado prielankumą šauliams. Kariuomenės vadas plk. S. Raštikis veikė apdairiai. Nenorėdamas sukelti politinės valdžios pykčio, LŠS viršininkui nurodė pašalinti visus santykiuose su jaunalietuviais kylančius nesutarimus ir įspėti rinktinių vadus¹¹²². Tą pačią dieną buvo kreiptasi į ministrą pirmininką J. Tūbelį, prašant pagalbos pašalinti nesutarimus, kylančius iš „Jaunosios Lietuvos“ pusės. Rašte taip pat pabrėžta, kad KAM „yra užsimojusi Lietuvos šaulių Sąjungą perorganizuoti dar didesnio sukarinimo linkme“¹¹²³. Taigi buvo apeliuojama į tai, kad ateityje LŠS neturės jokių galimybių dalyvauti politinėje veikloje ir užsiims karine veikla. Reaguodama į tai, LŠS vadovybė įsakė šauliams viešose kalbose vengti kalbų apie LŠS ir „Jaunosios Lietuvos“ santykius. Be to, rodyti

¹¹¹⁸ Antanas Graurogkas, „Šaulių Sąjungos reikšmė mūsų gyvenime“, *Trimitas* 11 (1934), 207.

¹¹¹⁹ Benediktas Grebliauskas, „Jaunalietuviams“, *Jaunoji karta* 13 (1934), 199.

¹¹²⁰ Tikriausiai 1933–1934 m. karininkų nuomonė įvairiais klausimais, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1035, l. 8.

¹¹²¹ 1935 04 05 LŠS X šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui nr. 94, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 937, l. 3.

¹¹²² 1935 02 25 LK kariuomenės vado slapta raštas LŠS viršininkui nr. 9306, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 8.

¹¹²³ 1935 02 25 KA ministro ir LK vado slapta raštas LR ministrui pirmininkui nr. 9307, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 10.

geranoriškumą ir stengtis sutvarkyti santykius¹¹²⁴. Šios priemonės bent jau laikinai turėjo stabilizuoti situaciją ir netrukdyti įvykdyti pertvarkos.

Santykius tarp LŠS ir tautininkų jaunimo turėjo galutinai sureguliuoti 1935 m. vasarą išleistas naujasis LŠS įstatymas ir organizacijos pertvarkymas. Šios pertvarkos iniciatorius plk. S. Raštikis apgynė šaulių išskirtinumą ir neleido jaunalietuviams užimti jų vietos. Tačiau santykių su jaunalietuviais tai anaipol nepagerino. Naujasis LŠS vadas plk. P. Saladžius konstatavo, kad „Nusistatymas prieš Šaulių Sąjungą yra dar didelis Jaunosios Lietuvos vadovybės“¹¹²⁵. Tačiau naujojo organizacijos įstatymo kontekste šauliai įgijo nenuginčijamą pranašumą kovoje su jaunalietuviais. J. Vaičenonis teigia, kad valstybė suteikė LŠS visus visuomenės kontrolės įgaliojimus, todėl likusios organizacijos veikė LŠS kontrolės ribose¹¹²⁶. Apskričių karo komendantai tapo šaulių rinktinių vadais, todėl vykdydami savo funkcijas jie galėjo aktyviau ir griežčiau kontroliuoti kitas organizacijas, panaudojant įstatymo suteiktas teises priemones. Faktiškai po 1935 m. vasaros viešumoje nebebuvo fiksuojama konfliktinių situacijų tarp šaulių ir jaunalietuvių. Žinoma, pavienių smulkmeniškų atvejų pasitaikydavo (pvz., šauliai nesisveikindavo su jaunalietuviais arba gatvėje vieni kitus apspjaudydavo¹¹²⁷), ypač provincijoje. Be to, iki galo nebuvo išspręstas ideologinis ginčas dėl organizacijų reikšmės ir reikalingumo valstybei. Jis buvo ne panaikintas, bet įšaldytas.

Svarbu tai, kad LŠS vadovybė stengėsi, jog šie nesutarimai neiškiltų į viešumą, todėl dokumentai, kuriuose analizuoti abiejų organizacijų santykiai, buvo platinami ne visiems LŠS nariams, o tik atsakingiems pareigūnams¹¹²⁸. Po 1935 m. LŠS siekė tapti svarbiausia organizacija, turinčia didžiausią visuomenės palaikymą. Taip pat norėta, kad tarp organizacijų būtų pasidalyta veiklos sritimis (ypač tai buvo aktualu dėl jaunalietuvių). Šaulių vadovybė siekė, jog Jaunosios Lietuvos sąjungoje ir jos padalinių veikloje dalyvautų 15–20 metų jaunuoliai, kuriems vadovautų mokytojai, o ne kitų profesijų asmenys, ypač ne politikai¹¹²⁹. Tokiais pasiūlymais buvo siekiama sumažinti jaunalietuvių politinį svorį ir galimybes daryti įtaką LŠS veiklai, nes, nepaisant naujojo įstatymo suteiktų galimybių, šauliai ir toliau buvo priklausomi nuo A. Smetonos politinių norų. Taigi neformaliai viešojoje erdvėje su jaunalietuviais buvo pasidalyta veiklos sferomis. Nors pastarieji oficialiai nebuvo politinė organizacija, tačiau jiems buvo užtikrintas tiesioginis ryšys su LTS, taip pat atiteko politinė veikla. Didžioji dalis jaunalietuvių buvo jauni asmenys, todėl jų veikloje svarbią vietą užėmė

¹¹²⁴ 1935 03 01 LŠS CV nurodymas visų šaulių rinktinių valdybų pirmininkams ir vadams nr. 144/sl., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 9.

¹¹²⁵ 1936 12 30 LŠS vado raportas LK vadui nr. 609/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 3.

¹¹²⁶ Vaičenonis, Lietuvos *kariuomenė valstybės politinio ...*, 139.

¹¹²⁷ 1935 11 26 LŠS vado raštas Marijampolės šaulių rinktinės vadui nr. 329, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 51.

¹¹²⁸ 1935 09 25 LŠS vado slapta raštas visų šaulių rinktinių vadams nr. 280, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 856, l. 54.

¹¹²⁹ 1936 12 30 LŠS vado raportas LK vadui nr. 609/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 3.

sportinė veikla. Nors ir šioje srityje LŠS buvo sunkiai pralenkiama, 1938 m. vykusioje Tautinėje olimpiadoje šauliai sportininkai laimėjo daugiau nei pusę visų medalių¹¹³⁰, taip nurungdami jaunalietuvius.

Šaulių ir jaunalietuvių konkurencinėje kovoje sąlyginiais laimėtojais galima laikyti pirmuosius. Nepaisant to, kad Tautininkų sąjungos vadovybė ir ministras pirmininkas J. Tūbelis palankiau žiūrėjo į jaunalietuvius, tačiau LŠS reputacija ir jau susiformavusi tam tikra istorinė tradicija lėmė, jog šauliams pavyko išlaikyti savo pozicijas. Neabejotina, kad LŠS buvo labiau įsitvirtinusi ir išplitusi to meto visuomenėje. Tačiau svarbiausiu aspektu, įtvirtinant LŠS kaip pagrindinės organizacijos statusą, tapo 1935 m. pradėta Sąjungos reforma. Žinoma, tikslesnius duomenis būtų galima matyti atlikus nuoseklų Jaunosios Lietuvos sąjungos tyrimą.

Nors santykiai su jaunalietuviais buvo ryškūs ir aktyvūs, tačiau jie nebuvo vieninteliai bendravimo su kitomis organizacijomis kontekste. Natūralu, kad tiek LŠS, tiek ir kitos organizacijos stengėsi palaikyti ryšius. Organizacijų skaičius ir politinio režimo tikslai lėmė, jog valstybinant LŠS buvo atkreiptas didesnis dėmesys ir į visuomenines organizacijas. Galima teigti, kad net iki 1936 m. Draugijų įstatymo priėmimo jos buvo suskirstytos į režimui naudingas (kurių veikloje buvo galima dalyvauti) ir nenaudingas (draudžiant dalyvauti jų veikloje). Suvalstybinus LŠS, jos tarnautojams (ne tik kariškiams) buvo privaloma gauti leidimą iš kariuomenės vado dalyvauti kitų organizacijų veikloje. Atsižvelgiant į šių prašymų rezultatus, galima teigti, kad valdžia palankiai žiūrėjo į tokias organizacijas: Skautų judėjimas, Dariaus ir Girėno paminklo statymo komitetas, Draugija užsienio lietuviams remti, Kūno kultūros rūmų sunkiosios ir lengvosios atletikos, Ugniagesių, Vilniui vaduoti, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, Žurnalistų ir Rašytojų sąjungos, studentų karininkų korporacija „Ramovė“, Lietuvių ir suomių draugija ir pan. Tačiau kariuomenės vadas nedavė leidimo priklausyti Lietuvių – ukrainiečių draugijai, „Spaudos fondui“, Lietuvos fizinio lavinimo sąjungai¹¹³¹. Nors leidimo ar neleidimo dalyvauti kitų organizacijų ir draugijų veikloje priežastis nėra aiški, tačiau galima spėti, kad tai buvo susiję su politinės ir karinės valdžios požiūriu į organizacijas ir pačios LŠS siekiu nedubliuoti savo narystės panašaus pobūdžio organizacijose.

Vilniui vaduoti sąjunga. Tarp organizacijų, turėjusių labai gerus santykius su LŠS, buvo Vilniui vaduoti sąjunga. Tai buvo Vilniaus klausimo platforma, tačiau LŠS ideologijoje ji buvo labai reikalinga. Organizacija buvo įkurta 1925 m., o su jos ištakomis buvo susiję šauliai V. Putvinskis, A. Žmuidzinavičius, B. Sruoga, S. Šilingas ir M. Biržiška. Pastarasis tapo šios organizacijos pirmininku. Idėja steigti tokio pobūdžio organizaciją, N. Kairiūkštytės teigimu,

¹¹³⁰ Jokubauskas, „Veikti šauliškai: sportas ir karinis ...“, 5–35.

¹¹³¹ 1936 02 14 LK štabo viršininko raštas Šaulių sąjungos vadui, nr. 6322, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1018, l. 63.

kilo JAV lietuviams, o į Lietuvą ją atvežė kunigas Fabijonas Kemėšis¹¹³². Šios istorikės teigimu, iš pradžių LŠS nepalankiai žiūrėjo į kuriamos naujos organizacijos idėją¹¹³³, tačiau tokia išvada yra nesuprantama, atsižvelgiant į Vilniui vaduoti sąjungos kūrėjus ir tolesnį aktyvų bendradarbiavimą. Negalima teigti, kad naujoji organizacija buvo priklausoma nuo LŠS ar veikė kaip jos padalinys, tačiau dėl sutapusių ideologijų vyko nuolatinis bendradarbiavimas. Vilniui vaduoti sąjunga veikė kaip atskira organizacija, nors renginiai ir aktyviausi nariai sutapdavo. Dažnai LŠS veikla (rinkliavos¹¹³⁴, plakatai, leidiniai) buvo priskiriama Vilniui vaduoti sąjungos veiklai. Vis dėlto tikslo aktualumas, t. y. siekis susigrąžinti Vilnių arba bent jau stengtis, kad visuomenė jo neužmirštų, neleido šio klausimo paversti partiniu ginču, ir ji išliko plačia visuomenės organizacija. Šauliams ši organizacija buvo labai naudinga, nes nuolatos kėlė Vilniaus klausimo priklausomybės problemą. Visuomenė buvo palaikoma mintimi, kad netrukus bus imtasi veiksmų ir šauliai žygiuos atsiimti Vilniaus. Todėl šauliai rengėsi realiems kariniams veiksams ir matė prasmę dalyvauti LŠS veikloje. Tačiau Vilniaus atvadavimo idėja turėjo būti paveiki ir likusiai visuomenei, kuri turėjo suprasti LŠS veiklos reikalingumą.

Skautai. Nuo pat Sąjungos įkūrimo palankūs santykiai klostėsi ir su skautų judėjimu. Didžiosios dalies LŠS vadovybės požiūris į skautų veiklą buvo palankus. Kažin, ar galėjo būti kitaip, jei, pavyzdžiui, A. Žmuidzinavičius buvo vienas iš skautų judėjimo iniciatorių Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje¹¹³⁵. Tad buvo siekiama šiuos ryšius panaudoti. 1925 m. skautai prašė LŠS skirti jiems vieną kambarį LŠS štabe¹¹³⁶. Tačiau tuo metu Sąjungos vadovybė tokių galimybių neturėjo, nes ir pati buvo įsikūrusi visiškai organizacijos darbui nepritaikytose patalpose¹¹³⁷.

Kodėl tarp šaulių ir skautų nesusiklostė priešiški santykiai, kaip tai atsitiko su jaunlietuviams? Tai lėmė skautų veiklos specifika. Jie orientavosi į moksleiviško amžiaus jaunuolius, nes nuo 1930 m. jaunųjų šaulių veikla mokyklose buvo draudžiama, todėl įstatymiškai šauliai negalėjo pretenduoti į jų veiklos sritį. Be to, skautai buvo traktuojami kaip šaulių darbo talkininkai ir tarpinė grandis asmeniui į šaulių gretas. Nemaža dalis skautų, atlikę privalomąją karinę tarnybą, tapdavo šauliais¹¹³⁸, nors tikslūs skaičiai nėra žinomi. Įtakos geriesiems santykiams tarp skautų ir šaulių turėjo ir atskiros asmenybės. Pavyzdžiui, Juozas Šarauškas buvo ne tik LŠS CV narys, bet ir Lietuvos skautų draugijos rėmimo vicepirmininkas.

¹¹³² Nastazija Kairiūkštytė, *Vilniaus vadavimo sąjunga* (Vilnius: Valstybės žinios, 2001), 20.

¹¹³³ *Ibid.*, 113.

¹¹³⁴ 1925 m. rugpjūčio mėnesį Vilniaus vadavimui šauliai buvo spėję surinkti net 114 000 litų.

In „Šaulių reikalai“, *Trimitas* 31 (1925), 1028–1030.

¹¹³⁵ J.S., „Lietuvos skautų jubiliejus“, *Trimitas* 44 (1933), 871.

¹¹³⁶ 1925 10 10 Lietuvos skautų asociacijos vyriausiojo skautininko prašymas LŠS CV, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 478, l. 261.

¹¹³⁷ 1925 10 23 LŠS CV pirmininko raštas Lietuvos skautų asociacijos vyriausiajam skautininkui nr. 4893, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 478. L. 263.

¹¹³⁸ Vaičenonis, *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio ...*, 139.

Giedriaus Globio teigimu, būtent jo veiksmai lėmė, kad skautai buvo sėkmingai suvalstybinti, nes šis šaulys karininkas 1930–1940 m. buvo paskirtas vyr. skautininku¹¹³⁹. Tuo pačiu metu Lietuvos skautams ir šauliams vadovavo plk. ltn. Mykolas Kalmantas, kuris 1925–1930 m. buvo vyr. skautininku¹¹⁴⁰. Natūralu, kad tiek LSS, tiek ir LŠS vadovybėse vyraujant tiems patiems asmenims santyčiai negalėjo pablogėti.

Dar vienas aspektas, rodantis šauliškosios ideologijos ir šaulių požiūrį į kitas organizacijas, atsiskleidžia 1936 m. priimto Draugijų įstatymo kontekste. Šis teisės aktas valdžiai sudarė galimybes, prisidengiant valstybės ir tautos saugumu, uždaryti ne tik bet kurią politinę partiją, bet ir organizaciją¹¹⁴¹. Kęstutis Skrupskelis šį įstatymą apibūdino kaip totalizmo prielaidą: „valdininkų atžvilgiu – biurokratinio savivaliavimo rojus, o draugijų atžvilgiu – širšių veisynas.“¹¹⁴² 1936 m. priimto įstatymo kontekste buvo surinktos žinios apie šaulių priklausomybę kitoms organizacijoms. Šaulių rinktinės privalėjo surinkti duomenis apie šaulių priklausymą kitoms organizacijoms iki 1936 m. ir po tais pačiais metais priimto Draugijų įstatymo. Iš pakankamai gausių, tačiau nepilnų statistinių duomenų¹¹⁴³, galima teigti, kad nuo 1936 m. nuolatos didėjo skaičius šaulių, priklausančių pagrindinėms tautiškosoms organizacijoms. Pagal vis dar egzistavusią *Tautiškos talkos idėją* išskirtinis dėmesys ir funkcijos, be LŠS, atiteko Tautininkų ir Lietuvių mokytojų sąjungoms bei jaunlietuviams. Šios keturios organizacijos turėjo veikti vieningai ir būti A. Smetonos režimo ramsčiu¹¹⁴⁴. Iš surinktų statistinių duomenų matyti, kad per 1936 m. jaunlietuvių ir Vilniui vaduoti sąjungos narių skaičius, o kitoms organizacijoms priklausiusių narių skaičius augo nežymiai arba atvirksčiai – mažėjo. Tokie duomenys nėra atsitiktiniai. Jie tiesiogiai koreliuoja su politinio režimo tikslais prijungti organizacijas savo veiklai paremti. Vienintelė išimtis yra šaulių dalyvavimas skautų veikloje. Tokių asmenų skaičius augo tik nežymiai, nes tai buvo moksleiviško amžiaus organizacija.

¹¹³⁹ Giedrius Globys, „Lietuvos kariuomenės karininkų skautiška veikla 1918–1940 m.“, in Karo archyvas t. XXII (2007), 145.

¹¹⁴⁰ Ibid., 131.

¹¹⁴¹ Truska, *Antanas Smetona ...*, 239.

¹¹⁴² Kęstutis Skrupskelis, *Ateities draugai: Ateitininkų istorija (iki 1940 m.)* (Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2010), 697.

¹¹⁴³ Ne visi būriai pateikė informaciją.

¹¹⁴⁴ 1935 11 06 LŠS vado raštas rinktinių vadams nr. 5091, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4444, l. 218.

4 lentelė. Šaulių priklausymas kitoms organizacijoms iki 1936 m. ir 1936 m.¹¹⁴⁵

Organizacija	Iki 1936 m.	1936 m. vasarą
Lietuvių tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“	1429	3033
Vilniui vaduoti sąjunga	874	2063
Skautai	209	215
Lietuvių katalikų jaunimo federacija „Pavasaris“	1166	718
Ateitininkai	157	3

Įdomūs duomenys dėl šaulių, priklausiusių Ateitininkų federacijai. Šios organizacijos veikla jau nuo 1930 m. buvo pakankamai stipriai varžoma ir nepalaikoma politinio režimo. Todėl šauliai nebuvo skatinami rinktis šios organizacijos. Gal netgi buvo skatinami nesirinkti. Faktiškai 1936 m. vasarą visoje LŠS buvo likę vos 3 asmenys, priklausę ateitininkų judėjimui. Žinoma, tai buvo oficialūs duomenys. Gali būti, kad dalis šaulių išlaikė neformalią narystę valdžios nepalaikomose organizacijose. Ateitininkai ilgą laiką veikė pusiau pogrindyje, todėl narystė galėjo būti neformali. Be to, ir pačių ateitininkų požiūris į šaulius, bent jau XX a. 3–4 deš. sandūroje, buvo teigiamas, nes pozityviai žiūrėta į savo narių dalyvavimą šauliškoje veikloje¹¹⁴⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad šauliškoji ideologija neturėjo jokių priešišku išankstinių nusistatymų kitų visuomeninių organizacijų atžvilgiu. Natūralu, jog su vienomis organizacijomis santykiai buvo intensyvesni (skautais, jaunalietuviais), o su kitomis jų visiškai nebuvo arba buvo tik minimalūs (ateitininkai). XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, iškilus A. Smetonos ir jo aplinkos siekiams griežčiau kontroliuoti visuomenines organizacijas, tarp jų ir LŠS, įvyko konfliktas su Jaunosios Lietuvos organizacija. Stiprų politinį užnugarį turintys jaunalietuviai stengėsi perimti šaulių veiklos sritis (ne tik kultūrinę, bet ir karinę). Konfliktas sutapo su 1935 m. pradėta Sąjungos pertvarka. Jos sėkmingas užbaigimas (naujo LŠS įstatymo ir statuto priėmimas) garantavo šaulių galimybes toliau vystyti savo veiklą ir ją netgi išplėsti. Tokiu būdu jaunalietuvių keliama konkurencija buvo neutralizuota. Be to, reikia pažymėti, jog LŠS visą veiklos laiką netrūko ambicijų būti organizacija lydere, po savo organizacine struktūra sutelkiančia įvairių interesų visuomenės narius. Tai koreliuoja su ideologinėmis nuostatomis, jog, sukūrus „šaulio tipą“, visą likusią visuomenę reikėtų perauklėti tautine dvasia.

¹¹⁴⁵ Sudaryta pagal: LŠS rinktinių žinios apie priklausymą kitoms organizacijoms, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 191–228.

¹¹⁴⁶ Dangiras Mačiulis, „Moksleiviai ateitininkai nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): veikimo laisvė ir politinis režimas“, Bažnyčios istorijos studijos 3, Religija ir visuomenė nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.) (2010), 60.

V. LŠS SANTYKIAI SU LIETUVOS POLITINE VALDŽIA

Visuomeniškumas ir demokratija yra vieni iš svarbiausių LŠS ideologijos pagrindų, išryškėjusių dar kuriantis organizacijai. LŠS stengėsi visuomeninį pagrindą išlaikyti nepaisant savo specifinės veiklos, kurią siekė reglamentuoti Lietuvos Vyriausybė. Turėdama pakankamai plačią autonomiją, Sąjunga išsiskyrė iš kitų regione veikusių paramilitarinių organizacijų. LŠS ideologijos aspektus, susijusius su parlamentine ir demokratine santvarkomis, galima nustatyti dvejopai. Pirma, analizuojant LŠS narių tapimo nariais motyvus ir galimybes dalyvauti organizacijos valdyme. Juk visi asmenys LŠS priklausydavo savo noru, o iki 1935 m. su tam tikromis išlygomis buvo renkamos visų vadovavimo lygių šaulių padalinių vadovybės (Centro valdyba ir jos pirmininkas, rinktinių valdybos ir jų pirmininkai, būrių valdybos ir jų pirmininkai). Nepaisant to, drauge LŠS buvo tvirtai susijusi su Krašto apsaugos ministerija. Šioje situacijoje buvo užkoduotas konfliktas, kieno viršenybė bus organizacijos valdyme, t. y. krašto apsaugos ministro ir jo paskirto LŠS viršininko ar šaulių rinkto CV pirmininko? Egzistuojant tokiai situacijai, susiformavo dvilypė ir išskirtinė organizacijos veikimo sistema. V. Putvinskis, M. Šalčius ir kiti asmenys, susiję su LŠS kūrimo ištakomis, visuomet stengėsi pabrėžti demokratiškumo ir savanoriškumo principus, nes „demokratinėje tvarkoje visi žmonės turi lygias teises. Visi lygūs prieš savo rinktą valdžią, prieš teisumą, visiems vieni įstatymai“¹¹⁴⁷. Antra galimybė nustatyti LŠS ideologijos požiūrį į demokratinę santvarką ir visuomeniškumą galima nagrinėjant LŠS suvažiavimuose išreikštas šaulių pozicijas ir oficialiai deklaruotą poziciją spaudoje.

5.1. Demokratija ir šauliškumas

5.1.1. Požiūris į demokratinę santvarką ir šaulių pozicija 1926 m. perversmo metu

Formuojantis LŠS, svarbiu faktoriumi tapo jos priekyje stovintys asmenys. Analizuojant LŠS požiūrį į demokratiją, labai svarbi yra V. Putvinskio asmenybė. Jis, aiškindamas šaulių požiūrį į Lietuvos valstybės santvarką, rašė: „Demokratinei politikai turi atitikti tokia jau ir Lietuvos vidaus tvarka. Joje vyriausias viešpats bus ne koks nors karalius ar piliečių mažuma, bet patys piliečiai. Šeimnininkaus Lietuvoje visų žmonių rinkta ir kontroliuojama valdžia. Ji šeimnininkaus, tarnaus, bet neviešpataus.“¹¹⁴⁸ Taigi LŠS ideologija ir organizacinė struktūra buvo statoma ant demokratijos pagrindo, kuris buvo susietas su valstybės santvarka. Šaulių idėjos kūrimasis susijęs su tuo pačiu metu Lietuvoje besiformavusiu parlamentarizmu ir partiniu pliuralizmu. Tad natūralu, jog organizacija ir pavieniai šauliai negalėjo visiškai ignoruoti šio

¹¹⁴⁷ „Kokia tvarka duoda daugiau lygybės, demokratinė ar bolševikinė“, *Trimitas* 7 (1920), 4.

¹¹⁴⁸ Vladas Putvinskis, „Lietuvos šaulių uždaviniai“, *Trimitas* 1 (1920), 4.

klausimo. Svarbus šauliškumo aspektas buvo Sąjungos narių nuolatinis ugdymas ir švietimas, todėl V. Putvinskis siekė, kad jo iškelta idėja apie demokratiją virstu kūnu šaulių galvose ir elgsenoje. Ideologinius aspektus buvo būtina užfiksuoti teisės aktuose, kad šie drausmintų narius ir drauge oficialiai deklaruotų propaguojamas vertybes.

1920 m. svarstydamas LŠS įstatų projekte pažymėta, kad „Sąjunga yra nepartinė organizacija“ ir kad nariais gali būti visų partijų žmonės¹¹⁴⁹. V. Putvinskis netgi teigė, jog „statyti ekonominius programas, šauliams nėra reikalo, nei galimumo. Tas jau yra reikalas visokių partijų ir partijėlių, su kuriomis – šauliai kaip tokie, nieko bendro neturi“¹¹⁵⁰. Formuojantis organizacijai, jos vadovai stengėsi propaguoti apolitiškumo ir kartu pilietinio sąmoningumo ir savanoriško pasirinkimo principus. Tai buvo svarbus ideologinis aspektas. Jį nuolatos stengdavosi pabrėžti V. Putvinskis. LŠS valdyme, dar iki susirenkant Steigiamajam Seimui, buvo siekiama įtvirtinti esminius demokratijos principus. Ryškiausias to pavyzdys yra šaulių padalinių atstovų suvažiavimo organizavimas. Sąjungos lyderiai, nepasitarę ir nepadiskutavę su likusiais šauliais, nesiėmė vienašališkos atsakomybės spręsti ateities Šaulių sąjungoje.

Nepaisant teigiamo požiūrio į demokratiją ir politinį pliuralizmą, nebuvo vengiama įžvelgti ir šios sistemos ydų. 1923 m. paleidus I LR Seimą „Trimite“ teigta: „Dideliu pasigailėjimu tenka pažymėti, kad pas mus partingumas per daug įsivyravo. Partijos per daug aitrai ir tamsiai piešia viena kitą, dažnai teršiami yra daug pasidarbavusių vyrų vardai <...> Iki šiol ji gana skaisčiai išlaikė savo nepartingumo ir demokratingumo veidą <...> tas Sąjungos autoritetas galbūt yra didžiausias ir baisiausias ginklas priešams.“¹¹⁵¹ Tačiau tokia kritika šauliškume nėra ryški. Greičiausiai ji buvo epizodinė ir nulemta pavienių šaulių iniciatyvos.

1926–1927 m. organizacijoje telkėsi įvairių politinių partijų ir įsitikinimų asmenys (pavyzdžiui: Antanas Smetona – tautininkas, Mykolas Sleževičius – valstietis liaudininkas, Rapolas Skipitis – ūkininkų partijos narys). Šaulių daugiapartiškumą savo prisiminimuose yra pabrėžęs ir R. Skipitis, teigdamas, kad „Šaulių Sąjungoj sutartinai galėjo dirbti socialdemokratas Kipras Bielinis su krikščioniu demokratu Mykolu Krupavičiumi, o šiedu su liaudininku Mykolu Sleževičiumi, tautininku Antanu Smetona ir santariečiu Petru Leonu“¹¹⁵². Tačiau dar iki 1926 m. perversmo dalis kairiųjų politikų iš organizacijos pasitraukė. Kairiosios organizacijos skatino savo narius pasitraukti iš šaulių gretų, nes šauliai, nepritarę klasių kovai, kaltinti tuo, jog pritaria darbininkų išnaudojimui ir yra reikalingi „Lietuvos ponams ir kunigams“¹¹⁵³. Tokie pokyčiai buvo nulemti pasibaigusio Nepriklausomybės karo. Vis tik požiūriai į politinę, socialinę ir

¹¹⁴⁹ 1920 m. Šaulių sąjungos įstatų projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 14.

¹¹⁵⁰ Vladas Putvinskis, „Lietuvos šaulių uždaviniai“, *Trimitas* 1 (1920), 4.

¹¹⁵¹ „Kame glūdi šaulių sąjungos galybė“, *Trimitas* 165 (1923), 2.

¹¹⁵² Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant ...*, 155–156.

¹¹⁵³ Ištrauka iš 1924 m. Lietuvos socialdemokratinio jaunimo mėnesinio laikraščio, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 817.

ekonominę santvarką plačiose visuomenės gretose skyrėsi, tad natūraliai nebeatitiko buvusių lūkesčių. Įvykus perversmui ir 1927 m. paleidus Seimą, daugelis ir kitų politinių pažiūrų asmenų iš aktyvios veiklos LŠS pasitraukė. Iš kitos pusės ir pati LŠS organizacinė struktūra po truputį eliminavo galimybę valdžios organuose pasireikšti režimui nepritariantiems veikėjams. Nors būtina pažymėti, jog jokių oficialių veiksmų, nukreiptų prieš politinėms partijoms priklausančius šaulius, imtasi nebuvo.

LŠS ideologijoje buvo oficialiai propaguojamas apolitiškumas, bet tai nereiškė, jog šauliai negali dalyvauti politiniame valstybės gyvenime tiek kaip politinių partijų nariai, tiek kaip piliečiai, balsuodami rinkimuose. Priešingai, vykstant rinkimams į visus LR seimus, „Trimate“ ir CV leidžiamuose atsišaukimuose piliečiai buvo raginami kuo aktyviau dalyvauti rinkimuose, nes „Demokratinėj valstybėj yra svarbiausia piliečių teisė patiems rinkti savo krašto reikalų tvarkytojus, įstatymų leidėjus“¹¹⁵⁴. Taigi ideologiškai LŠS jokių politinių tikslų neturėjo ir oficialiai deklaravo politinio pliuralizmo reikalingumą ir parlamento svarbą. Kartu galima teigti, jog LŠS vadovybė, adresuodama šiuos atsišaukimus ne tik šauliams, bet visai visuomenei, siekė daryti įtaką jų pilietiniams veiksams.

Reikšmingas įvykis Lietuvos politiniame gyvenime ir LŠS retorikoje buvo Steigiamojo Seimo rinkimai ir jo atidarymas. Dar 1920 m. pradžioje pradėti formuoti specialūs šaulių daliniai, kurie buvo numatyti Steigiamojo Seimo apsaugai¹¹⁵⁵. Steigiamojo Seimo darbo pradžią šauliai pasitiko džiaugsmingai: „Seimo reikšmė yra tame, kad jis sudarys tokią tvarką, kad mums bus lengva dirbuotis savo ir Tėvynės labui. <...> Seimo nariai neis patys su šautuvu kautis su priešininku, bet jie padės mums sudaryti tokią Tėvynės apsaugą, kuri kuo pigiau mums kaštuotų.“¹¹⁵⁶ Taigi išreikštos dvi viltys. Pirma, dėl teisinės bazės šaulių veiklai (tėvynės gynimui sukūrimo). Antra, sutvarkyta krašto apsaugos sistemos finansavimo tvarka. Steigiamajam Seimui pradėjus darbą neišvengta kuriozų. Šaulių būriai stengėsi „patarti ir pamokyti“ parlamentarų. Pavyzdžiui, Ramygalos šaulių būrys reikalavo baudžiamajon atsakomybėn patraukti lenkų frakcijos atstovus¹¹⁵⁷. Faktas, kad tokie pareiškimai buvo spausdinami „Trimate“, rodo, jog išsakytai pozicijai pritarė ir pati LŠS vadovybė.

Siekis pakreipti LŠS veiklą politine kryptimi matomas Centro valdybos pirmininku išrinkus V. Krėvę-Mickevičių. Mindaugo Tamošaičio nuomone, šio asmens vadovavimo laikotarpiu organizacija buvo politizuota¹¹⁵⁸. Dėl to nekyla jokių abejonių. 1923 m., artėjant rinkimams į II Seimą, CV pirmininkas iškėlė iniciatyvą, kad šauliai sudarytų atskirą sąrašą ir dalyvautų šiuose

¹¹⁵⁴ „Ruoškimės svarbią pareigą atlikti“, *Trimitas* 31 (1922), 1.

¹¹⁵⁵ 1920 02 26 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 28, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 36.

¹¹⁵⁶ L. Šaulys, „Steigiamasis“, *Trimitas* 1 (1920), 34.

¹¹⁵⁷ „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 29 (1921), 29.

¹¹⁵⁸ Mindaugas Tamošaitis, *Vinco Krėvės-Mickevičiaus politinė biografija: Rašytojo tragedija politikoje* (Vilnius: Gimtasis žodis, 2012), 77.

rinkimuose. Toks ideologinis pokytis buvo aiškinamas reikalingumu gelbėti valstybę, nes politinės partijos nesugeba susitarti dėl valdžios. To įrodymas nesėkmingai dirbęs I Seimas. CV narių nuomonės šiuo klausimu skyrėsi. Dešiniųjų pažiūrų politiniai veikėjai arba jiems prijaučiantys (A. Bružas, L. Vailionis, S. Šilingas) pritarė idėjai, teigdami, jog Lietuvai tikrai yra iškilęs pavojus, nes didžiosios partijos ir vėl nesugebės susitarti dėl valdžios. Šiai idėjai priešinosi kairieji M. Sleževičius ir J. Staugaitis bei demokratas V. Putvinskis. Jie oponuodami teigė, kad Sąjungos dalyvavimas rinkimuose su savo sąrašu „gali jai padaryti daug žalos, suskaldant šaulius į aiškias partines grupes“¹¹⁵⁹. Atsižvelgiant į jų argumentą, galima manyti, jog partiškumas matytas kaip viena iš didžiausių problemų ir pavojų šauliškajai ideologijai.

CV nusprendė šiuo klausimu sužinoti platesnės LŠS narių grupės nuomonę. 1923 m. kovo 29 d. buvo sušaukta speciali LŠS konferencija. Joje buvo sprendžiamas klausimas dėl esminių ideologinių pokyčių. Buvo siekiama organizaciją pasukti politiniu keliu ir panaikinti apolitiškos organizacijos ideologinį pagrindą. Konferencijos metu kalbėję V. Krėvė-Mickevičius ir A. Bružas siūlė gelbėti Lietuvą ir dalyvauti Seimo rinkimuose. Tačiau šiam pasiūlymui karštai oponavo M. Sleževičius. Anot jo, „Sąjunga, kaipo ginkluota organizacija, neturi teisės dalyvauti su savo sąrašais rinkimuose. Sąjungos pavestieji atstovai galėtų kitoms partijoms pristesti savo diktatūrą“. Jam pritarė ir R. Skipitis, pabrėždamas, jog „Šauliai gali ir privalo dalyvauti Seimo rinkimuose tik ragindami visus lietuvius dalyvauti balsavime“¹¹⁶⁰. Didžioji dalis šaulių kategoriškai nesutiko tapti politine organizacija ir dalyvauti Seimo rinkimuose. Taip buvo suduotas skaudus smūgis CV pirmininko autoritetui ir ambicijoms. Tapo aišku, kad platesnėse LŠS narių gretose jis neranda pritarimo.

Taigi po šio sprendimo šauliai rinkimuose į II Seimą dalyvavo tokiomis pačiomis formomis kaip ir anksčiau. Šauliai ir visuomenė buvo raginama aktyviai dalyvauti rinkimuose, nebalsuoti už mažų nežinomų grupių kandidatus ir, svarbiausia, joku būdu nebalsuoti už bolševikus arba sąrašus, kur jie yra įrašyti¹¹⁶¹. Tačiau LŠS CV pirmininkas ir toliau stengėsi pakeisti LŠS ideologiją. Jis įsivaizdavo, kad LŠS turėjo aktyviau dalyvauti politinėje veikloje. 1924 m. pradžioje, jau veikiant II LR Seimui, „Trimite“ pasirodė V. Krėvės-Mickevičiaus straipsniai simboliškais pavadinimais „Pakreipkim vairą“¹¹⁶² ir „Tėvynė pavojuje!“¹¹⁶³. Juose buvo puolama Lietuvos Vyriausybė dėl nesėkmių užsienio politikoje, ypač aštriai keltas Vilniaus priklausomybės klausimas. Valdžia kaltinta tuo, kad neatskleidžia visuomenei tikrosios tiesos apie tarptautines derybas dėl Vilniaus ir pan. Dėl šių „Trimite“ publikuotų straipsnių KAM

¹¹⁵⁹ 1923 03 28 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 107, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 11.

¹¹⁶⁰ Abas, „Seimo rinkimai ir šauliai“, *Trimitas* 134 (1923), 17–19.

¹¹⁶¹ A. Bružas, „Ruoškimės į rinkimus“, *Trimitas* 136 (1923), 23.

¹¹⁶² Vincas Krėvė-Mickevičius, „Pakreipkim vairą“, *Trimitas* 170 (1924), 1–5.

¹¹⁶³ Vincas Krėvė-Mickevičius, „Tėvynė pavojuje“, *Trimitas* 175 (1924), 1–3.

ministras įsakė LŠS viršininkui kpt. P. Klimaičiui cenzūruoti laikraštį, kad jame nebūtų spausdinami politiniai straipsniai. Šiam sprendimui vienbalsiai pasipriešino visi CV nariai¹¹⁶⁴, taip pademonstruodami savo visuomeninę autonomiją ir pagilindami konfliktą su KAM.

Ši V. Krėvės-Mickevičiaus kritika visų pirma buvo nukreipta prieš visas tuo metu valdžioje buvusias partijas. Faktiškai šiais straipsniais jis išsakė savo neįgyvendintas politines ambicijas. Šie straipsniai susilaukė didelio ažiotažo. Tuo metu LŠS CV veikė įvairių politinių partijų atstovai (valstiečiai liaudininkai Jonas Staugaitis, M. Sleževičius, R. Skipitis, LDF atstovai P. Raulinaitis ir K. Ambrozaitis, LKDP atstovas M. Krupavičius, LŪS narys S. Šilingas ir Tautos pažangos partijos lyderis A. Smetona), todėl kilo nemenkas pasipiktinimas dėl tokios pirmininko pozicijos. Iš esmės tokia LŠS CV sudėtis atitiko LŠS ideologinę poziciją būti ne partine organizacija, o platforma, kurioje gali veikti įvairių politinių partijų atstovai. J. Staugaitis CV posėdyje pareiškė, jog „tokie straipsniai neturėjo būti dedami be Centro valdybos žinios ir, kad pasielgimas yra kenksmingas valdžios subsidijuojamai Sąjungai“¹¹⁶⁵. V. Krėvės-Mickevičius, atsakydamas į pastabą, teigė, jog išsakė savo asmeninę nuomonę ir apkaltino J. Staugaitį siūlymu dėtis ne su rusais ir vokiečiais, bet su lenkais¹¹⁶⁶. Sąjungos vadovybė šiuo klausimu skilo į dvi dalis. CV pirmininko stojo ginti jo bendražygiai A. Bružas ir A. Smetona. Konfliktas tarp CV narių dėl požiūrio į politiką tęsėsi kitame CV posėdyje. Jame J. Staugaitis raštu pateikė savo pastabas CV pirmininkui. S. Šilingas pasiūlė nariams balsuoti už tai, jog pirmininkas nepažeidė nustatytos straipsnių publikavimo tvarkos. Nors balsavimo rezultatai buvo naudingi V. Krėvei-Mickevičiui (5 už, 2 prieš, 3 susilaikė), jis atsistatydino iš CV pirmininko ir CV nario pareigų. Jo pavyzdžiu pasekė politinis bendražygis A. Smetona. Bene geriausiai V. Krėvės-Mickevičiaus pirmininkavimo metu susidariusią situaciją LŠS apibūdino Klaipėdos krašto šaulių atstovas J. Brūvelaitis, teigdamas, jog CV jis matė partinę kovą, kuri buvo grėsmė Sąjungos gyvavimui¹¹⁶⁷.

Taigi pakankamai trumpas V. Krėvės-Mickevičiaus vadovavimo LŠS laikotarpis buvo audringas, nes buvo siekiama pakeisti vieną iš LŠS ideologijos aspektų – organizacijos veiklą pakreipti į politinę sritį, paverčiant ją politine partija. Šiuo atveju didžioji dalis LŠS vadovybės (CV, skyrių ir būrių vada) nepritarė tokiems pokyčiams. V. Krėvės-Mickevičius kartu su A. Smetona siekė pasinaudoti LŠS ir įgyvendinti savo politinius tikslus, nes Tautos pažangos partija (vėliau LTS) Lietuvos gyventojų pasitikėjimo seimų rinkimuose taip ir nesulaukdavo, tad buvo norima pasinaudoti to meto visuomenėje populiarios organizacijos vardu ir pasiekti politinius tikslus. Nepaisant to, kad LŠS vadovybės ir eilinių šaulių gretose A. Smetona ir V.

¹¹⁶⁴ 1924 02 22 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 4, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 32.

¹¹⁶⁵ 1924 02 22 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 4, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 33.

¹¹⁶⁶ Ibid.

¹¹⁶⁷ 1924 02 29 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 5, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 113, l. 35.

Krėvė-Mickevičius nesulaukė palaikymo, jie ir toliau liko LŠS narių gretose. Istoriografijoje teigiama, jog V. Krėvė-Mickevičius buvo vienas iš LŠS ideologinių lyderių¹¹⁶⁸. Tačiau gilesnė jo pirmininkavimo CV analizė to nepatvirtina. Iš tiesų žymusis rašytojas tik siekė tapti ideologijos formuotoju ir lyderiu, tačiau jam tai nepavyko.

Nepasikeitus LŠS ideologijai, politinių partijų ir dalyvavimo politiniuose procesuose požiūris išliko toks pat. Organizacija nekėlė sau tikslų tapti politine jėga, tačiau siekė, kad šaulių balsas būtų girdimas politinėje sistemoje. Artėjant rinkimams į paskutinį demokratinį Seimą, 1926 m. buvo agituojama balsuoti tik už išsilavinusius ir patriotiškus asmenis. Pabrėžta, jog šauliai pasisako už koalicinę valdžią, t. y. būtinybę partijoms susitarti dėl valdymo. Bet svarbiausia buvo tai, kad „sodžiaus gyventojai labiau eitų, negu pereituose rinkimuose“¹¹⁶⁹. Rinkimų į III Seimą rezultatus LŠS oficiozas „Trimitas“ vertino teigiamai ir viltingai. Bet ne dėl valstiečių liaudininkų sėkmės, o dėl to, jog rinkimai ir koalicijos formavimas įvyko demokratiškai. Drauge buvo išreikšta viltis, kad ši valdžia neapleis krašto apsaugos reikalų ir šioje srityje išnaudos visuomeninių organizacijų (žinoma, visų pirma LŠS) iniciatyvą¹¹⁷⁰. III Seimo daugumoje netrūko šauliškų aspektų. Valstiečių liaudininkų lyderiai M. Sleževičius, J. Staugaitis ir K. Grinius buvo aktyvūs šauliai, todėl LŠS neliko be dėmesio. Naujosios Vyriausybės programoje buvo pabrėžta, kad LŠS „bus patobulinta ir sustiprinta“¹¹⁷¹. Atsižvelgiant į tai, kad naujajai Vyriausybei vadovavo šaulys M. Sleževičius, Sąjungos vadovybė vylėsi, jog valdžia tinkamai supras organizacijos idėją ir nemėgins pakeisti visuomeninio Sąjungos pobūdžio, paverčiant ją valstybine struktūra¹¹⁷².

Kertinis įvykis Lietuvos demokratijoje – 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas – LŠS ideologijos taip staigiai, kaip Lietuvos politinės sistemos, nepakeitė. R. Skipitis teigia, kad po 1926 m. perversmo „visuomeninis demokratinis pradas palaipsniui iš Šaulių Sąjungos turėjo trauktis ir užleisti vietą kariniam biurokratiniam pradui“¹¹⁷³. Kalbant apie moralę galima teigti, jog LŠS privalėjo ginti demokratinę Lietuvos valdžią nuo perversmininkų. Nes LŠS visuomet pabrėžė demokratijos svarbą, tačiau nieko panašaus neįvyko. Tai galima paaiškinti kaip įvykusio fakto priėmimą ir susitaikymą su esama situacija, siekiant toliau vadovautis savo ideologiniais principais. Prie to stipriai prisidėjo pačių valstiečių liaudininkų ir kitų valdžioje buvusių politikų pasyvi pozicija perversmo metu. Šaulių elgesys nesiskyrė nuo kitų organizacijų ir netgi politinių partijų elegesio.

¹¹⁶⁸ Jokubauskas et al., *Valia priešintis* ..., 33.

¹¹⁶⁹ Šaulys Š., „Pilietinė pareiga“, *Trimitas* 17 (1926), 541.

¹¹⁷⁰ Šaulys Š., „Po rinkimų“, *Trimitas* 18 (1926), 572–574.

¹¹⁷¹ „1926 06 22, I sesija, 10 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1926), 14.

¹¹⁷² „Kaip patobulinti ir sustiprinti mūsų Sąjungą“, *Trimitas* 24 (1926), 764.

¹¹⁷³ Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant* ..., 156.

Prieš perversmą 1926 m. birželio mėnesį vykusiame LŠS suvažiavime tuometinis CV pirmininkas M. Šalčius priėmė pas prezidentą K. Grinių teigė: „Pašauk mus, aukštasai Prezidente, ir mes kaip vienas eisime paskui Tave.“¹¹⁷⁴ Bet šiems žodžiams nebuvo lemta išsipildyti. Iš postų verčiama valdžia viešai nereiškė stipraus pasipiktinimo ir nekvietė ginti demokratijos, todėl šauliai laikėsi pasyviai. Nepaisant visuomeninio LŠS pobūdžio, ji buvo sukarinta organizacija ir laukė įsakymų iš vyresnybės. Juo labiau jog perversmą vykdė Lietuvos karininkija, kuri buvo vertinama šaulių gretose. Analogiją galima matyti ir 1940 m. birželio mėnesį. Būtina pastebėti, kad LŠS nesukilo prieš naująją valdžią, nes jos tikslai nesiskyrė nuo LŠS tikslų. Vilniaus krašto atgavimas ir visuomenės kariškas apmokymas buvo tiek LŠS, tiek ir valdžios programose. Po perversmo LŠS veikla nebuvo uždrausta, ji ir toliau turėjo valdžios leidimą ir paramą veikti. Taip pat ir toliau buvo akcentuojama, kad LŠS yra nepartinė organizacija. LŠS vadovybė bandė organizacijos narius atitraukti nuo politinių dalykų ir taip nesukelti valdžios pykčio.

Be to, analizuojant šaulių laikyseną perversmo metu, verta atkreipti dėmesį į simbolišką dalyką. Tiek K. Grinius, tiek ir A. Smetona buvo šauliai, ne kartą diskutavę šauliškos veiklos klausimais, o 1922 m. netgi išrinkti į Vyriausiąjį šaulių teismą¹¹⁷⁵. Vertinant įvykusius pokyčius, teigta: „Mus šaulius, tas džiugina dar ir todėl, kad p. Respublikos Prezidentas Antanas Smetona, taip pat, kaip ir buv. prezidentas dr. K. Grinius, yra šaulys.“¹¹⁷⁶ Taigi šauliams ir visuomenei buvo siekiama įteigti, kad įvyko ne perversmas, o natūralus valdžios pasikeitimas, akcentuojant, jog šauliai buvo ir liko Lietuvos politinėje valdžioje. LŠS oficioze „Trimitė“ labai gerai atsispindi politinės valdžios virsmas – ant 1926 m. žurnalo nr. 49 viršelio puikuojasi K. Griniaus, kuris sveikinamas artėjančio jubiliejaus proga, atvaizdas¹¹⁷⁷, o štai tų pačių metų nr. 50, pasirodęs praėjus savaitei nuo perversmo, yra su A. Smetonos atvaizdu ir sveikinimu naujam valdžiai. Taigi politiniai pokyčiai šauliškoje komunikacijoje buvo pateikiami kaip natūralūs pokyčiai.

Naujoje valdžioje, kaip ir prieš tai demokratiškai išrinktoje, netrūko šaulių. Teisingumo ministru tapo S. Šilingas, valstybės kontrolieriumi paskirtas A. Milčius, o svarbiausią prezidento postą užėmė A. Smetona¹¹⁷⁸. Politinę reikšmę praradusio Seimo vadovybėje taip pat dominavo šauliai: I vicepirmininku tapo M. Krupavičius, II vicepirmininku – K. Ambrozaitis, o II sekretoriumi – P. Jočys¹¹⁷⁹. Šio politinio virsmo metu LŠS CV laikėsi pasyviai. Vienintelė reakcija – įsakymo šauliams išplatinimas. Jame buvo nurodyta „ramiai laikytis ir jokių žygių be

¹¹⁷⁴ „Penktas visuotinas Lietuvos šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimitas* 25 (1926), 817.

¹¹⁷⁵ 1922 06 29–07 03 LŠS suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 185, l. 11.

¹¹⁷⁶ V., „Respublikos Prezidentas A. Smetona“, *Trimitas* 3 (1927), 65–66.

¹¹⁷⁷ Petras Ruseckas, „Respublikos prezidento d-ro K. Griniaus sukaktuvės“, *Trimitas* 49 (1926), 1472–1474.

¹¹⁷⁸ *Trimitas* 50 (1926), 1496–1500.

¹¹⁷⁹ A., „Seimas“, *Trimitas* 50 (1926), 1507.

Centro valdybos žinios nedaryti“, taip pat buvo apeliuojama į užsienio priešų grėsmę¹¹⁸⁰. Įsakymas buvo išplatintas siekiant šauliams paaiškinti organizacijos laikyseną pokyčių metu. Be to, buvo siekiama užkirsti kelią šaulių pasipiktinimui arba veiksams norint apginti demokratinę santvarką.

Keičiantis Lietuvos politinei sistemai, ypač 1927 m. paleidus Seimą, rodosi, turėjo keistis ir LŠS ideologinės nuostatos, susijusios su politika. Tačiau radikalūs pokyčiai neįvyko. Esmine to priežastimi verta laikyti V. Putvinskio asmenybę. Jo rūpesčiu buvo stengiamasi ir toliau LŠS išlaikyti platforma, kurioje sutarimą randa visų politinių jėgų atstovai. Po 1926 m. perversmo įvykusių politinių pokyčių kontekste buvo reikšminga V. Putvinskio mintis: „demokratinė valstybė yra tik ta, kurioje demokratijos principai vadovauja visuose žmonių ir jų organizacijų tarpusaviuose santykiuose. Gali atsitikti, kad valstybės viduje gyvenimas eina demokratiškesne vaga, negu jos valdžios sistema.“¹¹⁸¹ Taigi LŠS ideologijos lyderis tiesiogiai valdžios netapatino ir nesiejo su žmonių visuma ir manė, kad demokratija gali išlikti. Tačiau valdžia siekė Sąjungą pajungti savo tikslams, todėl buvo pasinaudota LŠS visuomeniniu pobūdžiu ir pamėginta daryti įtaką organizacijai per pačių šaulių renkamus atstovus. Taigi organizacine prasme LŠS struktūra keitėsi.

Tai, kad LŠS politinių pažiūrų kontekste nebuvo absoliučiai vienalytė, patvirtina padėtis kai kuriose šaulių rinktinėse. 1927 m. rutuliojosi konfliktas tarp žemaičių katalikų, dirbusių Telšiuose ir apylinkėse leistame laikraštyje „Žemaičių prietelis“, ir vietos šaulių. Pastarieji atvirai buvo kaltinami kairiosiomis pažiūromis ir leidimų laikyti ginklą išdavimu nepatikimiems asmenims, kurie gąsdina kunigus ir kitus tikinčiuosius. Labiausiai klievo tuometiniam rinktinės vadui Dirkiui¹¹⁸².

Nors tiek prieš perversmą, tiek ir po jo LŠS akcentavo savo nepartiškumą ir nešališkumą politiniuose klausimuose, tačiau skyrėsi požiūris į narius, priklausančius politinėms partijoms. Iki 1926 m. perversmo visose centrinėse LŠS valdymo institucijose (Centro valdyboje, Kontrolės komisijoje ir Vyriausiam šaulių teisme) netrūko politikų, atstovaujančių įvairioms politinėms partijoms. Pavyzdžiui, 1926 m. birželio mėnesį išrinktoje CV darbavosi J. Staugaitis, V. Krėvė-Mickevičius, R. Skipitis, P. Leonas¹¹⁸³. Taigi įvairių politinių pažiūrų asmenys. Jau po perversmo, 1928 m. pirmoje išrinktoje CV politinių partijų atstovų nebeliko, drauge netrūko režimui palankių asmenų. Juos galima sugrupuoti į dvi grupes, t. y. politinei valdžiai palankūs LŠS kūrėjai ir karininkai. CV nariais tapo ir iki tol itin aktyviais šauliais buvę A. Žmuidzinavičius, A. Graurogkas, J. Brūvelaitis, L. Vailionis, A. Marcinkevičius ir karininkai

¹¹⁸⁰ „Lietuvos šauliai“, *Trimitas* 50 (1926), 1500.

¹¹⁸¹ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, ..., 85.

¹¹⁸² „Kas ir kaip tvarko šaulius“, *Žemaičių prietelius* 15 (1927), 6.

¹¹⁸³ „Nauja L. Š. Sąj. Centro valdyba“, *Trimitas* 24 (1926), 775.

gen. ltn. T. Daukantas (iki tol taip pat buvo CV nariu), plk. ltn. S. Rusteika, plk. ltn. J. Vėgėlis, plk. ltn. J. Kazitėnas ir mjr. J. Šarauskas. Atskirai verta pažymėti, kad į CV išrinktas buvo ir tuometinis VRM Piliečių apsaugos departamento direktorius A. Staškevičius, kuris iki tol nedalyvavo aktyvioje šauliškoje veikloje. Šis departamentas kontroliavo visą policijos sistemą Lietuvoje. Vienintelis ryškus demokratas LŠS valdžioje buvo V. Putvinskis, kuris tapo CV nariu, nes kaip garbės pirmininkas turėjo nuolatinio CV nario teises¹¹⁸⁴. Tad šioje Centro valdyboje jau nebebuvo kitų politinių partijų atstovų. Be to, ryškus karininkijos skaičiaus padidėjimas taip pat vertintas kaip valdžios siekis aktyviau kontroliuoti šaulius. Žinoma, pagal LŠS teisės aktus už pretendentes į Sąjungos institucijas balsuodavo visi suvažiavimo delegatai, tačiau po perversmo nemaža dalis opozicinių politinių partijų atstovų vengė dalyvauti LŠS veikloje, jų kandidatūros nebuvo keltos. Formalių suvaržymų nebuvo fiksuojama. Svarbu tai, kad 1928 m. įvyko paskutinis LŠS suvažiavimas, kai organizacijos ideologinis pagrindas dar buvo visuomeninis. Kitas suvažiavimas įvyko tik 1936 m., jau pertvarkius LŠS pagal naująjį įstatymą.

Taigi kertinė data ideologijos virsme buvo ne 1935 m., o 1929-ieji – V. Putvinskio mirties metai. Dar iki 1935 m. LŠS organizacinė struktūra nebeveikė pagal „Putvinskio LŠS“ deklaruotus visuomeniškumo ir demokratiškumo principus. Palaipsniui Sąjunga tapo A. Smetonos režimo pagalbininke telkiant visuomenę ir mobilizuojant ją paklusti „tautos vadui“.

Valstybinio šauliškumo periodas, oficialiai prasidėjęs 1935 m., turėjo šešerių metų „parengiamąjį“ laikotarpį. Po 1929 m. LŠS vadovybė formavo požiūrį, kad šauliams kištis į politiką yra nevalia, akcentuotas paklusimas, drausmė ir ištikimybė valstybei. Pakankamai rimtas šaulių pozicijos patikrinimas buvo diskusijos dėl 1929 m. rudenį pasikeitusios Vyriausybės. Sąjungos vadovybė išreiškė visišką pritarimą ir pavaldumą prezidentui: „Mes, kaip šauliai, eidami savo ideologiją, negalime dalyvauti valdžios sudarymo diskusijose ir reikšti pageidavimus dėl vienos ar kitos vyriausybės. Lygiai, kaip ir kariuomenė, mes palaikome ir klausome kiekvieną esamą vyriausybę, kuri remiasi tautiniais pagrindais.“¹¹⁸⁵ Taigi santykinai pačių šaulių išrinkta LŠS vadovybė (tik LŠS viršininkas buvo paskirtas KA ministro) nuvedė šaulius prie visuomeninio ir demokratinio ideologinio pagrindo organizacijoje sunaikinimo. Nors oficialiai ir toliau buvo deklaruojama, jog LŠS yra nepartinė ir nepolitinė organizacija, tačiau pasikeitė deklaruojamas požiūris į politines partijas. Jos buvo susietos su tuo, kas yra laikina, tarsi pereinamasis laikotarpis: „Tėvynė buvo tada, kada nei krikščionių demokratų, nei liaudininkų, nei socialdemokratų, nei kitokių vardų negirdėjo Lietuvos žemelė. <...> Skaudžiai nusidėtų tėvynei ir tie asmenys, grupės ar ištisos partijos, kurios mėgintų Šaulių Sąjungą į savo

¹¹⁸⁴ „VI-as visuotinas Šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimitas* 25 (1928), 828.

¹¹⁸⁵ „Šauliai!“, *Trimitas* 41 (1929), 681.

politinį bučį įtraukti.“¹¹⁸⁶ Taigi pirminiai LŠS ideologijos principai politiškai pripažino politinių partijų, gerbiančių demokratiją, reikalingumą, tačiau po 1926 m. šios nuostatos palaipsniui buvo pakeistos. Politinių partijų įtaka valstybei buvo sumenkinta. Stengtasi įrodyti, kad daugybės partijų buvimas yra žalingas valstybei. Šie pokyčiai yra būdingi ne tik LŠS, bet ir likusiai Lietuvos visuomenei. Tačiau LŠS gretose esantiems asmenims šias žinias buvo galima perduoti daug greičiau, pasinaudojant sukarintos drausmės principais. Po 1929 m. šaulių gretose įsitvirtino paklusimo valdžiai, kuri buvo susieta su prezidentu ir jam ištikima Vyriausybė, principas. Šie ideologiniai pokyčiai plačiau bus nagrinėjami kitoje dalyje.

Galima konstatuoti, kad po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Šaulių sąjungą buvo siekiama panaudoti politinės valdžios darbams sustiprinti ir paremti. LŠS lyderiai, aiškiai suvokdami pasikeitusią situaciją, nusprendė sutikti su neformaliais valdžios siekiais. Todėl į Centro valdybą buvo priimti asmenys, kurių dėka organizacijos kontrolė padidėjo. Ilgainiui šauliškoje ideologijoje akcentuoti demokratiškumo principai buvo panaikinti, o šauliškoje retorikoje naudoti nebent tik deklaratyviai.

5.1.2. Šauliškasis veiksnys Lietuvos seimų darbe (1920–1940 m.)

Šauliškąjį veiksnių Lietuvos parlamentų istorijoje išsamiau yra nagrinėjęs tik Gintaras Žilinskas¹¹⁸⁷. Jis analizavo pirmus du LŠS įstatymus (1921 m. ir 1924 m.), apžvelgė jų priėmimo aplinkybes, išryškino kai kurių Lietuvos politikų ir politinių jėgų požiūrį į šią sukarintą organizaciją. Teisinius LŠS veiklos pagrindus ir šaulius Lietuvos parlamentuose yra nagrinėjęs Audrius Skaistys¹¹⁸⁸. Savo tyrime jis pagrindinį dėmesį skyrė šaulių įžado arba priesaikos reikšmei, kaitai ir pan. Šiame poskyryje bus tikslinamos istoriografinės nuostatos, analizuojant LŠS narių partinę priklausomybę demokratiškų seimų veiklos metu (1920–1926 m.) ir mėginant nustatyti LŠS narių, buvusių visų LR seimų nariais, skaičių. Tai leis išnagrinėti LŠS ideologijos požiūrį į politines sistemas ir parodys, kad 1919–1940 m. šaulių politinės pažiūros nebuvo vienalytės, o nuolatos kito dėl vidinių valstybės ir organizacijos pokyčių.

Nors istoriografijoje LŠS narių politinei priklausomybei atskirų tyrimų nėra skirta, tačiau dažniausiai šios organizacijos nariai laikomi dešiniųjų politinių jėgų talkininkais. Tokį požiūrį į LŠS ideologijos santykį su politinėmis pažiūromis ir šaulių partinę priklausomybę lėmė keletas faktorių. Pirma, visi LŠS įstatymai buvo priimti valdžioje esant dešiniams (krikščionims demokratams arba tautininkams). G. Žilinsko teigimu, socialdemokratams, dirbusiems

¹¹⁸⁶ Šaulys, „Šaulių Sąjunga ir politika“, *Trimitas* 42 (1929), 698.

¹¹⁸⁷ Gintaras Žilinskas, „Lietuvos Respublikos Seimai ir Šaulių Sąjunga“, in *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos Nepriklausomybė* (Vilnius: žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993), 37–50.

¹¹⁸⁸ Audrius Skaistys, „Šaulio priesaikos misija ir jos įgyvendinimas“, *Socialinių mokslų studijos* 3 (2011), 687–708.

Steigiamajame Seime, LŠS „buvo nepriimtina, nereikalinga organizacija“¹¹⁸⁹. Antra, po 1926 m. valstybės perversmo šauliai tapo svarbia A. Smetonos valdymo sistemos atrama, kuria „tautos vadas“ aktyviai naudojosi. T. Balkelis teigia, kad po perversmo šauliai „veikė kaip jo [A. Smetonos – M. N.] politinė policija bei vidaus saugumo instrumentas“¹¹⁹⁰. Tai patvirtina teiginį dėl istoriografinių pozicijų. Be to, nenuginčijamas faktas, jog A. Smetonos prezidentavimo metu šauliams, priešingai nei kitoms didelėms visuomeninėms organizacijoms, nebuvo uždrausta veikti. Netgi priešingai, Sąjungai buvo skirtas dar didesnis valdžios dėmesys ir pagalba. Trečia, iki XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos nebuvo vedama sisteminga LŠS narių statistika ir renkami duomenys apie šaulių priklausymą kitoms organizacijoms ir politinėms partijoms, todėl sudėtinga pateikti tikslią statistiką dėl šaulių partinės priklausomybės. O ketvirtajame dešimtmetyje daliai politinių partijų, tapus neaktyvioms arba veikiant pusiau pogrindyje, tokia informacija buvo nebeaktuali (išskyrus apie priklausymą Lietuvos komunistų partijai). Buvo renkamos žinios tik apie šaulių priklausomybę kitoms visuomeninėms organizacijoms. Ketvirta, nebuvo atlikta išsamaus tyrimo, kuris leistų pamatyti aiškų LŠS ideologijos ir LŠS narių (vadovybės ir eilinių narių) požiūrį į politinę sistemą ir politines ideologijas. Žinoma, svarbu atskleisti santykį tarp LŠS vadovybės, ideologijos lyderių ir eilinių šaulių, veikusių miesteliuose.

Nustatyti tikslų šaulių parlamentarų skaičių yra pakankamai problemiška, nes nėra išlikusių visų šaulių asmens bylų, ypač tų, kurie tapo ar galėjo būti organizacijos nariais 1919–1922 m. Pavyzdžiui, keletas Steigiamojo Seimo ir vėlesnių seimų narių kovų dėl Lietuvos Nepriklausomybės metais kovojo partizanų junginiuose¹¹⁹¹, bet duomenų apie jų narystę LŠS nerasta. Atsižvelgiant į glaudžias partizanų būrių ir LŠS sąsajas, galima prielaida, kad jie taip pat galėjo būti šauliais. Be to, tiriant kai kurių parlamentarų biografijas, nėra aišku, iki kada jie buvo LŠS nariais. Duomenų apie jų priėmimą ir pašalinimą trūksta, nes dalis parlamentarų priklausė ne didžiųjų miestų, o įvairiausių kaimų ar miestelių būriams. Šiuo atveju kai kurie Steigiamojo Seimo nariai galėjo tapti šauliais tik pasibaigus kadencijai arba atvirkščiai. I–IV seimuose besidarbavę asmenys jau galėjo nebebūti organizacijos nariais. Taigi sudėtinga nustatyti asmenis, kurie tikrai buvo LŠS nariais, ir dar sudėtingiau nustatyti, kurie iš jų save tapatino su šauliais, dirbdami šalies parlamente. Vis dėlto, siekiant ištirti šauliškosios ideologijos raišką visuomenėje, galima daryti prielaidą, kad net ir iš organizacijos išėję arba tik šiek tiek vėliau jos nariais tapę parlamentarai taip pat buvo jos paveikti.

¹¹⁸⁹ Žilinskas, „Lietuvos Respublikos Seimai ...“, 38.

¹¹⁹⁰ Balkelis, „Piliečiai kareiviai ...“, 167.

¹¹⁹¹ Pvz., Stasys Balčas. *In Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas* (Vilnius: VPU leidykla, 2006), 75–77.

Mėginimų suskaičiuoti šaulius parlamentarus būta¹¹⁹². Tačiau tyrimai neatskleidžia viso parlamentarų biografinio vaizdo, todėl disertacijoje kai kurie duomenys yra koreguojami ir tikslinami. Pavyzdžiui, remiantis „Lietuvos Steigiamojo Seimo narių biografinių žodynu“, Steigiamajame Seime per visą kadenciją 1920–1922 m. iš viso dirbo 22 šauliai¹¹⁹³. Tačiau ne prie visų šiame parlamente dirbusių asmenų yra nurodyti duomenys, bylojantys apie jų narysę LŠS. Tarp tokių reikėtų įtraukti organizacijos Centro valdyboje dirbusius Kiprą Bielinį¹¹⁹⁴ ir Mykolą Krupavičių, LŠS Garbės teisme besidarbavusį prezidentą Kazį Grinių¹¹⁹⁵ ir Steigiamojo Seimo narį Juožą Pronskų (priklausė LŠS Literatų komisijai ir darbavosi šaulių laikraštyje „Trimitas“). Todėl šioje disertacijoje pateiktą Lietuvos Respublikos seimų narių šaulių skaičių gali pakoreguoti išsamesnė kiekvieno parlamentaro veiklos ir gyvenimo analizė.

LŠS nariai, dalyvavę Steigiamajame ir vėlesniuose seimuose, galėjo būti formalūs ar tikrieji organizacijos lobistai, t. y. asmenys, kurie padėjo kurti įstatyminę bazę, palankią LŠS veiklai, ir daryti įtaką valdžios institucijų priimamiems sprendimams. Drauge LŠS nariai, ypač aktyvūs šauliai ir parlamentarai R. Skipitis, S. Šilingas, M. Sleževičius ir kt., buvo LŠS visuomeninės ideologijos šalininkai ir tapo LŠS ideologinių pozicijų gynėjais nuo KAM, kuri siekė organizacijos ideologiją ir veiklą pakeisti ją suvalstybinant. Pats faktas, kad seimuose buvo šaulių, kelia prielaidas šiam tyrimui. Pirma, ar šauliai derino savo veiksmus, ar jų šauliški ryšiai neturėjo įtakos politiniams veiksams? Ir antra, ar šauliai parlamentarai veikė bendrai, siekdami pagerinti LŠS įstatyminę ir finansinę situaciją?

Steigiamasis Seimas. Tyrimo metu nustatyta, kad Lietuvos Steigiamajame Seime darbavosi ne mažiau kaip 30 Šaulių sąjungai priklausiusių asmenų. Iš viso 1920–1922 m. Steigiamajame Seime darbavosi 150 asmenų (38 asmenys pakeitė mandato atsakiusius)¹¹⁹⁶. Taigi šauliai sudarė 20 proc. visų Steigiamojo Seimo narių. Be jau minėtų politinių personų, verta išskirti šaulius karininką Antaną Matulaitį, karininką Petrą Rusecką, vidaus reikalų ministrą Eliziejų Draugelį ir gydytoją Joną Staugaitį. Kaip matyti iš sudarytos lentelės, daugiausia šaulių priklausė Lietuvos valstiečių sąjungos frakcijai (10 asmenų) ir kiek mažiau (7 asmenys) Lietuvos darbo federacijai. Svarbu tai, kad faktiškai šaulių buvo tarp visų pagrindinių politinių frakcijų atstovų. Tai rodo tuo metu LŠS egzistavusių politinių pažiūrų įvairovę, ypač tai pasakytina apie ryškius kairiuosius – socialdemokratus K. Bielinį ir V. Požėlą. Jie tarp visų socialdemokratų buvo išskirtinės asmenybės, nes, priešingai nei kolegos, palankiai žiūrėjo į LŠS

¹¹⁹² Skaistys, „Šaulio priesaikos misija ...“, 687–708; Mindaugas Nefas, „Šauliškasis aspektas Lietuvos parlamentarizmo istorijoje: Steigiamojo Seimo atvejis“, *Parlamento studijos* 19 (2015), 73–93.

¹¹⁹³ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas* (Vilnius: VPU leidykla, 2006), 62–449.

¹¹⁹⁴ 1920 06 27 – 28 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 29.

¹¹⁹⁵ 1923 m. LŠS Garbės teismo posėdžio protokolas nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 338, l. 1.

¹¹⁹⁶ Danutė Blažytė-Baužienė, „Pakeitę pasitraukusiuosius: 38 Steigiamojo Seimo narių kolektyvinės biografijos kontūrai“, in *Steigiamajam Seimui – 90* (Vilnius: VU leidykla, 2011), 71.

veiklą. Tokia situacija susiformavo dėl to, kad 1919–1923 m. LŠS rėmėsi „kovine“ ideologija, o jos ašis buvo Lietuvos Nepriklausomybės gynyba su ginklu rankose. Todėl po šios organizacijos „stogu“ susibūrė įvairių politinių pažiūrų asmenų, kurių svarbiausias tikslas buvo apginti Lietuvos Nepriklausomybę. Nemažai tokių asmenų buvo iš mažesnių Lietuvos miestelių. Šią situaciją gerai paaiškino socialdemokratas Vincas Galinis. 1923 m. Seimo posėdžio metu jis teigė: „Pradžioj, kai kūrėsi Šaulių Sąjunga, daugely vietų Šaulių Sąjungos skyriai buvo sudaryti beveik iš darbininkų, ir dažnai kairieji darbininkai sudarydavo dalį tų skyrių.“¹¹⁹⁷ Taigi galima daryti prielaidą, kad provincijose netrūko šaulių tarp eilinių socialdemokratų. Vėliau jų skaičius sumažėjo dėl jau analizuotų politinių ir ideologinių pokyčių.

5 lentelė. Šauliai, dirbę Steigiamajame Seime 1920–1922 m.¹¹⁹⁸

Nr.	Vardas, Pavardė	Frakcija Seime
1.	Tadas Aleliūnas	LDF
2.	Kazimieras Ambrozaitis	LDF
3.	Petras Jočys	LDF
4.	Antanas Matulaitis	LDF
5.	Antanas Milčius	LDF
6.	Mykolas Rožanskas	LDF
7.	Pulgis Lumbis	LDF
8.	Vytautas Bičiūnas	LKDP
9.	Mykolas Krupavičius	LKDP
10.	Jonas Steponavičius	LKDP
11.	Morta Lukošytė	LKDP
12.	Antanas Šmulskštys	LKDP
13.	Eliziejus Draugelis	LŪS
14.	Klemensas Vaitekūnas	LŪS
15.	Kazimieras Jokantas	LŪS
16.	Kazys Bieliūnas	LVS
17.	Jonas Bliudžius	LVS
18.	Juozas Liekis	LVS
19.	Vytautas Račkauskas	LVS
20.	Kazimieras Ralys	LVS
21.	Petras Ruseckas	LVS
22.	Jonas Staugaitis	LVS
23.	Balys Žygelis	LVS
24.	Vincas Žindžius	LVS
25.	Kazys Grinius	LVS
26.	Pranas Radzevičius	LSLDP
27.	Mykolas Sleževičius	LSLDP
28.	Juozas Pronskus	LSLDP
29.	Kipras Bielinis	LSDP
30.	Vladas Požėla	LSDP

Grįžtant prie šio poskyrio pradžioje minėtos istoriografinės pozicijos, kad LŠS buvo grynai A. Smetonos organizacija, verta tai patikslinti. Vis tik LŠS veikė beveik visą tarpukario

¹¹⁹⁷ „1923 11 06, 37 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1923), 13.

¹¹⁹⁸ Sudaryta pagal: *Lietuvos Steigiamojo Seimo žodynas...*, 62–449.

laikotarpį, todėl natūralu, jog politinės pozicijos keitėsi. Tai rodo ir Steigiamojo Seimo narių šaulių politinė priklausomybė. Neilgai dirbusiame I LR Seime šaulių skaičius procentaliai jau buvo didesnis. Iš 83 per visą kadenciją dirbusių asmenų 23 buvo LŠS nariai, t. y. 27,71 proc. Verta pažymėti, kad du šio Seimo nariai šauliais tapo tik pasibaigus kadencijai. Tai Lietuvos ūkininkų sąjungos atstovai Vladas Skardinskas (1931 m.)¹¹⁹⁹ ir Gabrielius Bagdžius (1939 m.)¹²⁰⁰. Žinoma, dėl savo trumpos kadencijos šis parlamentas politine prasme nebuvo reikšmingas ar įtakingas, tačiau šaulių patekimas tarp jo narių taip pat yra svarbus faktas. Politinių frakcijų prasme daugiausia šaulių buvo Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos frakcijoje (10 asmenų).

6 lentelė. Šauliai, dirbę I LR Seime¹²⁰¹

Nr.	Vardas, Pavardė	Frakcija Seime
1.	Tadas Aleliūnas	LDF
2.	Kazimieras Ambrozaitis	LDF
3.	Petras Jočys	LDF
4.	Raulinaitis Pranas Viktoras	LDF
5.	Pulgis Lumbis	LDF
6.	Vytautas Bičiūnas	LKDP
7.	Mykolas Krupavičius	LKDP
8.	Jonas Steponavičius	LKDP
9.	Antanas Tylenis	LKDP
10.	Antanas Šmulštys	LKDP
11.	Eliziejus Draugelis	LŪS
12.	Stasys Šilingas	LŪS
13.	Kazimieras Jokantas	LŪS
14.	Vincas Kvieška	LVLS
15.	Kazimieras Ralys	LVLS
16.	Mykolas Sleževičius	LVLS
17.	Jonas Staugaitis	LVLS
18.	Balys Žygelis	LVLS
19.	Kazys Grinius	LVLS
20.	Aleksandras Haroldas Tornau	LVLS
21.	Antanas Sugintas	LVLS
22.	Zigmas Toliušis	LVLS
23.	Vladas Požėla	LSDP

II LR Seime iš viso dirbo 25 LŠS nariai. Tarp visų 95 šio Seimo narių jie sudarė 26,31 proc. Būtent šios kadencijos parlamentarai priėmė antrąjį LŠS įstatymą, todėl minėto Seimo santykis su LŠS bus nagrinėjamas išsamiau. Šiame parlamente aktyviausi šauliai buvo Stasys Šilingas ir Rapolas Skipitis, drauge itin aktyviai besidarbavę ir LŠS (buvo CV nariais). Politiniu

¹¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas (Vilnius: VPU leidykla, 2007), 462.

¹²⁰⁰ Lietuvos Respublikos Seimų žodynas ..., 204.

¹²⁰¹ Sudaryta pagal Lietuvos Respublikos Seimų žodynas ..., 186–577.

aspektu radikalių pokyčių tarp šaulių parlamentarų nėra fiksuojama, nes ir toliau didžioji jų dalis atstovavo Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos frakcijai.

7 lentelė. Šauliai, dirbę II LR Seime¹²⁰²

Nr.	Vardas, Pavardė	Frakcija Seime
1.	Tadas Aleliūnas	LDF
2.	Kazimieras Ambrozaitis	LDF
3.	Petras Jočys	LDF
4.	Raulinaitis Pranas Viktoras	LDF
5.	Pulgis Lumbis	LDF
6.	Eliziejus Draugelis	LŪS
7.	Stasys Šilingas	LŪS
8.	Kazimieras Jokantas	LŪS
9.	Mykolas Krupavičius	LKDP
10.	Jonas Steponavičius	LKDP
11.	Antanas Tilenis	LKDP
12.	Antanas Šmulktys	LKDP
13.	Adomas Vilimas	LKDP
14.	Vincas Kvieska	LVLS
15.	Pranas Radzevičius	LVLS
16.	Kazimieras Ralys	LVLS
17.	Mykolas Sleževičius	LVLS
18.	Jonas Staugaitis	LVLS
19.	Balys Žygelis	LVLS
20.	Kazys Grinius	LVLS
21.	Rapolas Skipitis	LVLS
22.	Antanas Sugintas	LVLS
23.	Zigmas Toliušis	LVLS
24.	Aleksandras Haroldas Tornau	LVLS
25.	Kipras Bielinis	LSDP

III LR Seime šaulių skaičius išliko panašus. Tarp 92 parlamentarų buvo 24 šauliai. Tai sudarė 26,08 proc. nuo bendro skaičiaus. Šis parlamentas buvo politiškai gerokai margesnis. Tarp šaulių matome LŪP atstovavusį R. Skipitį ir LTS lyderį šaulį A. Smetoną, pagaliau patekusį į Seimą. Po šio Seimo išrinkimo suformuotoje LVLS ir LSDP valdančiojoje koalicijoje iš viso buvo 11 šaulių. Taigi pakankamai solidus skaičius.

¹²⁰² Sudaryta pagal *Lietuvos Respublikos Seimų žodynas ...*, 186–577.

8 lentelė. Šauliai, dirbę III LR Seime¹²⁰³

Nr.	Vardas, Pavardė	Frakcija Seime
1.	Kazimieras Ambrozaitis	LDF
2.	Petras Jočys	LDF
3.	Antanas Milčius	LDF
4.	Raulinaitis Pranas Viktoras	LDF
5.	Mykolas Krupavičius	LKDP
6.	Jonas Steponavičius	LKDP
7.	Antanas Šmulskštys	LKDP
8.	Jonas Valatka	LŪS
9.	Antanas Valavičius	LŪS
10.	Kazimieras Jokantas	LŪS
11.	Jonas Dagelis	LŪS
12.	Rapolas Skipitis	LŪP
13.	Antanas Smetona	LTS
14.	Romualdas Adžgauskas	LVLS
15.	Kazys Bieliūnas	LVLS
16.	Vincas Kvieska	LVLS
17.	Kazimieras Ralys	LVLS
18.	Mykolas Sleževičius	LVLS
19.	Jonas Staugaitis	LVLS
20.	Balys Žygelis	LVLS
21.	Kazys Grinius	LVLS
22.	Antanas Sugintas	LVLS
23.	Zigmas Toliušis	LVLS
24.	Kipras Bielinis	LSDP

Procentaliai didžiausios šaulių pajėgos darbavosi IV Seime 1936–1940 m. Žinoma, šio parlamento sušaukimo ir veiklos principai skyrėsi nuo ankstesniųjų. Ryškus skirtumas – partinio pliuralizmo nebuvimas, nes Seime darbavosi tik LTS nariai arba jiems stipriai prijauciantys asmenys (išimtis nebent Klaipėdos krašto atstovai). Svarbu tai, kad šio Seimo sudėties analizėje LŠS nariai oficialiai buvo išskirti. Pirmosios sesijos stenogramoje nurodyta, jog į Seimą pateko 16 LŠS narių¹²⁰⁴, o tai sudarė 31,37 procento tarp 51 parlamentaro. Toks LŠS narių išskyrimas nebuvo atsitiktinis. Oficialiai teigta, kad Seimo nariai yra nepartiniai, o „tautos atstovai“, todėl LŠS narių išskyrimas tarsi turėjo tai patvirtinti. Kartu toks parlamentarų priklausomybės LŠS deklaravimas sutapo ir su tuo metu egzistavusiomis LŠS ideologinėmis pozicijomis, kad svarbiausia yra ne partiškumas, o atstovavimas tautai ir valstybei bei paklusimas politinei valdžiai. Nemaža dalis šaulių parlamentarų, dirbusių visuose demokratinuose LR seimuose (Steigiamajame ir I–III), buvo ryškios politinės asmenybės, kurios ėjo įtakingas pareigas. O IV Seime tarp šaulių trūko ryškių politinių asmenybių. Iš visų išsiskyrė nebent žemės ūkio ministras Stasys Putvinskis, o kiti, likę centriniame LŠS gyvenime, nebuvo taip pastebimi.

¹²⁰³ Sudaryta pagal *Lietuvos Respublikos Seimų žodynas ...*, 186–577.

¹²⁰⁴ „1936 09 01–1936 11 30, Pirmoji sesija“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1936), 3.

9 lentelė. Šauliai, dirbę IV LR Seime¹²⁰⁵

Nr.	Vardas, Pavardė
1.	Povilas Brazdžius
2.	Juozas Buožis
3.	Pranas Dailidė
4.	Alfonsas Gilvytis
5.	Klemensas Graužinis
6.	Vladas Kaveckas
7.	Jonas Kudirka
8.	Kviklys Mėčius
9.	Juozas Maurukas
10.	Antanas Petrauskas
11.	Alfonsas Pimpė
12.	Stasys Putvinskis
13.	Justinas Šadauskas
14.	Kazys Statulevičius
15.	Petras Šegamogas
16.	Jonas Viliušis

Visuose penkiuose LR seimuose (1920–1940 m.) šauliai sudarė pakankamai ryškią kiekybinę grupę (mažiausiai 20 proc. tarp visų parlamento narių). Žinoma, dėl jau aptartų LŠS ideologinių nuostatų šauliai parlamentariai bendrų politinių pozicijų neturėjo. Atskirais klausimais jos netgi radikalai skyrėsi.

10 lentelė. Šaulių, dirbusių Steigiamajame ir I–IV seimuose, skaičius

	Steigiamasis Seimas	I Seimas	II Seimas	III Seimas	IV Seimas
Parlamentarų skaičius (per visą kadenciją)	150	83	95	92	51
Šaulių skaičius	30	23	25	24	16
Procentas nuo visų narių	20,00	27,71	26,31	26,08	31,37

Steigiamajame ir I–III seimuose dirbusių šaulių partinė priklausomybė buvo labai įvairi. Iš pateiktų duomenų matyti, kad didesnė dalis šaulių parlamentarų priklausė kairiosioms politinėms jėgoms atstovavusiai Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai. Tai, jog LŠS nariai (ne tik vadovybė) priklausė ir galėjo priklausyti įvairioms politinėms partijoms, rodo V. Putvinskio pozicija. Anot jo, LŠS yra „tarpupartinė“ organizacija, kuri „sutraukia įvairių pažvalgų žmones Šaulių Sąjungon į vieną šeimą į sutartiną darbą – į šeimą kuri primena visiems, kad <...> jie visi

¹²⁰⁵ Lentelė sudaryta pagal *Lietuvos Respublikos Seimų žodynas ...*, 614–687.

yra vienos tautos vaikai“¹²⁰⁶. Tarp šaulių parlamentarų nebuvo tautinių grupių (žydų, lenkų ir vokiečių politinių atstovų). Tai tiesiogiai koreliuoja su bendromis LŠS sudėties žiniomis.

Tai, kad visuose Lietuvos seimuose netrūko šaulių, byloja, jog šauliškoji ideologija buvo pakankamai plačiai išplitusi ne tik tarp žemesniųjų, bet ir tarp aukštesniųjų socialinių grupių. Šaulių netrūko netgi tarp politinio elito atstovų (partijų lyderių, Seimo vadovų, prezidentų). Bet tikriausiai būtų netikslinga teigti, kad priklausymas organizacijai lėmė asmenų priimamus politinius sprendimus. Vis tik politinė priklausomybė buvo labai skirtinga (išskyrus IV Seimą), todėl politinės pažiūros ir įsitikinimai buvo svarbesni nei priklausomybė visuomeninei organizacijai.

Taigi, apibūdinant LŠS politinių partijų požiūriu, būtina atsižvelgti į ilgą Sąjungos veiklos laikotarpį, kurį galima padalyti į dvi dalis. Pirma, demokratinė seimų laikotarpis (1920–1926 m.) LŠS vadinti dešiniąsias politines jėgas sutelkusia organizacija negalima (arba tokią tezę galima vartoti tik su išlygomis). Iki demokratinės valdymo sistemos panaikinimo tarp daugelio politinių partijų atstovų (ypač tarp Lietuvos valstiečių liaudininkų) šaulių netrūko. Vėliau jų skaičius gerokai sumažėjo. Kodėl įvairių partijų atstovai dalyvavo LŠS veikloje? Tai lėmė keli faktoriai. Pirma, vykstant kovoms dėl Nepriklausomybės, patriotinių motyvų vedami asmenys prisijungė prie organizacijos ir vėliau joje liko. Antra, daliai asmenų buvo priimtina šaulių skleidžiama ideologija, todėl jie tapo jos pasekėjais. Trečia, dalyvavimas šios organizacijos gretose galėjo stiprinti asmens, kaip politiko, patikimumą, nes kariai ir šauliai apgynė Lietuvą. Žinoma, šie duomenys atskleidžia tik nedidelės dalies šaulių partinę priklausomybę. Gilesnėms išvalgoms pateikti trūksta duomenų apie eilinių šaulių partinę priklausomybę ir jų dalyvavimą, pavyzdžiui, savivaldos lygmens valdžios institucijose. Antra, dalies šaulių santykis su politinėmis partijomis po 1926 m. Išnykus tikrajam parlamentarizmui, politinės partijos palaipsniui prarado tikslą veikti, todėl ir šaulių dalyvavimas jų veikloje buvo sąlyginis. Žinoma, išskyrus dalyvavimą valdančiosios Tautininkų sąjungos veikloje. Būtent šiuo laikotarpiu LŠS partinės priklausomybės ir simpatijos oficialiai sutapo su valdančiųjų.

5.1.3. LŠS įstatyminės bazės kūrimas Steigiamajame ir II LR seimuose

Ieškant LŠS unikalumo ir esminio skirtumo nuo kitų sukarintų organizacijų regione, verta pažūrėti į įstatyminę bazę. Tai lėmė specifinę santykį su valstybės valdžia, kuri nustatydavo teisinius veiklos pagrindus. Tokio tipo organizacija buvo itin reikalinga Lietuvos kariuomenei kaip pagalbininkė, todėl LŠS veikla buvo įteisinta 1919 m. rugpjūčio 15 d., kai krašto apsaugos ministras patvirtino pirmuosius organizacijos įstatus¹²⁰⁷. Vėliau LŠS veiklą

¹²⁰⁶ Š. S. [Vladas Putvinskis], „Šauliai ir partingumas“, *Trimitas* 13 (1926), 396–398.

¹²⁰⁷ 1920 06 27–28 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 59.

reglamentavo 1921 m. 1924 m. ir 1935 m. priimti organizacijos įstatymai ir krašto apsaugos ministro (o nuo 1935 m. LR prezidento) tvirtinami statutai. Šiame poskyryje bus analizuojami tik pirmieji du LŠS įstatymai, priimti demokratinės Lietuvos valdymo metu.

Svarbus klausimas, analizuojant LŠS teisinę padėtį, kodėl Sąjungai reikėjo atskiro įstatymo? 1919 m. pabaigoje, LŠS CV aktyviai kėlė klausimą, ką reikės daryti, jei valdžia nuspręs uždrausti šaulių veiklą. Tarp šaulių sklandė įvairiausių gandų dėl Sąjungos ateities. Tai lėmė politinė įtampa tarp organizacijos vadovybės ir Krašto apsaugos ministerijos. Pastaroji siekė visapusiškai kontroliuoti ginkluotąsias pajėgas, taip pat ir LŠS. Kaimyninės šalys tokio tipo organizacijas visiškai integravo į savo krašto apsaugos sistemą, taip panaikindami visuomeninį pagrindą ir užtikrindami karinės jėgos paklusnumą. Tačiau V. Putvinskio idėja buvo kardinaliai priešinga. Jis siekė, kad organizacija taptų kariuomenės pagalbininke ir būtų šalia kariuomenės kaip tautos kariuomenė, o ne taptų viena iš jos dalių ar ją pakeistų¹²⁰⁸. Tuo metu šaulių santykiams su kariuomene ypač kenkė savavališki šaulių veiksmai (kariuomenės požiūriu) atliekant žvalgybą ir kovojant su priešais. Kariuomenės atstovai dažnai konfiskuodavo šaulių ginklus ir drausdavo vykdyti karines operacijas. Taigi šauliams buvo būtinas užtarimas aukščiausiam lygyje, nes šauliai veikė pagal 1919 m. krašto apsaugos ministro patvirtintus įstatus, todėl nuolatos buvo jaučiamas siekis riboti veiklą. Šį neapibrėžtumą galėjo išspręsti aukštesnio lygio teisės akto ar įstatymo priėmimas.

Situaciją sunkino tai, kad net LŠS vadovybė skirtingai žiūrėjo į savo ateities veiklą. Nemaža dalis šaulių LŠS įsivaizdavo kaip pusiau karinę-sportinę organizaciją. R. Skipičio žodžiais tariant, „Šauliai turi būti daugiau sporto sąjunga“¹²⁰⁹. Šiuo atveju buvo siekiama labiau išryškinti „sokoliškąjį pradą“. Tačiau kiti šauliai siekė išlaikyti specifiką ir palikti sukarintą organizaciją, kurią sudarytų civiliai, turintys ginklus ir mokantys jais naudotis. Teisinės bazės reglamentavimas neabejotinai būtų sustiprinęs šaulių padėtį. Be to, jis būtų leidęs organizacijai drąsiau žiūrėti į ateities veiklą. Aprimus kariniams veiksams, buvo svarstoma, kuriuo keliu turi žengti šauliai, t. y. išlaikyti karinę veiklą ar tapti sportine-kultūrine organizacija. Pirmojo kelio šalininkai nuogaštavo, kad, LŠS leidus išlaikyti ginklus, bus dubliuojama kariuomenės funkcija. O antrasis kelias neviliojo šaulių vadovybės, nes organizacija būtų praradusi savo išskirtinumą.

LŠS stengėsi išnaudoti Steigiamojo Seimo faktorių kryptingai ir nuosekliai veikdama ne tik per savo narius, bet ir oficialiai kreipdamasi į Steigiamąjį Seimą. 1920 m. birželio pabaigoje vykusiame antrajame LŠS atstovų suvažiavime, sveikinant Steigiamąjį Seimą, buvo dar kartą išreikšta viltis, kad „Steigiamasis Seimas pilnai legalizuos mūsų Sąjungą, teiks jai paramos ir

¹²⁰⁸ 1920 06 27–28 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 59. 1. 25.

¹²⁰⁹ 1920 02 08 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 26, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 32–33.

sudarys jai tokias gyvenimo sąlygas, kad ji galėtų visoje Lietuvoje plačiai išplėsti savo darbuotę¹²¹⁰.

Steigiamajam Seimui pradėjus darbą, LŠS CV delegavo V. Putvinskį į parlamente sudarytą Krašto apsaugos komisiją. Buvo nutarta, kad Sąjunga, dalyvaudama šios komisijos darbe, sieks iškelti visuotinio žmonių apginklavimo klausimą¹²¹¹. Taip buvo išreikštas pasitikėjimas dar visai neseniai veikiančia sukarinta organizacija ir LŠS siekis bendradarbiauti su aukščiausiu valdymo organu. Be to, šioje LŠS CV nuostatoje galima matyti iškeltą strateginę tikslą – visuotinio piliečių apmokymo naudotis ginklais reikalingumą. Tai yra svarbi LŠS ideologijos sklaidos priemonė, nes su kariuomenės pagalba tai galėjo padaryti tik sukarinta struktūra. Taigi LŠS siekė užsitikrinti savotišką monopolį šiame procese.

Nepaisant to, darbą pradėjęs Steigiamasis Seimas neskubėjo priimti LŠS veiklą įteisinančio ir reglamentuojančio įstatymo. Juolab kad šis klausimas tikrai nepriklausė svarbiausiųjų grupei. K. Bielinio teigimu, sudėtingiems santykiams tarp LŠS vadovybės ir Krašto apsaugos ministerijos galėjo turėti faktas, kad CV iki antrojo šaulių suvažiavimo buvo neteisėta. Be to, jis kritikavo ir šaulių organizaciją, kad ši neskiria daug dėmesio organizaciniams dalykams¹²¹². Kritika gal ir buvo teisinga, tačiau nelabai pagrįsta, nes 1919–1920 m. Šaulių sąjungos vadovybė didžiąją dalį laiko sprendavo fronto ir buitines reikalus.

Šaulių santykiai su Lietuvos valdžia ir karine vadovybe ėmė keistis 1920 m. rugsėjo 22 d., kai prasidėjo platus Lenkijos puolimas. Būtent tuomet Steigiamasis Seimas pademonstravo pasitikėjimą tada dar jauna sukarinta organizacija. Rugsėjo 27 d. Steigiamojo Seimo prezidentas kreipėsi į tuometinį Ministrą Pirmininką Kazį Grinių, reikalaujamas patvirtinti LŠS įstatus, pateikti svarstyti organizacijos įstatymo projektą, įsakyti kariuomenės daliniams netrukdyti veikti šaulių daliniams, skirti Šaulių sąjungai karinius instruktorius ir suteikti finansavimą¹²¹³. Tokia parlamento pozicija stiprina Šaulių sąjungą, tačiau kartu įpareigojo aktyviau prisidėti prie Lietuvos gynybos nuo lenkų.

Be to, LŠS viršininkas V. Putvinskis rugsėjo pabaigoje tapo įsteigto Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto nariu. Aušros Jurevičiūtės teigimu, šis pasirinkimas „rodė didžiulį valstybės pasitikėjimą jauna organizacija“¹²¹⁴. Lenkijai atnaujinus puolimą, Lietuvai reikėjo jėgos, kuri sugebėtų įkvėpti Lietuvos visuomenę pasipriešinti. Todėl iškilo visuomeninės organizacijos, kuri tuo metu ieškojo savosios savasties, faktorius. Šiame komitete šauliams teko svarbus vaidmuo, nes iš 10 jo narių 4 buvo LŠS nariai, tarp jų ir pirmininkas M. Sleževičius bei

¹²¹⁰ 1920 06 27–28 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 55–56.

¹²¹¹ 1920 05 28 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 31, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 39.

¹²¹² 1920 06 27–28 LŠS atstovų suvažiavimo protokolas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 47, l. 61.

¹²¹³ *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje ...*, 47.

¹²¹⁴ Aušra Jurevičiūtė, „Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas 1920–1922 metais“, in *Steigiamajam Seimui – 90* (Vilnius: VU leidykla, 2011), 139.

jo pavaduotojas M. Krupavičius. Taip pat komitetui, be jau minėto V. Putvinskio, priklausė ir šaulys Petras Ruseckas¹²¹⁵. Nepaisant to, K. Ralio teigimu, karinė vadovybė toliau neigiamai žiūrėjo į šaulius ir siekė juos nuginkluoti. To neįvykdžius, buvo grasinama neiti savo pareigų¹²¹⁶.

LŠS, gavusi tokį pasitikėjimą ir įpareigojimą, pradėjo plataus masto propagandinę kompaniją, skatindama Lietuvos piliečius prisijungti prie ginkluotųjų pajėgų kovoje su lenkais. Šauliai į kovą skatinti šūkiiais ir įvairiais apibūdinimais: „Šauliai – greitakojai, kai atsieina jiems tėvynė ginti“¹²¹⁷, „Vilniečiai – organizuokitės į šaulių būrį“¹²¹⁸ ir pan. Reikėjo mobilizuoti šaulius ir visuomenę, nes kariuomenei buvo reikalingas pastiprinimas ir palaikymas siekiant tinkamai atsakyti į lenkų išpuolius. Nepaisant Vilniaus krašto praradimo, šauliai, aktyviai dalyvaudami kovose dėl Nepriklausomybės, sugebėjo pagrįsti savo reikalingumą Lietuvos valstybei. Neabejotinai tai lėmė, kad Steigiamojo Seimo nariai priėmė LŠS įstatymą. Be to, pasibaigus kovoms, KAM turėjo pripažinti šaulių indėlį.

LŠS įstatymą Steigiamasis Seimas ėmėsi nagrinėti 82-ajame posėdyje 1921 m. balandžio 20 d. Jį svarstyti pateikė šaulys ir krikščionių demokratų atstovas Jonas Steponavičius, kuris savo kalboje itin teigiamai įvertino šaulių veiklą ginant Lietuvą nuo lenkų puolimo 1920 m. rudenį. Jis teigė, jog šauliai atliko visuomenės telkimo kovai funkciją. Be to, pagrįsdamas tokio įstatymo reikalingumą, parlamentaras kaip pavyzdį pateikė sukarintos organizacijos Suomijoje veiklą¹²¹⁹. P. Ruseckas, antrindamas J. Steponavičiui, pateikė šveicarų pavyzdį: „Aš pabrėšiu Šveicarų apsigynimo būdą. Ten kiekvienas pilietis, sulaukęs tam tikrų metų, dar jaunuoliu būdamas jau ima šautuvą, jau mokinasi šaudyti, jau mokinasi savo kraštą nuo gresiančio pavojaus ginti.“¹²²⁰ Taigi Steigiamojo Seimo nariams buvo apeliuojama į tarptautinės patirties aspektą, orientuojantis į modernias valstybes (šiuo atveju į Šveicariją).

Pateiktas įstatymas, turėjęs galutinai teisiškai sutvarkyti Šaulių sąjungos padėtį valstybėje, buvo svarstomas tris kartus. Visos parlamentarų diskusijos dėl LŠS įstatymo buvo plačiai nušviestos „Trimite“. Tačiau didžioji dalis parlamentarų pasyviai dalyvavo diskusijose. Bene aiškiausiai menką dėmesį LŠS įstatymui įvardijo krikščionių demokratų atstovas. LŠS narys K. Ambrozaitis teigė: „Artinantis prie atostogų, man rodos, Seimas turėtų praveisti svarbesnius įstatymus, o smulkesnius atidėti tolimesniam laikui.“¹²²¹ Toks pasisakymas yra tarsi

¹²¹⁵ Ibid., 138–139.

¹²¹⁶ 1920 11 05 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 50, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 72.

¹²¹⁷ „Naujas pavojus – naujas darbas“, *Trimitas* 7 (1920), 7.

¹²¹⁸ „Šaulių būrio reikšmė“, *Trimitas*, 10 (1920), 3.

¹²¹⁹ „1921 04 20, 82 posėdis“, *Steigiamojo Seimo darbai* (Kaunas: Steigiamojo Seimo sekretoriatas: 1922), 17–18.

¹²²⁰ Ibid., 19.

¹²²¹ „1921 07 07, 115 posėdis“, *Steigiamojo Seimo darbai* (Kaunas: Steigiamojo Seimo sekretoriatas: 1922), 10.

patvirtinimas, kad formali narystė organizacijoje dar nereiškė šauliškosios idėjos supratimo ir to, jog visi Steigiamojo Seimo nariai šauliai veikė siekdami sustiprinti savo organizaciją.

Posėdžiuose išryškėjo dvi idėjos dėl LŠS ateities. Pirmosios idėjos šalininkai siekė pagrįsti organizacijos nepriklausomybę nuo Krašto apsaugos ministerijos ir pasisakė už teisę šauliams turėti ginklus. Galima teigti, kad buvo siekiama turėti pakankamai stiprią sukarintą ir ginkluotą organizaciją. Bet, svarbiausia, ji turėjo būti visiškai savarankiška ir savanoriška piliečių organizacija. Šiai pozicijai atstovavo šie Steigiamojo Seimo nariai (didžioji jų dalis buvo šauliai): J. Steponavičius, P. Ruseckas, J. Pronskus, P. Jočys, V. Bičiūnas, J. Žitinevičius ir kiti. Antroji pozicija savarankiškos LŠS veiklos atžvilgiu buvo kritiška. Bene pagrindinis jos atstovas buvo gen. Jonas Galvydis-Bykauskas. Jam antrino svarstymuose dalyvavęs tuometinis krašto apsaugos ministras J. Šimkus, kuris neigiamai žiūrėjo į galimybę LŠS turėti kaip karinę jėgą, prioritetą teikdamas sportinės organizacijos idėjai. Faktiškai J. Galvydžio-Bykausko lūpomis buvo išreiškiama visos Krašto apsaugos ministerijos laikysena. Aktyviausiai ir dažniausiai LŠS įstatymo svarstymuose pasižymėjo Kazys Škirpa, kuris teikė vertingus esminius pataisymus ir redakcinio pobūdžio pastabas.

Tvirčiausios priešiškos pozicijos laikėsi socialdemokratas K. Venclauskis, kuris teigė, kad šaulių tikslas yra kovoti su kitaip, nei krikščionys demokratai, manančiaisiais. Be to, šaulius jis vadino „buožių baltąja gvardija“¹²²². Atsakydami į tai, šauliai teigė, kad Sąjungoje susitelkę asmenys yra laisvųjų piliečių branduolys, „kurie pamėgo savo šalies nepriklausomybę ir yra pasiryžę savo sąmoningumu triusu bei, reikalui esant, krauju ją išsaugoti nuo bet kokio pasikėsimo“¹²²³. Taip pat savo pozicija išsiskyrė ir krikščionių demokratų atstovė O. Muraškaitė-Račiukaitienė, kuri pasisakė prieš sukarinimą ir karinę veiklą. Jos manymu, moterys tokio tipo organizacijoje neturėtų dalyvauti¹²²⁴. Nepaisant to, LŠS įstatymo svarstymai daugiausia buvo šaulių panegirikos renginiai. Parlamentarai nevengė ilgų kalbų, kurių metu buvo ne tik išsamiai apibūdinamos LŠS susikūrimo aplinkybės, bet kartu iškeliamas šaulių vaidmuo kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės.

Svarstant įstatymą, buvo atsižvelgiama ir į LŠS CV pastabas ir pasiūlymus. Šauliai kėlė šiuos reikalavimus: Šaulių sąjungai neturi būti primestas visuotinis karinis visuomenės rengimas, turi būti išlaikyta teisė turėti ginklus, KAM gali kontroliuoti tik karinę veiklą, reikia įtvirtinti valstybės paramą ir galimybę gauti lėšų iš loterijų, šaulių veikloje turėtų dalyvauti ir moksleiviai¹²²⁵. Taigi, nors LŠS norėjo būti savarankiška organizacija, tačiau drauge siekė

¹²²² Žilinskas, „Lietuvos Respublikos Seimai ...“, 38.

¹²²³ Bylėkas, „Dėl tų pačių principų“, *Trimitas* 20 (1921), 26–28.

¹²²⁴ *Lietuvos Steigiamojo Seimo žodynas ...*, 295.

¹²²⁵ 1921 01 23 LŠS CV posėdis nr. 54, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 80.

užsitikrinti nuolatinį valstybės finansavimą. Šioje situacijoje nebuvo galima išvengti valdžios kontrolės ir kišimosi į veiklą.

Bene daugiausia ginčų kėlė 4 įstatymo paragrafas, kuriame buvo kalbama apie Sąjungos pavaldumą Krašto apsaugos ministerijai. Šauliai siekė, kad KAM galėtų kontroliuoti LŠS veiklą tik tiek, kiek tai yra susiję su karine veikla. Drauge buvo siūloma platesnė priklausomybė. CV nario parlamentaro K. Ralio siūlymu, buvo siekiama įtvirtinti tokią 4 paragrafo redakciją: „Sąjungos darbuotė, kiek tai liečia šaulių karinio auklėjimo ir karinio paruošimo, ginklo vartojimo ir karo akcijos, yra Krašto Apsaugos Ministerijos žinioje. Visose kitose srityse vadovaujasi bendrais Valstybės įstatymais.“¹²²⁶ Tačiau galutinėje įstatymo redakcijoje buvo įtvirtinta nuostata, kad „Sąjunga priklauso Krašto Apsaugos Ministerijai, kuri teikia jai instruktorius, duoda nurodymus ir kontroliuoja jos veikimą“, o šauliams buvo leista turėti visų rūšių ginklus¹²²⁷. Tai reiškė, kad šauliams buvo leista likti sukarinta organizacija, galinčia tapti realia karine jėga. Tačiau liko neišskumamas dėl pavaldumo. Vis tik įstatyme buvo įtvirtinta KAM viršenybė (kontrolė), bet kartu palikta teisė veikti pačių šaulių renkamiems atstovams. Žinoma, svarbu, kad įstatymas įtvirtino tai, jog kariniais reikalais organizacija buvo pavaldi KAM. Šiai nuostatai pritarė ir patys šauliai.

Pirmasis LŠS įstatymas buvo priimtas 1921 m. liepos 7 d. Šaulių laikraštyje „Trimitas“ įstatymo priėmimas buvo pristatytas kaip atmintina diena visiems šauliams ir džiaugtasi, kad jis suteikia naujas galimybes ne tik šauliams, bet ir Lietuvai. Teigta, kad buvo atsižvelgta į visus LŠS CV pasiūlymus, išskyrus 4 paragrafą¹²²⁸. Įstatyme buvo nustatytas LŠS tikslas „stiprinti ir didinti valstybės gynimo pajėgas“¹²²⁹. Formuluoatė tik redakcine prasme skyrėsi nuo tikslo, kuris buvo deklaruojamas LŠS įstatų projekte, t. y. „Ginti ir išlaikyti Lietuvos nepriklausomybę visomis jėgomis“¹²³⁰. Taigi formuluoatėje buvo išlaikyta svarbiausia idėja. Taip pat įstatyme buvo numatyta, kad LŠS nariais gali tapti ir jaunesni nei 17 metų asmenys, pateikę tėvų sutikimą.

Steigiamajam Seimui priėmus įstatymą, savo funkcijas turėjo atlikti ir Vyriausybė, parengdama papildomus teisinius aktus. 1921 m. rugpjūčio 23 d. buvo priimti „Lietuvos šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsniai“¹²³¹. Šis teisės aktas reglamentavo LŠS ir KAM administracinius ryšius ir karinę organizacijos veiklą. Pagal jį numatyta, kad organizacijos valdymą KAM kontroliuos per paskirtą vyriausiąjį Šaulių sąjungos karo instruktorių. Be to,

¹²²⁶ 1921 07 06 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 63, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 112.

¹²²⁷ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

¹²²⁸ „Atmintina diena šauliams“, *Trimitas* 28 (1921), 3.

¹²²⁹ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921), 5.

¹²³⁰ 1920 m. LŠS įstatų projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 12.

¹²³¹ Lietuvos šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsniai, *Vyriausybės žinios* 71 (1921), 5–6.

dėsniuose buvo reglamentuotas šaulių ginklų laikymas, jų registracija ir pan.¹²³² Faktiškai priimtuose dėsniuose atsispindėjo pagrindiniai ginčytini klausimai, iškilę svarstant LŠS įstatymą. Pagal šį Vyriausybės priimtą teisės aktą KAM išlaikė pakankamai didelę įtaką organizacijos karinėje veikloje.

1924 m. birželio 18 d. Seimas priėmė naują LŠS įstatymą, kurio svarstymai Seime buvo pradėti 1923 m. lapkričio 6 d.¹²³³ Kodėl praėjus vos trimis metams po LŠS įstatymo priėmimo prireikė jį keisti? Pirmas motyvas buvo iki galo neišspręsta Sąjungos priklausomybė. Dar 1922 m. KAM viceministras kpt. J. Papečkys teigė, kad reikia naujo įstatymo, nes valstybėje negali būti dvejų karinių pajėgų¹²³⁴. KAM ir kai kurie Seimo nariai siekė, jog Sąjunga būtų krašto apsaugos ministro žinioje ir vadovautsi tik jo vieno instrukcijomis ir nurodymais. Krašto apsaugos ministro skiriamo LŠS viršininko sprendimai šaulių dažnai buvo kritikuojami ir netgi nevykdomi, todėl KAM siekė tokius dalykus eliminuoti. Antra, buvo siekiama pakeisti organizacijos veiklos pobūdį, kritikuota šaulių švietėjiška ir sportinė veikla ir norėta, kad LŠS būtų grynai „karinio pobūdžio“¹²³⁵. Įstatymo keitimo iniciatyva priklausė KAM, kuri darbo ėmėsi dar 1922 m. Darbo grupėje, rengusioje įstatymo projektą, taip pat dirbo du LŠS atstovai – tuometinis CV pirmininkas V. Putvinskis ir jo pavaduotojas M. Mikelkevičius. Projekte, lyginant su pirmuoju įstatymu, buvo numatyti trys svarbūs pakeitimai. Pirma, aiškiai nurodyta, kad organizacija priklauso KAM. Antra, visus ginklus kontroliuoja KAM. Trečia, šauliams nustatytas trumpesnis privalomosios karinės tarnybos laikas. CV, kuriai įstatymo svarstymo ir priėmimo metu jau vadovavo V. Krėvė-Mickevičius, esminių pataisų ir korekcijų pateiktam įstatymo projektui neturėjo¹²³⁶.

Tokia CV pozicija šiek tiek stebina, analizuojant vėlesnius ginčus dėl šio įstatymo Seime. Pradėjus svarstyti įstatymą, kategorišką nepritarimą jam išreiškė šauliai S. Šilingas ir R. Skipitis. Abu sutartinai tvirtino, kad naujasis įstatymas nėra geresnis. Atvirkščiai, tik pablogins situaciją. Svarbiausia abiejų šaulių parlamentarų kritikos ašis buvo dėl didesnės LŠS priklausomybės KAM, taip panaikinant visuomeniškumą. R. Skipitis netgi kaltino įstatymo rengėjus siekiu naikinti demokratiją valstybėje ir teigė: „organizacija susikūrė be jokio paragavimo iš valdžios organų, susikūrė vien tik visuomenėje atsiradus pertekliui to pasišventimo, kuris skiriamas mūsų tėvynei, mūsų nepriklausomybei ginti. Ir dabar šitą perteklių, šitą gerą norą ir pasišventimą mūsų kraštui ginti būtina naikina, smerkia,

¹²³² Ibid.

¹²³³ *Vyriausybės žinios* 166 (1924), 1.

¹²³⁴ „1922 liepos 5 d., I sesija, 2019 posėdis“, *Steigiamojo Seimo darbai* (Kaunas: Steigiamojo Seimo sekretoriatas: 1922), 11.

¹²³⁵ „1923 11 06, 37 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1923), 9.

¹²³⁶ 1923 01 02 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 105, LCVA. f. 561, ap. 2, b. 113, l. 8.

užgniauzia.“¹²³⁷ Tokia LŠS narių pozicija yra paradoksiška, nes CV, kaip institucija, buvo sutikusi su projektu (posėdyje, kuriame buvo svarstomas įstatymas, S. Šilingas nedalyvavo). Vienaip ar kitaip vadovybės pozicijos turėjo būti suderintos, tačiau to nebuvo. Tai pastebėjo ir už įstatymą agitavęs E. Draugelis, teigdamas, jog šaulių atstovai pritarė įstatymui, o vienintelė pastaba buvo tik dėl žodžio „visuomeninė“ nebuvimo¹²³⁸. Tai, kad pačioje Šaulių sąjungoje buvo skirtingai žiūrima į naująjį įstatymą, rodo, jog, jau pradėjus įstatymo svarstymą, lapkričio 15 d. prasidėjo LŠS visuotinis suvažiavimas, kuriame buvo epizodiškai svarstomas įstatymo klausimas. Šiam suvažiavimui pirmininkavęs R. Skipitis siūlė nepritari įstatymo projektui ir likti prie senojo, tačiau, V. Krėvės-Mickevičiaus siūlymu, suvažiavimo delegatai nutarė pritari šiam projektui be pastabų. Tačiau Seimo nario šaulio J. Dagelio siūlymu, buvo priimta rezoliucija, kurioje pabrėžta, kad „Sąjunga turi būti visuomeninė nepartinė, su juridinio asmens teisėmis, karinio pobūdžio organizacija, valdoma savo rinktais organais“¹²³⁹. Aktyviau šis klausimas suvažiavime nebuvo svarstomas, siekiant neišbalansuoti teisės akto ir neapsunkinti LŠS ir KAM santykių. Tokia situacija rodo, kad LŠS egzistavo skirtingų nuomonių organizacijos klausimais, ir tai atitiko visuomeninės organizacijos ideologinį ir praktinį veiklos pagrindą.

Iš kitos pusės Seime kilusios diskusijos patvirtino, jog įstatymas yra keičiamas vien dėl KAM siekio tvirtiau ir griežčiau kontroliuoti LŠS. Pakankamai platų savarankiškumą turinti sukarinta organizacija galėjo būti grėsminga. Esminis dalykas buvo ne tik pakankamai racionalūs nesutarimo objektai, pvz., kieno kontrolėje bus ginklai, kas turės teisę tvirtinti organizacijos statutą. Esminiu dalyku tapo ideologinis ginčas dėl organizacijos veiklos pamato. R. Skipitis priklausė tai šaulių grupei, kuri nuo pat pirmų organizacijos veiklos mėnesių siekė išsaugoti visuomeninį ir pilietinį sąmoningumu pagrįstos organizacijos pagrindą. Tačiau KAM ir net kai kurie šauliai siekė šį ideologinį pagrindą pakeisti. Ypač aršiai KAM poziciją gynė viceministras J. Papečkys. Jis teigė, kad KAM šiuo įstatymu nori sekti kitų šalių pavydžiu, kontroliuojant sukarintas formuotes, ir apeliavo į tai, jog organizacija turi persitvarkyti pagal taikos meto sąlygas¹²⁴⁰. Šie siekiai sutapo ir su visos krašto apsaugos sistemos pertvarkymu. Veikti taikos meto sąlygomis buvo transformuojama ir visa Lietuvos kariuomenė.

Ginče dėl naujojo LŠS įstatymo aktyviausiai buvo ginamos LŠS ir KAM pozicijos, o politinės frakcijos buvo pasyvios. Socialdemokratų frakcija laikėsi savo priešiškos pozicijos. Jos narys V. Galinis šaulius kaltino „klasinės politikos varymu“, trukdymu veikti profesinėms

¹²³⁷ „1923 11 06, 37 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1923), 10–11.

¹²³⁸ *Ibid.*, 12.

¹²³⁹ „Visuotinasai Šaulių suvažiavimas“, *Trimitas* 167 (1923), 23–24.

¹²⁴⁰ „1923 11 06, 37 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1923), 16–17.

sąjungoms ir krikščionių demokratų interesų gynimu¹²⁴¹. Įstatymo svarstymo metu kairiųjų spaudoje LŠS atžvilgiu netrūko piktų žodžių. Jie buvo kaltinami tuo, jog gina politinę valdžią, kunigus ir ponus, engia darbininkus, nusiteikę prieš kitataučius. Be to, visi kairieji ir darbininkai buvo raginami palikti LŠS ir tapti Lietuvos socialdemokratinio jaunimo sąjungos „Žiezirba“ nariais¹²⁴². Dešinieji taip pat nebuvo labai aktyvūs. Posėdyje dalyvavęs šaulys parlamentaras K. Ambrozaitis teigė, kad privaloma išlaikyti LŠS kaip visuomeninę organizaciją, todėl jos kontrolės (tvirtinant statutą) nevalia pavesti tik KAM, ir siūlė, jog jos darbą reguliuotų Ministrų kabinetas¹²⁴³. Nepaisant kilusių ilgų diskusijų dėl naujojo įstatymo, jis buvo pripažintas kaip tinkamas svarstyti.

Daugiausia diskusijų kėlė 5 įstatymo straipsnis „Lietuvos šaulių sąjunga yra organizacija, kuri priklauso Krašto Apsaugos Ministeriui. Krašto Apsaugos Ministeris tvirtina jos statutą ir leidžia priverstinių jai instrukcijų ir organizacinių įsakymų“¹²⁴⁴. „Trimate“ konstatuota, jog, priėmus šį straipsnį, „Sąjunga daroma daugiau karinio pobūdžio organizacija“¹²⁴⁵. Todėl LŠS narių, esančių Seime, ir pačios CV iniciatyva buvo pasiekta, kad Seimo Krašto apsaugos komisija pateiktų kitą variantą, kuriame būtų išlaikytas visuomeninis organizacijos pagrindas: „Šaulių Sąjunga yra visuomeninė organizacija, priklausanti Krašto Apsaugos Ministeriui, kuris duoda jai instrukcijų ir įsakymų įstatų ribose.“ Šis variantas Seimo narių dauguma buvo atmestas¹²⁴⁶. Tačiau LŠS ir toliau siekė išlaikyti savo visuomeninį veiklos pagrindą ir dalinį savarankiškumą, todėl trečiajam įstatymo svarstymui buvo pateiktas jau pakoreguotas įstatymo variantas. Pagal jį 1 straipsnyje buvo nustatyta, kad LŠS yra „visuomeninė organizacija, priklausant Krašto Apsaugos Ministeriui“. Nepaisant kilusių neilgų diskusijų, Seimo narių, prieštaraujančių šiam pasiūlytam variantui, nebuvo¹²⁴⁷. Taigi kodėl pasikeitė didelės dalies Seimo narių nuomonė dėl Sąjungos visuomeniškumo? Tikriausiai posėdžių metu, svarstant įstatymą, tiek LŠS CV, tiek ir atskiri Seimo nariai šauliai nemažai padirbėjo su savo frakcijų kolegomis, siekdami pakeisti jų poziciją. Prie sėkmingos baigties prisidėjo ir tai, jog naujai pasiūlytoje redakcijoje, nepaisant palikto visuomeninio principo, buvo įtvirtintas ir aiškus pavaldumas krašto apsaugos ministrui.

G. Žilinskas yra taikliai pastebėjęs pasyvią Krikščionių demokratų frakcijos poziciją svarstant abu LŠS įstatymus. Jo teigimu, „abiejuose Seimuose jie turėjo daugumą ir galėjo

¹²⁴¹ Ibid., 12–13.

¹²⁴² Ištrauka iš Lietuvos socialdemokratinio jaunimo laikraščio „Dėl Šaulių sąjungos“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 817, l. 1.

¹²⁴³ „1923 11 06, 37 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1923), 14.

¹²⁴⁴ „1924 04 04, 84 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1924), 22.

¹²⁴⁵ „Seimas“, *Trimitas* 183 (1924), 10.

¹²⁴⁶ „1924 04 04, 84 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1924), 22.

¹²⁴⁷ „1924 06 18, 110 posėdis“, *Seimo stenogramos* (Kaunas: Seimo kanceliarija, 1924), 18–22.

nulemti sau norima linkme įstatymų priėmimą¹²⁴⁸. Tokia pozicija yra keista, nes tiek Steigiamajame Seime, tiek II Seime Krikščionių demokratų frakcijoje darbavosi po 5 šaulius. Iš kitose pusės tarp šių politinių pažiūrų atstovų trūko itin aktyvių šaulių. M. Krupavičius, kuris būdavo išrenkamas CV nariu, laikydavosi pasyviai ir retai dalyvaudavo LŠS CV posėdžiuose. Taigi tikriausiai nemaža dalis LŠS priklausė tik formaliai, todėl jos pozicijai nei atstovavo, nei stengėsi tai padaryti.

Aktyviausiai, kuriant LŠS įstatymus, diskusijose dalyvavo Valstiečių liaudininkų ir Lietuvos ūkininkų sąjungų nariai. Neabejotina, kad šauliai parlamentarai stipriai prisidėjo prie LŠS interesų gynimo Lietuvos parlamente, tačiau visuotinio pozicijų derinimo tarp šaulių parlamentarų nebuvo. Priimdama organizacijos įstatymą, valdžia reglamentavo ir kartu įtvirtino savo kontrolę sukurtoje organizacijoje. Taip ją kontroliuodama ir išvengdama didesnio nuogąstavimo, kad ginkluoti šauliai paims valdžią. Tai, jog tokie teiginiai buvo realybės neatitikę siekiai, rodo V. Krėvės-Mickevičiaus nepavykęs siekis politizuoti LŠS veiklą. Ginkluotam ar neginkluotam LŠS dalyvavimui politikoje nebuvo galimybės ir dėl to, kad Sąjungos valdymo organuose dalyvavo įvairiausių politinių partijų asmenų. O tai leido išlaikyti balansą ir užtikrinti visuomeninio šaulių ideologinio pagrindo egzistavimą.

LŠS įstatymai ne tik suformavo išskirtinę LŠS teisinę padėtį, lyginant su kitomis paramilitarinėmis regiono organizacijomis, bet ir įtvirtino dualistinę LŠS valdymo sistemą. Šauliams buvo išsaugotos galimybės dalyvauti savo organizacijos valdyme, renkant didžiąją dalį valdymo institucijų, o valstybė galėjo turėti įtakos organizacijos valdyme per KAM skiriamą viršininką. Be to, neverta pamiršti, kad LŠS, užsitikrinsi finansinę valstybės paramą, buvo priversta paklusti, siekdama šią paramą išsaugoti. Būtina pabrėžti, jog įstatyminės bazės svarstymai ir priėmimai LR seimuose rodo, kad demokratinė Lietuvos valdžia palankiai žiūrėjo į LŠS kaip į organizaciją ir jos skleidžiamą šauliškąją ideologiją. Tai, jog seimai neišreiškė politinės valios pasibaigus kovoms panaikinti LŠS, yra iškalbinga. Taigi ir sudarė sąlygas tolesnei Sąjungos plėtotei.

5.2. Šauliškumas kaip A. Smetonos valdymo įrankis

A. Smetonos požiūris ir bendravimas su šauliais po 1926 m. valstybės perversmo skleidėsi dviejose plotmėse. Pirmoji plotmė susijusi su formuojama ir vykdoma politika šios organizacijos atžvilgiu. Tai atspindėjo jo požiūrį į šią organizaciją. Antroji plotmė – šaulių santykis su bendra A. Smetonos vykdoma politika ir jų vaidmuo politinio režimo krizių metu. Glaudžius prezidento ir Sąjungos ryšius patvirtina faktas, kad autoritarinio valdymo metais LŠS

¹²⁴⁸ Žilinskas, „Lietuvos Respublikos Seimai ...“, 43.

nebuvo uždrausta. Taip pat nebuvo suvaržyta ir jos veikla. Priešingai, valstybė stiprino organizaciją, drauge stengdamasi jos struktūrą pajungti savo tikslams.

5.2.1. A. Smetonos pozicijos kaita šaulių atžvilgiu

Glaudų A. Smetonos ir Šaulių sąjungos santykį lėmė kelios priežastys. Pirma, asmeniniai ryšiai su vienu iš organizacijos kūrėjų ir ideologų V. Putvinskiu. Jie buvo pažįstami dar nuo lietuviškos spaudos draudimo laikų, kai Putvinskių dvaruose rinkdavosi tautiškai susipratę lietuviai. A. Merkelio teigimu, A. Smetonai Putvinskių dvaruose (Šilo Pavėžupyje ir Graužikuose) praleistas laikas buvo „Vienas maloniausių jo jaunumės atsiminimų“¹²⁴⁹. Asmeniniai ryšiai išsilaikė ir vėliau. Pavyzdžiui, 1932 m., vykdant Žemės reformą, Vyriausybė nusprendė, kad V. Putvinskio dvarai, atitekę jo žmonai ir vaikams, nebus išparceliuojami¹²⁵⁰. Antra, jo organizacinė priklausomybė LŠS (šis faktorius jau aptartas), nors prezidentas ketvirtajame dešimtmetyje nebuvo aktyvus šaulys (veikė daugiau teoriškai nei praktiškai), buvo reikšmingas faktas, kurį stengtasi išnaudoti: „Jis yra mūsų šeimos narys. Tad mums, šauliams, jis yra dar labiau artimas ir gerbtinas.“¹²⁵¹ Ši priežastis išryškėja palyginus Sąjungos santykį su prezidentu ir ministrais pirmininkais (A. Voldemaru, J. Tūbeliu ir kitais) 1926 m. pab. – 1940 m. Minėti santykiai nebuvo labai glaudūs. Trečia, istorikai pripažįsta, kad vienas iš svarbiausių A. Smetonos autoritarinio valdymo ramsčių buvo kariuomenė¹²⁵². Šiuo atveju LŠS, dar iki jos pertvarkos 1935–1936 m., buvo dalis krašto apsaugos sistemos. Taip pat buvo šalia kariuomenės ne tik gynybos planuose, bet ir remdama politinį elitą. Komunikuodami šauliai visada stengėsi pabrėžti tautos vado reikalingumą ir svarbą. Be to, ne kartą „Trimitė“ buvo siekiama pagrįsti, kodėl Lietuvai yra reikalingas autoritarizmas. Tai buvo siejama su svarbiausiais LŠS tikslais: „Mes, šauliai, savo vyriausiu tikslu statom tautos stiprumą, bet be stiprios, sumanios autoritetingos vadovybės tauta nebus stipri.“¹²⁵³ Iš kitos pusės autoritarizmo egzistavimas valstybėje po 1929 m. buvo pravartus ir LŠS vadovybei. Neabejotina, kad straipsniai, pagrindžiantys stiprios valdžios reikšmę valstybei, buvo susieti ir su stiprios ir vienintelės valdžios reikalingumu Šaulių sąjungoje. Po 1929 m. Lietuvą ir LŠS valdė du Antanai, t. y. Smetona ir Žmuidzinavičius (iki 1934 m.).

Tenka konstatuoti, kad, pažvelgus į A. Smetonos vykdytą politiką, požiūris į šaulių platformą buvo kintantis. Oficialiai per visą 1926 m. pab. – 1940 m. vidurio laikotarpį

¹²⁴⁹ Aleksandras Merkelis, *Antanas Smetona. Jos visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla* (New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964), 45.

¹²⁵⁰ 1932 05 21 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 18, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 23.

¹²⁵¹ „Tautos vadovybė ir vadas“, *Trimitas* 25 (1931), 483.

¹²⁵² Mindaugas Tamošaitis, Artūras Svarauskas, *Nuo Kazio Griniaus iki Antano Smetonos. Valdžios ir opozicijos santykiai Lietuvoje 1926–1940 metais* (Vilnius: Gimtasis žodis, 2014), 184.

¹²⁵³ „Tautos vadovybė ir vadas“, *Trimitas* 25 (1931), 483.

Prezidento pozicija buvo palanki. Tai rodo keli esminiai faktoriai. Pirma, organizacijai buvo skiriamas valstybinis finansavimas (per KAM). Tai, žinoma, nebuvo vienintelis finansavimo šaltinis. Sąjungos vado plk. P. Saladžiaus teigimu, tai sudarė tik vieną trečdalį bendro finansavimo. 1935 m. Sąjunga gaudavo apie 350 tūkst. Lt, o 1940 m. finansavimas buvo apie 500 tūkst. Lt¹²⁵⁴. Taigi nuolatos augo. Žinoma, verta atkreipti dėmesį į tai, jog organizacija iš valstybės biudžeto buvo finansuojama ir parlamentiniu laikotarpiu. Pvz., 1926 m. jai buvo numatyta skirti 330 tūkst. Lt¹²⁵⁵. Politinė valdžia LŠS suteikdavo ir kitokių formų finansinės ir turtinės paramos. Šauliams be didesnių apribojimų buvo leidžiama vykdyti rinkliavas ir organizuoti loterijas¹²⁵⁶. O kitoms organizacijoms šis procesas buvo sunkinamas. Organizacija lengvatinėmis sąlygomis iš valstybės gaudavo žemės sklypų įvairiose Lietuvos vietose, kuriose galėdavo statyti šaulių namus, gaudama paramą miško naudmenimis¹²⁵⁷. Tad finansine prasme Sąjungai buvo teikiama svarbi ir pakankamai sviri parama.

Antra, teisinės bazės aplinka. Paradoksalu, tačiau LŠS naujojo įstatymo priėmimo procesas vyko savotiškos santykių tarp prezidento ir šaulių krizės metu (1934–1935 m.). Apie tai jau iš dalies rašyta aptariant Sąjungos pertvarkos eigą ir santykius su „Jaunąja Lietuva“. Šioje dalyje vertėtų išanalizuoti, kodėl nagrinėjamu laikotarpiu šaulių pozicijos A. Smetonos aktyse buvo susyvravusios. Jau ne kartą minėtuose tuometinio Lietuvos kariuomenės vado S. Raštikio atsiminimuose yra teigiama, kad neigiamą požiūrį į šaulių veiklą prezidentui galėjo perduoti ministras pirmininkas J. Tūbelis, siekdamas sustiprinti Jaunosios Lietuvos sąjungą. Jo teigimu, tautininkams netiko du dalykai, t. y. demokratinė šaulių santvarka ir tai, jog LŠS priklausė ir kitų politinių partijų atstovai¹²⁵⁸. Nepaisant galimo tautininkų spaudimo silpninti LŠS, mainais sustiprinant *jaunlietuvius*, A. Smetona buvo savotiškas situacijos įkaitas, nes LŠS naikinimas reiškė savo paties valdymo silpninimą. Vis tik šauliai jau buvo išbandyta jėga, o politinių virsmų metu jį nuolatos palaikė. *Jaunlietuvių* įtakos išaugimas būtų kartu sustiprinęs LTS, bet ne jo vienvaldystę. 1934 m., nerimstant gandams dėl šaulių silpninimo, pas prezidentą apsilankė Sąjungos CV pirmininkas A. Žmuidzinavičius. A. Smetona patikino, kad „kultūrinis ir visuomeninis darbas Šaulių Sąjungoje bus dirbamas ir toliau“¹²⁵⁹. Todėl, pertvarkius LŠS ir sudarius prielaidas jos karinio pajėgumo išaugimui ir didesnei kontrolei, S. Raštikio teigimu, tokiais rezultatais buvo patenkintas ir pats prezidentas¹²⁶⁰.

¹²⁵⁴ Pranas Saladžius, „Lietuvos šaulių sąjungą prisimenant“, in *Nepriklausomai Lietuvai*. (Čikaga: LŠSI, 1965), 53.

¹²⁵⁵ 1926 02 03 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 11, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4345, l. 1.

¹²⁵⁶ 1930 03 21 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 13, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4371, l. 103.

¹²⁵⁷ 1932 05 21 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 18, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4401, l. 23.

¹²⁵⁸ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 399; 496.

¹²⁵⁹ 1934 11 30 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 23, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 914, l. 72.

¹²⁶⁰ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos...*, 496.

Trečia, parlamentarizmo laikotarpiu politinė valdžia nuolatos konfliktuodavo su LŠS vadovybe dėl ginklų klausimo. Tačiau tokių nesutarimų skaičius ir intensyvumas gerokai sumažėjo po 1926 m. Tai lėmė ne tik pozityvus A. Smetonos požiūris ir galimybė panaudoti šaulius malšinant vidaus krizes, bet ir natūralios aplinkybės. Baigėsi karinės kovos ir stabilizavosi situacija šalia demarkacinės linijos su Lenkija. Tad natūraliai sumažėjo laiko ir galimybių šauliams naudoti ginklus ir taip kelti konfliktines situacijas su policija ir kariuomene.

Drauge verta paminėti, kad buvo priimta ir organizacijai nepalankių sprendimų. 1930 m. uždraudus šaulių veiklą mokyklose, tuometinė LŠS vadovybė tai laikė liūdnu faktu¹²⁶¹. Tokiu savo sprendimu politinė valdžia apribojo šauliškųjų idėjų skleidimo visuomenėje galimybes, o tai nesutapo su šaulių siekiais. Nepaisant to, pasipriešinimas nekilo. Be to, žvelgiant iš visuomeninės LŠS vadovybės pozicijų, nepaisant jų atsidavimo „tautos vadui“, Sąjungos pertvarkymas 1935–1936 m. taip pat sumenkino jų įtaką ir galias.

Šaulių ir prezidento bendravimas buvo palaikomas ir simbolinėmis progomis. Sveikinimai, dovanos ir apsilankymai iškilmėse stiprino organizacijos narių pasitikėjimą šalies vadovu ir rodė pasitikėjimą. Bendraujama buvo abipusiškai. LŠS suvažiavimo Kaune metu prezidentas delegatus pakviesdavo į priėmimą prezidentūros kieme, kur šaulius vaišindavo ne tik užkandžiais, bet ir alumi ir cigaretėmis. Todėl nuolatos skambėdavo tostai už prezidentą¹²⁶². Analogiška viešnagė pas prezidentą vyko ir 1936 m.¹²⁶³ Tiesa, jau be vaišių. Vėlesniuose suvažiavimuose apsilankymą prezidentūroje pakeitė koncertai Valstybės teatre arba Karininkų ramovėje. Sąjunga skolinga nelikdavo ir atsidėkodavo prezidentui nuolatos siųsdama įvairius sveikinimus ir padėkas. Kaip jau minėta, 1936 m. jam buvo suteiktas Garbės šaulio vardas. Šauliai aktyviai ir pompastiškai šventė prezidento 60-ąjį jubiliejų. 1934 m. rugsėjo mėnesį LŠS būriai turėjo dalyvauti arba patys inicijuoti prezidento jubiliejaus šventės organizacinių komitetų steigimą. Pastarieji turėjo pasirūpinti, kad miestuose ir miesteliuose būtų iškeltos vėliavos, organizuoti eisenas, viešus pagerbimo renginius ir pan.¹²⁶⁴ Tokiu būdu buvo siekiama „mobilizuoti“ visuomenę, siekiant parodyti pagarbą A. Smetonai. Šauliai, kaip sukarinta organizacija, tam puikiai tiko. Iš esmės buvo siekiama suformuoti įspūdį, jog asmeninė prezidento sukaktis yra visos valstybės šventė. Toks siekis išreikštas netgi eilėraščiu: „Visa Lietuva švenčia Didžią šventę – / Užulėnio kaimo Sūnui šešiasdešimt metų.“¹²⁶⁵ Rodos, daugelis organizacijų tik ir stengėsi kaip pompastiškiau ir plačiau paminėti „tautos vado“ jubiliejų. Šauliai siekė neatsilikti, todėl buvo suorganizuota sveikinimo estafetė, kurios metu visos

¹²⁶¹ 1930 10 04 LŠS CV posėdžio protokolas nr. 14, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4371, l. 104.

¹²⁶² „VI-as visuotinas Šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“, *Trimitas* 25 (1928), 823.

¹²⁶³ „Šaulių Sąjungos atstovų susirinkimas“, *Trimitas* 27 (1936), 634.

¹²⁶⁴ Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos 60 metų amžiaus sukakties minėjimo programa. Šaulių sąjungos projektas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 867, l. 89–90.

¹²⁶⁵ J. Vaidelys, „Naktis ant Lėno ežero kranto“, *Trimitas* 36 (1934), 706.

Lietuvos šauliai rašė sveikinimą prezidentui. Sveikinimas buvo siunčiamas per visas gyvenvietes, kuriose buvo šaulių. Estafetė buvo vykdoma penkiomis kryptimis: 1. Rokiškis–Utena–Ukmergė–Kaišiadorys–Kaunas; 2. Biržai–Panevėžys–Kėdainiai–Kaunas; 3. Mažeikiai–Telšiai–Šiauliai–Raseiniai–Kaunas; 4. Klaipėda–Kretinga–Tauragė–Pagėgiai–Šakiai–Kaunas; 5. Alytus–Lazdijai–Marijampolė–Vilkaviškis–Kazlų Rūda–Kaunas. Šaulių dislokacijos vietose buvo organizuojami renginiai, iš kurių veiksmo vietos raiti šauliai sveikinimą gabendavo toliau nustatytu maršrutu¹²⁶⁶.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo LŠS vadovybė suprato, kad jai reikia prisiderinti prie naujos valdžios retorikos ir reikalavimų. Todėl nuolatos pradėta akcentuoti, jog Sąjunga yra nepartinė organizacija, bet ir ne apolitiška. Tokiu būdu pavykdavo deklaruoti neutralią poziciją, kuri buvo naudinga prezidentui. Sąjungos deklaruojami siekiai „tautos apsaugos ir tautos kultūros reikalai“¹²⁶⁷ buvo būdingi ir A. Smetonos retorikai. Galima teigti, kad šauliai stengėsi savo ideologiją priderinti prie politinio elito, susijusio su prezidento A. Smetonos asmeniu, ideologijos, nes „jo tautiška ideologija geriausia sutinka su šaulių ideologija ir šauliškumu“¹²⁶⁸. Taigi ketvirtajame dešimtmetyje Sąjungos propaguojama ideologija buvo pritaikyta pačių šaulių, atsisakant propaguoti kai kuriuos principus: visuomeniškumą, demokratiškumą ir sąmoningumą. Vietoje to išryškinant tautos vienybę, tautiškumo, drausmingumo ir pareiškimo principus.

Tai, kad A. Smetona, turėdamas politinių tikslų, siekė pasinaudoti šaulių organizacija, yra neabejotina. 1936 m. LŠS suvažiavime sveikindamas šaulius prezidentas teigė, jog „Šaulių uždavinys yra ruošti ir priešgandinę apsaugą. Dujos – gandai erzina ir klaidina žmones ir daug žalos žalos padaro tautai: jie ardo gerus valdžios santykius su visuomene. Niekas negali taip gerai prablaivinti tvankaus gyvenimo oro, kaip Šaulių Sąjunga, paplitusi po visą kraštą. Auklėdami save, jie auklėja kitus“¹²⁶⁹. Šiais savo žodžiais jis išskyrė šauliams keliamus uždavinius: 1. rūpintis, kad visuomenė nekeltų sukilimų prieš valdžią; 2. pasistengti, kad visi šauliai būtų ištikimi valdžiai, t. y. „išauklėti“; 3. po visą Lietuvą pasklidusių būrių dėka padėti kontroliuoti visuomenę. Tokiu būdu LŠS ideologinį tikslą – valstybės gynybą – A. Smetona koregavo ją sutapatindamas su vado politine valdžia. Buvo siekiama suformuoti įspūdį, jog valstybės gynimas ir prezidento palaikymas yra tapatūs dalykai. Šaulių kiekybės idėją, kuri „tautos sušaulinimo“ pavidalu buvo akcentuojama nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio, prezidentas šiek tiek pakoregavo 1938 m. LŠS suvažiavime. Anot jo, sušaulinimas nereiškę, kad jį gretas reikia priimti visus to norinčius asmenis. A. Smetonos vizijoje šauliais turėjo tapti ne bet

¹²⁶⁶ LŠS viršininko įsakymas šaulių rinktinių vadams nr. 4522, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 867, l. 133.

¹²⁶⁷ „Savivaldybių rinkimai“, *Trimitas* 24 (1931), 461.

¹²⁶⁸ „Respublikos Prezidentu vėl išrinktas Antanas Smetona“, *Trimitas* 51 (1931), 1003.

¹²⁶⁹ „Šaulių uždavinys yra ruošti ir priešgandinę apsaugą“, *Trimitas* 27 (1936), 625.

kas, o asmenys, pasižymintys aukšta morale ir dorove¹²⁷⁰. Tačiau neverta manyti, kad tai buvo jo paties sugalvota strateginė šauliškumo kryptis. Kuriantis organizacijai, tiek V. Putvinskio raštuose, tiek ketvirtojo dešimtmečio pradžios ideologiniuose raštuose, skirtuose šauliams, buvo akcentuojama, kad „Šauliškumas yra idėjinė srovė, kurios tikslas sukurti sąmoningų piliečių ir tėvynės sūnų luomą, kuriuo remtųsi valstybė ir tauta“¹²⁷¹. Taigi vargu ar galima teigti, jog A. Smetona Šaulių sąjungai siūlė savitą ir išskirtinį raidos kelią. Manytina, kad jis sugebėjo šauliškosios ideologijos nuostatas, ypač siekį kurti „šaulio tipą“, panaudoti savo režimui sustiprinti.

Galima teigti, kad sėkmingai LŠS plėtotei ir šauliškosios ideologijos plitimui pozityvi A. Smetonos pozicija po 1926 m. turėjo didelę reikšmę. Sunku nustatyti, ar svarbiausią. Vis tik iki 1926 m. šauliai ne kartą įrodė, kad yra naudingi valstybei ir jais galima pasitikėti. To negalėjo nuneigti ne tik A. Smetona, bet ir jo aplinka.

5.2.2. Šaulių laikysena „antismetoniniuose“ įvykiuose ir judėjimuose

Nors G. Rudžio teigimu nė vienas mėginimas nuversti A. Smetonos valdžią netapo rimtu išbandymu, nes buvo nesunkiai suvaldyti¹²⁷², tačiau verta išanalizuoti, kokia buvo šaulių laikysena bent jau ryškiausių A. Smetonos valdymo krizių metu. Nors nė vienas iš organizuotų sukilimų arba bandymų sukilti taip iki galo ir nepavyko, tačiau 1927 m. ūkininkų sukilimas, 1929 m. A. Voldemaro atstatydinimas, 1934 m. gen. P. Kubiliūno pučas, 1935 m. Suvalkijos ūkininkų streikas, 1938 m. Lenkijos ultimatumo priėmimas ir 1940 m. okupacija leidžia pažiūrėti, kaip šauliai ir šauliškoji ideologija veikė šių įvykių metu. O jų metu atsiskleidė tai, kad LŠS narių pozicijos nebuvo vienalytės, netrūko nuomonių ir veiksmų skirtumų.

1927 m. į painią istoriją, vykusią Tauragėje, įspainiojo vietos šauliai. Ten vykusiame kairiųjų radikalų rengtame sukilime jų veikla svarbi bent keliais aspektais. Pirma, šaulių vardas skambėjo netgi kaip vienu iš organizatorių. Vėliau paaiškėjo, kad daugelis sukilėlių tiesiog prisidengė šaulių vardu. Kai kurie iš jų įvykio metu jau buvo pašalinti iš organizacijos. Bet sukilime dalyvavo ir organizacijos narių, kurių tikslus skaičius nebuvo nustatytas¹²⁷³. Antra, nors prasidėjus sukilimui tiek pačioje Tauragėje, tiek ir apskrityje iš viso buvo keli šimtai šaulių, tačiau apie sukilimą Tauragėje išgirdę Skaudvilės, Laukuvos, Kvėdarnos

¹²⁷⁰ Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ..., 382.

¹²⁷¹ Mb., „Šaulys ir šauliškumas“, *Trimitas* 46 (1931), 904.

¹²⁷² Gediminas Rudis, „Jungtinis antismetoninės opozicijos sąjūdis 1938–1939 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1996 (1997), 184.

¹²⁷³ 1927 09 26 LŠS organizacijos skyriaus viršininko raportas LŠS Viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 159.

ir Šilalės (t. y. aplinkinių vietovių) šauliai jokių veiksmų nesiėmė¹²⁷⁴. Todėl buvo skundžiamasi rinktinės vadu, kurio pasyvumas prisidėjo prie to, kad buvo užimtas ir apiplėštas rinktinės štabas¹²⁷⁵. Sukilėliai, atėmę šaulių ginklus, padidino savo karines galimybes, tačiau tai jiems nepadėjo. Trečia, apie planuojamą sukilimą dar rugpjūčio pabaigoje buvo pranešęs Dauklaukio būrio šaulys Petrauskas, tačiau jo informacija Kriminalinės policijos viršininko nesudomino. Be to, yra aišku, jog būriuose veikė „slaptieji šauliai“, kurių užduotis tikriausiai buvo sekti būrio šaulius dėl politinių sumetimų, tačiau ir jų veikla buvo nerezultatyvi¹²⁷⁶.

Šį sukilimą iki šiol gaubia nemažai neaiškumų. Svarstant, kad pati valdžia jį ne tik išprovokavo, bet ir kontroliavo, sunku įvertinti ir šaulių vaidmenį. Tačiau šaltinių analizė leidžia teigti, jog šaulių veiksmai nesiskyrė nuo valstybės institucijų (policijos ir politinės administracijos) veiksmų. Todėl gali būti, kad šaulių pasyvumas taip pat buvo viso plano dalis. A. Smetonos valdžia sukilimą išnaudojo suvaržydama visuomenę ir paleisdama LR Seimą. Manytina, jog politinė valdžia sugebėjo savo tikslams išnaudoti Sąjungą, kurios pozicija sukilimo metu taip pat buvo plano dalis.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo valdžioje įsitvirtinęs A. Smetona kartu A. Voldemaru leido veikti įvairių politinių pažiūrų asmenis vienijusiai LŠS. Prie to turėjo prisidėti asmeninės tuometinės LŠS valdžios pozicijos politikų atžvilgiu. Tiek V. Putvinskis, tiek ir A. Žmuidzinaičius ar kiti šaulių lyderiai pozityviai arba neutraliai žiūrėjo į politinius pokyčius. Vis tik, kuris politikas turėjo daugiau simpatijų šaulių gretose – A. Smetona ar A. Voldemaras? Į šį klausimą atsakyti padeda organizacijos laikysena 1929 m. nuo valdžios nušalinus ministrą pirmininką. Nors 1929 m. birželio mėnesį švenčiant organizacijos dešimtmetį Latvijoje leidžiamas „Socialdemokratas“ Šaulių sąjungą vadino „Voldemaro gvardija“¹²⁷⁷, tačiau realybėje jo šalininkų buvo nedaug. Tikriausiai tai galėjo lemti faktas, jog ministro pirmininko inspiruotos organizacijos „Geležinis vilkas“ pagrindą sudarė politiškai radikaliai nusistatę karininkai. Taip pat pats A. Voldemaras aktyviai neieškojo užnugario Šaulių sąjungoje. Nors E. Putvinskienė savo prisiminimuose rašo, kad 1928 m. LŠS vadovybėje buvo nemažai „Geležinio vilko“ šalininkų, tarp jų ir LŠS viršininkas Mykolas Kalmantas. Jos įsitikinimu, A. Voldemaro organizacijos nariai siekė tapti šauliais ir taip perimti organizacijos valdymą¹²⁷⁸. Vis dėlto papildomų įrodymų ji nepateikia, o ir tokių rasti nepavyko. 1929 m. rudenį LŠS vadovybė (CV

¹²⁷⁴ Arvydas Anušauskas, Gražina Sviderskytė, *XX amžiaus slaptieji archyvai: Dvylika istorijos detektyvų* (Vilnius: Versus aureus, 2008), 168.

¹²⁷⁵ Iš rinktinės buvo pavogta 600 Lt, 16 šautuvų, 5 revolveriai, 850 šovinių šautuvams, 550 šovinių revolveriams, 4 rankinės granatos ir pan.

Įn 1927 09 26 LŠS Organizacijos skyriaus viršininko raportas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 159.

¹²⁷⁶ 1927 09 26 LŠS organizacijos skyriaus viršininko raportas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 159.

¹²⁷⁷ Informacija iš latvių laikraščio „Socialdemokrats“, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 626, l. 165

¹²⁷⁸ Putvinskienė, *Atsiminimai ...*, 111.

ir LŠS viršininkas), išgirdusi apie A. Voldemaro nušalinimą, spalio 5 d. pasirašė ir išplatino A. Smetoną palaikančią atsišaukimą, kuriame šauliai raginti būti drausmingais, klausyti vadovybės ir laikytis savo ideologijos¹²⁷⁹. Taigi A. Smetonos ir A. Voldemaro konflikto metu šauliai liko Prezidento pusėje. Tai nulėmė jo asmeninis santykis su LŠS ir tai, jog kariuomenė tuo metu jau buvo tapusi stipria A. Smetonos valdymo atrama, tad tuo pačiu keliu žengė ir šauliai.

„Liūdni įvykiai“ – tokia lakoniška antraštė šaulių „Trimitas“ apibūdino 1934 m. birželio 7 d. vykusį mėginimą nuversti A. Smetoną. Nors LŠS nebuvo organizuota jėga mėginant nuversti A. Smetoną, tačiau šiokio tokio jos vaidmens vis dėlto esama. Šaulių gretose nedaug kas mėgo A. Voldemarą, tačiau pavieniai šauliai dalyvavo šiuose įvykiuose. Vienas iš jų pripažintas kaltu dėl dalyvavimo sukilime, t. y. Marijampolės šaulių rinktinės instruktorius ats. ltn. Gerdžiūnas¹²⁸⁰. Dėl jo ir keletu kitų šaulių veiklos Valstybės saugumo departamento taikiklyje buvo atsidūrusi visa Sąjunga. Tarp šamokslininkų pateko ir tuometinis Kauno rinktinės vadas kpt. Antanas Gantautas, kurio teigimu, į įvykius jis pateko atsitiktinai. Tiesiog vakarą leido Karininkų ramovėje, o vėliau restorane įsitraukė į procesą iki galo nesuprasdamas tikslų. Buvo minimas gen. Kubiliūno vardas, todėl pamanė, jog nevyksta nieko blogo¹²⁸¹. Nors A. Gantauto pasiaiškinimas dėl vaidmens naktiniuose įvykiuose nėra itin logiškas, tačiau neabejotina, kad jis tikrai nebuvo pagrindinis veikėjas. Jo dalyvavimą lėmė asmeniniai ryšiai su perversmininkais. Tačiau tokie pavyzdžiai atkreipė dėmesį į tai, kad LŠS vis dar vienijo įvairių pažiūrų asmenis.

Po nesėkmingo A. Voldemarui pučo VSD aktyviai buvo susidomėjusi nuotaikomis LŠS. Tai rodo nuolatiniai departamento direktoriaus raštai LŠS viršininkui. Mėginta išsiaiškinti, ar sukilime dalyvavę šauliai nepaskleidė plačiau savo idėjų į šaulių gretas. Be to, buvo spėliojama, ar dalis nubaustų sukilėlių ketina stoti į LŠS ir „ten pradėti organizuoti opozicinį veikimą“¹²⁸². Todėl LŠS CV išplatino A. Smetoną palaikančią rezoliuciją, kurioje pabrėžė prezidento nuopelnus šaliai ir savo ištikimybę jam¹²⁸³. O LŠS viršininkas išleido įsakymą, juo rinktinių vadai buvo įpareigoti surinkti kuo daugiau informacijos apie asmenis, kurie tiek LŠS gretose, tiek ir visuomenėje „žemina valstybės ir vyriausybės autoritetą ir garbę“¹²⁸⁴. Siekiant išvengti nepatikimo elemento įsiskverbimo į Sąjungą, pradėta tikrinti kiekvieną kandidatą. VSD nuolatos pateikdavo žinių apie tokius asmenis. Net menkiausias asmens politinis nuklydimas

¹²⁷⁹ „Šauliai!“, *Trimitas* 41 (1929), 681.

¹²⁸⁰ 1934 06 26 Valstybės saugumo departamento direktoriaus raštas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859.

¹²⁸¹ 1934 06 12 Kpt. A. Gantauto raportas LŠS viršininkui nr. 6/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 223.

¹²⁸² 1934 07 24 Lietuvos valstybės saugumo departamento direktoriaus raštas LŠS viršininkui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 213.

¹²⁸³ LŠS CV rezoliucija Tautos vadui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 867, l. 88.

¹²⁸⁴ 1934 06 27 LŠS Viršininko įsakymas šaulių rinktinių vadams nr. 69/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 227.

galėdavo tapti nepriėmimo į LŠS priežastimi. Taigi Sąjunga buvo ištikima A. Smetonos kuriamos valstybės organizacija.

Vis dėlto organizacijos narių politinis nusistatymas prieš prezidentą ir Vyriausybę nebuvo vienalytis. Po 1934 m. pučo LŠS aktyviai vykdė savo narių politinių nuotaikų sekimą. Ypač aktyviai jis pasireiškė 1935 m. dėl Suvalkijoje prasidėjusio ūkininkų streiko ekonominės krizės metu. Nors šį sukilimą malšinti buvo pavesta ne tik policijai, bet ir šauliams¹²⁸⁵, tačiau drauge šauliai buvo ir aktyvūs protestuojančių ūkininkų palaikytojai ir judėjimo nariai. Nustatyta atvejų, kad šauliai, skatindami ūkininkus prisidėti prie streiko, neleisdavo ūkinę produkciją vežantiems ūkininkams to atlikti. LŠS vadas įsakė tokius šaulius bausti itin griežtai, t. y. pašalinant iš Sąjungos¹²⁸⁶. Iš Šakių apskrities šaulių 25 asmenys buvo pripažinti kaip ūkininkų streiko dalyviai, įvairiai prie to prisidėję: skatinę dalyvauti kitus ūkininkus, raginę nemokėti mokesčių, netiekti pieno ir kitų maisto produktų, dalyvavę šv. Mišiose, skirtose žuvusiems ūkininkams atminti¹²⁸⁷. Tai, kad teko kovoti prieš asmenis, kurie faktiškai buvo vietos šaulių kaimynai, piktino šaulius. Vienas iš Vilkaviškio rinktinės šaulių būrių vadų netgi viešai pareiškė, kad, jei bus įsakyta tramdyti protestuojančius ūkininkus, jo būrys to tikrai nedarys, bet, jei „būšias pašauktas prieš vokiečius“, tikrai atvyks¹²⁸⁸. Tokia pozicija yra iškalbinga. Vidaus konfliktams malšinti šauliai buvo nerengiami nei praktiškai, nei ideologiškai. Abiem atvejais priešai turėjo būti išoriniai. Didžiausi priešai dėl Vilniaus buvo lenkai, o 1934–1935 m. ypač iškeltas galimas pavojus iš Vokietijos pusės. Tačiau, įvykdžius organizacijos pertvarką karo komendantams perėmus vadovavimą rinktinėms, buvo užprogramuotas jų panaudojimas slopinant ir šalies viduje kylantiems prieš valdžią nukreiptiems judėjimams. Tai nesutapo su šauliškąja ideologija, kurios siekis buvo tapti „tautos kariais“, o ne jos priešais. Politinės valdžios įsakymu šauliai karo komendantų malšinti vidaus neramumų (nebūtinai politinių) buvo siunčiami ne kartą. 1935 m. šauliai buvo pasitelkti siekiant numalšinti chuliganus, keliančius neramumus gatvėse, užgauliojančius ir mušančius vietos žydus¹²⁸⁹.

A. Smetonai nepalankų šaulių pozicijų buvo ir kitose rinktinėse. Pavyzdžiui, 1935 m. rugsėjį buvo konstatuota, kad keliolika Utenos rinktinės šaulių būrių galėtų sukilti prieš valdžią, nes jų gretose yra įvairių politinių pažiūrų asmenų, o daugiausia voldemarininkų ir kairiųjų. Ypač pabrėžta, jog būriai yra ginkluoti. Be to, pvz., 1934 m. Užpalių būrys prieš pat pučą prarado 8 karo šautuvus ir net 12 000 šovinių, kurie, kaip manyta, atiteko

¹²⁸⁵ Sigita Černevičiūtė, „Mirties baismės taikymo praktika: 1935–1936 m. ūkininkų streikas“, *Istorija* t. 92, 4 (2013), 23.

¹²⁸⁶ 1935 08 26 LŠS vado įsakymas šaulių rinktinių vadams nr. 225/sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 87.

¹²⁸⁷ Žinios apie Šaulių apskrities šaulius, kurie prijaučia ūkininkų bruzdėjimui bei streikui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4444, l. 59–61.

¹²⁸⁸ 1935 10 29 Lietuvos kariuomenės II skyriaus viršininko raštas LŠS vadui nr. 8662, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4444, l. 67.

¹²⁸⁹ „Telšių įvykių atgarsis lietuvių spaudoje“, *Apžvalga* 19 (1935), 2.

voldemarininkams¹²⁹⁰. Šaulių nepatikimumą lėmė ne tik politiniai įsitikimai, bet ir socialinis statusas. Natūralu, kad dalis šaulių ūkininkų¹²⁹¹ taip pat buvo nepatenkinti Vyriausybės politika ekonominės krizės metu, todėl prisidėdavo arba ketino prisidėti prie maištaujančiųjų. Sąjungos vadovybė, siekdama užkirsti kelią, eilinį kartą akcentavo šaulių drausmingumą, įsakymų vykdymą ir rimties palaikymą visuomenėje. Be to, verta atkreipti dėmesį, kad politinę valdžią praradusios partijos nekreipė daug dėmesio į LŠS raidą. Tačiau pavieniai epizodai byloja, jog šaulių įtaka visuomenei buvo suprantama. 1935 m. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos kuopų suvažiavime delegatai šauliams skyrė nemažai dėmesio. Išreikštas pritarimas LŠS, kaip artimiausios kariuomenės talkininkės, veiklai. Taip pat deklaruota, kad LŠS neturi tapti „vienos partijos įrankiu“¹²⁹². Kartu reikia akcentuoti ir tai, jog autoritarinio valdymo susilpnintos partijos LŠS neskyrė itin daug dėmesio.

Naujas išmėginimas valdžiai, drauge leidžiantis pažiūrėti į šaulių pozicijas A. Smetonos atžvilgiu, kilo 1938 m. kovo mėnesį. Po Lenkijos ultimatumo priėmimo vienu iš instrumentų, kuriais politinė valdžia mėgino slopinti kylančius neramumus visuomenėje, buvo LŠS. Jos vadovybė turėjo veikti dviem lygiais: viduje, slopinant galimai kylančius šaulių bruzdėjimus, ir neramumus, kylančius visuomenėje. Oficialiai šauliai žinią dėl ultimatumo sutiko ramiai, deklaruodami, kad reikia „dar labiau įtempti jėgas ir visu uolumu stiprinti tautos atsparumą ir valstybės saugumą“¹²⁹³. Tačiau organizacijos vadovybės veiksmai leidžia įtarti, kad bent jau dalis šaulių reiškė pasipiktinimą, jog nuspręsta užmegzti diplomatinius santykius su Lenkija. LŠS vado įsakymu, rinktinių vadai buvo įspėti, kad reikia imtis veiksmų, jog šauliai nedalyvautų galimuose mitinguose prieš Vyriausybę ir, jei tokie kiltų, padėtų policijai įvesti tvarką¹²⁹⁴. Kiek vėliau buvo dar keli įsakymai, kuriuose kartojamos mintys dėl ištikimybės politinei valdžiai ir ramybės palaikymo visuomenėje. Tai rodo, kad organizacijos vadovybė nerimavo dėl savo narių požiūrio į tuometinę politinę valdžią. Žinoma, tai galėjo būti ir aktyvi prevencinė veikla.

Kovo 23 d. plk. P. Saladžius įsakė rinktinių vadams pasitelkti žymesnius savo šaulius, esančius tarybose, kad šie padėtų vadams nuraminti ne tik šaulius, bet ir likusią visuomenę¹²⁹⁵. Be to, pasinaudojant šauliška spauda, į šaulius kreiptasi ir viešai, akcentuojant šaulių pareigą: „pastebėjus tokius asmenis, kurie platina Lietuvai žalingus gandus, žemina mūsų

¹²⁹⁰ 1935 m. informacija apie Utenos apskrities šaulius, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 62–63.

¹²⁹¹ 1937 m. apie 27 % šaulių buvo ūkininkai, panašus skaičius turėjo būti ir 1935 m., tad tai žymi ir reikšminga organizacijos narių dalis.

In Jokubauskas, „Lietuvos šauliai tarpukariu ...“, 92.

¹²⁹² 1935 08 10 LVLS Centro komiteto pirmininko raštas LŠS vadui nr. 263, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4444, l. 217.

¹²⁹³ Giedrius Janauskas, „Jėga nėra teisė. 1938 metų Lenkijos ultimatas ir Lietuvos visuomenė“, *Darbai ir dienos* 30 (2002), 104.

¹²⁹⁴ 1938 03 18 LŠS vado raštas šaulių rinktinių vadams nr. 873, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4477, l. 12.

¹²⁹⁵ 1938 03 23 LŠS vado raštas šaulių rinktinių vadams nr. 876, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4477, l. 13.

Vyriausybę, juos sulaikyti ir perduoti saugumo organams.“¹²⁹⁶ Šaulių būriuose, ypač provincijose, kur didžioji dalis šaulių buvo menkesnio išsilavinimo ir neįtęstos stiprios centrinės valdžios įtakos, būta nepasitenkinimo. Tačiau dėl įstatyminės bazės ir pakankamai griežtos kariuomenės kontrolės (rinktinių vadai buvo apskričių karo komendantais) didesnių viešų nepritarimų neiškilo. Nors lenkiškoje spaudoje buvo rašoma, kad šaulių būriai provincijose pasisakė prieš organizacijos centrinę vadovybę¹²⁹⁷. Iškilusi situacija mobilizavo dalį visuomenės, pavyzdžiui, iš karto po ultimatumo viešą prašymą tapti šauliu, drauge paaukojant 500 Lt, išplatino tuometinis URM darbuotojas Mykolas Žilinskas¹²⁹⁸. Žinoma, tai yra pavienis, o ne masinis pavyzdys.

Siekiant nuraminti aistras, kylančias visuomenėje, tautininkams artimos organizacijos išplatino pareiškimą, palaikantį valdžios sprendimą. Be LŠS vado, jį taip pat pasirašė Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, Lietuvos tautininkų, Vilniui vaduoti, Jaunosios Lietuvos, Pavasario, Skautų, Lietuvos mokytojų ir Lietuvos Vakarų sąjungos¹²⁹⁹. Panašaus pobūdžio ir turinio pareiškimus visos organizacijos pasirašė ir vėlesnių tarptautinės politikos įvykių kontekste: Klaipėdos krašto praradimo, Vilniaus krašto susigrąžinimo, II pasaulinio karo pradžios. Siekiant nuraminti visuomenę, matoma LŠS lyderystė. Kovo 22 d. oficialiai Sąjungos vado plk. P. Saladžiaus kvietimu įvyko visuomeninių organizacijų vadovų susirinkimas, kuriame jie buvo įkalbinėjami pareikšti pasitikėjimą Vyriausybe ir pritarimą jos politikai, nes kitaip bus paskelbti „gaivalais“. Tačiau toks patarimas-įsakymas buvo nesuprastas ir, kaip teigia Z. Ivinskis, „Gužas, savanorių pirmininkas nusistebėjo, kad čia statomas toks ultimatumas viduje. Kalbėjo Papečkys etc. Iš Saladžiaus pastangų nieko neišėjo. Atsiprašė jis už sutrukdytą laiką“¹³⁰⁰. Taigi siekis išreikšti pritarimą A. Smetonos sprendimui, pasinaudojant LŠS autoritetu, buvo nevykęs. Šis epizodas rodo, kad visuomeninėms organizacijoms nelabai rūpėjo LŠS statusas ir galimybės kontroliuoti visuomenę per karo komendantus. Netgi Lietuvos kariuomenės kūrėjams savanoriams atstovavęs P. Gužas nesuprato plk. P. Saladžiaus primygtinio raginimo paremti Vyriausybę. Drauge verta atsižvelgti ir į tai, jog šalyje nekilo masinių ir aktyvių mitingų arba protesto akcijų, kurių metu šaulių veiksmai turėjo būti gerokai aktyvesni.

Vertinant per šauliškosios ideologijos prizmę, organizacijoje krizė neprasidėjo. Tai lėmė du faktoriai. Pirma, nors šauliškoje komunikacijoje Vilniaus krašto klausimas nuolatos buvo eskaluojamas, tačiau tai nebuvo ideologinė nuostata, o tik viena iš priemonių, kuri palaikė

¹²⁹⁶ „1938 03 21, Nr. 8. LŠS vado plk. Pr. Saladžiaus įsakymas“, *Trimitas* 12 (1938), 280.

¹²⁹⁷ Janauskas, „Jėga nėra teisė...“, 105.

¹²⁹⁸ „Garbingam Lietuvos šaulių sąjungos vadui“, *Trimitas* 12 (1938), 280.

¹²⁹⁹ *Trimitas* 12 (1938), 286.

¹³⁰⁰ Zenono Ivinskio dienoraštis, LNMMB RS, f. 29, t. 2, l. 23.

šaulišką idėją, jai suteikdama galimo panaudojimo funkciją (t. y. ginklu atsiimti Vilnių). Žinoma, šauliams, kurie buvo auklėjami antilenkiškai ir laukė įsakymo žygiuoti į Vilnių, susitaikyti su priimtu Lenkijos ultimatumu turėjo būti sunku, bet čia suveikė ir kitas veiksnys. Antras faktorius yra susijęs su organizacijoje įsigalėjusiu vadizmo principu. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtajame dešimtmetyje jau buvo įdiegti įsakymų vykdymo, paklusnumo, ištikimybės valdžiai principai, todėl šauliai nesiėmė aktyvių veiksmų priešintis politiniams sprendimams. Būtent šių nuostatų nuolatinis akcentavimas buvo dar labiau sustiprinamas antismetoninių įvykių metu.

Pasipiktinimas A. Smetonos valdymu po priimto Lenkijos ultimatumo neišprovokavo masinių visuomenės judėjimų, tačiau stiprino opozicinių jėgų siekius veikti bendrai prieš tautininkus. Krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų koalicijoje, simboliškai pavadintoje „Ašimi“, taip pat matomas, nors ir simbolinis, šaulių dalyvavimas. Gruodžio 10 d. Klaipėdoje vykusiam mitinge (daugiausia studentų), kuriame buvo pasirašyta rezoliucija dėl tautinės vienybės Vyriausybės sudarymo su prof. A. Voldemaru¹³⁰¹, dalyvavo ir studentų šaulių būrio nariai – šio būrio vadas ats. ltn. Rasikas ir šaulys Fortūnatas Ašoklis¹³⁰². Jie buvo apkaltinti tuo, kad pasirašė minėtą rezoliuciją viso būrio vardu. Atlikus tyrimą, nebuvo rasta įrodymų, jog susirinkime būtų dalyvavęs būrio vadas, tačiau būrio vardu rezoliuciją pasirašęs šaulys F. Ašoklis buvo priverstas atsiimti savo parašą¹³⁰³. Gruodžio 12 d. susirinkime Klaipėdoje, kuris vyko Vytauto Didžiojo gimnazijos salėje, dalyvavo daug visuomenės atstovų, taip pat šaulių. Nors žinių apie planuojamą susirinkimą turėta iš anksto, tačiau šauliams įsakymas dėl nedalyvavimo jame buvo perduotas vangiai¹³⁰⁴. Tai byloja, kad šaulių gretose buvo įvairių politinių pažiūrų asmenų, bet drauge tenka pripažinti, jog narių kontrolės mechanizmas veikė. Susirinkime dalyvavę asmenys buvo operatyviai nustatyti ir prieš juos imtasi priemonių.

Tai, kad šaulių požiūris į A. Smetonos valdymą ėmė svyruoti, rodo faktas, jog 1939 m. pavasarį, suformavus J. Černiaus vyriausybę, tarp asmenų, kurie rengėsi prieš Vyriausybę panaudoti net karines priemones, buvo minimas ir LŠS vadas plk. P. Saladžius¹³⁰⁵. Vis tik būtina pabrėžti, kad politiniais klausimais svyruoti ėmusių šaulių skaičius nebuvo didelis, nes būtų pereita prie realių veiksmų, kurie taip ir neprasidėjo. Jei vertinsime organizaciją kaip visumą, tai neabejotinai LŠS buvo tapusi A. Smetonos politikos rėmėja ir talkininke. 1926–1940 m. vykusios politinės krizės parodė, kad pakankamai gausioje LŠS yra nepritariančių arba

¹³⁰¹ Rudis, „Jungtinis antismetoninės opozicijos sąjūdis ...“, 191.

¹³⁰² Jis buvo būrio Tarybos narys.

In „Šauliai studentai“, *Trimitas* 44 (1938), 1070.

¹³⁰³ 1938 12 14 XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui nr. 4675, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4491, l. 268.

¹³⁰⁴ 1938 12 13 Kpt. Janušonio parodymai, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4491, l. 265.

¹³⁰⁵ Artūras Svarauskas, *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940): Politinė galia ir jos ribos* (Vilnius: LII leidykla, 2014), 338.

oponuojančių tautininkams ir A. Smetonai, tačiau jų dalis buvo itin neskaitlinga. Taigi bendros organizacijos pozicijos niekaip nepakeitė.

5.2.3. Šauliškoji ideologija Lietuvos okupacijos metu 1940 m.

Paradoksalu, tačiau šauliškosios ideologijos nuostatų veikimą ir jos raišką visuomenei galima pamatuoti vieno skaudžiausių XX a. Lietuvos istorijos įvykių – 1940 m. birželio 15 d. vykusios Lietuvos okupacijos – kontekste. Dvidešimt vienerius metus puoselėtas tikslas rengtis ginti valstybę buvo neįvykdytas. Svarbiausia to priežastis buvo kryptingos ir daugiau nei 10 metų trūkusios Lietuvos valdžios pastangos šaulius paversti drausminga ir paklusnia organizacija. O patys šauliai, stengdamiesi prisitaikyti prie autoritarinio valdymo sąlygų, deklaravo apolitiškumą ir ištikimybę A. Smetonai. Įsakymas priešintis nebuvo duotas ne tik kariuomenei, bet ir šauliams, kurie tuo metu buvo tiesiogiai pavaldūs kariuomenės vadui. Priešingai, šauliai, kaip ir kariai, gavo įsakymą draugiškai sutikti į Lietuvą įžygiuojančią Raudonąją armiją: parengti savo būstinėse vietas kariams pailsėti, pasirūpinti, jog nebūtų jokių išsišokimų¹³⁰⁶. Žinoma, reikia pripažinti, kad oficialiame diskurse priešiškas SSRS kariuomenei nebuvo išplitęs. Tačiau visuomenei buvo sunku iki galo suprasti radikalius politinius pokyčius. Taigi pagrindinė priežastis, kodėl šauliai nesipriešino vykdomai okupacijai, buvo ta, jog nebuvo įsakyta to daryti. Politškai susiorientuoti buvo sudėtinga, nes politikai, neparodę valios priešintis, tai perdavė ir visuomenei. Taigi kariai, kaip ir šauliai, liko savo dislokacijos vietose.

Plačiai LŠS likvidaciją savo prisiminimuose yra pateikęs jos pertvarkos 1935 m. autorius div. gen. S. Raštikis. Juose jis pabrėžė, kad sovietų ir LŠS veiklos ir idėjos kardinaliai nesutapo. Sovietai tai puikiai suprato. Jų požiūriu, „Šauliai buvo sukūrę pačią reakciškiausią pusiau karinę pusiau policinę organizaciją“, o tarnybiniuose dokumentuose LŠS buvo vadinama „fašistine organizacija“, netgi teigta, kad jos nariai buvo auklėjami kurstant neapykantą prieš Sovietų Sąjungą ir komunistus¹³⁰⁷. Tai byloja, jog po įvykdytos Lietuvos okupacijos Sąjungai nebuvo jokių galimybių išlikti, net ir pakeitus ideologines gaires ir veiklos pobūdį. Vis tik pagrindė šaulių idėja – valstybės gynimas – buvo pernelyg didelis pavojus sovietams. Tačiau svarbiausia LŠS panaikinimo priežastimi verta laikyti glaudžius ryšius su A. Smetona. Sovietinis režimas suprato, kad šauliai buvo stipri A. Smetonos valdymo atrama, kuri naudota visuomenės kontrolei ir kovai su vidaus priešais.

¹³⁰⁶ Įsakymas šaulių sąjungai Nr. 31“, *Trimitas* 25 (1940), 606.

¹³⁰⁷ Stasys Raštikis, „Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimas“, žiūrėta 2017 m. 03 25 d., <http://partizanai.org/failai/pdf/bolsevizmo-metai-IV.pdf>

Šaulių vaidmuo matomas ir A. Smetonos pasitraukimo į Vokietiją kontekste. Iš Lietuvos į Vokietiją pagaliau išleistas A. Smetonos sūnus Julius buvo itin nusivylęs Kybartų šaulių elgesiu. Anot jo, jie žemino „tautos vadą“, o visa tai girdėjęs Sąjungos vadas nesiėmė jokių veiksmų¹³⁰⁸. Šis atsiminimų fragmentas žymi svarbius vertinimo pokyčius. Iš tiesų Kybartų šauliai birželio 15 d., matydami po miestą besiblaškantį prezidentą, o vėliau ir jo visą šeimyną, buvo nusivylę ir pasipiktinę. Vienas iš jų teigė: „Kam gi buvo dirbta 22 metus, kad dabar viskas taip baigiasi. Negražiai elgiasi Tautos Vadas, kad dabar bėga.“¹³⁰⁹ Nei A. Smetona, nei kiti į Vokietiją bandantys ištrūkti jo aplinkos žmonės taip ir nesugebėjo šauliams ir visuomenei paaiškinti logiškų ir pakankamai racionalių pasitraukimo priežasčių. Vietoje to dėl trukdymų prezidentui buvo kaltinami šauliai ir pasieniečiai (tai liudija prezidento sūnaus emociingi prisiminimai). Taigi kritiniu metu iš Lietuvos pasitraukęs prezidentas nedidelės dalies šaulių (didžioji dalis apie tai sužinojo tik vėliau) akyse prarado savo autoritetą. Nuolat akcentavęs susiklausymą, tautinį vieningumą ir svarbą rengtis valstybės gynybai, iškilus realiai grėsmei, savo žodžių nevykdė.

Be to, įdomu, kad birželio 15 d. A. Merkio suformuotoje delegacijoje, kuri turėjo perkalbėti prezidentą, kad jis grįžtų atgal į Kauną, buvo ir LŠS vadas¹³¹⁰. Tikslios priežasties, kodėl buvo sudaryta būtent tokia delegacijos sudėtis, nėra. P. Saladžius galėjo būti pasirinktas kaip pakankamai ištikimas A. Smetonos aplinkos žmogus ir autoritetingos organizacijos vadas. Gali būti, kad buvo jaučiama, jog prezidentas pasitiki LŠS vadu, todėl tai gali būti faktorius, paveikiantis jį grįžti į Kauną. Nors, kaip aiškėja iš A. Smetonos liudijimo, aktyviausi kalbėtojai buvo E. Galvanauskas ir gen. K. Tallat-Kelpša, kitų delegacijos narių pokalbių jis nemini¹³¹¹. Tačiau prezidento žentas plk. A. Valušis teigia, kad, į Kybartus atvykus delegacijai, plk. P. Saladžius prašė prezidentienę S. Smetonienę kartu su kitais grįžti į Kauną. O prezidento išvykimą iš šalies apibūdino kaip negražų žygį, tiesiog pabėgimą. Be to, LŠS vadas paskelbė, kad Smetonomis draudžiama palikti mokyklos patalpas¹³¹². Tai byloja, jog P. Saladžius nebuvo tik statistinis delegacijos narys. O daugiau nei 10 metų ištikimai A. Smetoną rėmę šauliai 1940 m. nuo jo nusisuko, nes nesuprato jo veiksmų prasmės.

Pirmosiomis okupacijos savaitėmis oficialiai esminio šauliškosios ideologijos atsisakymo nebuvo. Komunikacijoje (vidinėje ir išorinėje) ir toliau akcentuotas šaulių drausmingumas, įsakymų vykdymas, susiklausymas ir pan. Taigi naudotasi ir iki tol akcentuotomis nuostatomis. Visai Lietuvos visuomenei, tarp jų ir šauliams, buvo siekiama

¹³⁰⁸ Merkelis, *Antanas Smetona...*, 591.

¹³⁰⁹ Alfonsas Eidintas, *Antanas Smetona ir jo aplinka* (Vilnius: MELC, 2012), 431.

¹³¹⁰ *Ibid.*, 425.

¹³¹¹ Merkelis, *Antanas Smetona...*, 591–593.

¹³¹² Jakubavičienė, *Seserys...*, 170.

sudaryti įspūdį, kad buvo pašalintas „senasis režimas“, o laisvas ir nepriklausomas gyvenimas išsaugotas ir siekiama stiprinti „nuoširdžius ir glaudžius santykius su draugišku mums didžiuoju kaimynu SSRS“¹³¹³. Ryškiai pasikeitė tik du aspektai. Pirma, A. Smetonos kulto uždraudimas kartu propaguojant naujuosius „marionetinius vadovus“, ypač J. Paleckį. Nepraėjus savaitei po Lietuvos okupacijos, buvo išleistas naujas šaulių žurnalo „Trimitas“ numeris, ant kurio puikavosi marionetinės Vyriausybės vadovo J. Paleckio nuotrauka ir šūkis „Į darbą su vyriausybe“¹³¹⁴. Simboliška, jog būtent birželio 27-ąją, t. y. organizacijos įkūrimo dieną, šauliams buvo pakartotinai įsakyta iš šaulių namų pašalinti A. Smetonos portretus, jo ir apie jį parašytas knygas, įvairius Lietuvos kariuomenę šlovinančius šūkius, pvz., „Lietuvos Karys“ ar „Mūsų Kariuomenė“¹³¹⁵. Daugiau jokių radikalių ideologinių pokyčių nebuvo. Juolab kad naujoji valdžia pirmosiomis dienomis neuždraudė LŠS veiklos. Vis tik nuovokesniems žmonėms tokie įsakymai turėjo byloti apie laukiančias didesnes permainas.

Antra pokyčių grupė susijusi su organizacijos valdymo ir veiklos aspektais. Neabejotina, kad pokyčių prasmę labai greitai suprato LŠS vadas, kuris oficialiai birželio 19 d. pasiprašė¹³¹⁶ paleidžiamas į atsargą¹³¹⁷. Jis išvalgiai suprato, kad ankstesnė tarnyba karo komendanto pozicijoje ir dabartinės pareigos nederėjo su naujos politinės valdžios siekais. Oficialiai jis iš tarnybos atleistas birželio 21 d., o jo pareigas perėmė LŠS štabo viršininkas gen. št. plk. lt. Petras Žukas¹³¹⁸, laikinai ėjęs pareigas iki pat Sąjungos likvidacijos. Įdomu tai, jog plk. P. Saladžius buvo vienas iš trijų¹³¹⁹ pirmųjų aukštųjų Lietuvos kariuomenės karininkų, kurie pirmosiomis SSRS okupacijos savaitėmis buvo priversti pasitraukti iš tarnybos¹³²⁰. Toks „dėmesys“ Šaulių sąjungos vadui kartu yra visos organizacijos veiklos, valstybinio ir politinio nusistatymo „įvertinimas“.

Organizacine prasme permainos Sąjungą pasiekė labai greitai. Birželio 17 d. paskelbta, kad planuota organizacijos įkūrimo šventė neįvyks, nes visi masiniai renginiai buvo uždrausti¹³²¹. Birželio 22 d. buvo uždrausta organizuoti šaudymo ir lauko pratybas¹³²². Tai, kad LŠS uždaviniai ir veikla turės keistis, buvo aišku. Buvo kalbama, jog šaulių kariniai uždaviniai siaurės, nes šalies saugumu rūpinsis SSRS kariuomenė, bet prasiplės kultūros uždaviniai „su

¹³¹³ 1935 07 09 L. e. p. LŠS vado įsakymas nr. 7302, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 1.

¹³¹⁴ „Į darbą su vyriausybe“, *Trimitas* 25 (1940), 69.

¹³¹⁵ 1940 06 27 L. e. p. LŠS vado įsakymas nr. 7260, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 4.

¹³¹⁶ Stasys Raštikis prisiminimuose teigia, jog jis buvo priverstas tai padaryti pačiam prašant.

In Raštikis, „Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimas ...“

¹³¹⁷ 1940 06 19 LŠS vado raportas LK vadui, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4499, l. 9.

¹³¹⁸ „Įsakymas šaulių sąjungai, Nr. 32 ir Nr. 33“, *Trimitas* 26 (1940), 624.

¹³¹⁹ Kiti du buvo 9-ojo pėstininkų pulko vadas gen. št. plk. A. Gaušas ir Lietuvos kariuomenės žvalgybos skyriaus viršininko pavaduotojas plk. lt. P. Kirlys.

¹³²⁰ Arvydas Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais* (Vilnius: Mintis, 1996), 61.

¹³²¹ 1940 06 17 LŠS vado raštas rinktinių vadams nr. 7190, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 8.

¹³²² 1940 06 22 L.e.p. LŠS vado įsakymas rinktinių vadams nr. 7235, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 6.

naujos dvasios reikalavimais“. Aiškiu signalu dėl pokyčių tapo kariuomenės vado įsakymas, kad visi valdiški ginklai, amunicija ir pan. būtų perduoti Lietuvos kariuomenės dalims, o privačius ginklus reikėjo suregistruoti atskirai¹³²³. Etatiniai LŠS rinktinių karininkai ir tarnautojai buvo priversti vykdyti šį įsakymą, tačiau šauliai ir net būrių vadai nelabai skubėjo jį vykdyti. Iš tarnybos atleidus LŠS vadą, buvo pakeisti ir visi šaulių rinktinių vadai¹³²⁴. Toks pokytis nereiškė, jog naujieji vadai buvo lojalesni sovietams. Naujoji valdžia demonstravo savo galią diktuoti sprendimus, kad Sąjungai būtų aišku, kieno įsakymų turi klausyti. Be to, iki okupacijos pareigas ėję rinktinių vadai buvo tapatinami su nuverstuoju „režimu“, tad jie negalėjo kurti „naujos Lietuvos“.

Koks turėjo būti LŠS likimas pirmąjį okupacijos mėnesį, oficialiai nebuvo aiškinama, todėl daliai LŠS vadovybės tai leido suprasti, jog organizacijos veikla bus leidžiama. „Trimite“ šauliams aiškinta, kad dabartinėje situacijoje šauliams atsiveria dar didesnės darbo galimybės. Nuolatos primenama, jog „didžioji pareiga yra eiti vieningu keliu su Respublikos Vyriausybe, drausmingai vykdyti jos įsakymus ir nurodymus“, nes tai sutapo su ir anksčiau akcentuotomis nuostatomis, todėl jokių pasipriešinimų nekilo¹³²⁵. Andrius Randamonis, iki tol „Trimite“ raginęs šaulius aktyviai rengtis ginti Tėvynę, 1940 m. birželio mėnesį jau peikė buvusią valstybę, jo žodžiais tariant, su vadizmo ir fašizmo nukrypimais. Jis ragino nesėdėti, o persitvarkyti kaip ir visas pasaulis¹³²⁶. Taigi vietoje konkrečių uždavinių ir aiškios organizacijos ateities vizijos išdėstymo šauliai buvo apipilti bendromis komunistinės propagandos frazėmis, kurios turėjo raminti ir suteikti vilties dėl organizacijos ateities. Siekiant sužinoti, kas nutiks Sąjungai, birželio 19 d. pas Justą Paleckį apsilankė LŠS vadas plk P. Saladžius ir Tarybos narys R. Skipitis. Jiems konkretaus atsakymo nebuvo duota, bet pasakyta, jog apie Sąjungos ateitį informuos krašto apsaugos ministras¹³²⁷. Tai galėjo suteikti papildomų vilčių dėl Sąjungos ateities.

LŠS vadovybė, tikėdamasi, kad naujasis politinis režimas neuždraus veiklos, ir prisiderinusi prie naujų gairių, parengė naujo organizacijos statuto projektą, kuriame, sekant kariuomenės pavyzdžiu, organizacija pavadinta „Lietuvos liaudies šaulių sąjunga“. Tai buvo nuo 1936 m. galiojusio statuto stipriai sutrumpintas variantas, kuriame deklaruota, jog organizacija yra „valstiečių ir darbo žmonių vyrų ir moterų karinė savanorių organizacija tvarkoma demokratiniiais pagrindais“, kurios tikslas „stiprinti darbo žmonių dvasinį ir fizinį pajėgumą, pratinti prie karinio gyvenimo parengiant darbo liaudį ginti krašto laisvę ir

¹³²³ 1940 06 26 L. e. p. LŠS vado įsakymas 22 Geležinkeliečių rinktinės vadui nr. 1516/ sl., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4499, l. 4.

¹³²⁴ „Apskričių karinių viršininkų pakeitimai“, *Trimitas* 27 (1940), 607.

¹³²⁵ Gintautas-Kiaulėnas, „Naujas gyvenimas ir Šaulių Sąjunga“, *Trimitas* 26 (1940), 627.

¹³²⁶ Andrius Randamonis, „Nauja vaga“, *Trimitas* 26 (1940), 628.

¹³²⁷ Raštikis, „Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimas ...“

nepriklausomybę, kad būtų sąmoningi ir stiprūs kovotojai dėl šviesesnės Lietuvos liaudies ateities¹³²⁸. Taigi dokumente buvo deklaruoti komunistinės propagandos akcentai, kurie kardinaliai skyrėsi nuo iki tol akcentuotos ir propaguotos šauliškosios ir tautinės ideologijos. Tai reiškia, kad bent jau dalis LŠS vadovybės narių naiviai tikėjo, jog oficialiai priderinus teisės aktus prie naujosios valdžios pozicijos ji galės veikti. Tai reikštų, kad jiems buvo svarbiau ne propaguotos vertybės, tikslas ir uždaviniai, kuriuos organizacija rengėsi įgyvendinti 21 metus, bet išlikti kaip organizacijai. Tai, kad neprotestavo tikrosios karo tarnybos karininkai, vadovavę organizacijai, galbūt yra suprantama, tačiau visai kitokias galimybes teoriškai turėjo visuomenininkai, Tarybų nariai. Tačiau nė vienas tuometinės Tarybos narys oficialiai nereiškė protestų arba nusivylimo esama situacija. Žinoma, tikėti organizacijos ateitimi juos skatino tai, jog valdžia nepanaikino nei Lietuvos kariuomenės, nei policijos, todėl egzistavo natūralios viltys ir dėl šaulių veiklos. Be to, viltis dėl leidimo veikti skatino ir iš „marionetinės vyriausybės“ nario, buvusio šaulio V. Krėvės-Mickevičiaus, atkeliavęs patarimas parengti Sąjungos pertvarkos projektą, atsižvelgiant į naujos politinės valdžios siekius¹³²⁹.

Pasitaikė rezoliucijų, kuriomis buvo džiaugiamasi dėl įvykusių pokyčių. Oficialiai Vilniaus miesto savivaldybės pirmo rikiuotės būrio šauliai išreiškė pasitikėjimą naująja valdžia ir parengė prašymą „atstatyti pradinį demokratinį Šaulių Sąjungos statutą. Mes prašome sudrausti ir išbraukti iš jos, šovinininį gaivalą, kuris eilę metų klaidino ir terorizavo laisvą žodį ir vedė sąjungos narius liaudies interesams priešinga kryptimi. Mes norime savo eilėse matyti visas tautines mažumas, kurioms tik rūpi darbo žmonijos Šviesesnė ateitis“¹³³⁰. Žinoma, tokie pareiškimai galėjo būti politinės konjunktūros arba tiesioginio spaudimo rezultatas. Todėl tai tikrai nereiškia, kad daugelis šaulių būrių sekė tokiais pavyzdžiais. Sužinoti tikrąją šaulių, ypač žemesniojo rango, poziciją, gali iš dalies padėti jų prisiminimai. Kauno „Maisto“ šaulių būrio vadas ats. lt. Bronius Matelis, išėivijoje prisimindamas 1940 m. birželio mėnesio įvykius, teigė, kad būrio susirinkimo metu atbėgęs šaulys pranešė, jog rusų tankai jau užėmė aerodromą. Į tai reaguodamas jis ištaręs: „Sudiev, mieli šauliai. Šitas susirinkimas ir bus paskutinis!“¹³³¹ Šaulys Vincas Tamošiūnas teigė, kad „Bolševikams okupavus Lietuvą, iš pat pirmųjų dienų, nors ir ne aktyviame pagrindžio veikime, sudarinėja planus, kaip reikalui atsitikus, susiorganizuoti ir pagelbėti mūsų mielajai tėvynei – Lietuvai“¹³³². Panašių prisiminimų yra gerokai daugiau. Tačiau būtina pažymėti, kad juose fiksuojamos pozicijos buvo padiktuotos ir vėliau įvykusių

¹³²⁸ Lietuvos liaudies šaulių sąjungos statutas, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 1.

¹³²⁹ Raštikis, „Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimas ...“.

¹³³⁰ „Vilniaus šaulių pareiškimas“, *Trimitas* 27 (1940), 607.

¹³³¹ Bronius Utenis, „Praėjusi tikrovė“, in *Nepriklausomai Lietuvai* (Čikaga: LŠSI, 1965), 363.

¹³³² Vincas Tamošiūnas, „Rytų aukštaitijos nelygumose“, in *Nepriklausomai Lietuvai* (Čikaga: LŠSI, 1965), 252.

įvykių, todėl gali būti netikslios. Nors negalima nuneigti fakto, kad dalis šaulių suvokė pokyčius ir rengėsi galimam pasipriešinimui, paslėpdami turimus šaulių ginklus¹³³³.

Naujoji vadovybė neskubėjo panaikinti LŠS, nes siekė išnaudoti struktūrą savo praktiniams ir ideologiniams tikslams, stiprinant mitą, jog Lietuvoje pasikeitė ne santvarka, o tik valdžia. Lygiai kaip ir iki 1940 m., taip ir okupacijos metu, buvo akcentuojama, kad šauliai turi būti pavyzdžiu visuomenei. Organizuojant Liaudies Seimo „rinkimus“, šauliams buvo dar kartą priminta, kad jie turi būti drausmingais piliečiais ir dalyvaudami rinkimuose parodyti pavyzdį kitiems visuomenės nariams¹³³⁴. Sovietiai suprato, kad, siekiant imituoti rinkimų teisėtumą ir suformuoti įvaizdį, jog valdžią išsirinko pati liaudis, reikia prie balsadėžių pritraukti ir autoritetingesnius visuomenės narius. Bent jau dalis visuomenės rinkimuose dalyvaujančių šaulių ir karių turėjo nuteikti raminaimai dėl Lietuvos ateities klausimo. Viltis dėl LŠS ateities sunaikino 1940 m. liepos 13 d. paskelbtas Šaulių sąjungos likvidavimo įstatymas¹³³⁵. Iš tarnybos į atsargą buvo paleistas laikinai Sąjungai vadovavęs gen. št. plk. lt. P. Žukas, sudaryta Likvidacinė komisija, kurios pirmininku buvo paskirtas int. plk. lt. Otto Milaševičius, o nariu LŠS štabe tarnavęs gen. št. mjr. Antanas Impulevičius¹³³⁶. Reikia pažymėti, kad Likvidacinė komisija, LŠS štabe ir rinktinėse likę dirbti šauliai savo darbą atliko labai kruopščiai, netgi suprasdami, jog jų užduotis yra organizacijos sunaikinimas. Pavyzdžiui, komisija kruopščiai aiškinosi, kodėl likviduojant LŠS štabe rastas ne chronometras laikrodys, o pigesnis paprastas chronometras¹³³⁷. Žinoma, toks smulkmeniškasis darbas galėjo būti susijęs ir su siekiu ištesti darbo procesą užsitikrinant pajamas. Visas organizacijos turtas buvo perduotas Krašto apsaugos (ginklai ir pinigai) ir Švietimo ministerijoms, Komunistinio jaunimo organizacijai, Lietuvos komunistų partijai ir profsąjungoms. Oficialiai Likvidacijos komisija darbą baigė 1940 m. rugsėjo 15 d.¹³³⁸, taip galutinai užbaigdama 1919 m. birželio 27 d. įkurtos Lietuvos šaulių sąjungos veiklą. Organizacijos kūrimosi pradžioje ne kartą buvo akcentuota, jog „stipriausias jaunosios nepriklausomos Lietuvos ginklas visados bus jos piliečių politinis susipratimas, jų valstybinė sąmonė. Nes nuo to susipratimo pareis ir mūsų ginkluotas pasipriešinimas puolantiems mūsų priešiniams“¹³³⁹. Vis dėlto prabėgus dvidešimčiai metų šis ginklas nebebuvo šaulių „arsenale“, todėl pasipriešinta nebuvo.

Galima konstatuoti, kad A. Smetonos ir LŠS ideologijos buvo panašios. Sutapo keletas esminių ideologinių nuostatų: tautiškumas, tautinės vienybės kūrimas, siekis pakeisti

¹³³³ Sigitas Jegelevičius, „Birželio sukilimo varomųjų jėgų klausimu“, *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis* T. 2. (2006), 132.

¹³³⁴ 1940 07 09 L. e. p. LŠS vado įsakymas nr. 7302, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1314.

¹³³⁵ 1940 08 01 Įsakymas Šaulių sąjungos likvidacijai nr. 1, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1409, l. 3.

¹³³⁶ 1940 08 11 Įsakymas Šaulių sąjungos likvidacijai nr. 2, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1409, l. 2.

¹³³⁷ 1940 09 13 Šaulių Sąjungos likvidacinės komisijos nutarimas nr. 28, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1409, l. 52.

¹³³⁸ 1940 09 15 Įsakymas Šaulių Sąjungos likvidacijai nr. 3, LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1409, l. 1.

¹³³⁹ M., „Šauliai ir kultūros darbas“, *Trimitas* 20 (1920), 13.

visuomenę. Tačiau dalis šauliškosios ideologijos nuostatų po 1926 m. buvo pakeistos arba jų atsisakyta. Tokiu būdu „šaulio tipo“ kūrimas sutapo su „tautos vadui“ naudingo asmens kūrimu. Buvo pasinaudota LŠS, kaip sukarintos organizacijos, statusu, todėl imta akcentuoti drausmingumą, politinį sąmoningumą ir įsakymų vykdymo nuostatas. Tai lėmė, kad autoritarinio valdymo metais Šaulių sąjunga tapo ištikima valdžios pozicijų palaikytoja ir, kaip Lietuvos kariuomenė, vienu iš valdžios išsilaikymo politiniame elite ramsčių. Šauliškoji ideologija tapo viena iš platesnės tautiškosios ideologijos dalių. A. Smetonos pozicija šaulių atžvilgiu taip pat buvo palanki, todėl organizacijos veikla plėtėsi ir stiprėjo. Nepaisant to, šaulių gretose pasitaikydavo ir A. Smetonai nepritariančių asmenų. Tai atsiskleidžia analizuojant krizinius Lietuvos įvykius 3–4 deš. Per visą tarpukario laikotarpį buvo puoselėjamas ir pabrėžiamas šaulių tikslas rengtis ginti valstybę. Visgi 1940 m. šis tikslas liko neįgyvendintas, nes organizacijoje jau buvo įsigalėjęs paklusnumas ir įsakymų vykdymas. 1940 m. birželio mėnesį nei prezidentas, nei kariuomenės vadas nedavė įsakymo priešintis, todėl tiek formalus (šaulio priesaikos kontekstas), tiek ideologinis šaulių tikslas ir nuostatos nebuvo įgyvendintos.

IŠVADOS

1. Vertinant bendrame Vidurio ir Rytų Europos XIX a. vid. – XX a. pirmoje pusėje veikusių paramilitarinių organizacijų kontekste, galima konstatuoti, kad savo veiklos pobūdžiu LŠS nebuvo išskirtinė organizacija. Idėją, esminius veiklos principus (galimybės civiliams dalyvauti karinėje kovoje, kultūrinės veiklos organizavimo, veiklos sporto klubuose), iš dalies ir organizacinę struktūrą Šaulių sąjungos organizatoriai kūrė remdamiesi Čekoslovakijos, Lenkijos, Suomijos ir Šveicarijos paramilitarinių organizacijų ir grupių pavyzdžiais. Iki šiol istoriografijoje yra įsitvirtinusi nuostata, kad bene didžiausią inspiraciją lietuviškai paramilitarinei veiklai turėjo čekų *Sokol* organizacija. Tačiau, atlikus LŠS formavimosi aplinkybių ir ideologinių nuostatų analizę, galima teigti, kad ne tik *Sokol*, bet ir Suomijoje veikusi *Suojeluskunta* turėjo didžiulę įtaką. Čekų pavyzdys buvo idėjinis impulsas veiklai. Be to, šauliai perėmė *Sokol* akcentuotą dvasinį, fizinį ir moralinį tautos ugdymą kaip svarbų tautinės tapatybės dėmenį. O *Suojeluskunta* įtaka buvo jaučiamama praktiniame lygyje, kalbant apie struktūrą, visuomenei siūlomas veiklos formas, rengiamąsi karinėms užduotims. Tai lėmė abiejose šalyse vykę Nepriklausomybės karai, artimesnis geografinis atstumas, užmegzti ir iki 1940 m. vystyti bendradarbiavimo ryšiai. Vystantis organizacijai, ir toliau buvo analizuojamas tarptautinis paramilitarizmas, tačiau labiausiai domėtasi kaimyninių valstybių – Latvijos, Estijos ir Suomijos – organizacijomis.
2. Atlikus LŠS ideologinių nuostatų analizę, buvo nustatytos esminės šauliškosios ideologijos nuostatos, kurios egzistavo per visą organizacijos veiklos laiką, nors jų raiška ir skyrėsi savo intensyvumu.

Organizacijos kūrimosi aplinkybės ir pasirinktas veiklos tipas (paramilitarinės organizacijos) lėmė išskirtinį santykį su karyba. Todėl šauliškoje veikloje ir jos ideologijoje labai svarbi yra *ginkluoto civilio* idėja. Kiekvienas organizacijos narys (išskyrus tikrosios karo tarnybos arba atsargos karius) išsaugodavo savo kaip civilio asmens statusą, kartu turint galimybę laikyti ginklą, dalyvauti mokymuose, vykdyti valstybės pavestas karines užduotis ir dalyvauti kariniuose veiksmuose. Ši šauliškoji idėja atsispindėjo visuose LŠS įstatymuose (1921, 1924 ir 1935 m.), reglamentuojant, kad šaulių tikslas rengtis ginti valstybę. Be to, ši nuostata aktyviai propagauta vidinėje ir išorinėje komunikacijoje ir veikloje, ruošiantis nustatytą uždavinių įgyvendinimui (ginklų naudojimas, kariniai mokymai, uniformų dėvėjimas, karinio pavaldumo principas).

Visuomeniškuo idėja yra viena iš svarbiausių tarpukario šaulių ideologijoje. Organizacija buvo atvira daugeliui to meto Lietuvos visuomenės narių. 1919–1940 m.

oficialiai Sąjungos veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose nebuvo numatyti apribojimai tapti organizacijos nariais. Šaulių gretose galėjo būti kitų tautinių (ne lietuvių), religinių, visuomeninių, politinių grupių veikėjų. Buvo formalizuoti trys reikalavimai – amžiaus cenzas (keitėsi), lojalumas valstybei ir nedalyvavimas antivalstybinėje veikloje. Žinoma, po 1926 m. gruodžio mėnesį įvykusių politinių pokyčių šis reikalavimas buvo suprantamas drauge kaip lojalumas A. Smetonai, t. y. politiniam elitui. O tai iš esmės kirtosi su šia šauliškosios ideologijos nuostata.

LŠS buvo visuomeninė organizacija, esanti Krašto apsaugos ministerijos žinioje. Tai lėmė išskirtinės dualistinės valdymo sistemos susiformavimą (tokios nebuvo kitose užsienyje veikusiose paramilitarinėse organizacijose). Lietuvos valdžia ginkluotą organizaciją kontroliavo įstatymais ir jos skiriamo LŠS viršininko pagalba. Visuomeniškumo nuostatą, pasireiškusią teise dalyvauti organizacijos valdyme, šauliai įgyvendindavo rinkdami trijų arba dviejų lygių valdančiąsias institucijas: būrio/rinktinės/ Sąjungos valdybos, rinktinių ir Sąjungos kontrolės komisijos ir garbės teismai. Drauge būtina pabrėžti, kad Sąjungoje galėjo veikti įvairių politinių pažiūrų asmenys, kurių skaičius gerokai sumažėjo A. Smetonai sugriežtinus visuomenės kontrolę ir suvaržius visuomenės veiklos galimybes (uždarant visuomenines organizacijas ir politines partijas). Tai rodo, jog šauliškumas buvo suprantamas ir įgyvendinamas remiantis *demokratiškumo* idėja.

Patriotiškumo ideologinę nuostatą šauliškoje ideologijoje padiktavo praktinės organizacijos susikūrimo sąlygos. Ginklu rankose buvo apginta paskelbta valstybės Nepriklausomybė. Šauliškos komunikacijos kanaluose tai buvo pateikiama kaip vienas iš šaulių patikimumo ir patriotiškumo įrodymų. Šiai idėjai įgyvendinti buvo naudojama ir daugiau įvairių priemonių: lietuvių kalbos kursai visuomenei, valstybinių ir tautinių švenčių organizavimas, lietuvių kūrėjų produkcijos populiarinimas, dalyvavimas pavidžių ir viešųjų užrašų lietuvinimo procese.

Disciplinos, paklusnumo įsakymams idėjos buvo svarbios šauliškos idėjos įgyvendinimui. To reikėjo siekiant įgyvendinti keliamus karinius, kultūrinius ir visuomenės transformacijos tikslus. Nors LŠS formavosi kaip paramilitarinė struktūra, tačiau civilių asmenų dalyvavimo nepavykdavo visiškai kontroliuoti. Todėl Sąjungos kūrimo pradžioje šauliai dažnai elgdavosi netinkamai ir neteisėtai. Po V. Putvinskio mirties 1929 m. organizacijos valdyme ir ideologijoje disciplinos idėja šiek tiek pakito. Deklaruota, jog paklusnumas orientuotas tiek į bendrą, etinę, tiek ir į politinę šaulio veiklą. Vis labiau įsigalėjo paklusimo valdžiai reikalavimai, kurie daugiau nei dešimt metų formavo šaulių laikyseną ne spręsti problemą, o laukti įsakymo dėl jos sprendimo.

3. Esminė LŠS susiformavimo priežastis buvo vykstantis Nepriklausomybės karas. Jo metu civiliai asmenys, kurių priekyje buvo Spaudos biuro grupė su lyderiu M. Šalčiumi ir V. Putvinskio aplinkos žmonės, nusprendė suburti visuomenę, galinčią prisidėti prie valstybės gynimo užduoties sprendimo, neatitrūkstant nuo savo tiesioginių pareigų. Nors Šaulių sąjungos kūrimo pradinė idėja priklausė M. Šalčiui, tačiau netrukus vadovavimo rolę perėmė V. Putvinskis. Tai lėmė pastarojo didesnis žinomumas visuomenėje ir turėtas platesnis socialinis ratas. Būtent jo dėka pavyko per pakankamai trumpą laiką (birželio–rugšėjo mėnesiais) sukurti naujos sukarintos visuomeninės organizacijos pagrindus. Sąjunga plėtėsi trimis lygiais: pasinaudojant į veiklą įsitraukusių asmenų socialiniais tinklais, komunikuojant šauliškas idėjas pasinaudojant spauda, tarp jų ir „Trimitu“, visoje Lietuvos teritorijoje vienijant jau veikusius partizanų būrius. Dėl LŠS pastangų daugelis iš jų buvo įjungti į vieną bendrą šalies gynybinę sistemą, todėl buvo paprasčiau koordinuoti karinius veiksmus.
4. Svarbiausiu ir aktyviausiu šauliškosios ideologijos kūrėju ir puoselėtoju tapo V. Putvinskis. Jo kurta šauliškoji ideologija rėmėsi bendrais europinio paramilitarizmo bruožais, svarbiausiais etikos ir moralės dėsniais bei itin ambicingu ir totalitariniam režimui būdingu tikslu – šaulių, „dvasios riterių“, pagalba pakeisti visuomenę. V. Putvinskis, 1922 m. pasitraukęs iš aktyvios veiklos organizacijos vadovybėje, kryptingai ėmėsi kurti ir aiškinti šauliškosios ideologijos principus ir bandė juos taikyti praktiškai, pradėdamas nuo mažiausių Sąjungos vienetų – būrių. Kita aplinkybė, kuri V. Putvinskį formavo kaip „šaulių tėvą“, yra istorinė. Jis tapo pirmuoju organizacijos vadovu, ėjusiu tiek CV pirmininko, tiek viršininko pareigas. Po pakankamai ankstyvos V. Putvinskio mirties 1929 m., Sąjungos valdžioje liko ir įsitvirtino jo aplinkos žmonės, kurie nors ir įtvirtino „putvinskiškosios“ organizacijos sampratą, tačiau patys jos nesilaikė. Jų pastangomis buvo įtvirtintas V. Putvinskio, kaip „šaulių tėvo“, įvaizdis, kuris išliko ir reorganizavus šaulius pagal 1935 m. įstatymą.
5. Šauliškosios ideologijos sklaidimas sutapo su Nepriklausomybės karo pabaiga, ir tai tapo veiklos galimybe buvusiems kariams ir šauliams. Organizacija dar labiau išplėtė savo veiklą. Šalia karinio rengimosi, kuris pateisino paramilitarinės organizacijos veiklos reikalingumą, itin svarbia ideologijos sklaidos galimybe tapo kultūrinės veiklos vykdymas. Ji taikos meto sąlygomis veikiančioje LŠS buvo vykdoma lygiagrečiai karinei. Leidybos tinklo sukūrimas, leidžiant oficiozą „Trimitas“, įvairių patriotinio turinio knygų leidyba, šauliškų radijo pusvalandžių, švenčių, kursų organizavimas turėjo formuoti LŠS, kaip itin svarbios visuomenei organizacijos, įvaizdį. Būtent juo žmonės turėjo sekti ir įsitraukti į LŠS gretas. Ideologiškai išskirtine priemone tapo idėja „Šaulių

namai – tautos namai“. Ja buvo siekiama sutelkti visuomenę po LŠS organizacine struktūra. Šauliai savo ideologiją ir jos sklaidą orientavo ne tik į organizacijos narius, bet ir į likusią visuomenę, siekdami ją keisti per savo veiklą ir teikti naudos.

6. Moterys LŠS veikloje dalyvavo nuo pat kūrimosi pradžios. Iš esmės šauliškoji ideologija moterų netraktavo kaip atskiros grupės. Požiūris į jas buvo veikiamas bendrųjų visuomenėje vyravusių tendencijų, kurios Sąjungos veiklos pradžioje joms nebuvo labai palankios. Tačiau šaulių lyderių (V. Putvinskio, A. Žmuidzinavičiaus, L. Vailionio, A. Marcinkevičiaus-Mantauto, J. Šarausko) pozityvi nuomonė moterų dalyvavo šauliškoje veikloje klausimais lėmė jų veiklos plėtrą. Šaulių moterų veikloje dalyvavo ryškios asmenybės, kurios siekė sustiprinti savo veiklą gaunant autonomiškos veiklos galimybę. Šaulių moterų veikloje buvo siekiama įtvirtinti pavyzdinį lietuvės moters kelią (dukra – žmona – motina). Visa tai tiesiogiai koreliavo su moterims keliamais šauliškais uždaviniais veikti šalia šaulių vyrų, t. y. rūpintis finansine padėtimi ir organizuoti pagalbą taikos metu, o per karą teikti medicininę ir logistinę paramą.
7. Šaulių požiūris į atskiras Lietuvos visuomenės arba šalia jos egzistavusias tautines grupes (išėivija) buvo nevienodas. Organizacijos vadovybė oficialiai deklaravo pozityvų požiūrį į išėivius, tautines grupes (išskyrus lenkus ir vokiečius) ir kitas visuomenines organizacijas. Tačiau eiliniai nariai tam ne visada pritardavo ir tuo sekdamo. Nors oficialiai negaliojo jokie apribojimai tapti šauliu, tačiau to meto visuomenėje egzistavusios antisemitizmo idėjos buvo nesvetimos ir LŠS. Tokias idėjas palaikė organizacijos vadovybė, kuri kitataučius laikė nelabai patikimais žmonėmis, todėl jų veikla LŠS buvo ribota. Jie buvo regimi kaip finansiniai rėmėjai. Tyrimo metu nustatyta, jog per visą LŠS veiklos laiką jos nariais buvo vos 1–2 procentai (nuo bendro narių skaičiaus) kitataučių. Taigi galima teigti, kad didžiajai jų daliai šauliška veikla nebuvo prioritetas.

Šauliškoji ideologija buvo dalis lietuviškojo nacionalizmo idėjos, todėl buvo akcentuojamas tautos vienybės siekis, kuris pasireiškė šaulių dėmesiu išėiviams, siekiu ne tik gauti finansinės naudos, bet ir padėti jiems sugrįžti į Lietuvą arba palaikyti tvirtesnius ryšius. Išėiviai į šaulius žiūrėjo palankiai, kaip į vieną iš Lietuvos valstybingumo ramsčių, todėl nevengė skirti finansinės paramos.

8. Tyrimo metu išryškėjo, jog LŠS, lyginant su kitomis visuomeninėmis organizacijomis, turėjo išskirtines sąlygas veikti ir parlamentiniu, ir autoritariniu laikotarpiu. Tai lėmė specifinė sukarinta veiklos sritis ir jaučiama politinės valdžios, kurios dalis buvo šauliais, parama. Sukarintos veiklos pobūdis ir valstybės kuriama teisinė bazė, skiriamas finansavimas, ypač po 1926 m. valstybės perversmo, Sąjungą formavo kaip valdžios

organizaciją. Todėl ketvirtajame dešimtmetyje LŠS siekė tapti kitas visuomenines organizacijas koordinuojančia institucija. Tačiau tautininkams netiko tokia perspektyva, todėl šaulių lyderystę mėginta riboti pasitelkiant Jaunosios Lietuvos sąjungą. Pastaroji siekė užimti LŠS vietą ir tapti svarbiausia visuomenę telkiančia ir iš dalies kontroliuojančia struktūra. Tačiau 1935 m. pradėta LŠS pertvarka sustiprino ne tik karines, bet ir kultūrinės šaulių pozicijas.

9. LŠS nuo pat 1919 m. veikė įvairių politinių pažiūrų asmenų. Tokiu būdu Sąjunga buvo regima tarsi terpė, kurioje skirtingų politinių pažiūrų asmenis vienijo nepriklausomos Lietuvos idėja. Tačiau Lietuvos politiniame gyvenime vis labiau įsigalint dešiniams (krikščionims demokratams, o vėliau ir tautininkams), šaulių gretose ėmė mažėti kairiųjų politinių partijų atstovų, ypač socialdemokratų. Jų požiūriu šauliai nukrypo nuo socialinio teisingumo siekio, todėl priešišškai vertino šaulių reikalingumą. Kardinalūs pokyčiai įvyko po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo. Sąjunga nestojo ginti konstitucinės santvarkos, nors demokratiškumas buvo viena iš esminių ideologinių nuostatų. Tai lėmė dvi priežastys. Pirma, šauliai buvo „formuojami“ kaip tautos, o ne valstybės kariuomenė. Antra, pati valdžia (prezidentas K. Grinius) nesikreipė prašydama paramos.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje ideologiškai buvo stengiamasi pabrėžti, kad šauliai yra ne politinė ir ne partinė organizacija. Taip perimant A. Smetonos aplinkos diktuojamą retoriką, LŠS tapo viena politinės santvarkos įtvirtintojų ir saugotojų. Politinė valdžia nevensgė naudoti šaulių pajėgumų viešajai tvarkai užtikrinti ir vidaus neramumams malšinti. A. Smetona, siekdamas palenkti šaulius į savo pusę, pasinaudojo asmeniniais ryšiais su LŠS lyderiais, savo naryste LŠS ir sugebėjimu tautinės valstybės kūrimo idėjos principus sutapatinti su šaulių atliekamu darbu. Todėl LŠS, kaip organizacija, politinių krizių akivaizdoje visada palaikė prezidentą (be pavienių šaulių priešingos arba pasyvios pozicijos).

10. 1940 m. birželio mėnesį, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, šauliškoji veikla buvo nutraukta, nes totalitarinė sistema tokio tipo organizacijų veiklos paprasčiausiai nenumatė. LŠS buvo senosios santvarkos, kurią siekta panaikinti, vienas iš simbolių. Be to, jos veikimo būdai (sukarinta organizacija), propaguojamos idėjos (patriotiškumas, tautiškumas) ir stiprios sąsajos su A. Smetonos valdymu nesutapo su sovietinės Lietuvos kūrimo tikslais. Todėl net ir dalies šaulių puoselėti planai dėl LŠS galimybių veikti sovietizuojamoje Lietuvoje neatitiko realybės. Galima konstatuoti, kad 1940 m., t. y. sovietinės okupacijos metu, šauliai, kaip ir valstybė, išgyveno vertybinę krizę. Du dešimtmečius nuolatos eskaluotas tikslas apginti Tėvynę liko neįgyvendintas, o daugiau

kaip dešimt metų saugotas ir šlovintas prezidentas A. Smetona pasitraukė į Vokietiją, neduodamas įsakymo priešintis. Tuo metu LŠS ideologiškai jau nebeorientavo savo narių į visuomeniškumą ir savaveiksmį pilietinį veikimą, todėl šauliai, kaip ir kariai, taikiai sutiko Lietuvos okupaciją ir tapo jos aukomis.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

1. Krašto apsaugos ministerija

F. 384, ap. 3, b. 479.

2. Šaulių sąjunga

F. 561, ap. 2, b. 13; 34; 46; 47; 60; 70; 94; 95; 98; 103; 113; 115; 123; 125; 137; 140; 151; 153; 161; 172; 185; 189; 190; 197; 214; 265; 338; 340; 402; 405; 424; 442; 447; 478; 479; 482; 517; 534; 552; 558; 559; 560; 561; 564; 582; 608; 626; 641; 647; 659; 660; 665; 691; 709; 762; 765; 786; 835; 845; 851; 859; 867; 871; 873; 899; 898; 906; 907; 914; 917; 937; 938; 974; 985; 992; 993; 999; 1008; 1014; 1018; 1021; 1023; 1025; 1029; 1030; 1041; 1069; 1077; 1266; 1270, 1291; 1296; 1297; 1303; 1304; 1306; 1314; 1327; 1331; 1337; 1339; 1341; 1345; 1351; 1368; 1372; 1378; 1409; 1817; 1927; 4296; 4310; 4316; 4331; 4345; 4371; 4376; 4390; 4393; 4401; 4405; 4439; 4444; 4450; 4456; 4477; 4491; 4499; 4528; 4882; 5147

3. Kariuomenės štabas

F. 929, ap. 1, b. 132

F. 929, ap. 2, b. 60; 183; 491; 1035.

F. 929, ap. 3, b. 856; 873; 1077.

4. Klaipėdos krašto komendantūra

F.1501, ap. 1, b. 255

5. Lietuvos centrinio valstybės archyvo Fotodokumentų skyrius

A044-P468, 0-098212, A048-P060.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius

1. Mato Šalčiaus fondas, f. 189, b. 100.

2. Antano Žmuidzinavičiaus fondas, f. 205, b. 1; 139; 831.

3. Zenono Ivinskio fondas, f. 29, b. 2.

II. Publikuoti šaltiniai

1. *Amerikiečių aukos Lietuvos šaulių sąjungai 1921–1924 metais. Sąrašai ir apyskaitos.* Leidinys Nr. 1. Kaunas: LŠS, 1926.
2. *Į Lietuvą Vytauto Didžiojo metais.* Kaunas: LŠS, 1930.
3. *Idėja ir darbas. Lietuvos šaulių zodis broliams amerikieciams.* Klaipėda: Lituanus, 1921.
4. *Kas tai yra „šauliai“.* Kaunas: LŠS, 1919.
5. *Laikinas LŠS Vidaus tvarkos statutas.* Kaunas: LŠS, 1925.
6. *Lietuvių enciklopedija* T. XIII. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958.
7. *Lietuvių enciklopedija* T. XXIV. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961.
8. *Lietuvos šaulių sąjungos statutas.* Vilnius: LŠS štabas, 1992.
9. *LŠS įstatymas ir statutas.* Kaunas: LŠS, 1936.
10. *LŠS moterų šaulių veikimo taisyklės.* Kaunas: LŠS, 1933.
11. *LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita Nr. 1. Kuo mes turime būti?* Kaunas: LŠS, 1932.
12. *LŠS Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita Nr. 3. Kokie turi būti šauliai.* Kaunas: LŠS, 1932.

13. *LŠS ugniagesių komandų įstatai ir kovos rikiuotės taisyklės*. Kaunas: LŠS, 1931.
14. Margeris–Šeštokas, A., *Amerikiečio įspūdžiai Lietuvoje (1931)*. Kaunas: Spaudos fondas, 1932.
15. *Neužmiršk Lietuvos*. Kaunas: LŠS, 1927.
16. *Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai*. Kaunas: LŠS, 1919.
17. *Šaulių Sąjungos įsakymai ir aplinkraščiai (1935–1939)*. Kaunas: LŠS, 1940.
18. *Šaulių vadovas*. Kaunas: LŠS, 1921.
19. *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. I, Antroji pataisyta laida. Čikaga: LŠSI, 1973.
20. *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II, *Ideologiniai ir publicistiniai raštai*. Kaunas: Sakalas, 1933.
21. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai*. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 2003.

III. Statistiniai ir vyriausybiniai leidiniai

1. *Civiliniai įstatymai*. Kaunas: Teisingumo ministerija, 1930.
2. Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotino gyventojų surašymo duomenys. Žiūrėta 2017 m. liepos 5 d.
<https://statistikouzasai.files.wordpress.com/2013/05/lietuvos-gyventojai-pirmojo-1923-m-rugsc497jo-17-d-visuotinio-gyventojc5b3-surac5a1ymo-duomenys.pdf>
3. Lietuvos Respublikos Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. Atnaujinta 2017 m. birželio 30 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E0EA485657C8/bXDhmkSjGR>.
4. Lietuvos skautų sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 338 (1930).
5. *Lietuvos statistikos metraštis 1938 m.* T. 11. Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1939.
6. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 166 (1924).
7. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, *Vyriausybės žinios* 70 (1921).
8. Lietuvos šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsniai, *Vyriausybės žinios* 71 (1921).
9. LŠS įstatymas, *Vyriausybės žinios* 490 (1935).
10. *Seimo stenogramos*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1923.
11. *Seimo stenogramos*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1924.
12. *Seimo stenogramos*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1926.
13. *Seimo stenogramos*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1936.
14. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas: Steigiamojo Seimo sekretoriatas, 1922.
15. Susirinkimų ir pramogų įstatymas, *Vyriausybės žinios* 393 (1932).
16. Švenčių ir poilsio įstatymas, *Vyriausybės žinios* 181 (1925).
17. Švenčių ir poilsio įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 328 (1930).

IV. Periodika

1. „Trimitų“ išleidžiant“. *Trimitas* 1 (1920).
2. „20- tos šaulių rinktinės būrių atstovų suvažiavimas“. *Lietuvos keleivis* 149 (1936).
3. „A. A. Vlado Putvinskio palydėti“. *Rytas* 55 (1929).
4. „A. Smetonos kalba LTS suvažiavime“. *Lietuvių tautininkų sąjungos žinynas* 1 (1933).
5. „Amerikiečių lietuvių sportininkų išlydėjimas“. *Trimitas* 36 (1938).
6. „Amerikiečių savaitė“. *Trimitas* 11 (1928).
7. „Amerikiečių savaitė“. *Trimitas* 16 (1927).
8. „Aplinkraštis Nr. 37“. *Trimitas* 22 (1922).
9. „Apskričių karinių viršininkų pakeitimai“. *Trimitas* 27 (1940).
10. „Atlietuvins pavardes“. *Trimitas* 23 (1933).
11. „Atmintina diena šauliams“. *Trimitas* 28 (1921).

12. „Aviacijos būrio metinės“. *Trimitas* 48 (1937).
13. „Barbarai dirba!“. *Trimitas* 22 (1933).
14. „Brangūs tautiečiai!“. *Trimitas* 50 (1926).
15. „Chuliganiškas išpuolis“. *Apžvalga* 38 (1938).
16. „Čechų sakalai ir sporto klubai“. *Trimitas* 144 (1923).
17. „Čekų sakalai“. *Trimitas* 46 (1921).
18. „Dėl ginklų laikymo teisės“. *Trimitas* 15 (1922).
19. „Dėl paskutinio švietimo ministerio aplinkraščio“. *Trimitas* 38 (1930).
20. „Dėl pavardžių keitimo“. *Trimitas* 50 (1939).
21. „Dėl Šaulių Sąjungos „žydiškumo“. *Trimitas* 131 (1923).
22. „Didžioji lietuvių-žydų vienybės diena“. *Apžvalga* 37 (1937).
23. „Garbingam Lietuvos šaulių sąjungos vadui“. *Trimitas* 12 (1938).
24. „Gausios Amerikiečių lietuvių aukos“. *Trimitas* 14 (1940).
25. „Į darbą su vyriausybe“. *Trimitas* 25 (1940).
26. „Įsakymas šaulių sąjungai Nr. 31“. *Trimitas* 25 (1940).
27. „Įsakymas šaulių sąjungai, Nr. 32 ir Nr. 33“. *Trimitas* 26 (1940).
28. „Iš šaulių gyvenimo. Centre“. *Trimitas* 16(1929).
29. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 29 (1921).
30. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 30 (1928).
31. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 47 (1927).
32. „Iš vieno Vlodo Pūtvio laiško“. *Trimitas* 9 (1940).
33. „Jau 32.000“. *Trimitas* 13 (1940).
34. „Jokia audra neišblaškys tų gretų...“. *Trimitas* 26 (1939).
35. „Kai dar suomių didžiūnai kovojo“. *Trimitas* 49 (1934).
36. „Kaip patobulinti ir sustiprinti mūsų Sąjunga“. *Trimitas* 24 (1926).
37. „Kaip šaulys elgiasi gatvėje?“. *Trimitas* 23 (1939).
38. „Kaip šaulys šoka“. *Trimitas* 51–52(1939).
39. „Kame glūdi šaulių sąjungos galybė“. *Trimitas* 165 (1923).
40. „Kariuomenės vadas skatina šaulius sportuoti“. *Trimitas* 48 (1935).
41. „Kas ir kaip tvarko šaulius“. *Žemaičių prietelius* 15 (1927).
42. „Kaune“. *Saulėtekis* 5 (1919).
43. „Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijoje“. *Trimitas* 3 (1940).
44. „Kauno radio stoties programa“. *Trimitas* 9 (1928).
45. „Klaipėdiečiai sujudo“. *Trimitas* 121 (1923).
46. „Klaipėdos atvadavimas ir sąlygos“. *Trimitas* 129 (1923).
47. „Klausimai – atsakymai“. *Trimitas* 21(1922).
48. „Kokia tvarka duoda daugiau lygybės, demokratinė ar bolševikinė“. *Trimitas* 7 (1920).
49. „Lietuviai Amerikoje“. *Trimitas* 17 (1920).
50. „Lietuvis Karolis Požėla, sumurkđęs vokiečių, laimėjo Europos imtynių čempiono vardą“. *Trimitas* 2 (1934).
51. „Lietuvių „šovinizmas“. *Trimitas* 8 (1921).
52. „Lietuvoje“. *Apžvalga* 18 (1935).
53. „Lietuvos Jaunime – Tėvynės Gynėjau“. *Trimitas* 2 (1920).
54. „Lietuvos šauliai“. *Trimitas* 50 (1926).
55. „Lietuvos šaulių sąjunga stiprinama“. *Trimitas* 25 (1935).
56. „Lietuvos šaulių sąjungos įstatų projektas“. *Trimitas* 1 (1920).
57. „Lietuvos šaulių sąjungos statuto projektas“. *Trimitas* 17 (1922).
58. „Lietuvos šaulių šventė“. *Lietuvos darbininkas* 12 (1929).
59. „Lietuvos visuomene!“. *Trimitas* 46 (1926).
60. „Lotta Svärd – Suomijos šaulės“. *Trimitas* 16 (1934).
61. „LŠS įstatų projektas“. *Trimitas* 1 (1920).
62. „LŠS statuto projektas“. *Trimitas* 17 (1922).

63. „LTJ „Jaunosios Lietuvos“ S-gos pirmininko Benedikto Grebliausko kalba, pasakyta Kauno rajono tėvūnų ir skyr. pirmininkų suvažiavime“. *Jaunoji karta* 52 (1934).
64. „Mirė Vladas Putvinskis“. *Lietuvos aidas* 53 (1929).
65. „Mišri uniforma“. *Trimitas* 15 (1940).
66. „Mokyklose leidžiama veikti šauliams“. *Trimitas* 24 (1939).
67. „Moterų šaulių rinktinių atstovų susirinkimas“. *Trimitas* 27 (1936).
68. „Mūsų didžioji šventė“. *Trimitas* 26 (1939).
69. „Mūsų priešininkai“. *Trimitas* 1 (1920).
70. „Nauja L. Š. Sąj. Centro valdyba“. *Trimitas* 24 (1926).
71. „Nauja šaulių fizinio lavinimo programa“. *Fiziškas auklėjimas* 4 (1940).
72. „Naujas pavojus – naujas darbas“. *Trimitas* 7 (1920).
73. „Netekome močiutės“. *Karys. Tremties Trimitas* 3 (1956).
74. „Nurodymai Lietuvos šauliams fizinio lavinimo reikalu“. *Trimitas* 130 (1923).
75. „Organizuojami moksleivių šaulių daliniai“. *Trimitas* 38 (1939).
76. „Pavardžių lietuvinimas“. *Trimitas* 14 (1938).
77. „Penktas visuotinas Lietuvos šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“. *Trimitas* 25 (1926).
78. „Penktas visuotinas Lietuvos šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“. *Trimitas* 24 (1926).
79. „Penktas visuotinas Lietuvos šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“. *Trimitas* 26 (1926).
80. „Pirmasis moterų šaulių suvažiavimas“. *Trimitas* 28 (1933).
81. „Pirmasis šaulių suvažiavimas“. *Trimitas* 29 (1933).
82. „Pirmasis šaulių ugniagesių komandų viršininkų suvažiavimas“. *Trimitas* 44 (1933).
83. „Prie Šaulių sąjungos įsisteigė šaulių rėmėjų būrys“. *Lietuvos aidas* 286 (1936).
84. „Prošepano priepuoliai“. *Trimitas* 19 (1920).
85. „Puikūs šaulių sportininkų pasirodymai“. *Trimitas* 30 (1938).
86. „Respublikos Prezidentu vėl išrinktas Antanas Smetona“. *Trimitas* 51 (1931).
87. „Rikiuokimės į naują statutą“. *Trimitas* 36 (1936).
88. „Ruoškimės Joninės švęsti“. *Trimitas* 19 (1930).
89. „Ruoškimės svarbią pareigą atlikti“. *Trimitas* 31 (1922).
90. „Savivaldybių rinkimai“. *Trimitas* 24 (1931).
91. „Seimas“. *Trimitas* 183 (1924).
92. „Sesės šaulės!“ *Trimitas* 6 (1930).
93. „Skaitytojas“. *Trimitas* 7 (1940).
94. „Šaulė – Motina. Šaulės Klupšienės pranešimas“. *Trimitas* 11 (1930).
95. „Šauliai studentai“. *Trimitas* 44 (1938).
96. „Šauliai!“ *Trimitas* 41 (1929).
97. „Šaulio įstatai. Šaulio Blaveščiūno radio paskaita“. *Trimitas* 4 (1929).
98. „Šaulio įstatai. Šaulio Blaveščiūno radio paskaita“. *Trimitas* 6 (1929).
99. „Šauliškas kelias“. *Trimitas* 30 (1935).
100. „Šaulių aviacijos būrio tarybos atsišaukimas“. *Trimitas* 8 (1937).
101. „Šaulių būrio reikšmė“. *Trimitas* 10 (1920).
102. „Šaulių dienos Kaune“. *Apžvalga* 25 (1939).
103. „Šaulių fizinio lavinimo skyrius“. *Fiziškas auklėjimas* 4 (1940).
104. „Šaulių namams statyti fondo dėsniai“. *Trimitas* 8 (1922).
105. „Šaulių reikalai“. *Trimitas* 17 (1927).
106. „Šaulių reikalai“. *Trimitas* 27 (1931).
107. „Šaulių reikalai“. *Trimitas* 31 (1925).
108. „Šaulių reikalai“. *Trimitas* 45 (1926).
109. „Šaulių reikalai“. *Trimitas* 47 (1926).

110. „Šaulių reikalai“. *Trimitas* 6 (1928).
111. „Šaulių sąjungos 10 m. sukaktuves minint“. *Lietuvos žinios* 140 (1929).
112. „Šaulių Sąjungos atstovų susirinkimas“. *Trimitas* 27 (1936).
113. „Šaulių sąjungos namų atidarymas“. *Trimitas* 2 (1928).
114. „Šaulių Sąjungos štabo paliepiamair pranešimai“. *Trimitas* 14 (1936).
115. „Šaulių sąjungos vado aplinkraštis“. *Trimitas* 52 (1937).
116. „Šaulių Sąjungos vado plk. Saladžiaus žodis per radiją amerikiečius išlydint“. *Trimitas* 38 (1938).
117. „Šaulių s-gos jubilėjaus reikalui“. *Karys.Tremties Trimitas* 6 (1959).
118. „Šaulių skyrius“. *Lietuva* 139 (1919).
119. „Šaulių sportinis gyvenimas“. *Trimitas* 132 (1923).
120. „Šaulių šventė“. *Trimitas* 21 (1921).
121. „Šaulių uždaviniai“. *Trimitas* 9 (1920).
122. „Šaulių uždavinys yra ruošti ir priešgandinę apsaugą“. *Trimitas* 27 (1936).
123. „Šaulių vaikų aikštelės“. *Trimitas* 34 (1937).
124. „Šaulių vėliavoms plėvesuojant“. *Trimitas* 26 (1935).
125. „Šveicarijos šauliai“. *Trimitas* 36 (1928).
126. „Taisyklės Trimito prenumeratai rinkti“. *Trimitas* 40 (1934).
127. „Tautinės olimpiados varžybų dienos“. *Trimitas* 30 (1938).
128. „Tautiško darbo statutas“. *Lietuvių tautininkų sąjungos žinynas* 1 (1933).
129. „Tautos susiorganizavimo branduolys“. *Lietuvos aidas* 140 (1929).
130. „Tautos vadovybė ir vadas“. *Trimitas* 25 (1931).
131. „Telšių įvykių atgarsis lietuvių spaudoje“. *Apžvalga* 19 (1935).
132. „Varžytinės dėl Klaipėdos“. *Trimitas* 46 (1923).
133. „VI-as visuotinas Šaulių Sąjungos būrių atstovų suvažiavimas“. *Trimitas* 25 (1928).
134. „Vilniaus šaulių pareiškimas“. *Trimitas* 27 (1940).
135. „Visuotinasai Šaulių suvažiavimas“. *Trimitas* 167 (1923).
136. „Visur reikia šaulių!“. *Trimitas* 6 (1920).
137. „Vlado Putvinskio sukaktuvių minėjimas“. *Trimitas*, 9 (1929).
138. „Vlado Putvinskio tautinis kultūros fondas“. *Trimitas* 10 (1929).
139. „Ž.K.S. pirmininko adv. J. Goldbergo kalba“. *Apžvalga* 37 (1937).
140. A., „Seimas“. *Trimitas* 50 (1926).
141. Abas, „Seimo rinkimai ir šauliai“. *Trimitas* 134 (1923).
142. Ad. Noragas, „Šaulių namų reikalui“. *Trimitas* 2 (1922).
143. Andrejauskas, K., „Šaulių namai turi būti karinės tvirtovės“. *Trimitas* 35 (1935).
144. Ašaka, „Ak, tas Darius, Darius“. *Trimitas* 22 (1933).
145. B. P-tė, „Šaulių moterų reikalai“. *Trimitas* 12 (1931).
146. B., „Šaulių moksleivių dalinių vadų susirinkimas“. *Trimitas* 13 (1940).
147. Bačiūnas, J., „Atsiveikinimo ir padėkos žodis“. *Trimitas* 38 (1931).
148. Balčikonis, Juozas, „Šaulių talka žodynui“. *Trimitas* 50 (1932).
149. Banguolis, A., „Saja šventė pavasario šventė“. *Trimitas* 22 (1936).
150. Bičiūnas, V., „Naujo šaulių statuto raidė ir prasmė“. *Trimitas* 30 (1936).
151. Bylėkas, „Dar vieni metai“. *Trimitas* 1 (1922).
152. Bylėkas, „Dėl tų pačių principų“. *Trimitas* 20 (1921).
153. Bylėkas, „Pareiga ir drausmė“. *Trimitas* 15 (1920).
154. Blavesčiūnas, Bronius, „Šaulio įstatai“. *Trimitas* 22 (1929).
155. Blavesčiūnas, Bronius, „Šaulių namai“. *Trimitas* 47 (1929).
156. Blavesčiūnas, Bronius, „Susirūpinkim grįžtančiais“. *Trimitas* 20 (1932).
157. Blažiūnas, Jokūbas, „Žydai – mūsų bičiuliai“. *Trimitas* 47 (1922).
158. Blažiūnas, Jokūbas, „Žydai – mūsų bičiuliai“. *Trimitas* 48 (1922).
159. Blažiūnas, Jokūbas, „Žydai – mūsų bičiuliai“. *Trimitas* 49 (1922).
160. Blažiūnas, Jokūbas, „Žydai – mūsų bičiuliai“. *Trimitas* 50 (1922).

161. Braziulis, A., „Šauliams linkiu daug patvarios taikos ir našių kultūrinės veiklos metų, pasakė išvykdamas F. Vaitkus“. *Trimitas* 47 (1935).
162. Bružas, Antanas, „Ruoškimės į rinkimus“. *Trimitas* 136 (1923).
163. Č. K-tis, „Fizinis lavinimas ir šauliai“. *Trimitas* 13 (1930).
164. Č. K-tis, „Krašto gynimas ir šauliai“. *Trimitas* 22 (1927).
165. Dainauskienė, L., „Šaulės fizinis auklėjimas“. *Trimitas* 3 (1935).
166. Daudzvardas, Vincas, „Kovo 5-tos dienos progą“. *Trimitas* 9 (1933).
167. Daudzvardas, Vincas, „Saugokim savo ginklą“. *Trimitas* 39 (1926).
168. Daudzvardas, Vincas, „Stiprinkim pareigos supratimą“. *Trimitas* 40 (1934).
169. Daudzvardas, Vincas, „Šaulių radio pusvalandis“. *Trimitas* 2 (1929).
170. Daudzvardas, Vincas, „Šaulių Sąjungai 15-ka metų“. *Trimitas* 25 (1934).
171. Daugis, P., „Sakalų mankšta“. *Trimitas* 28 (1926).
172. Daukas, P., „Jaunieji šauliai“. *Trimitas* 6 (1930).
173. Daukas, P., „Jaunųjų šaulių „Gedimino“ būrys“. *Trimitas* 18 (1930).
174. Dėdė Petras, „Šaulių namų statymo klausimu“. *Trimitas* 23 (1926).
175. Eidukevičiūtė, A., „Fizinis moterų šaulių lavinimas“. *Fiziškas auklėjimas* 6-7 (1940).
176. Galminienė, Br., „Mūsų darbas būriuose“. *Trimitas* 1 (1939).
177. Gintautas-Kiaulėnas, „Naujas gyvenimas ir Šaulių Sąjunga“. *Trimitas* 26 (1940).
178. Glemžaitė, M., „Mūsų tautodailės reikalai“. *Trimitas* 13 (1939).
179. Gluosnis, A., „Santykiams su Amerikos lietuviais sustiprinti“. *Trimitas* 33 (1926).
180. Gluosnis, A., „Šaulių Sąjunga jau įsigijo nuosavus namus“. *Trimitas* 44 (1926).
181. Gončerauskas, „Į Suomiją“. *Trimitas* 11 (1933).
182. Graurogkas, Antanas, „Dėl šaulių statuto“. *Trimitas* 3 (1931).
183. Graurogkas, Antanas, „Mūsų tikslai“. *Trimitas* 8 (1925).
184. Graurogkas, Antanas, „Šauliams tautiško darbo talkon prisidedant“. *Trimitas* 10 (1934).
185. Graurogkas, Antanas, „Šauliškumas ir gyvenimo raida“. *Trimitas* 18 (1934).
186. Graurogkas, Antanas, „Šaulių namai“. *Trimitas* 8 (1929).
187. Graurogkas, Antanas, „Šaulių Sąjungos reikšmė mūsų gyvenime“. *Trimitas* 11 (1934).
188. Grebliauskas, Benediktas, „Jaunlietuviams“. *Jaunoji karta* 13 (1934).
189. Inčiūra, Kazys, „Troškūnų šauliai“. *Trimitas* 31 (1937).
190. Ivanauskienė, Honorata, „Šaulių moterų parėdai“. *Trimitas* 15 (1929).
191. Ivanauskienė, Honorata, „Šaulių Sąjunga ir vaikai“. *Trimitas* 13 (1930).
192. J. K-as, „Šaulių pilis Anykščiuose“. *Trimitas* 48 (1931).
193. J. K-as, „Šaulių sąjungos pradžioje yra žymėtas krauju ir gyvybių aukomis“. *Trimitas* 40 (1935).
194. J. L. L. Kurklietis, „Šauliai – dragūnai“. *Trimitas* 19 (1931).
195. J. P., „Kaip daryti visuotiniai susirinkimai“. *Trimitas* 11 (1920).
196. J. V., „Karinis jaunimo paruošimas Italijoje“. *Trimitas* 20 (1930).
197. J. V-is, „Tautinė kultūra ir šauliai“. *Trimitas* 42 (1933).
198. J. V-is, „Užjūrio brolius sutinkant“. *Trimitas* 23 (1929).
199. J. Ž., „Šaulių sąjungos rinkinių atstovų susirinkimas“. *Trimitas* 10 (1937).
200. J. Ž-kas, „Didelis įvykis šaulių gyvenime“. *Trimitas* 32 (1938).
201. J.S., „Lietuvos skautų jubiliejus“. *Trimitas* 44 (1933).
202. Jotvingas, „Kultūrinė Šaulių Sąjungos reikšmė“. *Trimitas* 25 (1939).
203. K. D., „Buriavimo sportas Šaulių Sąjungoje“. *Fiziškas auklėjimas* 6-7 (1940).
204. K. z., „Stiprinkim santykius su Amerikos lietuviais“. *Trimitas* 31 (1926).
205. Kalnėnas, Jonas, „Šaulių kelionė Suomiuosna (tęsinys)“. *Trimitas* 29 (1926).
206. Kalnėnas, Jonas, „Šaulių kelionė Suomiuosna (tęsinys)“. *Trimitas* 33 (1926).
207. Kalnėnas, Jonas, „Šaulių kelionė Suomiuosna“. *Trimitas* 28 (1926).
208. Karikatūra „Į erdves!“. *Trimitas* 44 (1932). 884.
209. Karikatūra „Jie tebedirba“. *Trimitas* 3 (1931). 59.
210. Karikatūra „Moterų seklyčia“. *Trimitas* 16 (1933).

211. Karikatūra „Tuščias sapnas“. *Trimitas* 18 (1932).
212. Karpavičius, K. S., „10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvės ir Amerikos lietuviai“. *Trimitas* 32 (1927).
213. Kastiniškis, „Šaulių šventės reikalai“. *Trimitas* 15 (1921), 29.
214. Kelmutis – Klimas, Adolfas, „Mano atsiminimai apie Šaulių S-gos kūrimo pradžią“, *Vakarai* 36 (1938), 2.
215. Kelmutis Adolfas, „Kauno šaulių rėmėjų būrio 5-ių metų sukaktuves minint“. *Trimitas* 42 (1935).
216. Kelmutis, Adolfas, „Kam tie šauliai rėmėjai“. *Trimitas* 13 (1934).
217. Kinderienė – Dulskytė, Z., „Mados ir moterys“. *Trimitas* 42 (1938).
218. Kl. M., „Dėl Šaulių Sąjungos rūmų“. *Trimitas* 24 (1935).
219. Klaipėdos šaulys, „Amerikos lietuviai Klaipėdoje“. *Trimitas* 149 (1923).
220. Komantas, V., „Mūsų pavardės bus lietuviškos“. *Trimitas* 39 (1933).
221. Komiksas „Šauliams moksleiviams“. *Trimitas* 40 (1939).
222. Koresp., „Alytaus mokomasis būrys“. *Trimitas* 25 (1931).
223. Krėvė-Mickevičius, Vincas, „Pakreipkim vairą“. *Trimitas* 170 (1924).
224. Krėvė-Mickevičius, Vincas, „Tėvynė pavojuje“. *Trimitas* 175 (1924).
225. Krimas, A., „Jaunojo šaulio svajonės“. *Trimitas* 8 (1930).
226. Kumpis-Kumpikevičius, Julius, „Šaulių aviacijos reikalingumas“. *Trimitas* 42 (1936).
227. Kz. G., „Išteigtas Geležinkelių rinktinės šaulių rėmėjų būrys“. *Trimitas* 27 (1936).
228. L. Šaulys, „Draugai šauliai, renkime būstines savo būriuose!“ *Trimitas* 7 (1920).
229. L. Šaulys, „Steigiamasis“. *Trimitas* 1 (1920).
230. „1 pėst. Pulko vadas gen. št. pulk. Gustaitis įteikė Anykščių žydų kariams vėliavą“. *Apžvalga* 23 (1938).
231. Lasys, I., „Amerikos lietuvių savaitė“. *Trimitas* 30 (1927).
232. Liščicas, J., „Šaulių sąjunga ir žydai“. *Apžvalga* 25 (1939).
233. Lipnickas, Stasys, „Kur daugiausia skaitoma Trimito“. *Trimitas* 14 (1935).
234. M., „Sutvarkykime ateivybę“. *Trimitas*, 1 (1921).
235. M., „Šauliai ir kultūros darbas“. *Trimitas* 20 (1920).
236. Marcinkevičienė, Sofija, „Dėl straipsnio „Naujo darbo vagą beverčiant“. *Trimitas* 38 (1936).
237. Mb., „Šaulys ir šauliškumas“. *Trimitas* 46 (1931).
238. Mikelkevičius, Mikas, „Šaulių Sąjunga ir kitos visuomenės organizacijos“. *Trimitas* 9 (1931).
239. Mikelkevičius, Mikas, „Šaulių statuto reikalai“. *Trimitas* 5 (1931).
240. Nainienė, J., „Mįslė“. *Trimitas* 12 (1934).
241. Pavartonis, Alf., „Žydų pažinimo klausimu“. *Trimitas* 42 (1922).
242. Pronskus, J., „Ginčas dėl lietuvių ir vokiečių rasių grynumo Mažojoje Lietuvoje“. *Trimitas* 29 (1933).
243. Putvinskienė, Emilija, „Dėl „Miss“ lietuvaikių rinkimo“. *Trimitas* 52 (1930).
244. Putvinskis, Vladas, „Dieve padėk mums“. *Trimitas* 25 (1928).
245. Putvinskis, Vladas, „Lietuvos šaulių uždaviniai“. *Trimitas* 1 (1920).
246. Putvinskis, Vladas, „Suvažiavimo atgarsiai“. *Trimitas* 169 (1923).
247. Radasto Žiedas, „Skubėkit“. *Trimitas* 17 (1928).
248. Randamonis, Andrius, „Putvinskis – politikas ir žmogus“. *Trimitas* 9 (1933).
249. Randononis, Andrius, „Lietuviai amerikiečiai nėra nudžiūvusi Lietuvos šaka“. *Trimitas* 50 (1933).
250. Randononis, Andrius, „Nauja vaga“. *Trimitas* 26 (1940).
251. A.R-as., „Mūsų ugniagesiai“. *Trimitas* 48 (1927).
252. Ruseckas, Petras, „Respublikos prezidento d-ro K. Griniaus sukaktuvės“. *Trimitas* 49 (1926).

253. Ružancovas, Aleksandras, „Šauliai ir priešgaisrinė krašto apsauga. Radio paskaita“. *Trimitas* 9 (1939).
254. S. P., „Į drauges šaulės“. *Trimitas* 126 (1923).
255. Senas Šaulys [Putvinskis, V.], „Dar apie žydus“. *Trimitas* 45 (1922).
256. Senkus, J., „Moksleivių šaulių veiklą atgaivinus“. *Trimitas* 29 (1939).
257. Senkus, J., „Santykiavimas su užsienio lietuviais“. *Trimitas* 37 (1937).
258. Senkus, J., „Isteigta šaulių aviacija“. *Trimitas* 49 (1936).
259. Serebravičius, I., „Šauliai ir Lietuvos žydai“. *Trimitas* 28 (1929).
260. Skambutis, A., „Argi mes jau ne šauliai?“. *Trimitas* 41 (1921).
261. Skardžius, Pranas, „Bendrinė kalba ir šauliai“. *Trimitas* 47 (1937).
262. Š.S. [Vladas Putvinskis], „Šauliai ir partingumas“. *Trimitas* 13 (1926).
263. Šalčius, Matas, „Šaulių vaidmuo nepriklausomybę stiprinant“. *Trimitas* 7 (1928).
264. Šalčius, Petras, „Šaulių indėlis sodžiaus kultūron“. *Trimitas* 28 (1931).
265. Šaulė M. Šil-nė, „Šaulės moterys“. *Trimitas* 3 (1927).
266. Šaulio duktė, „Ką galėtų nuveikti moteris-šaulė“. *Trimitas* 15 (1930).
267. Šaulys Š., „Pilietinė pareiga“. *Trimitas* 17 (1926).
268. Šaulys Š., „Po rinkimų“. *Trimitas* 18 (1926).
269. Šaulys Šauklys, „Mūsų namai“. *Trimitas* 2 (1928).
270. Šaulys, „Šaulių Sąjunga ir politika“. *Trimitas* 42 (1929).
271. Šimkūnas, S., „Kiek gimnazijų, tiek naujų šaulių būrių“. *Trimitas* 38 (1939).
272. Tautmylis, „Garbė žuvusiems“. *Trimitas* 25 (1934).
273. Toliušis, Zigmas, „Mažamečių nusikaltimai ir kova su jais Lietuvoje“. *Teisė* 2 (1922).
274. Tomkus, Juozas, „Naują Šaulių S-gos įstatymą paskelbus“. *Trimitas* 32 (1935).
275. *Trimitas* 12 (1938).
276. *Trimitas* 2 (1938).
277. *Trimitas* 20 (1920).
278. *Trimitas* 33 (1938).
279. *Trimitas* 50 (1926).
280. *Trimitas*. 39 (1927).
281. Trimitininkas [Šalčius, M.], „Mūsų žydai“. *Trimitas* 207 (1924).
282. Tumas – Vaižgantas, Juozas, „Trimito“ pradžioje“. *Trimitas* 27 (1930).
283. Tumas, Kazys, „Šaulių kūno mankšta 1934 mt.“. *Trimitas* 4 (1935).
284. Turčiniškis, J., „Amerikos Lietuviams“. *Trimitas* 16 (1922).
285. Turčiniškis, J., „Šauliams“. *Trimitas* 1 (1920).
286. Turis darbo, „Apie darbymečio bedarbius“. *Trimitas* 36 (1922).
287. V. A., „Mes ir Amerikos lietuviai“. *Trimitas* 29 (1927).
288. V. A., „Suomių šydskoro svečiai“. *Trimitas* 23 (1926).
289. V. A., „Šaulių Sąjungos namų atidarymas“. *Trimitas* 2 (1928).
290. V. B-nas, „Šauliški namai“. *Trimitas* 34 (1932).
291. V. St-na, „Rašykime būrių istorijas“. *Trimitas* 35 (1922).
292. V., „Mirė Vladas Putvinskis“. *Trimitas* 10 (1939).
293. V., „Respublikos Prezidentas A. Smetona“. *Trimitas* 3 (1927).
294. Vaičiūnas, Antanas, „Apie žydus“. *Trimitas* 40 (1922).
295. Vaičiūnas, Antanas, „Sesutėms lietuvaitėms“. *Trimitas* 42 (1922).
296. Vaidelys, J., „Naktis ant Lėno ežero kranto“. *Trimitas* 36 (1934).
297. Verbickas, K., „Trimito“ skaitytojo balsas“. *Trimitas*, 146 (1923).
298. Vienas pirmųjų, „Šaulių sąjungos gimimas Kaune“. *Trimitas* 2 (1920).
299. Vygandas [Juozas Purickis], „Ką mums liepia dabartinė valanda“. *Trimitas* 16 (1933).
300. Vilkupis, J., „Sakalų ideologijos pagrindai“. *Trimitas* 21 (1929).
301. Viskanta, Ed., „Sveikinkimės lietuviškai“. *Trimitas* 42 (1931).
302. Vyt. P., „Sportas ir mes“. *Trimitas* 122 (1923).
303. Zaskevičius, Stasys, „Šautuvas“. *Trimitas* 12 (1922).

304. Ž. K., „Dėl vyčių organizavimo“. *Trimitas* 33 (1922).
305. „1938 03 21, Nr. 8. LŠS vado plk. Pr. Saladžiaus įsakymas“. *Trimitas* 12 (1938).
306. Smalys, V., „Šaulių žirginis sportas“. *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940).
307. Tumas, Kazys, „1920-1940“. *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940).
308. Vasauskas, „Šaulių irklinis sportas“. *Fiziškas auklėjimas* 6–7 (1940).

V. Atsiminimai

1. Bieliniš, Kipras. *Gana to jungo*. New York: Kipro Bielinio ir Amerikos lietuvių Socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1971.
2. Dirkis, Povilas. „Partizanų ir šaulius prisimenant“. In *Nepriklausomai Lietuvai*, 117-123. Čikaga: LŠSI, 1965.
3. Karaša, Motiejus. *Gyvenimo sukūriuose. Atsiminimai 1901-1951*. Chicago: Devenių kultūrinis fondas, 1982.
4. Kumpikas-Kumpikevičius, Julius. „Šaulių aviacijos kūrimas Lietuvoje“. *Žiūrėta* 2017 m. 01 11 d. <http://www.plienosparnai.lt/page.php?1222>.
5. *Manėm, kad greit grįšim. 18 pokalbių apie pasitraukimą į Vakarus 1940 – 1944 m.* Vilnius: Aukso žuvys, 2014.
6. Mannerheim, Carl Gustav. *Legendinio maršalo atsiminimai*. Vilnius: Obuolys, 2012.
7. Merkeliš, Aleksandras. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964.
8. Prano Nagio (Prano Saladžiaus sūnėno) atsiminimai. Užrašyti 2003 m. 03 01 d. Asmeninis Mindaugo Nefo archyvas.
9. Putvinskienė, Emilija. *Atsiminimai: medžiaga istorijai*. Šiauliai: Saulės delta, 1995.
10. Raštikiš, Stasys. „Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimas“ in *Lietuvių archyvas*. *Bolševizmo metai*. *Žiūrėta* 2017 m. 04 2 d. <http://partizanai.org/failai/pdf/bolsevizmo-metai-IV.pdf>.
11. Raštikiš, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*. I dalis, fotografuotinis leidimas. Vilnius: Lituanus, 1990.
12. Sakowicz, Kazimierz. *Panerių dienoraštis 1941 – 1943 m.* Vilnius: LGRTC, 2012.
13. Saladzius, Pranas, „Lietuvos šaulių sąjungą prisimenant“. In *Nepriklausomai Lietuvai*, 48-63. Čikaga: LŠSI, 1965.
14. Skipitiš, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai*. Čikaga: TERRA, 1961.
15. Tamošiūnas, Vincas. „Rytų aukštaitijos nelygumose“. In *Nepriklausomai Lietuvai*, 251-287. Čikaga: LŠSI, 1965.
16. Utenis, Bronius. „Praėjusi tikrovė“. In *Nepriklausomai Lietuvai*, 362-363. Čikaga: LŠSI, 1965.
17. Vienuolis, Antanas, „Ką aš atsimenu apie Lietuvos šaulių sąjungos kūrimąsi?“. *Trimitas* 25 (1939).
18. Vienuolis, Antanas, „Mano atsiminimai apie šviesaus atminimo Lietuvos šaulių Tėvą Vladą Putvinski“. *Lietuvos aidas* 68 (1929).
19. Voveris, Vytautas. *Čia mūsų žemė*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2010).
20. Žmuidzinavičius, Antanas. *Paletė ir gyvenimas*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961.

VI. Vaizdo medžiaga

1. „Amžinos garbės Vlado Putvinskio filmas“. *Žiūrėta* 2017 m. birželio 20 d. https://www.youtube.com/watch?v=S8nbMb_hwIQ ir <https://www.youtube.com/watch?v=5sEjhs50eYs>.

2. Dokumentinis filmas „Trispalvis“, rež. Landsbergis, V. Vytautas. Žiūrėta 2016 m. gruodžio 05 d. https://www.youtube.com/watch?v=rX_8zsUC9SI.
3. Filmą „Klaipėdos atvadavimas“. Žiūrėta 2017 m. birželio 20 d. <https://www.youtube.com/watch?v=UliSjUQa9Ho>.
4. Filmą „LŠS 20 metų“. Žiūrėta 2017 m. birželio 20 d. https://www.youtube.com/watch?v=Nzgf_k_vAX2A&t=484s.

VII. Literatūra

1. „Jasaitis Algirdas“. Žiūrėta 2016 m. gegužės 30 d. <http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=JASAITIS%20ALGIRDAS>.
2. „Jonas Martinaitis ir lietuviškų komiksų pradžia“. Žiūrėta 2017 m. kovo 05 d. <http://www.alfa.lt/straipsnis/133353/jonas-martinaitis-ir-lietuvisku-komiksu-pradzia>
3. „LAK steigimas“. Žiūrėta 2017 m. birželio 26 d. <http://www.plienosparnai.lt/page.php?768>.
4. „Latvijas aizsargu organizācija dokumentu gaismā 1919-1940. Izstādes katalogs“. Žiūrėta 2014 m. vasario 25 d. http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/dokumenti/Publikācijas/LATVIJAS_AIZSARGU_ORGANIZACIJA.pdf.
5. „Lietuvos šaulių sąjunga“. Žiūrėta 2016 m. vasario 15 d. <http://www.sauliusajunga.lt/index.php/istorija-mainmenu-30/-krimas-mainmenu-31>.
6. „Martinsyde F-4 “Buzzer”“. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 29 d. <http://www.plienosparnai.lt/page.php?1246>.
7. „Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: III“. *Metmenys* 5 (1962): 70–87.
8. „Pirmosios Respublikos laikotarpis 1918-1940 m.“. Žiūrėta 2017 m. birželio 23 d. http://datos.kvb.lt/index.php?option=com_laikotarpiai&task=view&id=21&Itemid=67
9. „Šaulio dieną garbės šauliu tapo Valdas Adamkus“. Žiūrėta 2017 m. sausio 04 d. <http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/saulio-diena-garbes-sauliu-tapo-valdas-adamkus.htm>.
10. „The Lotta Svärd“. Žiūrėta 2016 m. gruodžio 29 d. <http://perinne.fi/suojeluskuntaperhe/poikien-ja-tyttojen-roolit/>.
11. „The Suojeluskunta: A History Of The Finnish Civil Guard“. Žiūrėta 2014 m. kovo 15 d. <http://www.mosinnagant.net/finland/TheCivilGuardOfFinland.asp>.
12. „Vladas Putvinskis“. Žiūrėta 2015 m. vasario 25 d. <http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=PUTVINSKIS-P%DBTVIS%20VLADAS>.
13. Aleksandravičius, Egidijus. *Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
14. Anušauskas, Arvydas ir Sviderskytė Gražina. *XX amžiaus slaptieji archyvai: Dvylika istorijos detektyvų*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
15. Anušauskas, Arvydas. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940 – 1958 metais*. Vilnius: Mintis, 1996.
16. Arendt, Hannah. *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto alba, 2001.
17. Balkelis, Tomas. „Piliečiai kareiviai: paramilitariniai judėjimai Baltijos šalyse po Pirmojo pasaulinio karo“. In *Karas taikos metu. Paramilitarizmas po Pirmojo pasaulinio karo 1917-1923 m.* Vilnius: Mintis, 2013.
18. Bealey, Frank W. „The Blackwell Dictionary of Political Science“. Žiūrėta 2014 m. spalio 13 d. http://search.credoreference.com/content/entry/bkpolsci_ideology/0.
19. Bendikaitė, Eglė. „Žydai“. In *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918-1940 m.)* T. X, II dalis, 117-151. Vilnius: Baltos lankos, 2013).

20. Blažytė – Baužienė, Danutė. „Pakeitę pasitraukusiuosius: 38 Steigiamojo Seimo narių kolektyvinės biografijos kontūrai“. In *Steigiamajam Seimui – 90*, 71–87. Vilnius: VU leidykla, 2011.
21. Bučaitė, Jurga. „Tinklaveikos raiška vietos bendruomenėje“. Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2017.
22. Bukelevičiūtė, Dalia. *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918 – 1939 metai*. Vilnius: VU leidykla, 2010.
23. Černevičiūtė, Sigita. „Mirties bausmės taikymo praktika: 1935 – 1936 m. ūkininkų streikas“. *Istorija* t. 92, 4 (2013): 22–31.
24. Černiauskas, Norbertas. „Provokatyvios kontraversijos ar/ir aiškūs klausimai dėl Šaulių sąjungos istorijos“. *Trimitas* 5. (2015): 28–30.
25. Dangiras, Mačiulis, „Moksleiviai ateitininkai nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940): veikimo laisvė ir politinis režimas“. *Bažnyčios istorijos studijos* 3, Religija ir visuomenė nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940 m.). (2010): 37–133.
26. Edwards, Michael. *Civil Society*, 3rd ed. Cambridge: Polity Press, 2014.
27. Eidintas, Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: MELC, 2012.
28. Eidintas, Alfonsas. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
29. Gaidis, Henry. „Lithuanian American legion history“. *Bridges. Lithuanian American news journal* May. (2006): 8–11.
30. Globys, Giedrius. „Lietuvos kariuomenės karininkų skautiška veikla 1918 – 1940 m.“. *Karo archyvas* t. XXII (2007): 131–152.
31. Ivanauskienė, Jurgita. „Skrisdamas iš džiaugsmo net uždainavau“. Žiūrėta 2017 m. sausio 11 d. <http://www.plienosparnai.lt/page.php?566>.
32. Jakubavičienė, Ingrida. *Seserys. Sofija Smetonienė (1884–1968) ir Jadvyga Tūbelienė (1891–1988)*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
33. Janauskas, Giedrius. „Jėga nėra teisė. 1938 metų Lenkijos ultimatumas ir Lietuvos visuomenė“. *Darbai ir dienos* 30 (2002): 93–120.
34. Janauskas, Pranas. „Šaulių vaidmuo likviduojant Lenkų karinės organizacijos (POW) maištą Lietuvoje 1919 metais“. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: Konferencijos pranešimų medžiaga*, 54–61. Kaunas: LŠS, 2002.
35. Jegelevičius, Sigitas. „Birželio sukilimo varomųjų jėgų klausimu“. *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis* t. 2. (2006): 121–139.
36. Jokubauskas, Vytautas ir Vareikis Vygantas. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais*. Klaipėda: Druka, 2016.
37. Jokubauskas, Vytautas, Vaičėnionis Jonas, Vareikis Vygantas ir Vitkus Hektoras. *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Klaipėda: Druka, 2015.
38. Jokubauskas, Vytautas. „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje“. *Istorija*, t. 86, 2. (2012): 11–24.
39. Jokubauskas, Vytautas. „Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje: šaulių namai – tautos namai“. *Lituanistica*, t. 61, 3. (2015): 166–184.
40. Jokubauskas, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014.
41. Jokubauskas, Vytautas. „Lietuvos šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014): 75–102.
42. Jokubauskas, Vytautas. „Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba“. *Karo archyvas*, t. XXX. (2015): 238–288.
43. Jokubauskas, Vytautas. „Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukariu Lietuvoje“. *Istorija* t. 98, 2. (2015): 5–35.

44. Jurevičiūtė, Aušra. „Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas 1920–1922 metais“. In *Steigiamajam Seimui – 90*, 133–158. Vilnius: VU leidykla, 2011.
45. Kalnėnas, Jonas. „Lietuvos šauliai“. In *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Fotografuotinis leidimas. Kaunas: Šviesa, 1990.
46. Kančas, Raimondas. „Klaipėdos radiofonas Lietuvos radijo istorijos kontekste“. *Res Humanitariae* I. (2007): 57–74.
47. Karalevičius, Skirmantas. *XX a. Lietuvos krepšinio legenda: 1920–1960*. Kaunas: Naujasis lankas, 2011.
48. Kasperavičiūtė, Vitalija. „Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918 – 1940 m.“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.
49. Kaubrys, Saulius ir Tamošaitis Mindaugas. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, Gimtasis žodis, 2013.
50. Kavaliauskas, Vilius. *Lietuvos karžygiai*. T. I. Vilnius: Daigai, 2008.
51. Krikštaponis, Vilmantas. „Tėvynei paaukotas gyvenimas“, *XXI amžius*. Žiūrėta 2016 m. sausio 14 d. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/07/16/atmi_02.html.
52. Laukaitytė, Regina. „Rusai“. In *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918-1940 m.)* T. X, II dalis, 151–159. Vilnius: Baltos lankos, 2013.
53. Laurinavičius, Česlovas. „Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės“. In *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, 13–55. Vilnius, LII leidykla, 2013.
54. Laurinavičius, Česlovas. „Valstybė ir visuomeninė politika“. In *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)* T. X, II dalis. Vilnius: LII leidykla, 2015.
55. Lesčius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius: KAM leidybos ir informavimo tarnyba, 2004.
56. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.* T. VII. Vilnius, Spauda, 2001.
57. *Lietuvos radijas 1926–2016. Faktai. Kūrėjai. Laidos*. Vilnius: MELC, 2016.
58. *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922-1923), II (1923-1926), III (1926-1927), IV (1936-1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius: VPU leidykla, 2007.
59. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: VPU leidykla, 2006.
60. *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004*. Kaunas: Arx Baltica spaudos namai, 2005.
61. *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. Vilnius: LŠS, 1992.
62. Lumans, O. Valdis. *Latvia in world war II*. USA: Fordham university press, 2006.
63. Mačiulis, Dangiras. „Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė“. *Lituanistica* 2, (2001): 54–75.
64. Mačiulis, Dangiras. „Vladas Putvinskis: keli štrichai asmenybės portretui“. In *Vlodo Putvinskio-Pūtvio laišakai*, 14–21. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 2003.
65. Mačiulis, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2005.
66. Maironis. *Graži tu mano*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.
67. Mantautas, A. Vaidevutis. „Vladas Pūtvis kaip tautos ideologas“, *Aidai*, http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=80%3A7310&id=992%3A3A&option=com_content&Itemid=134.
68. Mantautas, A. Vaidevutis. „Žmogus, idėja ir idėjos problema Vlodo Pūtvio filosofijoje“. In *L.Š.S.T. Vilniaus šaulių rinktinės metraštis Kanadoje 1954 – 1984*. Montreal: L.Š.S.T. Vilniaus šaulių rinktinė Kanadoje, 1984.
69. Mažul, Eduard. „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida“. *Teisė* 1 (2006): 83–99.
70. Miknytė, Jurga. „Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“. *Darbai ir dienos* 51. (2009): 11–40.

71. Miljan, Toivo. *Historical dictionary of Estonia*. Maryland: Rowman and Littlefield, 2004.
72. Nastazija, Kairiūkštytė. *Vilniaus vadavimo sąjunga*. Vilnius: Valstybės žinios, 2001.
73. Nefas, Mindaugas. „Šauliškasis aspektas Lietuvos parlamentarizmo istorijoje: Steigiamojo Seimo atvejis“. *Parlamento studijos* 19. (2015): 73–93.
74. Nefas, Mindaugas. „Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 1923–1939 m.“. Magistro darbas, Lietuvos edukologijos universitetas, 2012.
75. Petruelis, Vytautas. „Konkursai tarpukario (1918–1940) Lietuvoje: bendrosios tendencijos“. *Journal of Architecture and Urbanism* 37. (2013): 112–121.
76. Petruelis, Vytautas. „Lietuvos šaulių sąjungos namai Utenoje“, žiūrėta 2017 m. vasario 14 d. http://www.auc.lt/lt/architekturos-objektai/1918#_ftnref3
77. Pleita, Juozas. „Paulius ir Sakalas“. Žiūrėta 2017 m. sausio 12 d. <http://www.plienosparnai.lt/page.php?695>.
78. Pocytė, Silva. „Paklūsęs priesaikai: Klaipėdos krašto šaulio iš Agluonėnų Martyno Pėteraičio byla 1924–1926 m.“. *Trimitas* 1 (2016): 28–31.
79. Račiūnaitė, Rasa. „Modernios kultūros plėtotėi. Tado ir Honoratos Ivanauskų maksimos“. *Darbai ir dienos* 31. (2002): 17–28.
80. Remecas, Eduardas. „Lietuvos sukarintų organizacijų ženklai ir ženkleliai (1918–1940 m.): istorija ir datavimas“. *Karo archyvas* t. XXX (2015): 343–363.
81. Rezmer, Waldemar. „Lenkijos šaulių sąjungos struktūra 1919–1939 metais“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014): 159–180.
82. Rudis, Gediminas. „Jungtinis antisemitinės opozicijos sąjūdis 1938–1939 metais“. *Lietuvos istorijos metraštis* 1996 (1997): 182–215.
83. Sirutavičius, Vladas. „Kova už lietuvių kalbos teises“, arba dar kartą apie „murzintojų bylą (antisemitizmas ir jo raiška Lietuvos viešajame gyvenime 1922–1924 m.)“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2010, 2 (2011): 51–75.
84. Skaistys, Audrius. „Šaulio priesaikos misija ir jos įgyvendinimas“. *Socialinių mokslų studijos* 3 (2011): 687–708.
85. Skirius, Juozas. *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lithuanian research and studies center, 2004.
86. Skirius, Juozas. *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 1995.
87. Skirius, Juozas. *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Edukologija, 2016.
88. Skrupskelis, Kęstutis. *Ateities draugai: Ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2010.
89. Soborski, Rafal. „Ideologies of crisis: Ideological Continuity in a Destabilized Age“. *The Global Studies Journal, Vol. 8,3* (2015): 33–43
90. Steger, B. Manfred. *Globalism: The great Ideological Struggle of the Twenty-First Century*. Plymouth: Rowman and Littlefield, 2009.
91. Svarauskas, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: LII leidykla, 2014.
92. Šlekys, Jonas. *Jonas Žilius: Biografija, visuomeninės veiklos ir kūrybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
93. Tamošaitis, Mindaugas ir Svarauskas Artūras. *Nuo Kazio Griniaus iki Antano Smetonos. Valdžios ir opozicijos santykiai Lietuvoje 1926–1940 metais*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2014.
94. Tamošaitis, Mindaugas, Algis Bitautas ir Artūras Svarauskas. *Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. vyriausybių ministrų biografinis žodynas. T. 2*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016.
95. Tamošaitis, Mindaugas. *Vinco Krėvės – Mickevičiaus politinė biografija: Rašytojo tragedija politikoje*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2012.

96. Thompson, B. John. *Ideology and Modern Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1990.
97. Tijūnelienė, Ona. „Vladas Putvinskis – tautos dvasinės kultūros puoselėtojas“. In *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*, 17–36. Vilnius: žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993.
98. Truska, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
99. Vaičėnė, Jonas. „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje XX a. 4-ajame dešimtmetyje: šaulių parengtis karinėms užduotims vykdyti“. *Lituanistica* t. 61, 3. (2015): 185–195.
100. Vaičėnė, Jonas. „Lietuvos šaulių sąjungos integracijos į valstybės gynybos sistemą XX a. 3–4-uoju dešimtmėčiais proceso bruožai“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014): 125–139.
101. Vaičėnė, Jonas. „Prisiekę Adonojo vardu. Žydai pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenėje“. *Darbai ir dienos* 34 (2003): 273–283.
102. Vaičėnė, Jonas. „Kariuomenė: Kariuomenės ramstis – visuomenė“. In *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918-1940 m.)* T. X, I dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2013.
103. Vaičėnė, Jonas. „Lietuvos kariuomenės tautinė ir religinė sudėtis 1918-1940 m. laikotarpiu“. Žiūrėta 2017 m. liepos 04 d.
https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_atributika/karo_istorija/1918_m_lapkrecio_23_d_atkurta_lr_kariuomene/lietuvas_kariuomenes_tautine_ir_religine_sudetis_1918_ndash_1940_m_laikotarpiu.html.
104. Vaičėnė, Jonas. „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje 1935–1940 metais“. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: Konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: LŠS, 2002.
105. Vaičėnė, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius: Versus aureus, 2004.
106. Vailionytė, Dalia. *Liudas Vailionis*. Kaunas: VDU leidykla, 2011.
107. Vareikis, Vygantas. „Šaulių sąjunga, lenkai, žydai: LŠS ideologijos ir propagandos bruožai“. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: Konferencijos medžiaga*, 126–142. Kaunas: LŠS, 2002.
108. Vareikis, Vygantas. „Išėjimas iš K. Donelaičio gatvės: Lietuvos šaulių sąjungos karinė veikla 1919 m.“ *Kauno istorijos metraštis* 13 (2013), 147–161.
109. Vareikis, Vygantas. „Pasienio incidentai (Lietuvos šaulių partizaninė veikla)“. *Darbai ir dienos*. t. 40, *Grumtynės dėl Vilniaus krašto 1919–1923 metais. Lietuvių ir lenkų istoriku svarstymai*. (2004): 109–128.
110. Vareikis, Vygantas. „Bandyamas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos šaulių sąjungos ištakos“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014): 19–40.
111. Veilėtienė, Audronė. „Mato Šalčiaus vaidmuo Lietuvos šaulių sąjungoje“. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: Konferencijos pranešimų medžiaga*, 7–27. Kaunas: LŠS, 2002.
112. Vītė, Hektoras. „Lietuvos šauliai, Latvijos aizsargai ir Estijos kaitseliitai Holokausto akistatoje: lyginamoji analizė“. *Lituanistica* t. 61, 3. (2015): 196–218.
113. Vītė, Hektoras. „Sąjungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos Aizsargų ir Estijos Kaitseliitų ideologijose“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII. (2014): 223–259;
114. Waldauf, Jan. *Sokol malé dějiny velké myšlenky*. I dil. Luhačovice: Atelier IM, 2007.
115. Žilinskas, Gintaras. „Lietuvos Respublikos Seimai ir Šaulių Sąjunga“. In *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos Nepriklausomybė*, 37–50. Vilnius: žurnalo „Lietuvos mokslas“ redakcija, 1993.

116. Žilinskienė, Taira, „XX a. trečiojo dešimtmečio Lietuvos drabužių mados“. *Liaudies kultūra* 2. (2004): 36–46.
117. Žižek, Slavoj. *Mapping Ideology*. London, New York: Verso, 2012.

Mindaugas NEFAS

**LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS
IDEOLOGIJOS RAIŠKA LIETUVOS VISUOMENĖJE 1919–1940 M.**

Mokslo daktaro disertacija

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K17-065. Tiražas 15 egz. 2016 08 22.
Nemokamai.